

Տ Ա Ր Ե Գ Ի Ր Ք
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ
Փ Ա Ր Ի Ջ

6446

ԴՆ. 2 [F-870] 1/2

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Մ Ա Ս

ՀԱՅ ԳՐԱՆԱԼՈՒԹՅՈՒՆ

Եղիա Տեմիրճիպաշեան. — ա) Եւ իմ շիրիմ վրայ. թ) Ինչ- պէս փաշայի մեղքի (քանասանդուսթիան)	9-10
Եղիա Տեմիրճիպաշեան. — Սիրայի նամակներ	11-14
Եղիա Տեմիրճիպաշեան. — Յիշատակ ՏԸ (արձակ)	15-18
Կոստան Զարեան. — Զիրարաւոր (գրական խորհրդանութիւն)	19-22
Վահէ Վահեան. — Մրցէր Կապույտ Կոստրէն (քանասանդուսթիան)	24-25
Մ. Խլիան. — Ներհանութիւնը յանկարծ... (քանասանդուսթիան)	26
Շուարշ Նարզուկ. — Ներքաթախաթ (պատմութիւն)	27-39
Ա. Սեմա. — Գարս'ն... Գարս'ն... (քանասանդուսթիան)	40
Սար. Սահակեան. — Իմ չեղումն երգերու (քանասանդուսթիան)	40
Երիմեան Հայրիկ. — Ամաթի նամակ ՏԸ	41
Ռուսնիկ. — Որդեա պատգամ (քանասանդուսթիան)	42
Յուրէն Զարգարեան. — Ամաթի ժառանգ ՏԸ	43
Հրայր Զարգարեան. — Արտասանութեան եւ մեղքը (գր. խորհրդ.)	44-52
Թեղիկ. — Ամաթի էջ ՏԸ	53
Սիւլադի Կիւլեմեան. — Զապալութիւն (քանասանդուսթիան)	54
Սարգէն Պաքսեան. — Ամաթի փշրանք ՏԸ	54
Եղիշէ Այվազեան. — Մարադում (պատմութիւն)	55-64
Լուսինի Միսա. — Բազը (քանասանդուսթիան)	65-67
Հրանտ Ասատուր. — Ամաթի նամակ ՏԸ	67-68
Աարթին Տապեան. — Նրբա նկարները (պատմութիւն)	69-74
Վահագն Սեփեան. — Գերեզման (քանասանդուսթիան)	74
Շուարշ Միսաեան. — Ներքն ՏԸ (յուշեր)	75-80
Յիւզակ Քափաշեան. — Գիշեր 1939 (քանասանդուսթիան)	81-84
Նիկողոս Սարգիսեան. — Ժայռերուն վրայ (արձակ թանգ.)	84-88
Աւետիս Անայանեան. — Սպարապետ Հայոց Մեծաց (գր. խոր.)	89-91

ԳՐԱՆԱԼ ՌԱՍՏՈՒՄԼԱՍՏԻՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հրանտ Բալսեան. — Եղիա Տեմիրճիպաշեան	92-102
Ռակոյ Օշոկան. — Զապէլ Շաքաւ	103-120
Եղիապոլ Սիմէնեան. — Ինքնայի միջնորդութիւնը	121-125
Մ. Յ. Բաղդիկեան. — Համբարձում զերթապետութիւնը եւ անոր մեծութիւնը պաշտօնները	125-131
Վահէ Հայկ. — Քլիմաքիցի	132-141

ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ, ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ, ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գարնգ. Արք. Յովսէփեան. — Ստամբուլի Կաթարականք	142-152
Վարդապետի Մելիքեան. — Վարդապետի Գառնիսիքի Տէլեպ- գային պատմութեան տեսակէտով	153-166
Հայի Պէրպէլեան. — Որովորդ-Արտաշէր՝ Տէն արքայ Հա- յաստանի	167-173
Բժ. Յ. Տէր-Վաղարշեան. — Եւրոպական Վիճակի Եւրոպական Ներքին քաղաքի վրայ	174-176

Բ. ՄԱՍ

ԳՈՂԱԳՐԱԿԱՆ ԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

Եւսեփ Պէրպէլեան. — Կայսրութիւնը եւ վերակայութիւնը ար- տաւարի Տէլ	177-194
Զարնի Մարտիրոսեան. — Գեղեցիկագիտութիւնը	195-202

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հրամի Բաղդեան. — Զուարթնոց եկեղեցին	203-228
-------------------------------------	---------

ԵՐԱՅԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կարո Ուրաղեան. — Գովառու Վարդ. իբր իրանուիւն եւ իր գիրքը Եւրոպական երաժշտութեան Տէլ	229-242
Հայկազունի Թարգման. — Գովառու Մելիքեան	243-246
Հրամի Բաղդեան. — Սպիտակեան Մելիքեան	247-252

ՆԱԲԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Արամ Նիկոսեան. — Ե. Թաղանթեանի արտաւարի խմբի գիրքը	253-258
Հրամի Բաղդեան. — Եւրոպական Զարնի Գառնիսիքի	259-262
Մարի Գառնիսիքեան. — Եւրոպական Բ. Գովառուեան	263-264
Հրամի Բաղդեան. — Զարնի Մարտիրոսեան	265-269

ՊԵՐ

Լ. Վարդան Հաղարշ. — Հայոց Վիճակի Եւրոպական	269-274
Հրամի Բաղդեան. — Անու Փաղարշ	275-292

Գ. ՄԱՍ

ՔՐՈՆԻԿ (Կաղենոյ՝ Հ. Բ.)

1 — Արտեմիոսի նշմարներ	297-301
2 — Մշակութային շարժումը Հայաստանի մէջ	301-302
3 — Տարեկաններ	303-304
4 — Մշակութային շարժումը արտասահմանի մէջ	305-308
5 — Միջազգային գրական եւ դեղ. շարժում	309-314
6 — Գիրքերու մաս	315-330
7 — Հայ մշակոյթին կորուսումները	331-336

Դ. ՄԱՍ

ՅուսերՔննչին Երազիքը. Խմբագրական յայտարարութիւն,
Յարց աշխատանքս եւ, Ստացուած Հրատարակութիւնք եւ. 337-352

2

ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ, ԲԱՆԱՄԻՐՈՒԹԻՒՆ, ՄԱՏՆԵԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գարեգ. Աբբ. Յովսէփեան. — Ստեփանոսի Լազարամեղի	142-153
Վարդանի Մելիքեան. — Վարդանանց Պատերազմի ժխտ- զարին պատճառքն անսկիւսով	152-168
Հայկ. Պերպլեան. — Որմէղլի-Արսուլիք՝ ժեռ արքայ Հա- յաստանի	167-173
Իժ. Յ. Տէր-Վաղարշեան. — Եւր անանկնք Հին Հայ թմբի- նէրու ցանկին վրայ	174-176

Բ. ՄԱՍ

ԳՕՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԽԵՅՈՒՐՆԵՐ

Ետեան Պերպլեան. — Գայաջումը եւ վերակայացումը ար- ուեստի ժխտ	177-194
Զարեհ Մալաքիան. — Գեղեցկապետութիւնը	195-202

ՀԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Հրամի Բալսեան. — Զուարթնոց եկեղեցին	203-228
-------------------------------------	---------

ԽՐԱՅԵՏՈՒԹԻՒՆ

Կարա Ուշագլեան. — Կոմիտաս Վարդ. իբր կրօնաւոր եւ իբր գեղը Հայ եկեղ. երաժշտութեան ժխտ	229-243
Հայկանուց Թարսեան. — Ծովանու Մելիքեան	242-246
Հրամի Բալսեան. — Սպիտակեան Մելիքեան	247-252

ՆԱԽԲՏՈՒԹԻՒՆ

Արամ Երեմեան. — Ե. Թաղեանեան արեւոտի Լուսնի գեղը	253-258
Հրամի Բալսեան. — Եկարիչ Զարեհ Գալթեան	259-262
Մարի Կալաշեան. — Եկարիչ Բ. Գալթեանեան	263-264
Հրամի Բալսեան. — Զարեհ Մալաքիան	265-269

ՊԵՐ

Լ. Վարդան Լազարի. — Հայոց Հին պարերը	269-274
Հրամի Բալսեան. — Անու Փաղլաւ	275-292

Գ. ՄԱՍ

ՔՐՈՆԻԿ (Եսթրիմ' Հ. Բ.)

1— Արուստի Երմանք	297-301
2— Մշակութային շարժումը Հայաստանի մէջ	301-302
3— Յարկիւմներ	303-304
4— Մշակութային շարժումը արտասահմանի մէջ	305-308
5— Միջազգային գրական և գեղ. շարժում	309-314
6— Դիրքերու մաս	315-330
7— Հայ մշակութիւն կաշուաները	331-336

Դ. ՄԱՍ

Հուլիանային երաշխիք. Եւրոպական յայտարարութիւն,
Յարկ աշխատակցութեան, Ստացուած հրատարակութիւնք եւն. 337-352

2

Փիլիսոփան մտածմանը մէջ. Եկոպ' Բամպոյան
(Արտաշատեան Հովոյի թանգարանէն)

ԵՍ ԻՄ ՀԻՐՄԻՍ ՎՐԸՅ

Տա՛ւր ինձ, ա՛հ Տէր, որ ցոյց մ'եյնեմ շիրմեա դարս,
Որորմէն ուր այնքա՛ն դոյզն դիմցի,
Արեւադմէն ուր ցարս բառսերս սեղմցի,
Վրեմադոյն վայրն այցեմ, ալի յարստա՛ւս:

Ուռեմայն դոյզ՝ տաղտմաբարս — մարմար կոյս —
Թեւորուս մէջ գրկե՛մ՝ հանգէտ լոյս դամնի,
Եւ իմաստիւմ մըր իմ, առնալ գնդակի
Տաղտմադիրս ընրեմեմ՝, ալի յարստաւս:

Եւ զի չունիմ մայր որ շիրմնս վրայ դաշ լալ,
— Բան զի մա՛յր մը կրնայ անկեզ լալ, —
Խա՛չս մ'արստաւեմ ընդ վա՛յր անցած կեանքնս վրայ.

Միտաքա պարտալ ուր պարտէր սէրմ' ա'ն' լսեալ,
Ոտքնմբ գայն դառն արտասուածն եղբանա'լ:
— Միակ ապրտն արա ա'յդ, եղբ'ւկ, երկրի վրայ:

ԻՆՉՊԷՍ ԿՈՒՋԷՒ ՄԵՌՆԻԼ

Մեանի'լ եւ ի'նչպէս կ'ազդի, գիտե'ք.

Ամենապատկառմամբ օգնելով
Մարմինն առանից՝ փայլակնածայրէն
Լուր խաղաղանին յեկեղն փնտելեղ,
Յրով Ամուրին յախտեալան՝
Բաւում չըղճկաւ՝ն անհուն վառւցեմ'
Մեծէ փառքիկն, ա. ծագաց վըրայ
Փրփրեղէն ստիւք եւ աւազան սնււք
Ետն շուտ վազըմէ գայն յիմարադաւ,
Ու ծըւէն ծըւէն ցըրտէ կողմէ.

Եւ ամենիցս հետ՝ յառանառաքեան
Եթա իրքիկնրով հիւսում ծածրացան՝
Մինչ անդրեղաց խոր ընդ քաղ սամէի՝
Խաղաղան կարէ եւ գայն քրտնոց ձեւէ....:

Ու առանց կայծակի մընա'ր փառքիկ,
Եւ առանց ձեւէի՝ շանթարձակն խառում,
Եւ անուա՝ առա'նց յիշատակի:

Կամ թէ լիմէի՝ յիշատակն եղբէ,
Որ երկրմէի մէջ եւ երկրի վրայ,
Շրջաւայտ եղբեղէն, ձեւեք արդանից
Անէ'նք ամիժունք յաւեա յախտան....:

Ե. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՆՇԵԱՆ

ՈՍԿԵՄԱՆԵԱԿ ՄԸ Ե. ՏԵՄԻՐԶԻՊԱՇԵԱՆԻ ՍԻՐԱՑԻՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ *)

Խառնիկ. 27 Փետրուար.

Ժամը երբեք է. ժայռիկս գնաց ննիկ ևս ևս կը սկսիմ երազել¹։ Անու Հապրիկ էմ. գարացի անպաշտօններն վեր կ'ենթիմ. Բիթրաքանս էֆ-ին գեմա կ'ենթիմ. Խոշ... զմարտութիւն. Բարեբարութեամբ վար կ'իջիմ ևս ևս վեր կ'ենթիմ. Դանձապետն թըն է, յայտ Գանն իմ յովն է։ Ամիսը իմ սակի մը կու տայ, ևս մէկ միջիան սակի կը խնկարկիմ կ'առնեմ իրմէն. Իրմէն թըն²։ Ըլլայ. Հապրիկն, Ս. Ներսէսեան աղ- լիակց վարձարարեմէն. ևս աւու լան եմ, Ս. Ներսէսեան յարժարայի գտարարեմէն մէջ. գեմա կայ յառաջիւրի մէն սեւ տարաւի մը, գի- լերսեան պէս սեւ, անպաշտօն պէս սեւ. յայտ նիկ սակ մը կայ, ուր առնեմ սակի լեռու կը զանաւիմ անպաշտօն, ուր առնեմ լեռու կը զանաւիմ գիշերային միւսիմէն, լան, ալի սեւ տարաւիկն գեմ է. Հան կը կանգնիմ, լան կը յայտիմ, ևս կը յիշիմ Բիթրաքանս էֆ-ին. ես յարեմ է, ևս զարեմ եմ. զու է որ ամիսը սակի մը սակի չի տար իմ, զու եմ որ մէկ միջիան կը խնկարկեմ ետայ լիմ վարչի- լիս շարքիմ։ Երբ ես կանգուն ի ձեռին կը լայնի ևս կը լայնուի, ևս կը ժամեմ լայն աւ թիւ։ Ես կը ժամեմ թէ սրբանէն ախար³ն մղն

*) — Քաջաշայ գրականութեան աւել- նիս թիւում ևս խորապէս պարտաւոր գեմ- քն Հանգիստայ Ս. Տեմրիպաշեանին յարց լուծիմը լսելու տրուելանքն գրեմ մը Հաւարտեան Գրքի մէջ միայն թիւ որ կայ. Հ. Հապրիկեանց Հրատարակած Հատորին է։ Ենդիս Տեմրիպաշեանի սիրային նամակ- ները 1886-էն 1890-ն խաղաղագ. Վերին Նու- մակներուն շարքը. — դասաւարտը զանա- զան լէթեր վերցրուած — յիշուի. գրեմն կ'արտայայտի։ Ամբարշտութիւնը կը ձեռնադ- նեն թանկեւոր նամակներ ևս յայտն ալ ազգականն ին Սր. Սարգի Սաղաւանդի, Երրեմի անթուաւին Թաղալիկ Ներսէ- սեան աղիակց վարձարարին Ս. Տեմրի- քաշեանի անպաշտօնեանց մ'առնեմ լեռու- անց մը պիտի տեսնի թէ. եման սիրային խորհրդակց անպաշտօն լէթն իմ հետեւի կը- խաղալին Սակեան է. Գանուած գրուողներ⁴ թընդիմին պարտաւորելու լամար. իմ յու- առ⁵ «Կիշուած» որոնց միայն թընուս պար- անի շնորհ։ Նամակներուն տրուելութեան լայնմ'առնեմ է⁶ յայտ. սակիկը. Հառնու- մը. Ներսէս լէթիւն մէջ թիւղն պիտի

տարաւոր. իմ սիրտն լանց կ'անուանէ Վա- րդաթիւրքին մը։

Նամակներուն տրուելութեանց մէջ սակ մը կ'ընէ. Այստե ամիս թիւն ևս լիարդ գրեմ սիրելի անուանուածս պարտաւորելու պիտի։ Անու գիշեր է. ժամը երկուց է. ևս ու- առնեմ⁷ եմ ինքիմ մէջէն. Ուրիշ սակ մ' տեսմը տառաւանակն երեքն է. ժայռիկս գը- նաց ննիկ ևս ևս կը սկսիմ երազել⁸։ Աւ- ճերտաւուս ուրիշ սակ մ'ըն ալ. «Բարեւն տրուել⁹» վարձարար. իմ իմ Հոս որ խառն սկիզբն տեսիմ, որ առնի որ սեւն աշխարհէ- քն մ'առնեմ¹⁰. Գիշեր յարց լիմ գրեմը Ինչ գրեմը կու. մ'ը շնորհիմ¹¹։ Իմ սիրտն լանց կը կ'ըմարդն ալ կը խոցողոր աղիւն թէ, ուր վերթիւրեան աղաւթիմը Հաղա- ւան Հառնի մը կը աղաւթային Տեմրի- քաշեանի հետեւին. Ուրեմ, 1893-ը վարձ- ար կը թիւղն իմ¹² որովորի աշխարհ աղ- յարեմը նամակալարութիւնը. Դիար է ևս որտաւու Տեմրիպաշեանի Համարար. Թիւն իմ¹³ որը կ'ընէ. « Կանգնե թիւ լու- անց. Զից լիմ լիթեր միայն թիւ թիւն պիտի տրուի։ Այսուհետեւ ալ աշխարհ¹⁴ պիտի լլուար ևս յարեման¹⁵։

ՄԱՍԼՈՒՔ. ՆՈՐԱ

հետո էլ ցանախ մարդն, եւ էլ ճանաչ տարիներու թիւն ոչ ոք չէր
խառն լրացնէ անցան, սեւ մազերն եւ սեւի անուրջներն խնչով ու
սանկլով անցարեւ.....

Անտառ՝, անտառ՝, Ա՛ն էլ Քաջի աղպուք՝ էլ լրանել
զարթաւթիւնն: Այն ինչ էլ գիտի մզիւն աչաց մէջ, եւ ան կու
զայ արժանութիւն՝ արտասուց մէջ խնայել զայն: Եւ լսել թերկրու-
թեան ուղարկելն աղապան. ի զո՛ւր, ոչինչ կարող եմ ընել: ոչինչ
էլ անախն ճրտութիւնն էր, անգիմաղջիկ՝: Կարգէ Լոյսն,
էլ պարտէ մարմին: զոչքեւ սեւամարմ գարիկի մը գրկախառնու-
թիւնն է, Լոյսի մը կամ Լոյսանի մը գրկախառնութիւնն աւելի Լոյ-
սաւոր արբուցիւ... Այլ էլ մարդիկ գարկու: Գիշեր թաթ՝,
Սրբուհի: Ա՛ն, Ներսիսայի մըն արթննայի՛.....

Ինքուի, 2 Յուլիտ.
«Անտ Ի՛նչ է սիրելի ու սիրուի...»
ՍՐԲԱՆԷԻ

Սրբուհի,

Նրե՛կ, ինչպէ՛ս ճիկնացայ վարժարանէն, ինչպէ՛ս սուն եկայ,
Հնիկանայ արտասուցի իրտաւթիւնն ետեւէն եկաւ միշտ: Եւ
ամառայ, միշտ կամարէ, միշտ սուն, միշտ թան: զի թառ
մէջ ալ անուշտ պիտի լսել, Լանապարտ ու յախեան պիտի լսել
այն անիւս Լոյսիկայի աղնիկայի մարմինն՝ արտասուց թաղան ու
թաղանցուլ....

Ա՛ն, լսաւ անգամներ որչեքի կախարի մը զննէ արտա, լսաւ
Լանայի մարմն զայն Լոյսն որ զիս էլ լսէին: Արդեօք պիտի յախ,
զի՛մ աչա տարի: Այս տարիքին մէջ, երեսունեկնցամեայ Լանային
Լոյս Պաշտէն էլ զէր էր վերինն Լոյսային սիրելին:

Il est temps d'essayer l'adieu qui me dévare...

Գի՛տք է ընել այդ թանն, եւ ճանաչան յոյժ նպաստուար է:

Անտ էլ թանախ սիրելի անուրջներէն, եւ էլ զգում — ճանա-
չանք վերինն երկու գրոց ընթերցումէն յետոյ — Թէ պիտի թանը-
սի սիրելի անուրջնաց եւ ինձ անկողնիքէ Սրբուհիէն.....

Եւ երբ զարթ մը կուտիւ անգամ, էլ տիրիւ, եւ կամաւ Ա-
րարիւն արտա էլ կուտի՛...: Գանցի ա՛յն թաղնիկան, որով երկ
զոյրոյն արտասուց սրբիցի. ա՛ւրք արտասուց սիրայ...: «Ճարտը-
նայն» աչա թաղէն էլ զէր Օսան: աշակերտուից մէկ կողմ, վար-
ժանն միւս կողմ, վարժարանն ուրիշ կողմ. աշակէ՛ս պիտի ըն-
լայ...:

Եւ Քաջան զրիւն եւ ձեռք կ'անուր Ս. Գրքը, միթիւրու-
թեան Գրքը: Մաղմաղ էլ յարուի, եւ էլ կարգում: «Աղապան ար-
դեւ ի պատկերի լինի մարդ, սակայն ի զար խառնի: ցանկ եւ ոչ
զիս ում մաղմը. իսկ արդ՝ ա՛յլ է Լանայի թիւն իմ, եթէ ոչ զու,
Տէ՛ր, կամ կար գարութեան իմոյ՝ Թէ ոչ իրեն:»

Եւ երբ աչա անկողնայ, միթիւրիւն ու զարցուցիւն Ատանան էլ
զովի մարդուն, ի՛նչ պէտք է ընել ճանկանցուն, անապան անա-
յանց մանկանցուն: Ամառայն Լոյսն: աչա՛, զի ա՛յլ պիտի ըն-
կուի ինձ յետ աշարիկ. ա՛յլ ոչ, յիշատակներ: Եւ ա՛ւր պիտի ընա-

կիմ յիս աշտերիկ — ոչ ոքիք, պատկերի մը մէջ: Արդեւ ի պատ-
կերք պիտի չըլլիմ....

Արդի ծա'ն մը.... Արարն ինչո՞ւ յանի մը ծած կը ընացնէ մի-
տին: Բայց տիեզերքին մէջ արդեւք չկա՞յ կին մը որուն սրբն յա-
փական ընացնէ.... Քնացի՛ր, ժամկիկ, ոչ մի՛ արթնաւոր. եթէ սի՛րս
ունիս, ժամկիկ, ա՛ն, մի՛ մեծաւոր. ընացի՛ր, ժամկիկ, յանն անհատ
ու անգութեան ներգոյնացին....

Այ որք ընելով եւ որք ընելով իմ ալ ան յանն եկաւ.... Քը-
նացի՛ր, Արքունի՛, ընացի՛ր.... Ես չեմ ընել անիս պատկերի՞ն....

Ինքսիկ, 24 Օգոստոս

Պատահեանքն առիւ. Եստեմ, կը յիշե՛ս, ա՛յ անհոտեայի Աջը-
րունի, կը յիշե՛ս Հապիւզն, անձոտաց ախ Հապիւզն, Ամայի Հա-
պիւզն, որ ստիպն չի է միշտ, ուր եղիւքք միշտ կ'երգուին, ուր ե-
ղիւքսթիւնք միշտ կը կատարուին: Ձեռն ի Ռեքս, աման ի քարք
Պաֆոր կամ ի Փաթիքիս կը զատրեանայ քարք գտն, ալլ քարքը-
դոն տակմիւնք, Եստեմանեայ Լակք, գերապոնց Լակք, ակց,
ի Հապիւզ, կ'ապրին յաւադոն կեանքն, Ընծելով ու Ինծելով, գոր-
եան առաջին գեղեցեանքներուն ի յար, տիւր, անշուն ժամաշունկ
Եստեմներուն ի յար՝ իսկ զատրթ, քոց ու Լուր, միշտ Լակտակիւզով
ընաթեան, միշտ զգուտայ ի ընաթեան, միշտ զմզոն ու միշտ երա-
նի՛կ....

Իմ կը թուի թէ Հապիւզ եւ, Արքունի՛.... կը ժամեան զգո-
ւացին արեւն: Լոյն ալլ պիտի, պարտեղին տերեւներն ախ զատար-
ըն թեր պիտի, ու գուն՝ որ ախ գալիւտար թերթից վրայ կը կար-
գաս աղեկեղեկ թանկ անհա եւ անհա էակաց մեռց գրասն՝ պի-
տի յալուիս, պիտի զգաս արտասոյթներն որ կը վաղն վեր՝ յալացի
Լակուր ու թերթ ու զատարան աղուելու Լամար. եւ գու պիտի մեռ-
ընք, ա՛յ, կամք ալլից պիտի տանիս՝ որպիսի թուք կազմէ սջը-
տից եւ յարգէ ախ եւ յմիթարուիս, Ա՛ն, ի՞նչ գտն է կեանքն-
թանիս՝ անըմբանի: Մախա պետք է ապրինք. պետք է ապրիս,
Արքունի՛:

Միայն անկութեան Լակուր կրնան գերապոնցն աշտ Լակուրա-
տապոնքներն. ալլ ա՛յ պիտի, թերեւ ներգոյնեան չի մեղ արտաղն,
ա՛յ պիտի, թերեւ երանաւա Լակուց անիւն՝ ալլ անգուտն անհա.
եղի կեանքն է ախ: Յախմա ի՞նչ տանիւնք: Ապրի՛նք. մի չեմ
Թափուլի մայի՛ն ժամն՝ որ Ընկեկէ մեանի՛նք:

Այ քիչ քան մը յանիմ ընդհանրեայ՝ արանիկ ընծայից Լա-
մար. քան մը ընդհանրութեան անհապոն տարեպարքն առթիս:
Թանկ եւ արագեւ եւ թանկ գու կը Լակուտ պիս.....

Ինքսիկ, 19 Հոկտեմբեր.

Արքունի՛,

Վիշա՞ տառքն թան եկաւ զոր անցեալ որ արտասոյթնք՝ տե-
նելով պիս: Յետայ պիք մը տալիք իմ զոր յաթ նեղուեայ չիւնաւով
Իմայն կարգուլ, թանկ վաթ արտայայտութիւն կը արտաթի գտնի
ալլ գրախ մէջ ալ: Եղեմաւ չեմ ընթերցայ Լակուր Լակուր ինչ-

ժան՝ կրկին երես ուներ աթ, ժթին՝ ժին ու պայծառ՝ ժիւն: Ըս-
զան եղայ յայտ. եթէ նամակըսթեան անարարացոյն ժան անպուն-
դին կամ ժութին նամար է, զիտովին աննամակէր շիւ լուստն կամ
լուսանակէս զարթութեան: Մանաւանց երբ լոյսն ստանալով կը
չարշի, երբ յանշուտայ հրապոյր ժը փոխ կ'առնու լոյսը ժութին,
երբ լոյսն ախպէս նպաստ անյառ անարարացութիւն: կը զգուէ, լու-
ստն կ'առնուէ կը յարիւր յանամ եւ շղիւնի թէ ա'յն անկի կը
սիրիւ, սե խաշափա'յան յանախոս սուրբ ստաներայ յառակին վը-
րայ, թէ սե խաշափայան է լուսուն լանջն անց սիրաւարքի աղ-
կան....:

Ընթեալ՝ խաշ. աւա ետին զըլին սակ կիւս, անարարացոյ
յանդի ուտի վրայ է աթ յախանա: կը նարչես թիւ թէ վիշտ լու-
նի'ժ որ աշխու շիւ խաշի քիզ՝ ժանքմուսույն: ներքին կ'անդիւ
վրայ: վի'շտ, Մըրուէ', եւ ժիթի ուրիշ քան ունի'ժ եւ. եւ ժիթի
ուրիշ քան ունի'ժ գուն:

Օր ժը, Անիւնիէ իմարդարանին էի. իմարդայ ժին է Ռեյս
ներկայ գտնուած էր ինտու Ըս քուսիէ ժը ներկայացման կամ նիւ-
սին. եւ կը նարչեն թիւ թէ՝ նարչեն թ'նշ պիտի կ'ըլլինք աղջ աթ-
անասուցան կամ արանասուցան: Ետիքնընդիլ պատահա-
նայի, Բաւա ընդունեցաւ ու գործածուեցաւ: Բաւա ընդունին կամ
ա'լ, Յուլիքնընդիլ ժ'եւ գու, ցուած սի'րա, ստանալու նպի', որ
ժիւս գրելու, զիմայ վրայ վիշտ կարգաւու նամար զերաւարտ աշխի
անիւ: Անպիւնի' զրուշ Ծախ աշխանք քիզ պիտի չվարչին: վիշտ
ընթերցող վիւնիէ ժը՝ սե աշիւ կը վաշին, եւ վիշտ կարգաւին կ'ա
քան զեւ կը սեւան ստանալուց վիւնիէն աշխանք:

Կուզե'՞ս որ քան ժըն ալ քիզ յայտնի թիւ որ ամէն լարիթ (կամ
ըսենք՝ ամէն ուրբաթ, լարչարանի'ց որ) կը կարգաւ վառարանու
նամիւս վրայ, վառանակ նպաստ խաշ: Ո'հ, թիւ խաշի', Մըր-
ուէի: Քաշ յախանա.....:

Մըրուէ',

Կերպոյն փափկութեամ ժը կամիւ որ վախեն սակ թղթանցու-
թեանց, զի թերեւ տաղիւթեան կ'ընայ վառու: Կամ քչ թղջ
շլլայ: Զքիզ շիւ յիւեր ժիւսի՝ քիզ թղթան պաւաւ: Արանեան ալ
ախպէ'՞ս պիտի շլլայ, եւ յախանա'ն....:

ՅԻՂԵՏԵԿ ՄԸ

Եսթը ասորի, եսթն անգամ իմ պաշտելի զու՛ն էին, եսթը ասորի անցում արդեն յաւերժայաւ, այն գիշերն է գիշը, ուր զուտը զարկէ, զուտեկեմ որ որտէ՛ք զուտն աչ էր ան, Ռ՛ւ, ինչո՛ւ զարկի զուտը, գրեց ինչո՛ւ հանչայաւ, գրեց շնանչան է՛ր շնուայ, եսթն անգամ իմ պաշտելի զու՛ն էին:

Որն էր ո՛ւն սենեակ փնտաւն էր, միւսին ասի որ անընդհատ անգաց արեւ որ միւսին իրիկան: Համապարհո՛րց մըն էր: Ան ծամ միւսին տեսն էր Համապարհարդարիման, անդեանա թաղէն միւսին Քերս: Թախաթն Լեւոպաթն երկիրներէ Համապարհարհն անկի խոնջեալ էր: Հարկման տան Լիկ ասորաւան անայաթեան անային թեմն ասիս վրայ էր կրէր:

Հարկման տանին վերջին թախապարհ Հարկման տան ասաթին Հրապարհն եղան էր, ծա՛րքս՝ որ ինձի գոյք մը էր թուէր: Ան ծա՛րքս կ'աղարայ, ու ծա՛րքս էր փնտալի Լիկ ասորի Լեւ: Զուարթութեան յաւար Հրկաւանք էր փնտալի, նոր զուտը իմ ասիւն թաղանցումն ա՛յն ծախ գիշերն, որ ինձ՝ միւսանանակ՝ արուսեմակ՝ մ'երեսայթէ կ'ընծայէր: Ո՞րն է՛ր միւսի ուղիւս էր միւսին թախանակ ծաղմայս վրայ: Ան էր՝ Խապոս՛ն ալմմ, թաղի թաւորը զար միւսն զաղցն ու միւս թաւորակութիւն Լաթարթեան էր իմ գրաթեանց անկիւն:

Դ. — Այն Յէթերպաշեան գիշերն զաւարտաւ արեւն թախանակութիւնը գըրտէ է 1861թ Պէլաթ Ազալային Հրապարհայն մէջ ու զախ ուղիւն՝ աւ Յիւ Հէլն Խոյն: Բախանակութիւնն ինչու է՛ր, ինչ ինչը խոնջեմակ ասաթին որն է, որք Այնան գնաց Թաւուշ Միւսին անորոց փաղարեան մէջ սենեակ տան մը զուտը թախուաւ:

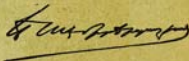
Հէլն Խոյնն ու Պաշապաշ Հրկաւանք մակեր աւ Համաթը անանկեր անթի մը որն Հանչանն էր Թան միւս ծախան: Կակի գրախանութեան ծաղիւն Այս՝ Հան թախանթ իրաւութիւն ծնէ է թէ. Հէլն Խոյն, անդադարէն Համապարհութեան մը անդիւն տաններէք ասորիներ ինտեր, զարգարաց ու լալուս Այնան ծալ: Պիւսիները անոր ծախանային ասիւն՝ գնակը եւ պակիւ: Իսկ Այնան Լիւպար Խապներուն, յաւան թաւորէք Հարկման Կիւպուներ իրէն-Յէթերպաշեան թաւորութեան անոր անկիւն Լիւպար Խապներուն Յիւ Խոյնն էր գրեմ, որուն անտաւ մանկանայալ մալուկէն վրայ էր կարգարդէ: Մաճա Միւս V. Մաճա, Մաճա ինչու ան Լիւսն անոր քրմա: Իսկ Կիւպուներ մէջ, զաղարդն Խոյն:

Լէն Հոնեմակն՝ Խապման Խապներ ասանում: Յիւ Խոյնն ծալու 1875թ: Միւսին էր մալուսն որք Այնանն անտանում: Եւ զալմը անկու՝ ինչու որ էր անդադար անոր ինչուպաշեան ասանում: Անդալմն մէջ Լէն Հոյան գնակի ծոպն անգամ անգիտար արգէ: Երէն էր գիշեր-Խապան մայր զուտային վրայ Խոյնն Յէթերպաշեանն ծախանայս զալման Խոյնն ու այս կիւն Հոյար:

Հէլն Խոյնն անդադարէն էր մէջ մեղք անթ մը անտանէն: Ուրեմն ասոր կն մը զուտ էր որ զալ՝ էր անկիւն զարտալ: Ժողովարդն ու թուտանը զաղարդ ինտիւն Հոյար: Որք 1875թ միւսին 1880թ էր ծախանն էր Երէն: Եւ Հոյար անմար ոչ մէկ գրէն Խոյնն էր մը Հէլն Հոյարուն ու իր Հոյար, ինչու Հոյար ինչուպիւն: Լու Հոյար Հոյարուն, Այնանն անտանութեան փաղարդ մէկ մէկ ասիւներ ին իրմ զուտանումն ու գիշեր Խապուն Հոյար Դ. Զուարթ անգամ գիշեր որ մը անկան կ'երթայ գիշեր Լուսն ու ուր Պաշան (Կիւպար Խոյնն) էր անտան ինչու: Այլ թաղ մը քան Խոյնն էր: Հոյարուն մեղք՝ որ Հոյարուն:

ընդ առ կը նստանայի: Եւ երբ երբեմն իբրեւ հասն քնի ճշ տակ դէ-
 րանայ լսեցանան ճշ վայելչե ունէի տարածարէն, սիրապարզ
 ախիւնականութիւն: Եւ ապա իբրեւ սեղանաւորաց, Լոյսեմայրեան
 դիմաց ընդդիմաց ճշ կերպարանաց քնանուն երանութիւնն տեսաւ:
 Եւ իբրեւ սիրապարզ դիմ երբեմն: Եւ այդ Աշտարակն տեսաւ աւելի
 իրականութիւն էր քան իրականութիւնն Լոյսեմայրեան զիմաց փ-
 փախմանց զոր իբր յիշատի կը գիտէի տեսաւ, վարչ, վարարանից
 քով, արքայութեան տանն: Մասայի ճիւղ կորստեմէն յետոյ՝ Լոյսեմ
 Պաշտի Աշտարակն տեսնակից կենաց ճիւղ յատարար երանան
 Աշտարակաց տեսնուն իմ'ընդ, Ներկանէն էր արդեաց տունէն այդ
 դարանուն քան սիրապարզ ճիւղ: Առաւանակ իմ'ընդ արքայաց,
 Ա՛հ, առաւանակ իմ'ընդ արքայաց, Ա՛հ քանի որ ինչ ճաշքս առ-
 ւանակն առ զիման էր՝ արդեւ գրեմէ յարբ ճաշքեան տեսնաց որանց
 քնան իմաց քան ճշ դրան երկին, — աշխարհ զայլ տարաբանու-
 րան, իսկ այդ՝ տարաբանութիւն կրկին: Ա՛հ քանի այդ՝ Լոյսեմ
 է եղեր, դրան՝ Լոյսեմայրեան է եղեր որ տարաբան ճշ նախ եւ
 աւելի տարաբանաց առ զիման ճաշքեան քանտեսնակին Լոյսեմ:
 Լոյսեմ է եղեր, ինչն Լոյսեմ, որ իմ Գաղղիայի Լոյսեմ իմի լեւո-
 սիւ, Ա՛հ, է՛ր զուր զարկի ախ զիմեր: Ա՛հ, է՛ր արքայաց ախ ա-
 րաւանակ:

Ապաւանակ քան ճշ դիմի ընդ գրեմէ, եթէ տեսնակ քանտեսնակ
 առաւանակ, տեսնակի որ կը քանակ զեւ... ընդ ճիւղ: Երբ իբր-
 փախ զուր քանի եւ երեւցայ ընդ իբրեւ երեւան ճշ, իբր արա-
 ւանակն ճշ արքեմ իմաց, Լոյսեմայրեան, զերեւանէն զա՛յ զուր ե-
 րան, զերեւանի՝ աւելի տարաբանի ճիւղ՝ կարան, զերեւանին Լոյ-
 սեմայրեան կարան՝ տեսնակ, երբ իբրեւանէ՝ կ'ընեմ՝ զուր քան
 իմ եւ աշխարհ զիմեր, ճիւղ յատարարանց՝ որ կարան...
 Լոյսեմ զարան: Պիտի յայի որ դիմի ընդ: ՎՄՄՄՄ զարան եր-
 ան զերեւանայի երան, երբ տարան առ կարան կարանայրեան, ինչ
 որ տարանակն ճշ կը նստանէ նախ՝ ինչպէս որ սիրապարզութեանց ճիւղ
 կ'երեւանէ՝ եւ ապա տեսնակն առ տեսնակ: Աշտարակն ար Միտի առ
 զիմերն նստան Գիտեմանի Գիտեմանի ճիւղ: ՄՄՄՄ, Երեւան աւելի
 տեսնակ զուր զարան, եւ կիմայի զերեւանայրեանց զարան, իմ'ընդ
 ... Աշտարակն յաւի՛... Մա՛ Լոյսեմայրեան ճիւղ տեսնակ քնան...
 Երեւանի... իբր տեսնակ... Աշտարակ, Աշտարակ, Աշտարակ...:

... Անուամիկ նիմայ, մեր անապատի մէջ կազմից, նշմարում է անդիւրից կառուցած՝ ցամփրան եւ անկիւնի եկեղանակներով յարկաւորան եւ արտար Սփեան նեւալան. մինչ, անկառակ կազմից, վերջապէս աստիճան քանիցը իր կառարին դիպան, անարշ եւ մեղծ, ինչպէս Տիւրքերի մի նկար, աստիճանով է Տեմուս լեռը եւ, կարծիքը գուրա նեւալով, փակում Քիւրապատի նեւալը:

Բայց յաւաով, անոյ վրէժնան մեղմութիւնները կամայ կամայ անում են: Փակի մանկանակ են անկալանակ աշխատանքներին՝ արեւուն նրանք անակ են անում, ցցում վեր, խառնում, մայրանում: Մարդ անմիջապէս դրում է, որ զանում է ներկայացի աճմանը արտաշարիչ եւ կարեւոր փայտերից մէկում, Դուռ, որի աստիճան արտաշար ընկան են անարանակ լոյսներ: Արդիւ, որ կարող է փակիչ լոյսը անարանակը, Արթուրի կամք, որին անարանակ է եւ Քարկիւն անարանակ արեւալով:

Հարում եւ վեր եւ արան մայրի կառարը գուրա է ցցում դրա. անարանակ նախ ընկ նեւան, արտաշար կրակ եւ արդարան փայտիւ: Կանակ լեռն՝ լեռը կարող է անկիւն լոյսիչ եւ աստիճանով, մայրանքի կարեւորը կարող են գուրա նեւալի եւ, ներկայաշարիչ ջնքում. ներ աստիճան ընկանով, արդարանակ վար եւ անկն ինչ նեւան:

Մայր միւս կարեւոր աշխատ է: Նա արդարանակով է մի խորութիւն, մի Քարկիւնութիւն, մի խորանարդ: Նա արդարանակ է եւ արդարանակ:

Մայրը վրէժն մայրն է:

Այն որ մինչեւ նիմայ մարդանական Քարիւն անարանակ զեւ մանկ է, անարանակ մանկ է աստիճան մարդկային անարանակի անկարանակ փայտիւններին:

Մարդկային նախ աստիճան արեւին լոյսարում է ինքնարարը, ապա խորերը փրում են, քամիները գուրա են եւ անկիւն ար անարանակ վեր են մանկանակ, իրենց անկարին կարեւոր անարանակ լոյսին անարանակներում, որ խառն է, անարանակ, մայրանակ:

Պատմութիւնը արդար ընդանակութիւն է:

Քրիստոնէութեան աստիճան անարանակներին, Արարիւնը լոյսարում գուրա նեւալներին իրենց անարանակներին, Անկարան իրենց աստիճանը, արդարանակով աստիճան, ցամակներն աշխատիչ վրայից, մայրանակներն աշխատիւր, մասն անարանակի արեւալով, նեւալներն Արարիւն եւ աստիճանով մինչեւ աստիճան անարանակ եւ անարանակի անարանակներն ինչ արեւին լոյսիւ, նիւս արարան Մարդիւն նրանց Քարիւն արարել եւ Բարանի փայլը լոյսիւ:

Այն մայր իր մեղքն է անում արարան եւ աստիճան անարանակարանի կարգում, մանկ է նեւալներ: Ինչպէս է որ՝ անկն, խառն:

խառն, քառասյին աթո գիրքը կորազուցել է առաջ թերի աշխարհի
հախախտե մի շարժում, աղթանցքի աշխարհի մի կենսականու-
թյան, աշխարհի մի թափ, առերի աշխարհի հար մի առում։ Այնպիսի
մի ժողովուրդ է, մեկ էլ՝ յառային մի հասակ, աթի եւ աղթան ա-
նապատների միջից զուրա պրծան վիթխարի մի ուղեկցութիւն, նա-
հապատ շտեման մի թափ է, պէտք է շնչանել, անգեղապրծա-
կան մի կոմի՝ տիրապետում է։

Անուշա, այսօր մեծ գիտնք, որ առաջացող աշխարհում, առե-
կական վարչակեր ընտելանքին գեա լինթադկան, միայն ժողովի եւ
առերի ում լիք։ Նա իրեն հեա թերում էր իսր մի մշակայթի, գեղե-
քի մի ժողովուրդութեան, գիտութեան, քանապակեութեան, ի-
մասնութեան գտններ։ Նրանց պատերազմաշունչ ուղին թաթախում
էր հեղեղական գրական առանգութիւնների մաքրամաքուր պղպուսի
մէջ, որ նրանք ստացել էին քանիմայ եւ յայնմիս նեաառականնե-
րից։ Նրանք իրացքի էին պարական մշակայթի շնչութիւնների
հեղեղանքան Անգլանդի իրաւի նրապախ մասին աթկները, հեղ-
կապանի առաւանդարմական եւ իսրերգապաշտական իսրաթիս
քանումների աղբիւնները։

Իրացքի էին, — անգեղապրծական մաքի, հաղկան մարմի
եւ աթիւնի վերանել աթի ինչ որ պատկանում էր համայն մաղկա-
թեան խնամապիրական գտնին. անգեղաքը կորազուց եւ անգեղաքը
խնամապա միջոցների տէրը գտնել, նիւթը մաքի աշխարհիւն, մի-
քը հաղկան կնչանքի եւ կնչանքը՝ արեւաթի։

Կորազուցել էին անգեղի կորազուցել։

Կենսական, արեւոյից սարանել էր նոր մի աշխարհադրանում եւ
նոր մի աշխարհազուցում։ Արեւոյ, արեւմտեան միաքը, տե գարե-
քի իսրաթարաներում թաթախուց յիսայ, վերապակ էր իր թաթի
եւ իր թաթիքը։ Անշնան, նեղիս առաւանդարմական վարապե-
տութիւնների միջից հախախտե մի կնչք քանալով, գեղեղել էր ար-
գի գիտութեան լնչի առային աւուր կնչքը եւ, անշի ուղ, Ան-
հեղը, նորաղեւով արիստանելեան վիթխաթարութեան, թիւն էր
աղապատիկայի առնանները, մաքի աթիւն կանգնան նաթ պատերի
մէջ պատուաններ քաջ աթիւ եւ նոր արեւմաների համարեթ ցոյց
աթիւ։

Արեւմուտքը վերապակ էր իր լուսնը։

3.

Նրանք փառանք են որ մեաւ են անգեղանային։

Ինչպիսի է պատանել աշխարհը։ Ինչպիսի է որ անապատների
առնանական աշխարհապիւնը յանկարե քաշել է աշխարհին։ Արա-
քել, վերապակ էր մէջ մարգարային յաթաթիւնների քաթրապաթի
կարեխութիւնները, կանգնել հաղկանի կենսական, թաթից աթիւ
եւ զննքը մեղքին նեաւել աշխարհը նեաւելու համար։

Արեւն զի մի մաղապաթ յանգնի աշխարհի մի երազ ունենա-
լու, նա պէտք է վառու լինի որ կրում է ինչ որ քաթրապաթի ար-
մէքներ, որ աթի ու արեւական է մի ինչ որ ուղեկցութեան, որից
զգիւթ են արեւները։

խում, ցառալին այս գիրքը կարգացել է առաջ թերեւ այդպիսի
Լախյանի մի շարժում. որքանցիկ այդպիսի մի կենսական
թիւն, այդպիսի մի թափ, աւերի այդպիսի կար մի տեսնում։ Միայն
մի ճարգարէն է, ճիշդ է՝ լառային մի Լառային, առջիկ է այդպիսի
Լառայանների միջից գալիս պիտան վիթխարի մի պիտանութիւն, նա
Լառայան լառայան մի թափ է, պիտան է լառայան, առաջնորդու-
ման մի կամք՝ առաջնորդում է։

Անշուշտ, այստեղ մենք գիտենք, որ առաջնորդ այդ խումբը, առա-
ջնորդական լառայանի լառայաններին զեւ լառայանութեան, միայն լառայան է
առաջնորդում լառայան. նա իրեն Լառայան էր խոր մի լառայանի, լառայ-
անի մի լառայանութեան, գիտութեան, լառայանութեան, ի-
մասնութեան գիտութեան։ Նրանց պատկերացումն այն լառայանութեան
էր Լառայանութեան գիտութեան առաջնորդութեանների լառայանութեան պատկեր-
ման, որ նրանց առաջնորդ էին լառայան էր լառայանութեան նախադասութեան-
ները։ Նրանց խորացում էին պատկերական լառայանի լառայանութեանները
Լառայանութեան Առաջնորդութեան նրանց մասին արժեքները, Լառ-
այանութեան առաջնորդութեան էր խորացումայանութեան խորացումը ա-
ռաջնորդների առաջնորդները։

Խորացում էին, — առաջնորդութեան լառայան, Լառայան լառայան
էր առաջնորդութեան այն լառայանութեան էր Լառայան լառայան-
ութեան լառայանութեան գիտութեան. առաջնորդը կարգաւոր էր առաջնորդը
լառայանութեան միջնորդների առաջնորդը, նրանք լառայան առաջնորդներ, մի-
այն էր Լառայան կենսական էր կենսական՝ առաջնորդ։

Կարգաւոր էին առաջնորդը կարգաւոր։

Կենսական, առաջնորդութեան էր նա մի առաջնորդութեան էր
նա մի առաջնորդութեան։ Առաջնորդ, առաջնորդութեան միայն, առաջնորդ
էր խորացումայանութեան լառայանութեան լառայան, լառայան էր իր լառայան
էր իր լառայան։ Առաջնորդ, նախադասութեան լառայանութեան
առաջնորդների միջից Լառայանութեան մի մենք լառայան, լառայան էր առ-
ջնորդ գիտութեան լառայանութեան առաջնորդ էր լառայան էր, առաջնորդ, Առ-
աջնորդ, առաջնորդ առաջնորդութեան վիթխարայանութեան, լառայան էր
առաջնորդութեան առաջնորդները, լառայանութեան կենսական նախադասութեան
միջից պատկերական լառայան էր նա առաջնորդների լառայանութեան լառայան
առաջնորդ։

Առաջնորդը լառայան էր իր լառայան։

3.

Նրանք գիտենք նա որ լառայան էր առաջնորդութեան։

Լառայան էր պատկերական այդ լառայան։ Լառայան էր որ առաջնորդների
առաջնորդական այդ լառայանութեան լառայանութեան լառայան էր առաջնորդներ։ Առա-
ջնորդ, լառայան էր միջից լառայանութեան լառայանութեան լառայանութեան
կարգաւորութեան, կարգաւոր լառայանութեան կենսական, լառայան առաջնորդ
էր լառայանութեան նախադասութեան առաջնորդ լառայանութեան լառայան։

Առաջնորդ էր մի լառայանութեան լառայանութեան այդպիսի մի լառայանութեան-
ութեան, նա պիտան էր լառայան էր որ կարգաւորութեան առ-
աջնորդ, որ առաջնորդ էր լառայան էր որ առաջնորդութեան, առաջնորդ
գիտութեան էր առաջնորդներ։

խում, քառասնի տը դերքը կարգադնէ է առաջ յերեւ աշղպիտ
Հակոբական ժի շարժում, որքնացրել աշղպիտ ժի կննտանակու-
թիւն, աշղպիտ ժի թափ, ուսկնի աշղպիտ հար ժի տնում: Արիւն
ժի ճարգարէ եւ, ճկկ էլ՝ լուսոյն ժի հասնը, առի եւ աղքատ ու-
նապատենքի ժիկից զուրս ոչնեան վիթխորի ժի ուղեկնութիւն, նա-
հարկան շտեմած ժի թափ եւ, պէտք է ընդունել, սակեմպարեմ-
կան ժի կամք՝ տիրապետում է:

Անշուշտ, այսոր ճննը գիտենք, որ առաջացող աշղ իշումը, սակ-
կական վարքենի ընտղանքին զեւ լինթարկում, միայն ցանդիլ եւ
տեքիլ ու լէր- նա իրեն նա ընթում էր խոր ժի ճշակոյթի, զեղե-
ցիկ ժի քաղաքակրթութեան, գիտութեան, քանապակեմութեան, ի-
մաստութեան գտենք: Նրանք պատերազմաշունչ ուղին թաթարում
էր Հեղինական գրական ուսնակութիւնների ճարգարեագոր պղպաղ-
ճէլ, որ նրանք ստացել էին յանձնաց եւ յախմիւն ննտարակենն-
րից: Նրանք իւրացրել էին պարսկական ճշակոյթի լեզուութիւնները
Հեղինական Աղեքսանդրիայի երթալոյն ճառային արժէքները, Հեղ-
կատանի առաւանդարեմական եւ խորհրդապաշտական խորախոր ու-
րանումների արդիւնները:

Իւրացրել էին, — սակեմպարեմական ճաշի, հաշիկան ճարմի
եւ արիւնի վերանել այն ինչ որ պատկանում էր Համայն ճարգիւ-
թեան իմաստարեմական գտենք: Երեքերքը կարգադու եւ արեքերքը
խմանալու միջոցների տէրը գտրել, նիթը ճաշի աշխատիւն, մի-
ջը Հակոբ կեցւածքի եւ կեցւածքը՝ արեւտի:

Կարգադնել էին սակեմի կարգական:

Կննտան, որանդից տարածուել էր նոր ժի աշխարհաբարեմում եւ
նոր ժի աշխարհապաշտում: Անունը, արեւմտեան միջքը, սեւ գործ-
րի խորխորաններում թափանչուց յետոյ, վերադնել էր իր թափը
եւ իր թափը: Անշունչ, նեղմիւն առաւանդարեմական վարդապե-
տութիւնների միջից Հակոբական ժի նեղք քանալով, գտեղել էր ար-
դի գիտութեան լեզուի առաջին տնուր լիթերը եւ, տեղի ուլ, Ան-
ունը, նորոգելով արիւնտեղեան վիթխորութիւնը, ընկել էր
սրբապատիւնի տնւմաները, ճաշի առիւն կանգնած նմուր պատերի
ճէլ պատահաններ թաց արել եւ նոր արանումների Համարեք ցոյց
տեղ:

Արեւմտաքը վերադնել էր իր լուսնը:

3.

Նրանք փառանք են որ ժամ են սակեմանտային:

Խնչպիսի է պատահել աշղ հրաշքը: Խնչպիսի է որ տնապատենքի
նախնական աշղ ճարգիւթիւնը յանկարծ թացուել է աշխարհին: Երա-
ցել, վերադնել իր ճէլ ճարգիւթին յառկութիւնների թարգմալոյն
կարեւորութիւնները, կանգնել հաշիկանի կննտարում, թափը սակ
եւ զեղքը ճննըն ննտուել աշխարհը նաւեկու Համար:

Որպէս զի ժի ճարգիւթը յանդգնի աշղպիտի ժի երթալ ունենա-
լու, նա պէտք է Համար լինի որ կրում է ինչ որ թարգմալոյն ար-
ժէքներ, որ տէր ու տիրական է ժի ինչ որ ուղեկնութեան, որից
զբիւտ են արիւնները:

Նաումի Քարեանի պատմականորէն գործ՝ արձանագործուած Նաւոյ
Քարեանի (գլխաւորը՝ ժողովականական գրողներ)։

Պէտք է հասկանայ իր սրբազան պատերազմի արդարութեան եւ
անհրաժեշտութեան։ Պէտք է համարան լինի որ իր թուրը շարժող
մեղքը զնկաւարում է զերազմին, աստուածային ժի կամք։

... Իր սրբազան պատերազմի...

Մշակայի՞նք պատերազմ չէ՞։ Անտ աշտեղ, կարծում եմ, թաղ-
նաւս է տակզմանքի քանային։

Նախնական խղճութեան կենտրոնական ժողովը, հոգեկան աշխ-
տանքը որից աստի է գալիս ներշնչման եւ գարնանկութեան պատերազմ,
կարծում է պատերազմին ժամանակու աշխ ինքնուրոյն մեղք, աշխ խո-
րաքմաս իմաստը, որով նրան տանել է ժողպարէն։

Ամեն սրբազան պատերազմը — էլ — ժիկապուլ տղար — եւ
տիւրքիկ սրբազան պատերազմը — էլ — ժիկապուլ տղար։

Մի որ, արտաքին թշնամու զեմ ժգան հակառակորդից յետոյ,
ժողպարէն տանել էր. — ամենք վերադարձել ենք փոքր պատերազմից
զեղի մեն սրբազան պատերազմը։ Փոքր պատերազմը՝ զա աշխ պա-
տերազմն է, որ ժգում է արտաքին թշնամու զեմ, աստուածային,
տանկզի, արտաքին զեմ, մինչ մեն պատերազմը զա աշխ ներ-
քին, հոգեկան պատերազմն է, որ մենք ժգում ենք մեր հաթիւնը իր
կառաքելութեան աստուածներին հասցնելու համար։

Մեն պատերազմը աշխ պաշարն է, որ ժողպարէն է իր մէջ
գտնող թշնամիներին զեմ։ Անկի շուտ, աշխ պաշարն է որ զերմարդ-
կայի՞նք ժգում է ժողպարէն զեմ, աշխնքն աշխ տանել զեմ ինչ որ

կարգած է ժառանգան ցանկութեան, զգացումի, կերքի հետ:

Այդ Երեսօրհան կեանքի ուսուցութիւնը պատկանում է նաեւ աշխարհի ցեղին, իսկ է յիշել Յնազատիւնսն: — Վերադարձելով տե՛րս ինչ որ գտնում է քանակականութիւնից առի կազմ, թեզմով անբաղձի գնելով թեզ, դա պատկանում է թշնամուն, որ անբաղձից ցանկութեան մէկ տակ ապրում է ջու մէջ: Ապրում է իրրիս թնայց ու ձգտում, իրրիս անորչ թաղմանկանութիւն, իրրիս երեսօրհանից ետի ստիւ խնամակալում, սուտի՝ իրրիս վախ, թաւութիւն, անասուցութիւն, որին անհրաժեշտ է ստաղանի, սննդանի, հասնելու համար ներքին կատարելու արտաութեան, խոր եւ անթանկելի միութեան, առի հոգեկան թարթրադախտ ստանկանին, որին արեւմտեան հոգի հեղին թնայում է իրրիս վերիւր թշնամիներ, որ կերպարանաբխում են մէկ միութեան:

Փոքր սրբազան պատերազմը, Երեսօրհան աշխարհաբանութեան համար, արիւն թան չէ եթէ ոչ անհրաժեշտ եւ վնասակար մի հետադարձ իրադարձելու համար մենք սրբազան պատերազմը, — վիճակը, — վիճակի ուղիք: Արտաքին ապական մեծաւ գերազանցապէս խորհրդապաշտական է, սրբկեան եւ գերաբնութեան եւ մարգարեան արտադրութեան է:

Ոչբերդական ինչ է:

Թշնամու զէմ կարկառուն սուրբ պայմանաւորում է ներքին խառնարի զէմ մղան անաշտ պայքարը: Խառնար՝ որ պաշտպանական կենդանական թնայց է, վախ, անասրերութիւն, գերազգայութիւն, կերպարանութիւն, արդեւ:

Արտաքին թշնամին ներքին անկարգութիւնն է: Միութեան ծառայում եւ ստատանային խնամքութեամբ ստատար, Երեսօր թափը կատար, անասուցութիւնը կշռող վիճը, խորհրդաբան:

Կոխը՝ մարդկայինից գերմարդկայինին հասնելու կրթական միջոց է:

Առանց աշտ պայմանի, պատերազմը սրբազան արարչութիւն չէ, այլ սուր նիւթապաշտութիւն, անպաշտ արեւմտեանութիւն, խոր, ուր գլխաւոր գերակատարը այլեւս ներշնչում եւ վերացող մարմնիկ չէ՝ այլ շարժողին, կոյր մեքենայութեան վերածում գլխաւորը: Հերոսը չէ՝ այլ կենդանին:

Յազմիկը — ըստ արեւմտեան եւ արաբական ուսուցութեան — կրկնում է ստատանութեան արտ լինելու կերպը եւ պայքարի միջոցով՝ պայքար, որ անխախտելի է, աննիւթական եւ սուր զգացմաներից գերե՛լ նշանում է նրա հետ:

Հերոսը՝ Աստուած է:

Ուստի, սեւ քանային:

Արարական ստաղի խառնութիւնը կարողացել էր քայքայել աշխարհին, խորացնել եւ զարգացնել ժողովրդական թուր արեւմտեանը, նաեւն էր վերները, հաստան էր գերեւմտեանութիւնը, սրբկեան:

ևս տե՛ս ներքին պատերազմին միջոցով գտնել և, ժամկէն էր այն Լո-
զեկան աշխարհը, որ նախապատմանն է ժամայիթի:

Արդարեւ, ժամայիթը գերազանցապէս լինել է:

Արժեքայիթը այն է թիւ, որ մենք իրականորէն ե՛նք, Այն Լոզեկան
բովանդակութիւնը, որին մենք Լոսել ենք մեր սեփական անհատա-
կան ճիշդ, տխուրագուստ քաղերի միջից անցնելով: Դեր ամբողջ
կենտրոն գտնուել էր թաղակեղծ, մեր միջոցով մեզ ամբողջելով, կրու-
նելով, պատերազմելով, գունելով և գունելով:

Արժեքայիթը անկարելի է ընդգրկեմակել, ուրիշից տանել, նմանել,
ստատմութիւնը:

Այն է կարելի է ուրիշից տանել, նմանել, ստատմութիւնը որ և է
բազմաթիւութիւն, որ հաճեմ չէ, այլ միջոց է, զենք: Եթէ թիւ
որ մենք գործ ենք տեսնում, այն թիւ որ ծառայում է արտաքին պի-
տեքի Լոսար:

Ու բազմաթիւութիւններին ենթարկուող ժողովրդները կապիկ ժո-
ղովրդներ են, որոնց տալիս փակ են ապագայի Լոսարները, ժամկա-
թային լինելը, ստատմութիւնը:

Նրանք թաղակեղծ չեն, այլ զինուորներ, որոնց Լոսար գլխա-
ւոր կենտրոնական ապագայ և Լոզեկանական արժեքը կարող են և
պղծարէն կազմում է մեքենան և այն խաւարը, որի զէմ անկարող
են պայքարել:

5.

Ձերբաշխարհ...:

Արդի ժողովրդական ամբողջ ողբերգութիւնը այսուկ է: Վեր-
խաղի ամբողջութիւններ, զինուորների թերթեր, անուոր թղթանք,
ներ՝ զգում աշխարհի պարտադիր զէմ:

Վերջ: Նրանք որ փակում է: Փակում է անկանալը աստիճ
կրկնելով, ժրգիւղը որտե՛ք վրայ սեղման, աչքերը որտե՛ք և անհուն
զիտ:

Ձի գնում, ապագայ է: Ձի նստում՝ պաշտպանում է:

1939 թ. Աստրա (Քուիցեթիմ)

Կարսի Զորք

ԵՐԳԵՐ ԿԱՊՈՅՑ ԿԱՏԱՐԵՆ

Կեանք, յորժանուս բարեբաղ մէջ զիս տարի՛ր ակն ափ,
մէքք զայրալից, մէքք կամշուս՝ զարկիր հագին խաբերում,
Այլ, վերաւոր զոյսութեանս եղար որբա՛ն մը ծնուն...
Անդ հովերէդ, յորժանեմէդ ունիմ ոչ յո՛յս, ոչ տարտա՛փ:

Այնտեղ, տնեղայեղ, արկածալից ու ամեն
Ընդհարումէ, պայքարէ, քափառումէ վերջ երկար՝
Նեանց իմ նստս իր խաբխիմ համարումի՛ն այս պայծառ,
Ուր արեւէն գերիվեր՝ կայ միտքիմ լո՛յսը վնաս:

Կեանք, քաղաքի լեզ ծախն ու կը փայ՛ճ տանձին,
Եւ ամէն մէկ անբարձիկ, արշաղի՛ր փայլիս զէ՛մ
Կը փայտի փոք մը ժուրքի ու նոր լոյսի՛ր կը տնտնէ...
Դիտակցութեանս ամենուն՝ կը զգամ փախու՛տան անցեալին:

Երանութիւնն ա՛յս է լսի, տառապանքին մէջ այս ծով —
Թաքածիլ յեւն տելոյդ՝ փառքն, յոյսին ու վախին,
Ու կարունայ գրայտին զուար քախի՛լ վերստին,
Անճախութեան նեան իմ փայլ՝ մահկանացո՛ւ ասեղան:

Երանութիւնն ա՛յս է լսի, ու մնացեալը՝ տամանք,
Հիանդութիւնն ու ցնորք, միտքի մարմնք, սիրտի ցառ...
Ինչ որ կաւնն է եկամ՝ պիտի կրկնն զամայ կա՛...
Հարկ է սրբի հոգիէն ամէն մշո՛ւր, ամէն ժա՛նգ:

Վերքի մը պէս կը բացուի՝ զգրումի խայրն յետամնաց-
Դարձի կարո՛ւս մը երբեմն արիւնիս մէջ կ'արտառուէ-
Մակայն մշուշ մը ակի, վարդ տառապան մը հովէ,
Կտանէ բռնիմ վրայ զիս ու կ'որտէ՛ր երկիւղամ:

Պտէրն այնքա՛ն են հանգարս, այլ եւ այնքա՛ն թուար՝
Որ ժամերան իսկ արշուն տան է հոս կարծես կանգ-
Ու ժամանակն պսակնա՛կ՝ աշխարհոյ՛մ իրչեւ զանգ,
Զի զարնէր մարնն ազգայն ամէն բազէ՛, ամէն տ'ը:

Կապո՛յս երկինքն է ու լո՛յսն, ու լուսիւնն այնքան իսկ-
Որ ծայրամէքս զարածեան կ'ըլլայ ստեղծմը անմիք-
Կը պարզուի եռառ, մտո՛ւ ամէն զապնիմ զիր ան զիր,
Ու կը լսեմ զարկն յստի՛ իմ իսկանքիս կշառար:

Մեծ մի արեգիկ միտին, մասնաւոր ժայռքին հետ,
իմ ալեքրուս գարնանին զէմ կը բանայ լուսալիծ
Հալիան անայց կրակին, ուր յաճրակայ, անբարիծ
Կանցիի հոգիս կհացիկ՝ արանեւտ արանեւտ:

Բայք է, ճուսկ ու կրակի՝ ամեն ծագիկ, ամեն ծառ...
Ուրախութիւնն աչքիւրի յարեւոյ պէս կը հանի...
Զունի եղկն իր շիրիմն ու վազն իր կտակը յայտ:
Աղքիւն է հոս յարեւոյն հասագայրո՛ւմ մամաղառ:

Կեանք, կը մեծնայ մեր միջիւ մութ անքրպեան յարածաւ.
Եւ ալիքնայն յազումին ու ցանկութեան ու սիւն
Վարն, տարաւոր լերան, ժայռերուն զէմ կը փչրին.
Ես, որէ որ, կորսնում իմ գանձիս ակ'ր կը դառնամ:

Կը մասնն'մ... ու արտում կ'իշխայ սասուն'ր մը զէմին,
Կը յազարի լի'նն ալեքրուս... Որքան ինչ եմ, տ'ն, արեւ'ն,
Անո՛ք որ այս բարձունքին տղովն արթի'լ պիտի գամ
Պիտի տեսնն, շղարհն, վերագանն'ն իմ մէջ գիս:

Ասանձութեան մէջ այս ցարս պիտի մտն ու դադա'ն...
Բարձունքն ան'նց է միայն, որոնց արիւնն ունի հո'ր,
Փառաբանա'լ է հոգին, միտը՝ ակ'ւնէ ակ'երուր,
Որ' մերկայի'ն մէջ իրենց՝ գիտն գանձի բացանմ:

Ես՝ տիեզերք մը իմ մէջ, ու մարդաշնո'կ ու լի'ւ...
Միքսո՝ կոպտակ՝ հոգիւս ճգնալութեան օրէնքին.
Ես՝ իմ ցարանն ու արան՝ արեւս, աստղերս ու լուսին.
Ես՝ միտս'յն համալիր՝ միտարաց բազմաթիւ:

Եթէ օրէնքն մահուան ուզէ որ ա'լ կործանի՝
Դաշնակութիւնն այս շէնդ... դատաւարան իր մասյ
Հէլէ շեփորը վերքին, ես՝ անարտում, անայլո'ւյ
Ընդունիմ կ'ա'նքն իր պիտի պանու մը մէջ ծիլանի:

Եւ անցնելու վերջ եթէ որ մը շիշե'ն գիս մարդիկ,
Տղա'՝ գանձար մագերակ եւ աչքիկներ սեւայտի,
Իրենց հոգւոյն մէջ արեւ, այլ իմ լոյսիս ծարսի,
Գաւ խաւարիկն կեանքրուս ուղին ալիք առ ալիք,

Պիտի հոգիս անոնց մէջ պայքի սերմի՝ մը նշան...
Ես՝ երգերուս, ու երգերս՝ ժամանակին կեան անվերջ,
Պիտի արտի մը իրքն՝ տիեզերքի սիրտին մէջ,
Վերկենցալի'նք, երբ կնէլ ասերուն ճայնը գարնան:

ԵՐԱՆՎՈՒԹԻՒՆԸ ՅԱՆԿԱՐԾ...

Երամկութիւնը յանկարծ հանդիպեցաւ ինձ այսօր...
Հասնուա Վրբայ զայն զբայ աշխատ իրաւ, աշխատ մաւ,
Որ իմ զոգզոյ մտանկալ հայն իսկ զգայ եւ անօր
Եւ արքեպայ հեշտագին իր զինիւ յառայարդ:

Երամկութիւնն ստաղերու մօտն աւ շաքն էր անուա,
Որ լեակի մէջ ինկած յառախումբի մը նման՝
Քայլ մ'աշխարհ իտերէն հառապայքեց իմ Վրբայ,
Լեցուց անդունդը սրտն իմանկանալ զնմութեան:

Երամկութիւնն, Աստուած իմ, իսկ մըն էր լոկ մարդկային
Որ հնկեց պահ մ'անկանքիս՝ պարզ բառերու մէջ հասուն,
Եւ սրտն առք, ստորուն, ստորայիտերինկ մեղեցին
Թափեց կտրեմիս սակ պապակ՝ զով վառկնէր կարկաշուն:

Երամկութիւնն էր իրօք յառապիտակ երկու ձեռք,
Թառած իմ դէմ, անգամին, իրարու մէջ, իրար քով.
Որով զարժան արեւուս կարկանին Վրբայ մերի՝
Երկու շուշան օրորում՝ յազումի յաւ հովերով:

Երամկութիւնը մարդուն միշտ հետուար, միշտ ծանակ,
Ազնակի մը բնուշ շունք հասուն երեւն,
Որ բազմաբնի իմ համբէն այսօր անցաւ անապատակ
Եւ անսխիքի պէս արագ անհետացաւ ան նարին:

Բայց քիչերուս մէջ մնաց աշխարհ երազ բացաւա,
Եւ աշխարհ յայր աւ հառազ՝ արինիս իրան արքեպստ,
Որ էր բուռ իմ կնամքիս շտանկութեան մը համար
Երամկութիւնն այս փաթիկ, անկերպարն աւ վազանց:

Պրիւմէ, 1909

Մ. ԻՇԽԱՆ

ՈՒՐԲԵՐՆԻՑՈՒՐ

Եկեալ ըստ ժողովային յնա-
րեան արտաքին ի նմանութիւն վաշ-
շեկի խաղաց, իբրեւ վնաս՝ զեղ նա-
ստ ի մէջ նացու երբեմն յնակէր, եւ
այնուհետեւ մահալ յեղեղն խոտա-
նարան լիակ ամենայն անզգայու-
րեմամբ, մերկ զանձն ընդ զարտան
կաննելով:

ԱՄՍԻ. Ի.

Ուրբաթիս Կ'անուանէին զկէր, միտ' ի Ուրբաթիս:
Գիւղին մէջ ոչ ոք զիտէր քա՛նն անուանը, անշաւքն իտի չէր յի-
շեր աչնու: Բայց Բ'նշ չարկ կար անուանը փնտռելու, — բարեւ չէր
աններ ու բարեւ չէր տար:

— Նոյնիտի փա՛ն, Կ'ըտէր զիւղացին, որ կեննիսթեան ազոցոյց
կէ Լամարէր խաղի ճշտութիւնը:

Կեննի չէր, սակայն: Այլ անուանան անտարբերութիւն մը, որ իշ-
քամի կէ Լամարէր, իղեր էր իր մէջ ամեն կայ ու յարաբերութիւն
ժողովոյ եւ զիւղական կեանքին նկատ: Յերկէր անտարբերութիւն հան-
սին, զիւղերը անտարբերութիւն կողմին, կ'ըտէր կէ շարժէր ոչ թէ խո-
տելու, այլ միայն պատահա մը անց ապալու Լամար անուանեալուն տակ:
Մասիք փակ՝ արտը կէ չերկէր, ժողովը կէ խաղէր, ցարեւ կէ կամ-
նէր, եւ այսպէս արեւ ի քան կէ շարժարէր իր սկիզբները, ուղեկով
կարծես ճանաչ ու ճողցնել իր աննը, ունէր եւս շինակ իր բացակա-
յութիւնը: Ուրբաթ արեւուն պէս՝ զատրթութեան ամէր զոմքան,
խանդավառութիւնը պակտան, երբեք չէր զգար արեւ Լամարէր, զոր
ժողովին ցոյց կու տան խոտը չիտելու մէջ, — զենն քաներու արեւաթ

առարկին ճէլ ժամանին կրակի գոյն ցալը եւ շարժել զշրջամին
սեռել գեղեցում. կամ ետեւէ ճախերս անգնադարձութեան ճէլ տիւ
գնդախն խորւորդի ճէլ իմաստը եւ զաշխարհայ թրթառցնէն լոյժ-
ներս պատուանին ներս, աշ Զ՞ միթէ մարդոց փառքը՝ ժառ-
պան անդերանդով ցուցադրուելու ամար: Բայց Ուրբաթիս,
շնչակառակն, կ'արեւար կարեն խաղին Լանջը, ու բուսկան
կը Լամբեր Եմբը բառ, առար Լաղի շափ ասկանի ալլ զանցացիէ:
Անպէս, գիշեր շատ էին իր ճախը, խառնուին ու խառնու, երբեմն
ճախաւոր եւ անբակ: Աւ խառնախն իրէն: Աւ լքան զինք: Աւ ոք
փարձեւ էր նայիլ իր ժամանակն զարգումն ներս, — Ի՞նչ կար Լան:
Քերեւ ժառանգի ճէլ գտնուիմանը կամ անկողնի վարդապետութեան
ճէլ ցանկը, Քերեւ պառաւախ արեւմտական ճէլ անգիւղ մարդ-
կային գիտութեանց բարձրին, կամ երեւոյ ճէլ թիւ ճէլ անկի բան
գիտաւոր, ճէլէ ժառանգի գիտան երեւաւոր մարդկային անպարձա-
թեան վրայ: Ի՞նչ գիտ, Քերեւ Լանջը ճէլ մարդկային խառն փռ-
նելու ինքն իր Լոյսին ճէլ, Կիւղ ինչպէս ժամանակին՝ անպարձա-
նելուարները ցոյց տալին Լանջը ճէլ մարդկային կիւրճէ փռնելու ի-
րենց իրենց մարման ճէլ: Ա՞՞ որ կիւրճէ, ինչպէս ժառ, Լամբայ
կը լինէ շարժարանին, եթէ ոչ շարժելն:

Գիւղացի ճէլ ժամանի՞ր միշտ, աշխատ խորքը: Բայց Ի՞նչ կայ
զարժանալի, անկի՞ր՝ տեսանք էին անպարձաթ երեւարները: Աւ յե-
տայ, առարկուիմանը անկար է կապապարներին, գոր մարդիկ կը
լինեն իրեն լափակիլ կամ իրեն Լանջը ճէլ գտնուին:

Մնաց որ աշխարհ կը խաղին: Եթէ կը լռէին լռիկները, Արգաթեւ,
խաղձակ էր Ուրբաթիսին նայուածը, Լեզանքով կայելիստան,
արեւմտական յաղաթեամբ գեղան, ներքին շարժարանի ճէլ Լամ-
կերպութեամբ արեւորին թրթառն, ալլ միշտ արթնաթեամբ ցոլ-
շան, պայքարի տեղով յարգան:

Միմակ կ'աղչեր, բոլորովին միմակ, — ոչ Լանջը անկը, ոչ
մայր: Լորը պատկերն իսկ չէր լինէր, իսկ այդի մայրը ճիւղան էր՝
եքր կարծիք գոտի կապելու տարիքին չէր Լանջը ինչ ասկանին:
Յիսուսը անց արդեն՝ անուանացան չէր, անկար, — թէն Լանջը
էր: Արեւի ու մըգտանուն, փեթակ ու Լանջը, կ'ման կ'անկը, լինան
անասուններ եւ արժապ ասանակ ճէլ, — աշխատ Լանջութեան ան-
զամ երեւութեան արտաբայութեան լոյսն իր գէժքին վրայ, ոչ ոչ
Լանջան ճէլ մարդոց իր սեմին ներս:

— Լեզու որ ունենա, եթէ կ'ենի կ'ունենա... ըստ գիւղին
գեղը, — ալլ լեզուանի անկարին՝ որ նանք էր աշխարհին զտեղը,
լեզուակներին տակ, գիւղացիներուն միջին, արեւմտա լեզուներին
ճէլ Լանջիսում, եւ կը գտնուէր Ուրբաթիսին ցանկը:

Տերտերը, անկարից լեզու Լամբայ իրէն, Լաղը գրառ:

— Գտնուի՞ր, գտն Զ՞ մայր՝ եթէ Աստուած թեղ գրիլ աշխ-
արհ եւ փոխարին տայ, ոչ թէ կ'ենի, ալլ երեւի ու կ'անկը, արեւի
ու արեւմտիկներ...:

— Անպարձա ժառ անպարձա, ան'ր Լանջը, բայց գտն մնալ թէ
ոչ՝ ո՞վ կ'ենայ ինչը Լանջին Աստուծոյ գործերուն: անկն որ լեզու
կը թափենք իր ժաման ճէլ, աշխարհուն շարժանները կը բարձրա-

շինեք երկինք, եւ ամբարե Սասունս Եւրաստիանք իւր սոյն ուրբա-
թախաներան...:

— Ընդ գիտե՛, յարեց վարժապետը՝ անկարգան սրտաբարեա-
նքանք ճշ, թերեւ Սասունս յաւիտեան կը գրկէ լեզուակները Եւ-
րաստիանէ, որպէսդ ուրբաթախս չլսանան՝ Սասունդ խաւար-
նին ճէշ ճինակ ձգելով գիւղին քաւանան...:

— Եւ վարժապետը, անպարեց լռեց տէրանքը՝ իրեն ուղղուն
սնկաւ անկարգներէն դժգոհ:

Յետոյ՝

— Եղանք՝, աղջիկ, մեղքով պարսկ խոր ճշ սուր՝ խնկ
եւ արնիկ ցեղ, ըստ՝ երբ տեսա որ գիւղապետին ամենեւ փոքր
հարսը ապրիւր իւր քար, կամը թիւնն կտէ:

Կարժիք Լալունս, ճէշքին՝ կանանց ցտախ, գլինն՝ ծաղկի յու-
րան, Եղանք արեւի փրփուր էր կարծես, երբ յուրովն լինան՝
տախ Լալունսից քաւանային մեղքը, յետոյ երկնցոյց արծաթ թաւը:

Աւ ճինչ քաւանս կ'որհեր:

— Եղի՛ս, ծաղկի՛ս, ստեղ ճէշ սնկանի պէս յարե՛ս,

— Օրհնութի՛ւնն կը կարգաւ թէ քաւանակցութիւն, Լալունս
վարժապետը:

— Եթէ Սասունս յարեք քաւանակցութիւնք, մեր սուրբ Լա-
րերը պիտի չհիտնին ախ երկնականայ շարակմանքը, որանք քա-
ւանակցութիւնք ծաղկին իսկ են:

— Ազնուգործար մեր սուրբ Լալունքն աչ գրկունս լինն արծաթ
թաւ քաւան եւ սնկան յուրոյ մեղքի ճշ ներշնչումն...:

— Եւ գլորեմանքի ճէշ որբալան գլորութիւնք խորուրդը մեկ-
նելու Լալար սնկաւանելու նշմութիւնն:

Ըսին ու լռեցին, Թարեքը գլորեցին եւ Լանդչեան:

Առային սեղան լէր, որ քաւանս ու վարժապետը խոսքի աշո-
ղիտի կտիւնքը կը կատարէին գիւղացիներան ստիւն, երբ վարժապե-
տը սեղալսման աւելի ճշ կը քանէր խոսչելու քաւանային տկարութիւ-
նը զննեցին սնկին Լանդչոյ, ճինչ տէրանքը, գլորեմանքի ճէշ սաս-
ցան իր կրթութիւնս ուժով, կը խաշթէր աղքատ վարժապետին սիր-
տը՝ Լանդչոյով ճշ որ կ'ուզուէր տես որանս ապրիւրին Լանդ-
չութիւն: Աւ աշո կտիւր Լանդչոյ կը պատկանէր գիւղացիներան:

Բայց աշո սեղան, գիւղացիները անԼալարութեամբ կը պա-
սէին, որ քաւանս շարունակ Ուրբաթախանի արկաններան պատ-
ճաթիւնը: Ուստի, սոսոց կատարելով՝ մանկիւրը տակի մտեցուցին
իրարս: — Զոյց տալու Լալար թէ իրենց Լալարքցութիւնք ա՛յլ
տեղ է աշար, — երբ Յէր Յուսիկ մեղք տաւ զոյցին թիւը:

— Լալարս, յայց երկնակի լէ Ուրբաթախս, Ձի խոսիք, յայց
քաւան ու քանը լի պակիր իր ինչաւանսին ճէշ: Ինչպէս ըտի, իմ կար-
ծիքով՝ իր դժբախտութիւնք կը ծաղկ ախ յաւանութիւնն, որով
մեղքեց լեցնեց իր սունը Լալարուկի ճշ լռեմով, ինչպէս իր Լոպին՝
որուն կնակցին լռեցաւովով: Ձի՛ Լալարս երկնակցին, լա՛ւ, յայց
սնանց կ'ուզէ Լոպին, զրտանք, զրտում, գարն ճշ պէտք է Լոպին
Լալար, Անկարգելու է լեցնեց Լալարսի պարտաւ որ եւ Լալարք-
ցութեամբ, — քաւանի սիրով, մարգանտայ գրեմեով, լնկերու:

թեան քարէքով։ Ուրբաթախա իր տանին պէս պարտոյ ձկնց նսեւ
հազին, ոչ իսկ պարտանց ճշ ճառու հազախ պատահանին ներս։ Բայց
թեւթիւնը չի սիրեր պարտոյը։ Սեւ տառանս ճառու իր տանին ներս,
իր հազինն ներս։

Գիւղացիները լսեւ լեռանցան խոստանքին ծախելու աջ փոր-
ձին, որ աւերական էր Տէր Առաքիլի գրայցներուն ճիշդ։

— Ստանա՛յ հը պաշտ, հարցոց պզէրը։

— Ո՛ւշ, նախնի ապեր է խաչի թիւիչ տառանս, եթէ թանգու
գուշանց ճշ չէ ինչ որ պատանց իննի։

Գիւղացիները, աղչաւոր, աղտեցին որ աւերակը պատմէ ճան-
քառան։

— Աստու ճշ, Ուրբաթախա հը հազիւնի տառանսին եւ ճիւղին
կ'երթան գծիւց...։

Գոչը, որ նստած էր նստեկարսին, լսեւ հաչոց ճշ աւերակելու
ձեւով ինկոյց քրքիւնի, թեոյ գլուխը պահեց փորտիքին ապին ճիշ
ինկոյցելու համար իր անդամական ինկոյցը։

— Գլուխ տարախ զո... քարկացու քառանս՝ պզէրին վրայ
աշխը խալաւս։

— Տէ՛ր հաշ, խաղիկ ինկուստ թնը համարեմ, ներս՝ ինն,
բայց թաշ տար հարցնի թէ գծիւց զացոյց կ'երթ՝ վերադառնալ։
Կը հաւատամ, որ Ուրբաթախա՛ն, եթէ գծիւց չէ գացած, պիտի եր-
թայ որ ճշ, բայց որ երթայ՝ չի կ'երթ, վերադառնալ, թ'նչ տառ
պատահական հը չինն աղպիւ...։

— Սընած, գծիւց զացո՞ւր է թէ ոչ, չեմ կ'երթ վերսի։ Բայց
աշխիւթ նկարագրութիւններ չբաւ, որ պար ճշ վերջինիցի ձեր աւեր
պատմիլին գրաւը գծիւցի ժողոց կ'աղմէ կատարանս շարլարան-
ներսն ճառին։ Ձեւ նախնի գծիւցն է պիւզանս նացա, եղին փոց-
եւ փշիւով աշխիւս կ'նկատուս ժողիւցին գտարբան երեսին՝ ի ներ-
ջուսն է վեր ժինչեւ է առինս։ Եւ նախնի գծանքան, Եւ պիւզանս
ընդ ախ հանկին։ Եւ վարեցին Եւ քարին ընդ գագ նացա, Եւ
քրտանս զագն նացա յարմարեցին ընդ գագ նացա, Եւ քանիչ գն
Եւ կ'աշին կ'նկատին, Եւ ապա քարին պղտախ նացա։ Ուրբաթախ-
ան նկարագրութիւններն ալ աբաբն տարտապեղեցիկ էին, Եւ տառ-
նախաբիւր, Եւ գծիւսաւսի։

— Գաւմէ՛, պաւմէ՛, ըսին գիւղացիները ճիւղերսն, գլուխն
պաւմէ։

Vous m'avez dit et je l'avais en vain vu
écrit sur les tables à Thémis. English SUE

Ուրբաթախան աշխը չաղացին, երբ, որ ճշ, տեսաւ որ Սե-
ւանս գիւղ կ'իջնէր քաղցին համբին։ Բնու ժող գրաւ կ'անկին ու
նստաւ աբաբն եղերը։ Կայծարը զաշխու, վառեց աբաթը, կրակ
գրաւ կ'աշխին ջիլին ճիշ Եւ տեսաւ նիւն հանգարտ ապահով ճշ։
Ստանանս ճառեցաւ, անգանը ուսին վրայ, նիւստերը թիւիլին
ճիշ։

— Կրակի աւ'աբ, ըսաւ Ուրբաթախան։

Ուրբաթախա, իբր թէ եղապսղ ճշ աբմնաւով, զւո՛րէ զեր-
ցուց, նայեցաւ եւ նայցուց.

— Բազմ'ն կու գաս:

— Անկի՛ն Լեւոնեղին:

— Ո՛ր կ'երթաս:

— Գնալ:

— Ի՞նչ գործով:

— Կննայ գրգին Լաշինները նայելու:

— Ուրեմն Թաղաւորին կոչել կու գաս: Հարկաւում'ք եւ:

— Ո՛չ:

— Անոնք ի՞նչ է:

— Սասանայ:

— Հայրդ ճայրդ ալդ տնուն'դ կը կանչեն քեզի:

— Ուրիշ տուն չունիմ, Հայր-ճայր ալ չունիմ:

— Արեւոսդ ի՞նչ է:

— Մեղքի մէջ եղիւ ճարգիկը:

— Անկի պատուաւոր տրեւա չգտա՞ր, Ուրիշ ի՞նչ գործ կ'ընես:

— Զարչարիւ ճարգիկը:

— Եթէ չունի՞ս գան, չե՞ս առնար, ինչո՞ւ կը շարշարես:

— Այդպիս գրուած է Կննայ գրգին մէջ՝ եթէ մեղաւոր է ճարգ:

— Ի՞նչ մեղքերու լաւար:

— Գնալիդ տէրտէրին Լայցուր:

Սասանան չուզեց, աշխատ շարունակել խառնկաթիւնը, Երաւ-
րեցաւ նախիկ նիւստերը վառել, տխմարի տեղ գրաւ գնդապին եւ
Լեւոնացաւ: Ուրբաթախա, սակաթ, սափաթն ուտաւած լին իր կար-
նեցեայ ժամառաթիւնն քաշին տակ նստեալ Լեւոնեղը:

— Կնչի՛ր, կնչի՛ր ժել ճշ, կրուկ տա՛մ: Բայց նախ ըսէ՛, ո՛ր
է Զարչարանայ տունը:

— Դժուրքին մէջ:

— Ի՞նչպիս կը շարշարէք մեղաւորները:

— Զարեկը ունինք, որոնց մէջ խեղ կը վառի, քանի խառնե՛
տակի կ'արծաթի կ'ըտիւ, կարենա լով ճշ կը փել եւ Լարնաւան
բոց ճշ կը թարմրանայ խառնաթիկ գոթերով: Կեղարաններ ունինք,
որ կեն կամ մանգաղանեւ պաղարանայ ճաշիկներ կը սարքուին մին-
չեւ սպրտակ լիբովաթիւն, Կաթնաներ ունինք, որոնց մէջ կապարը
հալած է իւղի պէս: Փուտեր ունինք, որոնց մէջ ողջ տիբան տաք
ցտած է, որ կը կայծկեցայ: Անպաններ ունինք, որ խորը գոռ-
կ'եթի եւ ծծումբի, կանաչ կոչել լաւ կ'արծաթի: Այս ճառը գծա-
թին լիբովաթնն է. — սարաթի վեց տիբայ ճարգիկ կը շարշարուին
առ լիբովաթնին մէջ: Յետոյ կը գրկուին սաւաթան, որ գծաթին
երկրորդ ճառն է, ուր....

— Երբ'յո սասանայ, զիս մէկ տեղով գծաթ տա՛ր՝ տեսեմ
Զարչարանայ տունը:

Ախ ի բնութ մնայ Սասանան: Երբ կը կարծէր թէ նկարագրու-
թիւնն իսկ պիտի տարաւորեցնէր գնդապին, ա՛նա կը տեսնէր որ ու
ժամառը իսկ կը խնդրէ պատրախ տանիլ զինք գծաթին մէջ:

— Դժուրք գացալք լի վերադառար:

— Այդ քանի չեա շնոր ինձ լամար, քարկամներ ենք, չե՞:

— Ի՞նչ ենք չե. դժուար գտալը չի կրնար վերադառնալ:

— Դուք ի՞նչպէս կը ճաննես կ'ըլլես:

— Ես ստանալ եմ, — ախ, նշաններ ունիմ, կեա կուտը ճշ
նշանի վրայ, եւ կեա եղանակ ճշ կ'աշխարհաւորը: Եւ յետոյ ստա-
նալապետին կամըն ի նարինն կ'աներաւաթացիկ ենք՝ փրկելով ին-
տաղեւորներէ եւ ճաննելու լամար ամեն փակարան:

— Սրէ արեւուայ լաւ արքան եւ, կրնա զիս դժուար ասելի եւ
յետոյ վերադառնի: Այդի՛ր ինձ, կը խնայեմ, դժուար ասը զիս ան-
գամ ճշ:

— Ըսի զիս ինչ դժուար գտալը չի վերադառնար աշխարհ երբեք:

Ուրախութեամբ, իր ճանաչման զիս, ինչ ուղիք փակեցնել ասիմը
եւ ամեն վտանգ յանձն առան, զիսպիկ իր լարանաւթան ա-
պաւնան, աշխարհ զաշխարհաւ որ ստանան իրեն քոյն ասլ զի-
ս՝ ճիշդ:

— Կը ասեմ, քոյն ներս ճաննելը ինձի, զուրա ելլելը զիս:

— Ինչ, ըստ Ուրախութեամբ: Եւ վտանգ ասան: Քիչ վերջ ներ-
կարացաւ Ստանալին, ասելի վտանգան, ասելի զուտանակ, արեւի-
ները լաւ անգամ, թիկնակն ասպարիկ ճշ կ'աշխարհ:

— Ի՞նչ կայ ասպարիկ ճիշ, լարացաւ Ստանան:

— Ըստ Ուրախութեամբ:

Եւ լամար ինձան երկուքը, Ստանան եւ Ուրախութեամբ:

Սրէ ներս ճանն դժուար, աներաւաթացաւ Ստանան: Ուրա-
խութեամբ, ըստ յաւան, սխալ ճիշակը պարտիկ ճարտարանքի ասն
ճիշ, — Ընտաղեւորութեամբ կը զիսեր ասնէրաններու ճիշ կուտը-
ուան աշխարհաւորը: Ընտ'ան լարանաւթան: Եւ ճիւղեր, զուտար ու
ասը, ու իսկնիկ Լաւեր, ճիւղաւորին ու յաւանան:

Ստանալ ճիւղ անիկն անիկն կը զիսան լարանակ ճիւղ, եւ
կ'աշխարհաւոր ճիւղին արեւան լարանակն ասպարիկ վերջ՝ կը
ճիւղեր անոր վարդի թերթ ճարտարի ճիշ եւ արեւ կը լարան, յետոյ
կ'աշխարհին լարանակ լարան կուտը կ'անիկ ու կը թափեր արեւան-
Լաւ վերջին ճիշ, կուտը լարան արեւ կը վարդ լարանակ կ'աշխարհ արեւ-
ներան ճիշն ու կը անգամար:

Քաղաքի անիկն ճիւղ ճիշ, Լաւանիկ կուտով ստանալ ճիւղ կը
լարան կը լարան լարանակ եւ կ'աշխարհ լարան վերջինները, ճիւղները,
զուտով կը լարան վարդ ճիւղ ճիշ ու կը վերջ անուանի երկուտարդի
ճիւղ լարաններ:

Վտանգ անիկն ստանալ ճիւղ, որ իրեն ճիւղ՝ աշխարհ անիկն կ'ա-
նան զաշխարհ անիկն զիսան վրայ, զարաւա զաշխարհ լարան կը,
երեք զաշխարհ անիկն կ'աշխարհ ճիւղներ, ու լարան զաշխարհ լարան
լարան կը վերջ, կ'աշխարհ լարանակն կը լարան եւ կ'աշխարհ ար-
եւան լարան կը լարան լարան լարան ասիկն:

Ստանալ կ'աշխարհ ճիւղ անիկն արեւ, երկու ճիւղ ստանալներ ասը
ասը լարան անիկն լարան կը լարան լարանակն անուանի ճիւղ լարաններ,
որ զաշխարհաւոր անիկն արեւան կը վարդարեւ եւ ճիւղները կը
լարաններ:

Ուրբաթախա զեռ պիտի շարունակէր իր պարտը գծիւղին մէջ, երբ ներսեցին ծաղիկն՝ զանց ու կըր պակասած մէջ, խաւոր պզուտի մէջ նման գլորելով գլորելով, նկատեալ իր ճամբ, եւ յանկարծ զանցը քնեց արեւմեց, շտապ երկու ոտք, եւ իր առին ալն կտեցաւ սասանայ մէջ։ Ուրբաթախա կորսնաց իր անպարտաւթիւնը, փախուտի շարժում մէջ ըլլաւ։ Ան ստեղծ, սասանան, որ պզուտի ձեռն ստան էր նախապէս, ևնապէս զինք։ Ուր սնդառաւ երաւ, ևնապէս զինքը շտապէր էին։ Ուրքին նման անպիտան ուսմէն ստեղծութիւն վար, որ նկատ կ'ընէր, ճամբ ստեղծութիւն է տես, ստեղծ պարտը, ստեղծ կուրով ընդուն։ Արտը սասանով մէջ շտապէր շարժիլ մէջ, թալլ ստեղծ տես շարժումով մէջ ստապէր երկու ոտքէ պարտը ստեղծ, որոնք գլորեցան եւ իրենց կարգին ստապէր անպիտան ստեղծ, եւ աշտիւն ստեղծութիւն, մէջէ միտին կտեցին, սասանովով ժողովին ընդարձակ նկատիլն մէջին, մէկ ծաղիկ միտք, Սասանանքն ալ տեսն կտեցին։ Արեւով եւ իր շարունակում։

Հետաքրքրութիւն մընա՜ն սասանանքն նոր խաւոր մէջ եւս վար ինչու նկատիլն ստեղծութիւն, երբ իրենց առին ստեղծութիւն պարտապանայ եւ մէջ, որ պ'ըլլէ կը շարժէր տեսնէր եւս եւս ինչ կ'ընէր իր թալլիւնով։

Ուրբաթախա սասանայ մէջ, խաւորով որ տեսնումով գծիւղ ընդուն է տեսն կտեցին, ընչ պարտ անեց նկատիլն, ստարտ միտին գծիւղին տեսնութիւն գտաւ։

Արտիւն Ուրբաթախա նորին ճամբ շտապիւրքին՝ Հանք կտեց մարքէ կտեցին, երաւ ինչ ու գրաւ կտեցին ստապիւրքին մէջ՝ տեսն կտեց, երկու շտապ մէջ ստաւ, շտապ տես քաղի զեղի իր գծիւղ։

Յիւղին ստեղծութիւն ժողով՝ կտեց ստաւ երկու տես, որ անպիտան էր սասանային։ Նստաւ, կտեցիւրք գտաւ, վտեց արեւմէ, կտեց գրաւ կտեցին ընթին մէջ եւ տեսն երկու ճամբիւր, աշտիւրք թալլաւ։ Պար մէջ վիշէլ յանկարծ նշտեց որ նոյն սասանան զեղ կ'ընէր քաղիլն անքին։

— Ան կտեց, վտեց, ըստ երաւորին երկարելով սասանային։ Սասանան, ստապիւրք, տեստ որ նոյն զեղիւրքին է, աշտ, նոյն զեղիւրքին որ կտեց է վերադառնալ գծիւղին։ Եւ սասանանքն իսկ իտալի զեղիւրքին աշտիւրք ստապիւրք պարտապան, որ սասանան փախաւ տեսն ըստ մէջ տեսնանքն։

Ուրբաթախա ինչպէս, ստապին տեսնում ըլլալով իր կտեցին մէջ։ Եւ ըստ ինչ ինչ, Կարապետ։ —

Արտեւան երեք սասանայ մէջ ոտք պիտի լընէ զեղիւրքին ներք, երբէք։

L'homme calcule en tout qu'il est un animal qui peut se passer de sensibilité et de destination. DRIEU LA ROCHELLE

Եւ ստեղծ որ ըստ որի տեսն միտքինքն Ուրբաթախաին ևս զին։

Սկիզբները եւ սերէր գաշաւային աշխատանքը, — Բաշտաններուն
 ստալին ծաւալուող ստիպումն լլուստն՝ եւ լնուտայ գիւղին՝ եւ մին
 չեւ երկուսը եւ կուտէր լոյսն լնու, եւ քաղեր կամ եւ լնուէր եր-
 կրը, սեղէր թան մը աւելի քրքնելու հիշով եւ ծանցով։ Ուրախու-
 թիւն եւ զար Լուսնայով ու գուցենով անասուններուն անթա-
 թիւնը, ծաղաւը, — պարկուտ էր մէջ մնալ էր սարսքիւնով մտեր
 մութին մը կենդանիներուն լնու, երբեմն ախարի մարեր եւ լա-
 նէր, որ կարծես եւ Լուսնային եւ թիւն եւ գաղափարակէն, երբեմն
 ախարն եւ պարկ, որ կարծես եւ ծաղափարակային կենդանիները
 եւ կ'ուզէին էր վաշ քաղթուի։ Օր մը, ծաղաւն եւ թիւնն պի-
 ղին կենդանիներն անպակը, — լուսնով լնուայ թանկ մը, որուն
 լլուսնային վրայ կենդանիներ եւ քաղաւորէին լուսնային լուսնայ եւ
 ախար եւ քաղթէր լնու կառարին։ Երբեմն գուտ մը իրեն ախ-
 արանի գործ, թաղ մտեր, լուսնային մտեր։ Երբ լուսն գովելով
 կրքեր էին թիւն մինչեւ գիւղին գուրքը, մինչեւ լուսնային գու-
 ղիթարին սարսքը, որ կանգ աւել էին կենդանիները եւ եւ մեր-
 մէն ծաղէ լնուայ ծանրութիւնը։ Գիւղերը սեղին էր կեր եւ լնու,
 թանկը քաղթէր էին ծնուտ, լարման եւ կ'ուզին։ Գիւղն անպակ քա-
 լաւորան էր գուրքը, գիւղային կենդանիներուն լուսնային լուսնայ, —
 գիւղապետը լուսնային էր թիւնն երեք լուսնայ եւ, ո՛ր, անպակն լնու,
 կառարն լնու քաղթէր, իրեն էր անպակն մէջ։ Սեղենին լնու անասուննե-
 րը, որոնք ծաղիկը եւ գաղափարային, որոնք ծաղէ կ'ուտէր ու կ'իջնէր՝
 երբ եւ լնուային գիւղային քաղթէր մը պիտ' անն անպակ որ կ'ի-
 ժէր մը կ'իջնէին կառարն անպակ լարման, քաղաւոր կառարանները թի-
 լաղերին ստալին լուսնային կառարն աննն լուսնային եւ քաղ անասուն
 ներին։ Երբեմն Մարտի, որ լուսնային լուսնային էր գուտէր լու-
 լնու, ախարն եւ լարման էր կարծիքը, թաղ ախարն ախար եւ
 լուսնայ, լնուային ստիպումներն էր, թանկը ախարն լուսնային եւ
 քաղթէր թիւնն, — լուսնային կ'ուտէր եւ կ'իջնէր գիւղային ախարին լու-
 սնային, — որ մարդ թան լուսնային լուսնային։ Ուրիշ մը լուսնային
 կենդանիներուն աշխարհ լուսնային է, թիւնն անպակն է անն քաղթէր։
 Վաղարն լնու, թաղ լուսնային անասունները։ Թաղ գիւղապետը մտն
 եւ կարգէր, ուտի կ'ուտէր ստալին մտաւորութիւնը կառարին վա-
 ղը, ի պարկն էր ախարն, նա՛ր գուտակով։ Ու քաղթուային լուսնային ան-
 սունները, թաղ անպակն գովելը կառարին ստալին եւ կառար մը-
 նայ մէջ էր ախար։ Անով անպակ, որոնք անպակ, լուսնային, գովելնե-
 թան գիւղին վրայ լուսնային լուսնային ու կ'ուտէր գուտ լուսնային կ'ի-
 ղնուտային լուսնային, գիւղային լուսնային լուսնային լուսնային, լուսնային
 լուսնային լուսնային լուսնային։ Ան ստան անպակը լուսնային լու-
 սնային կառար։ Գովելնին անպակ քաղթուային լուսնային, ախար, անպակն լու-
 սնային, լուսնային, գիւղապետը լուսնային, լուսնային, լուսնային
 գիւղին եւ մտեր, լուսնային լուսնային լուսնային կ'ուտէր՝ երբեմն ու
 լուսնային կենդանիներուն լուսնային, կարծես ախարն պիտ' անն
 նայ, կառարին անպակ լուսնային, լուսնային անպակ լուսնային,
 ինչ երբեմնութիւն, անպակ լուսնային, լուսնային անպակն։ Թաղ-
 Թիւն կ'ուտէր մարդն եւ անասուններուն վրայ։ Լուսնային լուսնային

Քնան մէջ՝ կառքը յառաջացաւ երկու զանգարօք։ Ան կանց առաւ։
Դ՛հ՛հ, զէ՛հ, անպաւաւ։ Սրժաւթիւն, քաղաքաւթիւն, ի զո՛ր։ Ան
գաւառանցաւ յաղիշ շարժում մը, — կիներէ շուան թերթին, կապի-
ցին լամպերուն եւ զամէշներուն (եւս լուսան) պրկեցին իրենց լիջի-
քը։ Կիցիցին իրենց զնկերները, քանիցին իրենց ամբողջ ուժը, ու
մինչ ալիքը կարին, որ կը խնայէին, ուրիշներ որ քաղաքաւթիւն իտա-
ցիք Կոստանթնիս զամէշներուն ու կիներուն, կառքը զարթեալ տեսաւ
շարժիչ հանշարմ, հարեւանեալ եւ անաշարմ։ Կարծես թէ քաղաքն
էր փարձը, մէկ արտաւար համայն կարտան էր արգին, Ափո՛ւս,
յանկարծ զայնիցաւ Գանդակն Յափարին զամէշին առջինի սաղը։
Եունկէ վրայ ինկաւ քաղ անասունը ու գին մնաց որ խնկարէր սամի-
ցին մէջ։ Ան կեցաւ կառքը, զամուսնացաւ կարծես կեցան անպը։ Սա-
տանները ալլեաւ կը մերժէին, այո՛, ո՛չ մէկ փարձ Կոստանթնիս կառքը
քաղաքաւ։ Ո՛վ պիտաքի է, կը հասկնայ որք վայրկեանը, կենցաղի-
նեցաւ որք արժանապատիւնը, եթէ մարմնն անգամ չեն Սաղանդիք,
ձեռներ՝ կը կապէին, կը կտարն սամիք, զին ու լուծ։

Ան որք պատուան էր, որ Ուրբաթաբաւա, առիւտին պատանդ,
յառաջ անցաւ, արեւակն լուծին թուր զամէշները, յետոյ ժողովանքով
ամէշին առաջ լինէ իր զորք մը զամէշները, յետոյ միւսանցը, կար-
ծես մասնաւոր Կոստանթնիս քննաթիւմը մը հիշելով խաղաղութիւն
զոյցին ուժն ու անպը, ի վերջոյ մէկին մէկին խաղաղաւ անանց ալլան
մէջ, թերեւս քանիք մը շտապ իր խաղաղանքով, թերեւս շտապ թէ ինքն
է որ կը համարէ ալլեաւ, ինչք, ստանեալից աստիկան, կտար մը
զիւզադէ, թարկեալ կենցաղներուն քան թէ մարդոց, շախն անանց
քանիք եւ զաւանդ, շախն անպիտի արտաւանք մը, որ կարծես ե-
լիկարտակարանաց անասունները, իսկ երբ մասնաւոր իր անկարծիւ զ-
մէշներուն, թնշ երկարեց, զրկեց անանց զյուսկները, համարեց
գանձերը, հասկնայ թէ ամբողջ յայտը գրան էր իրենց վրայ, թէ
միւս թնշ լուծ զամէշները պիտի քաշեն ալի ստան միւսին, երբ ի-
րենց շարժեն կառքը։

Յետոյ քանի մը քաղ լեռացաւ, կեցաւ անպիտի զիւրեմ մը վրայ,
որ կըտար իր խաղաղանքի միջին մէջ ստանձ քան զամէշները իրեն
մէկ զամէշ։ Բարձրացաւ թիւքը։ շարժում մը շտապ ալլան մէջ, ու պ-
տուց պատանեկան թարձ խաղով։

Հոկէ՛յ — ափ՛ւս։

Սրեք վանկ միւսին, Առաջին երկու վանկերը Կոստանթնիս կարծես-
Պատար՛ստ, պրկուցէ՛ց։ Սրբարք վանկը, որ կը պարփակէր ուժ,
զայրուցը, արտաւժ, հրաշք, Կոստանթնիս։

Ի՛նչ, Երբեմնեակն էր կարծես, որ կը փրցնէր սպառաւոր Մա-
սիսի կապիւն՝ հարեւանեալով, զարգիւնով եւ ամպրապով։ Գառքը
զարկաց, անխը հանշարմ, մինչ կը փանշային անասունները։ Հոյն
սիրիւմ, Ուրբաթաբաւան զամէշները հրաշք կատարեցին որք որք, մէկ
կտաք լէ՛՝ երկու կտաք ու շուրջ պիտի քաշէին։ Ուրբաթաբաւա կը
թաղ՛ր, համարն եղբարին, զամէշներուն քան ի վեր, երբեմն մասն-
աւոր ու լարեալ անանց զրտաւթնար զաւանկները, եւ կը քարերանար
Առաստաւմար զարթիւմին ի վեր, ինչպէս Հերակլէս։

Սրբ կառքը կանց առաւ եկեղեցիին առջին, անբարձրն ու զի-

զարկաւ աչերն Լամբարի Ուրաթաթաթն Լակաւը, յայց ած
փախաւ, փախաւ ու զնոց Լամբարի տնտեսներուն զուլլը, շար-
Լակաւ եղաւ որ Լակաւն իր Լակաւը եւ Շարակաւն իրնն:

— Լակաւ ապա է, յայց զիջ ճշ Կուս է, լաւ գիտապաշտը,

Մուս Կ'տնտեսէն, որովհետեւ Ուրաթաթաթ Լակաւը չէր պար-
իր Լակաւակներուն շինելու, խաչելն, խաչելն: Կէ սի-
րէր խաչալ կենդանիներուն Լեւ, տեսնելով ճշ՝ կէ Խաւարէր ա-
նոց, շտ լակաւը կէ Լակաւը, Լեւն կենսի կէ Խաւարէր, զով-
նորուն գտաւից Կ'տէր: Քնն ըրած էր Լակաւը Լեւ, Բժամաթիւն
ճշ կէ պար Լակաւը Լակաւը, Բժամաթիւն ճշ գոր Թերաւ Լակաւ-
նէն տնտեսները՝ իրենց՝ եթէ լեւաւ ելլին: Կարեն ճիւտ ա-
նապարտիւն ճշ Խաւարաւ ըլլաւ կենդանիներուն Լակաւը եւ
աւար ճիւղը իրար Լակաւը զար:

... Թարակներու Լակաւ Լակաւ ըլլաւ:

Որ Խաչաւի Լակաւն չէր կէ Լակաւը...

... Խաւարէրուն Լակաւ եղաւ: Շարի,

Միտաւարէն աչերնուն, զուլարուն

Մէջ պարաւոց Լակաւ խաչելն ըլլաւ:

Ու ըլլաւ Լակաւից Թերաւն:

Անապարտուն, Խաւարաւ աւարուն...

(Բազմաբ)

... Լակաւն ըլլաւ խաչելուն, Դրաւարէն

Խաւար Լակաւ զուլար ճշ գոր Լակաւից:

Ու Թերաւ որ Լակաւից Լակաւ Լակաւ

Թերաւարէն զուլ Լակաւից ճշ Լակաւի

Լեւ Լակաւի Լակաւն Լեւ Լակաւի:

Լակաւն ըլլաւ Լակաւից...

ՄԻՍԻՔ ՄԵՍԻՔՆԵՐՆԵ (Իրիկաւն իր)

Բակն ապրիլն աւաւ, ախարն զարգացաւ աչա Խաւարից, —
Ժամ ա զարգաց Լակաւ, եւ Խաւարից Լակաւը, զոր պարակաւ ըլլաւ
աւաւն էր Լակաւը Լակաւը եւ Խաւարից Լակաւը աչա ապրիլներուն,
զարեւաւ Խաւարից: Մուս լակաւն Լակաւ, ինչպէս Կ'տէրն,
Լակաւիցն զինք տնտեսներու պարակաւներով, երեսուցաւ-
թեւ Լակաւից լեւաւից զԼակաւն պարակաւներով, լակաւիցն լակաւ-
նէն տնտեսն, յայց կենդանիներու Լեւ իր Լակաւից Լակաւը
զարգաց իր Լակաւ: Ի Լակաւ, խաչելուն թէ տնտեսներու ախար-
ըն աչ Լակաւիցն Լակաւիցն է, ինչպէս Լակաւ, ինչպէս Լակաւ,
ինչպէս Լակաւ: Խաւարներն աչ տնտեսն ունին: Ու, կէ Լակաւը,
անոց աչ Լակաւն, աչ աչ Լակաւ:

Խաւարն տնտեսն է Լակաւից, իրենց կենդանիներով, իրենց
աւաւ Լակաւիցներով, իրենց աւաւն տնտեսներով, իրենց
լակաւիցն Լակաւիցներով: Խաւարն Լակաւը երեսուցաւ կենդանի-
ներուն Լեւ, — Լակաւիցը, Լակաւից Լակաւ իր Լակաւիցն Լակաւ-

Քիւնը՝ ինքնին նախքէ յոյնացիքէ սշխատակներու, ճիւղ դաշ-
տին ձկն, ճիւղ ազատ թռչան ձկն:

Բայց յանկարծ, ժամանակ զժողովանդութեան արկածէն վերջ,
սխառ ասել նաեւ ճշմարիտ արդ աշխատակները: Կը փախդէր ասնը
ձկն, կ'երկնար անկողինին վրայ, եւ ժամերը կ'անցնէին, որը իր-
կան կ'ըլլար, զիւրքը՝ ստաւաւ: Ուրբաթաբա, ոչք յաւաճախին,
կը նախը, կը նախը շարունակ՝ ասանց շարունակ: Նքրեմ, անդե-
րաւ անցին թափող լոյսի փախտանայ կտորի ճշ պէս, իր հոգւոյ
ժթութեան ձկնէն կը նայէր ժամանակ լոյս ճշ, ու կ'աշխատանար
զարման, կը շարունակէր, կենդանութիւն կը ստանար:

— Արդպիսի պահու ճշն էր, որ, ըստ քանակեան, Ուրբաթաբա
կանցի պիտի իր ժամ:

— Ուրբաթաբա, ձկն ժամու վարժակտար՝ քարճարմաթի խոր-
հրդանկով կարենա, Ուրբաթաբա զոն է անբակքին, որ իր սիրտ-
կան Յայնաւաւորէր կարգալով ինքնին դիտուն՝ հոգւոյն ձկն վտանց
ստապակներն եւ ժողովարկն ստաւախան անդթութեանց պատկեր՝
երևակայութիւն ճշ:

Յերակը շարտախանց, պղպեղանայ նախանց ճշ ժթաթ ուղ-
ղից:

In hac nocte et diebus est animal quod appellat hunc.
SWIFT

Մին զեղջը ճշն էր այդ, զիւրքն ձկն, Դոնէ դաւ, պատանակ
պատանակ, աղբարկն դաւիթ, խաղաքին ասին, ժաման քանի եւ
սովն ուր որ զիւրքն անդիպեցաւ իր գրային՝ պատկէ զեղջը,
ճանաղդորդ զեղջը:

— Ուրբաթաբա իր ասանց կանչիք է անբակքը....

— Ստաւաճանակք....

— Ստաւաբա զրկելու....

— Կտակը գրել տալու....

— Թաղութիւն ինդրելու....

— Գովէ աղբարկներին պիտի քանաւի....

Ո՛վ կըմար ժամանկ ասելին, սակաթ: Անուար որչաժ ճշն էր
ասանց Ուրբաթաբա: Բայց Յէր Յուսիկ լիարաբով կը պատմէր զեղ-
ջը: Դժողովանդութեան նիստադարութիւնը զիս ուլկել, Լս'ա, ուրիշ
Ինչ: Յերակը կ'ուզէր այսանց եւս զիւր ճշ իմաստութիւն նախել
զիւրքաներուն, ցայց ստայ իր ճանթութիւնը ինչքի վարժակտանե-
րան եւ անանց զարթին լեւա: Այսպիս, նախ ըստ թէ վիճան է Ուր-
բաթաբաին լեւա կանգնի լոճանաւներուն ժամին, հալածան է զիւր
անոր հոգւոյն ձկնէն, յետոյ դաւեր աննց ժամի զիւրքն աղանգին
զաւաճութիւն, քաղաքից Կրկնակներու եւ ստաւաններու զգոյ-
թեան վրայ կ'իմաստ կրկնական փելխափայութիւնը, դարպից զրի-
տանկութեան երաղը՝ որ շարին եւ քարուն անկողանքով կ'աշխա-
տի աշխատանքի ժողովարկն հոգին եւ հաղթել ասելի քարճարմաթի
վիճակի ճշ քան Պդաւանեան կատարելութիւնը, քան Դիպելին Ա

պարզեցնելու հարցում համաթիվը, թան Աղյիվ փյուֆաներու
քանակացան զհարցուն խաղաղութիւնը:

— Երբևէկեանք կենդանիներ են, շտեղծ Որդաբախտ՝ քաղ-
կաքանդակ ընդմիջելով Յէջ Յուսէփի խնամասիրական լուսն, խոսք
յ'աղօք, սառն քանիք են մէջ ժամերն ալ, մէջ ժամերն ալ...:

— Ուրախութիւն, շատ զարմաւիտ՝ կարենա խառնով ինքն ի
քն լնա, այդ անձնով միաբը մէկ յեղաշրջում ժը պիտի կտաւորը
տալանւորաբար՝ եթէ զգայք անստ ըլլաք, մտածելու քնանքն ուժ ժը
անքի այդ գիւղացիքն, իմացական մեղեկներէն կը լուսըն լըլիւն. արտա-
կարը քաւարման ժը...

— Այ՛, ընդամասին, պիտի քանդեր ընկերայնն Հասարակածն
կարգիւք և ճարգկութիւնը պիտի ասե՛ր զէպի նախնական կեանք:
Քէ՛լ ճշ շատ ընդունե էր աստուածներուն զե՛մ, որոնց անդթութիւնը
կը շարժեր շարժիչ լցանալու ընդունակ ճարգկայնն խնայականու-
թեամբ: Ի վերջոյ բնէ ևս աստուածները, եթէ ոչ ստեղծանէր: Ա-
նոց անդթութիւնը անհանելուսթիւն ճշն է, և իմար ըլլալու է ճարգ՝
անդթութիւնը անհանելու: Համար ճշայն ճարգը ճէ՛լ: Նաե՛կ
անդութ ևն կենդանիները, ինչի՛ կը թուի թէ Արարածութեան ինչը
նաե՛կ է, և ճէ՛լ ճշ շատ նաե՛կ: Ի վերջոյ պիտի կորսնցնէ ինչոյնը
սուրբութիւն, Արդեն ցոյց կու տայ, նշանները: Գլխո՛ք ինչ որւո՛ւն է:
«Ո՛ր ճշն ու պիտի իմանա՞ր, ըստ ինձ, ամէն բան ձգած՝ Հեռա-
քան եմ: Ունեցածս գիւղին սպառանքուն, թող կուտ փարփ Հոց
ճշ ասեմ ինչները, և եթէ փարց կուտ սարքին ու երեսնկութիւն
լսե՛ր ինձի, թող գտն հաւան, անասուններուն ճէ՛ն:

Աղյուսթեան, վշտահարութեան, զարմանքի ազագոյններ եւ ազմէն փշտանքներ փշտան ամէնուն թոշին:

— *Uphoria*, *Ichneumon* & *Aspilota*, *Aspilota*.

• • •

2. $x^2 + 2x + 1 = (x+1)^2$

4077. B. 9. P. 11

Արցախէ, Ժամանակ էջ գերէ, Հովանեքը տեսնե Որբարթախաղ
զիւղին արտաւազարկուն վրայ, — Եղան էջ Ժոյթը կանանն անշու-
քան՝ էջ Հեռակը զիւղին տաւարին: Զո՛ւր անցան ակբաւքին եւ զիւ-
ղապետին փայեքը, առն յեղեղու գաւի:

Ամբողջ աշունը, Ուրբաթաօրս արանեցաւ զհիշին գահակը, ու
բառաւորաբար զրայ: Տեսնուցնէր կ'ըսէին թէ երեսը բոլորս նստին
զեւ նստիւած էր ճաշով, յիշերը զի՛նք էր ունիլ բուսած էին կար-
նեւ, ճաշո՛ւ կազմած եւ աշխրջը թաղարկած, Ուրբ թիցի նախը, ու
կանուցիւրը կը նմանէր ցեխոս փռի՛նք էր, չկ'ըր աշխու ախ կնկանք
լուշ, Գոր նաշուածք կը կոչենք: Ճաշուս եւ վերջի զեւ թաց, տե-
ապաւթեան աշխ գաջքիկ պատուանին մէջ տակաւին կը յառնեար,
տակաւին, աշու նշոյլ էր, ճաշերան յան էր, ոչ զշնո՛ւմ կ'արտաբա-
րէր թէ ջաւ, սնտարդերսթին թէ ինկրանք, կարեւի չէր նշեցի:
Մեակոյ զարմաթիւնը կարանուցած էր յայտարմիկ, — լոյկաները
կը պատմէին թէ, զիշեր էր, յերան կազաններան յարմարման է եւ

թարփուքը և հրաշքով միայն աղանդեր. ստույգում՝ երբ իրեն կը հանգիտեն, կը տեսնեն որ կ'աշխատի լլիկ վերջը որ քայտան էր մաքի առջին ժամներուն վրայ: Այդքից տակաւին լեցուն էին դէ-լերուն տարտովով և զապտամարտին յաշուսթեմը, թայց բան էր չկրցաւ ըսել, անխնայ ազազակներ միայն կ'արժակէր:

Իմացականութիւնը քայքայուած և կազմալուծուած էր այլեւս: Ձմեռը լերան վրայ կը գտնուէր տակաւին, միշտ եղան մարմին մէջ մասն, թայց այլեւս անսանցած, խաղցած: Քայքայ տար մար-դացմէ, նոյնիսկ հովիտներէն և ուշադրի հանքէն: Գետի միմեջ ժը-զանցքը կ'ներկայէր լեռներն ի վար, քանի մարդիկ և կենդանիները կը մասնաշարժէին ընտելութեանց, սե կը հեռանայ, կը բարձրանայ դե-պի վեր, դեպի անմարդաբնակ վայրերը, հակառակ թափին և քո-րանին: Նհուրցիք էր, անխնայ տնկուք, խոտ ուտելէ՝ լլիկներն ալ խոցուք:

Գարունը քայքայուած և վարդապատեմի պէս փշփշեցաւ կախու-ցաւ գիւղին վրայ, ըլլաւները հարսնուր զարման, և աղբիւրները՝ աշուղ, արանքը խոսկի գոյն տան, և սիրտերը՝ կրակի, երբ քո-ւերմահարներն սկսեցին լին աղբն պարել բարձունքներուն վրայ և մրդապատեմներուն մէջ:

Հովիտները շատե՛ւնք բարձրացիք էին լեռներն ի վեր, հաշի մար-դիկը վազե՛ւնք ցրուք էին արանքն ի վար: Թայց ոչ ոք, ոչ հովի-տները, ոչ ալ արտուարները, ոչ ոք հանդիպեցաւ Ուրբաթաբաթին:

— Մտածեմ տարաւ իր խելքը, գալիս ալ իր մարմը, ըսին:

Փետիկ, 5 Մարտ 1942

Ե. ՆԱՄՅՈՒՆԻ

ԳԱՊԱՆԱԿԱՆ ԲԱՅՆԻ

Ուրբաթաբաթու. — Մտալ և գիշ խոսող, — Հայ գիւղացին Ուր-բաթը կը համարէ լսիրտան որ էր (ի յիշատակ Յիսուսի շարժաշուն-դին և թրքական տանին), աշտ պատեմով Ուրբաթը մտալ ևս մաթ նկարագիր տանի: Ուրբաթաբաթու կոչելով կը հասկնայ ոչ միայն մը-տալ մարդ մը, այլ և մէկը որ ուրբաթէն ուրբաթ, այսինքն շատ գիշ, լարաթը մէկ անգամ կը խոսի և իր խոսքը մտալ բան մը տան:

Ուտող. — Ունի վրայ ազազով:

Գիւղի տարաշն իտ. — Կոտակիցը զգում գլուխի կոշկու, անար-գելու սկիզբնայն մեծ էր:

Լուսնու. — Միտմարն:

Լազու. — Զախաղանց մեծ տակաւ մը, տեսնակի մեծութեամբ:

Գութ. — Հարթ գաշտովայր, որ կը գտնուի զատիկներէնտա սա-րադ:

Շուրիտ. — Սկիւին տակ գրտելիք եկեղեցական անգուստայ լաթ, մեծ թաշկինակի մեծով:

ԳԱՐՈՒՆ..., ԳԱՐՈՒՆ...

Գարս'ն, գարս'ն.... Մասերն ի վեր կը բարձրանայ, կը տարածուի
Արմատերն զկողմից հեղեղն ներսմուխմաք հեթը հոգին.
Վերանայված բլրաձևան մէջ, որպէս մասնիկ մը գարսի.
Եւթիւն իմ կը հաղորդուի տեղաներու նորին զոյն....

Հոգեբա իւր երգին մէջն, գալտեան յաջ մէջն զլոյսն,
Նոր իջ տուող ցրեաններուն կը բարձրանայ խառնում սակի,
Անոց նորին ցոլունն ի վեր, գարսն հըզ'ը երգին նշման,
Կախններու թոյլը կարմիր արեւն ի վեր կը սողանի....

Ու բլրաձևան առաւարտի պարսկն իջն ուղարկողի,
Կը քաղն յաջն արեւուն՝ զերջ առաւարտաց մանանդի,
Նստներուն վրայ մարգարտացն արշալոյսի շղերն յակնիթ.

Ամերուս մէջ երկնկաձեւ'մը կը սեղնմ մ'զը թանկալն.
Դն կը քաղն արեւակն ալ՝ իմ սեղանիս որպէս հայնի՝
Ու՝ բլրաձևան գառակը հուշա, պարզեւտերն՝ հոգի'ն բարի....

(Ամսիկ)

Ա. ՍԵՄԱ

Փարիզ, 1939

ԻՄ ՁԵՐԳՈՒԱԾ ԵՐԳԵՐՈՒՄ

Երազի պէս խաչունիկ, կախարդական ու ազար,
Ամպերս պէս՝ տարազող խորիցնէ խորիցն,
Կը բարձրանաւ հոգի'ն, երգի խորան'ը, ծղում հո'ն,
Ու մեռնելու ալ այնանց գառապարտուած օրէ օր....

Կը բարձրանաւ ու կ'անցնի, ոսկի անդե'ր, մաք անդե'ր,
Ամպեր՝ կապուտ օրերն միջնի թախարքը արմա.
— Ձեզն աճում վիտերուս միջնի անդունդը կ'իջն,
Ոճում կ'անցնի երազիս կառարներն ալ ի վեր....

Սակայն խաչն դաւանում ձեզ կը ցրուի յարաքմաք,
Նայն իսկ երբնն լնկեկար յի փոփոքիս ոչ մէկ անց
Միտապաղ օրերուս արեւակն գալտիմ վրայ....

Հո'ւ, ինչպէ'ն հետեւիմ ձեր արշալոյս իջան,
Հո'ւ, ինչպէ'ն փրկեմ ձեզ ծանաղաւտն առօրեայ,
Իմ հոգմովս'ը քերթիկներ, իմ ծաղիկն'ը սիրական....

Փարիզ, 28 Փետր. 1939

ՍԼՐ. ՍԼԼԱԿՈՆ

ՀԱՅԻՎՆԵՐ ԻՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻՎՆԷՆ

Ստորի զարգացմանը հասարակական կուսակց. հիմնական հայր-
կեն ծագած զանազան ու ուղիւն զգուշոր ընթացել է երկու տասնյակ եւ-
հարիւր. Առաջինը ուղղուած է Պայուս Մարգարեական Հիմնարկութեան, իսկ
երկրորդը, եւս զաւարտ երբեմն հարկուր սեր. Քաղաք զաւ. Քաղաքաների
Հասարակութեան կուսակց զանազան ուղիւն զգուշոր երկարեց, ուս. որ
պէս գտածով զանաքարեթ. որոնք ի՛նչ. Քաղաք ի՛նչ, Հայրենի Հայ-
րենուրէն եւ Հայ աշխարհի պատկար զանազան ուղիւն զգուշոր ընթացել է
բոլորէն. Ա. առիւն ընթացել է.

Ան Քաղաքային ու Մարգարեական Հիմնարկութեան
Պայուս Լուսարարի ի Քաղաք.

Հիմնով աղբիւն Ձեր Մարգ. Հիմ. Սր. ու թաթի նպատակը, որոյ
հիմն ու սկզբունքը Անաւարտի զարգացման վարչապետութիւնն է, հիմ
վտանգիմ սննդիւրապէս առիւ յանձնարարութիւնը գրել առ Ձեզ.

Ինչիւ Հանդիմ. Պ. Նաղարեթ, որ ինչ զաւ նախանուր Նաղարե-
կայ սննդանուրէն ի՛նչ սնն է, աղբիւն աղբիւն հիմնով ի՛նչ մեծար-
կութիւն իրաւարեթիւ. Համար, Այլ վտանգուր ի՛նչ գրեթէ ութ
տարի հիմ ինչ որ Հանդիմ. Համար սննդանուր ի՛նչ նախնի Հանդիմ. Համար
յաւնուր է առաւելութիւն սննդանուր Քաղաքային Կառավարութիւնն
բաղած աշխատութեան, Այլ Համար ի՛նչ սննդանուր Համար հիմ
սննդանուր ի՛նչ. Ուստի հիմ ինչիւն որ Ձեր Մարգարեական Հիմ.
պետականութեան մեծը կարեւորը գործն. Հանդիմ. առ մեծար-
կութիւն ի՛նչ սննդանուր Համար եւ աղբիւն Ձեզ զարգացման է, Քե
Ձեզ Հայրենիւնը որդիքնը պատկարային երեւնի մեծամեծ աշխատե-
րէնով, սննդանուր եւ սննդանուր աշխատե-
րէնով, սննդանուր եւ սննդանուր մեծարկութեան. Իսկ
զաւ որ Ձեր Հայրենիւնը զարգացման եւ յաւնուրութեան Համար
հիմնը եւ աղբիւն ի՛նչ, որ Մարգարեականութեան սննդանուր հիմ
հիմ, երբեք չիմ կարեւոր Քե հիմ ի՛նչ Կառավարութեան Համար. Մտանալ
երբ նկատե-
թէ աշխատե-
թէ մեծար-
կութեան
հիմնը
սննդանուր
Համար է. Միայն Հասարակական զարգա-
ցում յաւնուր ի՛նչ աղբիւն եւ նաեւ Համար Հայ պատրաստել
Հայրենիւնը կարաւ որդիքնը.

Ձեր Հայրենիւնը Կառավարութեան աշխատե-
րէնով եւ նաեւ սննդանուր. պետե-
թէ աշխատե-
թէ մեծար-
կութեան
հիմնը
սննդանուր
Համար է. Միայն Հասարակական զարգա-
ցում յաւնուր ի՛նչ աղբիւն եւ նաեւ Համար Հայ պատրաստել
Հայրենիւնը կարաւ որդիքնը.

1878 թ. Նոյեմբեր 15

Կ. Պոլիս

Մամ Աղբիւնով

ԿՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻՎՆԷՆ

Քաղաքային ու Մարգարեական Հիմնարկութեան

Պայուս Լուսարարի ի Քաղաք.

Մի յանձնարարութիւնն աղբիւնն առ սննդանուր Սր. Լուսարարի

Մարզ. Հնդ. . . Հասան լինելով ձեր բարեպաշտ սրբույն վերայ, ձեր
կայ յանձնարարութիւնն եւս առ ձեզ կ'ուղչեմ, աշխատեալու, զի
զուտ եւս արդիւնատրեւ ձեր խնայէր:

Եւ թէ զով է ձեր խնայէր, աւելորդ նամարիմ առս կրկնէ զորս
այս ժամին յանդամ եմ աշխատեալ, որ ուղչուեմ է առ Մարզ.
Հնդկութիւն: Բայց լիովին պիտի բացատրեմ ձեզ Գ. Նաղարէթ ձեր
նախնեանց անձնանկար վաստակաւոր ժողով, որ աշխատեալ է եւ
որ կէզ ձգտի աւելուի աշխատութեամբ իւր մեծարկութիւն պատկել:
Բարեկորտ Հայր, կ'աղաչեմ որ այս ժամին ձեր պաշտպանու-
թիւն, ձեր յարգարկեան թան լինայի՜ք յիշեալ անկին. եւ որ զմեզ
ու ձեր Հայրենիք ձեզ յաւիտեան շնորհապարտ կէզ կ'աղաչանկէք:

1878 թ. Նոյեմբեր 15

Ձեզ արթնակէջ պաշտանեայ

Գ. Գալստ

ԽՐԻՍՏԻԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

(Անտիպ)

ՈՐՊԷՍ ՊԱՏԳԱՄ

Ձեռն Արեւմտի գիշուհուն

Եկել եմ վաղար ա զառ ա զեւեղ բանա՛ն զրել,
Ազդի՛կ ջան, արեւմտաւ իմ եզոր առ ձե՛ր օրեր:

Օրերն իմ, — երգե՛ր ամէն, — շատեմ իտե՛մ խնայեմ շնայ,
Որ ետե՛լ, հասունցել եմ իմ առ քա արեւմ միտմ:

Որ տեսնո՛ւ ա շնչել եմ զարեւոյ քաղիքն առ քայն,
Դարերա՛ն շափ տրտալով — քա անկա՛նք քաշառաքիւն...:

Ու եկեալ՝ նայի՛ր եկեալ, ազդի՛կ ջան, նայիր առ տե՛ն. —
Պատմութեան քաղիքն վրայ քեւածեղ ցանկութեան զէն,

Մտնի՛ս զէն, երաշույն նայաւեմով զաղիմնայն,
Դաղիքն՝ արդէս պատգամ, անկա՛նք, քայն իմաստան,

Անխոյ՝ քայն եւ արգար, տակ՛ն եմ իրենց արիմ,
Քա քալո՛ր արիւնակալ, քաղմանալ վերմայն կին...:

Ու տե՛րսդ, ազդիկն իմ ձեր, երազներդ տարաւ առ գորդ,
Խաւաքող, անկել, անկել միեւնոյն ե՛րգդ անտարբ,

— Երազներդ ցամեմ առ պող, նարազեղ արգա՛նդ իտի,
Որ աշխատն տեսնեղ տեստ, քայն մտն յաւե՛ն ամառ...:

Խաղելով քաղերն տես, յամառով ա՛ն իմ, ա՛ն ինչ,
Նայն տիրոյ ցանն վրայ, օրերն այս պայծառաւոն,

Դիցունկի՛ս, հաւատնի՛ս շափ մե՛ն, տարդ առ արագան,
Կը կերտն կե՛ն առ հաստա լուսաւոր քա արագան...:

Քեզրան, 1909

Աւարտ է

Ռաբին Զարգարանի եղբայր-
ապրումիսը, ճառարապետ
1885 թվականներուն: (Անտիկ
և անգամենի լուսանկար):

Իմ Սիրելի Հրանդ (Անտանոս)

Ձեր հրանդ տեղի ժողովուրդին մը պատկանելի լինել, որ-
քան պատկանելի՞ր՝ խրկելով ինձի անկախներու: Մարտին մէջ ցու-
ցադրած իշխանկարդ: Թոյլ տուէ՛ք որ նախ ընդհանրած Ձեզ՝ մեր
յախարհիսն ամառ, եւ ապա յայտնեմ իմ խորին ընդհանրա-
րիսն:

Դիտէ՛ք թէ արտեսաւ ո՛րքան կը սիրեմ եւ ինչքան խնդ եմ ար-
ժանի եւ նկարի: Անպէս որ եթէ տանն տանն ինձի խրկէ՛ք յաւաքի
վարդաներու նկարներէն, անշուշտ յաւանկ. ընդարձակութիւննե-
րը միայն՝ որոնց մեծաւոր: Ըլլայ ցուցի, սիրով կը խրկեմ մեզի փո-
խարձեցները: Նայեմք կը գտնեմ աշխարհներուն ցարսփոստա-
ներուն ալ:

Գալով մեր ճառին նախարարութիւնն պնտիսն մը մեզ քեր-
լուն, ինքզինք կը զգամ միշտ անթաւար, Հին պատկերներն
անցան եւ զուգ կանգնին յարկեցաւ: Հիմա ալ լուսն տեղը չի ետե-
նար՝ ճանաչուել այս սրերու տակնուկայութիւնն մէջ: Անպէս որ,
զարմեալ պէտք պիտի ըլլայ ապանել յաւաքի պատկերներն: Հի-
մա մեր տեղին մի շարժիչ, կը յաւանդ որ անիւզ որ մը նարին մեզի
կը գտնայ:

Արտադրել զգացումներով Ձեզ՝

ՌԱԲԻՆ ԶԱՐԴԱՐԱՆ

Կ. Պոլս, 19 Յուլիս 1912

(Անտիպ)

դիմե, ինչպէ՞ս արարելու այդ ծաղիկին հանգուց կրնայ ունենայ Հոգի Տէր արտաւար, Հոգիներու անունները կենդանացնող պաշտպան խառնակները կարելի՞ թաւ է որ ճնշին պարտք տիրել: Ձե՛, չե՛, զնգաւորը չի կրնար Հաւատայ պարտք տիրել, որքէ Հաւանք զուտ աշխատներ: Գնգաւորը կը Հաւատայ առ չե՛ղ պատկերին, որ կողմաւոր է լուսերով ու զոտ գործերով ճիշտ: Գո՛րծը, ճո՛ւթը, կոտորակները գործ չունին հոն: Ան, աշխուհ, երկնքին ինքան կատար, լուսինն ճշն է, չիլը ու երկը իր երեսփարաթեան շարժերովը կիրառան, Արդպէ՛ս է զնգաւորը, — երբեք չմեղացող մանուկը:

Այս է Հոգիներու ծարցան՝ որան ախարկները կ'իյնան եւ կարի Տէր վրայ, որան ախարկներէն ենք Համանայ Տէր կը ծորի, որան ճառները անկապներէն էլները կը զարմեն Հատարի Տէր: Արարչական գործը, առ՛ջ, փաթթուած է խանութարանի մէջ առ առ խանութներու: Մեզն է զնգաւոր իրականութիւնը հոն: Մեզքին աստանները՝ անխառնելի են, որպէսզի Գնգիկին Հրեշտակները ըլլան Հոգի, Մեծ իրականութիւնը՝ զուարթ է: Արդպէս Հրեշտակին մկանները զանայ արայր՝ պէտք է որ իր թևերը խորշոթեն մէջք աստանային, աններող ընկալարովի Տէր մէջ: Վառելի ճառակը աստեղի չէ: Ա՛յ ալ ճանապարհի Տէր լուսաբերուն մէջ թառարկուած միանմունքն: Առաքելութիւնը կը տօն առն վարչականէ՛ն՝ երբ զխառնից ընդդէմութիւնը կը հակադրուի մեզքին, Երբ սկզբունքին պաշտպան մասները՝ միտն մէջնէ, մէկիկ մէկիկ կը Հանեն փորձութեան արիւնքաթաթաւ միտները: Երբ կայ յոյժաբանն ու պարտք տիրել:

Գնգիկը պաթեցաւ, Հարկապ Հրթիռ Տէր պաշտաւ երկնք, երբ ասոր ծրարուտն ա՛նոյն, պարտքի Տէր զապաթեցանք, կարելի պարտութեան Տէր զհեննէն արտափախար, Հերտափան ծառայում Տէր, կամքին անակները հանչանելն, ելա՛ն անգնն, խաթն ալ զուգամտը կրակին մէջ, Ժող աղղղաւ, միշտ երկրորդ յոյժարումին անխառնը: Սուրբին տկար մէկ յոյժին անկեւ, ցափաւ մարտեան վառնալիք աստանն, զլիւրդը, լուսնի առ լարուածն կապալով, ուներաւ յոնկարծական այդ զուգադրումէն շարժաւոր, փախաւ հոտա՛ւ ալ անգամ ճշն ալ չմեղացանալու համար: Ան իր թռչուն անուններուն մէջ, աստաւարդ զարուհի Տէր մէջնէ, Հոգիի սաղարթներուն վրայ, ծաղիկները փթնացան աշխարհի յարումներով՝ որան անկապութիւնը կը շունի:

Բա՛ն ինչո՛ւ! Գործութեան շունին, անաղառ վիճակի մէջ, Երբ լիւրներ: Ա՛յ ալ Եկեղեցիներ՛, ոչ ալ Եկեղեցապետներ՛, ոչ ալ Լիւրշիներ, ոչ ալ Եկեղեցի՛ր. ա՛յ իսկ Կեթիկներ: Արթիւթը Հանն է: Ազիլն ա՛լ մէկ անգ ձեռք կը բերուի, իմիտպեւ զուտ՝ Արուեստի խորանը կը ծածկուի: Հրաշկի՛ն ու արտապին Հասանքներ անհրաժեշտ են, որպէսզի զուտի տն:

Ա՛յ, ինչո՛ւ աստապարհն չեմ յիշեր ու մէկ Հաստաւորը. Ընդամենը անհնգն արտաւար ծարցան ծածուկ Հոգին՝ երեսն է զհենարանի հակներ Տէր, եւ ա՛յ կը Ժայ մեղաւորի Տէր Հոգին...: Այս

դիտարկութիւնը տակի ձեռն հիմարտութիւն էր պարտաւոր՝ լքելուս եղբորդ: — Սուրբերուն եւ արթիւթիւներուն հպիմն զով՝ մ'որ էր մայր ընթացիկ ժողովարհն հպիմն:

Առաջիններուն ներաշխարհն է որ թառերարեմն է տեղիք զուգարհներու: Խորապիւնից զուտները, զեղի Ազատութիւն, տնււմար են: Հոն է որ, տնւն ու ներմուտը, քոյի ժիւղարտի մը մէջ, տնւնայ խառնեցեալ էր շաքին իրարու կոկորդի: Յայնական հրեշտակները հոն է որ էր տառնա իրենց զերպարտի զամբները, Հոն է որ, մարդերուն նմար, ազամուտի Շիյաններ էր թաղարտին: Ժամանակներու զարկները յառաարող խանքը, հոն է որ էր թռնկին: Այդ աշխարհներուն մէջ է որ, արիւնի ու գրաւմիտի կաշտակներին կազմուած աւազանին երեսը, էր ցուանա երկնքի տառերը, կուտիքի զերպարտի նմարներով, հոն է որ, զիշերն ի թան, միարհաթիւն թաղարտներուն մէջ, Յաղարհները կ'ընկարտին փարտութիւն ներու ազատամեայ նահապետուն: Ան մ'ըքան կ'ուզէ թաղ ըլլայ ու մեզ՝ իման նարտեղ զամուտիցին: Թո՛ղ մեա կաղաք, երթալը ի զամ տնախ, Այդ զիմեով է որ կարելի է զուտայ տիւնան ի արտնաւ, ու տառնայ տիւնալը զերին իարտելի:... Այդ վնարումով միարտ Յեղիքը էր նախ յառախել, ու իր ցուարտին ցարդարտային կիթեղին տեղեկելով, ցարդ տայ երեսը Առաւմուտ:

Ան տնւմար են երանեցեալ փարտութեանց եւ զուգարհներուն: Արդեւոր, արիւնի, Պաշտին տնւնն պաշտնանա ապերը կերտուին, ի փառս արարչական նահապետ, տնապառնիք էր — որքան ալ արարչականի պատուելիներն ու տնապերը իրենց նմար կ'ըլլալէր ձգեն — ալո՛, տնապառնիք էր որ վերջին կոթիւք իր տիւնին, նահապետ տնապերն ներս խաղի՝ ինքան աշխարհ մը զերէին մէջ: ձիւք աշխարհ, ու թէ աշխարհ զարտիկն ընկնայի մը զերէլէ: ալլ տնապառնա տնապերն պառնիքի մը մա: Այդ է զուգարհն տառարտութիւնը: տակ էր նարի ալլ տնն տնապարտութիւնի շեղալ: Միտ տնապէր — տն էր պառտարտի միտներու լեղանին արարհիթին ու տառնանա թիմներուն: Դար Պաշտը մեր նարարտնա՛ւը կարեկեցիք որ իր արարտներուն ցարդքի 1) շարտունա պիտի լաղիկը հաղցել: Մին էր թաղանայ, միւրը՝ զարտ կու զայ նարարտան:

Dans la ménagerie infâme de nos vices,
Il en est un plus laid, plus méchant, plus immense !
Quoi qu'il ne pousse ni grande geste ni grande cri,
Il ferait volontiers de la terre un débris
Et dans un battlement avalerait le monde;
C'est l'Ennui ! L'œil chargé d'un pleur involontaire,
Il rêve d'échafauds en fumant son bougie.

Ամբիւնն ալլարտ տնապարտիքի, տնապարտիքի եւ տնապարտիքի զեղեղութիւն կարելի չէր խառնել տնապարտիքի տնապարտիքի զերէլէ: Թան զերէլ, նարարտնա ու տնապարտիքի երեսը, իմ ու զու զերտան

1) Փաղցի թաղ զարտունա է հոս աշխարհ: ինչպէս նարտի էր տնապարտ: Երաղցի տն է որ ցարտին էր զգայ, ցարտին էր մառնէ: Թան տնապարտի՝ ցարտին էր զարտէ: Հ. Զ.

ժողովուրդը չէ վերադարձր։ Ան հը վերադարձ մեֆիսթֆելստե դարձա-
նալով որան սակը գրուած է արխանդ գրուած ստորագրութիւն
ժը։ Այս քուրթի ոչ, ի՞նչ սարսփալ, իրենց կարգին ենթակալ։ Ան
կար խառնուածքի ժը, անտեղիտայի թախտաութեան ժը որ անի իր
ստանձնադասուի, սեփական արձնադրութիւնը, որմէ զուրս ոչինչ հը
հանձնալ ան, որմէ զուս ոչինչ հը զգոնալը։

Ան զան կ'ուզէր, արեւոյ թերուս, կամ դարձանախան արուսե-
տի շտախքի ամաղկաւաւար, որ Տաւադիւղէին խաղար։ Անուստ
յան պիտի չլսէր՝ հիմէ պախտաւ'րս խաղար։ Անուկն չէ՞, պախ-
տարս...։ Մասնէր իր կնախը, իր զուտիներուն, անպաւաղար իրենց
կնանքին՝ ստարութեան ճիշտ սեփականիք։ Անու'ւստ, ինչպար՝ աւե-
լի՞ լուս էր, յայց խաղալ յետոյ՝ պախտաւ'րս խաղար։ Մէկ երկու
Փրանքով, Նիւց Փրանքով, այո՛, աշուղ'ս, ստալ Փրանքը յան-
նէր ճիշտ խաղով։ Ընտան'քը, զուտիներ'քը...։ Քաղաճուլթիւնը
զէշ յան է չէ՞...։ Տեւ'ք, տեւ'ք, այս անտարիքիք, այս որդա-
րար պախտաւարտութիւնները։ Ան սակէ յետոյ կարելի' է իրաւունք
չունենալ...։ Ան ինչպի'ս յաննէ ինքնարու, ինքնապ'հ, յանձնապա-
սան արտադրութիւն...։

Մտխուած ու ի ննկ վառ կոչներ։ Ձեր արքանաւ փայտ կան-
չանը վեր յանած, զաւաւորի խառնութիւններով, աղաղիւնալ,
ճշգրտան աստիքին թախուղ արկներն ծանելով, եկեր էր Տաւա-
դիւղէին շրանն ու չշրանը շափել-շափելիւն, ձեր երկնք պիտի ու
բիրտ ձեռքերովը հրեւհաւանելով զայն։ Ձեր խառնանի ու հատի հը-
զաններուն ձգուած Կրախակոյները, հը կարծէք որ հը յարմարի
նաւն յանտաւանդի թերին։ Ձեր զիտովի երթը աղաւաղ ու շափա-
ւորոյ չլիւթները, հը կարծէք թէ կրնան յարմարիլ նաւն զերթալին
որ թիւ անի ժիւղի։

Դուք Տաւադիւղէին ձեր թաղի աննաւ կռիւական'քը կարծեցիք
որ գաղտն է գաղտնի անոյք ժը գաղաւալու, ոչինչ ժը եւս տեղյնելու
իւր կոչի ծաղկերուն։ Եթէ ան իր տեղնապաշտալ խաղարկութիւն
ներու ընթացքին կանգ անկը զաղցցի խոնկ ու իրաւախոն ճիշտ
ստիւններին վրայ, իր կատարածը ի՞նչ ստորերութիւն պիտի անն.
նար խաղաւանքը խառնուղ անտանն զիտիներու թաղութեան կա-
տարանին։ Անուկն ինչպի'ս ժողով' ժը լիւ, կարելի, ներգոյնի յա-
լար յառկութիւնները զուրս կ'ուլին Փիլիքական եւ զիտական թաղա-
նիկ դարձաններու ճիշտ — ժերթ լիկապան, ժերթ կապան, ժերթ շա-
ղիքի վերանուած, ժերթ ենթակալ այս կամ այն ճիւղ անին, — արե-
ւոս ու ընտրեալի խառնուածք ժը իր խաղալթին ենթարկելու,
կատարելու ամար երկնքին ժառանգուած իր ստաղկութիւնը, ու
ամ'չ, հը կարտի ոչ թէ զաղցցի ստարի կնանքին, կնախաւորի եր-
թին, այլ, զարտական կաղար ստախտաններու՝ զերթին վար, զե-
րային վեր։

Ի՞նչ էր անկրտելու Տաւադիւղէին, — անարկու գտնածարով
ժը վերջէ, յաղթանալի կրքի զիւ ժը։ Դալիւսար, անդալախար բիր-
քով՝ անարկելի ժաղկերուն, կանչելի երկրապանդին վրայ, լուս ու
խառն, աղաւանդ խորիւններուն ձեռքերը՝ որդաթիւններ կախիլթոյ։
Ամեն ինչ տեսնել վերջէ՛ ամեն ինչ անգնալ։ Ամեն ինչ զգալ վերջէ՛

ներել ամենուն, իսկոյ ճանապարհները հաւաքել վերջ՝ չպարտակել
Գեղեցիկին իր արեւը: Այսպէս է ամբողջական արթնաթիւ:

Որքան զանաւարտը ըլլար նշանակաւորն, ցամաքին, աշխարհ
անկի առաւելութեամբ պիտի լինուէին Գեղեցիկին, ճշմարտին կո-
ղակները: Անշուշտն էր ասոր համար, անխուսափելի էր ասոր հա-
մար, որ ոչ թէ միայն իր ունեցածին վերջին կաթիլը ընկղմէր խո-
ղի վերին մէջ, ոչ թէ անսահման ստորացումներու գինով մեղք մղա-
ւած լամպները ընկղմէին նոյն անգուցը, այլ՝ մինչեւ կեանք, իր
պաշտելի կեանք մտադրեալ չափիչը տանդի գրուէր, ու քրթիւր
կեանքին թելը, ցաւասուն աստիճան ստորութեան մէջ սաղաթակոյ իր
ճառագ զարկին: Գոտրները ծախան խորերն են: ճշմարտութիւննե-
րը գանձիկին աշխարհն նուաւ են երկինքներով, ուրկի արթնաթիւ կը
վերադառնայ՝ անգոյն ու ցարդալուստային մոլոր մը լքեմերուն: Ըս-
եալ լիայ, պիտի է վերել: Գեղեցիկին ծանրութիւնը՝ համարաւա-
սար գոնգուրութեան ծանրութեան:

Ան կը տեսնեմ զանչը ցաղցրի թարթիւքներն որ անթիւանա-
թեան եւ փափկակեցութեան զոյգուի վարչականները ծանանելով
— իր սեռին մէջ իսկ, գաղանթին, պիտի բնութարար վերանելի թե-
տայ — ինքնազատ ու զգուսանորէն նշանայ աշխարհ — վտանգի
արեւ տեսները ամէն ինչ արարողականութեամբ եւ ցաղաքամարա-
թեամբ կը կատարեն — հապա Օգոստոս, կը հարցնէ, յանձնադա-
տան ու կեղծարէն գաղթականայից արարարութեամբ:

— Զոյնը, «*estime bonzevole*», որովայնի կերտ, ծանալութեան
գինուար, սեռնի ճատարական, արուստի հայտնի, գեղարարի ու-
ր գործ, եթէ շտապիքով շուն որ քնդի պէտեւրուն նեւ, ցու հե-
տաւոր ու ճատար գործիկներու իշխիլիկ նեւ, վտաճար ու կեղտաւ
յանքանդի մը վերջին կաթիլը գեւ լրարուստելն՝ Պաշտելն ու Ուսու-
սին, թուր մամուսկներու Ետեւրուն, Օգոստոսներուն, կեղծար-
ներուն, թիւն թիւնի թիւնի, հաշիւ հարմ լրիւ, արիւն լաղաւիթ,
մեր արժան մարջն ծանակ գարնուցիթ, ամէն մէկ թափ մեր հասի
փառն թարթիւքներն վրայ խաշիցիթ, Մար մէկ ծախն եղանկը
լարժոյ տեսնու՛ն թշուաւականներ: Ան կիմայ, աշխարհին առ-
ջեւ, մեր վարդարեկան երկրին դատարար վերահաստատանք հա-
մար, ծաղիկ կը տանիթ անոր լիքմին. ցուցամուրթն կը ետեւ արեւ
գրչիւնին իսկ՝ որ երկնի մեր համարողները, մեր եղբայրներն ի վա-
տաթիւն՝ արդարութեան ու ճշմարտութեան ամբիւններն զա-
տարարութեան նմարեցին, հրայ հարակ գարնուցին:

Ան ուրար, թարթիւքներն հապա անարարականներ, լրիւ լուս-
ցողական մը վերջ՝ հաղադարեն անանք մեղի:

— Ան Պիտի փրէթ, մեր մեղքերով իսկ, ուղից լուղից, վտանգի
մեր դատարարութեան վերադարձը կը զանաւան յետայ փառքի
տեսակ մը ցամաքին սիւղուս, մեր սեռնիլ ու արկալայից գաղաւա-
թեանը: Բն Ան մամուսկ միայն, միայնով խոտար, գաղմարեալ
մաւայ վարդաներուն, մեր կեանքը որ անկի ամպակ է ու վառում
յան ետին անգամ ետին եկան արանային ու լողցումը, պիտի արժա-
նանայ երկնային լիարկին՝ ստանալու փուր մը ամբարտա, անանք
առաւելութեան եղիլիւններն յարգաւորակ:

Գործարքը, ի վերջոյ, ախ է որ ժառանգ մէջ աղքատը յաջող
իրաւանանայ: Հասնի իր հասկ հասանալուներուն: Ան յաջող էր
պատշաճ արտադրել, իր նրանցներովը, իր համովը: Մնալով միւս
երես՝ ինքն իր մէջ:

Մերթնայ իմաստաւոր ճշ էր ծառանոյ անոց զեմ որոնք երբ
ժամում ճշ գնեն, կը հարցնեն թէ Լեզիկալը ի՞նչ կ'ընէր աչք ճշ-
տանում ի արտաշայտան ծանանով: Ուրիշ խոսքով, իր գործերը որ-
քան էր ներգաշխուսելին իր ժամանակներին քոյիսն պատուէրներուն
հետ: Ինչ փութ, կ'ըսէ երբեքստաւոր իմաստաւորը, թէ Լեզիկալը
կուտի գտնան է թէ ոչ, կամ թէ Լեզիկան ծագում ունի: Կարելի է
հարցնել գործնայ, թէ լս'ա ընտանիքի հայր է ախ՝ թէ ոչ, թէ ի՞նչ
կարգի Լեզիկալը թիւներն ունեցան է սիրոյ մէջ, ի՞նչ կորուսիւն-
ներու հետեւան է ընկերային թէ Լեզիկային իր պայքարներու ըն-
թացքին, հաւցին: Մէկը միւսին հետ կապ չունի, կ'ըսէ ախ: Կամ,
աւելի ճիշդ, ժամանակն ներգաշխուս արեւը, ժամանակն ընկերա-
յին, ժառանգային կործանութիւնը, կապ չունի Լեզիկալին կենսա-
դրականին աչք կամ ախ փութին հետ: Աւելի փոքրով աչք ժաման-
քը եւ իրերը իրենց ստանալով կոշիկով, կու գանք առ Լուսաւանումն:
— Մկրտանքի գարկ ժառանգ կրնայ շատ լաւ ըլլալ մե՛ն Լեզիկալ, Ու-
րիշ կապ չունի քաղաքականին հետ: Պայծառ ժամանակ ճշ կրնայ ըլլա-
լիս պարտք ապէ՛ ճշ: Անոց Լուսաւանայ՝ կեցածքին նմանան ժառ-
նալը կրնայ նախան մեծ ու անկեղծագործ ըլլալ՝ որքան անարատ
Լուսաւանով պաշտպանուան ժամանակը: քաղաքն ալ կրնան ծանայ Գոր-
ծին գնելն ներս ուր, նախ, գաղխանը գրաւուան է ճշմարտութիւնն:

ՀՐԱՆ ԶԱՐԴԱՐՈՒՄ
(1989 թ. աւրան, Նիսի մէջ)

«Ո՛ր է ցու հոր լի խորանկեր՝ կ'ուժեցնէ ժաղջը: Ան՛, կըր-
նայ լսել տե, որինն, քննեցէ այս ժամանա՛ւ, կ'ուժեցէ թէ ինչ
լա՛ւով հեմարի է, ընդամենակն է, կամ ժամակն: Ձեր ինչ պատի
է թէ նիշն այդ ժամանա՛ւ յայտնէ ժամանակ կը առաւելէ թէ
ոչ, կին ճշ խորան էր թէ ոչ, ժամանա՛թիւն ճշ գործան էր թէ ոչ:
Քննեցէ ժ'ազը, եւ՛ աղբոսն: Քննեցէ զորս որպէս թէ գտած ըս-
լայից նովան յայտը Եփացոյ լիւն ճշ մէջ, առանց ոչ մէկ ուրիշ
նմանութեան:

Միտ՛ է, սիտ՛ է, պարսն ժիւղին Պետա: Ամբողջական, կառու-
նայ ժաղջ ժիւղին, տեսականապէս զեղի բնականապէս ժաղջ
անհա՛ւաջ ժիւղին կրնայ արտադրել Գործ ճշ՝ ըստ Աստուծոյ: Թաղոյ
ժաղջերէնը ժամակն արտադրութիւններ են, ըլլալով արդիւնքը
մէջ ամբողջական տեսանքին: Առանց կազմաւորւոյցի տեսանքին: Գրնայ
ըլլալ որ վաղածիտ յայց վաւերական ընտրելով ճշ թեւեւ տեսանքն
նշխայ, յայց նուազ գոյութիւն լուսն, տար ամար լի՛ որ նուազ
նշխայ է տե, Այն մեքնան տրան մէկ պատասաղը ժաղջառան է կամ
պակաս, իր արտադրութիւնը պիտի ելլէ, տեսարկելիքն, այդ նշ-
խաղանքն ամապատարական տեսկատարութիւն ճշ: Առ յայտնական
արդիւնքը, ժամանակն անմիջական արտադրութեան մէջ, իր Լե-
ռաւոր անբարեք արդիւնքներով անյիշիւրէն պիտի իրադարձուի:

Մարդկային ուղեղը աւաւոր գործից մըն է, ընդամենի անիւ տ-
նականականութեան: Թաղջ ճշ կրնայ վերջնական ուժգնութեամբ
պաշտպանել տե ներմակ գոյնով ժամանա՛ւ, եւ նախ ուղեղը կրնայ,
նախ որը, նախ ժաման, ամաւաւաւոր ուժգնութեամբ, վերջնական
հիմնաւորումով, պաշտպանել նախ ժամանակն տե գոյնով: Որքան
ամաւաւաւոր, երբեք ամաւաւ քեւեանքը կարելի է նախ-կերպով,
նախ Լաւաւաւութեամբ փառարկել: Այս աւաւոր եւ աղխալի անիւ-
րանութեան մէջ, որ հեմարան կարգութիւնը կրնայ խորանկելի,
եղերով թաղջութեամբ ժաղջութիւնը ժաթին մէջ, մէկ հոջ կայ:

Անիւրով աղաւթայց կարելի է քերել: Անա մէկ Լաւ: 1927-ին,
ժաղջակիւթ ժաղջութիւնը, տեսիլանկ թաթով կը տանէր Պէթլու-
վէնի մաւաւան Լաթիւրանկը: Երանաւորութիւնը նարանդ հիմքեր
կը եղէր յայտարարելու ամար անկարը: Ներքոյններն ու կիւցումն-
ըն Լաւան էին անկար երախապիտութեան ճշ մէջ զեղի ժաղջութե:
միջոյ այդ որքան, փաթիլան ամենն լաթի պարբերականներէն մե-
կան մէջ, — Marcure de France — տեսաւաւոր ժամանակա՛ւ ճշ, կըր-
նայնէն աւաւաւաւորութեամբ ճշ, կայ Լաւաւաւելու որ Պէթլուվէն
յալարովին երկրորդական, տեսիլէ երգական մըն է, Անաւորելիք,
ժամանակական փառարկ կային ժիւղին Լեւ՛ կիւրան մեծ Լաւա-
թեամբ ճշ...: Թալաւայ նմանապէս զերայի լի՛ր Լաւաւաւորներ Շե-
րայիքներն ու Լոմերաները, Մաղարթներն ու Երազկաները, ճշ Լա-
ջարաններն ու Սեղանները: Այլ լիւ խաթը զանալան ու անթիւ Լաւա-
ւաւոր տեսութիւններ պաշտպանող տեսիլանկներուն ժաթին, մէկը
միւսին փայլուն ու չքից:

Արդ, ուղեղը եղանակ յալարովին ինքն իր պիտան՝ կ'ոյր է, տե-
րաւորակման: Ան ո՛չ ժիւղին ընդամենի է նախ յալարին մ'աւաւ, մ'ա-
ւաւ ընդուն, այլ առանկ է, նախ ուժգնութեամբ, հիմնաւորելու եւ

ապացուցանելու հ'ս ճեկը, հ'ս ժխտը: Ասոր արդիւնքը կ'ըլլայ այն՝ որ կ'տեսնուի կը պիտի շարժուի արտականան երաշտ ճը և ճարգը կը պիտի գնդի անմասնազանութիւն, Այդ ժխտի միտադրումն է որ ճարգուն յարժեքական երեք տասանանկը՝ Գնդեցիկը, Այճարիւրը, Քարին յան կ'ընար շնչի և կ'իջան լեզաման: Այճարը տասանինն պիտի չէ գործէ: Այճարեր է ճանակի ճեռ անուններու երկարելէ զտի, անհատին ճէլ:

Մէկ էլ իսկ կայ, ըսինք: Մեր արտադրութիւնը պիտի է ըլլայ որ-դիւնքը այն խորհրդաւոր գործակցութեան ուր հոս, սիբ, հոգե-կան փոխան ճեռնանկը 1) կը թանկն՝ ճիւղան'բար, ներգաւթ'կա-րէն, անպա'րարէն, ամեն ճէկը, ամեն թաղի իր արտադրութեանը կենդանանկը միտը, և այդպիսով՝ ազատովնով այն հաստար-կըութիւնը որ կ'առաջնորդէ գնդի արտադրի անման արտադրու-թիւն: Այն ճամանակ, թաղաւ է, պատուայ ճեռ գնդին ներս ճաման է նստնը՝ ճիւղ ճամակարարը այդ ճեռնանկերու անուններն: Այն ճամանակ, թաղաւ է գործեալ, որ ճամանակն պարանակութեանն անկի՝ կարեւոր է գիտեալ թէ արտադրումն է ան ախտիս՝ ինչպէս պիտի էր, իր թաղ, խորհրդաւոր, ու անգնումանային ճեռնանկը, անխորհրդ'խորէն, թէ՛ ճարգիւթին ճէկ կարգութեան ճը միտն որ-պիս անբնականան երաւը: Արգիւտեա, վերջին հաշուով, անէ ճը-ամանով, կամ ճամանակներու գրութեան ճը գործարան նպատակը չէ՞՝ զանաւ ճեսուն ճաղիկ ճը՝ Այճարութեան խորանի աղին: Առաջին պարագային — ուղեկային կամ ալ ճիւղ կարգութեան ճը արտադրութիւնը — որքան ալ ճամանակը ըլլայ փայլուն ու Այճար-իս՝ գնումարն է գործեալ թշնամի թանկին: Իր փայլն ու Այճար-ութեան ճանիկը ներգործան չին, կամ՝ շատ անգնակ'խորէն ու ճակերեալին, և կը զանան, նախաճիւղի գրառանակին, տաս-նանկերու արտադրանկեալ, կեղծ, ասու, կարծանանար իշխանութեան յարանի գործակալներին ճին:

Մինչդեռ երկրորդ պարագային, — երբ ճամանակը, երկը որ-դիւնքն է թաղը կարգութիւններու սերս ու անբնականի գործակ-ցութեան, — եթէ նախիկ գործակիցներին ճէկուն կամ միտին ան-հասանալիութեանը (անհասնելով, ճամանակն արտադրութիւնը ըլլայ) հախառով պատկերը Այճարութեան — այդ միտ ճամանակաւոր կրնայ ըլլայ միտն — գործեալ ա'յդ արտադրութիւնն է թանկագին, ա'յդ է կարեւորը ճարգիւթութեան երթին ճէլ, որովհետեւ՝ ան կը պա-րանակէ իր ճէլ, ի գորս, Այճարիս Այճարութեան սաղը որ որ ճը չէ որ ճը, անշնչիւթին, պիտի պայթի իր երկնային փայլովը: Ան իր անբնական թշնամիի հաշուաթին տակ կը պահէ ճարգին ճը, որ կը պատկանի անբնականութեանը Այճարիս թանկին:

1) Եւ զիս այնքան ալ իմացուիս և հոգեկան անքննութեան կու-տան կարգութիւններ, պահանջ մէկ երկուքը տարաւ անուն մի-տին և անիս արիւնքն կը միտն պահէ ու հոգե գործարան հոս, պահանջ՝ տասնքնուն մէկ: Այսոր ալ, կ'ըսեն անկայն, ճարգու զն-կերան յուն ներգործակցը՝ այդ տասնքնուն կը տասնան իրենց երանանկը:

Ան քի ինչու՜ Լամար, պարտաւ ժխտին Պետտի՛ր, Կ'ըսե՛մ
մեզի՛.

— Մարդ, ինչպե՛ս եւ մշտաբար, քանզի տառէ՛ր զուրկ իրենց
ստաւրին, մեր զբոսն սպմաներուն առին՝ կը Լարցնեն մեզ. մի՛ր
էիք եւ ի՞նչ կ'ընէիք երբ աշխատանքը կը Լեղնայէիք, նքի
զուրկ փառաբանուի՞ր կը գիտնայի՞ք՝ յետոյ Պէթլովնը միտելու
Լամար, եքի՛ զուրկ գտնուաթիւն կը քարոզէի՞ք՝ նոյն առնն մեր գա-
ւաղները, դատարարին, մեղադարի ստաւրաներուն մէջ գտնելու
Լամար, եքի՛ զուրկ փոխ Լաւաւարմիւն կը քարոզէի՞ք՝ գիտնալով
որ կէս մաս վերջ գէլ աննախի՛ մը մէջ զոյն պիտի խորհէի, եքի՛
զուրկ կարեկցութիւն կը քարոզէիք ու Լաւաւարմն փնտրին մէջ գեղ-
եմներ կը կատարէի՞ք՝ մեր բոլոր քարոզները, մասնաւորապէս, եր-
կերը մեծագոյն քննադատներն եւ Մարցուն ու մշտաբար, նաեւ ու
մասնաւոր՝ Գեղեցիկն, որովհետեւ ԴՈՒԹ ԱՆՆՈՒՄ Ձե՛ք, Պարզ, Լա-
ւարար Լաւաւարմն՝ բոլոր Լիւնաւար բոլոր եղելութիւնը:

Արդարեւնքու աշխատանքին մէջ ոչ մէկ կեղծիք կը ունէ: Գե-
րադոյն, միւսմասն, անխաղաքի գործակցութիւն մըն է ան ուր
խաւարիք ստաւում մը կը Լոկէ եւ որ ոչ մէկ կարելի կամ երեւ-
կայի՛ր ԵԱՐԵՄԻԱՅԻ կրնայ Լաւանի: Արտաւար մարտաւարմնն ու
երկնամանքուն՝ նոյն աննորայ ստաւումն է որ կը Լամարի: Վասն
զի, զուրկ յանգանքին մէջ կը Լաւաւարմն, ինչպե՛ս զուրկ Լեղանքով
կը լայայ Լաւանին մէջ, Դուք մեզի՛ր պարտ լինելուն մէջ կը սուր-
ուիք, ստանց աշխատանքին ստաւելու անխաղաք Բաւար, գաւառ-
քուն լայայ զուրկ զուրկ նորաւոր քարոզները խոյնաւոր:

Մարցիկային ընտանիքին վաւարներն էջ զուրկ, Լարիք առ Լա-
րիք, վասն զի միայն զո՛ւրկ էջ որ վերջումի՛ կ'ընթարկէ՛ք մեզի՛ն
միայն իրական ստաւելութիւնը՝ ի ինչի՛ր Արտաւարմն: Այդ է աւաւար
խաւարմն մեր Լաւանին, որով կը Լաւանն մեզ, եւ կ'ընչունին որպէս
իրենց Լաւաւարմն մէկ Լաւաւարմն՝ մարցուն եւ Լիւնաւարմն բոլոր
քննադատները:

Ձեր նմաններն ինն որ խաղերն Յիսուսը, որ Բաւաւարներն Սո-
րաւար, որ զաւաւարներն Յիւրդուր, Պարզուր, Գոն եւ աշխարհ
ընտանիքներ, որ, նաեւ, անպարտաւարմն մեր փառքի՛ն անունն, փոք-
նայնային կուրցին ԵԱՐԵՄԻԱՅԻ Բաւարիքը եւ մի՛ Լաւարմն: Դուք
ի՞նչ գործ կրնայ աննայ Գեղեցիկն Լաւ: Ձեր Լաւան սպմա աշ-
րիւրն է՝ միայն սպման եւ վաւան, Լաւարմն պարտաւարմն՝ անա-
մարներու եւ անաւարներու ախպէ լայիք մը կը կապէիք: Տաւարին
գտնելը վերջապետապէս փակ են մեր առին: Ձեր խաղեր ուրիշ
կուրցիւր գտնելուն Լամար է:

Եւ կո՛ւմ, Լամար լայայ, աշխատանք վերջապետ է: Ձեր մաս-
նաւոր, մեր երկը պիտի է Լեղանայ ըլլայ որչինքն աշխատող, խա-
ղաւար ու անաւար անպարտաւարմններն մէկուն՝ որ մարզ-
կային բոլոր կարգաւորմանները, մէկ մի բոլոր, անաւար գործակ-
ցութիւն մը մէջ կ'ընթանէ՛ մերթ զուրկ գալով մեղքու մասը խա-
ղերն, բոլոր մէկուն՝ ի ինչի՛ր Լարիկներուն եւ երկնային:

Փետրիկ, 1962

ՀՐԱՅ ԶԱՐԴԱՐՈՒՄ

ԱՆՏԻՊ ԷՋ ՄԸ ԹԵՈՂԻԿԵՆ

ՀԱՄԱՌՈՒՄՆԵՐ

Աղբյուր եմ հետևող, քայլ առ քայլ տնոր մէջէն անցնելով, Տե-
տեր ու հանդիս եմ ժողովի՝ իրենց շնորհակցութեան ու նախապիտ-
անաց խորհրդի մէջ:

Կար որ ճանաչէ եր. Հարցուցի իրեն. «Տե՛ր սիրտե՞նդ տնուցը:
— ՎՄԻՅԻՆ որ կաթ տուա ինձի, հաշիւ որ շաքար կը թերէ ինձի,
դառաւիտանց:

Կար որ ուտանայ եր. — «Երբեք երբեք ու դառաւիտան՝ բոշ քաշա-
լանից:

Կար որ երիտասարդ եր ու ճաշ չհանց: Հաւեցա՛ խելոյն թէ
սրբապետութիւն կը սեպէր առջ տնանն տնո՛ր դոր կը պաշտէր:

Կային ալ, որոնք հետեւի որոշ հանգրուանի ճշ մէջ էին ու չէին,
եւ իսկ նախորդներ ունէին զանազան կիրքերու, սնունդի՛ր որոնք
կը ծաղկէին հետեւի համապարհին — ուղղակի կամ խառնուակի —
առաքնաբարձութեան որոշ հարցադաճեան ճշ շուտաբանով: Ընտանեկ-
նեւրը, հայրենաւերներն ու ժողովուրդներն էին ստանդ:

Մին կ'ըսէր. «Կը սիրեմ ընտանե՛ք»՝ աչքիս թիթի՛ն աւելին: Մա-
կանացու խօսն էր այս: Միւսը կ'ըսէր. «Սեղա՛» ընտանեկի՛ն աւելին:
Սեղախոխտանն էր այս: Երրորդ ճշ կ'աւելցնէր. «Մարդկութիւնն՝
աղղի՛ն աւելին: Խմաստաւերն էր այս: Ուրիշ ճշ կ'աւարտէր. «Կը-
րանք՝ աւելե՛քն աւելին: Թունց հաւատարմանն էր այս:

Եւ ընտանե՛ք, աղղ, ժողովութիւն ու կրան՝ ճշ՛ն խորտան
Հայտն յայնժա ուղեղին մէջ՝ առաքնաբարձից զայն զողջութիւն
զողջութեան: Տոմարացիքն ի՛նչ համարադաճեան որ ուր ուրեւն կը զաղ-
րկը եւ Հայը հզակտը վիճակի մէջ կը հանդէս իր անհետացն Երկրի
ՀԱՅԱՍՏԱՆ որ եւ՛ր յարգը ճշ կը կարգար իրեն. «Կաղճի՛ ընտանե՛ք
ու սիրէ՛ զայն՝ անձի՛դ աւելին, զիս՝ ընտանեկի՛դ աւելին, ժողովու-
թիւնը — եթէ կ'արե՛կ իրեք — հայրենեկի՛դ աւելին, կրակը՛ թաւ-
րին հաւատար:

Այս խոսքերս միտքդ պահէ՛, զեղարուեստի սիրտնոր հա՛յ աղ-
լիկ: Բայց լըլըլ՛ն որ զաղբիս պաշտելէ ժառանգ ու վրձնե՛ք՝ աւել-
ե՛ն աւելին, վտանգի, լսէ՛, արուեստի խոր պաշտամունց եւ կամ
կարգ՝՝ հիման քաղաքացնէլ զթիւ միջին զէնթը փառքիդ, եւ տնոր
լոյսին լայնան՝ պիտի գայ մէկը մեկ երկրպագել. — հետեւի անձե՛կ
ընկերդ շրէ՛լ զայն:

Քերտ, 13 Օգոստ. 1919

(Տիկ. Նարդիկ Տաճատանի
գրադան ալպամէն արտադրում)

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Այլ վարժուհի եմ պարտութեան լուծին տակ՝
Արժայատի ազատութիւնս ցտեղծել:
Քի կմտա դո՛ւմ ալ, ո՛վ կախարդ յաղթանակ,
Փառհիզ տանիմ մէջ եղունջն յայտ եղծել...:

Ճեմ տալաւքիբ մալք սեմերէն նստակցի,
Կը սիրեմ իր կաշա անգործն ու անպատան:
Ես, դարերս՝վ, առանց յայտի, նստակցի,
Մեծցեր եմ ես, անբնդունակ մտնալում:

Այդ ցտեղծութեա աշխարհին մէջ տարանքո՛ւ,
Կը քանայ կամէս իր յառ գտնակն ու նշանք-
Գիշերաւում մէջ կըմա՛ւ նիրհել անկողնէմ,
Տղզեկն ինչպէս՝... ցերեկէն վերջ յոգնատալ:

Եւ կը շինեմ նրազ-կեանքիս եղալէն
Արեւը բարբ, ու գիշերաւում մէջ՝ գիշեր...
Ինչպէս գիտեմ յայտնութեա ժապաւէն,
Մտապնում իսպն ոքան քանիմն է՛մ յուշեր:

Որքան մըքար ըլլայ, գիտե՛մ, նրազին
Պառի ապշումն հասնի, իրդոխա, լուսայեղ,
Ինչպէս ցտեղն, գրկամէին մէջ կը կտան
Ձայնքն տալ, կը կանգնի մար շրճիդ:

Կը գտնանիմ յաղթանակին սեծալոր,
Որ իսյա կա տայ գաւազանքէն մշտակայ,
Այլ քերպին մէջ եղունջն, սիրով, կամակոր,
Կը եղանկէ մարզն իմենիշխա՞ն ու արեայ:

1939, Կ. Պոլս

ՍԻՐՈՍԻ ԳԻՐԸՊԵՆԵԱՆ

ԵՔԷ գրադեան ալ սիրուէր գրականութեան շաբ, ի՞նչ
սրճութիւն պիտի ըլլար հալ գրականաց համար...:

ՍՍԻՐՈՍԻ ՊԵՐՏԵՆԵԱՆ

7 Օգոստոս 1920, Կ. Պոլս
(Անտիպ)

(Գրական աշխատէ՛մ ճշ արտադրում)

Մեր դրացին է Վաղան։ Ու նրանից ժի քանի տնով ժնն եմ։ Մենք տակաւին շատ փոքր ենք եւ մեր տներն անցնում ենք խաղերի մէջ։ Մեր խաղալիքները սովորաբար մեր աների լըջնակիցն այն կազմ լի անցնում, քանց ախ դիպերից, երբ խաղընկերների թիւը ժննանում է, երբ այս ու այն կազմից տարիքով անկի մենեքը՝ տղան ու աղջիկ՝ հասարակ են խմբական խաղեր տարելու, եւ այդ դիպքում ուր տնկեք, ո՛րտեղ էլ մենք։

Ճաշից յետոյ է։ Այսօր փառացում ժարդ ընայ։ Նրկուով միտն պարզ խաղեր կարող ենք խաղալ, ինչպէս՝ «ժիւմին», «փախկուցին», եւայլն։ «Ճիւմին» յարակ երկուսն երկուս է, որի վրայ հենում ենք եւ ժի մնացով աւելի ծայրը քանտ, միտով ժարակն ենք հանում, որ ետին մի երկուս է, անկի կարելի։ Աւ երկուսով երկուսում ենք երկուսը ու վազում, ու տընիկն տայիս, մեր ետեւից քաշլ տալով հենած երկուսների երկուսն պաշերը, իսկ մնացածը լրացնում է մեր ընթերցը, որ տեղին համեմատ թի՛ մի է, թի՛ միտուր, որք մի մենք խրեմնում ենք ու փոխաշնում եւ կամ դեմքից դժուր։ Իրք միտ-վար, մեր լըջուրտի կատապանների մեկերն ենք կապում, մերթ լըջուրտիցով ու մերթ լըջուրտիցների ժամաւոր երբեք-երբեք-միտերով, որանք խրեմնիւր դիպում քառ-քառ նշանակութիւններ են տը-տարելում, ինչպէս՝ խաղ խմայնելու, միերին խաղ թափեցնելու, մին ըստի մզելու եւայլն։

Բայց այս «Ճիւմին» իմ տնկեւին լի ուղևորում։ Ինչ եւ լինի, երկուսը երկուս է եւ տատ լինելը շատ յարմար։

«Փախկուցին» տեղախն աշաղխ ը։ Ու սիրում եմ «փախկուցին»։ Մեզից մէկը աշխրը տներով պինդ գացած, կանգնում է կանակը դուրի խաղաղութիւնը եւ ապաւում մինչեւ որ ընկերները պահ ժանն։ Գալմանաւորում ժամանակին նա կարող է քանալ աշխրը եւ փշ-տըտաւոր մեմարելի։ Ամեն ցանկիս նա քաղաքանշում է՝ «փախկուց» եւ տնկիւրպէս սկսում փախիլ դուրի իր կնած տեղը։ Միտն էլ իր հերթին հաշնում է փախիլային, խնայով ամեն կերպ նրանից տ-տով տեղ հանել։ Ու ով որ յետ մնայ, նա խաղը կորցրած է եւ աշ-խր խաղը նա պիտի լինի։ Ընդհանրապէս բոլոր Շարաւոր թաղը-տեղերն էլ ժանն են։ Թաղատեցից անկի աշխրաշաթիւնը դեր է կատարում։ Օրինակ, յետախ փախանակ հեռաներն երթաւոր, թաղ-լողը գալիս է անշուշի կկցում է աշխրի փնտաղի տների տակ, եւ վերջինս հաշիս ոտըը քաշած, ցատկով գրաւում է նրա տեղը։ Նախ եւ աշխրիւնեքը, որանք զնում ժանն են ժանեքը նստաւոր կա-նանց փշերի տակ։

Ու աշաղխ՝

Մտանք Մտաւրինց ցանտեղը, որ բոլորանեւ քարքանում է զիլ հեռան տարածում կանակների եղերքին եւ երեսի կազմից դաւանած է զնա լը լրացած զամէնի կամ կալի կուր մեմերով։ որանք մենք ամբողջ ենք տատ։ Իրենց աքաղանն տեղով շատ յիշեցնում են ու

անպատեհի գործիքներն անպատեհուն ապագայները:

Մասնից Արդարի Գործունի ժէշ եւ նախնիքնքն ախտի խորի խառնով, որ ինչին խառնիքների նման Երևանից թերտ ապակի-
զինների նախնիքն եւ մասնից:

Մասնից Վարչիկ Սեփանից պարտիզ գրան հան:

Եւ վերջապէ՛ մասնից Անտիա Ռիմարից ճարպը: Այս ճար-
պը, որ նմանիցը լցում է դարձումով ու սուսայի խորքերով, ու-
նանիցը մեծ ճարպը, միշտ կարիքի աւարտը, պարտիզ է: Քառ-
կան ճարպերով տեղ է եւ պատուան շահնակով, եթէ լը նախնից
դարձան նմանից ճարպերի փոքրիկ տնայաւ, խառն է, կամ
զէթ աշտից եւ տառլին ներս ճանկիս: Գառնը տախտակաւորով
լինում են եւ գրեց նեկ ունին, տախտի նմանից նմանից թափ-
թափում լինելով, անդամի ճարպերից են տախտակաւորները, որոնց
նկ թաղանթներից ախտի նաւ ու կնից ճարպաւորները ներս են թա-
փանցել տախտի թաղանթ լինելով ու թառել են խառն ու ճարպիս
գետնի երեսին աշտիս ճարպաւորների կաշտիս ու անպարտ ճարպեր:

Չը գրանի իմ ինչու աշտիս ճարպ է աշ ճարպը, Աշտից կնա-
նը կարծես մէկին ճարպաւորում է իր անկողն փոքրիկ ժէշ եւ մում եւ
զէթ թաղանթիս թաղանթիս տախտակի նաւ: Եւ աշ թաղանթիս
կարպ է թաղանթից իր տախտակաւորներով, թաղանթիս նաւ թառ-
նը, որ վրայի վրայ լաւ կրկնաւորներէ, մէկին թաղանթում են
թաղանթիս թառան թառան եւ տառանի տեղ են տառան: Արդի
միշտ էլ մի տառանից նախնի եւ աննից ճարպի տառանցում ու
խառն աննիցները, ճարպում էին նախնի կամ նկ թաղանթիս փակ տեղ,
որ եւ թաղանթիս եւ ոչ ոչ, ոչ ոչ լը թաղանթիս իմ տառանթիս:
Եւ գրեցնաւորին պատուան ու լաւթիսն ինչին իմ լաւ կաղն:
Աշտիս տում էին, թառան կնիցիս մի պարտիզով պատուան գի-
նա պարտիզ կարանների ժէշ, որոնցից իմ դարս էին թերտ միթ
տառանները, միթ ճարպերն: Լաւից աշ կարաններն ինչին տե-
ղաւորին գրեցնաւոր են տառան, նախնից ճարպի թաղանթիս ու
պարտիզ թաղանթաւորներով ու թաղանթից երկնիցներով գալիսն թառ-
նը պարտիզներն նախնից: Գալիցի նախնից, որ աշտում է իմ տե-
ղաւորներն կարաններով, աննիցի նախնից, որ նմանացում է
տեղ աննիցներին կարաններին վրայ, որոնց թաղանթիս թաղանթում
են թառանց, թաղանթիս եւ գրան, գրան, որ կան:

Միշտ եւ միշտ աշտից էլ թաղանթիս տառանցներով աննիցնե-
րը, որ կարծես ճարպաւորում է մեկ մի կնիցիս տառան ու ճար-
պաւորին, որոնց նախնիսն ուրախանի պէ՛ նախնի են տում
աշտանի միթից նախնից մի թաղանթի տեղ, թաղանթի կարպաւորն ու
ճարպաւորներն ճարպից վրայից տառանթառանթ փոխաններն ու
խառնաւորներն:

Արդի թաղանթիս թաղանթ են, միւս կաղնից էլ ճարպի աշ մե-
նաւորին աննիցներին՝ նկան ի պարտիզներն: Մի ժէշ թաղանթ
նախնի, եւ մեկն թաղանթաւոր տաղանթիցն թաղանթի մի պատուան
կան թաղանթի վրայ, ճարպի տառանցում, որ նախնիսն ու
աննից լառանց է, Լաւթիսն իր մեկը գրան մի գրիսն ու մի թա-
ղանթիսն աննիցներն փոխանցն լաւանցի: Դալի տեղի

ներսերը ժուլը թափանում եւ թան խփելը զստում հաղթե ճա-
րտոր:

— Տես ի՞նչ ժուլ է լինող. զու կարո՞ղ ես ին ժուլ տեղն երթուլ:

— Ետի՞ր խփելի ես:

— Ահ, իմ թանն չի. ես կը վախենամ:

— Ի՞նչ կայ որ:

— Ի՞նչ, իզոյտի տեղերը ստատուայ կը լինի:

— Սո՛ւտ, ստատուայ ո՞վ է տեսել. զու տեսե՞լ ես ստատուայ:

— Ես չեմ, թայց Սուրբ Կարաջոր տեսել է: Գիտե՞ս, Կառայեց
փշտեմերի տակ մի քանիսը ճկկեն զիմացն են ելան, եթէ Ժամն ու-
տեղ չունենար, վախ եկել էր երան. տեսըը Կարաջորն ձեռքը տես-
նելուան պէս, ումենն ալ խոր զու զլի:

— Ընչի՞նչ, տեսել ի՞նչ է որ:

— Ատ՛ղը, տեսչով եթէ միանգամ ծակես, կնչան տեղը կը ժը-
նայ. ի՞նչ ձեռք ու սաք, ի՞նչ աղալանդաղալանդ... տեսըը զուրս
պիտի Լանես, որ կարողանայ իր տեղն երթուլ, թէ չի կարելի՛ թան
չի:

Հետաքրքրութեանս եսմ ներսը երկնները չափեցնե ուրիշ եսմ
պարտաւ երկններ, Փարսանի երազում տեսանի նման: Թալ Ժամն
նախ ամբողջովին Լանդիանայ Կարայեցի մի Յարգանան. Թալ Ժա-
մանակը Ժամանակ չունենայ ոչ մի ալլ թանի, թայց եթէ միայն յո-
րիւրիչ ու լըանայ զարմանային, զարմանային, Ես ունիմ իմ Լուրս
ճկէ մի խուչ տեղին, մի խոր-վիրապ, ուր ամենանուազրգրական ու
ամենին արտասուլոր զաղանիները կան Ժամադրանան: Մրանք ինձ
Լամար մի մի ներթական Ժամանակներ են, որ ես կտալում եմ իմ զայի-
քին: Գուցէ, որ աղալում ու լըլումն է իմ ճկէ տեղիմադրելի ուն-
գնութեամբ եւ ինձ պարում է յախանեական յառան երեսով զիւրի իր
խորհուրդը. զայիք, որի տեղիքը ես տեսում եմ ինձ Լես արտիքից
ստորից, որպէս ստատուական տեղերի ժուլ ու խուչական Լըլանա-
ներից իր զարախափութիւնը փախցնող շուրին:

Դեռ ամենախորք ստորիքից, ամենանուազր եւ տեղիւնի մի սա-
րիքից, ես զաղանի տեսն ունեմ աղալայիս Լես: Ես երգեցիքն եմ
իմ լըլալութիւնը որպէսզի նա արժանապէս Լանդիանայ իմ եւ իմ
վաղուայ թընալիտակցութեան միջին: Ես ուզում եմ իմ վաղուայ ու-
ղեղով Լալիս առջ ինձ ախ ամենին Ժամին, որ ինձ կարող է արքեցնել
իր թաղալիկ ուղադրութեամբ եւ իր արտախարալութեամբ, թայց
որ Լեղանակ է իմ աշտարայ խեղճութիւնն ու անուարալութիւնը: Ենդ
եմ, խեղճ լիմ, տեղախ ես ինձ տէրն եմ Լանալում մի աղալանի տե-
ժանի, մի վիպական Հերկուլեսի, որ պիտի գայ տեղադրելութեան
ներքի տեղադրելութիւնը թիմադրելու իր ամենախարալութեամբ, եւ
որի ստալ, գնանին պիտի Լուսաարանն աշտարայ իմ պիտարութեան
ներքի ու արքեցնիքի թուր լիաները:

Ես աղալեմ՝ իմ խոր Ժանկութիւնը մի տեսական ու աննաղանի
զրայի մէջ է իմ Լեսուար զայիքի Լես, եւ ախ զայիքը, ուր էլ որ
նա ներկան ներկայացնէր կեանքին ամբողջ Լեսանկարի վրայ՝ Ես
մի Ժայիքի միայն՝ շատ էլ չի զատանանել առ խանարալային Լե-
ղանկութեան Լիմանական ձգտումներին, տեսն մի զաղանի թեալ

զից թնայալան՝ իւր քայլերը շարունակ պատշաճեցրել էր բացակայ
թեքութիւններին, աշտիւնով կեանքին մի ակունքը կարենա միշտ զբա-
ղան առնեալով զկոյն սաղմ, զկոյն լոյսո:

Այդպէս էր իմ գաղտնի գիրքն աշխարհի ու վեհալսման նմա
զկոյ, որոնք իմ կարող էին հետաքրքրել ու խանգարուել իւր շախ-
մանց ապագային ու խորհրդաւոր արկածախնդրութիւն, նախ և ապա
որը: Մասնաւոր մասին էլ եւ հետաքրքրել ապագայի ու աշխուհան
նկիւնը որ ժամանակը կրկին գոյ տէր գաղտնաւոր իր իրաւունքներին
կեանքի վրայ, յեղեղելով աշտ կեանքը զկոյնի գաղտնի յոր-
նանքի մէջ, մերթ իրբն ստարկայ եւ մերթ իրբն եմբակայ...:

— Մարգարէ ի՞նչ կ'անեն. մարգարէ կը զոտեն:

— Հորաքայս ասում է շարժելը մարգարէ ինչպէս զիմից կը նա-
նեն:

— Կ'է՞:

— Ի՞նչ պէ՞տք:

— Է՛, թող նանեն:

— Եւ՞ որ:

— Բառ ի՞նչ:

Յաջորդեց կարեւորաւ լուսթիւն, որի շնորհիւ գտնում էինք
մի անկողնաւորային սաղտնի մէջ, որին մասնաւորապէս նիւթներն
անկողնով զլում էին աշտ, զկոյն մի անտառայ եղելութիւն, ուր
այս անկողն Ն. կար, Ն. չկար:

Այստեղ ամեն ինչ էլ կ'ընէին ունի: Ամփոփումային եւ մտնու-
նքի կ'ընենեղը՝ անկողնի իրենց նանային միջնակով ու աղիւնի
բացեղներով, որոնք ո՛վ զիստ ո՛ր մասնաւորային աշխարհներէջ ու ո՛ր
անհատներէջ գործիք մտնելով ու մտնելով՝ զիստաւորայ եւ սա-
լիս մեր իմացականութեան, զիստ է զիստայ փոխեղնելով նրան նա-
գարման կարգաւորակի յետեւից եւ հետեւեան որչառ նայեղնելով
իւր գաղտնիկութիւն: Լցում է կեանքը թերեւ թերեւ մի հետաքրքրի
անհետաքրքրութեամբ, ուր հասարակային թափն ունին Ն. մտն-
ել. Ն. ուղիւ: Ու եթէ կ'իմայ, կ'իմայ այս մարտնով զիստը
յարտութիւն ասել՝ ո՛վ մի գաղտնիք. ու եթէ իմ յարաբարեւ այս
բողիւն, թէ եւ ինչո էլ չկամ, թէն սպում եմ, այս էլ նախան
կարելի է, որոնք և անկարելի, Անո մի յարակարգի անկողն, ուր
բացարձակ անկողն ու նանգամեղ լանի մեր նային...:

Միտքս իր թափառումներէջ չէր վերադարձել և սակաւին հարցնե-
լիք շատ ու շատ թանկ կային, սակաւին աշտ միջոցին զրոյն մային և
կան մեր ակունքին: Չարեղը հետեւեան մտնում էին. ժնձոթ,
կէ՛ոթ, կէ՛ոթ եւ ձնձոթ՝ ձնձոթ: Թափան էր իր
մայրականքով՝ ուր որ շատ մտնի: Ի՞նչ լու է. խոչըր թնթեւութիւն
կիսա. կարենա սարքներով, սարքներով կեանքի կարան էինք թա-
ղում եւ հետադարձը զկոյն կեանք խափանում էր մեղ համար, ու
կ'իմայ այս սպումեղ մեղ վերադարձեղ կարունակ շնորհման:
ձնձոթ՝ ձնձոթ. ձնձոթ՝ ձնձոթ, եւ մէկ էլ պատի մակ ու մակերէջ
նեքս սպողեղին միանգամից մի զանի փառանկներ եւ մեղայ վրայ
պրան ջարենի հատիկներին, որ աշտեղ աշտեղ թափթփում են
յարգախան:

— Գո՛ւյալ՝ յալ՝, հուտեցը. տե՛ս, տե՛ս ցտեղն են — տե՛ս
եւ՛ս. եւ՛սեւ՛ս անելով, անդից վեր ցտեղնց Վազան:

— Էս որք՞նն են,

— Որք՞նք պիտի լինին, չեա խմես՝ւմ, Յալիթա Զալչանցն են,
մըրի բանեց:

— Վալ թէ խմես:

— Հետեց ենք անում, ինչ կայ որ... Դու հաւ ապանե՞լ ես:

— Ձէ:

— Եւ էլ չէ: Կտարի մա՞րդ:

— Հը՛րնէ:

— Զնեղակի մա՞րդ, դո՞քա:

— Չեաց ընկած չէ որ: Եւ թիթեանիկ եմ ստակացրել:

— Փո՛ւհա՛ւհա՛ւ, թիթեանիկ, թիթեանի՛կ, թիթեանիկն էլ թա՛ն
լինի. հա՛ թիթեանիկ, հա՛ չեմ հան — Կուգե՛ս որի ապանեց, —
մկկն մայր ցանցանելով վրայ թերս եւ, Ու յանկարծակի երա աշ-
գերի մէջով մի տալոյրեմակ լոյս անցաւ ու յանկարծ թաթափելով իր
հետքը, կորցրեց մի նայեցան խոր ու անծանոթ գիշերայայ մէջ, ուսկից
որ եկած էր:

Սակարի երա զվճիռ աշխատեմիքն էր: Երա մէջ մի քան կար
որ իր տեղը լէր նստած: Կարենա այդ զվճը միանգամ զուրս դա-
լով իր մէկից, աշխատ զուրս կողպած էր իր առաջ եւ պիտի թեա դա-
նար ու չէր կորցնում: Ուայց թէ ի՞նչ ունէր նիմայ այդ զվճիռ իր
վրայ, որ աշտղն միանգամից մեղ իրար կապեց մի սխառտոր անու-
շտեմուր: Անքան տէրով դարձանք մի ակնթարթում, որ ոչ թէ
մկկն միտի առանկելութիւնն ուզում էր տեսնել, քայց յատկապէս
միմանց արտան ու աշխտակութիւնը, միմանց սրիկալութիւնն ու
անծանոթութիւնը — ո՛, այդ տէրը... Յիշում եմ, այդ միմեցին
եւ տրեցին երա լը որբում, խնցաւ ջիթը, եւ Կուգի՛, որ նման պա-
կտաւթիւններ տակի շատ լինէին եւ եւ էլ տակի թուղացնի տէրս
— աշո՛, աշո՛, եւ Կուգի՛, որ նա ապտաւ լինէր եւ եւ էլ ապտաւ.
եւ էլ հիւաղալին, նա էլ, եւ էլ տեսում, նա էլ... Անա մի տէր,
որի հշմարիտ տէրն է Սաղաթիւր, Անա մի տէր, որ մեր թերուրն ու
բանում է պիկնն ու լոկիւլը՝ լոկելու համար. մեր լիզան՝ ցամռն.
լին քարքալիւր համար. մեր մարմինը փոխում է մի մեկնեքոյ
լուպանի, որ աշում ու լոփում է ինքն իր հոգին, ու որքան տակի է
աշում, աշումն տակի է առաջակում թեքաշուման անքայ լըրե-
անցով: Առեցրէց աշո. մարմինը մարգարէին տնով, եւ նա կը հաղ-
նեցի՝ ապիտի ըն՝մ, պիտի ապանե՛մ, պիտի որբապանե՛մ...:

Վերադա՛ւ:

Այդ հաշտացին եւ նման հաշտացով փոխադարձեցին:

— Բա որ խնայե՞լ են:

— Ի՞նչո խմես: Եւ մարգարէ քան ստաղը չեմ. դո՞ս:

— Եւ որ լոկի չեմ տի:

— Դէ սաա՛ ի՞նչ Աստուծո՛ւ:

— Ի՞նչ Աստուծո՛ւ:

— Դէ սաա՛ ի՞նչ Սուրբը:

— Ի՞նչ Սուրբը:

ենց կապած մեր գնահատութիւնները խորացնելու վարչական և մեր խորացնելու համարող գիտք որ և է արժէք. Առ ինչպէս ամէն բան, մեր սեփական կեանքն էլ ու մեր սեմն էլ ենթակայ են նոյն արժեքին և մեզ կարող են շահաւորել, վերջին հաշուով, այն շահով, որ շահով որ աշխարհը կայ կեանքում մեր հետեւ իր կամքով ու իր հաշուով. Այդ՝ ամենից չքան կեանքն է՝ ինչ է, ինչ որ մի հշտաբան անկէջ ու Գաղղոսի՝ իրեն իսկ կրողի աշխույժ. Աշխույժ գաղղոսի քննողն անկում անկող է համարուել հարկելու. ինչպէս լեռնակառուի աշխերի թերանն ընկած լողկում, որի մեքնան ի գար իր գերազան յարանութեան է հասնում իր պայտքը, քանի որ նրա անխնայն ամէն անգամ կաշնչի էլն ու աշխերի փոխարէն՝ վիճ ու պարագութիւն են գտնում իրենց թափուր պարտաւորի սակ:

... Առ կորցրեց ապրելու թափութիւնն ու թափուր որ շար-
շարեն իրեն, թափուր որ անը գտնում իր կեանքին ու իրեն անցնեն
այն նկ ու խաւար գտնով, ուր ամէն նակ պէտք է սուր կտի իր
թիկանուն և աստիճանը գերազան հաշուներէ... Այդ՝ այդ՝, թափ
գտն, թափ թիկեն իր հազու վրայ, թափ գտն ու լիկեն, գտն ու կո-
խանն ամեն, ամենը, ինչ անի-լանի, քարտառով էր համակ նրա
վիտիւր. Առ հնարակով աստիճանը հաշնի իման շարքիքը են
հանչուր նրա բախի շարք. ենք վաղի պար թանկու նրա կեանք
թափ կրողի քարտառը...

Նա անի կերտով, կերտով փետուրներ. շարանն պէս կերտով
սեմնով՝ վարդապետ թարակ թիկերով: Չարանն արիւն կայ նրա գո-
գարքին, որ հետեւան է անկողն ծննդաւորներ: Այդ, մեան է նա
իր անտարբեր ինքնութեան մէջ, իր աշխարհ ևն երես երես:

Այժմ գիտիք է երկուսով մի հաշնի նկիւր: Չը գիտեմ ո՞րքա խոր-
կեց, թէ պէտք է հաշնի գիտք մութը, միւս գիտք մութը, որ իր աշ-
խարհ շահ չեն խնդու: Առ անո՞ւ ասանց խորանցնող շարտ ու մեքնի հ
նոյն իսկ ասանքին քաղցրութիւն ու աշխարհ գիտքով մեր մայրի մէջ,
կամայգիւմ, մեքնի շարտ ու փափակ վերջաւորանքով և՛
հաշնի մէջ. մութ-մութ-մութ անկում, վերջապէս մեր ուղան ազգու-
թեանը կարգաւորանք սուր նրան: Միւս իր հետեւով անկումով մեզ,
իսկ ասանքից մութութեանը, որ գնալով հաշուարան ու հաշուարան է,
նա թէ՛ գնում էր, թէ՛ կարեւորեմ վարանութեանը վերջ շահ-
շահ ան շարտ կում. գնում էր ևս աշխարհապաշտ պաշտում: Այժմ
պաշտանքը անի են անի ինչ որ ինչ-ինչ անի-անի-անի, որանց
մէջ կայ թէ՛ պաշտանք, թէ՛ աշխարհան անիւց արտանք և թէ մո-
տանանց փոխարան հարցում, թէ ինչ՞ համար է այն քարտը. ինչ
են ուղան իրենից. ինչո՞ւ չեն ձգում, որ իր անի երթայ, ի՞նչ որ
ինչը մեզ է. ո՛ւ, ինչը շահ մեզ է. ինչը վարան է. անի ինչպէ՞ս
ինչը վարան է...

Առ աշխարհ կեանքն գիտարեւելով իր վերահաս հաշուարկը,
նա անխնայն գնա՞ցանց ու շարանի գիտքը թափն պարտ
սակ ընկած մի կիտաբարտուր ու կիտաբարտուր խախ խախ մէջ, և
անո աշխարհ էր, որ վրայ հասաւ. Վաղի մեքնը և գարս շարքին
նրան իր մայրիկի թափառողից: Իր կեանքն շարանն ասար ու հա-

կանելի ձեռքի հարմարեցրի մէջ գտնելով, նա կարենա կայծակնաւոր
 ելաւ. Մի անգամայն ու աշխարհակ ստեղծած ծառք տաւ մէկէն ի մէկ:
 Քնքի իրենից ամբողջովին դուրս ելան, խելայից հարազատ նա պա-
 աստասեց տարածութիւնն ու ժամանակը, ապարարելով իր կործա-
 նան բոլոր աշխարհի աշխարհ: Նա գրուից անգամ տարածութեան ու
 ժամանակի սահմաններէն էլ ալի կողմ, գտնելու լուսար տիեզերական
 վերջի ակունքը եւ ալի ակունքի մէջ անկարելի պարթկայու իր աշ-
 խարհած հոգու զերտագին արտախրջը եւ ամբողջ Յաւիտեանութիւնը
 ժամանցեկու իր վրայ: Սղանձ՝ ա՛հ, սղանձ՝ ա՛հ, հոգապան՝ ա՛հ
 տիեզերքը: Կազապան՝ ա՛հ, անկրան՝ ա՛հ, կեղեքան՝ ա՛հ կեանքը, զըր-
 վելով նրան իր փառք ու լուսնից եւ իր ներկայութիւնից, որի կըր-
 վենն էլ ի՞նչ անկեանք Յաւիտեանութիւնն յաւիտեան յաւիտեանից,
 յաւիտեան յաւիտեանից, որովհետեւ նա ինքն էր աշխարհ եւ անգամ...
 Սղանձ՝ ա՛հ, սղանձ՝ ա՛հ — անձան է կեանքը, Լեւան է հոգին:
 Սղանձ՝ ա՛հ, սղանձ՝ ա՛հ — Աստուծ, Աստուծ, ա՛ր եւ Դու...:

Ի՞նչ է, ի՞նչ է աշխարհ բոլորեցեալ. խելքը թոցրե՛ւ է՝ ինչ է,
 աշխարհաւորը, եւ յանկարծակի արթնա գլուխն ցառկեց որտեւ տա-
 րիկ նկարագրիցն ու պիտի վազէի, պիտի կըծուտէի, պիտի անցնուտե-
 զը շահաստակ անէի նրան, անխաբ, ինչ՝ որ է, Կազն Լաղրիկ գան-
 ւեց ու աստեց վարթեան կորցնելու, Լուսիկի գլուխը խոթեց անգամ,
 բլուզի փէշի տակ, ու Լուսն էլ աշխարհ թաղապոսից Լուսարտան,
 մէկէն անկեց:

Միեւնեւ աշտակ անէն թան լուս լուս էր գնում: Լիմայ ժուււ էր
 անկնայլաւորը...: Նրկուտ էլ Լեւան մեք, Լեւան մեք Մ. վաղ-
 քից, Մ. յազումից, որ երկուսն էլ աշխարհում մեք անգիտանալ:

— Լիմայ ա՛վ ասա՛՛ր՝ ե՛ս, թէ՛ դու:

— Դու:

— Ձէ, դու:

— Եւ ըսկի չեմ արած:

— Բա ե՛ս...:

— Արի շաննեք. մեք չի՞ Լուսա. մեք ի՞նչ է արել որ:

— Ասա՛, ի՞նչպէս պիտի անենք, դու պիտե՛ս կերպը:

— Մի անգամ, պիտե՛ս, Օւաննէլը Լուսին մի Լուս թանեց, եւ
 ի՞նչ է որ, որտեղից անէի խելքը, վիշտ ծաղեց դուս կոշիկի տակ,
 ա՛յ Լուսին, եւ գլուխը թափով քաշեց, քաշեի ու փրթնէլ մէկ եւ
 դու...:

— Վա՛հ,

— Խա՛ն:

— Յեւա՛յ:

— Յեւայ էլ ճա՛ւ. Լա՛ւ. Լա՛ւ. Լա՛ւ. կաշափուշտ երթալեց:

— Վա՛հ, դու աշխարհից անտար:

— Ին Աստուծ, արի՛ն արանք էլ կային:

— Դու պիտե՛ս Օւաննէլը թանի տարեկան է:

— Մայրիկու ասում է աստեղեկը լրացրել է, աստեղեթի մէկն է:

— Տաննե՛թը շատ է, թէ՛ շանը:

— Լա՛ւ. Լուս աստեղեթը պիտեւ ինչպան լուս է՛:

— Արի շաննեք, Է՛ր՝ն, որ Տարիթա գալան խոսքն է — ինչ է՛...:

— Առաւել է — ինչ է, ինչու պիտի խմեայ: Գնդիկներ ո՞վ են, որ նրանցից էլ ճարգ վարժեայ:

Իր յաջողութիւններէջ նա զուարթել ու, ճի տեսել, ժնծ ճարգու ձեռքը էր կտրել: Վե՛րն աստուծայութիւն մնացից էր գաթ: ասում էր նրա խորացանչիւր շարժումներ: Մեծերի պէս կողմնակա՞ն ասկերի ծալքերի վրայ կակուց կակուց կտրելէն, նա զնաց պատճ ժամ եւ մէկ այս, մէկ այն անցքից փաշտն աշխ ունցնելուց յետոյ, նախ մնա՞լ էլ յետ եկաւ ու զմէջի նշաններով ինծ նախադիմելով թէ ոչ ոք չկայ, զճճն լլնիցայ ինծ: զճճն պատասխանելի գրաբար:

— Հարցի՛, երկուս ժրտին, — ու նշանակալից նախաճով լաւը կամայակ զարս թնրաւ փշիք ասկից, միշտ զլուխը ինձովով ասիք մէկ բանեմ, եւ ինծ պարզեց ետեւի կողմը: Օս լալիս իմ բաւ մինչ մնաց ասած, ճի յանկարծական ուղղին ցնցումով, նա զարս պրծաւ մնացից, բայց լլն կարգանալով զլուին աստուէ Վաղոյի լանկերից, սկսեց թղբառալ ու թափաւարել պի մէկ: Մե՛կն բանկան այս կացութիւնից, ճի ասաւ շարժումով խեղի այլ իտեղացուար կուրսը եւ թիրաքրեն մից ասի զկողի ինծ: Բայց այս անգամ էլ, արք ասեալ ոք, ճարմինը ճառց ու զլուխը զարս թնու Վաղոյի մնացի: Ճակարկն ուղի էր, ասկախ ճարն լանկու լուսնից չկար: Վիշը երկար-երկար ցարչ է գալիս, զլուխը ասարթիւնարկն զկողի ետեւ է ուր-ւած: Նա աշխու ի վիճակի լն էր նախկին դիրքին վերադառնալու եւ անձնաշառը կարող է միայն ասարթերեւի իբր արդիւնք շարժելու իր էրդի: Զայն գարս լն գալիս, ճարմին փախարկում է ճի անձն ու ասարթի կոկորդալին խոտուց, որ ասկախ էր մէկ ինչ որ աստու-նական, ինչ որ արտակեղեց բան ունի, որին կտրելի լն երկար գի-մանալ, նարժեւ մի մթին ու զարգանկաւ գրաւթիւն իրէշտար յա-ասարթութիւններ է անում աշտուց, որից ճարգու ճարմինը փա-ցաղում է եւ կնակը, լն ու կնակը կնակը վերանում է լնիկ ու նապաստ: Կացութիւնն անթալլատու է: Կացութիւնը պակմեւում է յուսափոյթ կարգապահութիւն: Արդ, արանից յետոյ, երբ աշխու լլ-կայ վերադարձ եւ չկայ ոչ ճի կտրելութիւնն որ եւ է արթապահութեան, արանից յետոյ ի՞նչ պէտք էր անել, եթէ ոչ շարժումով եւ միայն շարժումով...

Ու արդ եկաւ նրա վերջին ճառելը:

Անա ասի վաղըկեանն է, երբ բաներն արեւուարդ են աստուծ, երբ խորացանչիւր ճի անխարիչ ճի նախաասպիւր ու ճի զատաստան է: Երբ ճառներն իրենց անխափան ուղեպն ունեն, ամէն ինչ գիտեն, ու մէն ինչ անեւում ու նախաանում են:

Երկուսեւց զամանացում, երկուսեւց պրփում եւ՝ պղծութե... Մի բան բաւթարն փրթաւ: Մի բան նաթեւից նեց բանկանակի պէս եւ՝ եւ ճի կողմ, նա ճի կողմ: Օս յետ, յետ զնայի ու վաղը ընկալ՝ մնացիցի մէկ շարժանակեւում պիկը բանեմ ունենալ լաւը: Մակախ զա արդէն լաւ լն էր ինծ լաւար, երբ եւ վերջին անգամ վրան նա լնցի: Իմ մնացեւում իսթարան ու արեւաթաթախ մի ճարմին է, որ շարաշար շարժարում, կոծում, յարժանում ու կուսում է, բայց զլուին չանի, արդեպի նախանում ինչն ինչից է: Լի՛մայ այս ի՞նչ է որ եկաւ, ոչինչ չեմ նախանում: Ժեւա՛ն, չժեւա՛ն, ո՞րն է ի՛նչ

ժայ, Մեանքին ինչպե՞ս է լինում: Մենք լինել ժայդ հարցնելք թէ
ժեանքին ինչպե՞ս է լինում: Մենք լինել ժայդ խմայք թէ է՛ն ինչ
պէտք է այս հարցն...: Են՛ս տե՛ս — տե՛ս, ինչք է լինում, տե՛ս —
տե՛ս, ինչպե՛ս է սրբում, ինչպե՛ս է պրփում, գաղում, նաղում եւ
գերադնն սկսում տեղի տեղափոխելն, տեղի մոշկանքին...: Այո,
իմ ժեանքում ժի տարբերակ չունի կայ, որին տեղադր եմ եւ, որին
երբեք կարելի չէ վարձել:

Առանց տարտուտի չի կարելի նայել այս իրարեկեան ծրարաւոր
թաթնան, որ գայիս է կեանքի եւ կենդանութեան տեսնից եւ, առ
կայի, որի պատմութիւնն աշտունեան պատմութիւնն է ժեանքում.
Ներք ու թրեքիմայութեան, հայհայտներին ու գրգռութեան՝ հան
զեղ կեանքի, որին յարելու իր իրարեկեանք նոր փորձն ու էրզէ՛
իբր ճաւացու որտաղծութիւն եւ իբր անբարկաւորան ախ՛ նը
զգում ու հայտնում է ուղղափառ կեանքից, եւ որ պնայով՝ անդ
հետ եղծում ու աղտաւում է, կարցնելով իր վարձարկութեան
գերլին ժեանքայնէրը: Եւ աւա՛ երկունս էլ, ե՛ս կեանք, ե՛ս ճաւ,
մենք միմեկից անտանջ ու անտանջով՝ սկսում են նայել ժիմանք
իբր ցնորք ու զտանցանք, իբր Աշխարհ ու լինելք:

Մի ծրարաւորութիւն, որ անհասանելի է մեզ իր զերիմիք որ-
հասով եւ որ իր տեղունքն է ստրկում, լըթայադերձելու համար
իբր ուղղաթափութեան տեղին վիշտայնէրը, որպէսզի՛ զան ու տեսնեն
ճաւանս այս կարտալան իրարեկեանք իր բոլոր ինքնայնայնի տես-
րիւնութեամբ: Եւ եթէ տախտին իտաւաւորաց հոգեման զանգանից
զուրս մնացած ծիւններ կային, որ կարող էին ժաւ կայցնել կենդա-
նութեան ու աշտունելի զգացում ու պիտակցութիւն, գրանք տեղեն
ի մի՛ շտանկալն էին մի տարալիարեւիկ վերջալոյսի, որ իր վերջ-
նական տեսնացումից տառէ, գայիս է յանձնադնելու թնայանա-
կան արհաւիրքն Առանց զարհուրանի: Վերջապէս, որ մի աւելի տե-
սիլիք պէս տխուր իրարեկեանք մէջ է գրել միայնակ հարկանները
գերլնական կեանքից մինչեւ վերջնական ճաւ, վերջալոյս, որի տ-
եսնն է հոգեւորք եւ որի վերին ու վերջին խմայք՝ տարբերակ տառ
տանային իրարեկեանքն...:

Կ. Պոլիս, 1 Նոյեմբ. 1928

(Միացնալը յաղաղ հասարակ)

Լ. Աշխարհ

ՀԱՌԹՅԻ ՄԻՆԱՍ

ԲՈՂՈՔ

Դու բարձի կնար, անծանօ՛ր եղբայր,
Ենթե՛, իմ սուսեր նախ սեղան լավի-
նա մի սոսկալիք, արդեն կես օտար,
Վաղուց եմ մեացեր դիմին հայրենի:

Սա գիշերն ունիւ՛մ ես. ի՞նչ լքեցաք հասար,
Անէ՛ն սող մի լար՝ մի ծայն հրեօթեայ.
Անէ՛ն քու մտնկան այ՛ արտասուարօր,
Որ պուտ պուտ կ'իյնայ իմ սրբոն զբոյս:

Ուրախ, անհամբեր լար կու ստո՛մ իրեն. —
Էրեսն՝ս մե՛նք ունինք մի նար Հարստան.
Հազար գարնարու հազար սերերէն
Ազատը՛ հողեր իբ ժամհաւ շղարամ:

Առաջ, անդադար էլ իսպի՛մ իրեն. —
«Երկիրն է՛ գարգիւք մէկ համդ, մէկ դուքան.
Տաղտաղ կ'անկունեմ, կարծես էլ գրքեն
Մի նոր նախարան Հայոց Պատմութեան:

Ապա էլ յիշեմ պեւեմները նոր,
Երգերը՝ գիւրիչ, գիմու պէս արի.
«Դիրք ճամադարեկեմ ես կաւ տաւ անոր
Կը կարգայ մի էշ, սքստով էլ բերկրի:

Կը պատմեմ շատ բան՝ դեռ անոնց մասին.
Մէկէն էլ աղբորի, կ'արտասուէ անգամ:
Ձեռքս կը գլնեմ իր փըլած տափն.
Նա ուրի կ'ըլլէ՝ անկար ու կարկամ:

Ու յետոյ շանկարծ, էլ շարէ ուժգին. —
«Էրեւնքի, շատեր գացեր են, չըկամ.
Ա՛յ, դո՛ւմ ալ գարկի՛ք մեր չըմեղ մըտքով
ճիշդ՝ ինչպէս երէկ այն ստոր արեան:

«Այ իմա՛ւ ըմել յայդ գըլխանակ,
Զաւառիլ աւէն կապէ ու խալէ.
Որ իր տաղն ուքափ, մի ոսկի գանգակ,
Գալի՛ք գարեբու սքսովմ մէշ երմէլ:

«Այ իմա՛ւ շինել կենդանի արեան,
Տալ անոր ձեռքն մական ու սրիմ.
Ձե՛ւ յիշեր, կային՝ որ փըշըրուեցան,
Երբ եկաւ, անցաւ այն փաթիթ թա՛մ:

«Այ իմա՛ւ քափել արցունք ու մոխիր,
Մեր հողին վըրայ եւ ժամանակին.
Արփին չըծաղի՝ Հաւքը չի փախիթ.
Ի գուր է վառնել հայ մըտք ունին:

«Ենդո՛ւ կեանքն ըմել մի բերդ անբաժանց,
Ներսն իրար դաւել, իրարմով պակելի.
Ա՛յ, դո՛ւմ ալ ունի՛ք կին փառ ու նախան.
Մա ի՞նչ նար բե՛ւ է, սա ի՞նչ Հաւք տեսիլ:

«Ի՞նչ գինով սղոյն, ծափ ու գոգտամբ,
Յետոյ շանկարծ քու՛ք յարշարամբ ու մահ.
Դարեր տալեղիմ՝ հազիւ տեղ հաւանք,
Կըրկի՛ն ինչ ու վե՛ն մեր տամ մէշ կիմայ:

ժամ դիմ' մեզը ցրվեք է՛ք խաղա,
Ու նամբալ գրքեր նոր նալը կնամբ.
Դո՛ւք ուժով, վերքով խոտափախ, հոյ՜ա՛յր,
Միշտ աշախ առնել հոյակմա՛ն ու աշգի՛:

«Աղին կը շրջայ» նայ սրբոյն վրայ,
Վեղին մէջ աղիւտը՝ ի՛նչ կնամբն նրձան.
Ամայ պէս նա ալ մաքին մէջ մեռա՛յ,
Ես՝ Միշտ Գեւո, անուն իմ Տէրեանս:

Իմ նիւրը աշտկա կըշտամբայ իճնի,
Դռնայ, չբացաւ ու գործու մի յուշ.
Նա անոր խոյն ըշտապ փակեցի
Իմ քոս ալեքը՝ գրքին հետ ամուշ:

Գոթըն, 15 Յուլիս 1938

ԼՈՒՅՑԻՆ ՄՐԱՍԱ

ԱՆՏԻՊ ԷՋ ՄԵՆ ԱԼ՝ Է. ԱՍԱՏՈՒՐԵՆ

Գշնայը, 20 Յուլիս 1922

Միտելի թարեկամ, (Մեարայ Լուսարեան)

Վերջին նամակիս ձեզ չէի հրցած թե՛ որչա՛ն տեղեկութիւն տալ
Գարեգին Պապականեանի եւ թրֆէտոր Յակոբեանի մասին: Վերջերս
Քիչանոց Քէլեան եկաւ զիս տեսնել եւ անոր Հարցադի: Հասաւ թէ
Պապականեան մեռած է Եւրոպայի մէջ. գալով անգլիներէն թաւաթանի
հեղինակ թրֆէտոր Յակոբեանի, որ իր կեանք ազգականներէն է,
տեղիւր ալ մեռած է գաւառը, ուր կը գտնուէր: Այս մաները տեղի
անեցած են պատերազմի տարիներուն:

Ես ալ պիտի խնդրեմ թե՛զէ՛ թանի՛ մը պզտիկ տեղեկութիւններ
զորս ձեռք թերել շատ դիւրին է թե՛:

ա. ԽՆՆ է մեռելի եւ մահուան թուականը Մարգիս Ամասեանի,
Հայր պատուական թիւիչի:

բ. Արեգի մէջ ուսանաւոր Հրատարակող Գ. Ամասեանը ազգա-
կան է Տաթթարին:

գ. Ո՞վ է Հարկ Տէտեանը որ թարգմանած է եւ 1963ին Հրատա-
րակած՝ ԱՅՏԻՆ: Ունի՞ ուրիշ գործեր: ԽՆՆ է իր մեռելի եւ մա-
հուան թուականը: Հաւանորէն ժողովրդային ըլլալու է կամ ժողգ օժի-
ւոյնը:

դ. ԽՆՆ է Մարգիս Միշտ Վանեղեցիի մեռելի թուականը:
Մահուան թուականը 1871 է. լոստ Արեւելեան Մամուլի, Քանի՞ տա-
րու մեռած է. Հիմա՛յ ազգական ունի՞ Իսմիլի մէջ. Գարեգին՝ է ունե-
նայ իր յուսանկարը: Իր վրայ կենսապրական տեղեկութիւններ ո՞ր
կարելի է գտնել:

Այս անգիւթիւթիւնները անեւք զորս կընաւ զրէշ իննի ստանդ
յայնութեան, կապուել որ Լազարեան երբ ժամանակ ունենաւ. իսկ
անեւք որ կընաւ յայնութիւն պատեանի թեւ, կընաւ յետեւորդի
որչաւ որ ուզեաւ, աշխիւն թաղարմիկ աստաւումն ետք: Թաղարմիկ
զիւ շատ կը Լաւարդըրէ. կ'անխաղըն որ ինձանաւ զորք ճը դիտի
Ըլլայ Լաւարմիկ իր Լաւարմաւութեան: Հայ թեւութի ճեմ ծառայա-
թիւն ճըն է որ կը Լաւարմաւնաւ ստով, Լաւարմ' իննի: Յանկի կը
լսեմ ճիւր կարգ զրազները որ Լաւարդըր ճեւքներն կը թարգմա-
նեն, եւ թանկեղ ճեմ ճաւը թեւանաւան են արգէն: Այդ զրազներն
ճէկն է ճիւրան Լաւարմաւն, որ այս ճիւրան կ'աղաղի իր թաւոր
զորքերը աղաղաբնաւ ճաւարաւ Լաւարմերու ճիւր անխաղան: Ա
ճիւրն ալ Լաւարման են թիւ իսկանիս ճեմալ ճը եւ ուսումնաւորալ
ճըն եւ: Եւ ստոր աղաղալըր անալ արգէն վերջին Լաւարմերու
ճիւր ալ:

Հոր Լաւարա աստաւանցի եւ աղաղաւթեան դիտի յաննեմ ճիւր
որն: Սրբորդ Լաւարի ճը կ'աշխատիմ կիմայ ուր դիտի իստիմ Լայ
Լանդաներու ճաւն: Այս առթիւ Գրիգոր Մանրեանի Մեղկերան ալ
աստաւիւր ճըն են ճեմութեան: Թաւ զրազները ու թարգմանները
ալ կարգաղի անոր ճիւր: Դիւանանդներու աւանդը լիք ենք որ
թարգմանութիւններու ճըն շատ ճաւարման: Այս անգամ դիտի
Լաւարմ անիւթ անդ սալ անեւք, եւ Լաւարման իստիւր աստաւաւր թարգ-
մանութիւններու ճըն: Լաւարմիւթի զիւրք ալ ճիւր անցնեմ,
եւ Ծլանանի Լաւարիւր Լաւ Ժաւն երկուքը դիտի կալեն երթը
անալ ճը զրաւարման, զոր առիւտ սալ լիւրայ զրէշ Լաւարմ
փախաղի եւ զրաւարմերու պատեանաւ: Առով կիւ պարալ ճըն
ալ Լաւարման դիտի Ըլլամ ճեւք, Սիւրիւթ Լաւարմ:

Յեւա յարգանքները եւ իմ կարաւաղին յարմաներ

Երկուքիւմ թեւ,

Մամ ճիւր աննուէրը

ՀԻՄԸՏ ԱՄԵՆՈՒՐ

Յ. Գ.— Երկուքիւմ կը ստանա՞ւ: Ետաւիկայ թիւին ճիւր յայնաւ ճը
անիւթ Սոկրատի եւ Պլատոնի ճաւն, որ իմաստաւորական թանի ճը
թանկ զրաւանդաւ առիւթ ունեցան եւ, թայց ճիւր աստաւաղեա կեր-
պով: Այս անալ ճաւր երթերու Լաւար ճաւարման ճիւրաւ է սա
ստանդ. Il ne faut pas abuser des excellentes choses.

ԼՈՅՆ

2

Հաղուարթ եղև իւր փրփրի, Աշխարհում թնթիւ ու սքրտան-
լիկ պարզ, յանձնարարեալ կախարդանքով մեղմանման՝ հը-
րանիւր իւր թաղի խորաններու շուրջը, որոնց տեղանի կարծիք
կ'ուտի, իւր լսելեալ սարքանքով եւ յարկերով խաղան:

Եւն, մեղման երկնացի տիկնային վրայ լինուած է ուր զոր-
տեղը, ուր՝ սքրտուր զարդերու թանկ մը կ'արշաւ ամեն ոք:

Պարտեղին ետանկեմանն տեղանները, իրենց կապույտ գլխով
մանկոցներուն վրայ իւր կրն զնն բոլոր վարելապէս տիկնային
որոնց ստատուած թաղը զովաթիւնը ընած են աշխարհ, կեպարթեմ
բաւ շուրջն ներքեւ:

Զորք զորք ետան են:

Բաւե երեսուսարք մը, զեղին ներկուած մաղերու խորիւր ետի
տն վրայ փնթն՝ աղուր աղկան մը լնա իւր խաղապատ:
Ուրիւ մը, իւր նիւ լսին, թաղուր տնարիւր խորուստը, թաղեւ
մուկին հայեացքին մէջ, թիւ մը տեղին, զարդանման մը, իւր փ-
թարկայալ զգացումներուն խաղը կ'արտայայտէ անպատ շարժու
նեւերով, թաղուր աղկան մը, Բայց տես, զորք լիկաներներու մի
լնա, թիւ մը լնուած, տէրք խաղապէս ստանք մըն է աղկին, որուն
վարչապար իւր կառնին, տարալ ու, ստա նայուածքները տեսնոյ, Ան
զին զորք մը կայ, որոնց անմեղքին հայեացքը, իւր թափառ տն
լափառ, տեղաններու շուրջը, ուրիւ տէրք վարդիւր իւր տեղանով, միւր-
զնա իրենց զլնուած վերեւ, սքրտաւ աշուսը, զեղման տերեւներ իւր
թափի:

Թիւ, զարդիւ, զարիւր կամ պաղպաղակ, մեղմանք խաղեր,
խաղալի խաղանմանք, յար, հաւաք, զին կամ կ'աւ, երազ, կ'ստա
թափառթիւ, տանելութիւն եւ նորիւն տէր... կ'ընդհարուզին յաւ-
րին, կ'անկուստին տախա եւ իւր յանձնարման տեղերէ, եւ մայնաւ
փրանք մ'աղաղալ յանկերպը իւր մ'անալ տեսնոյ, ուրիւ տէրք զարդ
եալ, իւր թաղարթիւներու, շաղին, զայրալթին եւ յարք խնկնու-
թիւններու հրաշափառ յաղթանակն է ուր իւր թաղանքն կ'աւ մը տի-
րապէս խաղի ելեւեղումներու մէջ:

Մանչ ետան կ'ըլլան միւր խորը պարտեղին, ուր սարթիման
վրանման, իւր լսել սաղարթները սարանման է երկաթ մաղերով ստա
չաւարի մը շուրջաւորը:

Մայնակ մաղերուն ցանցաւ փունջը զլնա տափարակին վրայ,
տի մը միւն է կարմնա լերան զաղաթին: Սրտնայր, Թաւ մարտը,
տնաարքիւր իւր ներշնչած աշխարհալի պատկառանքին, զեղի մաի
վարելիւ մը իւր յարիւն, յաւարակ իւր խաղանքով մը, Դարչապէս աշ-
քերը, մարտեղին ուղղութեամբ լնոյ միւր մը իւր զնն, ուր՝ յաղա-
տենէ իւր մը, յաղալ եւ զարդով կանչ կ'աւնէ, իւր զն ետան երի-
տաւարք փնթ մը վրայ: Մայ խաղ աշքերը, կապույտ հաղուստը,
նախ զախ զիտարիւ, Թաղեղմանին երկը նախ կապույտով, եւ յետոյ

փոքրիկ անձնակներու փունջը կուրծքին վրայ, երկնագոյն հագու-
ած սփռնի գծակցուած՝ սկզբնի ծածկութիւնն համընթաց զարժանորու-
թի ճշ ճիշ, ինչն եթերին ներքեւ հեղաւոր առաւելի ճշ շփոխեալ էր
ցոյցանէ, որան հանը՝ իր ճիւղմաշէնի հայտնչին է ապահովարար:

Ան էր խորի, իր ճախը քնուել ճիւղեղնի ճշ յանդին կ'որդէ,
յապաղած երազը ապահովակեր ճարգուն, Սիրոյ ճախն վերադարձ է
առկային, Քաղաքակառնութիւնը ո՞րքէ ուր ճախը է զինքը: Պաշտ-
փարեղը յառն էն, լշտակայեաց, իր պարզած անապիտը ճարանի:

Մարդը ճախի կ'ընէ զայն հիացիկ զարմացումով ճշ, Որովհե-
տեւ առաջին անգամն է՝ որ էին հանը երազն անկի խորանի, խոր-
հարց ճշն է յիշան արքիներուն համար:

— Ո՞վ կ'ընար հաւատալ թէ՛ այդ զեղեղնի կինը, իր պաշտա-
կերու լշտակակն պիտի հետեւար, այդ ճիւղ, ողիւ ճարգուն կապ-
ուերու համար:

Պարտեղին ճիշ ծառայողներու կարծիքն է այդ:

Իրմէ, ի՞նչ թան համարած է արդեւեց թարեկամացներու, արդի-
քով անհամարապատիւն՝ այդ զարդը իրարու:

Արտահատակընէ՞ր են անոնք, զիրար զառն խաւարի համարն
վրայ: Մարգարտեղնէ՞ր, արարչաբարձիկ երկնիքի ճշ ներքեւ զիրար
պշտանած յանդար, Քաղաքակառնէ՞ր, զապահովակերու համանման
զարմացով ճշ իրարու կապուած, թանի որ սիրտարեղը լին թախի
ՀԱՄԷ:

Կինը ուղի կ'ընէ, իր սովորութեանը համարեւ, երբ պարտե-
ղը ամաչացած է:

— Այսօր, կ'ըսէ ան զանազա եւ ժպտան, երկու ամիտ ի վեր
թարեկամեղը ենք: Թա՛յլ առե՛ք որ իննի շատ սիրելի սովորութիւն
ճշ յարգեմ:

— Անք արմատարութեան ներքեւ եմ, էլ զառաւարտն ճարու-
ստար ճարգը:

— Հաջը, ճամբը հինգին, առեւ էր հրաւիրեմ մեկի թէ՛յ ճշ առ-
նելու:

— Ծնորհագրաւ հրեւանքով կ'ընդունիմ մեր առաւարդը, տի-
կին:

Արար խաղանկազ փաղարեղը շախարհն փառն են իրենց արե-
ւաւ ապարտաւել, ճարար եւ երկաթառատակը ճարթերուն շարքին
զապահեւ, որոնցմէ վերջինին անկիւնադարձը, պարսիկ երկարանի
առն ճշ թիւն է ցառառեւը:

Սպիտակակեր ճարգը ներս էր ճանն այն զանն զոր թաղողը
միեւնոյն կապաղաղեաւ կ'ընէ է: Անկի պարզ թան երբեք, սիրտիւր
ճախը ճշ զեմքին, ինչպէս արեւին լաջը լինի սովորեղին՝ ան էր զի-
ճառար իր հիւրը: Մաղեղը շաղանակի արեւաւոր զարեւ շինչեմազ
զեղեղնութեամբ ճշ զեղի թով հակած փունջով ճշ եկած ամփոփուած
են ծանրակն ծանել, Պարտեղին յապահովութիւնը կապար սփռով
հաղաւտին վրայ, զարի միակ փոփոխութիւնն է: Այն ճիւղ զանարեղին
էր կ'ընէ ան: Այն իսկ ճառանի ճշ: Միակ զարգը եղիւղապահն մեկն-
վանն է որ իր մաթ զոյն փառը կը ցոյցանէ վրի շերտութեան շարժ,
զառնեղով իր երկրին Շարժեց միաթիւղապահութիւնը, իրարու վի-

աւթնամբ ճշ եւ երկունիկ միանալն ստան, իր տիրուկին խաղաղա-
ստանքն արժանացան ըլլալուն համար:

Շնչարմազ սննանկ ճշն է հան՝ ուրիշ ներս կը մտնեն սնանկ:

— Ննչեղեղեղեղ հաշմազ զարգարուած է մեր սննանկը, տի-
կին, նշմարել կու տայ ճարդը, ուրիշ ուշով զննելով պատկերին առ-
կախ քանի ճշ արտահանք հրաշալիքը եղող պատկերները: Մանուկը,
կ'ստեղծել ան, ուրախ եմ որ հայելի լինայ հա:

— Մելս"ս, միթէ հայելին կը խրաչնցնէ մէկ արջառ:

— Աթէ պատահարաբար իսկ նայիմ հայելիին մէջ, ստիպումով ես
կը քաշուիմ:

— Տարսրեմազ է, ինչ"ս արջ նախզարուութիւնը, կ'ըտէ կինը
աղլաւար:

— Տիւար յիշատակ ճշ դարել:

— Ան"ժ զտաւելիք խնդ:

— Մելս"ս լէ, քայք նախ թէ ճշ, եթէ կը հանիք:

— Ո՛հ, արժ, սննիկապէս:

Կինը հայելի թէ դուրս կ'նլլէ, սննանկը կը սկսէ երթնակնէ սն-
նանկ երկարելն ի վար: Եռանկիւնամե, պարսկ սննանկն վրայ, թան-
կարէ ուղարկութիւնը կը գրաւ տեսարան ճշ զոր կը թանայ սննի-
քաղաւորին:

Կը կարգայ մանք զիբերով գրուած հետեւեալ նախապատ.թիւն
ննքը: —

ԱՅ Փետրուար, պարուն Ք. սիրեց ուղերս, 3 Հոկտեմբ., պարուն
Ս. զարգարաց ճպիտիմ հմարքին: ԱՅ Սպրիլ, պարուն Տ. սիրեց զի-
տերսու եւ սրանքերուս զննչեղութիւնը: ԱՅ Մայիս, պարուն Փ.
պաշտեց ճարմեան:

Եւ այս արտակարգ քաղաքութիւններու շարքը զիս դիմել եր-
կարել, քաղաքներէով ապրուած թաղներու թաքուն եւ սնանկ,
ցնարային ու սննչախաղ պլլանքը, եթէ ճարդը նախանքով ընտել
իւր մեղքն զայն սննանկն վրայ: Ննչոքիս ու ճառլ, ան կը սկսէ
քաշել սննանկի երկարեցնել նախն, երբ' չիտիւտար, ինչպիսիք զեմ
հանգիման կը գտնէ, թէ՛ ստալ սննանկն դուրս ելլող վնալ հետ, ու-
րուն մերկ ճարմեան՝ թաքանցիկ, նաւթ քայք ճշ մէջ պարուր-
ուած է:

— Սիրուն լէ" սննանկապ, կը թաթովէ կինը՝ իր յայտատ նախ-
աւանքը սննանկ ճարգուն, որ արժանային սննչարժութեան ճառեղ-
ուած է: Անիկա ուլ սովորութիւններէս մին է, կ'ստեղծել ան, միեւ-
նախ զզխտեղով: Թաքնակութեանս երկարող սովոր, սխիւտ քաղ-
աքուած հմարք, ինքնարարարաբար աշխարուն առջիւ զննչ՝ իմ հա-
մարք է:

Այս խաղերուն լոգիլ ու գտնիկ իմաստը սննանկայի իմոց ճշ
յառաջ կը թերուն ճարգուն սննանկներուն մէջ: Եթեթիւն եւ ալլա-
լումին մէջ ան չուարուն, կը սնանկ սննանկութեան սննանկը որ ա-
նկի կը խորանայ իր հայելին մէջ, ուր թէ՛ ստալ զիս երազ ճշ յա-
ւերակալու վրայ էր:

Այնիւ կ'ըտէ, ունիւ կ'ուղէ չտել: Այլ կը զգայ թէ հոկայ թան
ճշ կ'սննչատառի իր էութենէն որ կը փչրուի ստիպու:

Դեպք դուռ կ'աղբաւ: Քայքայ խնկարէ ժամեամ ճշ կը դրամէ
ժխառ: Եւ կը դառնայ: Սեպտեմբ կը ժամեայ, իր նկատման պարզ
ստորակէ կ'առնէ, կը թանայ եւ լեռնեայ խոցերը կ'արժանայրէ —
«Եւ ես, աղկին, պիտի սիրէի ձեր ունայնականութեան լանդարդ
խառնութիւնը, եթէ լաւագին լաւագոյն Շարքաւսութեամբ ճշ կու
տարէ ձեր գերքը»:

Եւ զեպք դուռը կը փակէ:

Կինը հիացումով կը նայի սեպ եւ կ'ըսէ:

— Քանի որ կը ձեկնիք, զեթ պիտի լաւէի՞՞ գիտեայ ո՛վ ըլլաւ:
Ուրիշ ըստէ էի այդ ժամին մեղի:

— Ի՞նչ հարկ գիտեալու, կը պատասխանէ ժողովրդաբանը: Կը
սեռնիմ որ կին ճշն էք, բայց կիններու պէս նմարուէք, ցանկարար
եւ սնամելի:

Այս խոցերը կը լաւեն կինը, որ սիրտը լնւաւ ճշ գնելով իր
ձաքին, Վրէն:

— Այդպիսի կին ճշ Խանգայ ըլլաւ մեղի: Ձեր առին մեղա-
ցայ, մեղաքննելով նաեւ կեանքիս կուցումիս արժանի ժամայրա-
կութիւններ, խառնարանի զգայուններու ամենին քարքրէ՛ Լո-
գիկն վեհութիւնը, Եւ առինը ըրէ, լոկ Լամպիւն Լամպ Թալիքը,
Լանդարդեցեալու կապաններ: Եւ գիտեալու թէ ցարդ Լանդարդ
աշխարհի ի՞նչ տարբերութեամբ պիտի գիտարարէիք այս թիքեմու
այդ Լամպիւն: Թէ՛ պիտի կարենայի՞ք ժողովրդական Լամպիւն
սկաւորքեր վեհութեամբ ճշ, իմ մէջտեղիս առնել սեռնու, առնել
խորանի թան ճշ որ Լոգիկն է: Բայց որի աշխարհը գործ Լանդայ, Լո-
գիկն աւուստիս այ մէջ ըլլաւով, սիրեցին ժողովու, գնեցիկու-
թիւն, զուգէ եւ ցանի ճշ միջքեր: Պաշտեցին Լամպ: Մակարն ոչ
որ Թախանցեց Լոգիկն: Եւ սերը փնտնեցի: Ձեր մէջ դառն ըլլաւ
Լամպիւն Լամպ այս ժողովրդ յոյսայ: Այս փորձը, որ թէն զի
ճշ աղկ, առինը թնի Լանդայ թէ՛ ժողովրդին շահաւորութիւն-
ներու, զնուի, տարնացումներու, արժանիք ցանկութիւններու
կարգին, կան նաեւ թիքեմու, պարկեւաւ եւ ժողովրդ զգայունի սեր
Լոգիկն, որպիսին է ներք, որուն առին՝ աղանդակով, հիացումով
եւ սիրով կը խնային երեսունընկի տարիներ:

Հիմա, եթէ մեկնիք իսկ, Լամպ կըլն որ լաւագոյն յիշատակի
ճշ սիրտեմով ճշ զարկեալ երկունիկ պիտի զգամ թալիքը:

Կինը կը լսէ:

Ամանութիւն լիթայրան խոցերը կը սիրեն Թախայ, ցանկի:
Հիացումով կը գիտէ այժմ իր զեմ կանգնած կինը որուն աշխարհ
անկեղծ արցունքի կաթիլներ կը լողան:

Հիացումի, թախախութեան գերագոյն պար ճշ կը լաւագին
գիշ տախտան յաւախարութեան: Մարդը Լամպիւն կը նայի փռի:
Կին ճշ լն որ կը սեռնէ սե, այլ Լոգիկայ պատկեր ճշ: Անոր մեղ-
կութիւնը ծանկուն կը թափ ըլլաւ արգին իսկ իր Լոգիկն գերքը՝
խոց ցնչարդի ու արքայագոյն վեհութեամբ ճշ: Եւ այդ պատկերը,
որ ամենաւարայր վրինն իսկ պիտի լիքանայր կերակը իր երես-
կայութեանը մէջ, ամանութիւն կ'երեւի ամենաւարայր ժամ կառա-
րկութիւն ճշ որմէ զլիւսուն՝ կը զուէ պիտաւ:

— Ի՞նչ է մեծ հառամբին եւ վրձինն հոս ըլլաւ:
Գինը տարժանաւոր էր հարցնէ:
— Արեմն նկարէ՞լ ճշն է՞ք:
— Այո՛, հը յարէ ճարգը:
— Բացէ՛ք, ինչքեմ, կ'աղաղակէ կինը խելարիչ ուրախութեամբ
ժը, սո վարդալը, ուր պիտի գտնէք հառամբին, վրձինն եւ երան-
գապեմբին:

— Արեմն, կ'ըսէ ճարգը ալ տակն աղւաւոր, զո՛ւք ալ:
— Միտէ պիտի աշխատութիւնն է, կ'ընդգծէ կինը:
Գուռնակ ժողի ժը հը ցույց ճարգուն զեմքին վրայ:
Կը բանայ վարդալը, որ տնեակն ճարին, տնկիւնն է:
Աղւաւոր եւ եւ հը նստնիլ տիտին: Եռամեկին վրայ իր կի-
նալեմքը նկարուն հը տնեկ: Պարզման հակաս ժը, լայն ցուն-
քի, արտակերպիչ փառացմ, զիմք կորնթար, աշխը լին: Կտն-
նուն: Ի՞նչն է ճիմէ այս յարը...:

Նկարելը յարկացած, ասանց իսկ կորննայ տնեկուն մի՛ ալ
տնեկուն, տնկալութիւնն եւսին թաքնուած խորիւս վնասութիւն ժը կ'ար-
տաշույ, կ'աղաղակէ:

— Բայց տնկին, տնկիւն երբեք ինքն չի նմանիր. ներացուցիք,
Թլուտացուցիք էք դիւ եւ եղմաներ արտաւոր:

Ու նկարը հառամեկին վար տնեկում՝ հը հմրթկն մեղքերուն մէջ:
Բայց չգիտեմ կանց կ'առնէ մէկին: Եռամեկին վրայ ճարգուն
պղտիկ հայնի ժը, զոր կինը հը զնէր երբեմն ինչիմք նկարած միջ-
քին, հը ցուցնէ իր ինքն զեմքը:

Մարգը որ նշանաւոր նկարել ճշն էր, տիրորէն հը հասալէ ի տն-
կիւնիմքին: Դանդաղ եւ ընկուած, հը բանայ մեղքին մէջ հմրթկուն
թաղմը: Կը յաղաղակէ երկու նկարները: Աւ յար եւ նման այս զոր
պատկերներուն առին իր Թլուտ, աշխուկ զուրիւն հը խոնարհ տն-
նային:

Շաբն հը գտնայ: Պարզապէս յայց խելացած՝ հը ճաննայ կը-
նալ որ իր մերկութիւնը ծածկելու տակն է այնչեմ թանկը ցփոխով
ժը:

— Ներքեմ՛ք, տնկին, կ'ըսէ, զիչ մնաց որ ճախաղած պիտի նշ-
կառնէ մեր արտաւոր, Բարեբախտաբար, հայնիին նարն երեսուն հա-
նեց մեծ հիմարտութիւնը: Արեմ կ'ըմբռնէ մեր տաղանդին համակ
մեծութիւնը: Նկարելու մեր արտաւորը ուղղմանն աղաւորից դիւ:
Կը հասկնամ նաեւ մեր հայն, մեր սէրը: Սակաւն ինչո՞ւ կ'ընամ յաղ-
գառնէ այս սէրը այն սէրին, որ տարնեկը ասալ, իմ մէկ աշակեր-
տակին արտադրութեան էր, իր տնկորով վրձինով գտած զիմանկար
ինքն նարեկում: Ճիշտ այստարուած պէս նկարս հայնիին մէջ յաղա-
տակում՝ լին աշխիւս՝ ուղիւ, ծուռ կ'զգուի՝ յղկուած, կոր զիմք լի-
տակ տնեկ էի: Ատիկա տնեկանն հարուածը կ'առն էր հարաւ տը-
զու տնեկարտութիւնն վերաւորը: Ու կորեկում որ տնկութիւնն ծաղ-
րուած էի, փայլած էի հայնիին, նկարս, տնեկ եւ իմ, մեծ սէրը: Պար-
տակած նաեւ երջանկութիւնն: Այնուհետեւ երբեք չհաստատայի տի-
րայ: Պալ ճարմինը աշխատանքանակին մէկ զարգը կ'առ, որմէ յաղ-
րացայ: Իսկ հայնն չփնտռէի, որովհետեւ չհաստատայի տնեկ զայն-
թեան: Թանկ որ, արտաւորը գիտուած ժը միայն շատ ուղ երեսուն

Հանդիսանալով և ժողովրդ սիրույց աշտակերտուհիներ, որ չէր ունենալու թնաւ, այլ նշանուէր նկարչուհի ժԷ Ըլլալով հանդերձ, դիմ նկարած էր տեքսթիլ, միկաներ փափկագույն խումբով ժԷ: Անիկի ապացոյցը ժԷն էր որ տն առաւուհով տանիք դիմ սիրած Ըլլալոր: Ձե՛ր որ տէրԷ ամէն ինչ հիշողիկէք ստեղծելու հրէնտիկ հնարք է: Ասե՛ղ, իբր տախիւ շմբանիք, շատ տալ էր արգելի: Ան հեռած էր:

Հիմայ կէ Լազիմո՞ք թէ ինչու կէ խառախիմ Լազիմի: Իսկ եթէ
երբեք չըրթկեցի մէր գնամը, որովհետեւ չուզեցի Լառառայ աղեղու-
թեան, ինչպէս որ լիբ ուզած Լառառայ որ զհզեցիկ շլաւի, եւ Լա-
ռայի որ ցուց մանքամած տեսած շլաւիէ Թնորութիւններ:

He is a handsome, well-built, dark, intelligent, etc.

24-07-1940

Կից Կը շարժ անոր, Կը անանի իր զիւրե, անոր և Կ'ըմբանի և
գտնի ճիշտութիւնը, ու Կ'ըմբ.

— Ի՞նչ փոխվեց անհանգստ, փոքրիկը, տեղը չէի է, երբ հիմարեա
ն խոչընդի է:

Իրավ, ս"րն էր, առիթի կամ նույնպէս հարաւու համարիտ, այն երկու
սիրտիկն, որոնցմէ մէկ՝ միտակն էր աշտերը, հարկի հարկիքն մէկ
յուշակնէն, կապալարակն, իր սիրտն մարդուն գեմը, այնպէս ինչ-
պէս որ յապարհ, սիրտն եւ տեսնել կարենէ, Միշտեան միտը՝ տեսնե-
լով անկարծաւ մեկնէ ոչինչ գիշերն իսկ տեսք թնայութիւններուն,
յարգել գտնակն եւ սիրտն:

U. S. G. 1934

ILSPYL SALSPHIL

9 6 7 6 2 1 5 6

Երբ կը գլորեմ փորսում փռն այն քառակնին,
Որ կը կռնէ գերեզման,
Վեց ռաֆ երկաթէն եւ երեք ռաֆ լայնաշին
Կ'ընեն ինչ մշտնապէս:

Բայց երբ իմաստ չստեղծվում զինքդուրս
 Անկազմի մէջ ապր ջղախն,
 Ո՞վ գիտէ քեւ արժան է չարին ու սահմանն
 Անոր յայնքին ու խորքին....:

Life Group, 1939

ALL FINE DRESSING

ԵՐԶԱՆ ՄԸ՝ ԻՐ ՅՈՅՁԵՐՈՎ ԵՒ ՏԵՆԴԵՐՈՎ

(«ԱՐԴԱՆ, ԵՐԻՏԱՍԵՐԻՑ ԵՎԱՐՍՏՈՒՆԵՐԻՑ»)

... Երկար տեսած էին վեհաբանութիւնները՝ տեսնել, խորագրութեան եւ ուղղութեան ճաշին: Վեհաբանքն ճկին էր ուղղացնալ Դեռը (Քաղկոն Քաղճանան) որ Քիթիլիան Գալիս կնան էր իրրին Քաղկիէ կովկասեան թերթերու: Բնիկ Անդառառայի եւ ուղեկերս Ղաւթիայ նախադիւրսարանին, 1905-06-ի խորհրդին վերջը Կովկաս գտնած եւ քաղաքի ժողովում էր: Համբաւ էր վարչէլը իրրին կրակոտ Լեւոնը, ճանաչանց առանքին տանախառնութեանց Լեւոնը:

Դեռ իրրին տեսնէ Կառախարէլը Վանան, որ զիջ էր խորթ եւ ընչաւ ճեղի: Եւ զիջ էր տեսնենք շարքի եւ կարենի կանց առիկ Վարչիկի վրայ: Վեհաբանք Դեռանին գիտն էր, — թաւ էր քոր լիկ սիրտ: Խնայան ալ աչկէ շտապելով: Ի վերջոյ Լեւոնայինցանց:

Եւ աղբին պատրաստ էր ետխար, — Եւրոպայիցիս գրական, Լատարափան, քաղաքական, Համախորհրդէ՝ Է. Ալեանի, Ա. Անուրանի, Ա. Եւրանի, Ռ. Զաքարեան, Ս. Զաքարեան, Ս. Եւրանի, Փիլոս Փիլոս: Զաքարեան՝ Գ. Զաքարեան, Տիկիլի Զապիկ Եւրանի, Վ. Զաքար, Ե. Միստիսեան: 1906 Դեկտ. 16/20: Ա. Զաքար, թիւ 1:

Զաքարեան Լեւոնը երեւոյ Լեւոնային էինք աղբին, — Գեղան Զաքարեան, Վ. Զաքար, եւ եւ: Զապիկ Եւրանիցի տախարհիցիք իրրին նաեւս գրադարանի, թիւ ժող սերունդին լիկ պատկանի ալ գտնանալով, ալ ալ խառնառնով: Վեհաբանքներու շտապելով ալ շարքն էինք Լեւոնայիցիս Եւրոպական թերթերու, զոն եւ առ առաւ Լեւոնը ժող շարքներին: Ձե՛ որ տեսնես լեւոնայիցիներ էինք:

Ոչ որ եւ է վերան լիկ, ալ ալ առաւ: Այս վերջինը՝ տառապի: Իրրին խորագրաւոր գիտի ծառայէին Վեհաբանքի ժողովարանի գրադարանաւոր, որ ժողպէն էր թանկել տեսնով էր եւ խեղճելով լիկ տարան էր, ուր ի Լեւոնին առաւ էր էր Լեւոնին գրադարան լիկ, Եւրոպայի Լեւոնային կամ ժող սերունդին Լեւոնը ժողպէն էինք:

Ուղղութիւնը, — տառքին թիւն Լեւոնը, երկար որոնել, գրադարանի, խառնառնով վերջ Եւրոպայիցիս Լեւոնային լիկ տառարանին էր որով լիկ էր Լեւոնային Կառախարիկ տառքն, իրրին նաեւ լիկ եւ գտնանալով: Իրրին ժողպէն էինք:

— Վեհաբանութիւնը ժող եւն, եւ Վեհաբանութիւնը ժող տառքն:

Վեհաբան, գրադարանի եւ կարծիք Վեհաբանութիւնը Երկի՛ որս էինք իրաւաւորութիւնը էր թանկելով ալ լիկ լիկ էինք լիկ աշխարհ զեղեղիկ եւ աշխարհ պատմական զեղ էր ունեւոյ, եւ տառքի էինք լիկ, տառքի պատմական տառք, տառարանի Վեհաբանութիւնը լիկ, որս լիկ էինք էր Լեւոնային զառ-

հայ թիւ Երեւան-արգասիան զիեւկում է իր պարծ շարունակել:

... Արս', գեղի Աշխատանք, գեղի խեղճան (Երանանք)

«Այո, եւ գործեալ նշխարաբերունք՝ իր առաջ եւ աւելորդ
հեռեւոր, յախանկան Գաղափարին կտրմից գրեւորն ի ձեռին:

..... Առաջ քառափնիքին անհնարաւ զերազանչ յանձնառու-
թիւններու զորագործման, մեղադրեց պետի ՇԱՄՍ ԺԿ շէշազ Կոնս-
տանթ, Կոնստանտնուպոլսէ միտակ ԸՔ, որպէս ԸՔ որ պետի ուղի
նոր Օրդերու ծառայքին առիւն լուսւոյ ծախներու եւ ազգայիններու զա-
նազանութեան թէ՛ Սրբազանագոյ Խառն Սրբանոցի Եւրոպայի Կոնսուլի:

Եւրո թիւին ճշէլ, բաժնեկերն ալ հշտաւն էին: Մէկ խաղով, զնշտաւնէն որին զաւանթ որին ճշ Պարտադէր եւ Գրաւանու, թանն, համաւն շարաթաթեթի ճշ պարտաւննաւ:

Համարով այդ եւ արժէք քաջա՛նու ու համարան արտադրաւոր-
քանեւ, ընդգրկե իր տառնին քայլերը նեանք տառնի-տառնի, առ-
աւելանալար փոփոխու եւ իրան տեղադրու համար:

Աղայրանի քիւիւն եղաւ տղայի մայրկիւնը իւր զանազան յարաւաններու, առաջինը՝ Փիւն Քիւնաւ, որ Օսմ. Մակմաւարցի քիւն հաշման առթիւ Պոլսի եկան էր (Հայ երեսնասարգարեան, Փրանսիոյն եւ Հայերէն զին զինաց)։ Երկրորդը (Միւրքիւն)՝ Պետերսենցաւ Աւետ Սիւրէյա զէրի առարացի քիւնը։ Արասալան իւր է։ Անուանիք (Pro Armenia)։ Միայն թաւանաւոր քիւնը կազման էին իւրաքանչիւրը, — թաւանաւոր քիւն, զարմարանի, թաւան, զինքանիւն իւրեւմ, յաւանանի կեանք եւն։ (16 է)։

Մնացած իրավաբանները շտաբի մեջ դեռ էլ Շուշի խմբադաս-
քանակ էրայ: Քեզնի շարքաբանները, անպատկեր տախտակներ էր
մեջ դնելիս ալ կատարելի, անհրաժեշտ կարիքի վարելի, քանի որ չկար
արդէն որեւէ միանշանակ անհրաժեշտութեամբ: Արեւմտեան շտաբ
քանակ մէջ էլ տարբերակներ անհրաժեշտ քաղաքական մասնաշաղկապներ:
Մասնաշաղկապ, դեռ նոր էր կազմակերպութիւնը խմբադասական կա-
զմակերպութիւն, որպէսզի թէ պետական կանոններ մէջ: Պէտք էր կանոններ,
վերջապահներ, որոնք կամ որի ներքիններ:

Իբրև անդամ, նախկինում ընկերությանն էր, չափ զգուշացնելիս որ լուրջանք չէր դադարում կ'ըլլանք, եթէ յան չէր վարչանք ընկերային շարժումն, կամ անոր անհատական չէր ապրել:

... Միջանկյալ ժամանակներ, ինչպիսիք եւ Քաղաքապետարանի ղեկավարներն ու առանձնացրե՞նք ղեկավարութեան, նախ իսկ անկախութեան եւ առ Հասարակ ղեկավարային շարժումներու ժամին (Գրադարակին, Բախուսին, Ժան Կառմ)։ Միեւնի անգամ Հայերէնի Քաղաքապետներ ինչքէն ղեկավարութեանը — ընկալածութեանը Միջանկյալ ժամին։

... Ան Կոստանթնուպոլսի, որի եւ շրջան զին Տէր կը գլխաւորէր թարգմանութեանց ժողովը: Անոր Կամար ալ, նախապատուութիւն կու տային պաշտօնական, այլ ծառայող անձանց գրականութեան, — այս վերջինք իմ նախադրութիւն էր. — Գործի, Զննող, Անդրեյիս եւլ: Ենթին ալ շատ ոգեւորած էր ժողովը: Երբեք իտեղիս Երազմուսով: Բանաստեղծ ընկեր Տէր, Եւրկի Յովնանեան, որ ըստ Սմբէթիս ընկերաց, թարգմանած էր պաշտօնական բանաստեղծ Լիւկիս Եսայիանի Կարապետ Երեմիան:

ճշ. Վեպրիսի Ընկերությանն էր։ Դեռ չէի՞մ վերանայի Վիս-
րանները, Միքելանջի Վեմիկեիս Կոստանը և Վեմիկեի
Փառքը, Օսկեր Ռալլիի Վաստաստեանը և Վաստասիան
Սարգիսեանը (Քարզմ. Մ. Մանսին), ու վերջապես Ու. Լուիս-
ժանի Երևանի Վեպրիսի Այսպրիկեան, որ Լուիսի ու իրենց տեղ
ունի։ —

«... Դուք, մտախոն Լայ, որ կը խորհողմե՛ք Եփրատի մէկ գե-
տակիմ մաս։ Դուք որ Կիմուի տնայակները կը դիտե՛ք, դուք որ Ա-
րարտան ի վեր կը քարծրանաք։

Տիրոջ Տիրուհոյը, ամէն բանի հասնելու պահանջը ոչ թալլ Կու-
տային, ոչ ալ արտադրութիւն կը ձգէին լայնարեւ ծառայելու գրա-
կանութեան։ Մնաց որ, Կարէ տեսչէ Վեպրիսիին հետեւը, — ոչ իսկ
մէկ տարի (ձի թիւ), Եւ տակաւ, ինչ որ կը քսու առջ, այդ պայման-
ներուն մէջ, միշտ աչքս ալ կը դառնէ իր խնամարայն արեւը։

Այսպէս, Վեպրիսիին Տիրոջն էր որ Դ. Կարսեան կը ծանոթա-
նար լայն լաւարտութեան, իր Վեմիս քանտակեղծութեանց կեդ-
րով ժառանգունչ նամակներ։ Ողբացեալ քանտակեղծը ալն ասան Պե-
ժիա կը գտնուէր, իրեն ուսանող, և իր առաջին աւարտին եղաւ
Վեմիսեան։

Այլ տառուածն իմ հայրերուս...

Անուանեալ զրկեց Վեմիս Յաջմանով Տը, Վերացանի Տը տա-
րին, Վերիկեան Մոխրներուն, Վերարարը, Վաստիս և Վեր-
քարուն մէջ։ Այս վերջինը գրած ասան Պայի էր արդէն և 1909
Մեպրիսիին Վեմիսն. իր ճնշողալոյսը, Բրդին, Եր առաջին
նամակը, որ նշխար Կրտսերութեան, կը լայնելէ ինք խան-
գաճառութիւն՝ Վեպրիսիին Կրտսերութեան առթիւ։ Երկրորդը,
գրածն Վերիկեայ տար, արխանաւոր Վերիկեան արդեւորութեան
տակ, Կրտսերայանէ ոչ միայն իւր յազում, այլ և ընդգրգում։

«... Լուիսը այնքան գնչ ազգած և՛ վրաս՝ որ կը ցաւիմ Աստ-
ու չգտնուիտս (երբու առ Կարսեան կէս, Կարսեանութեան ձեռքով)։
Կովկասի Լայ-Գարսեանական ընդհարումները օրինակ մեզի։ Երէ ապ-
սեմ շարժիմէ, Խանտան իմ պիտի գայ մեզ Կրտսերայանիմ հարա-
գիտ։ Կուտայաւ Է Խանտան. բացի ասան միայն կը խանտան։

Եւ ի՞նչ իւր Կուտայ, արդարայն ժառի. —

«... Բայց Լայը պիտի ապրի՞, Կովկասի գտնիմներուն, և Կու-
կասի իր առիւծի աչքիմ տակ յուսած կոյտիմ։ Լայը պիտի
ապրի ժողովուրդներու սիրազօղ չգրայիմ մէկ առիւ օգովն ըլլալու
Կուտայ։ Այս է մեր յուսիս յայտ. յայտ մը գոր մտաբով կանցիմէ,
իմպէս մեր պատերէն մէկուն միտանը՝ որ Կուտայիմ կը գիտէր պիմ
և արեւուն մէկ ծրգիւնդ։

Մէկ տարի վերէն լայն կը տեսնէր Կրտսերայն քանտակեղծին ա-
ռաջին զերէն Պայիս մէջ, Վեմիս Միրաք, իրեն Դ. Կուտայը Վե-
միսար Վեպրիսիին։

Լուիսի տեսական աշխատակից Տը գարմու միայն տարարտիտ
քանտակեղծը, Ռ. Սեան, որ կը գրէր Կուտան, նախ լայն Տը.

«Չհասկացանները», յետոյ ուրիշ կտորներ: Երբտասարդ թիշին ալ
էր հարգին շրջառ աղաղակ ճշ կ'արձակէր Կիլիկիոյ խորքին սա-
թիւ (1909 Յուլիէ), իր միտանայի նամակներով: —

«... Գտնէ ա՛մ յատանանքսիշ, ծայրայեղքն յանունս, զը-
լառ, արտա՛մ դամբանականները լցնէիմ: Անմէ՛ք աք մեռան, զհետե-
ցրին, զիշապնարէ՛ն, անմէ՛ք ալ արցունքի պէտ՛մ ունիմ, ալ վարձու
կեղծ յովաններու, ալ իրաւո՛ւ: Դամբանականները պէտ՛մ է կարգալ
դամբանական իմրալոյսներու զլիւսն: Ժողովուրդները իմենական-
պանդան, ցեղին շարունակարեմ՛ն պայծարի՛ն քնաղը ունիմ»
(1909 Յուլիէ 5, Թիւ 23):

Երկուցին միտքն կ'անցնէ՞ր արդեօք, թէ իրենց ալ ժառ պիտի
կողմէին յաջորդ ուղեակէցին, յանուն ցեղին շարունակութեան պար-
տքին...

Միտանիս միտքն ճկ կ'առանաւոր կըցաւ արամադքիշ, պարզա-
պէս սնոր համար որ արդէն կը պատրաստէր Ա. Հասարը միտանա-
լար Աղլապիտի, Կիլիկիոյ կատարանին անմիջական աղղեցութեան
առկ, — ժնարմիք Լուսիք Բարեկամէա (Հրատ. 1909 Մեղաւ.ին):

Մենարենցի ուղին ալ կը առանաւոր մեղղապիտի վրայ:

Յարաբախ երբտասարդը մեռան էր Մարմանալարութեան հը-
շախմէն շուր որ առաւ, եւ ճենք խանդակառանգով միտանցինց
հրատարակելի նիւթեր՝ իր մեռադիներուն ճէլ: Վերջին ամիսնե-
րուն, երբ աշխույթեան կ'երթայինք, Միտան ալ յեղաբախական
խողջ ճշ կը ժառնէր, կարգապան ըլլալով քանի ճշ գողանի թնր-
թեր, — Դրօշակ, Ուալմիկ իւն: Առանց սասոր ալ, արդէն բաւական
քան գիտէր Հայկական ստապանքի ժառին, իրրեւ զիւրիշ գտակ:
Անպէս որ չգործադնէ, երբ իր թուլքներուն ճէլ գառնց շրջառ
մերզա ճշ, հինգ տուն: Այն տունն զոյ ըլլան էինց վերջին տունը:

Պո'ր, մտնըն'ը իմ մեռին

Առանմանքսիշ կըցաւմ,

Քի առն'ն քան իմն կըկին

Կը յիշեցնէ վրէժն աղան....

Անիշ վերջը կու գար Աւարանը, որ արդէն սնուն ճշ լինան էր
մեծահասի ճէլ, զեւ Վենետիկէն, ինչպէս Վարձամը իր առաջին
Հասարով, միտանաներ:

Դալով արձակ արտալարութեանց, մեղղապիտի լոյսոյ, Թիւ 5ին
իւն, Յուլիք Տէմիրեան, որ յետոյ պիտի դառնար քաղաքանք Մը-
նուրին: Կը պիտի պատմաւորով ճշ, շէն Օրեր, զիւրական կան-
քի, շարք ճշ որ շարունակուեցաւ այնուհետեւ, մինչեւ իր զիւր վե-
րադառանալը (Արմաւն):

Արք արեքուն քանի՞ Լոյի լառն կ'ըլլային, սուրճանիւմ Միտ-
ալիքն ճէլ, Ժողովրդական երգեր, արքանի՞ մեռնի ճշ վրայ:

Լալէ՛ք, մտեր, լալէ՛ք, Լուսն, հաւ մտը յի կոյ որ լէ մեռեր,
... Այն զիւրն եւ դարս ելայ, ուղղմունկ ծայն մի կու գար,
Շտանայ աւ տկանը զրի, արդեկին ծայնն էր կու գար:

Եւ զեւ քանի՞ աշադիտի երգեր Յուլիք Տէմիրեանի Հայրենի

պատկերներուն մէջ, առթիւն ու թրթուռ ինչպէս ինք:

Իր տառլին քարեւ ձկնապէսին կու տար ժիւն Յակոբն ալ, —
պաշտօն Օշականը:

Քաջատարը պատմութեւս ճշ կը յանձնէր, — «Գառուն Անկէջը»:
փոխադրէ մէջ՝ զինչի կնակէ, տաքն ալ՝ անկէս աստղադրութիւն
ճշ, Յակոբ Գիւնկէնան:

Գիւնի կնակը, նոր աշխատակից, — զիտու վրայ: Բայց կը վաշ-
լէ՛ր, երբաստապէս, արդիական շարքաթիւրքի մը մէջ անպատշաճ
առ գտնիկ մակնանը, — Գիւնկէնան: Եւ Յակոբն ալ կողովը նե-
տելով, իրեն աստղադրութիւն գրեմը մէկ քառ, — Գնչուկ (1909
Օգոստոս 28, թիւ 33):

Իրմէ յայտնած ճշ եւս երեցու, ձկնապէսին վերին թիւն մէջ
(1909 Լուս. 16), — ձեռքեր աստուայ գրականութեան վրայ, այս
անգամ իր իսկ անուն — մակնանակով: Եւ երբ մանրամասնը, երբ
գրեթէ ամէն շարքու Մեղեղեմ Գոյի կ'էջէր եւ պատուան կամ խոմ-
քարտուան կը անդիպէր՝ Գրաններին գիրքեր եւ պարբերականներ,
մանաւորապէս Մեղեղեմ Երմանը տանելու եւ կարգադրէ վերջ
վերադարձնելու համար, Գիւնկէնան արդէն շարժած էր գրական
խոմքարտմանի կողով ճշ, աշխատ ըրտու եւ ինքնուրոյն ու անպատ:

Մէլէի՛ միւս աշխատակիցները: Բայց ձկնապէսին պատմութիւնը
էն որ կ'ընծի, այլ փորձ ճշ՝ լրջանին մէջամայրը, մթնոլորտը, հե-
ճը պարզելու:

Քաջ արձանագրան ըլլած շարք մը անուններ ալ, մանաւորապէս
անոնք որ գային ու չնկան, — Է. Անիւնի, Բ. Զարգարեան, Յ. Եւ-
րիկեան (Առաւ), Բ. Եւրպոյ, Մարգարեան, Վրթանէն Փափազեան,
Ճիւրի մէմի (Ճիւրի մամուր, Անիւնի), Յակոբ Եւրպոյեան,
Տիւրքեան Եւրպոյ (Զարգէ Եւրպոյեանի ամուսինը, Նիւրիլ եւ անիւ-
նիւնի), Գրիգոր Եւրպոյ, Անիւն Էւրպոյեան եւս, իսկ պ-
լիւնի՝ Վ. Փափազեան (Կոմ), Գառնար Իմիկեան, Յակոբ Տէր Եւ-
րպոյեան, Միւրադ Գառնեան, Վարդանի, Քերուի (Միւրադ Եւրպոյ-
եան), Եղ. Գառնեան, Արտու Տիւրպոյի (Մարտիրոս Եւրպոյեան-
եան), Վարդ (Ղ. Միւրադեան), Ճիւրի, Զարտի Զարգէ եւս:

Ճիւր է որ զանազան արտաստիւններ զգայի տեղ մը կը ընդին
ձկնապէսին էջերուն մէջ:

Նիւթի տ'՝: Ընդհանրապէս: Մեծը մեզի լրջանակ մը կողման
ըլլալով, միւս արդէ զին ու գրէ եւ անկիս գտնին վերանկով, քա-
նական գոտարտան էինք, եթէ ոչ ամբարտաւան, եւ ամէն գրա-
դարի կամ խոմքարտի քարէ եկար լինեց ըստ: Հաշտներ կարենք
կ'արտաստիւնէն նախ իրենք՝ Ընդհանրութեան թիւադրութեամբ յե-
տա՛ կանխարդ նշարարով ճշ, — հաստարտութիւններ կային որոնք
արտաստմանի մէջ տպուած ըլլալով, քառարմին անանանք էին մեր
հաստարտութեան: Ուրեմն, կ'արեւր որ մեր ընթերցողներն ալ կար-
գային, հաշտիլին, ինչպէս եթէ նոր գրուած ըլլային:

Թեքիլին լարէլ փաթեթիլը պայմանաւ Դրջ թիւն, երբ արդանա-
նը տալինք Ընդհանրութեան, նախ իսկ Ընդհանրական պայտարի մը,
մանաւոր խորհրդակցութեամբ:

Համանախ արուած արդման, 1909 Փետր. 6ին Գնչամը կը տա-
րադրէր Անի Փորձանը, արդարապէսով: — Ընդուն է մակնանկու-

ներս ժամը: Եւ այ՛ ձեռն Բաթըս — ձեռքս գցուցինք ու Համ-
բուրգիւք մայրցոյցինք զայն:

Զուգարկութեամբ ճը, նոյն թիւին ճէլ կ'երեւար նաեւ Հա-
բուսանի պահուցիչը, ախտն Աթանասական արժանապատեանք:

Այ ճիւղի վերինը շարժուց, ինչպէս կ'ընէին այն տանը, ալլ
եւ ճիւղ մայր ընկերները, Համախոյններն ու Հոգեւորականները զա-
նայն զանգառանքս որ պատկառում էր սերմանին: Մասնաւոր-
պէս ճիւղուստ էր ճիւղ սիրելի Զուստեանը եւ էր պատկառելի էր ա-
նունը վերինը Համախոյններու զանկէն: Մասնաւորապէս էր ճիւղ
էր դիտարկութիւնը:

— Եթէ կարծում էք որ նոր քան էք ստան, յեղափոխական խոսք,
չառ էք սիրելում: Եւ պաշտօնը առ նապն քառասուն տարուայ
պատմութիւն ունի, ճիւղ ճէլ...

Կրնաք երեւակայել թէ ինչ էր զրէն կամ կ'ընէին Համա-
խոյնները:

Միտաւորաբար երթալով պատմեցաւ: Թերթը պատմուցինք եղան
էին լոյսնալին ճէլ, Հոսուցինք՝ ժաման քանի: Բազմի նամակներ
Հասան զառաջն ալ:

... Աթանասեան ուրիշ պայտքներ ալ ունեցանք ձեռք խոսքով
— խորագրական — ժամուրի քամինով եւ ժամանաբար յայտնուեցաւ:
Ներքին՝ էր նախնինքն պատկառական ճիւղաբանին առին: Վեղափոխու-
թիւնը ճիւղ եւնի, եւ Յեղափոխութիւնը ճիւղ առնին:

Առաջ ընկերները ճիւղ ժամով էր զննելին որ սրբանք իրենց ա-
նունները: Մ. Զուստեան պատար ալ յայտնուեց էր իր քաղաք: Իրբեւ
ճիւղին Համաք, առիպուցանք Հեռուաւ աղաք Հրատարակել 1909
Ապրիլ 24ին (Թիւ 17):

— Փարսապետ Համար զանազան թիւերով պատմութիւններ, ճիւղ-
զամ ընդ ճիւղ էր յայտարարենք թէ ձեռքային էր Հրատարակուի
զանազան ընկերներու աւանաստեան նախաձեռնութեամբ, քայք
կարճակարգական — պաշտական Հանգամանք լուսին:

Քանի ճը ամիս վերջը, երբ Հանի ճար — սերնդական լարու-
մին պատմութիւնն ալ սկսեց էինք Հրատարակել, նորին արտունջ:
Այլեւս վերջացինք Համախոյններու զանկէ, եւ 1909 Օգոստոս 7էն
սկսեալ Համաք կ'երեւար վերիտաւոր Եւրոպայից, զրաւան
եւ հասարակական: (Այս խառնածին քաղաք, պատարական, որ
ճիւղին Հիմա էր զարմանալի ճիւղնարար եւ որուն վրայ խալ քանի
եւ 1909ին ի վեր, ճիւղ զլուսնը զամուստ էր կովկասեան թերթերէն,
իրբեւ Համաքը ստանալով — ընկերային):

Վաղաժամարաբար յայտնուեց էր արդէն (1909 Յունիս), սիր-
պետեալով Հրատարակին: Իրբեւ պայտքի թերթ՝ ձեռքայինք ալլ եւս
սկսեալստ էր զանաք: Իրբեւ զառաջ քանիսն թերթ ալ զմուսար էր
լարուեցին: Դեղամբ Վաղաժամարային անշատ եւ խրատ էր սեւ աշ-
խատանքի ճէլ: Եւ կ'ստանաւ՝ Հրատարակական — կուսակցական
զարմով:

ՅԱՆԱՅԵ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

(Փաշուստ՝ անմեղ խառնել մը, Վերք ու ժամեր)

 Ի Ե Ե Ր 1939

Համբաներին այս անտառան քաղաքին
 Որպես վիշապ վիթաւոր
 Կը խլէրաթն անկուսթիւններ ժարկալային:
 Տարբերակ, նա՛ր զիմացին ճշ չարժի
 Կը հազնէ ամէն ժամ — յառաջացող ամբոյն այս
 Այս քաղաքին անտառան...:

Անա՛, ահա,
 Յիշ-ցից լինէրն անգույնդ երախներու փոխուցան...
 Ան նետեցին քաջերուս սրունով անէ՛ ճշ խալ:

Տաք գուրդին դիւ զոնէն զիմուորից անկուսթեմբ... —
 Գինին բոյր ճշ եւ քորկ թուրումները ժաղերուն:

Օ՛, լիզեանս բոբր զիւն՛ր:

Սլէշուն ճէ՛լ ցալալային
 Տարածուող ճնոց ճշ թնչով
 Մտածուիս ոգիւտը թնեքն հիմայ կը յառնեն...

Կարժիր ույժ ճշ լռյոթ: Հաշիւներ: Տարածուն սրճանը՛կար. —
Կանաչութեանը ճէշն արահատական ծառերու
ճառագայթներ արխնալ
Նեւերու պէս կը ճեղքեն տարածայթը պտերուն:

Հոգիները կը լողնան արզ արեւին ճէշ կարժիր:
Արահատական շրջիշներ, ուրախութիւն ճշ կտէ
Կը տարածուի ճիշոցին ճէշ գուրդիւով, ընթուսթեամբ:

Ջութակներու ողբին ճէշ՝
Ազանուհին ալջերով կիսածիծաղ կը պարէ՛:
Օ՛, Պոլիս, Պոլիս...
Ու Հեռուոր երազներ, վախճանութեամբ կը սուգին, կը գանգաղին...
Կը արարչուն տնկութեամբ:

Ու պտտտան վրայ ժաշխ
Կը փափտան, կ'առկային
Նշխարական աղլաղբերն
— Այլան կարժիր, քոչեր կանաչ, արծաթի գոյն —
Մայրաքաղաք ճ՝ ամբողջ անբուն՝
Ճամբաներէն ծառալոյ՝
Քաղաքաններ,
Հանրային կոյս, ըտտուկներ, ծնր լուներ.
Մարզէ՛ր, ժարզէ՛ր...
Փանջերուն ճէշ ոխթի հարստ,
Գինովութիւն, գինովութիւն ալջերու:
.

Ու յանկարծ —
Արեւմտեան տառնին
Քջրախնայի գիշերներու վայրանջկարն այս յուզիչ,
Մթնշաւրան այս՝ ժողացումի՝
Կը լռինայ,
Կը հըշէ,
Կը կտրբաթ ցուալին
Ալջերուն ճէշ տա կիներուն
Ու գէճերուն գունաւոր...:

Սեւամորթի լրթներէն, Սախափօնի ընդերքէն
Քուրալոյ ծախն այդ ուժեղ
Մազանդարն է Հազոյի լըյաղնան տնկերուն —
Որ իր թիւերն կը գարնէ տառապէն, պտերուն...
Ինչո՞ւ համար, ո՞ր, քնչո՞ւ...:

Ու կը խնդա՛մ ամբիին Հեւ —
Ամբիին ճէշ...
Մինչ Հեռուոր ասեմաններէն եւրպան
Փաղաքակիրթ սըրիներ

Կը շտապէն այս պահուս...
Լեռնապաշտեր կը դըռըրդան տերիներու լեռքն առի,
Ու քարացած
Հորիզոններու վրայ տնայտ
Բազմութիւններ կը դաշտարին
Ու կը մեռնին ազազաններն լան տնայտ
Ու տնայտն առաւանտն ճը պարտաւէն, —
Տարբերակ տնկապ ժամեր
Իրենց խաղին տնայտ
Կը պարտադրեն, կը սփռն
Ուղեղներուն ճիւղ գինով
Սեքուն, յոգնած եւ զգայուն զիջերուն:

Պարզ, քարնայ զոյգերու
Հասուերներուն առի տն
— Տարբերակ ծաղկածու —
Տարտումներ փան իջըպաշտար,
Ուր տն
Հասնեապարտ տերիները կը թաւային...
Համարտական ուղերգութեան ճը համար,
Մերիները առաւանտար, դաւապառ —
Ուրիտապարզ ու ժարգիւղին ուղեղներին կը քամեն
Հարը, հո'րը
Յաղեղներու

Ուրիւր ծարուն տրիւնու...
Դաները փակ են տնայտ,
Ու հաղն տնայտ կը պարտաւ
Թաղաթաղար ուղերգուն ճը տրիւնութիւնը հաղայ...
Դաները փակ են տնայտ...

Սակալն տն...
Սեքունիւն ու ներկայ'
Ժամանակի խաղին այս — կը հանգնի'
Այս խաներին,
Հասնեղնայ զանգերու ուղերգներին
Ու իջըպառ ճը ուղերգին
Յաղեղն:

Օ', Պարբեր', Պարբեր', աշտը ընթին եւ,
Ջրայտումն ու հասար զովութիւն,
Գիւրտական զան ժողովում, ու քաներու ներքին յորտնայ,
Սրտապարտա լաշտը աղաթը ուղերգուն...

Օ', Պարբեր'...
Թումերը ճինը կը տնայն,
Թումերը ուղին կը տնայն ուղերգական զրքնիւով,
Ուղեղներուն վրայ ճը ժամ,

Բջջուրները կը շարժին, — փռի, հրգեւ, աղաղակ —
Շարքն աւա կը քարերան...
Ու սարսուռն ձեռքեր, թևեր կ'աղերան
Քաղաքութիւն, խաղաղութիւն ու զաղար...:

Պարէ՛, պարէ՛, ճ' սեռանայ զնշուն...
— Մովսէս կարծես... կը ծիծաղէ՛ս...
Օ՛, կու ըս՞ս...:

Դաները փա՛կ են հիմայ... անասութիւնը ճիւղ է.
Պարէ՛, պարէ՛ ճիւղն որ երազները քարանոն,
Վաղարշապէ՛րթն, արգելափակ պատերն ալ
Եանթի՛ ճը լնչաւ Լարսանով
Քրքէ՛լուն
Հաւատարմ
Ըղծորուն:

Փաշիկ

ԲՆԱԶԱՆԻ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

ԱՅՈՒԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Մայր ու փոքրած ժայռեր՝ խմուս, երբեմն լնային, երբեմն
ցաւասանիլ արտաշարսութեամբ՝ երկնայան հոյժի պէս Լաւոյ արե-
ւին սառի: Մովսէսն քայտերու կողքին, որ կը զոգան սափաւն Լե-
ռաղոյ Լաւաններու Լարսաններին, կը ցցուին խանձան ձուղեր, փա-
լաւ եւ ալքան սառսաններ: Ու զաւսային թաք խանքու կանա-
ւը կը լուսաւորէ սեղ սեղ ցաւաւ եւ անայի սաղանութիւնը: Ան-
րակ ալ ինքնակը կը լնչեղիլ Լաւաններու պայքար ճը: Քիչ վարը,
սեղի սառոյ ծովուն զեմ զոգողաղոյ խիւրիւն կ'նւլէ ճերթ զաղա-
նային ճեղմ ունոյ ճը, ճերթ զարերու խորերին եկոյ Լեմիւն ճը:
Երբեմն պոյ ծիծաղ ճը: Յետոյ, լուսթիւնը կը արեւ պա՛կ ճը սա-
կոյի զոյն սաղաններուն սակին, լնչանալ յարգումով ճը, սա-
ղելով՝ սաղաներէնայ ալքար ճը, թափանցելով սառսակ կարան
սաղաններն ու չորքան խեղիները: Ու արք կ'ուրի Լաւանով, կը
քարսին, կը լնչուրի: Գը լնչուր խորաններու խոր ժխարով: Անկա-
թիւն քայտերով:

Մովսէս թաղը, թաղաղ եւ զոգաղ երախներին կը պարթայ
կարծիք յայ ճը: Հորիւնին վրայ կը յարանաւն հրգեւաղ քաղա-
նը: Ու Լեռան, շար ուղիի պէս՝ ըլլարի ճը վրայ թաւան թեղանթ
ճը, զարանափա՛լ՝ կը սեւեւ իր սեւ ալքերը երամով սեղնոյ սա-
ւանաններուն: Ու ճիւղ ժայռերը կը Լային ճա՛րի կարտու նման,
փշ փշ սաղանով վաղոյ սաղաններուն ճիւղ, երկնային ու ծա-
վին կը Լար հրաշիկ պղնձի, արծաթի եւ սակի ճայն ճը, լնչ զե-
տեր ինչ յաղթանակ ճը սեւեւելու Լամար: Մովը կ'անի ծառի ճը

զէս, փայտով խորշակով ժը իր պատկերը կը թափէ: Ան տեսնոյ տնիւսէն եւ քաշքաշումէն վերջ՝ նոր նշարմանով ժը:

— Յապարհներայ, ցաւերայ, տնկերայ եւ պարտաւթիւններայ քառսն վերջ դիտակցութեանց յայտնակը:

Մովը կը գտնայ յետն քարի զէս: Կը որի լսալը: Կը թնկէ: Կը շարժէ յուլերս: Պատերազմներ: Փարպիներս եւ կարարաններս: Անոնս աշտարիներ, որոնց իբր քարն ծառայելէ վերջ, սուրինքով կտրուեցան զէս, խեղճակներս զէս՝ արժապանեղով կիսատարներս: Ընկ տառապող եւ ճարտելոյ թափութեանց աւետար ժխորը: Մովը կը ծննդ երկնքին զուար: Ան եւ կը յիշեմ իմ երկնս, կապմանս եւ արտաղն պատանկութիւնս: Առաւել, զրան առջեւ իմ յուսանա կանչերս: Իմ լայերս: Կը լսեմ ազիթ փշիթ զէս քարակ ու սառ տաղը, որ Լուսնով ափիս ժլկն, կու տայ իննդ տնկանք Լեւոնութիւն ժը: Լուրի զէս թնկն, թայք խորուրդով լեցուն, սիրտն մեղքի ժը զէս: Պարզեւ ժը՝ երկար Երկնութեան վերջ: Մեր Լուրիին զաւմը մեր փաթարկս ու պղտոր գառակներն ժլկն, որով խթանմը մեր ժառանգը կը Լուրի եւ կը Լեզնէ որ ժը թնկն: Ուղի տակ տակ վերջ իր ներաշխարհին թուր տնկանները, տն կը զանէ ու կը կտրեցնէ գաթի, կը Լուրի անոր շարանակութիւնը տնկելով լրջապատի թուր իրերուն եւ տնկերուն ժլկ: Ընտել ժլկ զոր կ'արժամարկէ: Ան տն կ'ընթանէ վերջապէս իր սրբազանութիւնը: Այ միայն թաշակայ է մեր տնկը առաքել, ընթացիկ ապրումներուն ժլկ, որոնց թնկը կը կառավարուին մեզի տնայտ ժառանգով, ալլեւ թաշակայ է տն մեր ժառանգին ժլկ իսկ:

Ան կը նայենք մեր յառանգութեան թնկերը: Կը թափկնք մեր կերպերը: Կարժարկնք մեր թափկներն ու խնկերը: Մեր երազը կը զաննէ կշիւ: Մեր սրբեցումը կայր: Մեր սկըը լիմար եւ Լեզնիք: Մեր քարութիւնը միամիտ ու թշուառ: Մեր նախնին ու ընկը ողորմելի: Կը զանք մեր ժլկ փառաբերութեան աղբիւրը, խոնքը:

Ան կըր աշտէս, տնապատան մենք մեր ժլկ իսկ, երբ կապմաններն ու զգլումները կը կտրուարեն մեզ եւ ճաւը կ'աշտանայ, մենք կը Լաւառանք մեր դիտակցութեան տնումը, կը զաննք մեզ կարեքցան եւ յուսանաութիւնը մեզի կը թուի յայտնակ ժը: Մեր նաշուանքին թոյլ կը փանք մեր ժլկ եւ մենք զուար՝ մեր եւ մեր յարկներուն մեղով տնկերուն տնկերուն վրայ: Կը Լաւառանք թէ Զարիք տնկաներն ժաւ կը կազմէ մեր Լուրիան: Թէ տն մեր արտառն տնկնէ կնկանքն ժաւ է: Թէ մեր թուր երգերուն տակ կայ տիրապետելու թաքուն տնկ ժը, — մեր տնկն տնկող աղերսն տակ կը զանաթ զեւի կշիւի միմայ ժը, տնապարտ ժը: Թէ թաշակաբնութիւնները տնկատար են: Թէ լար ու քարի տառանները կը ցցուին իրարս զիմ եւ Լեզնն ու Լեզնակը իրար կը լրջեն: Թէ ճարգը, վերջապէս, տառան ժը լէ: Թէ տն տառանքն ժը է տնկն երկրի ժլկ... Տխար ու միմակ է:

Օ՛ ներքին կառարակութիւնն ու փրկութիւնն տառի կիսն Լուրիան ալք միութիւնը: Լուրիանքի արիւնքն նախորմը: Օ՛ մեր Լաւառութեան խորուրդը: Կ'ընկնէ կնկնը եւ իր թուրը:

Արեւը, զիմերներս եւ տառաններս զէս խոնկող ժաշու-

զին անխառնելով հետն ու յնկած է ծափան երտխին մէջ, որ էր սեղմէ սնոր կեանն, զամբով զարն: Մտնն ու իւղին էր յարդէ մեաւազայն յայտ էր: Պակը զեղեցիկ է պատարագի մը պէս: Զուարթման մը մտնան պէս: Լուր էր շարժի ափին թափերը որոնց էր նստնն ճնարով զարագոյններու լրջինը: Քաշուն մը էր նստար, էր թառայի քաղցին միջոցին մէջն, զարնով իր նստին իր հէջին լուսացոյ կտալը: Զուարթի մը լարն է որ էր քրթի: Ան քրթնելով կ'արժակէ ամենին յազին լնար: Կին մըն է որ էր զարարութիւն ու արթննելով էր ննկարար: Կարաց մըն է որ էր մեանի ծափովին վայտի էր թնկերը ննկնելով էր ննալ իր ամենին սնուլ մայր: Լնուան, մերկ միտարներ էր զինն իրենց միերը Զուարթուն ծաղկան ակուններուն մէջն: Ձիերուն ուղին, ծափան քրթուրը, շարժններուն փոսկրէ լնրմակութիւնը կ'ստննն երազային զեղեցիկութիւն մը: Լնուան, երկաթէ կամուրջի մը վանդակը ու եկեղեցիի մը որսածայր զմրթները էր վառին: Փարսի մը պատուանդ էր Օւլն պղինձի մը պէս: Առաջատաններու նման ուսած ծառերուն կառարները էր ստաննին զեղին, նարնջագոյն, զարագոյն անդերու մէջ: Մշտնիներուն կայծկլայտ երգը էր խառնարի աշխններուն իրիթններուն: Ան աշխարհիւնը կ'ստնն սննանթ ինկնդի մը յայտ երանգները: Մինչ զի զի, արեւ ու ծով, զոն ու զուարթաց էր մուշունն իրարու մէջ, էր նստանան: Մալը էր զանայ քաղցին տարածութիւն մը, որ զով զով էր ննին ու էր մեանին միջտա թիթիւներ՝ պատուելով իրենց խաղկները ու միջտա լրջներ կ'աղեկն իրենց փայլուն կոտակները, արեւակնելով յայտերու քաղցունան ննալ:

Խաղալով ուսուցին լնու, ճնար՝ Լնուակնով ընդգգական Եւրաստայանութեան մը, էր կերակ յարց մը, որուն կառարը աղարն էր փն շարանակ: Կը հրէ կողմա, յաճառ ու լոր շարժումով մը յնչեղուն ուսուցը: Կը զիւլ զարն խառն մը միտանի երջին լարը, որ զարն կու զայ շարանակ իր գերեղմանն: Ան էր տարածարի մէջն լայն, ծափան կշտնթին նմանայ յաղթական մայրը:

Անդի նման զան մը էր էր զարնար յանկարն կարծեք: Կը մերձնն զուրիտ: Կին մը՝ կարծիք պայտաւիք թնկն կտի, աշխարհ յառած ուսուցին որ էր կառն իր զալներուն: Կը փայլն լրթններուն արթնը: Նրէի մը Լուստուութեամբ էր զանայ իննի: Ան տարածութիւնը, իր կարած մէջոցին վայտ էր մայր պոն մը պարագ: Կը լնարի յետայ սնայտ յարցով մը, սննանթ ու կարծիք հէջով մը: Ան որքան թալլ ու կտիւլ էր աղարն էր սնկարն մեր սիրտը կըր զեղեցիկութիւնը էր խառն մեղի, էր Լուրն ու մեկ լննը զանկը մեր մէջ սնկնը, միտնա խանգաճառութիւնը որ մեր երջանաւարտութեան որերուն պէս պիտի ննալը մեկ տալ:

Շփոթ մտներով էր փորձն ուսուցը: Անոնց էր զպին թաց, Եւրաստան որդերու խանութեան մը: Կարա մը: Քաղաւան երազ մը: Կտիւլ, եղնիկի մարթին պէս թալլ ու լնուին զինն մը: Մեր սնայտութիւնը, երբ էր կարծեք մերջապէս, լնարն մեր մտածումին, ոչտառն ըլլալ տառապններն ու լուսերն: Անորիտ մեր սննը: Մեր թաղուն կուրթիւնը: Այն՝ որ էր յաղմար աղբիլ, սիրտպան:

իջ արժանանալը, քաղերական թուր արժանութիւնի ու գինք արժանաւորելու աստիճանին վեր, գտնուելով Լազարյանի թուրքին եւ յայտ եւ սեր եւ երջանակներով թուր արժանութեան մէջ, Ան որ կը քանկար....:

Ան չար եւ ստոր այս ամիսն վրայ, յայտ Լազարյան շարժանքը շարժելով, կը խոսի անարարայայտելի քանի ճշ ժամին, պարսկութեան ճշ ժամին որ պարտան է մեր մեծութեան: Ան նա է որ կը շարժանքներին ու թանկանքը: Ան նա է որ մեր ներքին խաղճը կը թափ մեզի անհրաժեշտութեան ճշ: Մեր քաղաքին կըտնայ: Լազարյան յարաշարժ Լազարյան: Մարտի մշտնականութեան միտքը: Այլապէս պիտի ըլլայինք կանկար, կըթափան Լազարյանը, անպարտք, աշակերտը, Լազարյանը զեմքով վարժարանը որուն ամեն մէկ ստոր թափանքի մէջ է, եւ յազարէ կեդ: Կամ պիտի ըլլայինք ազնու, այլ յարգաւոր աշուր, որուն անհաշտարժանութեան թափը Լազարի ճշ թեթեւ Լազարյան է միայն անհաշտարժանութեան անհաշտան ծառայի վրայ: Այլապէս Լազարի ճշ Լազար, որուն կը կոչուին զարարութեան զարի կոչարի Լազարյանը որուն Լազար աշխատի գիտելի է կանկար, որուն կը շարժանք անհաշտ որուն կը զարան իրենց Լազարյան անհաշտանքն եւ իրական կը զանն միայն անհաշտանքն ըլլալները: Լազար ճշ Լազարի կըթիկը որ իրենց անհաշտարժանութեան զարարանն են թուր անհաշտանքն իրենց անհաշտարժանութեան, որուն Լազար թու ճշ կոչար է իրենց անհաշտ Լազար: Բայց այս անհաշտանքն իրենց...: Ան մեզ կը մեծանք անհաշտ, թուաւ, անհաշտն եւ կըթիկն մեզի Լազար, Լազար անհաշտարժանութեան ճշ ըլլալն, կը թաղի Գրանթիւնի ճշ արժանութեան շարժանքն պէս, իրենցով մէկը կարծիք, շատ կարծիք ըլլալ ճշ:

Կրակ ճշ Կ'աղալ անհաշտ Լազարի:

Գրանթի թե անհաշտ կը իրեն գտնուութեան մէջ եւ երբեք չեն յաղանք: Կը կըթիկն զանքուն յաղ մեր Լազարյանի կարծիքներուն Լազար եւ Լազարի կը զանքն մեր յաղանքը: Գրանթի թե ամեն սեր, որ կը ժամանի մեզ պատ ճշ արարչութեան, կը մէկ մեզ կըթիկն արարչութեան ճշ մէջ, Կը շարժանք զայն աշխատի զանքնութեան Լազար, որ կ'աննի մեր մէջ ու կը մեծանք մեզով մեր կեանքն է վեր:

Ան անհաշտ միտքը: Բարի ու չար՝ ինչպէս է մարտի միտքը: Կամ թաղի Լազար, միտքունի զայն մարթը: Մարտանքն եւ ստոր ու անհաշտ արժանութեան: Ան Լազարյանը զար կարծիք է յաղալ: Ան մեր Լազարի մէկ մարթ, զար մեր իմացականութեան պիտի կըթար թաղի անոր մէջն: Ան կրակը զար կը կարծեմք անհաշտ անհաշտ եւ որ կը թիկ մեր իսկ միտքին:

Անհաշտն է ան անհաշտան արարչութեան վրայ: Գրանթի: Լազարյան: Անհաշտ կայն կայն կը զարար իր ան Լազարյան վրայ: Լազար կը թաղարար անոր զանքնին վերքը: Կը թաղար արարչութեան միտքն: Անպէս կը իսկ անոր շուրջ: Միտքն է ու թիկն կը թափ թե ան կը փնտնէ մէկը, աշխատի կ'աղալ զանքն գինքը: Ան կը Լազարյան Լազար, Լազարյան իր արարչանքը, կը թաղ Լազարյան եւ զանքն է մեր, իսկանք կարծեմք մարտն Լազար, որ իր աշխատքը կը փոխ

թերևս անոր ընտանիքում աշխարհին վրայ: Նկնելով կարծիք ծա-
վե...:

Առ ծինապէս կրկին: Դարերու խորքերէն եկող մեղմ Ընծինը: Տը-
փառ կեանք մը գաղտնաւորմանը: Հեռուն՝ լողանալի մը ծախքը կը քաշ-
քաշուի ընտրելի մը նման զոր լուսավիւնը կը ծանկեալ եւ կը հիւսիս ան-
պերան լեռ, որպէս կարտուսը կը ստի իրազեկին աշխարհներու
սփռքն ի վար:

Ու կը շարժի միտքի գոյն առաջը:

Առ կեանքը կը հասնի: Նմալ մը, լոյսերու եւ գոյներու լիթեր
ցանկելով կ'արշաւն գեղի կեանքը: Եզմելով մէջք մինչեւ սաղորդ
հասնող խորքերուն պրիսմակները, մէջք թաց առաջը, զոր խուրճ
խուրճ՝ սմբակներով կը նման ալն ի վեր: Վրան՝ յալթ, մկանուտ
երթաստարը մը, նախքան հասնելուն արքան իր մին, որուն ցարենի
գոյն թաշկերէ կը ծփան խտերու բացերուն նման: Իր սփռելով կը
զարնի անոր փայլուն քամակին, կը լեւել իր սաղորդը եւ ամեն առ-
տուժն վերջէ, որ չենքը կը խել ամպերուն մէջ, ան որունքները կը
սեղմել անոր իրանին լուրջ: Ձին, գլուխը վեր, չմտաւ՝ աշխարհ յա-
նան աններկայիս ուրուսկաններու, ցնցելով ամենը, կը սուրալ, կը
ժամկետայ, պատանելով հովը, մրհուրաքելով, զոգացնելով սփռ իր սեւ
սմբակներուն սակ:

Ամայի ծովամիտքին վրայ արքան գիւթակուն է կեանք եւ միտքերին
հանգիստմը: Կենք՝ մեծ լուսանի մը պէս, զոր ծաղկը կը քաշէ ի-
րիկնամուտի վրայովից բացերուն սակ: Կը ստի իր լուրջի մը հալն,
որուն վրայ կը հիւսուին ստուերները: Որքան յալից ստանկին մա-
քան նմալից պղնձի խրիւնիցը, անորաւ, Լարցակուն ա խաւ:

Վերջապէս կուրացան միջուկներ Լալանդ թալանի մը ծախքը:
Դուռ մըն է որ կը փակուի կարծիք երկնքի մէկ ժամին վրայ, խն-
դալով իր սակի ծինակներուն վրայ: Կը փակուի անպանդի մը վրայ,
ուր սակայն կը լողան կեանքի թուր գանձերը: Կը փակուի գուռը
եւ եւ չեմ գիտեր թէ անոր ո՞ր կողմէ կը գտնուի քանդը, ո՞ր կողմէ
ապստամբիւնը: Ամեն պարագայի մէջ, երբ սակի ելլելով կը հեռո-
նան աւ կը սուրուիմ կրկին ստանկնութեան մէջ, կեանակներու
պէս կարմիր ամպերուն սակին, կը լսեմ կարմիր ալ թաղար հիւ մը,
որ կը կտուի արտիս աւ կը ցնցի գոյն:

Փարիզ, Սեպտ. 1942

ԼԿ. ՍԵՄԵՆԵՆ

ԱԿՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆԻՆ ԿԻՍԱԿԱՐՏ ՄՐԱՑԱՄ ՎԵՐՋԻՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Ամսից)

ՍՊԱՐԱՊԵՏ ՀԱՅՈՑ ՄԵՄԸՑ

Ա.

Ո՛վ է սպարապետը:

Մեր ախարհի տնտեսական ու զարմանալի պատմութեան զննարկման զարդն է Հայոց Սպարապետը: Քաղաքին հաւատարմ եւ նրանից աւելի սիրելի, աւելի ժողովրդական մի տեսն, որ զարկ դարձնում է պատկառանքով, հմայում ու հպարտութեամբ, որդեւ ջեղի հոգեկան կարգի, անտական խայրենաբերութեան առջնական թաղեր տառաջնութիւնները ժամանակ մի ախարս:

Ի՞նչ գրաւում զիրեն ու պաշտանք պետական ինքնաբերի մէջ զընտար է ստանալի մի բառով: Սպարապետը ընդհանուր հրամանատար է. ինքն է պարտաւոր տեսն ու թշնամու զմ առաջնորդում բռնաբար պատերազմի ժամանակ: Եւ է եւ խաղաղութեան բռնաբարութիւնները ժողովք, ինչպէս եւ ինքն է երկրի ներքին թաքնադատութեան ու խաղաղութեան վրայ հոգի աշխատն պատկանել: Սպարապետը ժամանակէ է հետեւ երկրի ներքին թաքնադատութեան: Այսպէս, Դ. զարու սկզբում, Պարսիկ Բ. արքայի հրամանով, Հայկ Մարտիկանան սպարապետը տնտեսներ է տնկում. «Եւ եւս հրաման թագաւորն պարսկաբեր իւրոյ՝ Լանկ խաշար յախարհէն թաղում, եւ թերեւ զվաշիւրին կապէն ժայռեաց, եւ աշկիւզ զաշի յայրարանան գաւառին. եւ առնալ յամար թերեւն արքունի, որում կային Գաւնի, միջին 'ի զարան Սեմեմարի 'ի քաղեր' որ տնտեսնայ կայի Դուին, որ կայ 'ի հրախայ կազմունի թաղաբնէ մեծի Արաշաւանու, զգնան խոնարհ միջին յաղարանան Տիկունի' տնկեցին զխոյնին: Եւ կաշեաց ցանուն նորա Տանար ժայռի: Եւ միւս 'ի ժայռեացն յեղեղնաբարանին 'ի նմանի 'ի Եւրաւախայ լցին զգաւան կաշեաւան տնկով: Եւ կաշեցին ցանուն նորա Պարսկաւերա: Եւ տեղ լինեցին զաղարանան արքունական, եւ զերեւանան տեղին սպարապետի փակեցին: Եւ ոչ կեցեցին 'ի միմեան մասն պազաւարի անապարհին: Եւ տնկաց թաղաբնայ: Եւ ապա ցանկնայի էրեւ եւ զգաւան հրամարեաց ժողովի թաղաւորն, եւ յետոյ զաղարանան, զի լինին նորա տեղից որոց զառանայ արքաութեան թաղաւորութեան նորա: Եւ զարմարն վաշի փառարի վաղվաղակի գաւառեւան արքայի (1):»

Եւ ահա Փառաւոր Քիւզանդի այս մի Լաւիկ յիշատակութեան մէջ տեսնում ենք սպարապետը կուրից Լաւիկ զաղարանում, հրաման է տալով խաշար Լանկ, տնտեսներ տնկել, համարներ, պաշտաններ բռնաբար, համարներ մղել եւ արեւմտական ջրայիններ կանգնել: Դարեմբ' որ առիւթական Լաւիկապետութեամբ զորաց ընդհանուր հրա-

(1) — Փառաւոր Քիւզանդ. Դպրութիւն Դ. գրքի Ը.

ժառանգորդի, աշխնի պարտական անձիական պարտականութիւններից զուրկ են:

Մեր պատմութեան մէջ այս սրժանները բազմաթիւ են և ինչպէս թուրք միւս առաստիւն իշխանութիւնները, որոնք նախարար են կոչուում, Հայաստանի Սպարապետութիւնը ևս ժառանգական է, և որից որդի է անցնում: Սպարապետութիւնը, ինչպէս և երկրի Լազարապետութիւնը նախարարութիւնից զուրկ մի առանձին պաշտօն է, որ շարունակ է թաղաւորը առանձին Կաթողիկոսի, թայց զոր առջև ձեռնակութիւն է, վտանգի պարտական չեն նշանակում, այլ մշտնապէս են միմեյն տուժի մը մէջ, ինչպէս Մամիկոնեանները:

ժառանգական սկզբունքը աշխնի Լազ ու Լառաստան է պարտականութեան մէջ, որ անգամ երբ Լազից յետոյ մնում է անշահաւոր մի ժառանգ, պարտականութիւնը նրան է անցնում: Փառաստա Քիւզանցի պատմութիւնը՝ մի աղբյուրի ընտրել սրժանի, մեր վաղէի գործադրող ընկնում է Գորիցի զիմ մշտնապէս Լազարապետում, նրա փոքրահասակ սրբաւոր է յանձնում պարտականութիւնը: Սեպիւնի զիմէի գործադրի փոքրիկ մանկիկ մի գնորան գործի 'ի Լազ ընկնի թաղ գաւառի ժառանգանքին, որում անուն էր յանուն Լազ իւրայ Արտաւազը: Առաջի թաղաւորին զուրկ պատիւն 'ի զիւրին զընկնի, և զպարտականութեան նորան տեղի: զի կորի որդի վտանգաւոր էր, և 'ի վտանգաւոր աղբ (2): Եւ աշխնի պաշտօնի պարտական անշահաւոր սրբին յաջորդում է Լազը: Եւ վտանգի Մամիկոնեան տուժի թուրք ընտիրները, ինչպէս վկայում է ա'յլ Քիւզանց, ընկնի էին այս պատերազմում, ուստի գործադրութեան զորք յանուն առին Արշաւոր Կաթողիկոսի իշխան Երեմիայ և Արշաւորանոց պատիւն ու Միանոց Անգղիկոս իշխան, քանի որ որոնց փեսաներն էին Մամիկոնեանները:

Ոչ պակաս զգալի է անուրան և նախ Փ. Քիւզանցի նկարագրում պարտականութեան ժառանգութիւնը Ե. գործում: Սպարապետ Մանուէլ Մամիկոնեան իր մահը զգալով, անշուշտ գործի իւր զննաւորէր, և ևս նմա գտնութիւն իւր և զպարտականութիւն գործադրութեանն իւրայ (3):

Այսպէս բազմաթիւ այլ զվարճերում պարտականութեան մահանք անցնում է սրբուն, ինչպէս պահ' ժառանգին:

Թաղաւոր և Սպարապետ:

Հետաքրքիր են թաղաւորի և պարտական փոխարարութիւնները: Այսուպէս իշխում է ախրազի և ստարաշենայի գրութիւնը: պարտական անձիականներն ենթակայ է թաղաւորի Կրտսեանի, Լազարապետի որ նա ժառանգարար է առնում իր իշխանութիւնը:

Դարերը, առանցութիւնները, մեծամեծ փոքրութիւններն ու բարձրը մշակել են բարձր պետական առաջնութիւններ և իմաստութիւն երկուստեք: Թաղաւորի Լազար պարտական ալ թաղաւորն է և վաշիւրում է նրա լիակատար վտանգութիւնն ու սկզբ: Սպարապետ էր կազմից բարձր պետական զգացում ունի և Լազարապետ պարտի պետականութիւնը: Ներքին թէ արտաքին Բնամիկներ զիմ

(2) — Փառաստա Քիւզանց, Դպր. Դ. զլ. 45.

(3) — Փառաստա Քիւզանց, Դպր. Ե. զլ. 167.

Իսկ սեփական ծառ է, որի վրայ զա՛ն է հաստատում, որի ու սե-
ղազանի՝ դրո՛ւ թնամու զե՛մ. ևս իր թաղարտի սիրտն անպարժ
է ևս ներքին թնամենքի զե՛մ. ապարդիւտի սուրբ երբեմն ամբողջ
նախադրական տներ է ընել թաղարտի, հայրենիքի ամբարձրան
սիրուն:

Դարերի ընթացքով ամբողջ սերունդներ ևս զառնարական
ապարդիւտական հաստատութիւններ, անմուտքութիւններ, աքիա-
թիւններ ու հայրենասիրութիւններ: Յանկի է պատանել այս կամ այն
նախադրարի շփոթութիւն կամ զու ու խորհուրդանակ զա՛նի ևս թա-
ղարտի զե՛մ կամ թաղարտութեան ձգտում. — ապարդիւտ՝ երբեք:

Այս բարեք ապարդիւտական անպարդիւտական փոքր ապարդիւտ
լսող պատկերներ է առիթ Փ. Քիւզանց, Մանուկ Մանիկեանի
ընթաններին զննելու հետեւի թուրք իր ճախում ժաման, իր
արզուն Արտաշէրի ուղղումով. «Ան պատանիքի սմա Օսկանց հոգ-
տակ կալ արքային Արշակայ, ևս լինել ճիւղիւ. խնայ ևս զառա-
նել, ևս առ զպատեղով փոխանակ աշխարհին Հայոց զանն քո, որ-
պէս զա՛ն նախնիքն 'ի վերայ աշխարհին ճաղար ձեռանել: Ա՛հ, ա-
սէ, առ Աստուած այն արգարութիւն ձեռն է ևս ընդունելի. ևս ոչ
Աստուած թաղու 'ի ձեռաց, յարժաւ աշխարհ լինել: Առան զաշու-
թեան յերկրի թաղաց, ևս զարգարութիւն յերկինս ընծայեցուն-
նէք. ևս ամենեւին 'ի ճախումն ձ' երկնից, այլ յառաւելէք յայն,
որ զաննայն արար ևս հաստատաց: Եւ զննելութիւն ևս զպար-
թիւն ևս զարտութիւն յանձնել ձերայ 'ի քոց արարէք. ևս զանք Աս-
տուած արարութիւն ևս ճիւղարութիւն պարտեցէք. ևս 'ի վերայ
աստուածապաշտ աշխարհի համարձակութիւններ ձեռարաց, զի այն
ինքն ճախ զանն աստուծայ է, փոխանակ երկնիցեցեաց նորս ևս ուխտի
նորս, ևս 'ի վերայ ընակ աշխարհ աշխարհիս արշակունայ (4):

Սպարդիւտ ևս ժաղպարդ:

Եւ լնարելի իր սեփական հաստատութեան ևս անմուտք
պատարտականութեան իր հայրենիքի ևս թաղարտի սիրտն, ապ-
արդիւտ զարեք ընթացքով նախացել է իր յեղի լեռ արզն նրա
առաջնորդը, զնկարդը, զարքիւ ևս ոչեւորել է իր անմուտք զառ-
րեւութեան իրանուցով:

Այս է պատեղաց որ, ժաղպարդի ուղքով նա կամայ կամայ զի-
ցաղացել է, զարեք է ճիւղ անակ զերժարդ, աստուծական ճիւղ
կայ, որ իր հայրենիքի բարեք լեռ ընթանում է ճիւղ իր անկ ու
խորհուրդի սուրբ ձեռքին:

Եւ արեւ թէ ինչ'ս ամեն անգամ որ ձեր աշխարհի հորիզոններն
ևս ճիւղանում ապարդիւտ անպարդիւտ նախարարութեան սակ ևս հայի լի-
նարայ անպարդիւտ:

(4) — Փ. Քիւզանց, Դպրութիւն Ս. Գլ. և Դ.

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

(4402-87, 08-4077C)

«...*Իմ հոգևորականները համուստ (շատին յարգարժան իմաստով) են, իմաստասիրտիկն են ամառանքնորտիկն, նիխա-պատանի են հոգևորապատանի, ազգասիրտիկ են ժողովրդա-սիրտիկ, գաղափարտիկն են ժողովանքտիկն, մին այլմամբ ու նոր աշխարհ, ասանկտիկն են ընկերտիկն, տեսչականտիկն են իրականտիկն՝ իմ համար հասարակ հրապարակին: Եթե՝ կամ յես արժանապատիվ (անկ) ելե՝ կամ անմեղանքն այն լակող որ կը կողմին իմ աստղիկն՝ անհամարտիկն՝ իր յատուկ անդ, գաղանկով, հաղակ, ի մի քան՝ իր յատուկ հանգաման, նոր կը յայտնուի գրականաց մէջ որք, մերք գրական ու մերք աստղանաշխարհան, մերք աշխարհան ու մերք նշանակալիկ, մերք յայնտնաշխարհան ու մերք ժողովրդաշխարհան, մերք կրօնական ու մերք ազգասիրտական, մերք պահանջալիկն ու մերք ինքնա-յան, մերք քաղաքական ու մերք սիրտարական՝ կը զարմ-անն ու կը գրանկիւնեն ընթերցողիկն: Բարեխառտիկ կամ յարգառտիկն, ա՛յր է անքնուն: Գա՛ն քանիքնայն յայտ, նաև, անէն:»*

Ծ. ՏԻՄՈՒՀԱՆՅԱՆ

(Thanks to Deane Gardner, D. magd., vol. 6, pp. 90-91)

115

ԵՐ Համայն գրականության վրէ կարելի չէ գտնել գեղձ
 Ը՛ն՝ որով, ցանկ մասնոր նրանցներով մտնեոր Ե. Յէմքէնզպանց: Զուր
 տեղի է ուն իր գրականութեամբը, չկցուցէր գաղափարներու շարադարձու-
 րեամբն ու չընթացէր իր ուղարկ նետեցով: Ու սուր գրականութեան վրէ
 ու չէր գտնիր գեղձ Ը՛ն՝ որով մասնոր կարելոյնք մտնելն ընթ. Յե-
 մքէնզպանց: ու ամպն նոր յեղալին զգրական տեսողութիւն ձգեա-
 ւով որ իր սրտեանն զեղալնութեան թրշուտ է քրտեանն ճշտելն
 մտքութեանը վրէ, ընթ իր որով ընկ չէր թարգմանելու ըլլանք քրտե-
 անցնէր, տեղալնութիւն իր ուր, գրական ներքին շարժքնութեան տեղադրո-
 ւով որ սուր մտքն, գիտն չէրն զայնիւ, սուր զուր շարժքնութեան շար-
 ւորը: Միջնէն, որով, գրական քրտեանն մտքութեան ուղարկութիւն
 որով, Ու: Շարժքնութեան ու իմ թղթնութեան որով ընթ որով չէր ու յեղ-

պատի մակ. ուղարկեց ինչպէս, իբրև արեւմտեան խմոր, եւ ոչ
ու խորհրդիւն լուծումն ապահովու եւ թուլու՝ Քէ-Շալ ճանաչան գը-
րաւորն էր ճարտ. ուլ պարզապէս կոտորէ այլ յանդիպն ճալլէ՝ ու
աւջարդումն որո՞ք զարե՞ ճշ կոտորէ ինքնագործութեն. Ուղիք զաւ՝ ճշ
Իրաւուն ճարտար (տակն) սիւ թորարթիւններն եւ ապրիլ որպէս Յնու-
սի իսկուրն ծառան. Պէտք է երկուստեւ գնդին իտրութիւն ու սորաւ
Քիւնը. Թորթորու իտրարթիւններն երբ գրութիւն ճշ էն ամառնին ճշ.
Խառնակն գրաւմէն, որոն առաւ իրենց առաջին լինն ճշու. էն յայտ-
բարէն Քէ ուրիշ որ լայն դիմը սեւերն լինչու լինչու իտրարթիւն-
ներն ճշ յարումնն եւ իմ Պէլույ ճշ իտր ճարարարութիւն խնդրու-
թեանն ստորման իտք դիմը սեւերն քալլան խնարը. Յնույ ուսուցիչ էր
Պէլույ թաղման ճարարարութիւնն ճշ. իտրարթիւն էր, երկուստեւ, եւ.
եւ. Ու ուսուցն խնդրումն զի՞մ խնդրումն ճշ՝ ուն էր ճարարու
պարզապէս. Բայց այլ գնդը ստորին էր խնդրումն թիւն ու սեւ. էր
երկուստեւ եւ ճշինն որպէս որ առաջինն ասուածորն է. Բայց, եւն
որ, ուրիշ. Խնդրումն խնդր խնդ էր ճարարում Պէլույ ճշարարում
եւ ուղարկն զի՞մ ճարն Ու Ուսումնին սուրը. Լու իտրարթիւնն ճշ.
խնարն ճառ խնդն սեւ, պարսկական խնդում ճշ եւ սեւ գրութիւնն սե-
ւանն ստորման ճշ. ու թաղմանն խնդումնին ճշար արտաւանն ճշ
էր ուրիշն իտրարթիւն թաղմաններն. թնորսն աւելիւ Յնույն իտ-
արարութեւ, ճարարարութեւ սեւարթիւնն եւ իմ ուղիւն խնդումնն
արեւել իտրարթիւնն քառարթ սեւարթիւնն եւ խնդին Պէլույն ճար-
արարումն սեւարթիւններն. Եր խնդ ճարարար ճարարութեւն գնդ իտ
գար ասուածն էր ստորն խնդին իմ. Մարտն, ստորն, սո էր
երկուստեւ ուրիշ ու խնդն ու ուրիշ խնդն իտար թնորսնին որոն խն-
դն իտարթիւն Քէ Ի՞նչ եւ Քէ՝ ուրիշներն խմոր

Սրտ ճար ճշ ստորմանն թոր իտար ճշու. ու ճար գրութիւն-
քան ճշ ստորնինն է ճ. իտրարթիւններն թորարթիւն. Լուսնու-
սու լէ է Երանտ առանց որիւն ճշինն որիւն խնդումն իտք ուղիւ-
նու խորհրարարութեւն ճշինն ճար ճարն որիւն գրութիւնն որոն իտարարթիւն
Մի Ու Ստորնինն է. Սր ճարարարութեւն ճարարութիւն 1859 արարում
Քիւ. Եւն ճշ, լէ 1852, թաղ խմոր ճշ իտար իտրարթիւններն զի՞մ
քալլու ճար ուրիշն իտ Պէլույ գրութիւնն է. Խնդումն ճշն է. Սր
գալարումն գրարարութեւ ճշ իտար իտարն իտար, եւսին, եւսինն
իտրարթիւնն այլ իտարարթիւնն էն գրարարութեւն իտար խնդումն ճշ
որիւն յարումններն որոն առաջինն էր իտար աս ճարարումն. թոր ճարար
ճշ թաղմանն իտարն. Իմ Ք. յարումնն սեւարթ ճարար Ստորնինն ու
սեւար իտար իտարարարութիւնն, Ստորնինն իտարինն, Ստորնինն սեւար-
արութեւնն էն իտարն ու իտարարութեւն իտարն ճշ էն գր. ճարար. իտար
ճարար ճար. Ու սեւար խմոր իմ ուղարարութեւն այլ իտարարթիւններն
սեւարն ստորնինն խնդ. սեւար խմոր իմն որոն խնդարարութեւնն իտար-
արն՝ որպէս առաջարթիւն իտարարութեւնն եւ որպէս սու իտար իտարն
ճարարն՝ որպէս խնդ. սեւար խմոր ճարարութեւնն որոն խնդարարութեւնն ու իտար
թնորսն իտարն իտարն իտարն եւ ստորնինն ստորնինն ստորնինն խմոր
ստորնինն ու իտարն իտարն իտարն ու իտարն իտարն ստորնինն. Սեւար խ-
մոր այլ ուրիշ. իտարն իտարն իտարն իտարն եւ, իտարն իտարն. Իմ
ճար իտարարութեւն ու իտարն իտարն (Ստորնինն իտարնինն). սեւար

բազմաթիւ ժէշ Տեմբրեպօլեանց հարսէ գերաւել: Ան գարնաւ Եւ-
զրայի զուգ. Համոյ թարթածք տեւն պատարանք Վրդան եւ Բնա-
սարանն Հարժու՛րն ժէշ: Վեմ գիտք, տախ, ԲԵ ինչեք Հանգա՛յս
է. Բէ ձեռն ճշ ներշուն, Բէ ձեռն ճշ արմուռ լննանք՝ ճշ թե-
քք ճամնարանն լեւելն քաղաքի քաղաքաթիկնքն եւ Հարժան
թարթան քաղաքի թանքն շնորհքն՝ զի Հայ ժողովրդան աւելի
նորիւյննելու Համոյ իրեն: Գճ քաւա՛ն ճշ: Անք՛ք քաւ: Արդեա-
թան ախ շնորհքն շնորհաւորութեան կամ զնորիւյննութեան ժոպարթ
ու թաղք թան: Եր թաւարդիմ թաթի ճշ ինչեքն խաղաղանք լննել
ճշ եղն, ալք: Գճ քաւա՛ն զամնարանքն թանն:

Բայց ալլելու շնորհանքն ալք թալարք եւ ժոպեմք ժոք թան տաւաթ-
արթաթեկն ներս:

ՆԵՐԱ ՏԵՄԲՐԵՊՈԳՐԵՆԵՆԻ ԳԵՈՂԵՆ ՈՒ ՀԱՆՐԱՅՈՒ

ԳՈՐԾՈՒՆԷՐԹԻՒՆԸ

Ե. Տեմբրեպօլեանց ԵՅՈՒՆ երբ քաղ հիշելք: Եւ երբեք լին զե-
տեւադն լեմ տեւան զինքը: Եր գիմնկարն ու ինքարանքը: Եւ ճաւա-
նաք թաւարթեան ներքին զինքը, թաւանաճը կարնալ զթաղադժ-
լու Համոյ, պիտ գիմնք իրն քաղիկդ գրչկերուն: Բայց նախ զի՛նք
ժոպ շննեք: Եւ զի՛նք Վրդան եւ Բնասարանն Հարժու՛րն ժէշ: Վն-
սարգրելն ունէն ինչ կարգայն ախ Թաւալիք քրտքն, որք ինչելն նոր
ճէլնք, Օղնճա՛ն, Գաթն, Առլի, Գաղու, Ռեմ, Թախլէ, Արթիք,
Հնաթաւ, Ալլելու: Այլ աշխարհք տեւակ էր ինչ Համոյ, լին կերպ յարի
գնանքն լին կերպ յարի: Եւ՛ման երբ քաղիկներք զքանակ ժամանակ
պիմա ինչ թաղային պարտէլն, Խաղար-Խաղարանն Հարթարանն ուշելու-
նէ ճշ որ ճշ զի առանկն ինչ քանիք քաղարանն ժէշ, ուր ինչ լաւն ինչոյ
լարն, յաւաճարանն լարն, աղերշանկութեան լարն: Եղաւ էն, կար-
գլուք եւ Հանկարթիկն ունէն ախ շնորհքերու եւ թալար ախ ժոպար գիմ
որնք կարճք ալանք ունէն եւ ուղիք ինչ ճաւէլն: Կամ ժոպիկ հուշի-
կամ շարքադեւ լլլալ, որ ուղիք կերպ ժոպիկ թուէ ի: Բայ արթիկք շնք
ժոպ ալճուկ աւթան իր Եւնիկն ինչոյն ժէշ ալ (Եղարք 1890թ) էլ թր
զրալ հիւտ: Կ՛ամա՛ն գնդեղնիկն, ալլ ոլլիկն ունէն թաւանէ տախի զան
տան իր Թշկանիկն եւ իմ Թշկանիք է Գնդեղնիկն: Արիւն զամք, տեւա-
թիւն տարարարք: Ժորթ՛ք, Ժորթ՛ք, ալլ՛, ուղար Հարն ու ինչելն ինչ ալն
ինչ — Գնդեղնիկն, Թշկանի՛ք: Ալլ պարզապէս: Գլուք ինչ կարճի, ու ինչ
կարգայն՝ ու ինչ կարգայն՝ ինչ որ քրտանութիւնք արաղանն ձեւ ալլելն
գնդեղնիկն: Գլուք-գարթեղնիկն ալլելու որքան շնոր է ինչ ժոպեղնիկն, գնդե-
ղնիկն քարթեղնիկն ուղիքն գրթիկն ինչ ճաւէլն, ինչպէս ժաւանք ճշ պիտ
ճաւէլն՝ տեւ թալար քարթիւնք ճաղելու Համոյ: Անիկք շնորհիւ՛ն
յի նորարանութիւն Թիւն ճշ ինչ զարեւ: Եւ զարեւ Թէ ինչ գնդեղնիկն
եւ ալ: Թաղարթիւնն ա՛լք է Թէ տաղարթիւն ինչ նորարանիկն: Ժորթ ու-
կեր ինչ քանիկն: Ժաղք ինչ ձերթիկն: Ան՛ք գնդեղնիկն: Ի՛ման շնորհ
նախկն իրն ժամանակներն ալ: Եւն ի: Առաւարն է որ իր Գլ-
ճաւանկերն ժէշ (էլ 200): Կարարգրելով Ոչխարն պատանկութիւնք,
ինչ զի՛նք: 1890) արթիկն է որ եւ Եւնիկն Ոչխար, Գլուքայն ինքուկն-
քը: Եւր քաղան Ենք արաղարթեան Համոյ: Թրիկնիկնքը: Եր ժալլ եւ
ժորթարքը հիշելն պանգուկն պարտէլն եւ ինչ տեւանկիկն ժոք ու ժոպ

ժուր շուր: Եւ իրենց ժամ էլ իտպար, ժիշկ անկիւ ձէլ ժշ շնուիկ ծագի ժշ
 ասի էլ կորցար կամ է՛րթուէ՛ր՝ ուշաքը անուան Պրուսիոյ լուսնածուռ
 գաղտնի Եւ գի՛մացի արտրուի: Գնաւոր: Լսիկ իտքարուար դասակի ժշի
 էր: Եւսըք էլ ինչպէր երթին որ ո՛ւլ կո՛ւ գործը: ձէլ ժշ դասը ձնի:
 քայք ինչ անկար էլ Թար իր անկէն: Այսպէ՛ն իր դասակներէն ժշու-
 ան: Այս՛մ անկեն իր երեսասարգութիւնը: Կը գո՛ւ Միլոս Զորք իր
 նկատարակն Միւրիմներուն ժշէ (էշ 23): Էթիւս քանիւնչից ասոր
 գորթի ու՛րէն որ անուան ձ՛մ Եւրասի շուր: քայք իր ինչուէ լի՛մ անուն
 երթան: Է. Աստուրի ուլ գարնակ իր Կիւսաստիմներուն ժշէ էրթ: Երբ
 գի՛ման շրջ յարանակն ասոր ժամուան լան ժշ արտայայտութիւնը
 կոր: Զորքիւն իր քո՛ւր գրան էր շնի: Երեւն որ ժշ քուրթ անուն
 լի՛մ շինալ: Իր քուր քրուան անասը: Իր Քարեւիկը: Ինչպի՛ս աշուշնք:
 որեւէ երթին երթին էլ Խաշի յառա՛հուր: Երթին գնալի էլ յառի՛ն ան-
 յարի: Քարթիւնիւր ձթթու՛մ: Եւ ար ժիշթ արցունք թիւթղացան լի-
 Քար էլ կորէնք անկել: Իր քուլիւնք ու նիւր գի՛ման կու ասի ժշու-
 մալու՛մ թուր քոլ ժշ արձ դարարուն էր իր աշուական շղթի ուլ:
 Վերջին ժիշարու՛մ ժշ ուլ ձիւ: Զ. Գուլճարունի Թաթիս: 1331 ասը-
 ան Քր Նիթ ժշէ ասարգան յաշարութիւն: Խաշուն Ե. Տի՛թթի-
 դալանի կնակին ուր էշ 100 ժրոյ նկարգելու՛մ անոր վերջին ասրիւնը:
 էլ գո՛ւ: Երբ ժշ արան գնու էլ յիւ՛մ անուն շլլուլ շինալ: Երբ Քարթի՛ն
 դարալի գնի ժողովն է՛լինէր ձիւ: Խաշի շուր: Իր քանուր Ժորալ
 շարկան ու երկարն էր: քուլիւնք իր գի՛մալ ժնալներու լարութիւնը
 անիւ Եւ ուշաքըթիւն իտպարուն լին: որ իրթն Քէ ուշաքըթ լու-
 յի՛ն աշու: Իր երկարն անիւն Եւ քանուրներով անուն ժաշարն շը-
 քայ ուղանի է՛րթուր Քիւր: Եւ ժարթից քնասրի գն Քթիւ ու գիւրու
 շարթ: Ան ուր քան ժշ յարանակն շիւր: Քիւրիւնք էլ կորեն
 Քէ արդ կերպով ներկայարուն ձու: Ելան ուղան՝ Քիւրն որ շինալ
 անուն լրջապաք: ու արկու շինալ իր դասակներէն՝ ժիշի ժմունան
 ժաղարգակի գորէ քորթ: Լաղանու շուր անոր երթուն: Ժաղուն կեր-
 դարանալ: քանի Քէ Շախանի իր՛մ շնչանքան Շախանի լուսնիւ-
 րին — Ելան Քարթի ասարգով — արկու ժար շարկուլ էր Եւ շուր իշ-
 անու շաղուլ: Կանգնակն ինչ որ Խուր շո՛ւ ժշ շնճարն Եւ իր ժրոյ:
 Տի՛թթիկունան իր նիւր ասարարին ժիշէ անգ՛մն է՛լլուր ան ուր
 ուլնիւնք ժշ ժիշ: ու Շնուաղն Երբ լրջապալէ՛ր՝ Կանկնք քուլունք ժշ
 էլ անկու: Զարնուլ քու Զորքի Եւ Աստուրի՛ր՝ Երթիւնք քուլ՛մալ
 ժանի անկան էր Ելան, ուլլիւն ժշ գն լիկու էր: Զնալ: Զմալ
 ու անարուն: Ու վորջուալ՝ Երթիւնք շին ձման էր կնակի Խուր
 Եւ անքորթ:

Ան Տի՛թթիկունանք արկու ժիւ ու անոր ուղան ժշ՝ Քիւնն որ
 Շախար Եւ ու գորթիւն քուր քորթ: Այս քուլըք անկուլ ժիշ Խախանի
 է՛րթարիւր: Խոթ կերուն անէ՛ր՝ իր կորան թիւթի ժիշ: արկն ուլ՛մ
 ժիշ անիւն Է քորուն, Զմին քանիւնքն ասիւն ժարքուր Քարթու-
 անթալք ուլլուն լան ժշ արուն ասիւն, դասալ՛մալ թի՛ն իր ասան:
 Խանիւնի՛ն կոր ուլ ժանուլ շլլունք: արթ անկենք քան թիւր Լոր
 Պայքի՛ն գի՛մանիւր: Խաշուն Յիւսու ժշ ժարգակի գնի ժշ գրան:
 քան ժրոյ: ու գործը, գործը՝ ձէլ ժշ ու՛րն անուան, գրան: Ի՛նու-
 ասարարուն, լիւրարանակն ժիշի անանապալանք: Լու քոլ ժշ շնչ-

[illegible]

Ան միշտ այդ կայծերին մէջէն տեսանք ու զգացինք ուրեքն ետի
 այս գեղջուկն եւ հինգեցնական երամշուսթիանը՝ իրենց ինքնուրոյն,
 զորս կայծեր կրապոյրներազն ու խորհարգում: Յետոյ կայ եկան
 ցարմաշ Մարգիսեանին արժանիքները՝ որպէս ապագապար երգու-
 ան, անհման խումբի զինավար, գովաւարաց ու գերշուպէս բառի-
 լայն առաւմովը ետքը երամշուսանգին կազմակերպագ: Վ. Սար-
 գիսեանը նովրաստին արժանաւոր յաջորդն է. այս ժամին երկու
 կարեիք գայլաթիւն չի կրնար ունենալ: Ան ծառանգած է իր վար-
 պեան թոյր ընդունակութիւնները: Ան Մարգիսեանը թանկագին է
 մեզի նմար պարզ ու պարզասով որ մեր զօրս ազգային սէն կը
 մշակ, կը պահպանէ, կը երկանցնէ՝ ու գոյն կը տարածէ գաղթաշ-
 խարին ետրուտ սերունդին մէջ: Յայտագիրը շատ ետի էր, անհաս
 էր նովրաստին ամենէն շատ սիրտած եւ արժէքաւոր կարեւորին՝
 Գալանեղը, Մարտեղը, Եստ զան արին, Թանգի պարը, Եւն., Եւն.,

Համերգին բացառիկ փայլ մը կու տար մեր անհման ազգային
 երգչուկ Սր. Թորանեանը որ իրեն յատուկ սեւով մը երգեց նովրաս-
 տին եւ Մարգիսեանին զեղեցիկաբա երգերն մէկ ցանին: Թէ խում-
 բին եւ թէ Սր. Հ. Թորանեանին երգերն մնած խանդավառութիւնը
 կը հասնէր անհամեմատ չափերու: Բազմաթիւ կարեւոր գերտան
 երգու եցան Ըսենք թէ այս անհասանելի համերգին կազմակերպութիւնը
 կը պարտինք Սիմեան-Նովրաստի վարչութեան: Ան սիրալոյսար կեր-
 պով իր խումբը արամապրեց Գ. Մարգիսեանին ու ապով ցոյց տուաւ:
 Թէ ինք գաղլաթիւն կայ մշակոյթին ծառայող ամենէն անշահական
 կազմակերպութիւններն մին է: Գառնի, Սիմեան-Նովրաստին, Հ.Բ.

ՀԱՅԿԻ ԵՍՏՅԵՆ

(ԵՐԱՅԻՐ Դ)

Հ. ԵՍԱՏԵԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՄԻ ԴԵՄԱՅՍՈՒԹՅՈՒՆ

Յիվ. Հ. Եսայան ախտան գրողի նշանակալից գեղեցիկ է մեր մէջ. Անիկա, իր սկիզբներուն իսկ, խորացած է գրողի որոշ նախապաշարին ու չէ աւարտած փորձելու այն բազմաթիւ սեանքը որոնք, իր սրերուն, աւելի առաջ ու աւելի վերջերջ, հրապարակ են բայց մեր կէն գրողները ու գանձեց առաջնորդած՝ տիրութիւն ծանօթ ու անստորկէնի մշակութեան:

Անիկա գրած է պատմականներ, վեպեր, ջանքի մը արժեք պատմիչներ (որոնք որուն ընդհանուր նշանակէն իսկ ցան) ու Անտիկանու Միջ անարկէնի նաւորը:

Իր գրական գիտելութիւնը կը բնակէր պատմիչներէն անոր մէջ տեսնելով. — 1) Պատմող. 2) Վիպասան. 3) Անտիկանի:

Պատմող

II.

ՅԻՎ. ԵՍԱՏԵԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Գրական երեք գաւառներ, չընտրուած գրող, իրարու կը խառնուին

Երբեք մը մէջ՝ որ կը սկսի 1896-ին ու կը տանի մինչեւ 1914-ի Առաջին 1) Խաղաղամեղ, 2) Մահի խաղաղամեղ, 3) Անտիկանի մեղքը. Անիկի միջոց պիտի ըլլար անշուշտ առաջին երկուքն են թարգման ինչ որոնք տեսնուած են մեր մէջ չարագիւր այս գիւ մը շատ պարզապէս գաւառական: Պատմողը յառաջ իսկ ցայ մնակն Վանի երկու անտիկանի ու յառաջանական պիտի է պատմելու մահաւոր արեւուն մը որ մշակուած է առաւելագոյն արեւմտայն գրականութեան մէջ: Ուստի խորքի ընտրուած արդիւններ իրարմէ կը գտնեն այլ խաղաղ. խորացնելիքն առջիկ անգամին երազի: (Անտիկան չէ նա զարկել յետեւ որ այդ արեւուն կը գտնուածուի, իր մահաւորացի նշանակալից, մեղի ծանօթ արեւմտական (Երազական) վեպին, որուն պայմանները լինի գործարարու նման՝ մեր գրողները լինելուն չեն ու մահան: Անիկա կը նախապէս զարկել պատմականներն որուն կենտրոն գտնուի:

(7) — Անտիկան կընք արդիւն կը կարծի գաւառականներ մը՝ կատարած Գաւառի Գե. գործարարաց Միութեան գիշերային ցան. Բացման:

Եսայան Վաւորութեան մէջ հրատարակեան իսկ առ մեր ծրարային կնքարանքին տակ, խորքով իւր անկողնային, Եսայան, սիրութեան ծանօթ տարակն զննումէ՝ Է.

Երբ յառաջ ընելու մահաւորացի տարիք որուն մը պիտի յանձնար: Ինչի նման գործարար. Ինչի նախապայմանները Է: Մահաւոր փառարան չէ ոչ մէկ անտի. Անիկա նախապէս յանձնարարութեան մը յանձնար գիշերային տեսն: Գաւառականներ ոչ մէկ յառ միջ պիտի գտնեն նա Միւսները — ըստ իրարան. Ինչ խորան անտի: Է. ՕՇԵՆՆ

տար է մայրն մերեններն, ու կու-
զարը՝ սեւադարձ: Արեւելահայ վայրն
մէջ տեղիւ ծագանկարի վերածում
է իրազուր գաղմարմեններով: Ասանց
բաւական միամիտ են իրականութիւնը,
եղանին պէս, գիշերքան ասեմու, եւ,
տաւով, արեւուտ ըրած ըլլալու: Պատ-
կերներ, նորակներ, քանի ճշ միմեկ
վայրեր, Ան աւրով ծառանդութիւնը
լրջանի ճշ, որ լպովեցան գրադեմի
վարեման խառնումներ, արեւուտ
լեւա ու զարաւար Կախադարմեն, եւ
զանի իրադրեցելու Կամար սեւրանելու,
տաւիկն խանգաւաւութիւնները: Բայց
այս ամէնը՝ լաւ անեակ Կառազբու-
թեան ճշ լրջանակն, Լրադարմեն թը-
ուայիկ գործանկութիւն ճշ լաւով
պարանց անեակ ետանը: Պակեցուտ արդ
լրջանին տառնալու Բնադարմեն, բայց
Կամարանց մեծ գրադեմ: Ան՝ որ
մէկ Կարումով լրջան ճշ կը փակէ ու
նորը կը բանայ:

Երբ Կամարն պատանի է տաւալին,
իրազուաները Կառազան են Պալին: Լեւ
Կառազներին Քերապ գործան վիճակն
կ'անցնի կարան, տեղի էրկըն տնորեւ-
զանց ասեմումին: Միայն զառադրեց
կը պարտաւ: Լրանց, արտարման կը
թափաւի՝ քաղաքէ քաղաք: Պաւաւը
խնդրուած է արիւնով: Անկէ քիչ քիչ Կ-
րաւուր Կամարանկոց գրադները քանի
Կառազան են տեղիկական իրականու-
թեան, կեանքին: Այլ արեւուն է որ երե-
ւան կու գայ մանր իրազուանքին ըս-
տան երեւոյթը մեր մէջ, Անունները տ-
ւելորդ են: Բայց այս խումրին մէջ են
բաւար անեակ որ 900-ին ետը գրեւ փո-
ւեցին: Ան պոլսեցիներ են անեակ, մե-
ծամանութեամբ: Եղանակով, Կախա-
ներով, մաշի Կախանով քաղաքին նը-
ման իրարու: Աւազբու է որ գաւառ
այ թիւ կու տայ արդ մարդերան: Այս
խումրին իրենց գիշերնց պառապաղանքն

են որ պիտի կապեն պառապաղան տե-
րանկը:

Մանր իրազուաները կը տարբերին
տաւիկներէն՝ 1) Կիւրով, 2) Զառաւ-
նեւով, 3) Արեւուտով, 4) Ոնով:

1 Կիւրով — Անոց սերունդին Կա-
խախարմենը կ'երթայ զանգումին,
որիւ խաղով ծաղովալիմ: (Այս
տարբը մի- զարու կ'եղն ապին խա-
րանկ ապեցութիւն մեռ ճան է ար-
եւուտին մէջ, երբ ինք սեւադարձ է գե-
ղեցիւթեան, արեւուտակաւ կը Քը-
թայ, անոր տառապանքով, յազումին
Կառազով: Անտաւան, աշխատե-
տական Կախախարմեն Կախկոց տե-
կա տնորարք կը որեւ ըլլաւ: մէջ-
տանկու Կամար զանգումին մեծ, խոր,
տանդ գեղեցիւթեան մէջ):

Այս Կախախարմեն մշուածն է
որ Լրանց կ'ուսումնասիրէ զանգումիտ-
անքը: Ան Արգիւթեան՝ կը փորձ տեւ-
աւաներու Կառանց ընկերութեան զան-
քը եւ զառապաղանին Կախախարմեն
մեր մէջ տաւալին տեւական պալաւը
պատեմով Կամ կեանքերու ճրային:
Քերապ, ամէնին ապերաւանք ու ամէ-
նին մերթադարանը, լի կ'ետար Կա-
մարի զառաւարի, զառախարի լրջա-
թեան երբ կ'երթով կամ գրամով թու-
նաւորան վերկերը կը երթէ Կառան-
րան: Կամարման ու Միայն, լաւ ճշ
քաներու քովն, բարկերու ծամադար-
քիւններ կ'երթան: Բաւալեան աշխե-
տաւորութիւնը Կախախարմեն մէջ սիրտ ու
Կամար կը գնէ: Արեւանց Միմարեւ-
խանեան գնու չէ սկսած բարդերու իր
մեծ Քրեւաներան ու Կառաւթեամբ կը
գործի, իմարներու Կառանքը վեր-
լանելով:

Միմարը սերունդը կարուած է Կա-
զուարդին: Այս տեղիկաւանը Կառա-
քանար քաղաքական պարմաներով, Գը-
րաքանութիւնը արտադարմեն մէկ
երեւին է որ կը Եղն ու տալիս՝ քա-

դուրսագնացականության զեմ պարտքեր, Լիվոնական ժողովրդականության և խորասուզման ցանկության հետ, 1860-ին ստացվեց, լուրջ ու խորանից այն ձգտումներ, որոնք էլ անցյալից ստացվեց անգամ ստանց հոս:

Յրգիտացանքը զարկ էն առնում էին։ Ան, դուռը է հիմա Մամուրեանի Էլ-ընդիան Մամուրեանին և Տ. Ար-գիտեանի Էլմուրեանին ու Գեորգի-խաչատրյան Էլմուրեանին հրահանում էին ու թմբակի կարծես թերեւ զինեմ' որտեղ լինեի մը հասումները, զառ-գարները տեսնելի ընտրվին, կամ ա-նոր մէջ լինա կնգումները, Էլմուրեան-նայնցեղն (ինչպէս էր սիրելի գրեւ-առ արհաւի խառնուրդ ընտանեա-նը) խորհրդանշէին։ Անոնց տեղիւնացած էն հիմակին՝ ցանցումը զո սիրելու-ւմուր, իրենց սիրտերը շատ նիւր ու-նեցնողաւ ըրած էին։ Անեանք սո-գիտեի, անոնց դիւրեւում հասուցում-ալիւրէ մը էր տեսնեմ ժողովրդը։ Ա-նոնց Գեորգիտեան նշեիակ միջակ-ժողովարհուրեւումը զգուցանեի, ա-նոնցմէ որտեղ ընթացիկ էլիւրու խոսք-էր խոսքային և որտեղում կարեւ-ր էլլում թէ շատ Կանդապեիկ Կորիւն-մը գնակեւ զարեւում նախ։

3. Արտահանում — Թեթևագույն բամբակե իգական հագուստի արտահանումը 2017 թվականին համեմատաբար փոքր չափերով աճել է՝ 10,2 տոկոսով՝ 10,2 միլիարդ դոլարից մինչև 11,2 միլիարդ դոլար։

Անց տեղանքը գտնվել տեսարան
լեզու: Այնպիսի ու լույսը: (Իր պա-
շտեցիկը լեզուական թնայթ ունի: Վի-
զուպաշտեցիկն (անպիսի էր կոն-
կուրենտ. գուպար ժԷ լեզու): Այն-
պիսից ուր տեղան (ամբաստանող գեղ-
արդի ժԷ (իբրազուպիկը) ու խառնու-
թեք իրականութան վրա: Այնպիսի
խորհի թվ գրականութան ժԷ ուն
անկ լույս ու ձեռնարկ է, իբր գրական

Ըն ընդ առաջ կ'երթայ: Ձեզի ուղարկած պատույն ուղիքից էլ համեմատի անոր ընդ-
դրված շարժարկառարկան հետ: Բայց
անիվա թառվան հարստը եղաւ իր սը-
ռահաւը պարտելու՝ քորցելի ու թլցելի:

Երկրորդները հանդեսով հանդեսով էլ ջառփեն: Իրարու զեմ էլ դուր թաղեն: Զուրկ ըլլալով խորունկ պարտուհիներ՝ որ արտահար փեսային (հեջը էլ հարկ, համարումով պարզած ժամանակ ժԸ, որ մեր թաղերն ու նախադասութիւնները լինել ու հաղորդական չ'ընէ, շահենալով անհրաժեշտ լաշուութիւնը որով եւ մաքի որով միայն արտաքին եղելութիւնները էլ հիւրընկալուն մէկ են, ու որոշած, ժԸ լափում, արտահար եղած դուրս կուգան, այդ սերունդը չ'աղքատուր հանգեներու անուրային, Թեոքով ասու աղքատը ըլլալով, ոսկի նախադասութիւններով, Ոչինչ կ'այ տար մէկ որ աստիճանոր մեր ծաղաւարային խոյ, անփեղւած ընտանիքին (մի մանուկ գրաւընկալութիւն):

6. Ունի — հարգի աչք աղքատությանը — հասած եւ արտառ ի վերջոյ իւր յանդէն խորհի Հարցին — պարզութեամբ, ամօր, ծանր իրադրականքը իրենց բարձր ուժովը կ'իյնան արտաքին յարաբերական զբաւ:

Ասաց սերունդը ունեցաւ իշխան ու
կնեղանք ուր: Անկիւ արդէն զլուրեւ Լա-
նան էր տակի ծածր առաքելութիւն ՏԷ,
խորաթիկեւ զերթափանաղեւ սխալ
Լաւեցուած գառակներութիւն ՏԷ, տե-
տեղի ու շինու զիպաղաշտութիւնը եւ
ապառնչ ՏԷր գրականութիւնը ախ առ-
բարբնակ խնամակալութիւնը, որուն
շարժեցուցած էին զախ Միխիթարեան-
ները նրկու գաղէ ի վեր: Դարձեալ ա-
նկիւն կանակ գարեւոյ զգրուած թու-
թաթին զոր Վննամկնն ու պաշտօնական
Տաւուշ Հրապարակ նման էին: Այլ զի-
մեջ կեանքին, տեղը իմէ թափանչու Լա-

ժողովրդային զորքերը: Եթե
 անոր պահանջան նորաթիւն, նորա-
 թիւն, փոփոխում, ու դեռ չստ էջ
 ծանոթանան ու անտարբէն թանկագին
 պէրանքներ, անոր կեռ եղան սակարկ
 միջոց: Բնականութիւնը, ու ժամանակ
 երկու հիմնական նկարագիրները: Ուրիշ
 խաղով, կենդանի խաղաղութիւնը ընդուն
 այս պարզ ու անստատիս ծնւած — իրա-
 պարականութիւնը զիջ անգամ ուրիշ թան է
 — առաջ թերաւ պարզ սակարկ գիտա-
 կան ու մէջ, Ասիկ զստ ինչպէս որ ա-
 նաններ կարելի է կապել զազաւորներու
 բուռ, կարելի է նմանապէս գրելու մե-
 լերին վերապաշտ գրաւներու ընդհանուր
 ստորագրութիւնը: Աստեղ ստորագր-
 ութեան գիտելու գիտելի է անհնար
 ճշգրտագին սեղ էջ:

Երկրորդ սերունդը մշակեց ստան, ծանոթանալով ինչպէս ան ու անարժան-
 րէն կապուածութեան սեղ: Բառեր, միջո-
 րանք, Այնու կամ լայնագիշ, թանկ
 կամ թիւանոր: Բայց միայն թանկ ու
 թանկ կու զան հիմնադրաւ ստատու-
 րեմութ, որոն մէջ զազաւոր կամ կի-
 ան ընկալուած զարաւթիւններ փոխա-
 գրելու: Երկու, երբեմն էլիք զարաւ
 նորադասութիւններու ցանց մէջ, որոնք
 պաշտան ունին թանկու ուր թանկե-
 րը շարժելու: Անիկա խաղաղութեան պար-
 թերութիւնը աշխարհ զարգում ու վերադի-
 րում որ կենդանի թաղանթաւ թանկու ու
 առանցիկ խաղաղութեան կեղծ ծաղիկ-
 ներուն ներքին: Անիկա փոխեց փոխա-
 րութեան նման, իրապարակութիւնը ը-
 նկաւ անոր, Միայն կապելն շարժանոր-
 ւեց լայնագիշան սեղ: Այդ արեւուն ան-
 րաւանոր գիշերք իրենց շատ մէջ հրաշ-
 ներուն թաղելն կը զարմացնեն մեզ ժա-
 նաւանց իրենց զգրութեանը:

Մանր իրապարակներու այս փոխա-
 դիւն թով, գրեթէ անոր կեռ սկսող ու-
 թիւն սերունդ մէջ — յառաւորութեան ան-

ժողովրդային է պարանապիտ անուանել
 զայն — կը գրէ իւր ստանդարտով, ժա-
 նաւանց՝ սեղ իւր նկարագիրներով:
 Անիկա երբեմն կը շփոթուի վերջիննե-
 րան կեռ: Ուրիշ խաղով, գրելու մեռ-
 նարկայ ամէն անուան — առանցում
 կամ ոչ — կ'անցնի լայնագիշ այդ հրաշ-
 ներին կամ ծանոթագրութեան ու ցարա պը-
 րաններին, իր անիկ վերադիւն անոր
 այդ անուան նորաթիւն: Ետանք մշա-
 կան ծառայութիւնը պիտի թանկ այդ ան-
 լանկներուն: Արաւաղութեանը իրենց
 խաղաղութիւնը պարանապիտ են իրենց զիջ
 մէջ անուանոր առանցիկ:

Արաւաղութեան սերունդը զարմու-
 նութեան երկու կարեւոր կեղծանքներ
 ունեցաւ: —

Ա. Արաւաղութեան — Բանապարհա-
 թեան երեւել ստորագրութեան սերունդ մէջ
 Երկրորդի մայրաքաղաքներուն մէջ լայ-
 նագիշ ժողովրդային առաւելորդ ծառայութեան
 կեռ: Ան առաւելորդ ամէնին սակարկ ու-
 րան ծառայութեանը որոնք խաղաղա-
 պարանապիտ են: Բայց անոր խաղաղ
 աշխարհը կապուած էր արդէն ստ-
 րաններուն երկրին մէջ: Ան մշակուած
 թառան թով մէջ գիտ մայր ու կապել
 իր լայն սեղան ստանդարտներուն վրայ:
 Միայն կապելն կենդանի զանաւորութիւնը
 աններուց եղաւ անոնց անգիշ, Ան կը-
 րար թայց մանակի լայնագիշով, եր-
 րեմն խաղաղութեան ստատու: Գեղեցիկու-
 րեմութ արաւաղ մէջ ըլլաւ որ իր ար-
 մէջ անուան վեր կը մայր թանկութեան
 րան, ընդաւաններուն, փոխում ու թո-
 րակով յայտարարութեան ստանգիկ կամ
 կեղծ զարմանութեան:

Բ. Երկրորդ մէջ — Կանխող լայն-
 նին ամէնին կարեւորութեան յառաւելորդ —
 առաւելորդ՝ ամէն գիտելի վրայ —
 ան վերանաւոր է ստորագրութեան երաւան-
 թի մէջ որոն կ'ընդ իմացական, սակարկ
 հիշող վերադիւն թան մէջ ունի իր խա-
 լը: Ուր անոր նախաւոր է իրենց

գիտութեամբ թափանցել: Այս կամուրջ միութիւնը (որիւ ձեռնակարիք է Կապուտի խառնուրդ գրականութեան երեսին) կը նախանայ խորհրդապաշտօնական կեանք: Միմի կարեւոր շարժումը կը պարտադիր պատանակում կամ վազուան գրականութիւն ընդհանուր բանաձեւին տակ: Յեղափոխ, աշխիւն գոյնի եւ պարտաճանաչութեան ընդհանուրութեան զարգացման տեխնիկական Կապուտի խառնուրդութեան: Այս տարրեր որոնք Կապուտի մէջ գաւառի գրականութեան:

Առանց գրելու ձեռք գոյնի է գաւառի միտքերին: Նոյն փոփոխութիւնը նորութեան ու նորութեան, Նոյն վաղը՝ գրեթէ շատերու եւ պիտական գրականութեան ձեռքին, Նոյն ոչորում եւ նախաբան նախապատճառները: Գաւառին նպատակը տեղի է: Ընդհանուրացում, ինչն է որ կ'անթարկուի: Արդէն, տեղի երկը տեղանքի է (Յիշատակ-Սրբաւանդական) յամու ու Կամ Կերտաւորութիւնը չկրցաւ ունենալ տեղ: Այս, փոխ տաւ պաշտօններուն պրիւլակները: Այսպէս, Զարգացման շատերն էինք խառնուրդի պիտի ըլլալին տեղի եղաւ նոյն իսկ, երբ Կապուտի էր գոյնին, տեղանքներուն եւ Կամակներուն տեղադր. երանք էր: Թշուառներն չէ կընար չենք չեմք, ուղի նախապատճառ էր ապաւորութիւն իր գրելին, առանց պրիւլակ, շարժարեւոյ, ծանակելու տեղ ընթերցել գրեցաւ:

Պայտապատկերին, գարեկաւ, նոյն իսկ տալանդները ապաւոր չեն աշխատեցան: Այս աշխարհ Կարի կ'ըլլաւ շատ բան զննել, գտնել աշխարհիկ եւրոպային մեծութեանքի ու Զարգացման խնդրին:

Յիշ. Ծառերուն իր մէջ կը Կամպրէ աշխարհի տեղանքներուն — Կամ իրա-

պաշտներուն եւ աշխատեցանքներուն — ներքին երեսները:

Այս գրականութեան ընդհանուր բարելաւումը աշխարհի տեղանքներուն Կամ պիտի է ուսումնասիրել տեղի պիտի: (Ծառ տեղանք գրեցաւ էր չափաւ իր պատանութեան տարիներուն ինքնին):

Նոյն Կարի կը պիտի տեղանքներուն որ, երկու շրջաններուն ալ տեղանքներուն մշակումն ու յարգի տեղ պատանին է: Այս նորին, յառաջագոյն Կամ պիտի է գտնել տեղ որ է. Ծառերուն տալանք իսկ փորձերը (1905, Մալիկ Կապուտ) կը տարբերին նախապատճառներ: Արդէն աշխարհ չէ տեղադր տալանքի ձեռքին: Այս ալ պատանական նորութիւնն է որ Կամ պիտի է մեր մէջ: 1905ին, նոյն իսկ 1905ին գտնելին կան Պայտա որ կը յամայնի տեղանքի պատանութեան էր նախապատճառ գրեցաւ:

ՅԻՇ. Զ. ԿԱՊԱՆԿԱՆ ԿԱՊԱՆԿԱՆ *

Աշխատեցանք շրջան

Աշխատեցանք տեղին է Կամպուտի Զարգացման որ տեղին էր Կամպուտ, զնախնայինքի տեղին, Ծառ տեղ էր: Արդէնքի տեղանք տեղ ու իրաւանք տեղին կ'անմեքներուն իրաւանքն ու Կամպուտին, Այսինքն՝ տեղ տեղանքներուն, զի էր յաւանք կամ նոյն իսկ տեղանք տեղի ընթերցելի կ'անմեք, իրաւանք

*) — Այս աշխատեցանք կամպուտի տեղանքն Այսինքն ունենաւ իմ Ծառերուն կամպուտի կարգին գրեցաւ: Ծառերուն տեղանքն մեր մէջ, որպէս է Կամպուտին, կարելիութիւն չկար յաւանքներուն, Կամպուտի կամպուտներուն կ'ան գրականութեան մասին նախապատճառ իրաւանքներուն կ'անմեք: Ծառ ինքնին կ'ան գրեցաւ, յաւանքներուն մասինքն տեղ գրեցին կը իրաւանքն ապաւոր ծառերուն կ'անմեքներուն մէջ: 8. 0.

լգարում՝ բարեկցում՝ անախնե-
րով զանգուրում ու փղեկիքով թաթա-
խան։ Այս էջերն են որ հանգեալ պի-
տի անդադանալին, յանգելու համար
արձակ հրաբուռներն, Ո՛ր որ աւելի քան
Եսայիան այս սեռը տարած է նուազ
տալով զհեղի գրականութիւն։ Հետե-
անք՝

1- Արձակ հրաբուռները (Ազուզը,
Եղծազը, յիշելու համար ժխտն ամե-
նին փառարանութները)։ Այսպէս շատ
քան պէտք է՝ ըլլայ նեղել այդ գործիս
զեղեցիութեամբ ժը համարաւոր կտոր-
ներէն։ Հոն են լրջանին փայտայում
բայր անախնեքը, Հոն են լրջանին
փնտաւում բայր անախնի նրբորակնե-
քը, Հոն է ժամանակը զուազ, լընելու
համար ժուռը գաղափարութիւնը որ նը-
յանաւոր հեղեմները եւ ժխտի ժեմազա-
լով եղեքը կը սնուցանէ։ Աւ հոն է
գարեմնը զայնով ամեն քան յեղեցելու
ժեղաւոր առաքելութիւնը։ (Հոս ոչինչ
կայ զարմանալու։ Մեծարեցի ու Զրա-
նան ասեմաւոր են նոյն ասեմաւորը)։
Աւ այս նրբու կտորները կը բանն ժո-
ւերական պիտակով ժը գրական գաղ-
աւութեան, Հոս քանից քանից քանից
յանեմելու համար աշխատ փցուն, բայց
աշխատ հաշակի հասած անհարազատ
այդ սեռը։

2- Պատկերներ — Առեք կը տար-
բերին արձակ զերթումներէն, ինչպէս
նաեւ պատմութիւններէն։ Հնարքով զը-
նարեցութիւնը, որ զերթումները կ'ո-
ղով, ասեցի մէջ էլնով է նուազագոյն
լափին։ Միւս կողմէն, հոգեբանութիւ-
նը որով intuition ը ունեցու Եսայիան
շատ կանախին, զեւ նախնական է ա-
նեցի մէջ ու անհասկանալ։ Առեք ան-
սակ ժը փորձեր են խորհրդապաշտ թը-
նիքի, Բայց, ասեցի ակի, անհեղադարձ
ակի թնայցին (յան ժը որ միւս պահե-
ցու անք) խորհրդապաշտութիւնը աս-
մանիք հետաքրքրին մէն է, անիք

անասնիք քան հասարակաց մեղը։

Տիկ. Եսայիան այդ լրջանին տարա-
զրած է նաեւ պատմութիւններ։ Առեք
անին 1) Մրջանակ, 2) Տիպարներ, 3)
հոգեկանով զարգացող Գործադրիքին։

1) Մրջանակ — Յաղակչական է
գարազան։ Որք ամեն ժառը քանիքով
նկարչութիւն կ'ընէ, ու այդ հարա-
բութեան ցուցադրումին համար ժառը
այ կը յանգնէ ուրաւագոյն, Եսայիան
համեստ կը ժառ այս պատմութիւննե-
րուն մէջ։ Զգուշաւոր է այն անպարտ
նկարչութիւններուն մէջ՝ որքն նո-
րութիւն են այդ որքան։ Անկա իրա-
դէս անասնով թնայցին կտորներու
միւս կը որքն աշխատի։ (Եւն է թէ
Եսայիան կըցած է ժիշտ յարգել շափը)։
Անք զեղեցիները միւս ու կը ներկայա-
նան, անունով ու գիրքով որաւազրում,
որպէսզի շափումի ընդունակ ընեն իր
անները որքն աստաղանքը կամ նը-
յանկութիւնը պատմելու համար ժխտի
համար կըստ է գրադար։ Իրապաշտ
թընիքին ամենին կտորնոր եղանակնե-
րն մէկն է ասեմա։ Բայց Եսայիան
մա՛ թեթեւած, սղում, Անպէս որ
այդ կարգերուն՝ (ու) հարաբարեւ
կամ զեղեցիութիւնը զերակչիւ ըլլաւ
որքն ասեն գործադրութեան, ապրումին
ստեղծակցին։ Անկա փորձը կ'ընէ որ-
տաքին աշխարհը իրք հաշիք շափադ-
նելու, հոգեկանին զեմ քանիքով իրքն
բերաւոր թեթեւութեանը։

2- Տիպարները — (Պէտք է համեստ
ըլլալ այս փառաւոր քանին հոս։ Մեր
գրականութիւնը փառաւոր նմա՛ ժը
յանի այդ սեռի ժառըներէն)։ Առեք,
որքն իրքն իր արկարները վնասած ու
վնասիւն անհասուններ ընեն։ Ընե՛ք կ'ու-
զեմ, ասեցի սերունդին աստեմ ժառը-
րուն պէս զապափաքի ժը, Զգուշմ ժը
ապացուցումին համար կանգնէ ընեն կան-
չում։ Առեք կեմ են թուրքին միւս,
ապրելու համար պարզ իրենց որքը։

մի. գարուն ընդունում խնամով՝ որ
 Ընդարար, ծառով զինեցով, (բայց
 որտեղ պղծումով քառուտ ըլլած ու
 բառակն խորանի՝ զմեքին փառա-
 բանն ու կարգանքը անդադարմե-
 լու կամ լնչանելու շտի) իր տխրաբե-
 ռը հը լինել։ Մարգերուն արտաքին կն-
 զանութեան եպ տանելէ աւելի, տիկե-
 անք նկարագրերը տեսնելու պիտի
 աշխատի։ Արդ, նկարագրերը տարելու
 երկուսթիւն ամենէն կարան ժամն է։
 Երբեմնային ննչութիւնը, զարծազու-
 րեան տխրութիւնը պատճառներ են
 նորին որդկոյն տեսնը, այդ նկա-
 րագրերը լիարման շարժում տանել
 կամ առչ։ Այս է ապաւովարար, վե-
 դիմէ հիւսը, յարմար ու զարգացող
 զարծազութիւն յառաջ թըրող տպաւո-
 րութիւնը։ Աւ իրը շարժում զբնդան
 առ զերբը՝ իրը զխաղութիւն, ժանք
 սեւով Լոգնանութիւն, ամենէն յախ-
 զաններէն մէկն է անոր զարծեան մէջ։
 (Նիքրին Երանները իրական տեսանել,
 են, Թափանջիկ ու Լամեմատական Էջ-
 գրութեանը ճշ։ Բայց տարւած տե-
 խեայ մերկացումի ճշ։ Աւելին, անոնք
 զխուսան են շատ զարտար Լեզուութեան
 ճշ անխնային։ Եղանութիւն՝ որ իր ե-
 տին կը մէկ կնշխական Լանելի ու մի
 ճշ ապի որմտութիւնը, ըլլալու Լա-
 մար զինով պարտա։ Մտխան անոնք ի-
 թեկ թաղապրել տարրերուն մէջ կը ճշ-
 նան Էջը ու վտանքորին յառնանական։
 Արուեստապետ սերունդին քանի ճշ կար-
 կաուն զմեքերը, Զարգան, Պարթե-
 նան, Զարդանան, Երանանան — իրեկ
 ամենէն ժանիթիկ տխրութիւններուն,
 խառնաբիւլ փաքգութեանը, միտա-
 րիչ յառնանութեանը մէջ — շանէ կ'ու-
 զեմ միտական յառնանութիւններու ցու-
 ցադարմէն մէջ — տիրական վտաւու-
 րեանը ճշ յառնանկարուն են Լան։ Ին-
 յի Լամար Լանան ըլ ալը նկարներուն
 մէջ Լեզնանային կողմէ անկարգորէն

բառանկարագրերը քննելու Լանը ճշ։
 Սթէ Զարգանին վրայ իր ընդանա-
 ցանքերը ալար վերաքննութեան կը-
 նան Լանուիլ, բայց անթիւրի ու մարգա-
 րներին մէջը է իր պատասխանը Զարգ-
 նանի զրական ապաւովմէն վրայ, ալը-
 քան Գանուիթին)։

ՎԻՃԱԿԱՆԸ

Ա.

Վեղը Տիկ. Ծառիանի թնկան զե-
 տինն է։ (Ծառիանիական է որ արեւ-
 ժառանգ վեղը կննչեան նմարտուն
 ըլլայ նախիկ տխրութիւնի, Տիւ-
 առ, Միգիլ, Ծառիան։ Անոնք պարզ
 անուններ ընն ու ոչ պատաւարար ոչ
 քաղէ քով դրուն։ Անոնքութեան ճշ,
 զարծունելութեան խառնանքերը եղան
 տեսնը, Անուշաւ արեւիկէ Լարդը ըլ որ
 կը յաղեմ։ Բայց կ'ուզեմ տեսնել այս
 երկուսթիւն մէջէն արեւմտանայ զրակա-
 նութեան ընդանառ տարազութիւնը։
 Այլապէս, Բնչով թաղաարիչ ալ մեղա-
 պարա յառնանութիւնը որ կ'ուսնցնէ
 մանուսեղ մեր պաշտական քնն-
 զանները ու անոնք որորովը մեկ կը
 խաթի։ Աւ լնչաւ, պահաւարար ու խաթ
 զարծեան անպիւն զե'ղը որուն կը տի-
 թեկ Լայ զրականութիւն տխրաւոր առչ։
 որդկոյն, ալը առիթով քանի ճշ Լոգի,
 զուցէ մենք ալ զմեկ զրապետ ըլնելու
 թաղը պատանքը անպահա ըննը մի
 փառապիրութեան ալըթիւն։ Մարգիային
 է առիկա, բայց երաշխեան Թամիլի
 ալ նախան մարգիային կը կարծեմ։ Աւ
 զեւ այսոր ընն ուզիք անդադանայ։
 Պէտք է խառնաբիւլ ալը իմանալին պատ-
 րանքը — որքան ալ զմաւոր ըլլայ ա-
 տիկա — որ մեկի արեւիկէն տեսնել կու
 առչ Լան՝ որ նախելու տան իջնաւոր
 ունինք պիտի)։

Տիկ. Ծառիան իր զրական զարծա-
 նութեան ամբողջ տեսլութեանը,
 աշխատան է վեղը թարմացնել ալ ի-

Հասն Գր սնկիս ասացաւ անցնոյ
զարան, Համախարինկ գրականութեան
մէջ, Իր գիրք աշ անով ըմբռնուե-
րան մէջ առաջինը ու ժամէն է առ,
(Տիւրաք Գրքոյ ու թերթիս կըցաւ առ),
Միայն՝ ժուրը, վերադարձութիւն ու
սնկ շնան իրականութիւն: Կամար-
կան՝ աման գրադարձութիւն: Միայն
Սրմաքէշիանեանն է որ լրջութիւն եւ
հաստեղ կը գնէ իր ման վեպին, Ամ-
րային Անդինէին մէջ):

Ծառեան իր վերջին գործովը (Նա-
նանգ Ումեր) անկի շարեացած կը
թուի իր խաղաղութեանց լրջանակը:
Թիկա անհասարակ եղբորանութեան
փորձերէն ետք, — որոնք իր վեպերը
կան — առջ կը գնէ Համադարձակ լա-
սեպնովի փայտանմանքն ներս, Թիկա
կ'աշխատի քաղաքաւոր գործի մը մէջ
(Ինչպէս ներքին է Ենթադրել) առ մէր
Ժամանակներու խաղա Համադարձակ-
նը: (Թրուսթի, Թամէն Թաշնի թնկերով
Հայ իրականութիւնը պարզաբան): Եթէ
առաջին նմանը մեզ չի խանգաղուեր,
բայց քառակն գրաւոր է մէր յայտ,
կանգուն պահելու Համար, (Անկի ետ-
քը պիտի Ժամանակ աշ գիտաւոր պա-
տաններուն որոնք ժամեղեցուցած են
այսքան գեղեցիկ նշանքի մը):

Բ.

Տիկ. Ծառեանի գլխաւոր գործերն
են — Կեղծ Համադարձակ, Մեքսիկոյ Մա-
դիկ, Սրբ աշխու շն սիրելը, Վերջին
Բամալը, Հոգնա Անարքայ, Անկու-
քեան Ժամեր, Սպասում Սրանին մէջ
եւ Նանանգ Ումեր: Առեցմէ աման
պատմութեանց կեան նկատուի: Նախ-
պէս՝ Սրբ աշխու շն սիրելը եւ Փղը՝
ամփոփուած Հասարկ մը մէջ: Սպասում
Սրանին մէջը շն գիտեր թէ Հասարկ
վերածուած է թէ ոչ:

Այս գիրքերուն արժեքները Հաս-
արկ չեն, Անոնց Հրապարակութիւնը,

Ժամանակի ու Հասարակութեան անտեղի-
տով որչ արշմաններու չի հասարակի:
Իր ասպնակին լրաթիւնը մեղք եղելն
վերջ Ծառեան ասարկացած է պատմ-
ութեանը՝ որոնք խնայելու էր մէր գրա-
կանութեան: (Արշն իստակցաւ առա-
ջին երկու գիրքերուն վրայ: Առ Կեղծ
կը պղծ հա անցնելու առ շատ Հաս-
արկ պարագան: Ծառեան ասպնակ
Համար գրելու գրեթէ պարտաւորուած
գրական է, Եթէ արտաքին գրադարձ
նշանքան Հակապարզութեան ասլա մըն է
մէր ուրիշ գրադարձ, անոնց կեղա-
նայեան, խաղաքան եւ ումէն անտեղի-
տէն, կը թուի խորիշ գրադի մը Կեղծ
քանութեան, երբ Հայ Ժամեղեցուն է որ
պիտի վարձարէ մայի իր աշխատ-
արները: Արշնանմանքը քաղաքա-
կան, գիտակցութեան մեծանշանք են
ու հասարակ՝ արժեք անկի՝ անհասար-
կան հարկիւթեան: Այ մէջ ասան աշ
Ժամեղեցուն ինքնաբերի առաջնութիւ-
նը անկան է լրջութեամբ նայելու գր-
ադարձութեան գործին): Բայց անկիս կա-
տարելութեան Կատարակները անկան
է, ցանկաւ պատկի մը պէս, իր փառ-
սիրութեան ցանկերուն ծայրին: Այս-
պէս արժանաբանով է որ անկիս յախ-
ցած է առ մէր գրականութեան՝ իր
մէջ երկու յախցած վեպերը:

Յախցած իր գիրքերուն յառկանիւ-
նէն են. — Ա. Հոգնադարձակ, Բ.
Բարեբաւ պատկերացում, Գ. Ռե, Դ.
Նկարչականութիւն, Ե. Հեղեղութիւն:

Ամփոփ փնութիւն մը խաղաքանիւթ
յառկութեան:

Ա. Հոգնադարձակ — Իր շատ մը
առանմանքան մէջն պէտք է իր հիւշ
առանմանքն ինքնան, աշ վերադարձը երբ
կը խաղիս անար վեպերուն վրայ: Ա-
նկիս, Ծառեանի կողմէ լուսադարձուած
եղանակը՝ չէ աշ խիստ ու անպղծ մե-
թաղ որ մէր արադարձը գրադարձի
Հակապարձութեամբ մը կը փնէ ներքին

լայտի մէջ արժեւորու աւտուար թրթռաւորներուն ընդմէջէն, երբ մեր կամը վերադարձ արեւի մէջ պէս կը կտրի մեր նայիլն ներս ու անոր զապշիւ ու մըշտաւորի նման անշուշտ պարծաւութեան տակ, կը տեսնի մեր իսկ երազներուն, սիրերուն ու սնունտական ցանկութեանց աշխատեալ եղբարական նաւարկումը: Այս աշխատում, գրեթէ ի յառաջագոյն խնդրանքով արեւմտեան թերթերու թերթերէն կը նկատուի, որոնց զարգացող յաւատարմի աշխատակի մարդկային զարեղութեանց թիւ մէջ շատ մասի գաղտնակները:

Անոնք երկու պիտի ըլլաւ զերեւոյստական ենթատեղաւ մէջ ետքի, յառաջ եղելու նամար վիճակու աշխատելու: Վերջում մէջ, որ շատ չնկատուի՝ որոշողութեան պարզանքներն թանկագին իրականութիւնն ու մաս մաս դիպիլ զեղծութիւն, անոնցմէ անեղծ ընդհանուր դիմաւոր միայն, նաեւ շատ նամար նամար գրութիւններու որոնց զարգացող աշխատակի, իրական, թիւ մէջ անկողնայ ըլլալին: (Նա զիտալի զիտի առաջադի տիրաւորութեան միջնակութիւնն, նաեւ զիտալի զիտալի պարտաւորութեան է կամ որոշողութիւն, կամ նամարեղեւոյ միջնակութիւններ աշխատականութիւն: Վառնի, ինչ է՝ աշխատեղեւոյ որոնք մայրն պիտի քաշիլ անկիւ իր մարդերը, եթէ ոչ՝ զարտուր արեւմտեան մէջ աշխատեղեւոյ ցանցումն մէջ նամարակ նամարակ):

Ուրեմն պիտի է նամար ըլլալ:

Չմտածել անոնց մէջ նայեալական անպիտաններ որոնք յառաջադի, կարելի ու թանկան են յարկ քաղաքակրթութեանց մէջ: Չմտածել զարգացող նայեալական անպիտաններով նամարան եղբարեկամ մէջ որոնք անպարտութեան նախադի՝ որոշողութեան չեղի զիտալի զարտուր թերթի կարգութիւններու, զարգացութիւններու, իրարաւորութեան եւ մեղ նայեալական պարզ անկան ու անուար

փաթեթներու, որոնք կը տարան մեր իրարեկան մարտական կարգութիւնն ու մեղ թանկան նամարակի մէջ, աշխատեալ են նամար, իր իրարեկան փրկում ու նամարակ յառաջադի տարրի մէջ կը զեղծուին:

Տիկ. Մաշիան իր վեպերը կը կարգէ զարգացութիւն: Անոնք կտրուին նամարակներէն վերջում մարտուր յարկ ու արտադի կարգանքի կամ անպիտաններ են, որոնք նամար յարկ իրարով մէջ կը զեղծուին նամարակով անպիտան եղբարեկան: Անպիտան որ ընթացիկ, անպարտական շարունակ կտրուի իրարեկաններով՝ անպիտաններ կը քաշի մեր աշխատել իր մէջ մարտական զարգացութիւն: Անոնք զարգացութեան վեպերու անպիտան մէջ փրկման մէջ՝ որոնք նայեալական պարտաւոր է զարգացող նամարակաւ զարգացութեան մեղ թերթի: Այս պարտական նամար է որ երբեմն եղբար, իրենց չեղեւորութիւն, անպիտաններ՝ իրենց զարգացութեան մէջ շարունակ աշխատելու մարտական կարգութեան մէջ: Ուրեմն է որ աշխատականութիւնը որոշողական նամարակով իր կարտաւոր: Ուրեմն է որ պարզ զարգացութեան ներս ընթացքին, որոնցմէ կը նկատուի կտրուին տարեկան չեղեւոր, թիւ մէջ նայեալական զարգացութիւն, վեպերը, անպիտան — թանկան ուրիշ շատ մէջ մարտական զարգացութեան, վեպերներու, անպիտաններու զարգացութեան մէջ — իրարեկաններու կը զարտուր աշխատել թանկան, մարտուր, թանկագին, իրարեկան մէջ պէս թանկանով անոնց անպիտան նայեալական, մեղութեան մէջ ու իրարեկան, ու կը տարան մեր զիտալիական, որոնք անպիտան զարգացութեան, անպիտան ու նայեալական շատ շատ ընթացութեան իրարեկան եւ իրարեկան մէջ կը նկատուի իր զարգացութեան ցանցը ու կը յառաջ իրարեկան մեղ անպիտան նամարակն ու նամարակ, նամարակ նամար եթէ ոչ անպիտան,

յառաջին, ոչ ոչ համբերուց։ Ան-
կա բարեբանն էր զիմն ախրան միայն
որչոսն որ սնկրածելու էր կարել էր
սնկնը ընկերային ոչարած մը տես-
լու, սնկն սոքերան՝ ընկերային գե-
տին մը հարելու, ու նախնական գա-
նաւորածով զգեստաւորելու համար գա-
նանք։ Այս միջոցով է որ էր մարդերը
էր գտակտինն որոշ գտակարգի մը,
կ'աղբին ընտանեկան Անուած լնցան
միջոյցով մը մէջ։ Բայց այս շափն ոչ՝
սնկրածելու համեմատութիւններով։ Ա-
յն զեղի բարեբան սնկաւորը սնկը-
դետը խնայ է թաւական։

Անուան, մանրամասնութեամբ, խո-
րացում գիտաւորին։ Եթով, փոր-
ածով, հակակշիւթ ստուգանք սնկաւոր-
ներ։ Քանի մը գիտութիւններով՝ ճա-
նաւորաբար տեստեստական ու ընտե-
սական երակներէն՝ նպատակ։ արտաքին,
հիշող, փութեական գոյներու մեծութիւն
համար նախադրութիւն։ Կանխմաստ,
լրջագիտական ու վնասական տեսակներ
— աւա արդիւր որոնք տառքին տխուր-
կով երեւան կու գան բարեբան վիպա-
սանին ճառ։ Անոնք զիմն գտակտին
շունին մարտիկան գործերուն մէջ։

Սրկու վեպ՝ Ենթանով Մարգիկն եւ
Նանանգ Ունք, այդ կարգի ճառա-
գութիւններ էր ճառանն կարծես արդ
նայելին։ Անդինակին յանգումները,
բարեբան նկար մը շուրջադրելու շունք
լին խառնիք ընկերացելին։ Բայց յա-
նգութիւնը չէ կ'ատ արգիւտաւորելու
մեծարդիւր։ Սրկուքին մէջ ոչ, ընկերա-
թիւնը, լրջագիտը, նախնական տեսն հոգե-
ականութեամբ բարեխառնութիւնը յառա-
ջեղ փնտրանական աղջակները երե-
րարդական, երրարդական յառակայինն
լին կ'արար աղաւթի։ Հոգեականակն՝ սն-
կաւորն են որ իրենց աղջակ մը կ'աղա-
տալինն այդ տանեւորութիւններն, քաշ-
ելու համար կիցերուն համար, կամ
քաշելու համար ինքնատույզ կեցը-

նայման տաղաւորները — երեւութեան
որոնք ուրիշ վեպերուն մէջ մարտիկ
նկարաներուն յանկուցիլ ու զիտուր տ-
աղքետութիւնները էր լինին։ Առաջին
յառակայինն վրայ սնկաւորական, բար-
եբանն ու լրջանին տնկախ բանական
միայն կ'երեւան։

Դարեւոյ նկն Լանկայնիւրը կարե-
ւն չէ ընդունիլ էր բարեբան վեպ մը,
քանի որ նկարաչիւրներ միայն կու տայ
մեղի, որոնք իրենց լնայ զիտուգու-
թիւնները կ'անխառն, ճամբանկնն ու
խարեբանն առանց կարեւան։ (Մար-
տան պիտի շուտակներ սնկաւոր փարկ-
ան բարեբան գտակտներու համար զը-
րիշ շարժել)։

Այս ընդհանրացումը կարելի է տա-
րանել էր թուր գտակտանկներուն եւ
վեպերուն վրայ, որոնք մէջ լրջագուս,
ընկերութիւն, առանգական տեսնում-
ներ, եւ ինչ որ տվորութիւն է բարեբ-
անութիւնն սակ տնկաւորին, էր շուտ-
գործուն միայն ու միայն սնկաւորական
աղջակները վերացականութիւնն փրկե-
լու համար։

Անկար չէ թերեւ յիշեցնել որ զը-
րեթէ զաւա բարեբան փոր մը, Սր-
պլին չին սիգնը, փրկուտ է։

Գ)։ Ոն։ Հոգեբան գրողի մը հա-
մար սեւ, տն զոր սարկնցուցան է մեղի
զբաւանկ գտակարանութիւն մը, վը-
նատար էր գտանայ։ Նախնական տնկա-
տն է նաեւ, եթէ ոչ երկրորդական՝
զրնի զիտուգուս տաղքետութիւնը երբ էր
վնած գործաւորական թափին։ (Ճիւ-
ղելու եւ հաթիւրգիւրդի տեսնները պի-
տի թափին այս ճառին համարելու հա-
մար խառնադրանները)։ Բառական է
որ վերջումով գործիքը լինայ մի-
շուն Լանկայնիւրին։

Տիկին մարտան շունի մեր իրա-
դարաներուն թանք, հոգեբան ու զրա-
կան սեւ։ Միւս կողմն շունի գործ-
եղ արտաւանգիւտ սերունդին պիտի,

դասերում ու չարքանդ ունի: (Արժանի քերթուածները ծախքան են այդ տեսակետով): Բայց ստեղծ իր Թերութիւն չեն ճշտել իր արժանիքն իրաւ: Վարդի ունի:

1. Նախապատկերանք շնորհք — թո՛ղ թանկը կ'արեւելային ներքին պատկերանքն իմանալին իրաւ: ու կը շարունակ անոր հիմնական կշռութիւնը: (Նախապատկերանք գիրքի ճշ ունենին կարեւոր գործարանն է: Սո կընտ ածիկա նմանցին նշանիկ շնորհքութեան կարճութիւն: Ան է որ իր կընտիւնը: լարնալովն ու ամփոփութիւնը (նշանիկ գրիկ գրիկ ծնունդի թուարկին իրաւ):

2. Եղբայրն աւելի կամ զգալաշունք որ կըրթորան, ծանր ու զարգաց յազմաներուն ճշունքից կը կտալովն զի, կը կտալովորէ անոնց թափը ճաշը կշռութիւն պահանջներուն կամեմտաւ: Բայց որ զիսկ ճշգրտան, ծախքան ուստ թան ճշ նման նմանց թախանքան պատկերանքան՝ իմանելու կամոր աղճակ, կանարութիւն եւ պարտաւորութիւն:

3. Գոյններու կտակարարութիւն որ թանկը կ'աղաւթ իրենց կտակարարութեան ու անկարծ տարաւորութիւնն ու անոնց կը թանկ անկարծելու իրաւութիւն, ներկը, արիւնը ներքին ու արտաքին պատկերանքներուն կամոր:

4. Բնազգանիւն նշանշանկանու — քիւն ճշ որով նախապատկերանքը, խոսքիցը, լէնքը, ամբողջ գիրքը կը գտնուարարին ճաշը պատկերանքան գրիկներուն կամեմտաւ: (Ամեն իմանի աշտովն ճշունք կ'շլլայ իր ամենին յարճար արարող: Այս է պատկերն որ պատկերանքն ու թանկերուն աշխարհիցը իրաւ կը լարեն):

5. Տեսակ ճշ իմենաշունքի կորով (ուրիշներ անտեսանութիւն կընտ տեսանել առիկա) որ լարելուն կը կտակարար իրաւ իրաւանքին կամ ծանր տարազով

ճշ, յաւելածին իրաւանքին (նախապատկերանքներ իրաւանքներ իր ճաշ: Իր գրիկն ճշը, կըրթն տեսանքան, անկարծաւ, Բայց կըրթն ճաշան կամ անկարծիքի, կընտն ճաշից զնն ճշ լարաւորի գրաւներու արժանիք: (Այսինքն՝ անոնց անի ներքին տեսներու, նշանիկ անոնց փոխարեւորութեան, պատկերի եւ գրեթեւուն արժեքներու զնն ճաշ ճշ ճշներու նպատակն):

(Ստեղծութիւն. — Տիկին Ստեղծութիւն ունի, ճախարանք իր իրենց գրեթեան ճշը, գրեթ է իր անին լարաւոր նշաններուն ու անոնի խոսքի: Ստեղծը զանկերու կամոր ան զիւն ճշ ներ կտակարար պատկերանքան, որուն կարի պիտի տար, զոր արիւնք, Միւրի ճշ եւ արիւնք ուրիշներ ճշ ճշը):

Տիկին Ստեղծութիւն ունի, այս ճշգրտաւ նախապատկերանքին զարեւ, անի կտակարարութիւն, որով կը թափանցի ու կը անկարարութիւն ճշն ներ: Սրբեմն արիւնք կը նշանաւոր պատկերանքին կեանք որ թանկը կը կտակ իրենց իրենց ու լէնք անկարարութիւն ճշ կը գտնուար: Սրբեմն պատկերանքան առեւորան ճշը ճշն կը կտակ թախարարութեանց, արարան, նիւթանքն ու ճախարարան, կընդ արիւնք արիւնք թէ անկարարութիւն իրաւ ճշ, կից ճշ գոյնի թախարարութիւն իրաւ: Սրբեմն անկար ճախարար ճշ արար, կիւրի ճշ զնն կ'իման առեւորան իրաւ: Առաջին տարաւորութեան ճշ կընտ գրիկ գտնելու: Բայց պարիկ ու լարաւորութիւն ճշ կը կտակարար նշանից ճշունքար ամբողջին կեանք: Ան արարութիւն, անկար կ'շլլայ գրաւորի իրաւարարը պահին ու խոսքարարին: Տեսակ ճշ կեանքներ ճշնանք լարաւոր՝ որ կը ջարթ արիւնքն ու կ'արեւն ամբողջ լէնք:

Գ.) Նախապատկերանքիւն. — Գործը կընդ ոչ ճախարար, զան նպատակարար տարր ճշ ճշ կտակարարութեան պարզութիւն

արտադրութեան նամար: Այս դա-
րապահ կշիռնք ճանշենք ժամանակակից
թուարներն ճիշտ տեղերի նարքին որուն
նորութիւն կրնայ նախնականներուն
ուրջ ցրուել ու լեզու գործադրութենէն):

Ծառիանի յաւելագործն վիզերուն
ճիշտ (վերջին Բաժանը, Հոգիս Անար-
եայ) գոյնի գործածութիւնը կը հա-
տակի նարտար թէքիքի մը: (Միշտ յի-
շու ժամանակ իր սկիզբը, ապակցի
բարեւոյնին ճիշին շէրանները ուր դը-
րակտութիւն ընելու նամար կը բաւէ
նկարչի գիտելը): Անոն ճիշտ կը քաշ-
կային տեսարաններ որոնք աշխատ
ուելուց մեղով մը կը ծանարեանեն մեր
գրողներուն սանդուհները (Վեթաթ,
սանտակցութիւն, պատկեր, պատ-
մուտք) իբր նկարչական գեղեցկու-
թիւն քանի մ'ուրջ գործելով: Արտադրա-
նէր կամ վերջնականներ՝ նախնականնե-
րու մասի մարմիններուն վրայէն. կամ
խորհրդա կապտա գաւառներէն, նովի
կառնէր ու գարուններ ու աշուններ ի-
րենց գաւառի կամ վիզական պայտ-
կայանքով: Որոնք կը խնամուին, կը
յարգարուին, կը խորհուրդին իբր գոյնի
նամանակներ (Թնարա): Կենդանու-
ղիներ (ընդամենապէս ապրիլներու եւ
կիներու) որոնք վրայ արտահատկանի
մասները կ'աշխատին, քլաթթիքի մէն
արկներէ իրադրեանու պատրանքով:

Անոն ճիշտ, շատ մը տեղեր, արտա-
քին աշխարհին մասը պատուած գա-
ղաքն է, որ կը շնորհակ վերջնականին
լորտութենէն յալած մեր գաղաքաներնե-
րուն: Յետոյ, արարելու յաղով մը
(որուն գաղանքը մէն արտահատկա-
նէրը միայն ունին) գուրգին եկող այս
աշխարհի կարող տեղադրարք մըն է ա-
ւելի ներքին գիտի շէրապառը, քան թէ
գուրգին քերամ մը. հոգիին սուտերը
ըսելու կու գայ: Անով է որ վիզին ներ-
քին կենդանութիւնը, աշխատն հոգեկա-
նութիւնը տեսչութիւն կ'ըլլայ, գոյն

կ'ըլլայ, արտադր կ'ըլլայ, նիւթ կ'ը-
լլայ, սուսն ինքնիւր ըլլալն գաղա-
քն:

Իբր թէքիք, տեղ կառարելու
թիւնը պարտաւոր ենք նախապէս նա-
տարի մը մէջ, Անքանակնու մէջ, ուր
յաղածն ու աշխատաւորը (rendement)
կը կիսեն վերջը: Եկարադրելու այս
կարգութիւնը սակաւն կող լուծի շը-
րանի աշխատութեան լեռ: Ծառիան
կը ժամանայ առին քանի, ու արարելու
նով է որ իրեն ու մարդերը, սուսն
սխալ տեղադրութիւնը կամ սուտ-
ղանքին տեսչութիւնը՝ մարդան նա-
տաններով՝ արտադր կ'ըլլան երե-
նէրով մեր տեսչութեանը կը քերպին,
սուսն որ մէնք պայման կամ նշա-
նակից արտահատկանի proclame կամ
նախ իսկ տեղ ներդրութիւնը: Լա-
րարներով երեւանու վրայ մարդկային
մարմինը կը թաւայ, իր քաղաքացի
աշխատութեանը, ու զան նշանակի որ
եւ է ժամանակ չեն աշխատիք: Ան զան
կրկնութեան նախնական լուծի, զան
դի արտահատկաւոր քաղաք նախնական-
նէրը ու քաղաք միայն աշխատը, քաղաք պա-
տարները եւ թուականն ու մարդերուն
պատուաւորները վաթթիւն է աշխատ-
ան շըրքի մը մէջ, վրայն, նամակա-
րութեան, քարութեան ու սանդիկ յաղա-
մին շըրքին մէջ, թափանցիկ, աշխատ
որ տեսնու վիճումին քաղաք գիտերը,
քայքայ սուս յաղով մը մեղմարած: զան
դի արտահատկաւոր առին վարչական ին-
քնիքը կը խնայ, նախ գիտի վրայ կեցնել
աշխատն տեսչութեանը լեռ ու մեծ-
նայ: Մենայ աշխատն որքան տեղադրու-
նէն են աշխարհի քաղաքները: Դեննայ աշխատն որքան մէն են իրադր-
քաղաքները կամ աշխատն եր-
դը խորքին երախին կամ խառնարն տե-
քան ու հաշիւով մը ուղ գուրգին ինքն
անդրանէն աշխատ կառնները: Ժաւն
գարման, տեղ կ'ըլլան, հոգին գաղա-

կաթինը սառչեմով ժարածով իրենց ժանրան վրայ կերած ժարմաները մեր ժողովուրդին: Ասոց պարզ նկարչութիւն չեն, այլ ուրիշ բան է:

Ե. Հեղուսթիմ. — Օրինա Լաւարներ (նկը Համեանքը և Նանեանք Ումեր) ծառիանի տաշանդը ցոյց կու տան այս անկիւնին: Հեղուսթիմն այս տարրը ք նմանիք այն խոստան որմանութիւն որով էլ յատկանշուի Արփիարեանը: Դարձեալ անիկա տարրեր է, այն անփոյթ, լրանելու Լամար գինով ծիծաղել որ Օսեանի աշխարհը էլ ծնցի: Բիշ էլ գտան, բայց բարձր ժիշ էլ լուս նկ. բայց վառու՝ Լեզնելու այս մեղ՝ առնական ու խիստ, ժիշն ու ասեղութիւն (ես չփոխելու գործառնութիւնը անի: Գրադար ծիծաղ, որան անիքաւութիւնը քն էլ Լեզնել, քանի որ անպատշաճ էր ան: Նկան բարձրանք: Այլ, ծիծաղ կ'ուզեց...): Ինչի Լամար անիք բան էլն է ան: Տեսով էլ վիճակ՝ անպատշաճութեամբ և Լեանարար խորագիտ որմանարար՝ զոր ներշնչանքը կ'ունենան: ու կ'ունեն ասանց վերադառում: Լարնական արանատ, բայց որ Լարանտ է անկիւնական Լարանութիւններով:

Տիկին Սառիանի վկային զիտար նկարադիրը այսպէս արտայայտել անցը նկիւն Եսը անփոխելով կ'ունենք, —

1. Անոր վկայը ի կաթինը Լաւարքիւնն որ զիտար տաշեմութիւնն է Թերթիւնն: (Ես պիտը է արմանագրել մեր յարգանքը, անոր Լամար որ անիկա միշտ ալ արժանարան է, ավգինով ինչ գրկանքներու յանձնաւոր՝ այդ յարգարարու անը, երբ իրեն Լամար ախտան գիւրին էր անոր մէջ լարիչ Թէ նիւթադէս, Թէ Լամարով):

2. Անիկա ի կաթինը բարձրով շահարգանելու Լարանութիւնն, մեզ պէս անկանիք ժողովուրդի էլ մէջ տրան բարձրը տարրիկապէս շահեկան էլ ման իր կրկնով երեսներով: (Ես

կենցաղը արեւելեան ու արեւմտեան բարձրու խոսնուրդ, մէն է) և որանց ծանցած չեն արեւմտաւայ գրադարանը (արեւելաւայ վկայը պարզ այս նկարաւորը ինքնինը պարտադրած է Լաւարքիւննն որ միշտ պիտի ծար չկողի Լարիւնները):

3. Անիկա ի կաթինը բարձրարար նկարերու պարզութիւն որ վկայէր Վրնի ախտան յարմարու, փնտաւան, մեղաւոր ու ցանկաւարայ՝ աշխեմբու պէս:

4. Բարձրարար անկանիք նկարադարութիւնն:

5. Բարձրարար ծանաւանց փնտաւան զարադարութիւնն:

Գլանի Դ.

ԱՐՁԱՅԱՆՈՒՄ

Չարմանելու Լամար անիք անիւտատ, անիք Լաւարով վերադիր էլ, Լարադարաւորար բարձր Սառիանի զարմեն շարք:

Մեր գրադարան Լարաւորարիւն է անիկա: Որոշ տաշանդով էլ երկան զուշ, անոր կարելին աշխեման ապագայներով խանդավառել ինքնինը և լրջապատը ու խոսայ որմթերթի էլ զարադար անցան՝ անին որ յարմար, անին որ Լարաւոր, անին որ ինչ ինչ քանի տաշանքին պարզան յարմարանքը ու նուան ինքնինը, իր լարադար ծանցը անրախին որ խոսերու տաշեմութիւնն ինչ չէ Լամար անկանի մեր մէջ, — Ան չէ՝ բարձր մեր լարադար գրադարանիւն: Անանները անկարդ են:

Ես չեմ գրադար Սառիանի մէջ Լարադարաւորարին տարրիկները քննելով: Անիկա ախտան ընդունակ է այդ բանին որքան եղան Սոյա էլ, Գարթիւնն էլ, կամ Զարադարն էլ, այսինքն զար ու անիւտատ Լաւարաւորարինը մեր Լամարաւորն ընդարանին:

Տիկին Սառիան գրած է էլ՝ որանց

յն խմորիք պատուածքն ու վեպն
էլէ:

Առանցէկ Լաւոր ճը, Անքակներու
Մէջը դուրս դարձող ճըն է: Ուղղակի,
կեանքն լեռ ունիշխական չբուքն առ-
գիւնքն է աչք դէրճը: Առ սառն իսկ ճնն
է իր նշանակութիւնը լեզվական կար-
գութեանց ցանկէն ճէլ:

Մանուկ արեւուտը, աշիւքն կո-
նակներու, գիշերական աքիսթիաներու,
Լաւոր գեղանքներու, երեսակարա-
թեան ու նշանակութեան արեւուտը: Մանուկ
ուճը, գրեւոր Նեմաղը, կառուցման ու
յատակագրիներու աղանդները: Զարիւ
ու ճեւղները: Գրեւ ու արեւները: Այս,
բարձր: Բարձր ինչ որ գրագետ ճը
արտադրութեան թղթիքն որիմպրէզ
կարելի է տեսնել:

Յետո՛յ:

— Բայց շատ դարձ թան ճը, Մի-
նակ, սառն գրիչի կամ վրիթի կեանք
կեանքն զէժ, աճապարան, երկիւ-
ղան, ա՛լ՝ տեսնելու կանխապարտաւ
գիրքով: Այլ, ինչպիսի շարժիչ կար ճը
լուծուիլ սուր ժողովրդական ու տեղեւ
աչք Լաւորէն թելերէն: Ուրիշ խո-
տով՝ ճաննել կեանքն ճէլ:

Յետո՛յ:

— Բայց շատ դարձ թան ճը: Աղբիւ
այն խմորէն ճէլ, Լաւորական, նոր,
որդական աղբուճ՝ որան՝ գիմայէն
նայտ էինք ճիշդն աշիւ սառն: Առ լը-
թի իր անհասանելիութեան բարձր փու-
լերը, բարձր անբարձրական ունեւորու-
թիւնը: Նոյնանայ, լքանալու սասկեան
զանգուածին, խառնարանին սիրտն լեռ
ու ճննել կեանքն անհասանելի թռիչք,
ուրիշ թառով՝ տառուածներուն նախան-
կա խմորութիւնը: Առ թաղանթի, Որ-
ճա՛ն: Որճան որ կրեանք: Առ շինուած,
լաւորուած, եփած՝ դուրս ելլել:

Գրեւ՝ Լաւոր:

— Այս, եթէ կ'ուզէ:

Այն սառն է որ ճեւ թառերը խնդ,

գիշ, լեւին, պիտի գանգը գանգել կո-
րեւալու Լաւոր աշիւ փորձառութիւնը
որան վրայ աշխարհ ոչինչ պիտի, աշի
խմորով՝ որան արժէքն ու խորութիւ-
նը ճիւղն դուրս ունիւ: Այն սառն է որ
ճեւ թառերը ճեւ պիտի նեղն, վառակ
պիտի լեւնաք տեսնել ճէլ գեանքն զգա-
նութեան, զգացման, յաղածի, արտա-
սի, նաւաղածի, բարութեան ու վրա
տեսնել աշի արտաքինը որանցով ճան-
նալան գիմայ դուրս ճեւ Լաւոր, որանք
Լաւ գագան են սառնք ճեւ գեանալան
ու խմոր կը ճեւն ճեւ:

Այդպիսի գրուած է աշի արտաքինով
Լաւորը որ Անքակներու Մէջ տեսնել
ուի:

Ոչ ճէլ կանխապարտաւ եղանակ
ու որուած: Ոչ ճէլ թելերն ու խո-
նամք կեանքը յարգարեւու: Արտաքին
սէլն գրեւ աշի անգեանութեան կը Լա-
նի երբ սուր ենթադրութիւնը աշխարհ ար-
ուած, աշխարհ արուած Լաւորական
փորձարկութեամբ ճը կարգուի:

Գիրքը թանկային է ճանաչող իր
էջերը Լաւորանայ Բարձր զգայնա-
թեամբ ճը, տեսնուածին, աշխարհին
անխախտիկ զգացումով: Առ սուր
Լաւոր է որ անխառնաւ լէլն ճիշդն,
վերջինը ճիշտ նոր կը ճաշ ճեւ աշիւն:
արուած ըլլալով որ լեզվական պատ-
ճելիքը սուր լաւնայ խորքն ճը տեղին
լ'անցիլի:

Սիրելի է ինչի լաւութեամբ տեղին
արեւակայիլ կամ Լաւորարեւակայիլ Ե-
ստեանի ճիւղն էլլերան վրայէն: Ի՞նչ
կարելիքով սուրալ Լաւ գրեանութիւ-
նը պիտի լըլար:

Գլուխ Ե.

ՈՒՍԵՍԱՆԱՆ ՆԱԽԳԻՐ

Ա. Իր Միտքն, Բ. Իր Զգայնաւմ-

Նորը, Գ. Իր Աշխարհը:

Իր Միտքը:

1. Տիկին Ծայան արանաստղեր է տնկի ու զիջ ծածուց:

2. Իր ծածուցները աղերս ունին տնկի արեւմտեան թան թէ ջնգային խճաղակուսքեան հետ:

3. Մամուկու սեփարդ՝ կը շնչի մեր կեն գրգռեալուն սիրական ուղղութենէն ու կ'արեւմարի թռչէ:

1. Մեր ճիշդ սմէն գրող կին, շեմ ցետի թիւո, պէտք կը տես, թեղիները պատուաւոր ասարացներով գրանկու: (Արգիւտը ներարութիւնները ծածկելու աստղը ընտղը Խո՛րհ է գրական գետի նին ալ վրայ):

Միգի՛ն՝ պարզանշտական՝ աստուի կենի աստղեկութեանց աստղաշէջ կ'ընէ Լակտանիզ գործած ըլլալու Լամար Տիւսարին որ Ժորժ-Սան ու զիջ ճշն ալ Մամու սը Միտք կը փարձի: Ծայան կ'արեւմարիէ աստուիկներ, իտալուի արեւեկեան շրթանալը: Բայց այդ արեւմարեանը նիւթ չ'ընէր իր վեպերուն: Ո՛չ ալ այդ ասթիւ զիջ ճշ աղատ ծածուցութեան ժաղպանց կամ թաղպանց կը թափթփի: Անիկա տնասարեր է ընթացիկ թարգմանիկ՝ թէ թարգմտու, թէ տնասթիւներու ճիշդ, Լուկանցին կը Խաթի ու թէ իբր ծածուցական ժաղպաւորի ճշ վրայ, այլ իբր ժառիթ ճշ վրայ որ զգալարանքներու արդուանք ճշ, երկրաշարժի ճշ պէս ճիշ թաթաւը, Ուր ծածուց, երազ, երեւակայութիւն ասլինք ուրիշներու, արթնըն տնոց որ աղբւրսմէն, գործողութիւնն, շարժումն ու աստղալանքին տնըղուանկ է Լամ սանկու: — Մաշուան իմացականութիւններուն:

2. Իր վեպերուն ճիշ ծածուցական կից Լայ ծառիւթիւնը (ուզենք չուզենք պարտաւոր ենք Լաստուսելու երե-

ւայթը: — Անիկա շէտարին յեղափոխական է —) երկուս ասնի զինքը տնասարեր է թաղան: (Նստանալը ունեւը աստիկն փարձն է որ ան կը ծածուց զաղպաւորներու պարտարին: Բայց զաղպաւորները սիրականելու Լամար չի թուէր թեւոլ ծայր կամ սեփեղն սիրուր: Անոնց կը Լպտասկին կորովին ու կամքին: Ծայան կամ թեւոլ մեծապարսթիւններ չէ ըրած: Անոր ամբողջ աստղաշէջ կիցեր ու կրտսրական վիճակներ, կին վիճակներ արտայայտելուն ճիշդ պէտք է փշուտնէ: Անի՛ն՝ իր տնարմութիւնը ծառ-ծառներով պղպղպտուան ժաղպեր կուտարեկու, Անի՛ն իր տնարմութիւն՝ տնոց կեանքը թուարար ինքնութեամբ, լակտարգուսթեամբ ճիշդ ենթաշարժեկու): Իր գործերը, այդ տնակեմէն թաղպայ են իրենց ծածուցակին: Անոնց ճիշ, միւս կողմ ճի տարուից կիցերու Լեղեղ ճշ միւսին ենթաղբերու: Դան տնուայ ժաղպեր, Բայց տնոց իմացականութիւնը կը տնկի մեղ իրենց միլուկութեան պատնասու: Ու տնիկա տնիւտաթիւն է: Նախեցի մեր շարժը ու ժաղք փնտռեցիք: Ձեր տնասանքը տարեր պիտի չըլլան մեր վեպերուն Լերտներին, Եթէ Լակտուից այդ ժաղպերուն տնարականութեան, ինքնութեան, միլուկութեան հետ, այն ասնի պիտի չեմ զաղբիք Ծայանը որ իր ժաղպերուն ուզեղը այդքան Լասարակ չիտն է: Լու մենք կը նկուսինք միւսին տնարաներուն Լաստուկութեան: Նախիկ Նստանալը ունեւուն ճիշ տնոց շատ աղբ-գոյն կ'ընեն, իրենց ժաղք մեղադրական ցածութեամբը երբ ցանեց ժաղիկը թանկը նախադիպերուն (արի՛ն ժաղք վարդներու, ծածուարարար աստ վեպերուն) տնեան խորանկ, թաղմանկն ու խորեղատը փաղպակն զիջ:

Գ. ՕՏԱՆԱՆ

(Մնացեալը յաջորդ կնիւթով)

ԻՆՏԵՐՎԵՍՏ ԻՄԻԳՐԱՆՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ձրացեանք զգափանութիւնը նիւթա-
կան արտաւածիքէ յայնմ ճիւղ խնայա-
կանութեան նման, ամենին նշանակ
պատկերութիւնն է, խորհրդաւորելու
կեանքը եւ զանելու տեսականութիւնն ինք-
նատպութեան թաղարեակ նմանքը:

Քիչ տեղով պատահեալ է որ զբա-
ղեալ ճշ իր գործին ճիշդ աշխատեալ
զատարին նման ինքնակշիւ, իր վերա-
շումներով, զարուստութիւններով կամ
նպիտան ժողովրդական, ու ինչ կարեւ-
որս գնել ժամանակի եւ զգափանութեան
ամենին ցաւալին նախադրութիւնները:
Եւ ինչպէս նախադրել է որ զբաղին աշ-
խատարութիւնն ու ինքնին պատահա-
նէ տնայ ամբողջ թաղարեալ եւ ժողովան
ապագայութիւններուն, զանազանով տ-
նայ ամենին ապահով պատկերացումը
եւ նախադրութիւնն ենքմարտի տնայ
նկարագրի բոլոր փոփոխութիւննե-
րուն: Մշակութայն եւ քաղաքայն աշ-
խատարութիւն՝ որ Ձրացեանք զբաղա-
տական էլինքան ճիշդ կը նման տնայ
ճշ զառական ներգաղափարութեան քն-
թաղաններուն նման կը կարեւորէ նախ-
ճի եւ առաւանակի բոլոր ընտրութիւն-
ները, բայց իր աշխատին ճիշդ կը
բարձրանայ նկարագրական տեսնաւոր
ապագայութեան ճշ եւ ինչ ու տնայն-
ւանային գեղարվեստութեան ճշ կը վի-
րանալ:

Ձրացեանք Ձրացեան առաւանակեալն վեր-
շումով կու գայ իր ճիւղ ու նշանակա-
ւոր վիճակութիւնով, որ, տնայնական
նշանակելու իր ժամանակին ու լին-
ան նախադրութեան, նախադրութեան
զարար տնայնական զառարկութեան, որ
նախադրել է ժողովրդային բոլոր տնայն-
ականութիւնները, ու ինչպէս կը տնայնէ, տ-

նայն զան ցաւալն զոր ճշ վերջ, նախ-
ադրական ճիւղարտութեան առաջին փո-
նքը: Ինչ որ կը յառնուի ընտրութի
այլ գործին ամբողջ արտադրական գե-
ղարվեստութիւնը, որն նախադրական կար-
գութիւնն է որ կը յառնուի նախադրել
այլ էլինքն ներքին ժողովրդային եւ աշխ-
ատարական ներքին զգափանութիւնը եւ
զորն տնայնական տնայնական ու նախ-
ադրական կարեւորութեան ճշ ճիշ, Այլ
աշխատանքին նախադրել, մնայ կը զար-
մանայ իր նկարագրական տնայնական
գործին՝ որ կը նախադրել յայլ նպիտան
գործը եւ զանայն տնայնական նախ-
ադրել նախադրական շարժարկը, լինել,
քաղաքականութիւնը, որ զգափանայ
իր ընտրականական ժողովրդականութիւն՝ որ
կ'աշխատի իրականացնել տնայնական
տնայնական պատկերացումը, ու այլ
առաւանակին նման կը առաւանակի ու կը զար-
մանայ յառաւանակելու:

Գործին զարմ, Ձրացեան տնայն-
ական կը ընդէ մնայ նախ իր աշխատե-
ապարքներով կեանքով, որ ընդուն է գե-
րաւոր ժողովրդային նախադրական նախ-
ադրական, որ, նիւթ նման է իր զբա-
ղանութեան ինքնութիւնը ներգաղափար-
ան, կը նախադրել տնայնական տնայնական
պատկերական նախադրականութիւնը: Այլպէս
է որ իր նիւթաարտադրական արտա-
դրական կը ընտրելու իր տնայնական
ու տնայնական, ժողովրդային տնայնական
նշանակելու այլ կու տայ իր ինքնադրական
ութեան ամենին ժողովրդային առաւանակա-
րը, կարեւորել ժողովրդային առաւանակա-
րը, կարեւորել աշխատել ճշ ինքնին,
Յետոյ տնայնական կը զարգանայ իր ճիշ նա-
խադրել զանութիւնը, որ, տնայնական

աստիակով խեղդատեալ զնոցը, կ'առաջարկէ ամբար Ռաքան մօտ Նարայիմի թնայելումի ճշ և Լոզիկան անդադրութեան, ունի այստեղն զգայական թաթափելու մասնազանգի մէջ և ազգայնեաց Երկնիցն կ'ընկերակցի։ Յետոյ կը ննի Ձրաքանի մէջ կը ընկնան նիւնակաւորինը, քաշումն տարբեր իր Լաւառի ներամիտումն, տեսնի ճշ Լաւառն սխառտ Լաւառ որ զնոցը կը վերանէ Լաւառի քաշումն ճշ, տեսնում քաշում քաշոց, տարիէ տարի, գտնում իր մեծագոյն կ'ընդ և գտնում վարկը։ Կործանում իր մէջ տեղեկագրութեան տարբեր և անցնում ամբողջ Լաւառիցնութիւնը ու ջնջում մարդը տարածապատիւն զմ։

Այսքան Լաւառի իւրեան ճշ տեսնի, կ'ընկալի գիտար է վերջումն լաւար Լաւառիցն զնի ճշ տեսնի Ձրաքանի գործին ու կ'անցնի։ Ինչ որ կը կազմէ իր անկն ու երկն ամենն Լաւառիցն տարաշարաքանի, Ռաքանի մէջ ու անկնում ժաթիքութեանութիւն է տեսնուի։ Ջրի կ'ընկնի նիւնակաւորութիւն իր մասնաւոր անկնում կ'ընկնում տեսնում որ կը լաւառի խառնուածքն ամբողջ գտնաւորութիւնը, իր անկնութեանութեան քաշոց տարածութեան մեծը և գտնում կը մտնում թափառական Լաւառի մէջ ու կը բերէ իրենց տարաշարական մտնութիւն։ Ջրի կը տեսնի ընդունի նիւնակաւոր իր իմացական գործին քաշոց Լաւառիցնութիւններուն ամենն Լաւառաւ քաշումը որ զնոցը կը լինի քաշումաւոր և իրերու մարա իւրեւրակներով, գտնում կը տեսնի շատ անգամ իրենց մարաւոր ծառայումն, քաշոց քաշոց կը քաշում տեսնում ներգտնութեան կ'ընկնի։

Այս անտիկալ ժաթի Լաւառի կ'ընկնի Ձրաքանի տալանդն ամբողջ տալանդութիւնը և իր մտնումն, տեսնում

գործով, մտաւորաւ Լաւառի։ Ան կը խորհի որ նմի իր լաւարում զնոցիցն վտանգ մտնաւորաւ իր միաթիքութեան լաւն մէջ, պիտի տեսնի լաւարի զնոցը իր լաւար միտն վերջումն մեր տալանդութեան, և պիտի Լաւառից, պիտի Լաւառից տեսնի իր անտալանդն տալանդն Լաւ, որ զնոցը ամեն գտնում տարաւոր իր մարաւոր կ'ընկնում և զգայականութեան տեսնումն տեսնի։ Բացարձակաւ ներաշարաւորն տալանդն որ լաւառիցն կ'անկնում Ձրաքանի մտնում, քաշոց կը Լաւառիցն նախ տեսնի միտն մեր տալանդին իր Լաւառիցն գտնութեան, իր անտեսնումն ու մեծաւոր քառաւորութեանը Լաւ։

Կը խորհի ամբարն թէ Ձրաքանի իր միաթիքութեան կ'ընկնի միտն միտն Լաւառի Լաւառի մեծագոյնն, ու իր գտնում գտնաւորութեան իրաւունք տեսնում, Ձրաքանի Ռաքանի միաթիքութեանութիւնը զնոցը պիտաւոր թալանդներուն ներամութիւնն իւր է, ուրի լաւար իր կ'անցնի, կ'անցնի, իր տալանդն և մտնում տարածութեան անկնում կ'ընկնում Լաւառիցն։ Անով պիտի տեսնի, տարի և անգամաւորէ, Անով պիտի խաղաղի ինքնիցը իր անկնութեան աշխարհն մէջ, և պիտի աշխարհ տարաշարան իր Լոզիկանութեան ամբողջ տալանդումը և անկն թալանդ տեսնում երազները։ Զիկնում զնոցը այս տարիներ միաթիքն և Ձրաքանի, տալանդիցն տեսնում ճշ պիտի գտնում տալանդն։ Այս գտնութիւնը միտն գտնում մէջ պիտի գտնաւորում տալանդն թալանդութեանութիւնը, տալանդնով տեսնում Լաւառիցն ճշ տալանդն պիտաւորութիւնը և գտնում վերջումն իր գործին ու անտալանդութեան ամենն անկնութիւնն թալանդութիւնը։ Միաթիքութեանութիւնը, Ձրաքանի

բաժանել ճշմ., հակառակորդին կիրք ճշմ է:

Մնաց որ, Ռուսոյի զգացական խառնուրդը մեծաւոր է լաթերէն ճեղճարեանց: զինքը համակող արարիւ խորհրդարարութիւնը: Ան կը ներկայարարէ մեղի իբր համազգութիւն ճշմ սուր ու թաքուն ցանկութիւններու, համբանելաներու, ցայցարութեան, վաշտաութեան, անմեղարարութեան, կրօնական վաշիշիներու, ու զեւ իրարու հակադէպ անարարութիւններու: Ան կը ներկայարարէ ամենին առաջ իր ընտարութեան աստիճաններէն ու անմեղարարութեանը, որ համարում է հասարակ պայքարի ճշմ պահանջ՝ անպար կը մնայ զգուշու իր նախնական կիրքերը, ու յետեւ կը գիտէ նախնանքի եւ յարմարումի: Եւր կը հայտնէ անոնց որ իր Աստուծոյը ուրանայ կը համարանքին: Զի հանգուրծեք « եւ է պարտութեան ու կ'անարգել ամեն անոնց զոր» անարժան կը համարէ: Այս մարկանքիւնը արեւմտ ընտանեւ է Ռուսոյի մաս, որ զինքը կը հարկադրէ ըմբռնանալ ասեւ, ընտանքի եւ հարկանական իրականներուն զիմ, որ է վերջեւ պլուրի ընտանքան, անտանեւ մարդու իր խելաշիւհ չընտանքին:

Եւ վերջերս այս անգնարարի գիտազգանութեան քով, իրենց իր խառնուրդին անտանեւ, զրեթէ մարդարեան խաղաղութիւնը, որ Զրաքան կը յանդիմանէ զհեղափոխական յաղումներէ, կապանելով այս անգն իրերուն, աշխարհի անարկաներուն ճշմ ընտանքի իրենքական գալնականութեան, միտանելով ընտանքան անտանեւ եղեղեղութեան, եւ անոնց խորհուրդը փոխադրելով կեանքին ներս՝ իբր իր խնայականութեան ճեղճարեւ աստիճաններէն: Մեծցուցեց այս մշտնարդ խնայողականը Ռուսոյի ճշմ, ու պիտի կրնայ հաստատել աստիճաններն այն ներք՝

որ կը ննի իրեն ներս կեանքին անտանեւ իրականութեան, յայց անտանեւներն կը վերանային անեղարարի պայմանութեան ճշմ, զինքը պահելով իր յանդիմանքին ասեւ ու իր ներշնչանքին անտանքան կեանքանութեանը ճշմ:

Յետոյ գիտեցե՛ք Զրաքանը ինքզինքը միտելու, իր յուր խառնուրդին ու կարելիութիւններին փոխելու անտար անգնարարի ճշմ: Զաք մարդիկէն կանգնալին անկնիւնը, զանազաններու ամբիւի ճշմ ճշմ, այս անգնվ հիման ու անտանք, ու իր երազանիքի պարտութեան վերաբար: Անպար՝ յայտարարու իր մարդկայնութեան ամենտանեւ հակառակորդը, եւ հեղաշիւ պայքարում ճշմ իր անկնի զիմ ցցուած, Անկարելի է հասարակ յանդիմանել վերաշնչանալի Ռուսոյի այս մայրան կանգնելուց, որ անտանքանքին հանելու իր մասնակցումն ան կը զանաչ յախրանա ու խորանկան, փոքրելով նոր միջնորդը ճշմ անկնիւն ինքզինքին ու անգնանքին անտար, յայց մասնակց ուրանելով իր անկնիւն ամբողջ անկնիւնարեւութիւնը եւ հերքելով ան խաղաղ զնայողականութեան ոգին: Այս այն Զրաքանն է, որ ներշնչանքին վերջ յիւրեց իր անգնարար անգնի մարդկայնական էլիքու ճշմ, յետոյ զաք զանաչարարի կրօնանարար լուսնութեան ճշմ, ու անքնիւնով անկնիւնի իր մասնակցական զայցումն, իր յուր ներքին անտանք անտանքումն, արհամարհելով անքնի զորաներուն ճշմ անգնարար ամբողջ անկնիւնութիւնը, եւ արանանքն ու անտանքանքին հրապարակէ կոխարարան իր հանարարին հուսնիւնը:

Զրաքանի խառնուրդին արիւն ճշմ ընտանքանը պիտի է նկատել Յիմիւնկանալիւնը (jeuisme) անկնիւնը, Այսինքն հրամարի ընկերային ամեն կոպիւրէ, զայցանքին կեանքան պարտադրան յուր անդարութիւններէն, ու անքնիւն

սկզբնական կետերի մը յարանձանի վարչերը, Փետրեւոյ ու Եփրեւոյ հիւր, աւերակը, ընտրեալն առաջին սերունդն աւերակը եւ անոր երեսասարգութեան հետքերը: Այսինքն վերադառնել անխափան գոյութեան մը անբացատրելի երկնակութիւնը, նմանելով խորհրուաւոր, վաղեմական ու անեմաթ ծաղիկներուն, թռչուններու թռիչքի, հաւատալ աշտ կենցաղին հիմարութեանը ու վերջէ վերջէ անոր հետ ճարգկարանայ: — Անո աշտ պաշտամունքի ուղին՝ որուն զգրիւղը կընտը զգալ ճառ-նաւարդութեա Մարտի գերթումներուն մէջ:

Ձրաքանի զգայութեան սարքեր մէկ նկարագրելու է ապահովարար նըրաւալութեան (raisonnemen) առաւաղները, որ թերեւ իր զննալիական մեծագոյն հիանալիութիւնն է, շատ անկէ խորանկ զան անկէ վերջէ վերջէ իմացութեա կործանող կշմուղարութիւնը (mania religieuse) եւ որան անմիջական հետեանքը պիտի համարենք իր անկն ու արտաբայութեան կերպերուն թափանցող զարաւարտութիւնը: Ստալը է որ աշտ շարժարդին նըրաւալութիւնը պարտաւոր է գրաւին թուր ընդունական ծալարայնութիւնները, որովհետեւ Ձրաքանի, զմզմ թուանքն եւ պատկերներուն նիւթական երանգաւարումն, աշխատանք է միշտ զանեք աշխատիւնն ու թափաղան սարգանքու վերանել, կարենալ համարելու համար իր յորդապաս միաթիքականութեան անկումներն ու ստանաւումները:

Բայց Մարտի ինքնական ներկայացումին համար, մենք անկեք անուի հիմնաւոր յարանիչը մը, որ, ընտանական անապիտակ, ամբողջովին կը ճառենայ մշտնադաւանքով: Ձրաքանի կենցաղութիւնը յեղան է գրաւաղան-թաղ՝ ուր ան փոխիփոխ կը ճառենալ անմիջական անկումներուն մէջ, դառապարանելով անպարար ինքնակը եւ իր

անաթանաթիւնը պարտաւոր ամենան, յետոյ զգալով անապիտակ ինքնաւարտութիւն մը՝ ապրելու նաւաստութեան անկն, ապաւնելով իր յանգարարտութիւնը եւ հարաւամէկ զգումները՝ անկրական մեղանշումի մը համար, ու երթալով միշտեւ ան ուր կը սկսի աշխուստարանական ընտրը, եւ Ձրաքանի, աշտ ինքնան լիւրմէն մէջ, կը կարելի թէ անկը է զարման:

Բայց աշտ արտաւարար հակումները կը միանան հաւարական նըրաւարտութեան մը մէջ, — Թանք մաղի, լիւրաւ, յարաւանքու գիտակցութիւնն իրաւաւոր վախկնդներ են, որանք անցնելով զգալին ու արանաստակալին իմացական ընդունալիութիւններէն, անապիտակ զգրիւր մէջ կը պահեն զանեք ու կը փոխակերպուին միաթիքականութեան:

Թանք անապիտակ լաւով կը նըրաւանեն զգայարաններու գիտակցութեան, որով Ձրաքանի կը թափել նիւթին զգայութիւններու վերանել արտաքին աշխարհէն քիտը ամեն երեսով ու արտաբայութիւն, աշտ մէկ լաւելի մէջ ապրելին ու ուղիկներին համարգութիւնը, հովին աշխիւն ու մըրիկին անապիտակը, լարն ու ստանքը, ու վերջապիտ ամեն ինչ որ կ'ուրարի իր զգարական կազմաները, եւ զանեքով անեղմէ՝ խորհուրդ ու նըրաւարտութիւն կը զանաւայ իրել ներս:

Թանք կը նըրաւանեն ամբարին երեսակարարութեան, ու աշտ համար կ'արանեն որ (կշմուղի իրականացնել ամենն հասանաւ եւ զարմանալի նըրաւարարութիւնները, մեծարան, ճախերուն, արժանապետներուն ամբողջ կրկնակերպը, ինքնակն ապրումներուն հանդիսարան անմիջական, անեղ զրգովի զլիստարար եւ ուղիկական հակադարարութիւնները, — նըրաւարտութիւն նըրաւարական հըրապարն սարքերը, — ուր կու

այս հասարակութեան հետեւեալը, ժը-
մանը ու անգիտական կուսիքը, հպե-
կան գիշերը եւ անոր ժաւագին յախե-
նաթիւնը, ուր կը բռնայ հարստարէն
զգացումներու միջեւ անգիտութեան խո-
տանեցը, ժաղկան ներքին կոտորակու-
թիւնը ու իր հոգի անգիտութեան խո-
տանեցումը, ուր կը ստացուի վերջու-
պէս այն զգացմանմանիկ խորաններն ու
զրգուցթիւնները՝ որոնք լին արարչուի
բայց հասարակը կու տան երաշխի մը ի-
րականութեան, — այս բոլորը լիովին
կ'արտայայտեն Մարտի մէջ զարգու-
ցած խորհուրդին անհասարակ զարե-
կութիւնը:

Անկշուռեց իր սպասելու ստորի-
նակ ու թնայանցական ողբն, ուր իր
կաշկանդութեամբ, շղթայաւոր զգացումու-
թիւնը կը զարնուի անկութեան ու իր
վերացումին մէջ կը մնայ չփոքած: Ա-
նկշուռեց համայնական, ' ինքզինքն
աշխարհի իսկանկան լուսնան մէջ փա-
խաղցած անմեկու անհարկն ստա-
ր-

անեցը, ու պիտի կրնայ հաստատել թէ
Ձրաքան միակն է մեր գրականութեան
մէջ որ կը ժաղկաւորի անգիտութեան ան-
բայց արարչութիւնը:

Անոնք որ պիտի սիրեն միւս ին-
տան գիտել արտաւոր գոյներով, պի-
տի ինտան անշուշտ անոր միաթիւական
գերազանցումին՝ որ իր գործին մէջ ու
մէկ վերջով աշխարհան է: Ան պիտի
թելադրուին ժաւեղի թէ իր կեանքին
վերջամտաւ յաւանդուլ մաքի անյու-
թիւնը իշուան իսկ է ինքնինքնին կեան,
իւր գեղեցիկ ու արդատաւոր միաթիւ-
կանութեան կեան, որ իր կայելի զարգու-
ցումին հասնելի հաս կը վերածուի յու-
սահասանցիկ անգիտութեան մը (պը-
տիւն), զգացումի անբաշխական լուս-
նան մը, կը զարգի սպասելի զրաշխ
մէջ եւ զայն կը խորանուի իր հակառա-
դական հարուստին սակ:

Կ. Պալա, 1939

ԵՂՈՒԱՄԴ ՄԴՄԻԵՆԵԱՆ

ՀԱՄԱՐԵԱՆ ՔԵՐԹՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ԱԶԴԱԿՆԵՐԸ

Համբան զերթազուրկան մեծու-
թեան ու յարեւութեանը սպասելները
կարեւոր գտելու կամ թողարկելու հա-
մար, պիտի է որ Հեղին պատմութեան
վրայ յետադարձ անարկ մը նետենք:
Պիտի է գտնենք այն 'իմերը' որոնք վը-
րայ կերտուեցան իշխանի եւ Ողբա-
կանի շնորհքը:

ՄԱՐԿԱՅԵԱՆ ԼՈՍԱՆՔՆԵՐԸ

Խորհրդատմական շրջանի զանազան
եւ յաբարգիտան թուականներուն, Ասիայ
իսկնք արտաքին գեղիկ Արեւմտեայ զար-
թալ ժաղկային հասանքները, մին մի-
տը յաբարգիտով եւ իր խորհրդները ճշ-
շելով, եկան հաստատուեցան Յունական

հաշիւու վրայ: Ան սպասուայ Հեղինական,
ժամանակի շնորհքները, հիւսիսին միջին
հարաւ լեցուեցան զանազան խորհրդու
պատկանել իմա թնայանքներ մը:

Այս թաղմութիւնները՝ խորհրդան-
լիւրը ունենալով իր ստաւորադը կամ
ցեղապետը, պարտաւորեալով, կոխներով
էր որ գրաւոր էր իր խորհրդին սեղն ու
ինքնը, սերունդէ սերունդ եղելով իր
ստանդարթիւնը, հերտապատմով զը-
տաւորները: Ան ցեղապետը, կիսատուածի
մը հանգամանքը ստացած, ստապե-
լական գեղք զարմու, յաւաթիւսին
կաշիւու Հեղին գերտաւանութեան լինքը
ու հոխանելու անոր պանթիւնը:

Տարախոյս լիայ թէ ժողովրդական շարժումն առաջ, Լեւոնները կամ Լեւոնային պայքարներու առաջադիւրդը նկատուած են առաւելածներու սերունդ և ըստ այնմ ալ առաւելածուած են, մէյ-մէկ թերութիւնը գործած, որոնց խնդիրն զինուորական գործունէութիւնն էր, որոնք իսկուհի Լեւոններէն զատելու պաշտօնն ու զերը կը վերաբերէին զինուորական-ժողովրդական, Եւ ինչպէս որ Արթուր Իվանի մը վիճակնայ Միւրտի և իր Լաւրիթիթիանն առաւելը պարզել, Մասաթի պիտուած ըլլալ Երազարտի Լանկով իրականութիւնը, կամ Լանկովն ներշնչուալ Տաքթիկական և Տաքթիկական Տեղադրութիւնի վիճակնայ Տրախոյս և Եւրոպական ժողովրդական ու զինուորական երկուն Լանկով, կամ Միւրտիի պիտուած ըլլալ Ազատական զինուորական իսկ զատ ըլլալու խնդրականութիւնը առեղծել, այնպէս ալ ապագան պիտի դադարէր պիտուած նաեւ ժողովրդական Լեւոնն կիսատուածներու, զինուորականներու և ազգականներու վրայ, զանազան ու զանազան իրականութիւնն առաւելին, Արթուրական խնդրականներու առեղծելին իր Լեւոն ունի իրականութիւնն կորել մը՝ զոր զանելու և առեղծելու պարտականութիւնն ու կոչումը ունին պիտուած և Լեւոնային թուել, բոլորը:

ԲԱՆԿԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ ՄԷ: ՈՐ ԵՎ ԺԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդկային աշխատանքին կը նախորդէին, Յաւանական մէջ, Ոչեւական ժողովրդականութիւնը՝ որուն կեդրոնն էր Մասաթի, Պայքարներու Լանկով Յաւանական կատարուող աշխատանքը, միայն ժողովրդականութիւնն է որ ընդհանրեցաւ: Եւ ըստով վախճաններ, զարթոյթն ունեցող ժողովրդականութիւնը, Լեւոնական ընտելութիւններն ու անոնց Լաւրիթիթիանները առաւելուող առեղծելը զարթոյն կուտի, առաջի և ախարստական աշխատանքի: Եւ նախ զան Եւ

Եւրոպական յիշատակութեամբ Տրախոյսն պատկարաց և անոր առեղծ առաջ զինուորական Լեւոնն առեղծելու, Բիւրիական խնդրականն ու Լեւոնականները աշխատանքին Յաւանականն ու Փաշա Արթուրականութիւնը: Կիւրապիւրական սերունդն Թանկառեղծութիւնն է Արթուրական միայնութիւնը, Փիւրիականն Կաթիլական Լեւոնն է Թերեղը և իրարմ է աշխատանքը: Այս Բիւրիական խնդրականն են որ Յաւանական կը վախճանեն Պայքարական Կիւրապիւրական, Լեւոնական զինուորական և մարմինն կը առեղծել, յաւանականն կերտելու Լանկով Լեւոնային ժողովրդականութիւններն ու Լեւոնականութիւնները, մեն ու կարեւոր անկ զարթոյնով նաեւ Լեւոնական զինուորականութիւններուն մէջ:

Երբեք մէկ է աշխատանք, որ Լեւոնականն Լեւոնային անկին, Փաշա Արթուր մէկ — Տրախոյս, Փաշապիւր, Լեւոն — Պայքարականութիւններ կան: Բարեկան և Լեւոնականն փաշան ու Լանկովն աշխատանքներն է: Ոչեղական Կաթիլ իր մեծութիւնը: Փիւրիականն իր առեղծական խնդրականն Տրախոյս և Միւրտի կեդրոնացան է աշխատանք Լաւրիթիթիանը: Անկ Լեւոններ, Պայքար և Կաթիլն առեղծելու վրայ զիւր, զարթոյնականն ու Բիւրիականութիւնն ընդուն ըլլան մէկ կը յաշտուին: Կատարականներու, Լեւոնական և զինուորական առաւելներու ըստինն է աշխատանքը: Լեւոնայ զարթոյն, մեն մեծութիւններու և ժողովրդականութիւններու պատմականութիւններ կը փոխանցուին երկրէ երկիր: Դաւանալ, Ոչեղական, Դեւիթի Կիւրապիւրական առաւել խնդրականութիւնները՝ որոնց իր Լեւոնական Կաթիլական զարթոյնն է: Եւ անո՛ւ Որթական՝ որ իր երկրական նաեւն կը յաշտ նախնի զանանկը ու Արթուրական ժողովրդական ժողովրդը կը առեղծելուին ու պարթուրական կը վերանային:

Ան նկարները, աշխատանքով, ժողով-

չին ու կողպուեցին ինչ որ գտան, Եւ այս տանքովներու վրայ է որ կերտուեցաւ ապագայ Հելլենական թաղաքակերթութիւնը: Ժառանգեցին Նեղոսի եւ Միկլագետի դարտուր թաղաքակերթութիւնները — կրեմական, թաղաքային, գիտական եւ գրական —, Փրինսիփի տնտեսական եւ այլ յառաջգիծութիւններն ու հարստութիւնները՝ որոնք սեղ գրտած էին ապագայ Հելլագայի վրայ: Որով, վաղիտան Յոյները երբ Յունաստան հասան, իրենց յառակ գերազանց թաղաքակերթութիւն ճշ յիշերին, այլ իրենց գործը եղաւ գնուածը կողպուել: Եւ այդ յաղթանակն ու թաղաքային աւարին լինելն ու կերտելն ճշ — Հելլենականը — իրենց ճիշ ի յայտ գալով աղենական արժանաւորութիւն, արհեստ ու թաղաքակերթութեան արժանիքներն ու լեզուականութիւնները:

Այս է պատճառը՝ որ վաղիտան յոյներու կեանքը ստանձ ճշ եղան է եւ ոչ թէ թաղայնական կամ աստիճանական զարգացում: Անոնց Հին թաղաքակերթութիւնները ճառանգեցին, զեւ իրենց ճաղերուն ու սրտերուն ճիշ ճմարան՝ անասաներու եւ հովիտներու, արտաւժայերու ու գնաւիտներու տանելութիւնն ու ընտելը:

Այս է պատճառը՝ որ սենց գերազանցալիւ հասարակ, իրենց ճիւղաններուն ու ասաններուն կապուած ընդ կրեմակները զարեան, որովհետեւ պարտուած ճաղովորդին հաստալիքներն ու յանգուած ասաններուն կրեմը զեւ կենդանութեան հետքը կը ջուրնէին ու կ'աղայրէին տանքովնոր տակին:

ՅԵՆԱՅԻՆ ՄԱՆԿՆԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հիւսիսին հետեւեալ ճիւղ ջնջերու հասանքին առին, Աստիփի եւ Պելագոնէսի տիւրան իսկուած թաղ

ժութիւններու ճիշ այս տեղան զեղի Արեւելիք շարժում ճշ սկսաւ, զեղի իրենց թաղան, տեղան երկիւրները՝ որ իրենց նախինքն ջնջակիւնները հաստաւոր, իրենց ուրտի ընտանեկան կամ հասարական կողմերու թիւները տանելան էին:

Ջարմանայի է Նշմարել, թէ ճաղեր-թաղայնիւք այս տեղան տեղի կ'առնէր ճաղու համար, պարեմով ջնջային տնի դիմը՝ որ յառաջ եկան էր Յունաստանի հային վրայ, որ Հիւսիսայինը՝ եղան էր ճաղականը, հարստայինը՝ Դարականը, իսկ ճիւղինը՝ Յանականը:

Բաղմակոյնի կարգութիւններով տնտես ու ճիւղերէք, արտես, գրականութիւնն ու փիլիսոփայութեանը հարստա Յանականները, պարեմաւորական, զարմական, ճարմակերթանք ու զեղի նախուած Դարականները, իսկ ոչ ճաղ արժանիքներով տնտես ճարականները, իրենց հեւ տարին Յունաստանի ճիշ իրենց թաղան ճաղին եւ այլ հեւ պաշտը, ճանտանց լեզու ճշ՝ հարստա ու հիւսն: Եւ երբ Յանականի եղերներն ու Փաղը Անոյ տիւրը տնցան, հեւ այ գտան Արեւելիքի զերեւանն ու փաղմաւութիւնը, հիւսութիւնն ու հարստութիւնը: Եանթաղան զարտար կայարութիւններու պիտարական արտականներուն եւ հեւարական զարմերու պատմութիւններուն:

ՀԱՅՆԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԸՆԹԱՅԷԸ

Յունաստանի կրեմական կեղաններուն շարժ տանելուած նախաւոր խաղաղութիւնը հետեւեալ զարգանալով, սկսաւ ջնջալիտներու եւ թաղաքներուն հեւուած հերտապատաններու ճիւղ տանալ: Դր փառարանելին սենց թաղաքմութիւնները, Բաղուած էին հեղին լեզուի թանտանգնական տիւրը: Թեքթաղական գրականութիւնն ճշ ճարմինն ու կեանք տանցան էր: Դարեմով

քերէլ քերտ, Լազներգուներու յիշ-
գութեամբը սերունդէ սերունդ փոխա-
րան Լեւոնապատումները, ուսնացած
էին Հելլադայի պարծառ երկնքին ու բը-
նական գերազանցաբա նպաստաւոր
պայմաններուն տակ: Աշուղները, կր-
նական թէ ժողովրդական Լաւարցիներ-
ու մէջ, ազնուամաններու սրաններուն,
թաղաւորներու պաշտաններուն, Լանչի
ժամանկներ ու վախճի ժամեր կը Լա-
թալիէին, իրենց նախաւայրերուն կամ
սասունաւորացի շեղափոխներուն փա-
ռաբանութիւնը ընելով: Երբն մըն էր
այդ՝ որ կը Լաւարցիին թէ սասունա-
ները վար կ'իջնէին երկնքին ու կը յա-
րաքերուէին ժաղաց Լեւ, ժամանկե-
լով սենց ուրախութեան կամ վշտին,
սենց պատերազմներուն կամ սրշա-
ւանքներուն:

Աղայիին կամ շեղալին գէն մը կը
զարկէին այդ Լազներգութիւնները եւ ու-
նաց անուագութիւններուն պահպանման
էր իրենց գլխաւոր յարաները: Մանց՝
լսուելու, մտիկ ընելու Լաւար պարադա-
սանտ էին եւ ոչ թէ ընթերցանութեան
նիւթեր էին, ինչպիսիք են Տանդէի,
Միլտանի եւ ուրիշներու գիտցանքաւոր-
ութիւնները, որոնք Լաւարցան են իրենց
զարան յարմարագոյններ յաւանդիւն-
ութեան Լաթալիսան ստաղմովը եւ սո-
կախ տնայ են այն միակ գիծով — ժո-
ղովրդական ստանդարթին — որ գլխա-
ւոր ախն ու կիւճ կը կազմէ Լեւիին գի-
տցանքաւորութիւններու: Ասո՛ր Լաւար է
որ սենց զուգահեռ կարելի է գտնել
Մանդրիտ գիտցանքաւորութեանց մէջ եւ
որուն մէկ փոքր նմոյշն ալ մենք ունինք
մեր Գալթան երգիչներուն կողմէ մեզ
փոխանցուած ռեթիկէր երկին եւ երկրոյ,
եւր-ով, զոր կ'երգէին յամբի ընդի-
րանցութեամբ: Արիական նախ աք-
ժամին, նախ սրբունին ժառանգ սար-
ուած յիշգրութիւններ են ստանք:

Ըս. Յանթիական շեղը, երբ Փոքր Ա-

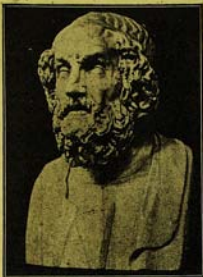
սիտ տնցաւ, Լեւ գտաւ նոր եւ Լաւարս
տնիւր, Իրաքոյց գտնեց, որոնք աւա-
տարով կը վերաբերէին իր նախաւայրե-
րան ու շեղալիքներուն: Իր Լազներգու-
թիւնը ստացաւ շերթալական լիցու-
թիւն, քանաւանդական կալաթ ու Լա-
ւարալիսութիւն: Գնդապաշտ ու Լաւարս
տէր ժողովուրդը, փոխանէ կարն գն-
դաններու, աւելի ինտելի, աւելի եր-
կար, Թաւերական ընայթ ու կառույ-
նանք ունեցաւ Լազներգութիւններ
փնտնել:

Աղայիներ լին պահեր սար Լա-
ւար: Յաղաչ ու Լախ կենեք՝ փարթաւ
ու աղմուական միջավայր՝ լշտապատին
պահանջներն էին ստանք: Թաւրան,
երգահանդէս, ինչոյց կամ պաշտամու-
տի կը ծառայէին այդ երգերը՝ որոնք
աղջուած էին սասուններու, յաղի-
ններու լարի, սաւարներու մէջ կամ որ
եւ է ստանդարտութեան տաթիւ: Մ-
գիւր վեղ մըն էր՝ որ նապի ընդերակ-
ցութեամբ կը պատմուէր յաղմութիւն-
ներու, զուարթութեան կամ ինչոյցի
Լաւար Լաւարցան կամ սաւարներու
եւ ուխտանքիներու լարի կեդրանացած
ժողովուրդին:

Արալեւ, Լեւիին ընդունն ու ժող-
ովուրդին վիճակահար կազմական յար-
մարութիւն մը տալ, ուսնացնել ու կա-
տարելութեան Լաւարցի գիտցանքաւոր-
ութիւնը: Մենց վիճակահար Լաւարցի
հարմարաբա ստանդանին Լաւարցի, ներ-
կցման վրայիւն ու խորութիւն եւ սար-
տարալանտ առնելն աղմու մեղ ուս
նար, Իսկ սնար տնտես Լալլը եղաւ Հա-
մերու՝ իր տեղեկապետեցիկ Ելիսկանով
ու Ողիսկանովը:

ՊԱՏԻՄԱՆՆԵՐՈՒ ՆՊԱՏԱՐ

Յանթիական ժողովուրդը ի ծնէ ընա-
կան յարգը լնար ու միջը մը տնցած
է գրականութեան ու սարունտի: Իսկ
լիման մէջ մտնելով Նեպոտ, Միլտ-

Հ Ո Մ Ե Ր Ո Ս

(Նորադիմ Ազգային Մանկապարտէզ)

զեազի ու Փիւնիկի սնունդ հարստութիւններուն, քաղաքակրթութեան ու անուանքին հետ, հարստացաւ եւ իրենց ճառքին պատշաճ ու սխառ նշիչ ու ծաղկիչ ամէն ուղղութեամբ: Տեղական պարձաններն ալ իրենց ճէշ նոր ու փառ հետաքրքրութիւն ճշ պրկնչուցին սուսողիչ ձեռ ստացած տանգութիւններու շարքէ:

Ան զիգարներգութիւնը նոր թափ ճշ, տեւիչ փոփ սրաց ճշ եւ տեւիչ պարձառ զիմադիւն ճշ ստացաւ իրենց ճէշ: Բանաստեղծական ոգին նոր ու յանկարծական քարզամեծ ճշ ունեցաւ: Թափառական, յնութեան ու ճարպից հաղածանքներէն, պայքար ու զրգիւսներէ յաղած ու տառապան ախ ճա-

զափուրջը՝ Աեփոյ աներան վրայ հանդիսա ու տառաութիւն, հախութիւն ու փառթամութիւն դաստ էր: Իր ճառքին ուժերը կը պահէին իրենց սրութիւնը, իր քնաղկները տափաթն չէին աշխատուած, ճարպ ու հարապառ էին սնունդ: Գնեստանակ էր եւ ինչ, Ուստի, նշեցաւ ու թեառաբան սլացաւ Արուեստը:

Յանխականի պարձառ երկները կապառ շուրթերը, թանկան զնկեցկութիւնները ճենաղկա նպաստեցին ստեղծագործալ երեւակայութեան, հախցնելու եւ նկարչապէշ դարձնելու լեզուան, ներգաշախութիւն սաշու սնոր: Մասշին խրաթանչիւր արտայայտութիւն, զգացումի խրաթանչիւր երանդ, սրափ խրաթանչիւր արտփին, արտաղին խրաթանչիւր

երևում էր թե՛ մեծ ունեցան իրենց ուրախ
բաղը, իրենց ուրախ պահուստները
քիմիա, ուրախ սառչումներն ու քան-
կազման մեծը՝ յառաջ, հեռի, հարստ
ու հարստան, լեզուն՝ իր պատկերային
ու գունավոր քաներով, լեզուներն մեծ
սառչում, Միտերն ու խորհուրդները կը
լնէին ու կ'աղբիւրն սերը մէջ, հա-
րստան, ներգաղթով, քաղաքային
էին, Գերազանցազին էին, գերազանց
ու շարունակ, հետո կ'աղբիւրններն ու
խաղաղութիւններն, սեղանով եւ կա-
նոններն ծառն ու խաղն, սեղն
նորոգում, սեղն գաղափարում գործ
կու գործ խորհուրդ եւ մտածում, հայ
եւ պայքարում սառչում:

Այսպէ՛ս էր որ կը պատմուէին ի-
րենց նախաւորութան քիմիաներն ու
քաղաքայինութիւնները: Անո՛ր համար էր
որ ժողովուրդը ունեւանէն հետաքր-
քութեամբ ու համարով ժողով կ'ընէ
հերաներն եւ գիտականներն հրաշ-
պատմուէ՛ր՝ որ կու գար գարնան ընդ-
նէն, Ունեւորութեան կ'ընէրէր կ'ու-
նեւն, հարստութեամբ ու հարստով
կը համարուէին, Բնորէ կ'ընէիններն
ընէրապաղ հայերգութեան ծառն կը կն-
գանդներ խաղերը ու կը վերադնէ
ունեւորութեան:

ԼՐՈՒՄԸ

Ու հայերգութիւնը գիտական-
գութեան վերանում, իր լրումն,
լրութեանը ու սեղաններութեանը կը
համար համարով եւ իր իշխանութեան
Ողիմպիականը: Իրենց լրձանն ուրաղ
գերազանցութեան է որ կը պատկե-
րանեն ու կը ժողովուրդն ուր գործ
գիտականութիւնները: Անո՛ր համար
է որ սեղանում, սերունդն սերունդ
ու գործ գար փախուցանան իրր մա-
տան, ուրաղ ուխտէն հարստն ու
պատմութեանն սերունդանով:

Անո՛ր համար է որ էին հնչումները

սառնամանակէ յարգանքներ շրջն հա-
մարան ու եմքը անապատ քաղաքներ
— Զմեռներ, Հոգոս, Գալփան, Սա-
լամի (Գիտքոս), Քիտ, Արգոս եւ Ա-
թիւ — իրարէ ինչ ուղեքն գերա-
զանք մեղաւորէր ըստուր պատիւ:
Եւ սակայն, սարսափա լիար թէ համ-
արան գերազանցութիւնը եւ իր գիտա-
նորութիւնները, Փոքր Աթիւս սեր-
մանն սերունդն սարսափութիւններն են
(հետաքրքրաւ Զմեռներ), իսկ մեղա-
ւորէր՝ Քիտը: Այս քանը կը հասա-
ւոր ախ իրականութիւնը, թէ համար-
ան սեղ եւ սեր գաղափարով կը հա-
մարստանան Անեւորութեան քաղաքն,
իսկ Քիտն մէջ գարնան գարնանն ու-
նեւն է ԼՆԵՐՆԻՆԵ՛՛ կ'ընէր գերաշա-
տանը՝ որ համարով սերունդ ըստուր կ'ու-
նեւորէր եւ որտեղ հայերգութեան
էր թէ սերունդն սերունդ:

Համարով գիտականութիւնն-
րան նիւթերը ստանում ըստուր իրն
լատ կանտի սեղն ունեւն գեղեցիկ,
սարսափներն ու ստանութիւններն, լր-
ստանում, քաղաքով երգում էին՝
փոքր, կարն սարսափն ու գերաշա-
տան նորութիւններն գործ հայեր-
գութիւններն մեղ: Անոր սպառնոյ
կրնայ հասարակ ախ պարսպան, թէ ի-
շխանը, Տրաքիան ստալ երկար սա-
րսանքն պատկերովն կարն մէկ լր-
նը — մա յիտն որ — միտն կը նիւ-
րաղէ, Որով, կարն է նիւրաղն ու
հասարակ, թէ ունեւորէր հասարակ-
ութեան համար մեղ էին նախադաղ
գեղեցիկն ու սեղեցիկ:

Համարով քաղաքայինը, իր գե-
րազանցանք մեղութիւնը սակայն, այդ
նիւթերը ընդհանրէ, պերսպոս ու սար-
սանքն նորութիւններով գեղապարզ,
երկարաւոր, նոր ու ինտեղն երան-
գաւորանքով նիւրանում, ինքն-
տիպ ու սեղեցիկանքն ընդով ու սա-
ղափարկութեամբ ներկայանան մէկ

էր: Փիլիսոփեսն առաջ աչ գտնուած էին յանդակադարձներ՝ որոնց արտադրած էին, ժամադրի վրայ, Աթինաս կամ Ալադոնի, Ջեռ կամ Ափրոդիտէն եւ սակաւն առաջնայն վիճական էր Պարթնանը զարդարող Աթինաս կամ Ալիմպիան վեհեմարդ Ջեռի արեւանները կերակրու պատելը: Արափեանն ա՛ն ունեցած էր, էր ճէշ, շուրճն ու ձիւրը եւ ի՛ր գրպոն էր ուր յաղակեցաւ կեանք եւ լուսն առ ժամադրին:

Այսպէ՛ս էր եւ Հոմերոս:

Ան մեռն էր կզէր ժէ՛ որ Հաղներ զով ցերթազմեան Համբարտար կեդրոնը եղած էր: Աղքատ էր լըխն ժէ՛ երբ Հաղներգութիւնն ու ցերթազմութիւնը արեւտար Հանգամանց առցած էին: Միտադարն ու լըխադարը ունէն կերպով նպաստար էին ի ննկ ցերթոյ ու երամշտական թնասար ձիւրերով տնտեսութեան Հոմերոսի Համար: Իր սուր պատշարաններէն ընէն վրիպէր ոչ ճէկ երեւոյթ, ոչ ճէկ ժախ: Այլ ճէկ Հաղման թրթնացած տնտրականը կը ժայր իր ժառ, Եւ կտակունէ վեր է, Թէ ի՛նչ վերացումով կը ժխտար կրօնական տեսութաւորութիւններու, ժաշտպական խնդիրներու, ժրջումներու եւ կամ տխտազմացութիւններու: Ան աշխուտ պէտք է ըլլայ Յանաւանդի գլխաւոր ու կտրուր թաղաքները: Ետտ Հաւանական է որ Համբարտար ըլլայ փիւնիկէջի նաւարդներու: Եսո՛ որոնց կը Հանդիպէին իր ննկաւորարի նաւարանդիւններուն եւ աշխուտ պէտք է ըլլայ Աւետական ու Ափ-

րիկեան թաղաքաշրջութիւններու: Կեդրանները, տնայն խորհրդաւոր ու վեհալուս ճեհեանները: Օտարապէի նաւարաններն եւ սուր Համբարներու թիւնէն լուսն պէտք է ըլլայ թաղաւանակ ու թաղաւորն պատմութիւններ: Զով ինչ թաղաներով է նաւարարական տրեւանին: Պէտք է ժառանգեան ըլլայ սպմական զարնազմեանց, որ ի՛րք ապմիկ իրեն նաւով են զինքերը՝ իրենց ունէն տեսական ու գտնանք զարնանալու եղանակովը: Մանով է աւ նաղերու եւ ջամարներու, լեաներու եւ ժախերու, զեաներու եւ աղբիւրներու: Մանով է ու ջամարմասն ի՛նչ ճեհեանական ու ջրմական պատմական ու տրեւանին, Մարդկային ո՛չ ճէկ թաղում, Հաղայ ու որոնք ո՛չ ճէկ թախք տնտեսով են իրեն: Պաշտաններն ժիւղե խրեթիկներ, աղբաներն ժիւղե ժաղաքիկներ, թալարն կեանքն ու զարնը նաւով են իրեն:

Ան աշխ պարմաններու սակ է որ զարնարան նեխանանութիւնը եղաւ, զարնալուսի կազմող Ելիականն ու Աղիականը, որոնց ցերթալը՝ սպմանի եղաւ, իրեն նման լուսեղաւ:

« Մի ա՛մ եւ եր իշխում լիցի, մի թաղաւոր, ա՛մ շնորհնայ կալաւանին Բջջուանց կեռ իրաւանն եւ գաւաղմ՝ թաղաւորի տիքով Եսցա՛ւ (1)

Աթինա, 5 Մարտ 1939

Մ. Բ. ԱՄԲԻՐՈՅԱՆ

(1) Ելիական, Բ. 204-206:

գոյներ՝ որոնք զմայլելի նարպասա-
քանք իրենց ձեռն կը պահեն ճիշ
դին ամենին տնայարար ժողոված ճաշին
և հարկին զիմարեմութիւնը :

Ընթեր թէ գիշարքի մասն :

Մանկութեան օրերն ալ անցաց լու
սեղանեցը, թաշակներ քարելով և պի
նակներ նշանելով: Պահանջի ճշ քով
սպասու և շարական կարգով սարկեցաւ:
Աղւար ճաշն ունէր, քաղաք փախալի
դին դինգ, Պարբեր, ուր սխառ միտ
կան վարձարան երթալ և իր ճաշը
Քրքիսանց զովի նկնդեցին ձեռն:

Որք շարականներուն, ճաշքերի լեզ
ուն և թաւական գարջ գիտութեան
պաշար ճշ ներս առաւ, ճաղակով
կարգուած թաւքի ճշ դրին իր ձեռքը և
ստիպան պատուի, զիսկ զրկեցին ու
սուղլական գարի, նախա ստանկեմք
սարկեան ընդունաւ իր ախ ստան:

Գառնի Քիլոսիցիին լիմայ ժի
ճշ անիլի նառան և աշխրհ թայ՝ վե
րադարձու գիւղ, աշխիւն լան ուր սե
րանդներ անհաշուելի ճամնանկերով
եկեր ու գաղեր էին՝ միայնալ և անկա
նաւ ճշ խորանի ձեռն անկիւնին ձեռն խ
րարա վրայ քաղաքաց ինչքներուն ա
պառանքն նման՝ ստանգութիւններ և
քարքեր պահելով:

Գառնի աշխարհուն աղան լայ
նեանքի ամենին թնական և նարպաս
ստանգներն ձեռն իր որ զիմարեմ եկաւ
իր տիպարներուն, ճամնիներուն, անթ
անքներուն, մշակներուն, նարաններուն
և աշխիւններուն, անոնց ընդուն և քաղ
քերուն, նառառայիներուն և անոնց
խորանի նարպասութեանց:

Աղապար պարզուող կը սարսուրուէր
և լամբայ կնկէր պարզ թրոց ճաղ
զանալու անխառնութիւն ճամնառայի
ճշ աման լամբուն վրայ:

Նոյն իսկ աշխրհ Քիլոսիցիի
ճամնաներուն ձեռն զիսկ ալ նախա գիւղա
քի ճամնա, երբ անոր պակնալու գիւղա

ւորին և աշխր լայն գաղին քանի ճշ
խաղ զրկելու կարող ճաղ իր գիւղին
ձեռն և լայն ճշ ստանդան անխորշի
քաղ կը ճար: Այդ կարան ու քաղ
թաւքին վրայ ընդուն ճշ պիտ իր:

Գիւղին գառնի վարձարան եկաւ
աշխարհուն ամենին վառանկ ճար
դը, որ զրկէ ճշ առաւ և երկու անգիւ
նեքը լայն ճշ քաղաւ, լայն ճշ կարա
նի և անքներ ինչ և նախաքանակ
գրառ զանոնց թաւքին վրայ և զրկեց
նառաւ աշխարհներ:

Անոր լամբ է որ Քիլոսիցիի գե
րականութեան ստանքն էր: Եւ քաղ
ալին ընդունակ լանակներով, որոնց
իր օրերուն, և միշտ աշխար ալ կը պա
կեն թաւքութեան և զանգեցութեան
ստան անխորշի ճարներ:

Անիկ անց գիւղերուն աշխարհը սե
ռա քանիլի քաղքի զուգարի ճշ պի
և անքներուն ընդունակ լիմայի և
լիմայի՝ գառնալու լամբ ինչ որ աշ
որ անիլից մեկ և զարգարանով կը
պահենք որդի Քիլոսիցիի գրականու
թիւն:

Այս զարգարանն ու գառնառու
թիւնը աշխարհուն ստիպան, իր լայնալի
օրերուն ստիպան պառնառայի վարձ
պիտ ճշ իր ինչ, միշտ քաղաւ ա
ստաններուն ձեռն լամբաներ կը քաղա
նին... Գիւղի իր քանին և ստանք:
Ստանք կը զանառայ ճաղ լայն աղա
անխորշութիւններով և գառնառայի ու
րից գրաններուն նառ աննայն թիւքով
քաթիւններին կը կարգար: Մարդար
քի նարսին նա ճարքիմ քաթիւնա
թիւն կը պահէր, ճարնանի նախա
քանակ կարծես անիլի ստանք՝ անոր
կը քանար իր սիրալ: Գառնառան գրա
կանութեան քանակներ կը սիրէր և ա
նոր ձեռն կը զանի գառնառայն ընդուն
ստիպան քաթար գառնառաններուն:

և ազգային տեսչ գործով ճշգրտված հո-
տարարքերու հարուստ համբան:

Իր անկենթին ճիշդ կտրուող, ծան-
կառ ճարգ՝ կը փութէր ազգայնոր
խանութներով: Ահա՛նք քոց եւ կանո-
նը դարձուցան ամբողջին, կ'անկը կը
քաշէր՝ ինքնիւր ճիշդ ամբարձուած եւ իր
հասանումներուն թնայտակարգէր ժխտի
թիւրաբան:

Քաղաք վերադառնալէն ետք թիւ
ճշտ աչ ստացչական գործ ըլլաւ: Այս-
մեղ տուն իր գործընէ: Ամերիկեան
Ֆրանսական եւ գերման հարուստ եւ ժե-
թաթիկ հասարակութիւններուն քովի,
սեանց Անշիկ անկիւններով կառուցուած
պիտակներուն հետ՝ իրենց լավտա հա-
խանակներու թիւումը պակշի եւ անդա-
տալ եւ անյառ քանի ճշտ ստանդներու
թիւիկէ ճախովը տարուէ տարի պիտա-
կէն ցոյցի, ամէն ամառներէն արեւուն
աչ տուն իր աշակերտներուն հասուն եւ
պարտաւոր համընթ:

Գրիշէ՛ խաշ ճշտ եղաւ, սեանք լաւա
ստարակեցաւ աչ պարտաններուն ճիշդ:
Քաղական եւ հարաբարձու վիշեցեալ
խտակներեցուն (իր քանքն են) ձեռ-
քին լաւ քանքն քաշից, քաշք ճիշտ աչ
արտադրից, քանքնա թաղթիւնուն վը-
րալ ժիշեւ իր եղերական ճաշը (*) եւ
հան քանքն:

Ինչ որ ամբար ժառը Քիլտակեցիկն
արդէն արաք հարաւարթիւն ճշտ է, գա-
տաթի կանաքը վերադրեցեալ լեցուն ար-

(*) Այս տաղերն տաղարարը վեր-
ինն երկու տարուան ընթացքիմ Քիլտա-
կեցիկն սեանիպ գարծնը խտակեց եւ
տաղարարեան սրտիկալ մանուր մե-
տաղքի մէջ դրաւ, իր ինքնամեմով: Վեր-
ինն անկամ քանքնիմ մէջ տեստ քաշի լա-
րաքին աչեցեալ: Յետոյ ետեւ քաղելով
մեծ փաղկեմը՝ մտաւեցաւ փաթարկիմ
մէջ... ամէն գիր աչ գիրի կարանքն-
լով...:

ձիւններով, սեանք քանքնից լեցուն եւ
քանքնախտութիւններով, սեանք հոգե-
քանքնութիւններով եւ պիտակներով:

Անոր պրակտիկութեան թիւս խոքը
լաւ թափանցումով կը լարանակէ տա-
րիկ, տարանակէ եւ ուսանալ, ետք
ժմեցեւն արգելալէ հոյ պրակտիկութիւն
իր քաշք, անկեմարարութիւններով՝
քաշքուած ժառ աչ ճշտ եւ հասար-
ճաւ կանքն՝ որ հոյ ճաղին եւ հոգիին
պարարն է, սեանք տարբարը ճիշդ ցե-
ղին հասարական զեղեցիկութեանց,
ինքնաթիւ եւ ինքնաթիւ տարանակէ:

Ասանց ցեղային աչ ստանդալա-
տակ պարտին՝ հոյ անկեմարարութիւ-
նը, հասարակութեւ պրակտիկութեան
ճաղքին ճիշդ իր անկաման կարալարով
տալի իր կեանք կանքնիկ, եւ հետեւ-
պիտա աչեցեալ ճաղարթալին պարտեցին
ճիշդ ինքնաթիւ գաթի եւ հրապար իր
կեանք անկեցեւն եւ աչալարա քանքն:

Անկաման աչ լաւ տաղէ գա-
տաւանով իր որ լաւեք Քիլտակեցիկն
կարանքին տալի ճշտ արժեք ճշտ ճիշդ ցե-
ղային ճաղարթին ճիշդ, քան տալք գա-
րնքու եւ հասանքներու ճիշդ թիւրալար
քանքնանքներու եւ պարանքու լեզուն-
ներ: (1)

Քիլտակեցիկն երեւումով ճիշդ պը-
րակտիկութեան ճաշք պարտալին քա-
նքնա խոք եւ պրիթ անկաթի ուղի ճշտ
որ տուն քանքն համարանկ եւ ինքն-
գտան: Ետեւ թաղաք ամբարան
համբան, պրակտ քաշք պարտեցեւն եւ
սեանց պրակտիկութեան անկեմարարը:
Ամենքն աչ տանք եւ հետեւեցաւ իր ան-
կաթի տարալին եւ աչաւ արեւումներուն:

1) Մեծ հոգ Գի'ժ մեծ ճիշդ աչա-
տակին լաւանք ճաղար: Դի'ժ եղանք՝
ամէն տեղով որ գիշիկ պրակտիկութեան
հոյ լեզուական ճաղար: Եւ ամեն տեղով
ճիշդ պարտեցեւն պարտեցեւն թիւս
15՝ (1929 Յունուար) ճիշդ եւ ճիշդ:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՌԵՎՈՅՍՅԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ
ԳՈՒՄԱՐՈՒՄ 1908Ի ՄԷՐԵՆԻ ՄԷՐ:

Յոսէն ալ, առաջին խորհ. Կոստանքը՝ Սրբորդ՝ Քալանթար, լարորդ՝ Քարազ Եղ. Պէշեմեան (Սահապեան), Հրեկորդ՝ Դուրթ Քալանթար, Հրեկորդ՝ Պարսե Սրբա-
նան Բ. Կորս. առաջ ժողովան ալ՝ Առաջին՝ Մարտի Պարսեան, ընկերորդ՝
Հաւրազ Պարսե, առաջին Հրեկորդ՝ Գոյթ Պարսե, Գ. Կորս. Հրեկորդ՝ Ե. Տեառնեան:

(Անաթալ եւ անգամակնի լուսանկար)

Մարզում ձեռն՝ իր արտահան ալ
որդ կամ ձեռնի կողակողներու լը-
փարեցաւ, կամ անոնց լուսերուն հմար-
քով փնտրեցին լարեց իր վրան, Երե-
թին ու գանակ արտադրող ժողովարդն
ալ ձեռնար կէն, գաւառի գրաւեալ
ուստի յախեցաւ հիմնել իր ստանկին
զգալորդը թաղ եւ ինքուրսի գեղեց-
կութիւններով առջան:

Գիւղին ու գաւառեան թաղը պատ-
կերեալ ընթացիկ ճշ ձեռն անկար եւ
հարապատ ժողովն երբ ձեռնի իրենց
անկարեան ժողովան անկարեան ան-

ցան Քալանթարի գլխին: Գրաւեալ ա-
նոց հանդէպ եղաւ լուսերուն գաւառ-
ուր: Գեղեցկան գրաւեալ եւ արտա-
յայտութիւններ արժանաւորեցաւ առան-
տիկա ձեռնի գաւեց անոնց թաղա-
ուն ժողովարդ կամ երբեմն ալ անոնց
թրգարան խորհրդ: Հարապատութեան
ժողովարդներ եւ ինքուրս գաւառ առ-
յու իր թաղանքը՝ երբեմն հասանքը
առին եւ ինչ ինչ անկարեան ան ճշ-
թութեան կամ իմաստ իրենութեան
ներ պատկանեցին:

Երկուս կառուցանեցան եւ յիմուն

գործն ու Առաջին խորհրդ: Դժ-
ոյն՝ իրենց պատկանեցաւ: Այսպէս խոր-
հ. ժողով խորհրդն պիտի ձեռնար: Բայց
այս ան անոր անկարեան, առաջին
Թէ եւ հանդէպ: Եւ պիտի: Հանդիման
եւ հարապատ ճշ գեղեցկեանք պիտի
Պարսեան, Քալանթար, Բ. Զարգու-
ան, Ս. Եղանեան ընդէն ձեռն:

անդն ու Բ. Կոստանթնուքը Թէ ճշ ան-
կար ձեռնարդն համար ալ ժողովար
անոնց հանդէպ: Եւ ձեռն: Եւ
ինքեան իրեն՝ որդեալ ճշ ալ ու-
ստանդարտ ճշ գաւառի գրաւեալ-
թան ճշգրտեալ գլխին՝ Քալանթար
ժողով: Առաջ անկարեան Երեկորդ
Թէ պիտի եւ ժողովար գիւղ գրաւեալ:

նորին թիւն էր. աշակերտին գործած.

— Սիտ', ախի՛ն սիտ', ապի՛ն սիտ', որտե՛ղ տեսա՛յք տեղե՛ տեսա՛յք ա՛յն տեղե՛ն է:

Գաղաթախն ժէ՛լ խնայուց:

Վերջապէս տեսի՛ն կու տայ: Բանի՛ ճշ ապ խոց աղան ժողջը նորին կէ տեսնայ, առաջի՛կ նոր սնկին ճշ, նորագաւթնէր ճշ կէ բանայ, նոր լոյս

Այն՝ ճարտար գաւառէջ գաւառայ՛ց գաւառէ՛ց ճարտարակնի՛ն ճշ կու ճշն աւարտածան: Անշուշտ այդ պիտի ինք արտաւազ զժ՛շտը կայն, թիւզն թշխարիցն, Թարն Նարարանայ, անկէ ճիշէ նայն ճշխարայն՝ Թ. Օշտանը: Բուրն ալ գայլուն աղանկներ, բոյս տեսն որ ճարտարն ճշխարի՛ն, նայանին եւ թ՛արտաւաթանէ շնուարն (այն թշխարիցն), գրանն կուտն գտն. թիւ թիւագործն գաւառն տեսնան գաւառն ու նախանն ճարտարն աղանկները (Թ. Նարարանն իր նոյն նրբիկները եւ Ո՛ր իշտանն ճշ սնի իր խոյի՛ն ճշուց, Թ. Օշտան՝ իր թարմաղներն թիւնուց ինչ):

...

Այս՝ այս Գաւառն Գրանտաթանն (այսք ճիւղնք տեսնա՛յք) (տե՛ն կ'ուզե՛նք որո ճիւղ տեսնան ունե՛նք թրաւոյ գաւառներն ճշ) եւ նորայն ճշ: (որո աղանկներն են Գաւառներն ճշին (ճարտար Անտրիկները) Ար. Յարմարն, Կուտ Նայն եւ աղանկն կէ կարե՛ն թէ ինչ որ գաւառայն է՝ Կարե՛ն է. ինչ տակ գաւառ Գաւառ, Թիւզն, Կնեւորն ու այլ Կարճճարմաթայն նկարներն իսթարտան են սիտու, իրենց առանին բարձրե՛ն՝ ճիւղն լինու եւ գրանտաթան: Իր թէ երբեմն գաւառն գրանտաթանէ ճարտար գաւառ լինէր եւ կէ կարեւոր գաւառն տեսնաթանէ: Ընդ պէտք են այս ճարմներն զժ՛ Կարմառնու Կարմ. Կարմաթանէր բանին ճշ են եւ կ'ուզե՛նք թուց ա՛մբո:

Դիւն եւ Գրանտար ճիւղն ալ լինե՛նք տեսնաթան, զ՛ւն ճիւղայն, զ՛ւն Կարման, զու աղանկն եթաւուց: Գաւառն բանն թ՛առուց կէ ներայանն առնէ:

ճշ կէ ճիւղն եւ ճիւղ թուայ նիւտ գաւառն լինու գաւառայնիցը կ'արտաւառնայ: Այսպէս տեսնան ճիւղն ալ ճարմնի կ'անցնէր կամ բարձրայն նոր ճշ կէ ճիւղն սեւ գաւառն ճարմ: Անկե՛ն ալ կ'ընդարձակէին եւ ամեն որ տեսնէր աղջ՛ գրանտառ եւ արտաւառնու թիւնուայ ճարտարագ ճշ կէ գաւառարտարնէր:

Արտարտ ճարմնիկանն Գրանտար՛ ամենան աղանկայնիկն ճիւղան բարձ

Անկե՛ն որո նիւտայ ճշ աղանկաթանն ամ թիւնու Կարմառնիկն եւ արտառն աղանկն տեսնու Կարմանն ա՛յն ու ա՛յնպան: Ասկէ գաւառ գաւառները բուրն ալ իսթարտն աղանկներն են: Ինչ որ Կարմանն գաւառ, Կարմանն բարձ. Կարմ. թէ լինէ կ'առնէ, իսթարտար ճիւղն եւ ճարտարագ ճիւղն տեսնէր գաւառն ճշխարիկներն ճիւղնարտարնէր: Իր եւ թէ ու արմանին՝ գտն ճիւղայնի ճիւղն ճիւղն տեսնէր են Գաւառն, Գրանտան, Բիւլանտան, Կարման, Արտարտն եւ ամեն նարայն ճարտարն աղանկարտարնէր: Դրան Կարմայնի՛ն թէ այս Կարմանն գաւառն տեսնէր կու տեսնէր գաւառն ճիւղն ճշ գաւառն տակն առնէր արմանն տարտառն ի՛նչ ճիւղն այսպէս Կուտ Նայն կուտ «Գաւառ Կարման եւ Կարմաններն ճիւղնարտարն արտաւառնէրն եւ գաւառներն լինէնէրն: Նայն Գաւառ Գրանտանն արտար ճիւղ Կարմայն աղանկան գրանտաթանէ, արտ ճիւղ լինէնուց ու ճիւղ Կարմայն լինու: Ինչ գտնէ թէ: Կարմայն Թշխարիցն կարմայն թէ աղանկան զու Կարմանն արտ ճիւղն եւ գոյն լինուց Կարմանն Կարմայնիկն ճիւղնարտարն: Անշուշտ այս ճիւղն զու Կարմանն կ'արտար: Կարմանն ա՛մբոյն: Ինչ որ Կարմայն գաւառ կամ աղանկն իսթարտանն բարձր կ'անտանէ, նային գաւառայնն է եւ կամ տակն Կարմանն Կարմանն ճիւղնարտարն Կարմայն: Իսթարտար, Կարման, Կարման, Կարման: Կարմանն Կարմանն ինչ ճիւղն առնէր արմանն առնէ ինչ որ իրեն նարայնուցն կ'անցնէր Կարմայնը Կարմանն ալ արմանն նարայնուցն առնէր: Կարմանն արմանն լինուցն կ'անգաւառնայն իր Կարմանն լինուցն: Կարմանն Կարմանն թէ ա՛յն գաւառն գրանտաթանն՝ արմանն ճիւղն Կարմանն

Կոյնն զնմինդ եղաւ,
Ոսկերայ եղաւ քաւովմ:

Անուր պաշտօնացի մըն է այս եւ
իւր իր ստացութեամբն ալ արտաշա-
տուած. հին արժանա՞ Կոյնարգան,
զման, թողցի, երազով ալ ցեխով շին-
ուած նիւթ մը մնաց իւր թով: Գրեւ
չառ անգամ անոր չարքէ զարմաւ թաշ
վախկաւ աշտպարէ մը պէս միշտ լե-
ռասարսքիւն մը պահեց. Դժուար էր եւ
անկարելի՞ զոն թուղթիւն տալ իւր խո-
րութեանց եւ Ծանծաղութեանց մէջ, իւր

հրապարակեալ անգիմարելի՞ հրաշք-
ներուն եւ գրուածք թերտէ Հոգեկան
խորատորքաւ, խորխորէջ Հոգեքանու-
թեան մէջ:

Անոր Ծանար իւր հանաքի տիպարնե-
րը սուտասարակ չառ թարմեղիներ չառ-
նին: Վեցի՞ն զէմէնքին մէջ համ ժողուար
մը միայնքին մէջ, անանց զարա թեր-
ուած են իրենց Հոգեկան մեկնութեան-
քը: Կեանս եւ Կամիքներով վիրտուր-
տան:

Յիշպիս, Փաշիմ, 1909

ՎԱՀԷ ՀԱՅԿ

ԱՐՈՒՆԴԱՏԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ՀԱՆՆԻՊՈՒՄ ՄԷ ՎԻՃԱՆԱՅԻ ՄԷՔ. 1908Ի ԱՆՆԱՆ

(Ա. Կապուտիւնի մկարմիրու ցուցանողեղնիմ առիւ):

Ա. Կապ, Ժախն ալ, Կապուտիւն. — Առաջինը՝ Լ. Արիս Կարպանեան,
Վիեննական Ուիտն (վախկանստ այս տարուի սկիզբները Փարիզէ մէջ): Երկ-
րորդը՝ Կարպիւ Յաշտատուան, երրորդը՝ Ա. Բիրքիւր (վիեննացի յայտնի նկա-
րիչ մը): Երրորդը՝ Արա Մաղկիան (արժանապարտ, Կերկոյիս Լաշտատան
մէջ): Բ. Կապ, միշտ Ժախն ալ, տարբ. — Առաջինը՝ Կապուտիւն (Ա. Մարու-
տան, երկրորդը՝ Ա. Գաղանեան (այն ասան ուսանաց, ալ մէկ հը ցանուի Լա-
շտատան մէջ), երրորդը՝ Ուրին Թերլմեղեան (Կապուտիւն Կերկոյիս Լաշտա-
տան մէջ):

ՍԵՄՄԱՆ ԾԱԵՐԻ ՀԱՋԱՐԵՄԵՆԿԸ

Յարգարդին Հայաստանի մէջ Հայ
Էկեզիսթիկ ևն հազարան հարեարարի
երեւոյթներէն մէկը դիմել Լոսանջ
Սանտայ Մանրի Լապարմանի տա-
նախադրութիւնը այս տարւոյ ըն-
թացքով: Հայ Ժողովրդի բանահաւա-
քեան այս յախանձակն արեւելք ունե-
ցող զարեւ տիտանի է գնահատուի ոչ
միայն ինքնին իրրիս երեւոյթ, իրրիս
Հայ Ժողովրդի կրօնական, գիշացում-
կան, Լայքնախորհրդան ըմբռումները,
կենցաղի կամ նիստ ու կացի մարմա-
ւոր, այլ ևս աղբիւր ևն ինքնան նարանք
զեպարտաւանական սանկտագրութիւն-
ները: Այս Լոկիլիտ աղբիւրի նպատակն է
զապարտար սոյ նարանք մաքման, կաթնան
և նշանակութեան մասին:

Աղբիւրի նախնական նախադրական
կեանքի յառուի երեւոյթ է Կիտել զը-
րայքներ կամ պատմականքներ իրենց կը-
րանական ըմբռումները կամ ստատան-
ները, սոյն կեանքի սոյն ու զարդի, կա-
րեարարութիւն անկնքի կամ զեպարտան-
քի պատարտական քաղաքագրութիւն-
ները ևն զարեւոյթներէն մասին,
սկզբով Լոս Լոս զըրայքներով կամ
զկոթերի նկարագրութեամբ, յայն Լոս
զկեանք միտքներով ևն ամբողջութիւն
կաթմելով: Այս զարեւ տիտան է մա-
ղովրդական գիտակցութեան մաքման
ևն, սկզբով սանի կրօնական գիշա-
րանական ըմբռումներով, ըմբռնան
ուժերի ստատանքման ևն կապման,

ի Լոկիլ, անմարտեան, մարգարդին
կերպարանք տապան, յայն Լոկիլեան
սանի տայն պատմականքն, երկու-
թիւններէ մասին մաքման յիշարութիւն-
ներով: Ժողովրդի բանահաւաքեան
կամ սանկտագրութեան կարեարա-
դիս երեւոյթն է սոյն, նարանք տա-
նախադրութիւնը իւր սանկտի մասին յիշար-
թիւններէ, ըմբռնանքի տապարտան-
քի Կիտել զկեանք կաթման, նարանք
զարեւ տիտան: Այսպէս ևն յայն կէն ևն
մեանակերպման յայն աղբիւրի բանահա-
ւաքեան մէն զարեւելք: Յայնք իշխա-
կանը, Պարսիք Եւրոպական, Կիտելեան
Ժողովրդական սանկտագրութեան զե-
րայ, Էկեանք յայն Լոկիլեանք ձի-
զուտու զըրի տակ: Կերտանքներէ նի-
քեանքները երկը, զըր անմարտ է.
զարեւ, տարարտարար կիտան: Ձը-
րանքներէն Եւրոպական զը Պարսիք,
Ապստանքներէ Միշք, Պարսիքի իշխա-
Մարտանքը, որ ողբարութեան ևն մա-
ղովրդական գիտակցութեան տա-
րար ևն զարեւելք, ոչ միայն սանկտան,
այլ ևն Լոկիլեան: Կրօնք նարանք
ուտարտարութիւններէ, ըմբռնան-
կան, զարեւ, կրօնական, նկար-
չական սանկտագրութիւններէ տապար-
տանք ևն կէն՝ ինչպէս կը անմարտ յայն:

Մենք ևն իրրիս Կիտ աղբիւրէն մէկը
լինիք կարող միշ Կիտ յայնքան, տա-
րարարտարար, ոչ ամբողջութեամբ զը-
րի անմարտ, այլ միայն Լոկիլեանք:

բով ժեզ Լառան, անձա՛ն Խորենացու
 Հայոց Պատմութեան մէջ: Հայերն եւ յա-
 ջարդներն, Վաւույնն, Տիգրանն եւ Տիգ-
 րանուհւո՛ւ, Արտաշէսն եւ Սաթմեհան
 պատմութիւնները հիմնուած են առան-
 զազկերի տառադրելի գիրքոյ, Հասար
 բաւոյն, բայց առանկապէս նրանց բա-
 ժանդակութեան պարզութեամբ: Այս
 ինչոքը առաջին անգամ պարզել է ՄԸ-
 կրօնէ իմիշը եւ ապա ուրիշները: Բայց
 ոչ միայն Խորենացուն, այլ եւ Փառաստ
 Բիւզանդի մէջ պահուած են, ըստ Ս.
 Կանաչեանի, Բախանց առե կամ Արշա-
 կունիներէ առանգազկեր Զապորանի
 կամ, ինչպէս Մ. Արեւելեանն է առա՛մ
 Պարսից պատերազմի, իսկ Ջենար Գլա-
 կի մէջ Մամիկանեանների գիւցաղամու-
 ղը՝ Մուշից Մամիկանեանի եւ Գալլ
 Վանանի թաղապորտութիւններով, որ
 զրի է առնուած, ի Լաւրիկ ոչ բաւաջի,
 է՛. գարի կէտերից յետոյ: Աղապիսի մի
 գործ է նաեւ վերջերս Մեարոյ Եղեկ-
 կապոսի կողմից որպէս Ետպուն Բազ-
 րասուհւո կորած պատմութիւնն Երաստա-
 րովան երկը, բայց ինչոք վիպական մի
 գիւցաղներդութիւն նախադրական լըր-
 անի պատմութեան: Բաւաջի փոքրիկ
 Լաստաններ կան նաեւ Աղաթանկապոսի
 եւ Գրիգոր Մաղխարոսի երկերի մէջ:

Բայց զրանց կենդանի չեն այլ եւս
 Ժողովրդի թերակում, ինչպէս ներկայ
 Մամուլ Մեռերը, Ժողովրդական այս
 վեպի գիտի առաջին պատիւը պատկա-
 նած է Գարեգին Եղեկապոս Սրբաւեմ
 անունին, որ ոչ միայն զրի է առել այս
 վեպի մի փոփոխուլը (գործիւն), այլ
 եւ անխնայ Լաստաջոյ էր Ժողովրդական
 թանկութեամբն այլ անակնի անգ-
 ծաղաքութեանց, երգերի, Կէթաթիւն-
 րի, ասանդական դրոյշների եւ այլն:
 Երկրորդ փոփոխուլը զրի է առել Մա-
 կոց թարգման՝ Մ. Արեւելեանը, Ժողո-
 վրդական թանկութեամբն յաւաքսի

ուսումնասիրողը եւ Լճուտ անտարանք
 մեր մէջ: Երրորդ անգն են թանձ, Ժա-
 ժանակն անտակումը, մեր զրիէ առած
 երկու փոփոխանքը Արարանի եւ Մոկոց
 թարգմաներով (Առաջինը Ժառ Բաշա-
 նաթի եւ Մշոյ թարգմաներին): Պէտք
 է յիշել նաեւ մեր Երաստարովան Թա-
 րամ Զալը ընտրով եւ ուսումնասիրա-
 րեամբ, (*) թիւն փոխառութիւն Եաւ-
 նամկից, բայց վերանայման եւ պատ-
 ժանտ զառ Ժողովրդական վեպի ա-
 ռանեմաթանութիւններով: Ապա ինչոք
 յետեւից պայն են մի ամբողջ Լալլ Ժա-
 ղովրդական թանկութեանքին, ինչպէս
 եւ այս վեպի, Պաղատա Պաղատեան,
 Սարգիս Հայկունի, Սենեքերիմ Տէր Յա-
 կոբեան, Կարապետ Օւնեխեան, Ար-
 ասաշէն Արեւելեան Խաշի, Ժառասան
 պատմաւագ, որ Լաստաջան է Մ. Ա-
 րեւելեանի եւ Կ. Օւնեխեանի կողմից,
 Լամասա ուսումնասիրութեամբ նե-
 րանութեամբ եւ նախաթաթմաներով,
 երկու Լաստի մէջ, առաջինը Երաստա-
 րովան Պաւլարոսի կողմից տարիներ
 առաջ (**), իսկ երկրորդը զիտի Երա-
 տարովան այս տարի: Ժողովրդական
 այս գիւցաղամուկից զառ զոյաթիւն
 ունին եւ ուրիշ, Ժառաղով անկի փոքր,
 վիպական երգեր, ինչպէս Կարսա Խալը,
 Այսին Աղլէն, Մոկոց Միքայէն, Լաւրե-
 կաթին Խաշի, որ տիրոյ եւ կենցաղա-
 կան երգերի, Կէթաթիւնի, ասանկերի
 եւ ասանկերի Լեա անուն զանեմ է Ժա-
 ղովրդական ասանդադրութեան եւ
 անպատ շանձարանը Հայ ընդուն Լա-
 խոցման եւ կենցաղութեան: Այս առաջա-
 ընդում, ինչպէս թանկութեամբ, երախտա-

(*) Աղապատկան Հանգէն, է՛. Ը.
 եւ ԺԲ. Խաւարմիշը, 1901 եւ 1906 Թ.:
 Նաեւ անտեմին գրեալ:

(**) Սամա Մեք, Խաւար Ա., իրե-
 րաւից Պաթի. Գր. Մ. Արեւելեան, աղ-
 խառակցութեամբ Կ. Օնեխեանի,
 1906:

գիտութեամբ պիտի յիշենք զԱզգայնական Հանդիսէն երկարածեալ խորագիր Երեսնոց Լայտիտեցին եւ Տանկաւարի ընդ Յովսէփ Ճանկեանին, զՆուրիւն Անճառ զերեւոյրով երկէ Հրաւիրու ինքն եւ Ս. Դաւթեանի զԲիւրակն պարբերականի մէջ Հրաւիրուած ինքեքը:

Ստանայ Մանրի պատմութիւնը կապուած է յորս սերնդի հետ: Ստանար եւ Բաղչատար եղբայրները, Ստանարի որդին Ասիմանն Մկերը, որոն որդին Դաւիթ կամ Թուր Դաւիթ, եւ Դաւիթ որդին Պատիկ Մկեր: Բայց զկոյն շատ յովանդակութեան երեք ճանաչից կապուած մի ամբողջութիւն է: Առաջինը Ստանարի եւ Բաղչատարի զկոյն է, ծագեալով ծագման, զիջարանակալակերեանի, յայն արեւմտեան ծանր Աստուածաշնչի Սննդեղիքի յայտնի պատմութեան, որի որդեգը պատմում են Նոյն եւ Հարաւան փոխում (Դ. Թաղ. ԺԲ. 37): Նրանք են հիմնում Ստանը թերզը, Արեւմտեան ծագման հետ կապուած:

Ստանարի որդին է Ասիմանն Մկերը, յայն որդի ունի յայտնի չէ իւր ճանաչումը որպարացեալ: Բայց ախ, որ մի զնաւարար ախիւ է պատմել: Մակարն հետագայ նշանները, Նախը, ինչպէս եւ թղթով զիջարան ճանաչութեան թիւները՝ մին, զՆերքը, կապուած ու որդիները՝ զնայ Պարսպային Հաւանակուն է զարմում, որ աւելի ընդարձակ պատմութեք է եղել նորա սնունդ հետ կապուած, ինչպէս Վահագն Վերապարտի, որպէս Ասիմանն Մկերի, Անանն էլ, Հաւանութի, զիջարանակուն ծագում աւելի, ինչպէս աւելի յա երեւում է Պատիկ Մկերի զկոյն: Մարա ապրիկն, կենսակցութիւնից Դաւիթ Ստանարի հետ մնում է Մարա-Մկերը, հետագայով պատմում է Մկերի հարապա

որդու Դաւիթ թիւները: Որդու մնակից անմիջապէս յետոյ մնում են Մկերն ու կինը: Մկերի կարգադրութեան համեմատ, թիւն որդուն իմանալու է Նուրիւնով Ձեռով Յովանը, յայն առաջին արգիները, որոն սնունդ Դաւիթ Ստանարի իմանքի առի: Մակարիւնից Դաւիթը Մարանիւնից սնունդն էր իտեղիքի եւ ճրգութիւնների մէջ: Մարանիւնը քանիցս կամեւում է պատմել Դաւիթին, յայն ճայրը չի թողնում: Պատմել Դաւիթը զերազանում է Ստանն, Ձեռով Յովանի ճառ, որ հետագայ պատմութեանից մէջ յիշում է Վերապարտի հետ իրեն Մկերի որդի: Ձեռով Յովանը նախ առաւարտ է կարգում Դաւիթն, ապա զանաւարտ, ապա նետ ու աղի է ձեռք թերում եւ որպարութեամբ պարգում, յայն միւս հարկների հետեւին յառաջ շարաթիւները: Ենում է Մարաթայ յարգը Աստուածանայ վանքը եւ մարանութիւն հաստատում, եւ մինչ պարգում էր նա այս զարմով: Մարա-Մկերի կոյնից զալիս է հարապիցը յառաւան ապարայ հարկը (ուրիշ փոփոխակներում եթ) պատմելու:

Կռնիվ հետաւան ապա աղիկի արմալում: Փնտաւան կարն կռնիկ երկամ աղան, Փնտաւան երկն կռնիկ ուղա բռնում, Կռնիվում աղիկ կռնիվ ուղա: աստուած իտալ, Ստանը երեւում աղ թերիւն բաղան:

Հարը համում է Դաւիթին: Նա քան է թիւում արդի եւ սնունդ, որ հար եղբայրը կանքով աղի է լալում հարհաւարներիցն: աւանդ է հարը հար եղբայր մնակից, շատ առիւս եւ զառարկ հարը եղում հարհաւարներից պարզը: Կարգայինին մի հարանում թիւը պատմում, նորա ընկերների սնունդն ու զիթը կարում եւ զանգում երկրից: Կարգայինը յար է աւանդ Մարանիւնին:

«Մէկ տապ էի ետեւ տղան,
Քէն (մեր) նրա ընտանոցը:

Այս տղան Մարտինըսը կարող
գինի գործ է ուղարկում Դաթի վե-
րայ, որ գալիս, քանում է Դաթի վե-
րան վանքը, միասնակցին կատարում,
մի սարկաւոր միայն փախում է եւ
լուր թերում Դաթին:

Ափա՛ւ, խաղա տփա՛ւ,
Ազանցին վարդապետին,
Ինչ վաղը գաւառն կը բռնէր,
Բարեւ կը տէր ծաղկոյրին:
Ափա՛ւ, խաղա տփա՛ւ,
Ազանցին ճառատն տէրէր,
Ինչ վաղը պիտի մեռ,
Մարտինը կը տէր ծաղկոյրին:
Ափա՛ւ, խաղա տփա՛ւ,
Ազանցին ճառատն պոկաւ ձեզ
տիրացու,

Ինչ ըզ վաղու քիւրճաւ մեր,
Խաղի կը միւր յրաշխ ծաղկոյրին:

Դաթինը իւր թափում պատուի աշ-
խի մի տնիւրաց է մեծ թերում եւ տն-
ւում գաւառը, որ թանկան է կուրա-
ցին գործը, մի ծառ էլ սրճատարի է
տնում Կանապարին եւ մի Կարաւում
Լուրում երեք Լարիս Կարուն, միայն
կապուցին է ապստամբ լուր տանելու
Մարտինըսին:

Մարտինըսը Կարաւում է իւր տնեւ-
մար գործերը, գալիս Լարաւան, նա-
ման գրելով Դաթին:

«Ինչ գրելիմ Մառնայ ճաղաւ,
Մառնայ տա՛ն կախիքիմ,
Մառնայ նրա ընտանոցին:

Դաթի՛ք պատուի խորհրդով մեծ է
թերում իւր Լար վերինն ու մին, Կաթ-
առն Լարիւր կամքին, Բաւակի Զա-
րային, ապառնի թափում եւ տէր տ-
պանդանիւրով, Նեմակի թուրը, պիւր-
ղէ փերըսին, եղան կուրաց կոշիկները,
Վաղին կաղաքին, Վաղն ու Գառ-

աղին, որ Դաթի՛ք աշ քեփին: Զիւ-
նարութիւնը կատարում է Լաղալըս-
ան վերին Կարանիքին յառա՛կ մեռնով,
երեք Լարիւր նմանիքից միայն Բաւ-
ակի Զարային շնորհով, որի մէջքին,
կըր մեռնով խմում է, մի աղաքի է առ-
լիս պատին, կախանիք սրճակով,
միւրդն միանիքի մէջքին խմելով, փա-
րիքը գնանին են կալում: Մանապարին
Կարաւի աղաքից Լուր խմելուց յետոյ,
Լարինըսը լցում է, նա գտնում է Կա-
րա՛ւ՝ ազանալը, Կանապար Լար Կա-
րաւառի լարաւթանն եւ մեռնութեան, որ
մինչ առն պատուի էր, Կարաւառի եւ
կոշիկների մէջ թափում լցնելով էր
թափարցրել: Ապա փախում է իւր որի
գարաթիւնը, մի Կարաւում երկու կի-
տնով պոկաւորում տնիւր: Դաթի՛ք Մար-
տինըսին թանկին Կանապար յետոյ, մայն
է առլիս աշխիքին, գործիւնում, պա-
րաւառին եւ լաւան, թէ Դաթի՛ք գաղ եւ
կաւ, գաղ գնաց:

«Անմառնի մի (մեծ) մառն իմ քեփի,
Անկիւրզ գին (մեծ) հողին տ'աւանին:
Եւ մին ըլում է թանկի մի գինից
միւր, մեծ կատարան յառա՛կ թերելով:
«Ինչ գործու, սրճին խեղել դէմքի էլ
տանին:

Բայց մի տնիւր գործի մէջքի Կա-
րաւում է Դաթին, որ իրենք սկսում
են նկնել կաւ, աշխիւն շնորհիւր տէր
են, Թշնամի Մարտինըս է, նաք Կա-
րաւի կունի: Աղալն էլ կատարում է,
Լարիւրով Մարտինըսին թուր խորանա-
կաթիւններին եւ խորագործիւններին,
Դաթի՛ք ապստամբ է Կարաւ եւ երկիւրը ա-
պստամբ թանկալի մեռից: Այս պա-
տկաւորի մէջ կարեւոր դեր են կատա-
րում նաեւ Թաւաթարա կամ Թեփի Թա-
րա եւ Զինով Եւգեն, առաջինը վիպա-
կան Կարաւ շատ յապարկանքով,
խեղաւ, Լալիւնաւոր, վիթխարի ուժի
տէր եւ աղաք գործելու կամ Թալիւր
ընդունով: Զինով Եւգենը իւր թափը

ճախով, ապագայութեամբ աւելի ծառ
Սասնայ անտէին, դարձնելու զա-
րգացողը եւ թանկ ներսով՝ Դաւթի
խորհրդաւան, նորա անպարտութիւն-
ներէ կամ անփութութիւններէ ծառ-
անի:

Այնուհետեւ Դաւթի զանազան ար-
կածներն են նկարագրուած, որով նորա
քաղաքաբնութիւններն ու անուանեալ ու-
ժըն է երեւում. յետոյ անուանուած է
Մանգուսթ Խաթանի լեւո, որը նախդի-
մէ ներսուսէ է, արժանի Դաւթի նման
զիջապիտի կիցէ լինելու: Այս անուանու-
թիւնից նման է Գառիկ Մեհրը, թայց
զեւ յի նման, Դաւթի նորից նուանում
է Լաշքերի երկրից, նախապէս մի աւ-
կի թայցանոց առաջ կիցէ, մէջը մե-
տեղին քարերով, որ եթէ աղէկի լինի
մեծանցը, զրաւով ապրեն ծառք ու աղ-
ջիկ, իսկ եթէ աղայ, կապէ նորա աղ-
թիւն: Մեհրը եւթ ապրիկան էր, երբ
Դաւթի աշխարհը Լաշքերի քաղաքներն
կառարկուց յետոյ վերադառնում է
Սասնան, ճանապարհին Լաշք ու որդի
Լանգիպում են իրարու առանց միմեանց
անտեսելու: Մեհրը կամենում է Դաւթից
խելի Աղբրիկանի թաղաւորի աղէկան,
որ Դաւթի գաւառին դրան Սասնան էր
թերում: Լաշք ու որդի անուն են ի-
րար:

Վնկնում էր կրօնին,

Խնկնի գիւրդն քալիս լաւ (լաւ,

ցամաք) գիւրդն

Չուր գիւրդն, աքիբ, բնօքի

Յընդի վառեքան կրօնային

Թաղ կընը, երկնայ իրիս կընընը:

Բամին Դաւթի մեծանցի (վերադա-
րու) արտաւ, ձեռն Մանգուսթ Խաթանի
զուռ, որ անտեղի եւ չառաջ Լաշք ու
որդի իրարուց քաճանկու: Մեհր թաղ-
թիւ է արդէն Լաշք, զեւթն զարկել մի-
շու մէջը: Պէտք է կարել վերջ, երբ
Դաւթի արաւանայ նորան իր արդու ա-

նունով, որ ապի թայցանոցն է կրօն
խոր թիւին: Մեհր լալ է լինում, Լա-
շքաբում կըր դըրիւք, թայց Դաւթի ա-
նինում է նորան:

Վնկնում էր կրօն, անտեսանք:

Դաւթի վերջին գործն եղաւ պարկէ
Մեհրին Աղբրիկանից թերան աղէկայ
լեւո, արդէ քաղաքով՝ Դաւթ Խա-
թանի, ուղարկելով նրան թաղաւորի-
լու ախանց: Այնուհետեւ երկու շաբ-
աթ Դաւթի, գաւառեւորութեամբ ապա-
նոց Բանան Խաթանից, որին խոսք էր
առնել եւթ ապրի առաջ կառնելու, թայց
ճառաղի, երգեցանոց զանաւոր:
Մանգուսթ Խաթանն էլ անուանաւ ծա-
կից յետոյ, իկանցաւ ապրի, ապա-
րանքի լաւամտեայց իրեն ցած ձեռն
զիւնիւթայց ծալի վերայ եւ ճառաղու:
Նորա զիւնի տեղը փառ եղաւ, միշտ թի-
ւորը իրանով ծալի մէջ: Իրար ար-
ժանի ներսով եւ ներսուսու թաղաւոր-
աւորութիւնը եւ թաղաւոր միասին կա-
ռարկեցաւ մեծ լաւաց:

Վնկնի երբայց ծառն է Գառիկ Մեհ-
րի կիւնը, արկանայից, միշտ թաղա-
կան, թայց երեքան, անտաքանից եւ
անմտիւն, անտեսանք ճառք անկնքի
առն, լաւամտեայց իրանով վնկնից:
Ի վերջոյ փառում է նա Լանայ Աղ-
աւոր քարի մէջ: Ցարին մի անգամ մի-
աին թայցում է զուրք եւ երկնայ ծա-
նանայ ինքն, ինքն էլ, մին էլ մի ան-
գամ ուսում եւ ապրին թաւր ընն թաղ-
անում: Նա ախանց փառանտ պիտի
մայ իւր միւս լեւո միշտ աշխարհի
վերջը կամ կըր աշխարհի եւ նոր ծաղ-
կութեան յառաջ գալը, երբ ցարնը մե-
ծանայ ճառաւոր լաւ, զարեւանը ըն-
կապէ լաւ, եւ երբ անգինն աղ թէ ա-
րիւն, աշխարհ զուրք գալ:

Այստեղ էլ ճաղգրգական իմա-
նութիւնն ու փորձաւորութիւնը իրանով
աշխարհի անաղաղութեան, քանու-

թեան ևս զստափութեան, ժողովային
հոգու մէջ ապրում, նոր տեսչականի
այլադրէի պատկերաւոր ևս այլաբանա-
կան ձեւակերպութիւնն է արտայայտու-
ած:

Մենք դիմումք մէջ ընդեք առ
համայնութեան ղեկավարութիւնը, որպէս
ընթերցողներէ համար տակէն դիւրին
լինի հասկանալ հետազոյ գիշտութե-
ան: Արեւ ժառերի մէջ պատմական
կարեւորագոյն կորից ունի միայն մէջին
զտը՝ Դաւթի վեպը: Միանկեղ՝ առ-
ջինքն Մանտարի ևս յաւակալն Մեկը
վեպը՝ աստափութեան շատ ասորքեր ու-
նին, նաեւ ուրիշ աղգերէ վեպերն յա-
տակ, որ քաջատարած է նախ ժողովու-
րին հոգու ընդհանուր աստեղծարար-
կութեամբ, փոխադարձ աղգեցութեամբ,
գիտականներէն ունեց կազմից նաեւ
հոգեբանական աղգերի նախնական շը-
քաններում մի հարցները ունենալու
փութումով, ինչպէս և ինչպե՛սական նմա-
նութիւններն են քաջատարած: Առաջին
ժառի մէջ եթէ պատմական մի յիշողու-
թիւն կայ, շատ աղտն է ևս ընդհանուր,
որ ասէ՛րի ծագման հետ կապուած աս-
տեղծութիւնն է գեւ ևս Պարեմացու ևս
Թովմա Արեւրանու ժամանակ աղգին
յայտնի: Նրանց յիշատակութիւնը Մասունքի
շքեմում ևս Բաղդադի խաչմիակերի
սիրտափութութեանը հարստանում: Պըս-
տին Մեկը վեպը շատ տակէն խելագուած
է աստափութեան ասորքերով: Հոր ևս
որդու կոխն, որե՛տակ, յատակ չէ մի-
տն հայ վեպին, այլ ևս Պարսից, Ռու-
սաց, Գերմանական, Բելգիական վեպե-
րին: Պարսից մէջ Զիքուդաթն Ժ. զա-
րած վերամշակել է նախապէս գեւ ևս
Մասունքաներէն ժամանակ հասարակ
նիւթերը իւր սրտելին Շահ-Նամէն մէջ,
որի ամենապիտանի ժառերից մէկն է
Ռասամէն ևս իւր որդու Ջահանգիր վե-
պը, ախպարի աղբերգական, հակառա-
դական ևս արտայայտ տեսարաններով,

որ իւր տեսակի գրականութեան մէջ տն-
նան է իւր գեղեցիկութեամբ: Արդին
պղտ է, որ հակառակորդը իւր հայրը
պիտի լինի, քայք Ռասամ միշտ խո-
տափաղական պատարան է առնի: Մը-
նապէս որպիտ՝ անուոր վիշտ է ար-
տայայտուած Ռասամի կազմից որդու
կարտեամբ: Գրեթէ նման երեսնթ
տեսում ենք Գերմանական Գլիզմարի ևս
Կարտանի կուտի մէջ: արդին պղտ է,
որ հակառակորդը իւր հայրը կարող է
լինել, նախապէս հայրը նախապղտում
ունի որդու ժառին, քայք իմեկում են
կորուցի: վերջին բաղին միայն յայտ-
նի է գտնում որդու տեսնաւորութեանը:
վատարին հայրը երեք որ տալ է տնում
ևս շարքայ որը փութեւում է, իկա-
րազմարով տանել կարտաւոր: Արդին
է ևս Ռուսաց Նիլա Մարտցու ևս Սովե-
նիկի մեծամարտութեանը, որ վերջում
է Սովեյնիկի մահումբ:

Քայք հոր ևս որդու մեծամարտու-
թեանը միշտ որդու մահումբ չէ վեր-
ջում: Ռուսաց մի նոր՝ ուրիշ վեպի
մէջ Ռուսական կարտեան, որ յատկ է
եկել Շահ-Նամէն աղգեցութեամբ, ինչ-
պէս մեր մէջ Ռասամ Ջալը կամ Նրա-
նի Փաշլեանները, հոր ևս որդու մեծա-
մարտութեանը վերջում է հայտա-
րեւում ևս համարյայնով, որովհետեւ
հայրը հանաւում է որդուն իւր թաղած
զոտարով: Ռուսաց վեպի աստեղծար-
ար Օրդու Միլլերը իւր մեծ աշխատու-
թեան մէջ ախ կարեւորն է յայտնում,
թէ մահումբ վերջաւորութեանը տակէն
չին ձեւակերպութիւն է, որպէս քաղե-
րի խառնութեան նշան, իսկ հայտա-
րեւում վերջաւորութեանը տակէն ուշ
ժամանակի, քաղերի մեղմութեան հետ
տեսնելով: Դաւթի և Մեկը մեծամար-
տութեանը մահով չէ վերջում, քայք
տնում, տնտեսանց մարտու զատարար-
տութեանը, երեքուն ևս տնտիկթար
կեանքը իւր հակառակորդականութեան

զբաղվել է կրթական և ամուսնացող, նորա յոս
սխմանական փախուճը Անկրմա քաղաքի
մէջ, ամենախոր Առաքին ևն կապ
առած, Այս վերջին ժամը յիշեցնում է
Քաղաքացի զբաղը Արտաւազգի ժամին,
որ տակի ընդարձակ կերպով պատմում
է Յայտնաւորքի մէջ, այլ և յանդ
լսման զբաղը զբաղը ինչպէս և զբաղ Ամ
բանը զանկանան ընկերում լսման
առած:

Արդեւ տառայնք, թէ վեպի երեք
ժամերից միմիկն է Դուրի վեպը, որ ա
մենից տակի պատմական կերպ ունի:
Ըստ Պարթ. Արդեւանի, վեպի նման
ժամը մեծ ու կերպարանք է տառայն Թ.
զարմ, յայն նախընթաց և յանա
գաթ ժամանակներն էլ իրենց ևնաքերն
ունին: Արդեւ Թեո Թարաք կամ Թե
աթարաք ոչ այլ ոչ է, յայն եթէ է
զարի քաղաքարիկ Թեոարա Թարա
նին, ժողովարաք նորա քաղաքարու
թիւնների ժամին զբաղնք կամ վեպի
է Կրեւի վայ ժամանակներից, յայն ո
րը ժամանակի ընթացքով ազատուել է
և ծաղիկն Դուրի և Ձեւով Յովանի
վեպի ևն: Անտաղաթ ժամանակի
մինչև թի. զարմ էլ մէջ առած, ազա
նաթան ևնաքերն են, նախ որ Բաղա
տի Քաղաքային փախարկում է Մար
մէջը (Եղեպարի խորաններից) և
ապա յիշատակաթիւններ աթաղիտ իշ
խանութիւնների, որոնք ապա և կամ
աթաղա յարաքերութեան մէջ են եղել
Հայաստանի ևն, ինչպէս Հայկոյի, Ա
սորատանի աթաղիկների, Քաղաքի և
Հայաստանի իշխանութիւններից, Մեծ Թը
ւում է նախնի, թէ Մեծի պատմա
թեան մէջ Հայ ժողովրդի ևնաքերու
թեան զբաղը կայ իշխանապետութեան,
անարաւորութեան և անցանցի փառքի կո
րըստան զարի: Մեծը կայ, յայն զբա
ղում Հայքնի իշխանութիւնից: Նախ
ևնաքերութիւնք երեւում է Քաղաքային

կերպարան թի. զարմ մնում կայ իշ
խանների իշխանութեան Պարթ մէջ մնալ
են ևն իշխաններից, որոնք ևնաքերն
են քաղաքի զբաղ և անուն ունենին: Ձեւ
Մարման աթաղաք (25 տարի Հայաս
տանի իշխանների զբաղը — 1286 թ.)
և ինչ որդին Քաղաքի Բաղաք, մնալ
են Քաղ մեծ իշխանք՝ զարաք ևնաքի,
որ զերկաթի զան անկր փալի, որ
զեղը Մեծի, Հայաս, Քաղաքին աթա
նին, պատմաքի մէջ զարաք Ամի
Հայասք զարաքին քալի: Ձեւ, նոր
աթալիք զարաքին վեպային (Մարմանից
խաղ Հայաստանի աթաղաք), Քալի
նի իշխաններից Հայաս Բաղաք Դալի,
Դալիան Հայասք՝ առանի մէջ ընդա
նալի, ինչպէս Թարաքի Քալի քեմի
վեպայ:

Ասա՛, քէ զարմ անի ի լայի,
Բայն իմն ու նոր ի զերկալումի.
Վայ զմնաքաքս առա կննալի,
Մակար (քանի) լեւմ մնալ
յալիարնի.

Ազգ զերկալում ու ինչա աթալի,
Մեր զերկալում լեւ ի միջի:
Ազգաւ մեզ ի նալաքեան մարմ,
Մասունք, ապալիւ:

Պարթ զբաղում է թի. զարմ վերջե
րին, Ապա, թի. զարմ վերջերի զանա
տանների զարմների մէջ նախ զբաղում
կայ և թի անի, ժողովանք, նորազում
անանի Հայ իշխանական կերպը, և
Հայաստանութեան, որ զարա ինչ յան
կերպից: Դալիան, Միտիթար Արդեւան
չու և արդիների զանների մէջ, Քաղ
աթալի կերպով ընե երեւում Բաթա
նների իշխանութեան ևնաքերն վեպի մէջ:

Այժմ անցնիք վեպի կերպարան
ժամի՝ Դուրի և Ձեւով Յովանի վեպի
պատմական վերաբերութեան: Վեպի
կրեւան կերպարանական առանցքն է աթ
աղ Թեւանի իշխանաթիւն անաթին ևնաք

կապալանեցութիւնը իւր ներկայացուցիչներէ մէկըով, որ առիթ է առաջն Հոսիւրի ապստամբութեան՝ յանձին Դաւթի։ Արդ առաջիկի մի Կարկազաւանեցութեան ժամին, որ առիթ է եղել Կայ Դաւթարարներէ ապստամբութեան ընդ զեւորարարական լուծի, Ք. դարում, պատճառ են Կայ եւ արքայ ստանդիւնները եւ ախոյրի մանքամանութիւններով, որ ախոյրանի առնչութիւն են ցոյց առաջն իրար, զեղբորի եւ ապստամբութեան զինկարներէ ու վեպի ներաններէ մէջ։ Ըստ Յովնանեւ Կաթողիկոսի եւ Քով-Տաւ Արքեպիսկոպի՝ Զաքարիայի մասին ՅՅԴ-ՏԱԻ իւր ստեփանեցիկ՝ Դաւթ Ապստամբի եւ արդ Արքեպիսկոպի տէր Մուսիկ մէկը իրեն Կարկազաւանեցութեան ունէր Հոսիւրից։ Մուսիկ, ժամանակ, զնուարարական քանութեան էր զիմում իւր նպատակին Լանկելու Լանկա։ Լայնը ապստամբութեան են ժամանակի մէկ իշխան Քաղաքա Քաղաքաւան զիշխարարութեամբ եւ լու իւրիկ են առաջն Դաւթի, Ամիրապետը Մուսիկ փոխարին ապստամբ է Ապստամբի որդի Յաւուսիկին։ Սա զերի է քանում Քաղաքաւան եւ ապստամբ Քաղաքա, սեփարդ լինելով սեփարե զարկն Խալիկիցիներին։ Երանց ժամ են ապստամբում Քաղաքաւան երկու որդիքը Ալուս եւ Դաւթ։ Այս ապստամբութեան մէջ նշանուար է Լանկաւանում Քանկալ որդին Յովնան, Քաղաքաւան որդին Յովնան, Քաղաքաւան երկու որդին, որ Խալիկիցիներին Կաւանելով, յանկարծակի յարմարում է արքաների վերայ, ապստամբ Յաւուսիկին եւ զերին ու աւարը իւրում Դաւթ մեղացի։ Ամիրապետը Դաւթ զարկով ուղարկում է Քաղաքին, որ կարգաւանում է զերի քանի Քաղաքաւան որդիներին Ալուսին եւ Դաւթին, ինչպէս եւ իրեն Կարկազար որդուն՝ Քով Յովնանին, որանց ուղարկեց Քաղաքա։ Յովնանը Դաւթաւանկաւ ախոյր, Լուսաւան մասով իւր Լուս-

աւ մէջ, իսկ Ալուսն ու Դաւթը վերադարձան Կարկազի, Դաւթ Ալուս, արդ Դաւթ, տէր գաւառով ամբողջ Մուսիկին եւ Դաւթին, ապստամբ ժողովրդի կողմից արքայն ստանդ ախոյրի մի ժամանակ, երբ զեւ Քաղաքաւանից արքայական թաղ լուսին, որ Դաւթ Լուսաւան եւ Կարկազին զեւարդ է վերադարձել, թէպէտ Դաւթաւանութիւններ յարան լին։

Դաւթ ապստամբիւն առաջն է եւ ապա ապստամբ Քաղաքաւան, ինչպէս Դաւթ արդեւ Կարկազաւանութեան ապստամբ Կաւանի, Կաւան, երկու արքանաւաններով եւ յարմարաւանց աղբիւններ եւ ապստամբներ։ Յաւուսիկին յաղաւում է քանի Քաղաքաւան եւ ուղարկել ամիրապետին, մէկ զարդի յաւան թերեւում ապստամբներ լրջանում։ Երանց արդ յաւան լին, Դաւթ ապստամբներէ մէկը Ալուս ապստամբութեան է երկուարկում Մուսիկանում մի վանք, որ լուս յարդի էր նշանց աղաւում, վերադարձի երկուարկելով Դաւթ ընտելիներին։ (*)

Վեպի եւ Դաւթաւանկաւ ապստամբների մէջ եղան նմանութիւնները ընթերցողը ինքնին կարող է նկատել։ Դաւթ Կարկազաւանեցութեան է պատճառ երկու կողմերի դժուարութեան, երկուսի մէջ էլ Կարկազաւանեցութեան է երկու սեփար, վեպի մէջ Դաւթ Կաղաքաւանի եւ իւր պաշտանակիցների կողմից, երկուսից սեփար Կաղաքաւան զարկելով, որ խորում են Դաւթի մեղքով։ Իսկ Դաւթաւանկաւ ապստամբներով Ապստամբի եւ Մուսիկ, երկուսի մէջ էլ իշխան է Մարտիկի վանքի կազմաւան ու միարանների կաւարանը, երկուսի մէջ էլ Կարկազաւանեցութեան ապստամբ են Դաւթ զեղեցիկ աղբիւնները, Կաւան են

(*) Տես Մամիկ Մակ, իւր. Մ. Արեւմտի եւ Կ. Օսմանեանի, 1906, խոսք Ա., Արեւմտեւրիմ. 17-19։

մինչև իսկ պատմական տեսակներից
կարծարները՝ Դուրթ, Յովհան — Ձե-
նով Յովհան, Եսան Վերդոյ — Վերդոյ,
որ անապատում Սամայ իշխաններից
մէկն է, Զարանուշէի որդին: (*) Եւսի
իսկ Կալապիկը յիշատակման է Ամիգի
Բազ էլ Կալապի ամիրայի տիրապետու-
թեան Ժ. Կարի վերջերին. ի Լադիէ ժա-
մանակաշրջանն չգիտեմք, զեղ-
քերն ու տեսակները խառնելով. որ տե-
աւոր չէ նման ժողովրդական վերքեր
մէջ:

Վեպի որդեգիր վերջածութիւննե-
րով ժառանգ ընտանի եղանկն եւ նորա
արեւը, նշանակութիւնը: Սամայ Սը-
ռերը քանակաւորման մի յաշարման է
մեր անցեալի ժամին, Լաւարակ, թան
ժողովրդի մեղով կանգնած: Անուան
ժաղճաւորած է նորա Լաշիսըջը կեան-
քի ուլլ եւ ուլլ կողմերի ժամին, ապա-
տութեան, ցախութեան, Լաշիսիտարու-
թեան, տնտեսական կեանքի եւ Լաւա-
տարութեան ժամին, որդեգիրութեան
եւ նապաստարութեան ժամին, թաղիքի եւ
լարի ժամին. առաջնութիւնները ժաղ-
ճաւորած են Դուրթի եւ նորա կաշմա-
կեցիների, Բնի Բարսի, Ձեւով Յովհա-
նի, Եսանով Յովհանի մէջ, իսկ շա-
րաքիւնները Մարտիկի, Կալապիկի
եւ միւս Լաւաւարդների մէջ: Եւ այս
թուրը արտայայտած է պարզ, տես-
թեւիք, առանց արեւտական միջոցնե-
րի, առանց կերտների խոր յազումնե-
րի, ներքին առաւարտների նկարագ-
րութեան կամ Լաշիսեական եւ փիլի-
սոփական ժաղերի վերլուծութեան,
ինչպէս տեսաւ քանտանդներին է յա-
տակ: Նա պարզ է եւ վերա, ժողովրդ-
գական Լալայ թեան, ինչպէս լեռնա-
յին, թեանի աղբիւր խոր անկը: Նորա
ընթացը պատմութեան, Լաշիսար է եւ
խաղաղ, առանց զրգիչ յազումների,

(*) Սրտմեկնում. Քոքու Աշտար
թ., 208-215:

ինչպէս յատակ է ալը ցնարեղութեան
կամ պատմների, թոյլ ոչ առանց Լա-
ժանկեւ եւ ապաւորիչ լինելու յատու-
թեան: Լալար սարք է ալը յաշարմա-
նը անցեալի խոր զննի է կատարիչ, զա-
տարականութեան, պիտարութեան, Լաշ-
րեւարտութեան եւ ուլլ առաջնութեան
ներքի զարկնելուն ու պարզանութեան
մէջ, Լաւարակ ժողովրդի Լաւար. թոյլ
նա տեսչ է, զնշեցիկն ու սիքիլի եւ կըր-
թաւանների Լաւար, ինչպէս ժամական
խաղն ու կեանքը Լաւաւարների Լա-
ւար:

Վեպի արեւը մին է եւ ընտանիք
նման խոր Լեռնանքերով, որ երեւա-
ցի է նախ ուրիշ աղբիւրի մէջ, սիքիլ է
երեւան զաշ նախ մեր մէջ: Այլնեղ
առաքների կեանքից արեւակներ, մեր
անկողը Լալայ ժամին անկի եւս պարզ
կարգաւանդու Լաւար: Ճիլդուաւ Մաւ-
նամէն կարճ ժամանակից չեաւ՝ արե-
ւելքով տեղակն Լեպիտարութեան է առա-
նամ եւ նման պատմական ներշնչ-
ման աղբիւր գտնում: Բարդալ-նամէն,
Մամ-նամէն, Ճիլմարդ-նամէն, Մաւ-
րդար-նամէն, Ջաւանդիկ-նամէն. ... ա-
մէկն էլ ալաղեւ կամ ալաղեւ կապ-
ուած Մաւ-նամէն Լեա: Գիտակեանե-
րից տեսից (*), Բեւ նրանց նիւթը
տեսնում են Լաւարով ժողովրդական
զարդներից եւ առանկութիւններից-
թոյլ անկի Լեպիտարար զերմանդի
գիտական՝ ներշնչելն կարծում է, որ
ալը թուրը քանտանդների երեւա-
րութեան որդեգիւն են Մաւ-նամէն նմա-
նալութեամբ (**): Դոյանից յապարհն,
արեւակ, Բարդալ-նամէն, ՃԱ. Կարով
զբում, կարում է Մաւ-նամէն Լեա:
Լեռնա՝ Բարդալ Ջարդի որդին է, որ
խոր Լեպիկն մեկնաւորում է խոր Լար

*) Chack, Haldemagen von Firdusi,
Berlin, 1865, Einleitung, pg. 13-

**) Das iranische Nationalepos, Stras-
bourg, 1856.

Զուրաբի ևն: Քայց ոչ ժխտել աչք, այլ
ևս Շահնամին ներշնչման աղբյուր էր ա-
ռիթ է կեղև պարսկական մանրամասնա-
յունքնուն ծագման իւր բովանդակու-
թեան խոհմաս: Ձիշնէր զեւ, որ իս-
րա աղեղնութեամբ Եսթիան աղեղնի
մէջ, Հայոց եւ Ռուսոյ, սակեմեւէն եւ
ժողովրդական նոր վեպեր: Գերմանա-
ցի Գրիմ եղբայրները հասարակ և
գիտական, որոշ ժողովրդական նկար-
ագրութեամբ, զարմէն եւ ժամկական գրա-
կանութեան եւ ընթերցանութեան խեղ-
ով եւ ընտիր նիւթերը, Վոլգերը՝ իւր
աղբյուրները նիւթերն առնէ է ինչ առնա-
լովութիւններէ, ինչպէս Քիւպերը, Լո-
ւիգերը, Տանտուգերը: Գերման իւր
նշանաւոր Զաւաուրի նիւթը նշանաւոր,
որ իստայ Զաւաուրի Գաւան վերանէ
է աղբյուրի: Մեր բարեկամ Ա. Զարե-
ան իւր վերջին նամակներէ մէկէ մէկ
յայտնում էր, թէ զաւաուրիութեան
բարեկամայն առաջնութեան հասնել Զա-
ւաուրիցէ իսկ, Քաղաքնում եւ ժո-
ղովրդին ժառանգել եւ զարմում իրենց
աղբյուրն վեպը, Շահնամ զը Ռուսոյ,
որ զգր է առնում ինչ Պարսկան գա-
ւաուրիցէստ:

Աղբյուրն աղբյուրն ծագման մէկ
չառ մեծ նշանաւորութեան ունին ժողովրդ-
ական բանահաւաքութեան եւ առնու-
թիւնները նիւթերը, ինչպէս աղբի աղ-
եղնի մէջ առնուց, ախպէս եւ մեր մէջ:
Աղբյուրն բանահաւաքութեան, աղբյու-
րը, նիւթիւթիւթը, զարմում է, երբ
իւր ինքն կը գտնուի ժողովրդական Լո-
գիստութեան, ժողովրդական եւ լեզ-
ւական կենդանի աղբյուրիցէստութեան
մէջ:

Մեր նորագոյն բանահաւաքները
սակեմաւորութիւններէ զեղեցիկ եւ,
յառաջապէս, ախպիւթները, որոնց զը-
ւան եւ ժողովրդական մտիւններով կամ

առնում եւ ժողովրդական գրայիններէ
եւ առնուցութիւններէ: Յովհաննէս
Յովհաննէսեան, Յովհաննէս Քաւան-
եան, Աւետիք Իսաակեան, որոնք
զաղբիւրն եւ խեղի կարենք ունին աչք
աղբյուրն: Յիշեմ, որինով, ախ-
պիւթն յայտնի Լուսաւորի նիւթերը, որ
առնում է ժողովրդական առնու-
թիւնէ: ըստ Վարդան գաւառի, զո-
յաթիւթն ունի ան զեւ եւս մի. զա-
րում: Իմաստայց է եւ բանահաւաք-
ութեան զեղեցիկ աչք նիւթի ժողովրդ-
ան Յովհաննէսեան եւ Քաւանեան զը-
ւան, Յովհաննէս Քաւանեան ժողով-
րները Լուսաւոր գրան զանիւթ կարենք,
կէրտութիւնը կարգաւան աղբյուրներն
եւ աչք առնութեան:

Ախպէս էլ Ստամայ Մանը, մեր ժո-
ղովրդական վեպը, զարմէն է եւ պիտի
զառնայ գրական նոր սակեմաւորութե-
աններէ աղբյուր, ինչպէս Յովհաննէս
Քաւանեան, Աւետիք Իսաակեան, Միս-
այի, նոյն նիւթի վերանշանան
զարենք եւ: Նա զարմէն է Լուսական
նոր աղբյուրի նիւթ, որ զգր է Լ. Սե-
փանեան, եւ պիտի ներկայացուի առնա-
կաւորութեան առթիւ: Ստամայ Մանը
սկսէ է առիթ զառնայ նիւթական նոր
սակեմաւորութիւններէ՝ Լուսնամա նո-
րա բովանդակութեան, եւ պիտի զար-
գանայ լուսական աղբյուրի, աղբյուր
ուսումնասիրութեան ևն: Քաղաքնում
եւ Ռուս, Վրացի, Քաթիկ եւ այլ
լեզուներով եւ կառարում նոր ուսում-
նասիրութիւններ Հայ եւ ասոր լեզու-
նով Գաւառի եւ Միւրի ժողով: Քայց նա
իւր յառաւան եւ առնի զառնուց-
ներով, բանահաւաքութեան ուրիշ լեզու-
րի ևն, լուսնայն է նայ լեզուի Լո-
խանեան եւ կենդանութեան, աչք կոչ-
միջ նախնան առնուց, որով մեր
զառնական լեզուն, զարարը: ժողովրդ-
ական բարբառները լեզուական ու
ուսումնասիրութիւնները, բանահաւաքը

պետւո՞ւմ են ոչ միայն նախ ինչպիսի գիտա-
փան Լաւորացիութեան, այլ ևս առաջ
նկիւմ Ժառանգաբարձ Լաւորացիութեան
ինչպիսիքութեան:

Ահա ինչո՞ւ է անհրաժեշտ նորա Լաւոր-

առնելը ևս ինչո՞ւ թանկ պիտի լինի
նաեւ Սփիւռքի Լաւորութեան Լաւոր:

ԳԱՐԵԳՈՆ ԱՄԲ. ՅՈՎԻԼԻՔԻԱՆ

Նիւ-Եորք, 1939

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏՈՎ

Մեր պատմութիւնը կարգաւորու ա-
ռան յաւաքի Լաւորքի կը ծաղկն մեր
ժառանգի մէջ: Մեր Լաւորացիները վարքեր է
Լաւորութիւնը, ինչ Լաւորներ, ինչ աշ-
խարհաւարացիներ ազգան են անոր
վրայ ու վերջապէս ինչո՞ւ զիտ-
քերը այս կերպ առաջան են ևս մ'չ աշ-
խարհ: Արդեօք կարելի՞ է ընդունել որ
ամէն մէկ ժողովուրդ ինքն է որ կը կեր-
տի իր Լաւորացիները, և ամէն մէկ ցեղ
կ'ունենայ իր որսն ազնի՞ որ կը վարդ
այս Լաւորացիները, Այս պարագային,
Լաւորութիւնը ինքն իր մէջ պիտի է փնտռ
իր Լաւորացիները գործնականը: Բայց
մենք գիտենք, որ ժողովուրդի մը Լա-
րութիւնը բոլոր առումները կը թաղիին
արտաքին աշխարհի Լաւորներուն, ու-
րանք, անկախ այդ ժողովուրդի կամ-
քին, յաւաք անոր զիտ կը կանգնին, կը
խաշտեն անոր կամքին բոլոր թաղ-
մանները:

Այս անսակելաւոր Լաւորացի է զեւ-
նել մեր պատմութեան առ յիշման որ
կը տեսնէ Լաւորքի Մամիկեանների ազգա-
տարրութեամբ: Այս ցնորութիւնը մեզ
ցոյց պիտի տայ թէ որո՞նք են եղան
նախ Լաւորութիւնը բոլոր թաղմանները, և
որո՞նք են եղան առ մեն Լաւորները
որոնք խաշտեալ են անոր զեւնը: Ան
վերջապէս կարեւոր է մեզ Լաւոր
գիտելու թէ Լաւորանոց պատերազմը,
աշխարհ ինչպէս կը ներկայացուի մեզ,

ինչ անդադարաւորութիւնը անկան է ընդ-
Լաւոր պատմութեան ընթացքին վրայ,
ինչ մեղք ևս ինչ Լաւոր ազգան է մի-
ջազգային պատմութեան մեն եղելու-
թիւններուն վրայ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ԱՐԵՎԻԿԱՆԻՑԻ ԵՒ
ԱՐԵՎԻԿԱՆԻ ՄՇԱԿԱՆՈՅԵՆԻՐՈՒՆ ՄԻՋԵՒՆ

Շատ լին Ժամանակներին տխուր,
Լաւորանոց երկրին վրայ պայքարան են
արեւմուտքի և արեւելքի, անկիւնի մէջ,
Լեւիտանի և իրանական մշակույթ-
ները:

Հին իրանական Աքիմենիան կար-
գութեան յիշման առաջին անգամ է որ
կը յիշատակուի Աքիմեն անունով ժող-
ովուրդ մը (521 թ., Ք. Ա.): Ուրիշ՝ ևս
ինչպէս կազմուեցաւ այս ժողովուրդ
դը: Ինքն գիտեք: Միայն ինչով նաեւ
կուտ է այս կերպ, ինչ որ մեզի ծա-
նոթ է՝ առ թէ, Արարատի անհատ-
թիւնը պատմութեան թեմէն վերջա-
կանապէս անհետացին (640, Ք. Ա.):
Մինչեւ Աքիմենիան կարգութեան յարա-
նութիւնը, Լաւորանոց երկրի վրայ իւր
առաջնութիւն անեցող զեւնքեր պատ-
հան են: Այս ժամին պատմութիւնը կը
լսի:

Շնչեղութեան եկուոր ժողովուրդ
զի մը ևս անգամ քաղաքներու մի-
ջեւ կատարուան է նոր իմաստ մը,
Դարեւ Ա.ի արեւմտաւորութեան մէջ ա-

առջին անգամ ըլլալով այս նոր ժողովուրդը կը յնշուի Արմենիանով. ո՛րքն առած է այս տնուից. շատ ճշ ենթադրութիւններ կան այս ժառանգ. Հասանաբար իրանական իշխող զեպտիւմքի ճշ կամ զեպտիւմք ճշ տնուին տանուած է. ինչ որ ալ ըլլայ, ան ինքիցըջ Հայ կը կոչէ եւ երկիրը՝ Հայաստան. Այս երկիրը խորապէս կ'ապշուի իրանական ճշակոյթին: Անոր իշխանները իրանի եւ Մարաստանի արքայական տաներուն եւ տիրող զառապալկին հետ կը Հաստատեն ընտանեկան, կրօնական, պետական յարաբերութիւններ: Այս շրջանին Հայաստան կը ժամեն իրանական պաշտամունքները, փախտութիւններ կը կատարուին իրան լեզուին եւ թարգմանին: Գրեթէ եւ Քաղցրեւոր արժանապատիւներին գիտենք որ Հայերն ալ արեւոյ աշխարհին պատկանող երկիրներու կողքին կը գտնուին եւ Հայաստանի ճէշ ալ պատկանի կրօնը կը պաշտուէր: Հայերը լեզուած էին Աստուայի գրեթէ աստուածութիւնները, Աւարամազդան, Միհրը, Տիւարին (Տիւր): Ընդունուած էին նաեւ Փոքր-Ասիական աստուածութիւններ, Ասոր-Ասորեական նաեւ եւ Բաղամիւրը:

Հետեւեց Հասանաբար Աղեքաղական ծագում ունեցող Հին Հայոց աստուածութիւններն էր, եւ կամ Հայերու նախնայինն ճէշը՝ զոր աստուածացուցած էին տնուից:

Աղեքաղաք Մեծ երբ վերջ տուա Գարսիաստանի Արթիւնեան կայսրութեան (200, Ք. Ա.), Առաջնակ ճառարութեան արտաշատ զառաջարկ կրօնը, ժամա ժողովուրդի յետին խաւերու ճէշ կը պաշտուէր ան, մինչ քաղաքակրթականութեամբ Ասիայ ճէշ տնու լեզուի ճշարտութիւնը: Աղեքաղաք Մեծի քաղաքները Մանդակտան կայսրութեան երկիրները իրենց ճէշ քանակով, իրաւ ճանաչողը զարմաւ ճէշինկ արքայ:

Այս նորաստեղծ պետութիւններու արքաներներին կը տարածուէր լեզուն թագապետութիւնը երկիրներու տապանին եւ ժողովուրդին վրայ: Հախառն անոր որ Արթիւնեան Թագաւորներին Քաղցրեւոր կրօնածառ էր ճանաչուին լեզուական մեծանները. Աղեքաղաք Մեծ յարկեց Գարսեց կրօնական պաշտամունքները: Միայն Արթիւնի կրօնածառն լեզու լեզու լեզու լեզու է որ, կ'ըսեն, կրօնական տնու Գարսեւորից:

Աղեքաղաքին յետոյ Հայաստան ենթարկուեցաւ լեզուն ճշակոյթին: Գարսիւններու իշխանութիւնը Գարսիաստանի ճէշ Հաստատուեցին տնուի մէջ. ինչ անոր կրօնածառը (221, Ք. Ա.) Փոքր Ասիայէն մինչեւ Արաւ տարածուող երկիրները լեզուն ճշակոյթին ենթարկուեցան:

Այս շուրջ երեք նարիւր տարուայ լեզունական արդեւորութիւնը Հաստատուած արժանեք լեզու Հայաստանի ճէշ, Հայ ժողովուրդին տնու լեզուն թագը ճշարտութիւն կանգնող իւր ոչ ճշ. լեզուն ճշակոյթն այս տեղը, լեզուն թագապետութիւնն լեզուից Հայաստանի ճէշ արքան ունից կերպով ներգործեց, որ տապալակն ալ, Հայաստան իր երեք միւս պիտի զարմեք զեղի արեւմուտը: Թէ ինչպան արժանացած էր լեզուն ճշարտութիւն Հայաստանի ճէշ, պիտեք ճանաչուեցից պատմիչներին: Սեռեկեան շրջանին մինչեւ Տիգրան Մեծ իւր արքանիքի պաշտական լեզուն ասորեկներ հետ նաեւ լեզուներն էր: Նարիւր Գարսիւններու յետոյ արքայի խաւոր արդիւն լեզունեկան ինքնային (56 Ք. Ա.) լեզուական Թագաւորութեւ ճշ Ներսիսիւնի ճէշ զարմեք կը ներկայացնէր արքայական հարկերուն: Հայ, պարսիկ եւ սեռեկեան զարմեքներու վրայ լեզուական աստեքով եւ լեզուով պաշտած են Թագաւորներու տնուները. Նարիւր իրաւ ճանաչողը զարմաւ ճէշինկ արքայ:

Հայաստան թերի տառա յոթ տառաւ-
ծաթիւներ. իրենց պաշտամունքին ծա-
ռայող քաղաքներու լեւ (1)։ Այս յառ-
հան տառաւները պաշտական հին
Հայոց տառաւներու տեղ, եւ այլ վար-
չերու ճիշտ աշխատանք տեսնել լեւ,
ինչպէս Ամուրի տեղ՝ Արտմիւր, Նա-
նայի տեղ՝ Ամմուր, Աստղիկի տեղ՝
Ամրուիկ, Տիրի տեղ՝ Հիւրի, Վա-
հագի տեղ՝ Հերակիւր։ Մարտի կը
վարչ որ (Պարսի ժԱ.) Երկնայ տա-
ւաւներու ճիշտ Հայոց պաշտամունքը եր-
ման էր Հիւրիներու կերպին (ԱՅ Բ. Ա. -
19 Բ. Ը.)։

Երբ Արտաշէր Ա., Սասանեան տա-
ւին իշխան էր, պարթեա արքայական
տան գահը տալապից (327 Բ.), ահ վե-
րջապէն կեանք տաւու գրադարանական
կրօնին, որ ճիշտեւ առնա՝ ժողովու-
րան պատմութեան առաջանիկն՝ պա-
ւան էր ժողովրդական խաւերու ճիշտ
Սասանեան իշխանութիւնը իր պիտի
Հափաւիւնն ապագային շարժում ժըն էր։
Արտաշէր Ա. արքայից արքային նմա-
կայ երկիրներու ճիշտ Հրամայից վերապէն
Հաստատել գրադարանական կրօնը։ Աղ-
գային աղբիւրներէ գիտնէր որ Արաւ-

ւիւր զԶԵԵԵԵԵԵԵ պաշտամունքն առանկ
եւս յարգարէ, այլ եւ ցեղան արժեքա-
կան, ի վերայ յազմին՝ որ ի Բագրամ,
անկէ արտաշէլ յազմնի։ Բայց զան-
դիւնն զոր արար Վաղարշակ պատկեր
իւրոց նախնեացն հանդերս արժեքանք
եւ յաւնի յլլաւաթ, եւ փախկեալ ի
Բագրամ եւ զարձակ յԱրտաշատ, զայ-
նանիկ փշտ Արտաշիրս։ (2)

Արտաշիր Ա. փնջնելէ իւր տար հին
Հայոց եւ Հիւրիներէ Հայաստան ժո-
ղուրան եւ Հայոցական տառաւներու
արժանեւորը. այս տառաւաւթիւները
փոխանակեցան գրադարան տառաւ-
աւթիւներու լեւ. Զեւոր կը գտանար
Աւարամարգար - Արամարգ, Հիւրիաւ-
որ՝ Միւր, Միւրիւ զԲիւրանիւրիւն
յարձակութիւնը եւ Հայաստանի ճիշտ իր-
բն պատմական կրօնը ընդունաւիւր (ՊԱ
Բ.), այս տառաւաւթիւները ի պա-
տուի էին ժըն երկրին ճիշտ։

Քրիստոնէութիւնը Հայաստանի պե-
տական կրօնը գտնաւիւն յետոյ, ժա-
նայու պայքար յայտա քաղաք այլ
կրօններու եւ տառաւաւթիւներու
զեւ։ Հափաւիւր տար, Հայոց նախա-
բարական տաւներէն եւ Հայ գաւառնե-
րէն ճիշտ քանիւններու ճիշտ տաւարին կը
պաշտաւիւն հին Հայոց կրօնները։ Աւա
այս Հիւրիաւա Հայերու ըմբատութիւնն
է որ Մուրի Ա. Մանդակերայի կՅՂ-ի
որով (373-377) Հայաստանի ճիշտ գրադ-
արան է (Փառաստ Բիւրան)։ Երկրի իր
եղի Արամարգը զէր է տաւ պայքարե-
լու Համար Հայաստանի գտնաւան տե-
կիւնները պաշտաւող գրադարան կրօն-
քին եւ այլ աղանդներու զեւ։

Հափաւիւր զԲիւրանիւրիւն քաղա-
րութեանց, Հայերու ճիշտ յառ խոր ար-
ժանեւոր էին արժանեւոր Հիւրիաւաւրան
հին Հաստատելիքներն ու տառաւաւա-
թիւները, ժաւաւանց յայտ պաշտա-

(1) Առաջին գործ գեղեցիկումն լինել
կառնայու։ Իսկ երկուն, որ եղեւ էին
ի Յաւանց, զմասն տանայ՝ զի մի՛ ի յո-
րագայն Հայս վարնիւն, պատմական
ըզգարիւն, իրք թէ զիսն տեղէն կա-
ւէին գեղեցիկ։ Որում հասանելու Տիգ-
րան, կանգնեաց զայնուկանան պա-
կեմն Դիւնի յաւանքն յլլաի, եւ վերն-
աւա ի թիւ, եւ վերանեւայ զմաս
պատկերն յերկա, եւ զեփեսոսն ի
Բագրամարիւն։ Բայց զմիւրեղանայ ըզ-
պատկերն իրքն. երկնայ տարիաւա-
րի՝ առ իւրին պատկերին երկնայն իր-
յաւանցեաց կանգնել յայտից տեղիւն,
եւայլն։

(Մ. Խորենացի, Գ. Բ. ԺԶ.)

(2) — Մ. Խոր. Գ. Բ. Ը. Ե.։

ժողովը, Պրիստիկոսինան նաև մինչև ժողովը սրբազան շարժաններու և ասպետի մէջն անձնակի մնացած ևն ինչ հայոց լայն ազդեցութիւնը:

Ան աշխատանքները իրարէն էր որ պարզապէս իրենց Մասնական Պարագետներն պետական կրօնը պատկեր յետոյ, պարզաբերու էր նախ զբաղական կրօնքին զեմ, որ դարձած էր իր կարգին Քիւրդներին կրօնքը: Երկու անկէ կայսրութիւններու մէջն յաջորդած աշխարհաբանական պայքարը փոխուած էր զազգաբնակական պայքարի: Հայ մարգարէներն առին զբնութիւն էր որ իրենց մէկ կամ միւս կողմին յարելու ինքնորդ: Ան աշխատանքներն փոխեցին մէկն է Վարդանանց աստիճան ճորտաւորութիւնը, զոր եկեղեցաբանութիւնը և ժողովրդական զանգուածը իրենց: Վարդան Մամիկանեան Լուսաւորաբնական աստիճանը եղաւ աշխատանքին: Արքայից արքայի զազգաբնական երազներն էր հայտնաբերու և անոր նաև Վրաստանը և Աղուանից երկիրը մարդկական կրօնքով Պարագետներն կարգէ: արդ, աշխատանքը ծախսեցաւ: Հայոց ընդգիծութեան շնորհիւ:

Ինչ նշանակներն անկեղաւ հայտնաբերու ընդգիծութիւնը ազգային տնտեսական մէկն անկեմ է: Ինչ եղան նշանակները միջազգային պատմութեան տնտեսական աշխատանքներն աշխատանքներն աշխատանքներն ընթացքին:

ՎԱՐԴԱՆԱՆԵՐ ՊԱՆԿԱՐԱՐՈՒ ՎԱՐԴԱՆԱՆԵՐ ՊԱՆԿԱՐԱՐՈՒ

Հայտնաբերու մէկ անկէ անկեղա զեղբորը ճորտնաւ տնտեսական, կարծիք է աշխատանքներն անկեղա պատմական անկեղա աշխատանքներն որոն լրջանակին մէկ կատարուած է Վարդանանց ազգաբնակութիւնը: Թէև անկեմ ևն աշխատանքներն պատմական ազգաբնակները, յայտնաբերու էր յայտնաբերու մե-

զի Վարդանանց աշխատանքները:

Գիտենք որ Վարդան Պարագետներն միակ աշխատանքներն անկեղա աշխատանքներն է Վարդանանց պատմականութիւնը: Իր պատմութիւնը զոր տնտես է լրջել 488 թ.ին, անկեղաանկեղա թերեկ լրջելով: Եղբորն անկեղա մէկն Լուսաւորաբնական զազգաբնակութիւնը իրենց կրօնքով կատարած անկեղա անկեղա է լրջ և անոր լուսաւորներն, որով զանց կ'անկեղա զայն: Ան աշխատանքներն է լրջել Լ. Ե. զրգ. Անկեղաանց մէկ կարծիք որ անկեղաանցութիւնը: անկեղա Վարդանանց և իր Պատմութիւնը լրջաց Պատմութիւնը, երկու Լուսաւոր, Վիննա 1932-1936, որ աշխատանքներն պատմական Լուսաւոր Պատմութիւնը անկեղաանցութիւնը էր պարագետներն:

ՎԱՐԴԱՆԱՆԵՐ ՊԱՆԿԱՐԱՐՈՒ

Թուական 309-379. — Եղբորն Բ. ի որով աշխատանքներն Վարդանանց և լրջաւորաբնականութիւնը Եղբորն, Վարդանանց անկեղա էին և պատմական Պարագետներն (366):

309. Եղբորն Բ. ի որով անկեղա անկեղա Պարագետներն զբաղականներն Լուսաւորանկեղա և անկեղա մինչև արքային մեկը (379):

379-79. Մարտանանց մէկ Լուսաւորանկեղա Մ. Անկեղաանց անկեղա: արան Նիստերները Լուսաւոր լրջաց Պարագետներն աշխատանքներն որ իրենց պատմական կ'անկեղա Մարտանանց մէկ իրենցներն մէկ (1):

379. Եղբորն մեկն յետոյ զբաղականներն Լուսաւորանց լրջանակ անկեղա մինչև Պարագետներն Ա. ի զանկեղա լրջութիւնը (399):

383-397. Հայտնաբերու լուսաւորանց

(1). — Labouret, էջ 50, (յոս Լ. Ե. Անկեղաանց), Peters, Le Passonnaire d'Al-diabene. Analecta Bollandiana, 41 (1921) էջ 281-304:

Համբէի եւ Պարսի-ի միջեւ, ըստ Քե-
զուս Ա. եւ Սալուս Բ. խաղաղութեան
գաղթի (387) :

395. Մաւ Քեղզուս Ա. րամսեամ
Համբ. Կայսրութեան՝ Արիստիոս՝
կայսր արեւելեան թափին :

399. Սաղկերս Ա. զարդեաց զ-
բխտանեաներս լայտանալը. հրամայեց
վերաշինել եկեղեցիները, որոնց իւր հա-
րերուն որով քանդուած էին. այստ ար-
եւելից աշի առկնը, որոնց վրան Աս-
տուծայ փորձուած էին, իրաւունց ար-
եւս որ քանդաները եւ առաջնորդները,
ինչպէս նաեւ կղերականները այստ եւ
աներկիւղ լըլին (1) : Այս անկուարժու-
թիւնիւր տեսեց մինչեւ 409 :

402-3. Հայ գրերու գիտը :

408. Քեղզուս Բ. ր. զանկալու-
թեանը յաւերդեց Արիստիոս : Թոյլ վե-
տալեւ մը, որ միշտ տեղի կու տայ
Աստիլլաի :

408. խաղաղութեան գաղթեց Բի-
ղանդիանի եւ Պարսի-ի միջեւ (2) :

410. Աւարիկ, Վեալութեան Թա-
լաորը Համբ.՝ զբաւելով տարի կու
տայ զայն : Մարիոս զարը կը փոխադ-
րէ Համբ.էն Թաղկնան :

419. Տիգրանի մոլորի-ը Աղպուս,
Տիգրանի մէջ կրտստուն մը ալքի կու
տայ. այդ առթիւ կը սկսի առկալիւ հա-
րանց մը զարսիկ զբխտանեաներու
զեմ : Այս անկանքին գերեւ մնային Հա-
րատանի, Վրաստանի եւ Աբուանից
զբխտանութիւնը :

420. Վամ Ե. Գոր արքայի զա-
նկալութիւնը (420-438) : Վամ չա-

քանակեց իւր հոր որով սխաւած հալա-
նալը զբխտանեաները զեմ (1) :

421-422. Վամ Ե. ր. արշաւանքը
Բիղանդիանի վրայ, որան պատեա
նայց կը արսի Կեանեալը. Պարսիա-
տանի զբխտանեաներս լայտանալին
Կեանեալով առնեցին քանդուած մը ա-
պատեան կը բիղանդանի երկիրներ.
Վամ Ե. փոխառութեան թափ-
նամը պահեցնեց, ինչ որ մերձուելով,
պատեալ զարեւս այս պատերազմին (2) :

421-22. Քեղզուս Բ. չարքէ զիմ-
զրութիւն մը իրաւունց Վամի արշա-
ւանքին զեմ : Անտալ ապարադեա ընդ
առաջ վնաց արքայից արքային, խաղա-
ղութեան գաղթեց (422) որան մէջ պա-
մաւ գրանցուաւ. տեղիս կողմերէն ոչ ոք
իրաւունց ունի նոր անրութիւն կառու-
ցանելու աւանաներուն մասն (3) : Այս
զանկալքին թանկեղութիւններս առնի,
որ կոչուեցաւ հեղինակեալ խաղա-
ղութեան գաղթեց, Բիղանդիան պա-
տանից որ արքայից արքան զարդեցնի
զբխտանեաներս լայտանալը, թիւս Վ-
ամ պաշտանալեւ խաղաղուա, թոյց
լայտանալը տեսեց նաւադարսի հինգ
տարի (4) :

(1) — Լեմու. Labourt, էջ 105-118 եւ
Analecta Bollandiana 28 (1909), 399-415 :

(2) — Հոս Մ. Փարթուզալեանի,
Եղիշէ : Մեծ ալլ տեղ հաստատուած լը-
գամի այս պարագան, որպէս պատմա
պատերազմի :

(3) — ՊՐՈԿՈՔ. Պոպ. պատերազմ
Ա. 2 :

(4) — Պոպի վկայարանութիւնը.
Լեմուան 39. եմու. նաեւ Labourt,
105-115. (չստ Լ. Վ. Ալիմեանի տեղ. էջ
220) : Եղիշէն՝ եմու. Սալքուս, Պամ-
նիկ. է. 17-20. Քեղզարիտու, Պամ-
նիկ. Ե. 27. Տարսի Աւիդիէն, էջ
108 :

(1) — BRAUN, p. 8,
LABOURT, էջ 92-93. բոլ. Մ. Փարթու-
զալեան, Եղիշէ, էջ 181 նամը. 2 եւ
էջ 182, նամը 2 :

(2) — Աւիդիէնի Պոպի. Պատմու-
թիւն՝ էջ 108 : (Այս գաղթեց զայն-
թիւնը ալլ տեղ չէ հաստատուած) :

423. Հումանիտան թուական Մեա-
րայի Պաշխարարութեան. համապար-
հին կ'ընդունուի (Մատույ պարտականքն):

422-ին յետոյ Քիզանդա-Պարսկ.
յարտերութիւնները թարգմտիւն չեն
ստացան մինչեւ 451 թ.:

428. Հայ հախարարներու իշխո-
ղորմէին վրայ, Վառժ Ե. գահընկէց շ-
րու Հայոց Արտաշէս թագ. ր: Հայ հա-
խարարները կ'ըսէին՝ «Բնու դի» եւս պի-
տայ է թագաւոր, ալլ էլ իշխան պարսկ
ըստ համանակի կենաց վերակացու ի-
նի մեջ, որ եւ պիտազանկիւր ուրաջ է
մէջը համանակի վերապաւտիւթիւն եւ
զանկապաւտիւթիւն: Հայաստան կը
զբոյժի պարսկ ժաղջանք մը ընդ յայն
եւակ կային է ուրաւ է ուրաւ անկեանց
ընդ լծով ծառայութեան տնտէրն աղջին
Պարսից (1):

430. Հանդուկները Ամբրիկէ կ'ա-
յաւեն՝ խորասնկով Հաւթ. կայսրու-
թեան կեանքները:

438. Յազկերտ Բ.ի գահախաւո-
րիւնը (438 Օգոստ. 4): Ըստ պարսկ.
արքայ. աղբիւրներու, Յազկերտ արքայ
էր հանգիւց իր հպատակները: Պարս-
կաստանի զքրտանեաներու հայտնա-
ները տեսնեցին նաեւ Յազկերտի որով
(438-457), թէեւ ոչ նայն ստատիւ-
թեամբ (2):

438. Մ. Մանուկ ժաւը (+ 8 Մեդ-
անթեր 438):

439. Մ. Մեդարպի ժաւը (+ 17
Փետր. 439):

Յազկերտի որով (438-457), ըստ
Ղ. Փարպեցիի, որուն համամայն են
նաեւ սուր աղբիւրներ՝ խաղաղութիւն
Պարսկաստանի եւ Քիզանդիանի յարա-
բերութիւններու մինչեւ (3):

444-448. Առաջին Դանուրը տե-
նելով, խորասնկեց Քիզանդական թա-
նակները եւ հասաւ Քիզանդիանի ժաւ-
րը: Քիզան Բ. Դանուրին նուիրեցով
խաղաղութիւն մնաց թերտ Առաջին:
Վարդանանց պատերազմի նախադրեմ
(448), Մատույ գեղանի միջնադու-
րեամբ:

445-8. Հումանիտան թուական Հա-
տակ Միւնիի վրայ կ'աւանդէ ժաղջա-
նութեան, որ բարեկամական յարաբե-
րութիւն կը մշակէ Հանց Հեւ (1):

448-8. Եւրոպիականի Հայոց Եկե-
ղեցական ժաղջը, որուն ներկայ էր
Վառժ. Միւնեայ իշխանը, որպէս
Մարզպան Հայաստանի գլխավոր
Միւնեայ ժաղջպետութեան Հայոց:

449. Միւնեայ այս թուականը Յա-
կերտի եւ Հայոց միջեւ յարաբերու-
թիւնը բարեկամական էին, ժաւը պա-
տակար աշխարհի էջ եւ մեր պիւրիսի,
ըստ Ղ. Փարպեցիի:

449. Յազկերտի արշաւանքը Քալան-
եկուր գետ, որուն ժաւանկեցան Հայ
հախարարական գահեր: Յազկերտի
անյախալութեանը պատճառ կը կատա-
ւին՝ զքրտանեանները: Կորուսի Պար-
խայի (Քէրքուր) զքրտանեանները րանի
ժաղջական կրեւքին զարմեյ (2):

Միւնեանի քանակով մը իրիւմ է Քի-
զանդիանի ստանմանները եւ ստիպած Հը-
ռոմայեցիները՝ ըստ զաւթմի վնարի
ստորմըը, տակայն, Քիզանդական
պատմիչներ չեն յիշատակած այս արշա-
ւանքը: (1) — Ղ. Փարպեցի:

(2) — Առաջի պատմիչը (նախայն
վկայաւորը պաղը) կը յիշէ Յազկերտի
մէջ արշաւանքը Քալանեկուր գետ, 445-
446 րտականներուն, որուն ընթացքին
կրեւքն է Եւրոպաստան-Յազկերտ հա-
զմը: Հազկէ վարած է Քալանեկուր
գետ իր պատերազմը: (Ըստ Լ. Ն. Վարդ.
Անիմանի)

* (1) — Ղ. Փարպեցի, էջ 24 եւ 25:
(2) — Լեմու. Labourt. էջ 105-118:
(3) — Թիւն. Յալարի կը պատմ
րէ Արեւելից արեւմ իր, խաղաղապետը՝

Վարդան Մամիկանեան ժամանկէ Յազ-
կերտի սրբաւանդին, թախսիւն ցոյց
կու տայ Մարգիտաւթ ճէլ (1): Վարդա-
նանց պատերազմի նախաբանին՝ ըստ
Ղ. Փարպեցիի:

Վասն իր դուստրը փութեան աշ-
տան է Միանայ Վարդգէսոյն իշխանին,
որան լեւ տնտեսութիւնս: Վեր-
ջինս խոսք կու տայ Տիգրան, Կապառա-
նի Միւրեքեան խաղաղագետի ծառ,
Կ'ընդունի ժողովական կրօնը, կը ծառ-
նէ վրէժ լսանէ իր սննդին:

Միւրեքեանի նշադրէ՝ Հաշիքը,
Վարդիկը և Աղուանիքը ժողովական
կրօնին դարձնելու: Վարդգէսոյն կը
խառնանայ ախպուսթիւն:

Միւրեքեանի սրբային կը պարտէ իր
նշադրէ՝ — Յարժամ Հայք սերտի մեր
լինին, Վերջ և Աղուանք աշխուհեան
մեր իսկ են, — որան չըմանով ժաղ-
ղական կրօնի խառնայ խնդանալը կը
զրկուի Հայաստան:

Հայոց ժողովը (գալիս է մեծութիւն):
Վարդան քարով Մամիկանեան ապարա-
դեա, Վասն Միանի ժաղգան՝ ժամա-
նկէ ժողովին. — Ե՛մ առնէն Միանայ
Վասն, Միանայ սէրն, որ և ի ծա-
ռան ժաղգան կը Հայոցն:

450. Հայոց պատահականին վրայ՝
Տիգրան կը կանչուին Հայոց, Վրաց և
Աղուանիք իշխանները, որոնք երեսնայ
Կ'որանան զբխանութիւնը: Մարտի
լեւ ընկերացան նախարարները կը գառ-
նան Հայաստան: Վարդի նրկու սրբի-
նէրը կը ժող պատանայ Տիգրան:

450. Առաքիտ Հովագորիս, ճէլ
խառնաւոր՝ կը պատնայ Քիզան-
դիւնի:

450. Վարդան Կ'որսլ լեւանայ
Հայաստանին. Վասն և ալ նախա-

բարեկը պատգամաւորներ ուղարկելով
սեպ կանէն՝ Կ'որսլն ապամարդի:
Ուրիս Ս. Միւրեքեան: Վասն կը խոսի
խառնակի ապամարտիւնը:

Հայոց պատգամաւորսթիւն կայսեր
Ժառ, կազմուան Վանն Անտառնիկ,
Հմարեան Մամիկանեան և Մեկրաման
Արծրանիկ: Հաշիքը կը խառնան կայ-
սեր ենթարկուի:

Քիզառ Ք. կը խառնանայ ոչնէ
Հայոց, թայց ժաղ վրայ կը լսանի
(+ 450 թ. Յուլիս 2):

451. Փաղկեղանի ժողովը Մար-
գիտաւթ չըմանաւ: Անտառ ապարա-
դեա ենթալ է ժողովին: Հաշիքը լին
ժամանակէր:

451. Ծաղիկ ժողովուրդը կը դի-
մէ Ե՛մ զան ժոխրանցին շնորով ուս-
պան չըմանի և առնայ զերախարանն՝
վարեցին ի խորան զիրանն: Նասարան
ժողերու՝ Քաթիկոսանի ճէլ:

Հայաստանի մէջ ժողովուրդական ա-
պամարտիւն: Միւրեքեան թանկով
ճէլ կը լսանի Փայտախորան:

451. Մարգիտաւթ կայսրը Անտառ
Սպարապետի խորուրդով Կ'որսլ չի-
խանայ պատերազմին: Անտառիս, որ
ի ժաման ապարապետ էր Առաքիտ և
Փլուրինի ստորայ, որ էր առայ զը-
րանն Քաղաւորին 2, խորուրդ աշ-
տին կայսեր՝ յիշէ 452ի խաղաղութեան
դաշինքը: Անկ ոչ Քառ լեւայ սրտ-
մարնէ զախա և զխառնութիւն զոր
ի թաղով ժամանակայ դեռայ և փնջայ
է առաջին Քաղաւորացն (Ղ. Փարպե-
ցի):

Վարդան իր քարով Կ'անցին Աղ-
ուանք: Յայտադի խառնամարտին՝
Հայոց յաղթանակը: Վարդան կը գրաւ
Հանայ գաւառը և առայ խաղաղութիւնը
կը լսանէ Աղուանից Վանն իշխանին:
Վասն Միանի խառնալ նախարարներու
լեւ Կ'անցին Փարսից կաղիք: Վարդան

(1) — Արիւնայ աշխարհին իրա-
սննդիք, Բանի ուղղութեամբ, զոր
կառուցան է վառն Ե.:

և իր ցործը կը մեղքեն Արարածան
նահանգին մէջ:

451. Գարեան պարտիկ քանակ ճշ
Քարեանդի վրայով կը ժռէ Նալա-
սան: Հարգան իր ցործով ընդ առաջ
կ'երթայ: ԱՌԱՐԱՅԻՐԻ Նահապետութիւն
Վարդան կ'ընտրէ: Հայոց կորստան է
1036 Նոյն: Փառաւորակները կը լե-
սաւորուին: Հայոց ապստամբութիւնը
զենքի ուժով կը կտրուի, թայտ ծաղ-
կաբլլը եւ նախարարներն շատեր կ'ու-
րանան սուրբներու մէջ:

Աւարտիկը ժաղգան Հայաստանի,
կը լաւագէ նախարարները՝ անձնատուր
ըլլալ, եւ յետոյ գտնեց կալստարեւելով
կ'ուզարիկ Տիգրան: Վասն ի նայ երե-
զեցականներ Տիգրան կը կանչուին: Վա-
սակ գտաւասանի կ'ենթարկուի: Միւն-
կայ տանտաւութիւնէն վար տանուելով
կը վախճանի Գարեայ երկիրը: Հայ քա-
նանները կը կալստարուին:

452-4. Յազկերտ Բ.ի որչաւտեղ
Փաւլանդ վրայ: Այսօրուցիմ եւ նա-
ւաստութիւն նայ քանաններու (Նա-
ւանդանը): Երբն եւ Արարած երեց
կ'արարուին Աւարտան: Վերջինը կը
վերադառնայ Հայաստան եւ կ'ընտրուի
Ողիւպոստ Բզնունդ:

457. Պերայի գաւազարութիւնը:
Հայ նախարարները քանակն ելլելով կը
ծառային քանակին մէջ:

459. Հեփթաղներու յայտնութիւնը
Գարեհասանի արեւելեան սահմաննե-
րան վրայ: Պերայի որչաւտեղը. զերի
կ'ընտրէ Հեփթաղներու մեղքը եւ փր-
կանքով կ'ապաստուի:

462. Պերայի գաւազարութեան Զ.
տաղին նայ նախարարները կը վերա-
դառնան Հայաստան:

468. Պերայ կը յազմէ Փաւլանդե-
րու, որոնք կը նահանգեն միջին Պնչա-
սար, անցնելով Հիմաւարդին: Պեր-
զի որով նեաւարակները պաշտպանու-
թիւն կը գտնեն արքային: Բարձուաւ եւ

զիւլուպոսը ժաղգան կը կտրուի:
Մերկի Ամառով: Մանթ եւ Բարձու-
աւի լուսաւորութիւնները: Մինչ Բի-
ղանդներն մէջ նեաւարակները կը լա-
ւանան: Գրաւ Գաթաղներն իրար
ուզան մէջ նահանգ, Բարձուաւ արքա-
նից արքային մեղքը կը լաւան:

471. Գրաւ Գաթաղներն Տիգրան
կանչուելով կը կտրարեւելով:

484. Վաւան Մամիկանների աղա-
ստութիւնը եւ ժաղգանութիւնը:
Պերայ Հեփթաղներու զեմ արչաւանդ
ճշ ընթացքին իր քանակին լեւ կը կտ-
րուի: Հեփթաղները կը գտնեն Քախ-
րիտանը:

486. Վարդի որով Գարեհասան
նարկ կը վարար Հեփթաղներու, որոնք
գարութիւնը մեծ էր: Վարդը ուղից ա-
մէն զեմ խաղաղութիւն մեղք թիւի
Հայոց լեւ. կրտսեան ապաստութեան
կտրարուի առաւ անոնց: Վաւանի
յանկն Հայաստանի ժաղգանութիւ-
նը, որով Վարդան Մամիկանների ա-
պստամբութիւնը (451-484) յաջողու-
թեամբ պատկանցու:

Բիզանդա-գարեհասան յարարերու
թիւները քանակն տան, կը յայտնե-
ին լեւանդաւ արքայը: Ինչ էր Հայա-
ստանի զերը անոնց կապակցութեան
մէջ. Ինչ քաղաքական լեւանդներ
անկին մէջ կոչմէն Բիզանդիան, միւս
կոչմէն Գարեհասան՝ Երարու եւ Հա-
յաստանի Նանդու, ու վերջուցի ա-
նանգով ամէն մէկը Ինչ քաղաքական ճշ-
տակարութիւններ կը տեսնան:

Երբ Արաւիքի Ա. վերահասանց
իր նախաւորներու կրտսեղ, ժաղգան-
ութիւնը, տեղիւ Գարեհասանի լա-
ւար ոչ միայն ճակութեան վերադար-
ժան ճշ եղաւ, այլ եւ քաղաքական. ար-
գարեւ, արքայից արքաները Մանանե-
ներու որով անկցուցին իրենց քաղաք-
ական յաւակութիւնները, իրենց իրենց

Դարձ-Անճարու եւ Քեղցուհեանքու ճառան-
գորդը Աւուրու Լուսաւանքը առաջի՝ Նրբ
Պատանայի Մեծ, Բրիտանիայի Բնակ
Կայսրութեան պետական կրօնքը զար-
մաց, ինչպէս տեսանք, առիկա դարձ
Լուսաւանքի զորք լինի, այլ քաղաքական
արարք չի, Կայսրը, ինչպէս Լուսաւան-
քի աւանանքը տարածուող Բրիտան-
իայի Բնակ Կայսրութեան նկատիչ էր
զարմեղք։

Պարզապատճի մէջ մէկ շէր օր-
անաններու թիւը. առանց իրենց վարդ
ու բարձր կ'ը սովորութիւններով ու
խառնուած էին մարդկանկներին: Անոն
գոյաթիւնը կախում ունէր արքայից ար-
քային նախարարացութենէն. երբեմն նա-
խանքը կ'ենթարկուէին. մահաւանդ
ներ հաւատարմութեան հաշիւին: Բիզան-
դիան կոչուէ զքրիստոնէութիւնը իբրեւ
պաշտօնական կրօն նախնային յետոյ,
այս զքրիստոնեաները վտարէ մը կը ներ-
առայելէին Պարզապատճի նամար: Բը-
նական է որ այս վերջիններու նամար-
ութիւնը Բիզանդիանի կոչուէ յաւեր:
Բիզանդիանի կայսրերը իրենց ի-
րենց ընդհանուր զքրիստոնեաներու
պաշտպանի կամ նախաւարդի զեքը
կու տային, Իսկ զքրիստոնեաները, իրենց
նկարագրեան որերուն, ախարկելին կը
գարծելէին զկոյի կայսեր: Կը պատահէր
նշելով, որ անոնց պատերազմի առան-
կառնութիւն ընկին Բիզանդիանի նաշ-
տան:

Կասուկյէն Մեծի արքիւն սկսաւ
ջրհասանանքու տեսնող սասոր երկէի
ԺԸ միջուանկու խաղաղակամարիւնը:
Կայրջ՝ Եղպուհ արքայի կը յանձնա-
րարէր լաւ զնորարարունք քոյ՝ սուր
ջրհասանից նակզ(դ. սասոր Հեռուան-
քէ ախ եղաւ որ արքայից արքան զա-
ղասնարգի պատրաստուի (1): Ահա

երկն, որ կարգերը սկսեմ գործառնան-
նքը Լովանուրդու Գաղաթախու-
թիւնը, այդ ժամանակներն իսկ ծայր
տակն Լաւանանքերը (3)։ Եսպուն ծա-
նը Լարկեր դրա գործառնանքու վը-
րայ եւ նըր Սկեւիկայ Սիմէն Լայկա-
դուր զանգառնու որդայն, վերջն
սպաննէ աւաւ զայն, փակն Լեկեդի-
ները եւ սնան կալուածները յարցունի
զրանէ աւաւ։ Եթէ յան Պարգաւա-
նի գործառնաթիւնը վանդ ճը կը
Լանդիւնար այդ երկրն Լամար, ա-
սեկն ճնն վանդ ճը կը ներկայացնէին
գործառնայ Հարաւանը, Հրաւանը
եւ Ալուանը։ Բնական է որ Պարգա-
ւանի փափան էր վերջ առլ այդ եր-
կիրներու գործառնական կրանքն, զա-
նան Լամարութեամբ կապելու Լամար
գիտութեան։ Բայց վերը տեսանք թէ
Խնչու Պարգաւաւանի Լիւթալայն ու-
րեւելան Խաւանները տեսական ազա-
նայթի տակ էին։ Քաւանները սակց
կ'արշաւէին Պարգաւաւանի արեւելեան
Խաւաններուն վրայ, ժամանակ ճը ա-
նան Լայկիակ իրանց ճարգանները ու-
նեցան, որանց վերայ Քաւանաց, Լամ-
վերայից արեւայ Քաւանաց արեւոյսը
կը կրէին, այդ սնանով դրամներ ալ
զանուտ են, կ'ըսէ Յ. Մարգարայ (3)։
Քաւաններու թափը կարելին յետոյ,
Հիվիթայ կալուած ցեղախումբն էին,
որանց կ'ապագաւորէին գիտութեան
Խաւանները։ Ժամանակ ճը Պարգա-
ւան ստիպուտ էր խաղաղութիւն դը-
ննէ Հիվիթաներէ, սնանց տարեկան
տուրք ճը վճարելով։ Այսպիսի փափակ
դրամութեան ճը ճիշէ է Լարկի Պարգա-
ւանի Լամար խաւանութիւն չէր թշու-
մացնէ։ Լոյսանակ երկիրներու գործառ-
նութիւնը։

(1) — *Scylliophis*. *Quart. Journ.*
bull, by 147:

(2) — Summary. Weight 68-75.

(3) — *Hyndlyshp*, 49-50:

Յանտի Լայքն էլ զբոսի թէ ինչ պէս եղաւ որ տեղ Գարսիստանը լյախոցեալ Հայաստանի կրօնափոխութեան ծրարէրը իրողործել: Վարդան թնկաւ Աւարայրի Լախաւամարտին: Գարսիստան կրնար շարունակել Լաւանքները, եթէ ուզէր՝ կրնար նախիկ ընտիրել ընկնէ Հայաստանը, յայն աղբայից արքաներու քաղաքականութեան նպատակը լինէր երկիրը քակել, ընտիրները կոտորել, առիկա զեմ էր գրազույտի քաղաքան փաղապետութեան: Իրենց քաղաքականութեան էր սիրաւորել Լախաւամ Ժողովուրդները եւ զանեց կապել պետութեան շահերուն: Եթէ նկատի առնենք որ Հայաստան եր նախորդական աշրուծիով (լուրջ 80-000 Լոգի) զնկուարական կարեւոր ուժ էր էլ աշրամուրդէր արեաց արքայի բանակին, զհարաւ կարելի է ըմբռնել: Թէ թէն՝ Գարսիստանի ծրարէն լինէր Լաւապտառիսներ թշնամացնել Հայերը:

Գարսիստան քաղաքականութեան փաղեկ ծրարէն էր Հայաստանի ժողովուրդը կրօնական կապիւրով ժխտել պետութեան արգարն, խեղացի ծրարէր, եւ իրաւունք ունէր Միւրներեւել, արեաց արքայի ժնկուրդի պաշտանաւորը երբ կ'ըսէր թէ՝ «Յարժամ Հայք սերտի մէջ լինին, Վերջ եւ Ալուանց արեւունեւ մէջ իսկ են» (Փարպեցի): Կարելի է առանց աշխատել լինել որ Լախաւամ լինալիս էր Գարսիստանի Լախաւամ մեծ ծրարէն: Հայաստանի, Հրատանի եւ Ալուանից ժողովականացումը՝ աշխատելիքներու ժողովուրդները պարսիական նաւաւումին գլխաւոր գործունէրը պիտի գտնուային:

Միւրներեւելի ծրարէրը գործադրութեան էլ զբոսիք միւր աշխատելին, երբ Հաւով կ'ընտրէր եւ Աւարայր, Հաւարայրի մէջ Լախաւամ, պաշտանից մէջ էր Քիւրանցիներ, ու վերջուպէս երբ աշխատելիքը՝ Աւարայր պարագայե

ղեկելով տեղ մաս, նախապայմանէր զոյգականներով եւ թանկագին նախներով տեղի մասնախաւոր խաղաղութեան մէջ էլ զեմէր:

Յետեւ թէ ինչպէս Վառ Եր արշաւանքին (431-433) Քեղուր Բ. ոչ մէկ լուրջ զնկուրդութեան ջոյք տուան էր: Նախը, Աւարայր պարագայեղ զգնել էր արքայից արքային ընդառնել, եւ ընդունաւ՝ Վառի Լախաւամի պարսկանները, որ Վարդանից պատերազմի տեսողութեան, ուղղութիւն լինողութեամբ մէջ արգան էր:

Եթէ Հայաստան տեղի տուան ըլլաւ Գարսիստանի աշխատելիքներ, եւ թէ տեղ կրօնական կապիւրով եւս միացան ըլլաւ Գարսիստանի, Քիւրանցիական կայսրութեան գաղափարը իրենց աշխատելիք պիտի գտնուար: Ասկաւ Հայաստանի ժողովուրդը ընդգլխացաւ աշխատելիքին: Այն Ոչն զոր Հայութեան արտաւանքը՝ նախորդներունց լինէր միտել: Գրանք որ տեղիք՝ Տիգրանի արքանիցին մէջ կրօնական արգանքի գլխաւորութեանց, Գրանք որ Լայ նախորդներին տեղիք նախիկ Լախաւամի էր ժողովականութեան: ու արգանք, աշխատելիք նպատակաւ էր նախորդական էր կարգ ու արգանք, տեսաւ լինելիք իրաւունքի պաշտանութեան Լաւար՝ քան զքիւրանցիութեանց, յայն ժողովական ըմբռնութեան մէջ էր գնաւ: Լանց ժողովականացում ծրարէր: Թանկիս էր որ զքիւրանցիներ կրօնական տառապանքութեամբ քակել տարւանները, վանց ժողովը Հայաստանին եւ առիպել նախորդները՝ որպիսի պաշտանութեան գրաւը պարզեւ արգանց արգանք զեմ:

Երբ ինչպէս ըմբռնում մէջ վերել զոր էր կատարել, զաղափարական է տեղ: Տեղապատ թաղապարի գլխաւորութեան ընդունելը Լախաւամիսութեան մէջ էր, զաղափարի նաւան մէջ: Գրանցի-

ութիւնը Հասարակ թերեւով Հայութեան
պետք է, Եւսկի տեսն ինքնինը պարտա-
գրէ ժողովուրդին: Այստեղ տակաւ
գտնուածն էր, ամբիտի տնկաւանցա-
կան՝ ալլ իսպով թնայանգական ոչին
որ իր Ոչը ըստ, Հասարակ ժողով
գրիտանկութեան, որան ժէէ կը խոր-
նանար արեւմուտքի, ալ է Քիզանդի-
նի ժշակութիւնը: Հայութիւնը Կորուր իր
զիրքը արեւմուտքի եւ արեւելքի մէն
պայտարին ժէէ, որ, ինչպէս կը տեսնենք,
գարձան էր աշխարհակայնի շրջա-
նում: ալլ իսպով՝ երկու կրօններու,
երկու գաղափարական աշխարհներու
հանդիպում: Այդ պայտարին գաւառ եղաւ
Աւարայրը, եւ եթէ տիտանը Հայ զինքը
լաւ-ուղեցաւ, գաղափարը ի վերջոյ յաղ-
թանակեց:

Պատմութիւնը ցոյց կու տայ որ
Հարգանանց առաջին ապստամբութիւնն
մեաւ Վանանանց ապստամբութիւնը,
որան յաջորդեց Վաղարշ արքայից ար-
քայի կրօնական ապստամբեան Երվար-
առիքը (486):

Անկարգ է ըսել թէ ցաղաքական տն-
տեսկաւ տակաւ ինչ կը նշանակէր Քի-
զանդիանի համար: Հայկական քաղաք-
անկաւակին ժողովուրդը, գրիտանկու-
թեան Հասարակ ժողով, Կապաւո-
վիւր ապագայ զկողերու ընթացքին՝
Քիզանդիանի արեւելեան սահմանները,
Հայաստան շարունակեց աշտ զտաւու-
թիւնը առ Քիզանդիանի՝ տակի ուշ,
արքայական արշաւաններու վտանգաւոր
լրջանին եւ, երբ Արաքանդի ժէէ թիւը
կիլիկիան լիւանալը թային առին կանց
Կապիւր, իսկ միւս թիւը՝ Լուրի. քաղ-
աքանկանկան վրայ: Հայ Խախարար-
ական առանքը, մինչեւ իրենց վերջական
խորտակումը, արդիւր եղան արար ցն-
զերու թիզանդական երկիրներու ներ-
խուսումին: Այս նիւումը մեկ կը ստին
Վանանքը եւ նիւթ է տակի ընդարձակ
աշխատանքի մը:

Այսին Քիզանդական Հայաստանի
մէջ ցաղան էր Լուրիական կեանքը, Հայ
Խախարարական առանքու տնկաւ գար-
նանկութիւնը: Այդ երկրամասը գար-
նան էր պարզապէս Կայարութեան մէկ
նահանգը եւ կը կառավարուէր պաշտո-
նաւորներով: Միւս կողմ, մինչ Պարտ-
կաստան, ու եւ է յաւանկութիւն լիւր
Խախանք Քիզանդիանի քաղին Հայաս-
տանի վրայ, Արեւմուտքը, ընդհանրա-
կը, միջնաւորութեան ցաղաքականութեան
մը գարնիքը կը նաւարկենէր Հայաստա-
նի, Վրաստանի եւնի գրիտանկութիւ-
նը: Անկիւն, Քիզանդիան լիւր ցանկար
իսկ պարսկարտ. Հայաստանի ապստա-
մբական, որովհետեւ յայտնի էր որ տնար
մերթապաւումը կրնար նպաստել թիւ
գտնական քաղին տնկուման: Քիզան-
դիան Հայաստանի Լանդկը կը շարունա-
կէր Լուրիական տնկական ցաղաքակ-
տութիւնը, ալ է՝ Խախ գաւին ներթա-
կել Կայարութեան, ապա վերանկել Լուր-
իական նահանգի:

Մեր Քաղաքանկանց լրջանին Արա-
քական Կայարութիւնը տարապատ, Քի-
զանդիան մէկին մէկին Հայ Քաղաքա-
կան առանքը եւ տնկեց երկիրները իրեն
նեթարկեց (Կարաւ, Վաղարարականի,
Անիի Խալլին), որան վրայ կուտկա-
րէր գրաւ, վերջ ապով աշտ Խախարար-
ական առանքու, որանց Լուրիական
քաղաքանկանկան ամրաններուն վրայ
գարնիքով պահպանան էին Կայարութեան
Խախարարները արեւելքի արշաւանքնե-
րան զէմ: Եւ երբ Սելջուկեան նոր պե-
տութիւնը յայտնուեցաւ, եւ ալլին Խա-
խարարական գտնվեցը լրջան էին, ու
վերջապէս երբ Հայաստան վերածուան
էր թիզանդական նահանգներու, ալլ տ-
տն է որ Քիզանդիան Մանալկերան տն-
կել կրեց ալն աւուար պարտութիւնը
(1070 թ.), որան Վանանքով իսպառ
ցաղաքանկան իր Լուրիքը: Արեւմուտքի

այս համառոտարար յայնպիսին, եւ
սեւոր յախորդ՝ Մեկէն Շահի որով, Մեկ-
նակները միշտ Նիկիոյ եւ Պաշտոյ
գլուխները հասան:

Հայաստանի կրօնաւարտութեան եղ-
բայրին շահ հին է մեր երկրի եւ Պարս-
կաստանի գրիտանկութիւնը Քիւզան
գիւնին մերթապետեալս պարսիկ քաղա-
քականութիւնը: Մեկնիւիոյ տառի հայ-
րապետը, արքայից արքային համա-
թեմար՝ իր ժակդիրներուն վրայ կ'ու-
նայինը Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից
կաթողիկոսութեան տաղանները: Աւե-
կա տառնին քայլն էր Պարսկաստանի են-
թեմայ երկիրներու, գրիտանկութիւնը
մէկ հպեալոր իշխանապետ տակ միա-
ցնելով, զանազ արքայից արքայի հա-
մառարութեան տակ գնելու: Ե. Մար-
գարաւս կը կարեն Քէ Հայոց գերբու
գիւղը ընդգրկութիւն մըն էր՝ Մեկնիւիոյ
Հայրապետի ա'յս ներառմին: Հայերը
ժամանցին իրենց յատուկ գրեկը զանե-
լով՝ մերթապետելէ տառի եկեղեցիին
համառարութեան:

Հայ գերբու գիւնին յետոյ, Քիւ-
զանդիան ուսած յաւաժիտ թարգմանիչ-
ներու գործունէութիւնը լաւ աշխով չէ
գիտուած արքայից արքայի արքունի-
քին: Հանրամանք է թէ Հայ կաթողի-
կոսները յաւաժ արդիս յաւաժիտներ
կառնանքներու ենթարկուած են:
Տեսանք թէ ինչպիսի զիտ կաթողիկոս
Տիգրան կանչուելով, ստիպեցին զինքը՝
արդեալի հրամարի իր նիւթին:

Նստարարանները երբ սխառ հա-
շտուիլ թիւղանգական երկիրներու մէջ,
արքայից արքան իր համառարութեան
տակ ստու զանազ: Բարձրագոյն կաթո-
լիկոսը, Մեքեն հասած, Պարսկաստա-
նի սահմանագիւր երկիրներու ժաղգաւ
Նշտապետեալս, միեւնոյն ժամանակ
գարաւ հանգուած քաղաքիցը այն ա-
զանգին:

Հայերը Քաղկեդոնի ժաղգին (451)

Նիքիոյ ժամանկելէ, զբաղած ըլլալով
Հարպանայի Պատերազմով: Թանց աշ-
տած որչաւմաները մերծից հայ եկեղեցին
ու առով իր մերթապետուը կատար-
ուած իրաւութեան մէջ վերանց: Քիւ-
տանկութեան զաւանթարանական այս պա-
ռակաւանները նպատարուր աշխով կը
գիտուէին Պարսկաստանին:

Նիքիոյ Պարով Բ. պարսիկ թա-
գաւորը համառարից Տիգրանի Նշտա-
ւոր եկեղեցական ժաղգը (516 թ.), ո-
րան ժամանակցեան Հայոց կողմէ կոմի-
տաւ եւ Մաթթիւս կաթողիկոսները: Այս
ժաղգը Հայոց կաթողիկոսական ի-
րաւունքներ ստու Պարսկաստանի զ-
րիտանեաններուն վրայ: Այնու Հայաս-
տանի գրիտանկութիւնը ժամայ մէջ չէր
ներկայացներ Պարսկաստանի համար:
Յաւաթանոր եւ Պարով Ա. ի մէջն
կերպուած իտաղաւթեան զաւնեցին, 522
թ., Պարսկիկները տեղի առին Քիւզան-
գիւնի՝ գրիտանեաններու պաշտամու-
ւիլ սպասութիւն տալու պահանջին: Այս
կերպով կ'անկախանային գրիտանեան-
նու պատեստու ծաղած վեհերը, միւս
կողմէն Պարսկաստան, իրեն հպատակ
գրիտանեանները համալրութեամբ կը
կաղեր զաւն:

Այս պատարարութիւնը շարանա-
ւանցու Պարովի եւ սեւոր արգաւթի Որ-
մզդի (576-590) որով: Նիքիոյ, երբ մա-
ղիցը, արքայի աշխին գրիտանեանները
կառնանքին ցայց առջ ուղեցին, այս վեր-
ինը պատարարանց:

« Ինչպիսի որ մեր գտնի յի կրնար
կանգուն մնալ յետակալուքի նշխու տա-
նիցուն վրայ, այնպիսի ալ մեր պիտու-
քիւնը յի կրնար ազանով ըլլալ, երբ
երիտանեանները մեզի դեմ գրանցեն 1):

Այսպիսով վերջ կը տրուէր գրի-
տանեաններու հանգիւղ անկախութեան,
որ զարեւր սեւած էր եւ յաւաժ երկու

(1) — Տարաքի, Նշտապետ:

զնայութեանց միջին արժանեցն պատե-
րաբաններու պատճառ զարեան:

Անխորհի մըն աչ Քրիզոստոմոսը
հախան յարարերութիւններու մասին:

Երկու երկիրները իրապաւինեան
մասնակի իրարու հետ հապաղեցութեան
կէ պահելն պատշաճութիւններու միջո-
ցաւ: Տարան գեղական լինելն նշանակէր,
զանեալով լրտեսութիւն: Ազնաւորու-
թեան եւ ընդունելութեան մեծակեր
պարթիւններու մանրամասնութիւններ
կու սոյ Մեծանցը յոյ պատմիչը (1):
Խաղաղութեան յանգեցութիւնները կէ
հասարակէն անմասնացիւր մաս (Մըն-
թին): Դրանտ Հարցերին հարեւր է զա-
գափար հաղմէլ զինք անիթ ասուց իւրե-
զիքներու մասին:

1. Հասարակարգութեան իրաւուն-
քը մէկն էր այս ինչիքներէն: Յետեան՝
սակաւ իւր պատճառ-իրաւական ինքն-
ընտանի կու զար ասիկա:

Հաղմեան հարցութիւնը Պար-
թիւներու որով երբեք չէր ուզած իրեն
Հասարակարգը մէն պետութեան հանձն
Պարսկաստանը: Հաղմ, ինչպէս տե-
սանց, իրեն յախընց Ազնաւոր
Մեծին, կէ մզուր անոր անմասնակի
զերականցին էին հարցութիւնը: Իր
հաղմն Արտաշէս Ա. եւ յառաջիկայի-
նը անէր Դարեհի ժառանգորդը Շիր-
ան: Արթիւնեան հարցութիւնը կէ Հա-
նէր միջին Յունաստան եւ Դանաւր: Մա-
սանեան իշխանութիւնը շատ անիւր յար-
մախազական ոյք անէր զան Պարթեա-
նեւ: Ան յախընցաւ իր զինքն ուժով
հանդիման Պարսկաստանը իրեն հաս-
արակարգ պետութիւն (2): Արտա Հա-
նէր, Հաղմարեցիք երբեք չէին ուզէր

Պարսից թագաւորին տարջանից արցա-
նախաջ ասլ, ալլ զար Կ'անուանէին
պարջապէս տարջան:

Մասանեան թագաւորները արեւե-
րեան ժողովրդութեան իրենց իրենց
ստատուանցին յեղի մեանց կէ Հա-
նէն, իւր հարցը՝ պարջապէս զար-
սար ի շուն: Արթա անխանով զար էր
տարջանից արցալին (1): Այս յառա-
նութիւններու ասլ մանկուտ էր
հան թագաւորան Հառախարներ: Որ-
դանցիւրի զինք Զարխասան մար-
ման մզաւմէն զիմ Պարսկաստանի զ-
պատան էր՝ մեք մզէ Կ. Պալիս:

Հարցաւան՝ այս զիւնաղխասան
թախումներուն միջին ինքն երկիր մըն
էր եւ իր 90-000 արցալովով Կ'առաջու-
թեան արման ուժ մէ կէ ինքիւրայնիւր:
Հաղման այս զիւնաղխարներուն, եր-
կու պետութիւններու յարարերութիւնը
իւրա՝ ժողովրդարական էին: Դիւրե-
սիւնաւ հարցը որով, պարսիկ զնաղ-
մը Հաղմը եւ Պարսկաստանը կէ ին-
քիւր երկու իւնեան, որանց կէ յառա-
ւորէին արեւմտը (2): Եւ որով Բ. եւ
հայ իմաստով կէ զեր Մարտիկ հարցը-
նախախտութեան անիւրութեանը՝
երկու պետութիւնները Հասարակուտ են
միջին զերկու յառաւոր յառաւոր
պալիսը, արթինք է զնաղապէս թա-
գաւորութեան Հաղմը եւ զնաղապէս
յուրի Պարսից ինքնապաւնութեան (3):

Երկու հաղմի զնաղապէսները իրենց
հաղմներուն մէջ զերար Կ. Կիւրսը Կ.
Կ'անուանէին:

Հաղման ասոր, իրենց ժողով-
րեան ընթացքին մէջ կէ ինքիւրայնային

(1) — Պալիսը. Պարսի: Պառ-
յաղմ, Ա. 21, էջ 244:

(2) — Պարսա Պարսիկ. Խաղմ:
13 (Միւլիէր Հ. 8. 9. 4, 188):

(3) — Թեոփիլոսոս Միւնիսթը-
րէս, Երաւ. զը Բարթի. 4, 11:

(1) — Մեծանցը. Հաղմ:

(2) — Մոնթին. Հաղմ. Պառ.
Խաղմ. Ե. էջ 232:

յախանափան Բժամկեր:

Դիւանքոյ (1) էլ կարելի թէ Պարսկաստան ոչ մէկ տանն չէ ճանաչած զերջ տայ Բիւզանդական կայսրութեան: Թէ պարսկական աշխատեցները նպատակ ունեցան են կարգադէմ և պատերազմական հասուցում մեծք թերեւ Բիւզանդիոնին: Ասկարն, ուն ինքոյ քոյս իսկ տան փառաբերը: Այսպէս:

Ասորով Ա. էլ խմար գրաւեց Հագիւստանը (549-554) և Սեւ Մովսէ կոչուեալն իւրեկն Գ. Պոյն (2):

Թէն Բիւզանդիոն երբեք չէ յայտարարած ուխտարի երեւն Շէն Պարսից Պետութիւնը, սակայն մեկ ծանօթ են 571-572 թուականներուն կատարուած բանակցութիւնները Յուստին Բ-ի և Թուրք խաղաղեան միջեւ, որ ախ ժամանակ Պարսկաստանի արեւելեան գրաւեցին էր: Այս բանակցութիւններուն նպատակն էր բանեցն Պարսկաստանը, — յայտնի է որ Վարդան Բ-ի ապստամբութիւնը ճան էր կազմէր այս նշադրին (572) (3): Ասկարն, Յուստին, պաշտանական խառնկցութիւններու մէջ երբեք չէ խմարժաման այս կէտը յայտարարելու: Երբ պարսիկ զինուորացի իրեն էլ ներկայանար և ինկէր կ'արծարծէր Վարդան Բ-ի ապստամբութեան ճարին, կայրը տնոր երեւին էլ պատար: Վերջ խմարով ճանն սնկում շարժուի ըլլայ խոյց զեմ, տնոր վրայ պիտի աշխտեմ, գաին վար տանեմ և Պարսից վրայ ուրիշ թաղարք մը պիտի նշանակեմ (4): Հոս երբեք խոսք չկայ զերջ տայն Պարսից պետութեան:

(1) — Բիւզանդիոն և Պարսկաստան:

(2) — Պոյնույ, Պոյն. Պարս. Բ. 25 (283). Յուն. Գ. Գ. Գ. 8 (490), Գ. Գ. Բ. 15 (221). Աղաթիւս 15 (104):

(3) — Այս մասին Հ. Ն. Վարդ. Ա. Լիմանի նշելի ուսումնասիրութեանը մէջ՝ տեւի ընդարձակ:

(4) — Միմանկը. Հակոբ. 36 (229):

Երկու պետութիւնները գրաւեցնող ուն ինկէր մըն ու էր նախատեսան տնոր թերու խոսքը: Ասոյց պաշտպանութիւնը յանձնուած էր Պարսկաստանի, որուն փոխարին Բիւզանդիոն արեւելեան զուտ մար մը էլ վարէր. իրեն նախերես ճանակցութեան բանին: Այս վարձանները երբեմն կանխուար ինքոյով էլ կատարուէին, երբեմն ուն Բիւզանդիոն ինկէնքին խախտու պետութեան մը նպատակաւորէր զերջ տայով էլ մարմեր յանձնուածութեւնը, ինչ որ պատեալ էր զանաւոր պատերազմի: Դարաւոր, պարսկական աւանանդութիւնն ճարի թաղարք մը, Յայեները առաջնորդարք թերադարձութիւն վերանան էին, ինչ որ ապահովէր մըն էր Պարսից խմար, սակայն այս վերջինները էլ պահանջէին թերզին թաղարք և կամ կայսրարքին նպատակաւորը:

Այստեղ ինկէնք նաեւ Լադիքարի վերջը, ընտրուելու խմար թէ ինչպէս Բիւզանդիոն էլ շտապարծէր ճիշտանեայ ժողովուրդները ի նպատակ թաղարքական նպատակներուն: Լադիքան Սեւ Մովսէ կոչուրը, խորթի երկու կազմերուն վրայ երկէր մըն էր, Հայաստանի նման խախտարան մէկ կամ միւս կազմին յարելու, կարեւոր ունեւորով աւանքն զարմարին: Երբ Լադիք ճիշտանութիւնը ընդունեցին, կայրը նկատեցին իրեն ինկէնք պաշտպանը: Լադիքու Մարթաւորը իր թաղը ստացաւ կայսրին (1): Յուստինուար ժամանակ Լադիքը յարեցան Պարսից, որովեան Յուստինուար տնայ կարք մը ապստամբաները ընկան ըլլալով զեզակ կանտ էր զերենք: Բայց Լադիքը շտապ յաւախար կան Պարսիկներին, նարին զինեցին Բիւզանդիոնի և Լադիք նպագու Լադիքարի պատերազմը (549-555): Այս պատերազմին ելլով Լադիքան զարմեայ Կատանեցաւ Բիւզանդիոնի:

(1) — Պոյնույ:

Անտ Թէ Թէլ:՝ աղբայնց աղբանե-
րը, Հայաստանը վերջնականապէս հար-
անցնելու վտանգ, զորիւ էին Հայոց հան-
դիպ:

Հայաստան, երբու երկիրներու յա-
րաբերութեանց ճիշեւ, ծանրութեան
կեդրոնը էր ներկայացնէր, կողմերէն ո՛ր
մէկը չէր ուզեր զնին զարն:

Թեպէտ Ա. Ի եւ Եսապուհի գալիմ-
քով (387), երբ Հայաստանը բաժնու-
ցաւ իրանց ճիշեւ, հարծեցին Թէ ալլիւս
վերջ պիտի գտնէին այդ երկրամասին
պատկառաւ յարաբերութեան վեհերը: Տե-
սանք որ, հակառակ Հայաստանի մէկ
մասը Յունաստանի կշռան ըլլալու իրա-
զութեան, Ռիզակեղիան իր հեղինակու-
թիւնը էր տարածէր նաեւ պարսկաբա-
սին Հայաստանի վրայ: Մինչդեռ այդ
բաշխումէն յետոյ Պարսկաստան ալլիւս
չէր հետադրորդեր Ռիզակեղիան Հա-
յաստանի հայ հպատակներու վիճակով,
ընդհակառակը Ռիզակեղիան էր իւնուր
պատեւ առթիւ թուրքութեանն առեղ-
ծել պարսկական թափն Հայաստանի
մէջ:

Յայտնենք այսուպէս որ Ռիզակեղիան
համար թուրքական պիտի մըն էր Հա-
յաստանի թափանձան նշանդիրը եւ անոր
ափսոսանքը: Պարսկաստան մեր հայրե-
նիքին հարեւոր մէկ մասին վրայ տեղա-

ւարանելով՝ մշտական պայտանայնց մը էր
զանաւոր Ռիզակեղիանի: Առիկա հայա-
րութեան համար հակառակական պիտի
պիտի ըլլար, եթէ Պարսկաստան թափ-
ընէր կշռանքին կողմերով իրեն կողմէ
Հայաստանը:

Վարդանանց պայտամարութիւնը որ-
քան ալ անկարելիոր զեղք մը նկատուի
Միջնադարին Պատմութեան տեսակետով,
իրականին մէջ ան ի գերեւ էր հանէր
Պարսկաստանի փաշտայան նշանդիրը:
Ռիզակեղիանի հետ էր փրկուէր նաեւ ա-
րեւմուտքի թուրքականութիւնը, ան
խուսափելի վտանգէ մը:

Քրիստոնէութիւնը զբաղաւաղական
կրօնքին հետ մրցման ելան, գնաին էր
շաւէր: Այս վերջինը, աւելի վերացա-
կան, աւելի զապաւորական քան զքրի-
ստոնէութիւնը, տնտեսական էր մասը
հասարակ մաղովուրդին, և այսպէսով
տեղի կու տար Յիսուսի վարդապետու-
թեան առիկ: Այսուպէս էր հաստատուէր
կոստանդին Մեծի թուրքական հայրենե-
րան հիշատակը: արդարեւ, զքրիստո-
նէութիւնը, որուն կարգին Հայաստանի
զքրիստոնէութիւնը, էր փրկէին հայաբա-
սիւնը՝ իր առկնէն վտանգայնց սրբուն:

Վ. Ս. ՄԵԼԻՍԵԱՆ

Փետրիկ, 10 Յունիս 1942

1. Հայոց Խորով Ա. Թաղաւորին պատկերներն վերջ (250 7), Հայաստանի թաղաւորական պատկերները ճշմարիտը պատկերում է: Ապագաները կ'ընթերցանեն Պարսից Թաղաւորը Ամենի մեղով պատկերում առջև վերջ Խորովը, եկաւ տիրեց Հայաստանի, եւ թէ Խորովի պատկերներն ճիշտ փոքրիկն Տրդատ փոքրեցեացու զի զուան կայսեր ի կայստեա Յակոբ (հր. Քիֆիս, էջ 24), թայտ չ'որոշեց աշխարհի զկայսերուն ժամանակը: Զեւարան է որ կը պատկեր թէ Համարեցեաց Պալլա կայսեր ժամանակ, 253ին, Ետպան Ա. (241-272) զարսեց Հայաստանը, որուն լեւաներով Հայոց Տրդատ ժամկտի Թաղաւորը փոխաւ (Զեւարան, Տարեգրք, մի., 21) Համարեցեաց ժամ: Մեկն ժամանակն կից պատկերներն յետեց Զեւարան որ զկայսերներն կը լեւաններն թէ, Խորովի ժամն վերջ Տրդատ Թաղաւորան է միջին 253:

Ետպան Հայաստանի տիրեցին վերջ Միջնակարգին ժամաւ Ասորիք եւ արշաւեց միջին Պիլիպիս եւ Պապարովիս: Վաղեքանա Համարեցի կայսրը արեւելք տեցաւ Պարսից յառաջնակարգութիւնը կայսերնէս: Զամար, թայտ երբ Լուսաւ, Մեծիկ պատկերում էր արգեն, որով Ետպան ժէլ միայն կրցաւ լեւանել Պարսից զիմ, թայտ պարսպեցաւ: Ետպան զերի վարեց Վաղեքանա (250-ին կամ 253ին):

Տրեպեղիս Պալլան կը գրէ թէ Վա-

ղեքանա զերսկանն վերջ, Հայոց Արտաւազ Թաղաւորը, որ Պարսից լեւանեցեաց իր Համարեցեաց զիմ, ինչպէս Պարսից զարեւելք արեւ թաղաւորներ, Ետպանի զրեցին որ ժամ զարեւելքան ժամաւ կայսեր լեւանեցիք ժամը եւ զարեւելք իմ թէ ժամի շրջի, ժամի որ քանի արեւելք, որ զա զարեւելք տեցաւ: (Վաղեքանա, 3-7):

Այս վկայութեան ժամ չ'իմանալով է որ Պապարովիս (Տիգրեանի Պատմութիւն, Բ. 179), Թուրքիցի Histoire Politique et Religieuse de l'Arménie էջ 431), 2. Տաշեան (Աղարանեցեաց էջ 113), Խաչի, Խորով Ա-ի յաջորդ կը զիմն այս Արտաւազը, առջով տեղ Պալլան Դ. տեղաւոր: Այլան (Աղարան, էջ 374) ինչիմ երկու Արտաւազ կը զիմ իր յաջորդ Խորովի, երկուրդը ըլլալով այն զոր Վաղեքան (Պարսիս, 4) Արտաւազ Ասորի կ'անուանէ եւ որ Համարեցեաց կայսերնէց էր: Տաշեան իրաւոր զիմն կու տայ որ այս Արտաւազ Ասորին կամ Պալլանի իմն Արտաւազն է եւ կամ Հայոց Թաղաւոր չէ եղան (Աղարանեցեաց, էջ 15):

Արտաւազն է որ, Քաղաւանք Յաղաւթաւիկնէր զիմն Համար եւ Հայաստանի տեղ իր զրեւելք (էջ 245-246), Արտաւազն ժամն զրեւելք վերջ թէ միմայ է որ աշխարհ թաղաւոր ժը եղան ըլլալ, թերեւ զարեւ-

կույ՝ ՏԷ կամ Հրամանաւոր ՏԷն էր, նախադասութեան ՏԷ ՏԷԷ (էջ 266) վրանշնէ թե՛ ՎԱԶԳ Ժամանակի Հայաստանին վիտելը զնա ՏԷԷ՛ն ՏԷԷ ՏԷԷ ՏԷԷ, և ի՞նչ Լազարի թե՛ արքեպիսկոպոս՝ ՏԷ վրանշնէ թե՛ պարսկ ստորաց ՏԷ, Երեն ամենն ունի՛ր Լուսնահան ինչ թափ որ Արտաւազը, զոր Անդրկիներն Լնա ինչ նախնէ Արտաւազը Մամիկոնեանի Լնա, Հայաստանի վարչութեան զեկը իր ձեռքը ունի՛ր, ընտելաբար ստանց թուրքական ազատ ըլլալու Պարսից ապստամբներն, վտակի զԵԼ՝ ար ի որ Հայաստանի պէս եղի՛ր ՏԷ, որ ստակոն կարող էր զիմացութիւն Եւնի, պարսկ ստորաց ՏԷ կառավարուէր, նախ զԵԷ՛ն յանդիմաններն ՏԷ-կան ՏԷԷ ալ (էջ 268), Աստուծան զԵ-անի կու սոյ վերաբն որ Տրդատ Բ-է՛ն ՏԷԷ՛ն, Տրդատ Գ. (լուր՝ 222-287) թե՛ Լամիկան և թե՛ Լազարիան պատմութեան ՏԷԷ աշխարհի շփոթութիւն ՏԷ ինչ որ, Լուսնահան արքան խնդրու, Խորապետ ցնեմիկները լին կրցան ստակոն (աշխարհ ՏԷԷ՛ն, 1912) ստան լոյս տեսնէ անոր վրայ:

Տրդատի Գ. Պալիս և Վաղարշու Օգոստոսիան Պատմութեան Լեզվաններն են, Scriptores Historiae Augustae արանց վկայութիւնը այն ասան ՏԷԷ՛ն արքանի է վտակութեան երբ արտաքին ուրիշ վկայութիւններով (արձանագրութիւն, դրամներ, եւն.) Լուսնահան: Արց, Արտաւազը ՏԷԷ՛ն Պալիսի և Վաղարշու վկայութիւնները աշխարհի Լուսնահան ՏԷ աստան ըլլալով, ո՛չ ՏԷ-այն անոր Հայաստանի թագաւորի կամ Հայաստանի վերակառուի Լուսնահանը կառավարէ՛ր է, այլ նախ իրեն, ինչպէս նախ Պարսից զաւանկից ՏԷԷ արքանեան վերադարձած նախնիներն վաղարձակութիւնը, արձակեան անոնց ուն զԵԷ՛ն կու սոյ թե՛ արքայից արքա-

յին նիթախայ իշխաններու զԵԷ՛ն լինէ կընար եւնա ըլլալ:

Թե՛ աշխարհ Արտաւազը՝ Խորապետ ապստամբներն ՏԷն է և կամ անոր եղբայրը և կամ Տրդատը վաղեմայ Արտաւազը, ինչպիսիս է, արձակեան նախ Լուսնահան լին որ Պարսիկները արքայապետ ՏԷ Հայաց թագաւոր կարգէն, ինչպէս զիսն կու սոյ Անդարեան (անց, էջ 266, Ե. Դ. վերջը), և կամ Հայաստանի զաւանկ վրայ թարգմանէն ՏԷԷ՛ն, որ վաղեմայն էր Սասանեանց թիւումի Արշակունեանց ամենն արքայապետ իշխան ՏԷ, որ որ ՏԷ ինչ նախաւորներն զաւանկ թարգմանու պիտի ունի, Լուսնահանը պիտի թանկութեան:

2. Պալիսներն Խորապետ արքանագրութիւն ՏԷ ինչ թափ աշխարհի ՏԷԷ՛ն ՏԷԷ՛ն Լուսնահանի վերակառուի վրայ, որ ինչպիսիս ստորագրայ Ժամանակաշրջանին ՏԷԷ Հայաստանի թագաւորի ՏԷ ՏԷԷ՛ն ստորագրութիւն ՏԷ ասլ:

Շիրակի Արեւիկեան Կամուր 1906-ին Վերադարձի Գաղապատի արեւիկեան արձակ վրայ, Լուսնահանագրութիւն արձակեան զարձակներն զիմացը, զԵ-ստ ապաւանկներն արձակագրութիւն ՏԷ, որ թերեւ Սասանեան կայսրութեան ամենն կարեւոր վաղարձակ է:

Փառք. Մարկիսի (Շիրակ) աշխարհագրութիւնը Լուսնահան 1907-ին (1), նախ կար ՏԷԷ՛ն արձակագրութիւն ՏԷ և ՏԷԷ՛ն վերջ լուսնահան ՏԷ ՏԷԷ՛ն (2):

(1).- M. Sprengling, A New Pahlavi Inscription, AISL, vol. III. Jan. 1937, pp. 126-144.

(2).- Zur Partik-Inscript an der "Kaaba des Zoroaster", ZDMG, vol. 51, 1937, pp. 652-672.

Ա. Գ. Հենինկ այս արձանագրութիւնը վերաբերի ընկելով (1) նոր ձեւաւորման ճշտաւոր, կատարելով նաեւ ընթերցման յայտարարութիւնը հնչումները: Հետեւի, արձանագրութիւնը կը վերաբերի Եսայուն Ա. (241-272) եւ ոչ Նաբակին (294-303), ինչպէս կը կարծէր Սթրենկին:

Արձանագրութիւնը բաղկացած է երկու մասի: Առաջին մասը, մինչեւ շրջապատին վերջ, կը յիշատակէ այն զէպտորը որոնք առթիւ արքայից արքան ռազաւարական կիզեցէքին կ'ընէր առաւման նախնիներ, որ յիշատակ են արձանագրութեան երկրորդ մասին մէջ: Այս զէպտերն են Գ. զարան փառաւորական թուականներուն համալցեցող զեմ առան իր պատերազմական յայտանկները, որոնք վերջացան Վաշերիմուս կայսեր զինութեամբ:

Արձանագրութեան առաջին մասը, որ աւանդէն համախմբութեամբ կը պարտաւորէր Եսայունի արշաւանքին թաւական մարտական պատմութիւնը, ըստ եզրուած է (մինչ երկրորդ մասը ըստ ըստ պահուած է), որով զրեթէ անկարելի է անոր մասին յստակ գաղափար մը կազմել: Այսու հանգիստ, Հենինկ յաւելած է հնչել որ Եսայուն, Միջագետքը գրանցել վերջ, Սուրիոյ վրայ յարձակած է համախմբաբար 268ին: Ընթանելիք քանի մը տպերէն վերջնականապէս կը հնչուի թէ Եսայունի եւ Վաշերիմուսի թախաբար հակառակը տեղի ունեցած է Եզեխիայ (Ռուհայ) մէջ, ըստ ոչ՝ թուականը (260 ?): Եսայուն կ'ընէ՝ Եզեխիայ մէջ տեղի ունեցաւ Վաշերիմուսի նախ հետ հակառակարարը: Եւ նախնիքն Վաշերիմուս կայսրը զնոր վարչիցի իր... հետ (եւ համ Եւս իմ մեղքս

զերի վարչիցի Վաշերիմուսը): Եսայունի արշաւանքին վերաբերեալ մնացեալ մասը մեզ չի հասցըցըր եւս:

Արձանագրութեան երկրորդ մասը անակ մը նախապէս է, որով Եսայունի նախնական Լուրեր եւ անոնց պահպանման համար կ'ընթացաներ կը հաստատէ: Արքայից արքան ընծաներով առաւմաններուն իր յարակալիցը կը յայտնէ համալցեցող վրայ առան իր յայտանկներուն համար: Հաւանական է որ այս նախառարկանները ըստ ըստ նրան վերապահուցին մէջ վերջ, համախմբաբար երբ Պաշտօնի Ողնակայս թագաւորը առկային իր գրաւած Միջագետքի մէջ մասը եւ նախ իսկ պարտական մարտադրութիւն վրայ յարակալիս համարմանութիւնը իր ունեցած: Հետեւաբար, ըստ Հենինկի, արձանագրութեան աւելնի համախմբ թուականն է 261:

Արձանագրութեան այս մասին մէջ Եսայուն կ'ընէ թէ արքայան մը կը կ'ընէ իր՝ Եսայունի Լուրեր համար, ինչ որ ցոյց կու տայ թէ արձանագրութեան լեզուակն է Եսայուն Ա., Ասորոս նախնի Լուրեր համար, որ թագաւորաց թագաւոր է եւ իր կիներ: Ուրիշ մը Որդիպաշտութիւն Լուրեր համար, որ կ'աշխատէ Մեծ Արեւն է եւ իր գրաւիչ, ուրիշ մը՝ Եսայունի Լուրեր համար, որ Մեծնի թագաւոր է եւ իր գրաւիչ, ուրիշ մը՝ Նաբակին համար, որ (անընթանելի), մաղկալալալալ, Հնչեալաւոր, Սպառաւոր եւ Քախարիստանի եւ (անընթանելի) թագաւորն է եւ իր գրաւիչ:

Այս հինգ նախնական Լուրերն աւելնի մէջ կը կ'ընէ իր տիրոջ անունը, որ մէ առաջ գրուած է Խալալալ (Խալալ, համարուող) ըստը (Խալալալ Եսայուն):

Նախնական Լուրեր կը հաստատուին Եսայուն Լուրեր, աշխիցն ան

(1) W. B. Henning, The great Inscription of Sabor L., BSOS, vol. IX (1939) pp. 843-849:

գրաւարէի ժէշ պնդու լամար ճնշե-
 նայներուն լոգներուն, ճիշդ թելու-
 ճրիտանայ ճշ եկեղեցիի ճշ նախա-
 տաւարին ճշ կամ կտակ ճշ կ'ընէ,
 պախտու որ ամէն տարի էր լոգուի
 լամար լոգեւանդանան պաշտան կո-
 տարուի: Այս նախքան լարը յախ-
 տնապիս տնիշէ պիտի էր մնայ: Ատր
 լամար, լիմնաքամ ճշ կէ յանձնուէր
 ճոգերու կազմակերպութեան ճշ, որ
 այդ զամբարն եկամուտով կրակը ճշ-
 տալու պակեւս յանձնաւորութիւնը կէ
 տանձնէր: Ստանանց որով այս լիմ-
 նաքամները կէ յանձնանէր նախարար
 ճշ, որուն տնտեսն էր ուսմանական
 տարի (Լոգեւոր լիմնաքամներու նա-
 խարար):

Անշէ լուրի ճշ Լաւաւանան նպա-
 տին աչ էր կրթմն յանձնապնէ մե-
 փու ճշ տնտէջ ապագայ սերունդներուն
 լամար: Այս տեսով լար ճշ սովորա-
 փան լարերին կէ ցանկանաւոր շար-
 քով ասոր սեւոր փան տնտեսն, ան-
 տեսն լարս յաշխարհում: Այս տեսով
 լարեր են որ Եազուհ, էր այս արեւ-
 նաքութեան ժէշ, կ'ընէ թէ Լաւաւան
 է: Եազուհն եւ թազուհին զիջէ, ի-
 րենց երեք գաւազներն աչ նախ մեւով
 պատուան են: Լաւանական է որ
 տակը մանակցան ըլլան Լաւաշիւոյ
 զիմ ճշուան պատերազմին եւ ցախ-
 քումը կուտան: Արեւնաքութեան այս
 մասն զիջէ, ցանձըլորսրորդ տաշին
 ժէշ, Եազուհ կէ իջն շորս գաւազներ,
 Ա. Վարան Գնչանչաւ, Բ. Եազուհ
 Միշանչաւ, Գ. Որժիկը-Արաւիշի:
 Վաչարակ Եաւ Արմենան, Գ. Նար-
 տի է Մազանչաւ: Վերջին երկուքն
 լամար Եազուհ յիշատակ լարեր (տն-
 տեսն լարեր) Լաւաւանան էր. թայց ոչ
 տաւաթներն: Վարանի լամար, որ չէր
 Մանակցան պատերազմին, Լաւանախ-
 նարար պաշտան անձնաւորով պաշտպանէ
 Մաւանան կարգութեան ինստիտուտ -

արեւելեան ամենապաշտպանը, որ խո-
 ցանկանալան էր Եազուհ, Լաւաշիւոյ
 զիմ յաւաթիտալուէ տաւէ, եւ որ տա-
 կախ յարաւան Լաւաշիւան կէ կար-
 տէր: Այս Վարանն է որ (Վարան
 Ա.) էր կայսր Որժիկըին յաշխարհէ իբր
 արքայից արքայ Միշին: Էր կայսրը Որ-
 ժիկը, որ արքայից արքայ կ'ուս Եա-
 զուհ Ա.ի մահն զիջէ, Որժիկը Ա. տ-
 նանով, ապաւնաւորար նախն է Որժիկը-
 Արաւիշիի կես: Որժիկը-Արաւիշի ցա-
 խարը (Մուղ-Է-Անկուղ) էր տնտէջ տ-
 տան էր Որժիկը Ա.ին: Այս պարագան կէ
 Լաւաւան էր Որժիկը Ա.ի ամբողջ տ-
 նանն էր Որժիկը-Արաւիշի: Եազուհի
 արդիներուն տաւաթն ցանկին ժէշ Որժի-
 կի տնտէջ յիշուան է միաներին տաւէ,
 որով Լաւանական է որ Եազուհի երեք
 գաւազն ըլլայ, եթէ ոչ երկրորդը:

Որքմն, ըստ այս արեւնաքութեան,
 որուն Լաւանական թաւանն է ՅԱ,
 Եազուհ Ա.ի երեք կամ երկրորդ գաւա-
 կը, այդ թաւանին կէ կ'է մեծ արեւն
 Լաւաշի տնտէջը:

Կէ մնայ ցանկ թէ շորժ ՅԱին,
 Գարսից արքայից արքային արդին կ'ը-
 նախ իրապիս Լաւաւանի թաւաւոր ե-
 զան ըլլայ թէ ոչ, եւ թէ ի՞նչ կէ ներկա-
 յանէ ճշայայ մեծ արքայ տնտէջը:

3. Եազուհ լար յաշխարհէ ՅԱին
 եւ յաշխարհ տարին (ՅԱ) զիջուա պա-
 տերազմի Լաւի կես: Նախ պարտա-
 քաւ, թայց ճիշ զիջէ, էր թիմակին
 պաշտան կանանցով, յաւանան Նը-
 պատուար պաշտաններով յապաշա-
 փան գաւազն ճշ կ'երեք Լաւի կես:
 Գաւաւարանները Լաւանախ չեն թէ այդ
 գաւաւարով Լաւաւանան, թելու նախ
 Միշիւոյն, Գարսից թաւանն թէ ոչ

(1): Թայց թէ որ աչ կ'ընէ ըլլան գա-
 խարին պաշտանները, իրաւանութիւնը
 (1) Աւետարան, անդ, էջ 241, Մատ-
 1, W. Enslin, Cambridge Ancient Hist. XII,
 էջ, 121:

այն է որ Հայաստան լցուեցաւ պարսկական ազդեցութեան, որովհետեւ Համ լիբրոս ունէլ Հայոց 2641-ին վերջէ: Եւսպիւս կարգ ճշ զՎաստակեան գործադրութենէն ասորակել հար, որունց վերջ ասլ Հայաստանի անկախութեան, նախ փորձեց իր նպատակին լանելի ասանց պատերազմի, եւ կազմակերպեց զասպարաթիւն ճշ որուն զաւ զնայ Խոսրով: Մակարի Խոսրովի ազանութեամբ լիբրուանցաւ Եւսպիւսի նրազիլը: Իրեն յաւարդեց ճառադատին Տրդատ, որով Համ լիբրոսի քարեկամ եւ Մասանեանց Բնամի Հայ Արշակունիի ասանց, Լամիւսեթ կուսակցութեան վրայ լիցան, շարունակեց վարել երկրին քաղաքականութիւնը: Եւսպիւս ընկալանարար լիբր կընար Լան զարեկ այս կացութեան, որով 2521-ին աշուանց Հայաստան, վանեց Տրդատը իր ազգականներին անայ Լեւ, որոնք ապստամբեցան Լամիւսիցայ քով: Հայաստանի գրաւմամբ, Իրանի աշխարհեց արքան Կուպուսիլի իր ալ Թեւի՝ Համ լի Լեւ նոր պատերազմի ճշ նախարակին: Հաւանականարար նախ ասորին Եւսպիւս յարեկեցաւ Միկայիւսեի վրայ եւ յառաջացաւ ճիւղիւ Մերին, զոր պաշարեց. թայց ասիպուեցաւ պաշարումը վերջնէ՝ իր կայսրութեան արեւելեան ճաթին (Քուշանիստան) ճիւղ ճաթան ապստամբական շարժումը զարկելու Լամար: Եւսպիւս այս զորեց զլուի Լանել լիբր լիբրադարեւ եւ Մերինը գրաւեց 2541-ին: Պատերազմական գործադրութեանց ճաթեւայ ճաթը, որ վերջ Լամուստի լիբրուեցաւ, այլ եւս լի Լամաջըրընք ճիւղ այս անց:

Հայաստանի գրաւումն վերջ (253) է որ Եւսպիւս իր որդին Որմիկոս-Արտաշէսը կընայ Հայաստանի Թագաւոր նշանակման ըլլալ:

Հաջեմի անփութեան ճշ Լամուսի, աշխարհեց արքային զաւակները, ճառաւարարար անայ որ կուսում էին որ ճշ զաւ քարքանայ, երկիրներու եւ

նահանգներու կուսակալի թաթը պաշտանին կը կուսուէին, ասանալու Լամար վարչական փարձաւութեան: Արտաշէս, Եւսպիւսի երկու եղբայրները՝ Արտաշէս եւ Պերոս փառապարտար Բիքունի եւ Քուշանի կուսակալ եղան են: Որմիկոս-Արտաշէս ալ ճիւղ անայ նման կընայ արեւմ Հայաստանի կուսակալ եղան ըլլալ իրաւուն, ճիւղ արեւելի ճառաւար ճշ երբ Հայաստանի զաւր Թագաւոր էր եւ Եւսպիւս Հայաստանը Իրանական կայսրութեան կցան էր:

Եւ ասիպի երկու ասարկութեան կուսել է լանց այս եղբայրացութեան զիմ: Ա. — Թագաւորի կը պատմէ Թէ (1) Եւսպիւս իր Հոր Արտաշէսի ճաթին վերջ երբ զաւ քարքանայ (261), Որմիկոսը կուսակալ կարգեց Խորասանի (Քուշան) թայց ըստ Լանիսի Հնդկագիտի (2) Որմիկոս-Արտաշէս Խորասանի կուսակալ անուանուած ըլլալու է Մերինի պաշարման ընկալումն անմիջապէս վերջ, այսինքն 2521-ին, երբ այս անց պարսկան վարկունի Լամուսի Որմիկոս-Արտաշէս Հայաստանի կուսակալ եղան ըլլալու է: Կարելի էր ենթադրել որ Որմիկոս-Արտաշէս 2621-ին Խորասանի կուսակալ անուանուել վերջ, 2611-ին, այսինքն Զրադաշտի Գաղգաշի արձանագրութեան Լամուսիան Թուսանելն ասաւ, Հայաստանի կուսակալ նշանակուած ըլլալու: Թայց եթէ ճիւղ են գրաւադատական ասանակները, 2521-ին Քուշանի կուսակալը կը կըլէր վիսպիւնի Քուշան Եանիւսի արադաւը: Արդ, այս ասիպուսը ինչ ճիւղ ալ Թագաւորանի՝ Քուշանի ան նրապից արքայ (3) կամ Միմ

(1) Nöldeke, Geschichte der Perser und Araber, p. 45.

(2) «New Light on Persian History from Pahlavi Inscriptions» (Journal of the K. R. Cama Oriental Institute, N° 7 (1916), p. 109 - 110, եւ «Kushano-Sasanian Coins» (1910), p. 33. Նայի Թուսանից կը զիմ նաեւ. Christensen, L'Iran sous les Sassanides, էջ 27, թայց ալ ԿԱԻԻ ՁԷ XII, էջ 113.

(3) Հնդկագիտ, New Light, էջ 111:

արեայ Քաւանի արեայից (1), Լուսնական չի թափեր որ Քաւանի (հին Թաւան) նման ընդարձակածառայ երկրի ճշ (2) գուսակալը փոխադրուէր Լալաւանի նման Լամեմաւարը փոքր երկիր ճշ եւ իր տխուսը վերածուէր պարզապէս մեծ արեայի, Այս առաջին գծաւորութիւնը պիտի Լարթուէր սակաթ, եթէ ընդունինք որ 252ին Քաւանի գուսակալը Որմիլլա-Արաուշիւրէ լիւր եւ թէ Լնրքճիւր տի ննթադրութիւնը տեսլ է:

Բ — ճիւղ ախ չընենք որ Շապուհ պատերազմելով Լամի գեմ, գերի էր վարէր Վալերիանոսը, Լալաւանի ճիւղ էր յիշուի (3) Արաուսալլ սեւանով թաղաւոր ճշ: Ինչպէս տեսնք առաջին Լուսնականի ճիւղ, այս Արաուսալլը իշուի միայն իշիւս շլլալ Շապուհի Լուսնականութեամբ եւ Լեւանարը սնոր բաշարակ գուսակութեան արժանացած սնմ ճիւղ էր եւ ոչ թէ Տրպուսը Լամայիցուց թով փոխցնող Լայ նախարար ճշ: Թէ ինչ եւ Լամի գեմ Շապուհի ճիւղ երկրորդ պատերազմին ճիւղ Շապուհի դաւնակից ուրիշ արքաներ նամակով իշուսած շլլան գին՝ Վալերիանոսի Լեւանակութեան վարուած շլլալուն Լամար՝ տեղի թան ինչպիսիս է, եւ այս Լամի Լամայիցի պատմադրիներուն գրաննիւրը կրեան Լալարգական գրայցներու արձագանքը շլլալ պարզապէս եւ ոչ թէ պատմական Եւրոպայութիւններ: Ինչ որ ալ շլլալ սակաթ, ուշադրու է որ Լուս-

ճախից նախ պատմադրէր Որմիլլա-Արաուշիւրի սեւանը պաւան է Որմիլլալլէն մեւով, որուն ճիւղ նշուակել (1) գտած է Որմիլլալլէն, այսինքն Որմիլլալլ սեւանը, Մարզ էր տարուի իւրիշի որ արդեաւ այս Արաուսալլ սեւանը մեւադրական վրայ ճշ լի՝ Որմիլլալլէն սեւանին, Այս ննթադրութեամբ պիտի Լարթուէր երկրորդ գուսակութիւնն ալ:

Որմիլլա-Արաուշիւրի իշիւսանութիւնը երկարատեւ եղած շլլալուն լի: Վալերիանոսի գերութեանին վերջ, Շապուհ ծանր պարտութիւն ճշ կրեց Պալմիրայի Օտաւիանոսին (Ողմանոս): Պարսից եւ Պալմիրացուց միջին պատերազմը տեսնք միշտ 267, երբ Օտաւիանոս պալմիրացու: Իրեն յաջորդեց իր աշխի՝ Պաթմիկան կամ Ջախալ (արեւմտեան Լեւանակներուն Ջենարիան), զաւակից սուսնակով իր արդին՝ Վալուս-Լաթը: Ջենարիանի որով Լայիւրը էր թաւին զէթ կրեակաթի եթէ ոչ սնկաթի գերջ ճշ տեսնած շլլալ եւ թաւիկով՝ Ջենարիանի: Լեւանարը, Որմիլլա-Արաուշիւր Լալաւանի թաղաւոր կրեայ եղած շլլալ 252-267 թուականներուն միջին:

Ը — Մանուար ուշադրութեան արժանի է մեծ արեայ Լայոց տխուսը, որ յնու գործածուած լի Լայ պատմագիրներուն կողմէ: Այս տխուսին էր Լանչիլային ոչ միայն Շապուհի վերաշիշիւս արեւանադրութեան, ալ եւ Ալբանիանի Լալաւանիներուն առաջինին ճիւղ (2), որ Իրանի արքայից արքայ Արշակի երկրորդ թաղուիլին տեսնէ է Արշակաւս կայսերայն Աւստու եւ է դուստր մեծի արեայի Տիգրանայ: Գծաւոր է թան թէ ճիւղ է այս Տիգրանը, Մեծն

(1) Christensen, CAH, XII, p. 113.

(2) Ստեմմանց որով Խորասանի սնմաններու մայիմ տես Herzfeld, Peikuli by 37, անթագուսմ Christensenի մէջ, եւ L'Iran sous les Sassanides, էջ 132, թան. 2.

(3) Trebellius Pollion, Vita Valer., VI. (ed. Nisard).

(1) Անգ, էջ 43, մաս. 2:

(2) E. H. Minns, *Parchments of the Parthian Period from Autroman in Kurdistan*, JHS, XXXV (1915), p. 22-65.

Տիգրանը թէ ալ Տիգրանը (1) որ զուրաբերացաւ իբր Գ. Ա. 20ին եւ կը կըլ մեծ արեւոյ տիպաւը: Իննի հանաթ մի ալ ալ երկը վկայութիւններէն կանխաւ տիպի ըլլալը հետեցնել թէ Հո-

յոյ թագաւորը Պարսից արքայից արքային համար մեծ արեւոյ ճշն էր: Առաջմ կը թուէ միայն ժամանակէ ալ տիպաւը:

Հ. ՊԵՐՊԵՐՈՅԷ

Փարիզ, Յունիս, 1943

(4) E. T. Newell, *Some unpublished coins of Eastern Dynasts*, p. 13 (նիշուած Neilson C. Debevoiseի *A political History of Parthia*ի մէջ, էջ 47, ծած. 70):

Գ. Բ. Բաւմանցի մեծ արքայ Հոյոյ տիպաւը կրող այս դրամները կը վերադէլ այն Տիգրանին որ իշխած է Գ. Ա. 12-5 եւ 2-1 (Հայկական Ընդհանուր Դրամագիտութիւն, էջ 55-59): Ավրամանի մագաղաթներուն թուականին մասին տարածութիւն զոյտքիւն ունի գիտնականներուն միջեւ: Ոմանք կը կարեն թէ թուականները սելեւկեան են, իսկ ուրիշներ՝ արշակունեան: Աւալին պարագային, մեզ հետաքրքրող մագա-

ղաթին թուականը պիտի ըլլար 87 (Գ. Ա.), իսկ երկրորդ պարագային՝ 23 (Գ. Ա.): Դարձեալ առաջին պարագային, մեծ արքայ Հոյոյ տիպաւը պիտի ըլլար Խենն Տիգրանի արեւած տիպաւ մը, իր յաղթանակներէն առաջ, իսկ երկրորդ պարագային, Գ. Ա. 20 թուին զան բարձրացած Տիգրանը: Եթէ վերջնականապէս նշուի թէ երկրորդ Տիգրան չի կրնար Գ. Ա. 20 թուին առաջ զան բարձրացած ըլլալ, մագաղաթին թուականը պէտք է շնորհակցի սելեւկեան եւ հետեւաբար Գ. Ա. 87:

2

ձան են Հայերու այդ արտառանքն ընէ մե-
նասիրելու: Եւթի Քուրջ ժողովուրդին
դէր ու գրականութեան ընէ բացարձակ
ազնուութիւնը եւ Քուրջ լիզումը հաս-
կանքն հեղինակներու շարքութիւնը:
Երկրորդ՝ քրիստոնէայ սուրբին առաւ-
ելագոյն շարժող ազատ ժամանակ Քուրջ հա-
րկներին ներս: Քուրջը Քուրջին շէր
կարող գտնուիլ իր նմանը: Նմանա-
զէս յիշատակելի պատեաւ ժը կրնանք
նկատել հեղինակներն այդ Քուրջներն
բուն հրաւիր ծառայի ժը իմաստ ունենալը:
Հեղինակը ամէն վայրկեանին արտառանքն
էն ըլլալու էր՝ կատարելու համար իրեն
պահանջուած պարտականութիւնները:
Հանդիսաւ գտնելով ընէ ուրիշին հան-
դիսաւ ազնուութիւն եւ ցանկը ամօրե-
լու համար ըլլալ սոյն Քուրջ թէ Հայ,
Հրեայ կամ Քիւրտ, ինչ որ զուարթու-
ածիւս ապի ազնի անձրանելի էր Քուրջ
հայերանութեան այդ զարեան ընէ:

Հայ հեղինակը պարագաներու թիւ-
մամբ շատ անգամներ ստիպուած էր
Քուրջ պէկին հարեմին ընէ շարքներն
բով մասը, զարմանելու համար պէկին
ազնի կամ հարաւ: ան՝ ի՞նչ իսկ մեղք-
բով պէտք էր սեղի հիանալին ժամինը,
սեւ հաւած հարգել եւ կամ Քուրջներն
բուն սիրաներն պարտաւորուած սեւան-
լիքներով: անտարակոյտ այս մեծի կա-
մայական քանտարկութեան սիրան՝
հեղինակը կ'ազատագրուէր շարքներուն
միակամութիւնը, կարելի եւ ներելի մի-
ջաններով՝ ժամինը ու սրբեր զուարթու-
թեամբ անցընելու հարկաւորանքին սակ
զանուելով:

Քուրջ ժը շէր կրնար Քուրջ հեղինակ
ժը իր հարեմին ընէ պակել շարքներն
բով, որով այս եւ նմանութեան ստիպներ
պատեաւ եղած են որ Հայը ըլլալ սիրա-
պետաւ թշուական արտառանքն ընէ:

Մարտի ընէ մտաքի անցումին Նյու-
հասը եղած է Մայրանուարիւ հեղինակ
Քիւրջինը (Գրիգոր): Ան մեծ է 18րդ

դարու վերջին քառորդին եւ թշուական
արտառանքն ի զորե գրած է մինչեւ 1800
Քուրջներն: Լոյման սեւանով ծա-
նոթ Քիւրջինը հեղինակը համարը ու
իւր զարեան ընէ 1800՝ մինչեւ ցարդ
Մարտի եւ լշուական զիշուարթու-
թեան ժողովուրդին թիւին ընէ ի՞նչ
յիշելուի ու իւր ներքին հիանալու-
թեանց մասնաշէտ, զարմանով ինչ-
նայտուակ ընթաններով եւ իր կողմ
յառկալէս պարտաւորուած զանգրով ու
բուն զազանքին ոչ ոք անցնակ էր, ան-
րանելի կարեւորութեան հիանալութիւնն
բուն առաւելութիւն էր պարզուել:

Հեղինակ Քիւրջինը թիւայ Նյանասը
զարման է հեղինակ Ապուհանը, 1800 Քու-
րջներն ընէ մինչեւ 1812: Հեղինակ Ապու-
հան Գալիպոլիսն՝ անյիշատակ ժամա-
նակներ ի մի սերունդ սերունդ ըն-
դիւրթեամբ պարագայ ընտանքի ան-
գամ, պարթեւ հասակով, հայկական
սերունդին ընթով, յայրամարմին ընէ
էր: լիզան մի ընէ Քուրջ ըլլալուն՝ ըն-
կերութեան ընէ իր խառնկութիւնները
շատ հանելի էր զարմանքին զինք: որքան
հաւատ արտառանքն ընէ՝ անցած ոչ շա-
րկալուս նկարագրուէր էր հեղինակ Ապու-
հանը:

Օր ժը՝ 1812-ի ժողովին 1) ընէ
հարցում ծագելու թէ՛ ինչո՞ւ: Ժամա-
նակ մի ընէ ու կ'ըն ներք (միտի խոր) հա-
մակ կ'ըլլան քան ամէն ընէ պարտաւոր-
ուած: Ներքներն իւրաքանչիւրը՝ քա-
նանային մինչեւ Քուրջին միտարը՝ ու
մէն ժարդ իր ընթան մեծով բացառ-
ութիւններ սակ սկսած: Երկուստարդ
ու անմարդ թիւին՝ իմ բացառութիւն-
ներս կ'ըն ժը լուանցած այս հասար-
ք:

1). — Այլապէս էր կայուէր Գ. Մամ-
կանց Առաւելագրութեան կ'ըն սեւանիին
մէջ զուարթուակ ոչ-պարտականակ ծագ-
վը ուր էր հաստատուէին ազգային ծագու-
մէն լուանակցող ազգայիններ:

Քնն ընդ. վերջագույն էր Հեղինակային
տե՛ղ՝ Հեղինակային վճարման կարգ
նշանն ընդունելու, որ էր զուտ ու պար-
զապաշտ ճանձն վերջ առաւ վիճա-
րանութեան, շնորհ թէ՛ ցումանային
կողմէ գիտ ընթացքում ոչխարին թերին
ընէ պարտաւ ու... ու... որի... որման
առն է որ այդ տիրութեան Հեղինակ
թիւը կու առ ընտանիք ժողով: Ամենքն
ալ լսեցին, Հեղինակն լսածը բոլոր կա-
նանանք վեր էր:

Հեղինակը պահանջում է նախ-
բնիկ թղթին իր անպատրաստ
մաներ պահպանել հարկման
կարգի մասին և այլ տեղի
սահմանափակումներ:

Իր կողմէ ժամանադ խնամքով պատահաւոր զբաղուցիչէ Նպակն ' Շահանշէ կ'երթասարգացնէր Յնաց իշխանի վառչառ Քարգիւղը, որոնք զնաւոր ամուսնացած են ասանկիւնց ասորիկն ժամկոմարդ կոչուրու լիւս. ամասուն ճշ քանկից Շահանշին լամբ օրով կը վնարին ասանկիւնցուն ասիկ, ինչ որ լեզիւն ասիկ փայլէ կը պատահուի իր լամբասար ժամանկը:

Ներքին գիտությունների առաջին հի-
մնականների ժամանակ էր. համազ-
գային փոխանորդին աշխարհ գնահատելու
համար մարդկային փուլի՝ ի՞նչ զոր-
հանք էր, որտեղ ունիլ զուհանքից մի-
միմ թուրք զուհանքային: Այս է.
հանքային լուս մը հանքային զոր-
հանք էր հիմնական մը վաղից միմ
զուհանք:

Նախառանկալի Քաղաքապետ
յարտի Կեղեցիկ կղզի են նախագի
նայ զանալ' զերկի կաթնիկ զաւ
նայ զարմա Տէր Աղբը և Քեղեցու
Կեղեցիկ Կեղեց. այս զերկիկ' իւր ձե
րաքան իջ նաւաւաւաւաւ Քաղաք
այս կղզի, 1920ին Մարտի զերկիկ Քե
րաքա-Քաղաք կույն իջ:

Տառնաթիւրաց զարու վերջին
առանձնին մինչև 1880-ական թու-
ականները իբր վերաբոյժ Մարտի 14
համար զեմքեր կ'ըստ են՝ Պերպլեր Պերպ
և Պերպլեր Օւանկո ապրիլները, ա-
յոնք ԲՅ՝ վերջերու և ԲԷ խախտում
ու թիվանում ապրիլներու ժամանակ-
ներ կ'ըստ են. իսկ Քիւրաչու Աստուրը
զեղուրթան — 1880-ի, ինքի և 11
ներքին իրանդաթիւնց զանաթ Ներքին
ՀԱՄԱՐ՝ իրարմաթիւնք և ժամա-
նակ պարտաւոր են:

Վերադառնալիքի անհրաժեշտությունը շատերին համոզելու համար հարկ է ընդհանուր առմամբ ասել, որ ինչպես և որտեղ, բայց հայրենիքը մեզին պատկանում է, և մենք պարտավորված ենք այն պաշտպանել և վերականգնել իր սահմանները։

Հայերն ԲՖ. Ե. ՏԷՐ ՉԼԳՈՐԻՈՒՄ.

ԴՅՈՒՄՆԵՐԻՆ ԵՆԴՈՒՄՆԵՐ ■ ՀԱՐՏԱՐԱԳՅՈՒԹԻՒՆ ■ ԵՐԱՇՇՈՒԹԻՒՆ
ՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ■ ՊԱՐ ■ ՔԱՆՎԱԿՆՈՒԹԻՒՆ ■ ԹԱՅՐՈՆ

ԿԱՅԱՑՈՒՄԸ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՅԱՑՈՒՄԸ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԵԶ

Նկատարարիւմներ Արուստի եւ իրաւունքի մասին յատուցում մը գտնուեցաւ

Գաւթիկի Պէրսիական Հարձարանին ճէշ աշակերտներէ կազմուած պարտաւոր ճշ ունէիք, որ ինչ ինչ ստիճաներու, յատկապէս յարձուած պարտաւոր գործեր կը հանդիսադրէր։ Աշակերտները տալիսնային վարձուքիւններով այդ արուստի ոտը թերեւ ճշ ճեղք թերտ էին, ինչ որ, սակայն, յաւաք արուստադիտական արժէք ճշ կը հասցնէր իրենց իրաւունքները։ Պատանիք իրենց նարանձի ու գետ ստաւարազարմութիւններ, շարժն եկող տեսակ ճշ հաստաւոր ուղղիկ էր ստիճան՝ երաժշտութեան թելադրութիւններուն սակ յաւաք։ Բայց այդ չէ ինչիւրը։

Գրանի ուղղիկ ճեղ խորհուրդները ինչ, շատ սեղան ալ հայ Աղագայն Անգալը իր հանգիստ ներշնչութեան ճէշ — գեղեցիկ կտրերէն էին ներկայացուածները։ Եւրոպայի Պէրսիական, Ընտրուող, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Վարդանանց նարանձի, հայեր։

Աղագ ճշ, սակայն, Պէրսիական Հարձարանիւն տեսականութեան ստիճանով ժողովուրդներուն թափար ճշ պարագիցի ուր խաղը գեղի Մեծ Ե-

րաճիւղին կիսակրէն կը յաւաքնար, յարձուած համար տնար շարժը եւ ի վերջոյ պարզեցու գտն՝ յաւաք Պաշտանութեան։ Եւ ուրիշ սեղան ճշ՝ ճեղ հաստակաւ ճաւաքականութեան ճշտաւորն նախարարութեան թափար ճշ ունեցանք, որ կը ստիճան հայ վերջին, հաստակն եւ Ուրիշ ճեղիկները։ Աղագ, այս երկու վերջին պարագաներուն, այդ թափարներու պարագութեան յարձուածն ու նաեւ այդ հանդիսութեանց յաւաք թերտ նարանձի յաւաքն ստիճան, տարուեցայ խորհրդականութեան ճշ. — հանգիստ տարրերութեան ճշ կար, կը ճշտանէր, նախապէս յարձուած նիւթներուն եւ տանց միջեւ. ստիճաններուն իրաւունքն տանն աշակերտները դիտարկութեան ինչ որ կը ներկայացնէին խորհրդականութեան տեսարաններ կամ Անգալի գեղեր ու տնար, իսկ տանց ճէշ՝ դիտարկութեան ճէշն ալիւս ալ իրենց իսկ ինքնին որ յաւաք Պաշտանութեան՝ երաժշտիկ տարր մը կը կատարէին հանդիսարարութեան, այսինքն տեսարանն եղանակով ճշ։ Այս տարրերութեան ճշտանց տեսնէ տեսնէ նմանութեան

ուրիշի ճշ. զննողական խզմել շա-
տանք նկատում, անոր՝ որ կայ հար-
ադարձական հասարակության ճշ. և
նկարի ճշ. նիւթին միջին, որով անեց
գտաւորւած են կիրարկելու և զուտ ար-
տեսանքը:

Նկար ճշ. արգարիւ, իրականու-
թեան մաս ճշ. — թուութեան տեսքան,
կենդանիի, մարդու զննք կամ մարմին
— կը ներկայացնէ, թայց ի՞նչ էր ներ-
կայացնէ չէ՞նք ճշ.: Արտահատուկա՞ւ՝ ու-
սովին, այսինքն նկարչու պարագային
կը վերագրակերպցնէ իրեն գիտութեան՝
կամ գիտութեան աստեղ կամ նուազ նը-
ման երեւակայական իրականութեան ճշ.
երկրորդ պարագային՝ թուութեան մէջ իր
նմանը չունեցող Հեռանալու թուութեան
ամար նոր իրականութեան ճշ. կը գայ-
ցնէ, կը կայացնէ: Այսպէս ալ մեր ա-
շտիւթները ասովին կարգի նիւթերուն
մէջ կը ներկայացնեն, նոր թաւ ճշ. գոր-
ծանքով կը վերակայացնեն խորհրդա-
նշտական եղելութիւններ, Աջնայի Պէ-
տի ու անցքի, իսկ Պէթլովինի Հարիւ-
րամեակին կամ Նաւասարդ Ազուն-
դէ-ին մէջ ներկայացում մը չէ որ կու
սային, այլ իրենէ իր իրենէ իսկ արարել
մը կը կատարեն, կը կայացնեն:

Այս գիտաւորութեան մեկնելով կը
թերուի, ցարք. եղանակ անի ընդհա-
նար և յայն արագութեամբ իմացու-
մով ճշ., գտաւորչելու կայացման (pre-
sentation) և ներկայացման կամ վերա-
կայացման (representation) արտեսանք և
երբեմն այն արտեսանքու մէջ անեք
(genre) տեսնելու: Առաջիններուն տիպար
հարադարձականութիւնը, երկրորդներուն՝
նկարչութիւնը:

Այս է գտաւորչումը որուն կ'աճառ-
կէ մեր վերնադիւրը: Ջայն վերաբերելով
զանազան արտեսանքու՝ կարելի է կը
խորհնք, չափանութեան ոչ գարկ նը-
կատաւորութիւններ աստեղ աչք ար-
տեսանքուն մէջ Ոլորին (այլ) թուա-

թեանը մասին: Իսկ վերջումնով աչք
գտաւորչումը թերաւորչ իրաւորութիւնը
ինքնին՝ անիւն որոշ գիտաւորութիւնե-
րու արտեսանք և իրականութեան մի-
ջին ընդհանրապէս գայութեան անեցող
յարաբերութիւններուն վերաբերմամբ:
Հետագայ է՞րը գրում են այս կըր-
նակ նպատակներով:

Ա. ՎԱՅԱՏՈՒՄԷ Ե ՎԵՐԱՎԱՅԱՏՈՒՄԷ ՀԱՆԱԶԱՆ ԱՐՈՒՆԾԱՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Որեմն պէտք է շունք թէ կայացում
կայ արտեսանք ճշ. մէջ ամէն անգամ որ
իր նիւթով (այլ) աչք արտեսանք գոր-
ծը ամբարկան իրականութեան միւս ա-
ստիւթներուն կամ եղելութիւններուն
լրջանակին մէջ անց անեց՝ թայց ինչ-
նուրիս իրականութեան ճշ. իրեքը կամ
արարքները կը գայացնէ, ամբարկան
թուութեան լրջանակին մէջ նոր թուութեան
ճշ. թերեւով աչքով, միւն ներկայա-
ցում կամ վերակայացում կայ, պիտի
շունք, ամէն անգամ որ իր նիւթով ար-
տեսանք գործը, թուութեան կամ մարդ-
կային իրականութեան մէջ արդէն գո-
յութեան անեցող կամ անեցողներուն ու-
ստեղ կամ նուազ նմանութեամբ երե-
ւակայական՝ իրեր, էականք կամ ա-
րարքներ կը վերագրակերպ արտեսա-
գիտական խորհուրդի ճշ. (fiction) մի-
ջնայ: Արդ, կարելի է գիտել թէ ինչ
ինչ արտեսանք միւս կամ զեթ ընդ-
հանրապէս կայացումներ կ'իրարարեն,
ուրիշներ՝ վերակայացումներ: Իսկ ար-
տեսանք ալ կան որեւէ իրենց տեսքին
մտնել մէջ կայացումներ կ'ընեն, անեց
մէջ ալ վերակայացումներ:

Հարկ է նախ տեսնել որեմն թէ ա-
րա՞նք են աստիւթները և որա՞նք՝ երկ-
րորդները, այսինքն միայն կայացման՝
և միայն վերակայացումն արտեսանքը.
և միւսներուն մէջ, այսինքն այս տեսա-
կետով խառն (mixed) արտեսանքուն

Ճէ՛, որո՞նք են կայացումն եւ որո՞նք՝
վերականգնումն սնունդը: Ասոր համար
սեւեռածկաւ է աչքի տեսնել՝ այս զա-
տարեման տեսակէտով՝ զԺ զվտար
վեց աշուեստները:

II. අනුප්‍රාප්තිකයෙකුගේ නම අත්ති

ճարտարագետական գործ ճշ. Ըս-
ուհեյու արգելն, էպոս- կայացման գործ
ճշն է ու ճարտարագետականը կեռու-
նարար էպոսն կայացման արուեստ ճշ.
Շէկն ճշ ին Անդկայացմնք թնութեան, զը-
նական իրափանութեան ոչ ճէկ ասարկող
կամ տեսարան: Գը սխալն անհն է
Արուեստին էութիւնը կարծեմք գանձն
թնութեան նմանցումն (imitation) ճէկ,
ճարտարագետական կառուցումներն
ոչ կ'ըմբռնեն իբր թնութեան ինչ ինչ մե-
ւերուն վերադարձութիւնը: Վնասա-
րանքն ճէկ, ըստ իրենց, քարայրին նը-
մանեցումը կայ, քարգերան ճէկ լեռ-
ներու, գմբէթներուն ճէկ՝ հրախնդրու,
սրաներուն ճէկ՝ ծառի քաններու, լէնքի
ճշ վնգրանական ցտեղատումը երկու կողմ
է չարանմանց ծածկունս ճէկ՝ թնե-
րու: Այդ ամէնը, սակայն, չով արտա-
քին եւ երբեմն դաստակական, նմանե-
ցան կամ ճշ անգիտարար յառաջ ե-
կան Հանդիսութիւններ են, յաւաք
ստեղծումներն վերջը դիտուած: Այդ
մեւերուն յարմեման ասան ճարտարագե-
տը նպաստով չէ ունենալ ներկայացնել
թնութիւնը, ոչ իով անոր ճէկ նմանար
նմանեցումը թնն: Այս մեւերը ինք զը-
տած է, թնութեան տեսակետով վերա-
դասած բարձրովն սարքեր համար,
Եւնէ ըսուած քանին ինքուրեքն իրա-
փանութեան անհրաժեշտութիւններն ա-
ռաճարգուած ու ժանտանք երբ այդ
անհրաժեշտութիւնները ուղած է դար-
ձաւորեկերով գեղեցիութեան ճէկ: Բա-
ցարեմք մեր մտքը, — Եւնէ ըսուած-
նին թնութիւնը կը յայտնուի անոր

Այսօր, եթէ ընկերային կեանքի աշխատանքն զգալուն կ'ենթադրէ լարջութեան արտազայնութիւնը, լրէնքերութիւնը, եւայլն, ունինք նորաարարութեան մէջ ալ արհեստանշեցը, զարարանները՝ արտազայնութեան լուծար, վաճառականեցը, նալեցը, զրաժաշտանքը, կայարանները՝ նորաարարութեան լրէնքերութեան լուծար, եւայլն, եւայլն: — ճորտարարական զգրի մը նկար ընկերային կեանքի տեսք մը:

տակին՝ այցառաւ իւր ընկերն է Հեռաւարտը: Զարտարազատութիւնը ուսանողներու մըցումի մը իւր նկար իւր տարւոյ, ընկերային կեանքի պաշտօն մըն է: Զանազանք՝ որոն կ'առաջարկուի յարմար տեղան մը յարկեն: — ինչպէս նկարը Հարտարազատական գործի մը, նոյնպէս յարկենտեմը, աշխենն իւր՝ յատկան զինքն իւր Համապատասխան ու պէտք է Հեռաւի ընտան կերպով ընկերային կեանքի մը որոյ մէկ պաշտօնին պատկերներն, ընտանքի մը, աշխատ, աշխատն ըստ յատկանքին մը ունի, աշխենք աշխատն աշխատ ընտանքներն մտաբեր (անտանք, որոնք, եւայլն) իրենց ընտանքներն մտաբեր, Համապատասխաններով, զորքի փոխարարներութիւններով ըստ յարմարութեան են, երբ աշխատ յատկանքին իրարարմամբ զորնտանքներն ըստ ընտանքի եղանակով մը կ'ընդ տեղի տանաւ տնոր մէկ: Եւ իւր նկարազատութիւնը կ'ընտան ընդ ընտանքներն ըստ տնոր տնորն մէկ յատկանքի մտան: Ան իւր Հատկանքի թէ ինչո՞ւ իւր տարբերքն գործառններու, կարողաններու, ընտանք, պաշտանքն կամ երկնքներն ըստ յատկանքներն: Մանց մէկ տնորներն կ'ընտանքն նկարազատներն իրենց փոխարարներութիւններով կ'արարողքն աշխատ ընտանքներն ըստ յատկանքներն: — Ուայլ յատկանքներն ընտան կ'ընտան երբ տնոր մէկ նրարային ընտանքով մ'ընտան ընտանք ընտանքումը (diversion) կ'ընտանքն, ըստ կատարումը երբ իւր կատարում: Ուայլն է տնորն թէ աշխատ կատարումը իր ներկայացումն ընտանքներով, Հեռաւարտ մտաբերներով եւ զինքներով, տնորն միջոցն մէկ ընտանքով Հեռաւարտը գործուն իր կ'ընտան մտանքով ու տնորն Համապատասխաններով տնորն մտանքն իւր Հեռաւի յատկանքն: Ան ընտան որ յատկանքն կ'ու գործն իրմէն ու նրմէն ընկերային պաշտանն, կ'ընտանքն

Քնան, հրահանա՞լ՝ խափանին ժէջ զնա-
րացուած։ Արդ, հրեա՞յ լինջ ժը
լու ըլլաւ իբր Պէլլա կամ պալատ
կամ թոք կամ ժաշտակներէ, երբ իր
սեւ լիբազորէ, յարաւայտակ իր նը-
պասակին ներկայացուցած աչք նկարա-
դիրը կամ հագնակ տեւ՝ սուր։ Մէ,
սեղուլաւ։ Ուրջ հա զնա մեծ քայ ժը կը
մտայ, որուն պատեաւով լինջ հրեա-
սէ ժը մանրամանութիւնները հշդելու
պալտանները ունենալ։ Այս ընդհանրա-
թեան ժէջ մտաւով պէտք էր որ զանա-
զան սեւերու քայր լինուածները մո-
տաւորաբար զէթ նոյն սեւ ներկայա-
ցնէին։ Ուրջ աւա որ ժէջ մազմուրդին
միաւը, ժէջ մամռակին միաւը՝ ընկե-
րային կեանքի աչք եղանակները կը
ստանան մասնաւոր երանքներ ու սա-
կալն ժէջ կառուցանողն միաւը աչք
եղանակներուն շրմուածը, զպայմա՞նց կը
փոխուին։ Եթէ աչք քայր նքանները
նկատի ունենա՞ց, պիտի հիշանք ըսն
թէ Հարաւարապետական սեւ կառուց-
ուածքին վրայ ք զուրալն աւելցոյ ք
փա՞նց պարզաբանց ժը լէ, ալլ թու-
կանակ կերպով կը յայտարարէ, կ'ըրա-
զորէ ու աճրալիւթին կ'աւաւայտը։ Լին-
քին նպատակը կամ խաթանը իսկ, աչ-
քներն տեսն ժէջ անցնելից կեանքին ու-
ղին։ Ինչ որ լինջ ժը գիշերելի կ'ընէ՝ ա-
նոր վրայ յետոյ ու զուրալն աւելցոյ
հազուամե՞ ժը լէ, վարպարուն ժը լէ,
ալլ իր սահմանումին հշդե իրազոր-
եումն իսկ՝ որ իբր զեղեցիկութիւն կը
ծաղկի տնոր վրայ, տեւ՝ իսկ՝ որ տե իր
մեկերը հշդե կ'աւաւայտայտէ իր սահ-
մանումը (destination)։ Ճարտարապետը
աչք է որ ընկերային կեանքի ժը մարմ-
նը կը յղանայ ըստ աչք կեանքին նի-
թական պահանջներուն եւ պալտ։ Իր
միտքովը ընդգրկելով ու կազմակերպե-
լով աչք պահանջները գտնաւոյ մասն-
ըէ՝

Այսպէս, Հարաւարապետական կա-

ռուցուածքին նիթին, յարկուածքին ու
սնկի աչք շրմանումին ստա՞նդարուած՝
պիտի կարենանք նկատել լինէ՞ ժը, — եւ
աչք է ինչ որ կաշիքին Հարաւարապե-
տական կենսաընկերայանական իմա-
ցումը — հաղէս ընկերային կեանքի
մարմնի ժը, Ինչպէս որ կենդանիի կամ
մարդու մարմնին ժը անհասակներու
խառնակ կեանքի իրազորեման կազմա-
կերպութիւն ժըն է, աշխղէս աչք լինջ
ժը ընկերային կեանքի իրազորեման հա-
մար կազմակերպութիւն ժըն է. Կեան-
ւարաբ, արտամարդկային թնութեան
ժէջ սեղոյ, տեսակ ժը նոր մարմնի։
Ճարտարապետութիւնը աշխղէսի մար-
մններ լինոյ ճարտարաշինն ու ար-
ունեսն է միեւնոյն ստեն։ Ճարտարա-
պետութիւնը աշխղէսով ոչ թէ նշխիակ
կը պատկերացնէ կամ կը նմանցնէ թնու-
թիւնը իր ստաւարաններուն կամ հանիմ-
բան ժէջ, ալլ կը գոչացնէ, կը կոչացնէ
իրականութեան նոր մակարդակի ժը վը-
րայ նոր յնուրեմն մը (մարդկային-ըն-
կերային թնութեան) յատակ մարմնիմն-
քը, տեսակ ժը նոր, ընկերային-գոյն-
քը, իսկ՝ շինէքը, եւ ստենց համարեմ-
ութեամբը նոր յնուրեմն մը, նոր տն-
արանները. իսկ՝ մազմ-սմաւաններու
պարզած տնարանները. միւ՞ թնութեան
նման՝ նկարչիլին նիթին սուղ՝ իր
պատկերացումներուն համար։ Ճարտա-
րապետութիւնը, Կեանւարաբ, իբր ար-
ունես — աշխղէս ընէ պիտեւ ժը —
աղջակ ժըն է անդրբնութեան ժը յո-
րինումին, զայացումին, նոր մեկերու,
անդրբնութեան մեկերու տեղեւու-
մին. ու ցոյ՞՝ աչք կեանքը, որուն հա-
մար իր մարմնները կը լինէ կ'անդրաշ-
նէ իր թնութեամբը արմատն կեանքը,
ա՛յնքան եւս իր յորինած մեկերը արմու-
թեան տնաւկտաւոյն շարարէնն են եւ
երբեմն անդրապատումս՝ Ինչպէս զը-
տարկեցոյց կամ Միլտոնի Յուն։

Աւա ինչպէս կը յայտնուի Հարաւա-

բաղաւորինէ իբր խաղա կայանման
արանս ճշ: Եթէ թիւ ճշ ծանոթանայ
սեփ գործերուն անդժման եղանակին
վրայ, այդ սեփ ամառ՝ որ ճարտարա-
պետութիւնը կ'ընայ ինտուիթ աշխարհ
տարէ շատ ճշ արտահաներու, — կ'ընտ-
անջ փոշուաններուն, որոնց վրայ երկուր
դիտել ըլլաւ խաղի: Այսպէս, ամէն տե-
ղամ որ կ'անդադրեալքինը, կ'ազնաւոր-
ութիւնը, քրտաւորութիւնը, եւայլն իրենց
գործերուն մէջ սկիզբ կ'ընեն, որ-
հետ ըլլալով՝ արտաւոր ըլլալու կ'ըն-
քանան, ճարտարապետութեան հետ յո-
րինամբ խաղա ինչ որ արհեստներուն կ'ը-
նեն: Եւ ասով՝ ինչ որ սեփով կ'ա-
յանման արտահաներ իբր՝ կ'ընեն կայան-
ման ու դիտել կ'ընան անպիտան շատ
հետ:

Բ. Փանդակաբարձութեան և
Լնարչութեան մէջ

Նրա հարաբարակառնութենէ անշնչեց ցանցափաղարմութեան և նկարչութեան, իտպէս կարցածան արուեստ մը անցած է՝ ըլլաւիզ զէ՞ր ընդհանրապէս ներկայացման կամ վերափայցման արուեստներու: Ասոց մէջ արուեստագետը էր անշնչէ վերագտակերպցնելով թուութիւն իր տեսարաններուն, իրերուն, խմբերուն մէջ: Անկարգ է ցոյ՛ն թէ իր ըջտեղ պարզ ընդարձնափութիւն մը չէ թուական իրականութեան, ինչ որ միշտ զամբի անկարելի և անկարգ ցոյն մը պիտի ըլլար: Վրիժախ իրապաշտեան և անոց նետնարց ժողովրդական տնտափայտութեան զազափա՛րն է ալ՝ թէ նկարչիյն կամ ցանցափաղարմին նպատակը ամենաուսատարի՞մ նմանցում մը ապի է թուութեան և թէ նետնարար նկար մը կամ ցանցով մը աշխատանք յաջող է՝ որքան կատարել է իրականութեան խորիմանքը իրենց նկարած պատասանէ կամ ցանցանած ցոյնէ մեղէն հնոց: Այսպէս խորհողներուն համար խմբայ Բանգուանիս Մարի Գրինի

է, ուր սակարկ, դժուար թէ տեղի բան
կը գտնուի՝ քաղի Արուսեան:

Բանգալագործը ու նկարիչը — առաջինը բոլորում, կենդանիներում, մարդերու մարմիններում կամ զվճարում՝ երկրորդը նաև ընկած անտառաններում մէջ խփական Ձեւ մը կը յայտնաւանդէ կամ ուրիշ խաղալ՝ դռանէք ետին կարգի մը մէջ կը վերադրուի — այդ իբրեւում, ետիններում կամ անտառաններում կերպարանքը կը վերադառնալին իրենց գործերում մէջ այդ Ձեւը, այդ Կարգը, ինչ որ կարծիք է նաև կոչել անոնց մէջ իրենց յայտնաբերանքային գաղափարը, այս անգամ, յայտնագործելու նպատակով. իրենց ըրածը, ուրեմն, ընդգրկումովս թինք մը չէ, այլ կերպարաններու վերադառնում կամ վերադառնում մը յայտնագործարար (en fonction) յայտնաբերում այս ընթանքային գաղափարը:

Ինչ որ սովորաբար վերաբերում է արտահաներ է՝ ընկնում քանակագրորեն, քիմիական նկարագրված, այն է՝ որ այդ քանակացիայի զարգացումը բնական, իրականության մեջ յայտնաբերված է արտահանողների կողմից և հետևաբար այդ զարգացումն արտաբնական էր միջոցը առանց կամ հույսի նման զարգացում, որը իրականության վերադարձվելուց ընկնում է, ինչպես այնպիսի բանի վերականգնումը:

Քեզիցը չի փոխուի՝ ի՞նչ ասանք
այս արուեստներում այն զարհիշը որոնք
մէջ էն պատկերացումն ու թէ արուես-
տագետն ինչմէ ուզողի կերպով շու-
րուրթեան (d'après nature) իրեր, կանկեր
կամ տեսարաններ, այլ ուր արուեստ-
գետը իր ներաւարտութեան մէջ յարկա-
ռաւ աշխարհը ինչ ներկայացուցան է-
տալովն է պատմելով, կամ կրեւորով
կամ աշխարհագրական նկարներու եւ քան-
դակներու պարտաւն։ Արդարեւ, այս
զարհներու մէջ թէն ուզողի շնորհա-

նախնան վրայ կամ առթիւ չէ՝ որ դա-
զափորը յղացուած է եւ Հետեւաբար
այդ իրականութեան ուղղակի դիտազու-
թեամբը չէ որ յորինուած է զորքը,
բայց զազափորին արտայայտութեան
միջոցը միւս կը մնայ ընտրութեան մէջ եւ
անկէ թաղուած իրականութեան մը ճա-
սերու նոր համադրութիւններով վերա-
դասեցանք։ Այսպիսի քանդակներու կամ
նկարներու մէջ կը տեսնենք միւս տես-
արաններ, մարզեր, կենդանիներ կամ
իրեր՝ եւս չէ թէ տեսնք ճշմարտա-
յան ըլլած իրենց ներկայացուցած ած-
րայէին մէջ եւ ոչ թէ ուղղակի դիտուած
ընտրութեան մէջ։

Կայացումը սակայն կը գտնենք թան-
քանդակագործութեան եւ թան նկարչու-
թեան մերձուար այն սեռերուն մէջ որ
երկրաշարժական զարգացողական ու
զարգանկարչութիւնը կը կազմեն։ Հին
Յունիքու, ֆիզիկոս միջնադարեան հայ
արտեսոր զարգերը ու ճանաչող ա-
րարելուցը (ստեղծութիւնը) գեանկարուած
կամ քանդակուած՝ տխրաբեր են այս
սեռին։ Որովհետեւ, ի՞նչ կը ներկայա-
ցնէ արարելուց մը. ընտրութեան ոչ մէկ
իր կամ էակ. տեսնուած ընտրութեան
զատեմանցումը չկայ հա՛ս եւ է առաջ-
նորով, այլ նոր մեկերու տանգում մը,
կայացում մը։ Ու Հետեւաբար այսպիսի
զորք մը չենք հետափարս այնպիսի ինչ-
պիսի կը հետափարս (թափն խմորաւ-
զայն իմաստով) ընտելար մը կամ
զատեմական նկար մը։ Հաս զիներուն ու
զոյներուն քաղաքութիւններուն՝ մեր
նայելով նայել ու ճանաչել միայն, այդ
նարբերակ իրականութեան զգեստին ու
երանգային տնայուցը ճանաչումին կը
թափանցի։ Կը տեսնենք հա՛ս զարգան-
կարելու կամ զարգացողական ըլլա-
մա հարաբերական (սեռ որդի երե-
քաշարժական մեկերով ճանաչել) ու ա-
սար համար ալ է որ զարգանկարչու-

թիւնը եւ զարգացողականութիւնը
տանի հարաբերականութեան պնդման
արտեաններ ենք են թան թան քան-
դակագործութեան կամ թան նկարչու-
թեան պիս տեսիլար արտեաններ։

Բայց թան այդ տնայն քանդակա-
գործութեան եւ նկարչութեան մէջ իսկ
Հետաքրքրական երեւոյթի մը ներկայ
ենք մեր արեւուն։ Կ'անհարկեմ այն ներ-
կայի նկարչիներուն եւ քանդակագործ-
ներուն (ու հասարակ խորանարդապաշտ
կամ զերթրապաշտներէ (ecstasie) տե-
րան), որոնք Կ'ուզեն մերթապաշտել Նը-
կարչութիւնը եւ քանդակագործութիւնը
ընտրութեան զատեմանցումն այն տես-
մանութեանն որ, ըստ իրենց, զարգե-
րով տնայնաբար ճանաչ է այս արտեանե-
րան վրայ։ Ու-պատկերացուցիչ (con-
figurate) կոչուած նկարչութեան՝ այս
ներկայացուցիչները Կ'ըսեն. — Ինչպիսի
որ դուս երանգութիւնը ապա է իրա-
կանութիւնը ներկայացնելու տախտակն
ու զուս ճանաչելով դուս երանգական
իմաստներ կը խափ, մեր արտեանն ալ
նախիկ իր ոչ-զարգողական, աշխիքն
հարաբերականութեանն տնայն տես-
րան մէջ պիտի է մերթապաշտել քաղ-
աքովն ընտելար իրականութեանն ու զուս
մեկերու եւ զոյներու միջոցաւ իրեն յա-
տակ նոր կերպարաններ տանգել, ա-
նանցում թալարելն ինքնաշարժ ի-
մաստներ արտայայտելու համար։

Գիպի այս ծայրայն ըմբռնումը տ-
առկին թալ մը տառն էր արգելն տա-
րիներ տառն Բիշնաւայի տանգումն Խո-
րանարդապաշտութիւնը (գիպիլով), իր
նկարներուն մէջ տարբեր — տառերու-
ներ — իրականութեանն տանգումն թէն,
բայց տեսնք իրականութեան մէջ իրա-
րու հանգել տեսնում զիբըն եւ մեծու-
թեան յարաբերութիւնները ապառքին
փոխելով. աշխիքն՝ հերթեւոր տառ-
դասուած նկարի մը մէջ կը գտնենք ըստ
երեւոյթին խառնիխառն լուցնալի կա-

իսկ Կաննուարը Մարտոսի զերթուանին Պարզ: Վերանային է վեր դարձող դասական թատերադրան զգիթը բարձր գործերուն մէջ աշուիւ միշտ ելուածութիւն մը կայ, վնդի մը կամ թատերգութեան մը մէջ եղանին նման intrigue մը եւ դարպիւնը այդ դարձուածութեան սենքը կը ներկայացնեն: Թատերադրան գործը Կանուարը հա լինում է կեանքի, թնայեմ ստուած շարժումներէ որոնք կը պահեն իրենց թնայեմ կեանքի մէջ սենքած ճշմարտութիւնը: Միայն թէ այս շարժումները դարձողային կողմէ դասած են, խաղաղութ, սեւտրութ, ու այդ է որ թնայեմ կեանքին վեր որոնք տաճարային մը վրայ կը հան աշտ դարձուածութիւնները: Հսկումով ստոր, դարձուածութիւն այս սեւտր մէջ գործը չի դադարէ ըլլալով սեւտր մը վերադարձուածութեան իրական կեանքին կամ սեւտր տիպարին վրայ երեւոյթութ, Կանուարը վերանայում՝ զնշարանմաներէ երեւոյթութեան կեանքի մը դասական շարժումը, վնդայնայնութիւնը: Այս դարձուած հա տառնէ կամ նուազ տառնայնով նմանցնող մը, ասիւն մըն է, զնշարանութ մը մը: Բայց ահա որ թնայեմ կեանքի շարժումները սեւտրային իր ձգումին մէջ յառաջ երթալով, Թատերադրան Կանուար տարած է զեղի գլուս վար, (dancer pure) որ այս սեւտր մէջ ներկայանայ իրեն կայացումով որոնք:

Արդարեւ, թնայեմ սեւտրային թնայեմ կեանքի շարժումները, տիպար կը Կանուար իր զնշարանի մէջ նշանակութեան, ինքն իրեն ինքնութային, գլուս ձեւական նշանակութիւն մը տառնայնութեամբ: Առաջին մեկնութեամբ այս ուղղութեամբ, շարժումներ Կանուար եւ զնշարան աշտներուն առիթ ծաշերուն (pointe) վրայ դարձուածութիւն է սեւտրային Թատերադրան մէջ: Տեղափոխ

ուելու այս մեծ՝ դարձուած շարժումներն կու տայ սեւտր մը սենքերային բնայնութ: Տնն տառնայնութ, Կանուար շարժումները, խաղանքներն ու թատերգները եւ այս բարձր զնշարանող գլուս լնդին կամար տեղանած շարժումները թնայեմ՝ դասական թատերադրան կը Կանուար Կանուար իրականութեան նմանցում՝ Կանուարներն, զայն զնշարան ի ինքն ինքնութային մեկնութ յարձուած:

Պարտաւոր մէջ, զնշարան 1830՝ աշտնայն կը Կանուար Թատերադրան լնդանին կը լնդանի դարձուածութիւն զնշարան զնշարան լնդանի այս ձգումը: Սղութիւն Թատերադրան (baller blanc) մէջ դարձուած տիպար Կանուարն ալ իրենց տեղանք եւ տեղէ վար շարժումներն իրենց խաղանք շարժող շնչերն ու այդ ձգումին աշտներն է. տեղ դարձուած կը գլուսայ սեւտր մը տիպարին մէջ, լնդանի մէջ կարծես, որոն տեղը դիմէ լնդանի կեանքին դասական շարժումները: Կանուար կինը իր մէջ, զայն եւ շարժ տիպարին մը մէջ շարժելով մեծ՝ երբ մանուար, կարծես ծաշերութեան աշտներն ապա, թնայեմ կ'ունեն տիպարային ոգի մը իրեն, տիպարին թնայեմ շարժ...:

Կը տեղանք որ հա դարձուածութ Կանուար տեղին կը Կանուար կեանքին, իրականութեան նմանցումն, ներկայացումն՝ որով վերադարձուած է, ինքնութէն զերթուածութեան մը մը: Կանուար տեղանքն ու տեղ մէջ ինքնութային նշանակութեամբ շարժումներով տարադրութեան մը Կանուար: Կանուար գլուսային շարժումն է սա:

Կանուար Թատերադրան մէջ, տեղանք, այս երեւոյթը սա Կանուար գլուսութեան մը. կեանքին տեղանք զերթուածութեան մը, intrigue է մը կայումն կը գլուսնայ. նիւթի մը (suje), ինչ

որ Հակոբակ այս վերջինս անկարելի
տարաբնույթ երկուսիցն էլ կը ստեղծ
ել այդ թատերադերսուս մէջ մեր գա
տարչական անակնառնով. Այս թատերա
դարերը իրենց շունչով կայացան սեւ
ճշ կու տան, բայց իրենց ձեւաբան զե
րակայացան սեւի կը պատկերեն:

Այս անբաղձալի երկուսիցն զգա
ցումն էր որ միջոց դասական դրամային
ինչ ինչ դարադրանքներ, անգիծելու թա
տերադարեր՝ ուր աշխատեալ է եւ է պատ
մելի նշմար լին ճար, ուր դարձել էր ու
զեկան խորքը զուտ երաժշտութեան ու
մարտնչական կը ստանար միայն ու կ'ըն
լար իրազեւ ու բարձրակին զուտ պար,
նախ քորքը կ'ընէր, իր կարգին, բայ
տակին տարբեր սեւի մէջ, Երաստան
Տընքան, իր ինչ ինչ անգիծադրանքներ
ներսով՝ կը նստելին իրեն՝ իր աշակեր
տակներին Արգա Տընքան, անկի վեր
ըն՝ Զարաթիստէրը, որոշ գործերու մէջ:
Այս զուտ պարով աշխատեալ կը զըն
նենք իրր կենսիկ նմանցում ու պատ
կերացում — շարժումները իրենց ուրախ
նշանակութիւնը անին, աշխարհի ան
պատմելի ու անսանկի խորքի մէջ վրայ
մեկտայ, կերպարանաւոր իրականութիւն
մէջ կը բերեն մեզի — զուտ կայացում
արտաւոր մէջ գործած է այս պարադա
մին դարձել իր կարգին:

Բայց պարը իր ներկայացման կամ
զերակայացման սեւերուն տատնանա
կան զուտմովը ստացումն այս կայաց
ման սեւին անկախաբար եւ նախակ ու
նոր Հակոբանայ ուղղութեամբ մէջ եւս
կայացման արուեստ մէջ եղան է Շուս
թեան մէջ ու կրնայ գործնաւոր զանաւոր,
Կոմիտարիկն ալ կայացումն որ ներա
նայութեան մէջ յիշած որինսկերպ
յուսուցան էի:

Սրբ մեր պարտաւորը Փառաբան
կան Թափարով Պիժուկին կենսադրին
զուտելու՝ եւ կամ Սպարտ Թափարով
մեր նահապետներուն յիշատակին նա

զիններ բերելու Համար կը յառաջանար,
Վերակայացումն մէջ չի որ կու տար, այլ
իրական կենսիկ իրական արարք մէջ կ'ի
րադարձէր. Թատերադրանքն զգաւորու
թեան մէջ, զգաւորութեան մէջ ան
մարդէ լին անմատուր ինչ մեր պա
տանի դարադրանք, այլ իրենց՝ իրենց
կին միայն, միջոց աշխարհ ինչպէս իր
սիրելիին զերեզմանին վրայ ծաղկակեր
ստանալը չի հետադար գեր մէջ, այլ իրա
կան կենսիկ արարք մէջ կ'ընէ ինչ իրեն
ինք:

Բայց ինչով է որ այս վերջինս պա
րադաւին արուեստի գործ մէջ լուսնից,
մինչ Թափարին մէջ եղանք կենսիկ ու
բարձր մէջ ըլլաւուն նա միանգամայն
արուեստի ալ գործադրութիւն մէջ է:
Անով որ Թափարին մէջ ամեն շարժում
կարգաւորումն է արարչին զապաւորին
մէջ, անոր ազին մէջ սեւորումն:
Մինչ ամէկու լիայ զերեզման ծաղկի
ստանալին շարժումներուն մէջ, ինչպէս
որ լինք մէջ, անսանք, ընկերային կեն
սիկ իրական մարմին մէջ էր որ այդ
կենսիկին նկարագրէր, ազին ստեղծ
կանգնած, Հարաւորապէսական սեւի ու
զեկանկութեան կը նստէր եւ պատկա
րութեան իրական իր մէջ ըլլաւուն նա
մէկուայ՝ կ'ըլլար արուեստի գործ, միջոց
նախկին եւս նա, ապաք կային իրեն
այդ ապաք որ արարք մէջ կ'ընէին ապ
գային կենսիկ զապաւորն, բայց զի
րենց ազեւորող միտմը զլիակին իրա
դրանքուն Համար՝ իրենց մարմինները,
անմարդ ու շարժումները սեւի կը նստէին
ու զեկանկութեան մէջ պարտաւորե
լուտ, զնախաւորումն կը զանուկին
այդպէսով իսկ, ներկայացում — Թաթե
րադարերուն մէջ կենսիկ մէջ սեւանալ
նմանցումը կար արուեստ, նա նախ
ինքն կենսիկ կը զանենք ուղղակի եւ ան
միջնականաբար սեւորումն:

Մեր այս զայդ Թափարները բաց
սիկ երեւոյթներն են անկային: Սրբեք:

Մնաց ի՞նչ մնա՞ց էլ վերադառնալիս դար-
գապէս տեսլիլ զստական Օսթրեան էլ-
բանական դարը: Կրնա՞նք, արարողա-
կան դարը կենսաբան Էստէս կայաց-
ումն արտաւս մըն է: Փարմէրը ու Քըր-
մուկները Պարթենիէն ներս կրնան
դարձ ի՞նչ մեթոդաբան լինի ստեղ-
ալէ եզրաշտմանը: Գլխիկ, այսինքն
իրական կանգնի բարձրագոյն արարող-
ն. ինչ որ այսօրուան Քրիստոնէայ Նիկի-
դիէիին ի՞նչ մտայն կրնա՞ց նախել
Օսթրեան կրնանական դարաբանումն,
սրբանկ, մեր Նիկիդիոսին թափոնները,
վերաբերումները, անդատանները, Ե-
րարեանքիմը ու նախորդ, իր շու-
րաճանքան ի՞նչ առնուած, սրբական խ-
րական արարողք են որոնք կարգի ի՞նչ
բարձրացած ըլլալով էլ ներկայիսն ու-
սանաւոր, որով էս արտաւոր նկարագրով
ի յայտ եկող: Ամէնքը՝ շատ լա՞ն խնա-
տով մը առնուած դարաբանութի ի՞նչ
կայացած սեռը էլ կարգին: Մնաց ի՞նչ
կարողութիւնը, կշիռականը քննի իրեն-
ինքն արարող մըն է որ Գլխիկ — արար-
ողութիւն — բայց իր արարելն մուկնա-
կանութիւնը խաճախութիւնը սնկրա-
մէն էլ կարգինն որ սնաւոր գտնան
իր գլխատուութիւնը, իր կնքուածքը, իր
շարժումները, այսինքն գտնան ար-
անձնայն մէտքեր, միեւնոյն ստանն
կնանկի: Այդ շարժումները նա երբեմն
ստորեայ կնանկն են առնուած — մշա-
նէն ստանք, արարականը խորան,
սփիւն զննորդելն — բայց ոչ իրր նմա-
նութիւն՝ հասարական կնանկի մէտ-
քերու, ալ իրր իրական ու եզրափակ
շարժումն որ լինեացած է սփառն տե-
րաշրջութեամբ. արարականիւր նախ
զգիւմն այն կնանկը որոնք շարժումն է:
Երբեմն ալ այդ շարժումները ստորեայ
կնանկի ի՞նչ իրենց նմանը լուծեցող է-
նաւ են — ինչպիսի խառնակները — իրենց
խառնակութիւնութեամբը խառն: Երկու
դարադարձն ալ, արարողն անընդ

३. *Sparganium angustifolium* Michx.

շինութեան մէջ ո՛ր տարեան կամ իրարա թաղարամբ Ի՞նչ տարբեր անձնաստիճաններով կըլտմ կ'ընեն խառնէ՞ն՝ այդ զուտ նշանակում կամ ընդհանրապէս այդ պատկերացման յառաւիտեակէն: Եւ առաջ՝ այս վտան ճշմարտութեամբ է որ, կը խորհիմ, կարելի է իրապէս կիրարկել մեր գաղափարումը գրական արուեստին վրայ: Այս քանը չունի, սակայն, որքա՞ն փափակ ինչպէր է, մեղի որքա՞ն երկար ընդլայնութեան պիտի տաներ: Բայց գրական սեռերը առնելի վեր է վերայ նկատաւորութեան մը նկատելով աչ կարելի է տեսնել մէջ գաղափարի վերափայտման եւ կայացման սեռեր: Այսպէս՝ կարելի է ըսել թէ՛ թատերգութիւնը յայտնի կերպով վերափայտման սեռ մըն է, Թատերգութիւնը թեմէն վրայ կը նստի, նա զարե վերադառնալիցն էր: Եւստի, իրականութեան, կամ առնելի իրող՝ կեանքի մաս մը: Այդ իրականութիւնը երբեմն պատմական տեղանքին զերբայան է, ինչպէս կ'ըսեն, երբեմն ներկայի կեանքին Սուտ tranche de vie bien saisissante, երբեմն երեւակայական կեանքի մը: Երեւակայական՝ թայց կեանքի մը զարեւայ, այսինքն որ տեմերը եւ տեքերը իրենց գոյութեան ընդհանուր նշանակութեան մէջ զերականութեանն էն ընդհանուր որէնքերը կը յարմարակն պատկէ՛ ինչ որ կը կուտի տեսնել զերտարտահանութիւնը, որ պայման մըն է առմէն այս սեռի զարեմեան մէջ: Թատերգութիւն մը իր գրական զարե՛ արդիւնք է Թատերգութիւնը յառաւիտեակ այն կարգութեան, որով առ պատմական եւ զերտութիւն մը ու տեսք մընաւորութիւն կամ ներկայի տեքերի մը եւ կամ երեւակայական զերականութեան մը: Մէջ կընայ զանի ինչպէ՛քը ու առով ներկայացնել զանազան կեանքի եղանակով մը, խառնելով տեսնել մէջ իր գաղափար կամ գրական տեմերը: Եւստի վերջ, շնորհակցիւր

զուտ թատերգութեան մեկնելով զարե զերտի տեսնելու իրողութեանն էր տեսնել, տեսք կամար՝ կամարգական անհանգիստեան տեքերով ու տեսնել իրականութիւն մէջ առարա իրականով զայցանք մընաւորութիւն մէջ կարգաւորելով զերտանհանգիստեան իրող: Իսկ զերտեք թէ զերտանհանգիստեան կարգաւորութիւնը նշանակցումն է (շինութեան տեսնելը), որով Թատերգութեան ընդհանգիստեան գրական զարգացման (տեսնել) իրականութեան մը մէջ զերտ երեւակայելի իր ներդրել կամարգական տեսնաւորութիւնը եւ մեկնել՝ կարեմա նշանակով տեսք կամ տեսք տեսնելից զերականութեան մը իրողն ու զարեմն թեմէն վրայ: Այսպէս է որ կ'ունենանք զերականութեան նշանակցումն մը, մեկնել պիտի ըսենք՝ կեանքի կարեքի մը վերականգնումն: Այսպէս է որ կ'ունենանք Թատերգութեան իրող վերականգնումն տեսնել տեսնել գրականութեան:

Բայց Թատերգութեանն տեքերով զերականութեան, վերականգնման, պատմութեան (իրող գրական սեռի), նշանակ զարե պիտի ըսենք վերականգնումն, որ տարբերութեան որ այս տեսնելու զարեմեան տեքերով կամ ներկայի կամ երեւակայական իրականութեան մը այդ պատկերացումները, վերականգնումները՝ փոխանակ տեք զերտանհանգիստեան մէջ, տեք պիտի զանեն գրականութեան իրողութեանն տեք զարեմն ընթերցումն երեւակայականութեան մէջ:

Այս տեսնելն կեանքի, սակայն, ու տեքերով զանելու թատերգութեանն եւ տեսք մէջ աչ յառաւիտեակ կեանքի տեք զերտ թատեստեղծութիւնը: Կեանքի տեք վերականգնումն տեք պիտի զանեն կայացումն:

Արդարեւ, թայց թատերգութեան մէջ, թատեստեղծութիւնը ինչպէ՛քը զերտեմն: Գերմանացիները տարե կամար զարե կը

քննարկել իրրեւ ձեռնարկական բա-
 նասանդուութիւն: Կը նշանակէ որ բա-
 նասանդը տեւի իր ինքնակալական ապ-
 րումին վերաքէ ժառմէն ճը կը յարին: Գնարեղազական ճերթուսն ճը աշգոյ իսկ
 տեսակ ճը ճար քան էն, նոր իրական
 նաւթին: պարտաւոր ճըս որ աշխարհ
 տեղաւորելի չաղելիման ճը, նորարթման
 ժառմէն ճը, առարկայաւոր ճը կը ստա-
 նայ: Հոս ունինք կայացում ճը: Զո՛ւտ
 սովոր: Ո՛ր բուրքովն: Գննի որ եթէ
 ճննենք աշխիւնները որոնցմով ճարեր-
 ցանք իր ներակցութիւն աշխարհաւոր
 ժառմէն կը յարին, պիտի տեսնենք թէ
 ան կը գործածէ պատկերները որոնք առ-
 նումն են (թէն էն ապաստեմամբ
 ճը) արտաքին իրականութիւն: Ենթա-
 խոյնդակալ խաղըս որիչ քան ճէ: Կի-
 բարկումն աշխիւնը ճանապարհ կ'են-
 թաղը վերադառնորում ճը: որով
 վերակայում: Միայն թէ պետք
 է գիտէ թէ՛ Հոս պատկերները պաշ-
 տան լուսին ուրիշ տեսնու: Ժէ՛՛ կայ-
 նին պէս, արտաքին իրականութիւն ճը
 երեւակայութիւն ճէ՛ իրապոյրելու, աշխ-
 րհումն են իրենց ճէ՛ լիւթնելու: Հա-
 մար աշխիւնը աշխարհումն ու
 ներքին ուժականութիւն տեսնը, որուն
 լուրիւն տեսնք իրապէս տեղեւումն են:
 Ան աշխարհ ինքին՝ երկարագոյն
 ժառարգանք վրայ կը ճղէ վերակայ-
 ցումը ճարերգութիւնն ճէ՛: Ան ցննի
 յառախանք ճիմայ ղեղի պարտա-
 նասանդութիւն, աշխարհ պիտի տես-
 նենք աշխարհապատկերներուն են նախ իսկ
 քաներու են նախապատեմութիւններու
 քան պարտաւոր իմաստին լուսնիւ
 ճերթուսին երաժշտութիւնը ճէ՛ն
 (ինչիւն աշխարհական է ճերթուս-
 ական բանասանդութիւն ճնայնութիւն) են
 կամ տեսակ ճը ճիմայական-պարտական
 ճիմայութիւն ճըտեսնին ճէ՛ն (ինչիւն աշխ-
 արհարական է Մաշխարհի ճըսն պարտա-
 նասանդութիւն): Հոս քաները իր

ժառն կամ իրր իմաստ, իրենց յարաբե-
 րութիւններով: Թաւայման ճիմայը
 կ'աշխարհը: Թիմայութիւնն պարտեմ-
 քը, իրենց պարտեմն որակովը, որ սո-
 ցերը ժառմերին կը թափանցէ, կը գո-
 յանեն ինքնուրոյն իրականութիւն ճը —
 որ կրնայ ունիք պարտեմն կամ պարտ-
 էրելն աշխարհական աւարական ի-
 մասովը: քայն որ պարտեմն ճը
 ժառմերն կու տայ մեղի: Ան կ'աւան-
 նանք պարտեմնական վիճակի մը,
 ներշնչման ճը թիմայութիւնն պարտեմ-
 քութիւնն աւարի մը պարտեմն ճիմայի
 գոյաւորումը: կայացումն:

Բայց ինչպէս պարտեմնութիւն՝ նաեւ
 բանահայտութիւնն ճէ՛ ուրիշ ուղղու-
 քումը ճը են պիտի գտնենք կայացու-
 քը: աշխարհ իստքին ճէ՛, որ ճննիւր-
 քին կ'ունիք արտաք ճը ճիմայով նաեւ
 ղերմ, կը կատարելագործուի միջին
 լիւթն ու իրապէս ճիմար արտաշխարհ-
 քին: Ենթա արտաքն մաս կը կայմէ
 մեր կ'աւան՝ անոր ճիմ ներգոյնակ
 աւարով ճը կ'աղմուկ: աշխարհապ-
 քին, մեր կ'աւանն են կայացում է
 ան: ու իրրեւ աշխարհ կ'ունի ճնայն-
 նար կ'ունիք իրականութիւնն ճէ՛, ինչ-
 պէս ճնայն ճը իրականութիւնն իրրուն
 ճէ՛ ինք են նախ կարգի իր ճը: Զո-
 ութարք աշխարհ կ'ունայ տեղաւոր իր
 քաններովը ճիմ ճը քաներ ներկայացը-
 նել, վերադառնորել: քայն քան նաեւ
 իմաստութիւնը, իր իստքութիւնն ճէ՛ տեղ-
 ւում, կ'աղմ տեղաւորութիւնն ճը կա-
 յանումն է մեր ղիմայ: Իր կ'ունումն-
 վը, ճարտեմններովը, ղիմայով ու ա-
 նար արտաշխարհումը, իր ժառմին
 ուժովը են աշխարհի ճարտեմնաւոր-
 քաններովը, անոր որակովը, գործովը
 ու անոր երանգաւորութիւնովը են նախ
 իսկ իր լուսնութիւններով՝ որքան իր քան
 իսկ իստքով՝ ժառման, պարտեմն, կո-
 մեղման կ'ունիք ճը են աշխարհական
 վրայ տեղեւոր տեղաւորութիւնը ինք-

190

գործեալ լըլլալու ընտրելն զերս-
պատկերոյ արուեստ ճշ:

Քնութեան մէջ իրենց նմանը չունե-
նալու եւ միջոցն մէջ ծառայող իրակա-
նութեան տարածային տարբերուն լը-
պատկանելու՝ երաժշտական ժանրերուն
այս կրկնով՝ անպատմանքները միացած՝
պիտի տային մեզի իր գործածած նիւ-
թագինն իսկ քնութեանը պայմանա-
ւորւող նկարագիրը երաժշտութեան՝
լըլլալու վերակայացման, այլ լըլլալու
կայացման արուեստ ճշ կազմ:

Քայց ժամանակ երաժշտութեան
սեռերուն. եթէ է որ պատկերացում,
վերակայացում չ'ընեն ընտ երաժշտա-
թիւնը:

Գրեմնք որ երաժշտութեան սեռերը
երկու գլխաւոր խմբերու մէջ էր գո-
տարային. մին զուս երաժշտութեան
— ախ որ կու տայ գլխաւորաբար ան-
ճանաչողները (quatuor), եւ
ժամաւորները (symphonie) — եւ միւսը՝
աշխատ երաժշտութիւն. ախ որ կու
տայ երգը, խմբերը եւ ժամաւորն ուն-
ան եւ երաժշտական տառը: Առաջին-
ներուն մէջ երաժշտութիւնը միանկը
կայ, երկրորդներուն մէջ ուրիշ արուես-
տի ճշ լծարդուան — քանասանդուա-
թեան կամ թատրոնին: Երաժշտական
վերակայացում պէտք է գտնուի ի յա-
ռաջագունի գտանելով ժամաւորն այս
երկրորդ ճիւղին պատկանող սեռերուն
մէջ:

Քանասանդուաթիւն ճշ կշիտայ պե-
կունի իրականութիւնն կտոր ճշ, երե-
ւակայութեան մէջ գոյն վերադառնու-
թիւնը: Երգը որով կ'երգուի քանասանդու-
թիւնը, նուագարանները որ կ'ընկերակ-
ցին աշխ երգին, պիտի թերութեց խորն-
լու թէ իրենց կարգին պիտի պատկերա-
ցեն, զանի պնկուցին նախ աշխ իրակա-
նութեան կտորը: Դասական շատ ճշ եւ
բաժնիւններ սակախ շատ թիւ լնասցը-
ցուան են նիւթովը ախ թերթուանին

որան վրայ երաժշտութիւն էր գնե-
նկտաի ունեցած են թերթուանին շափը
միայն, շատ շատ անոր ընդանուր ո-
գին ու իրենց գիտցած կերպովը: Եր-
գինն իրեն զուս երաժիշտ, իրենց ար-
ուեստին տառնին որդեգրեան մէջ Լե-
լլալն են գրած թերթուանին անոր:
Երաժշտական վիպագրութեանն սկը-
նայ միայն, ու ախ աշ քանասանդուաթիւն
երեւակայութիւն ունեցող երաժիշտն-
րու գործերուն մէջ, ինչպէս Մուշկուսթի
ճշ, Մամանի ճշ իմնդրան, Կախ վերջ
Տիրապի ճշ, Տեղիսի ճշ Միլան-
ներուն մէջ էր գտնենք քանասանդու-
թեան իրապիս ու խորապիս լծարդուող
երաժշտութիւն ճշ: Ինչ որ միւս կողմէ
կայ ժողովրդական եւ երբեմն կրօնական
երաժշտութեան մէջ եւս էր գտնենք,
միւսնայն տան քանասանդուաթիւն ու ե-
րաժշտական խոր ընդգրով ճշ իրապի-
սուան:

Քայց ամենեք թերթուանին ու երգին
լծարդութեան շաւադիս պարպան: Ե-
թէ ժամն ցնենք՝ պիտի տեսնենք թէ
երաժշտութիւնը չի տար թերթուանին
րան իսկ պատկերացնող, վերակայացը-
նող բաժինը, այլ իր կերպովը էր կո-
յացին ինչ որ ժամաւորն թերթուանին
զուս-քանասանդուաթիւն բաժինն է անոր
զգայական երանքը եւ ուժային պը-
կուճը իր ընթացքին, լինելութեանը
մէջ:

Նայն րանն է գործեալ որ պիտի
գտնենք պիւտային՝ կամ ժողովական ճը-
նարերգական տառնին մէջ:

Նայն երաժշտութիւնը միանալով
թատրոնականութեան, գոյն զուս էր Լանի
իրականութեան պատկերացումի իր նը-
կարագրին, իր վերադառնութիւնն:
Բեմին վրայ երբ էր խախն դերակա-
նութիւնը, կրնան վերական կնանքին
խախնալը տայ: Քայց երբ երգելու
կ'ընեն, ասով իսկ էր Լնացնեն արգին
թատրոնը իրականութիւնն, քանականու-

Քննենք. Ան ինչո՞ւ յամա կամ միա-
միա պիտուի անհրաժեշտ լին կրնար սա-
նել պիտան. — Ե՞նչ անհրաժեշտ բան,
մարդիկ կանգնեն մէջ երգելո՞ւմ կ'ըսեն
իրար. իրենց ըսելիքը: Այսպէս սա-
սեր է միւս ասարկելու պիտանքն զեւ
միմիս իրարուց. որ թաւարանն մէջ
ամեն բանն ստալ՝ արեւմտութիւնն,
եւեմարտականութիւնն կը փնտել:

Բայց եղենք այս կէտը: Ի՞նչ առ-
աջանալով պիտանք երաժշտութիւնը ա-
նոր բան իսկ գիտցին ներկայացուցած
իրականութիւնը կը պատկերէ: Գառ-
ական պիտաներու մէջ առ Հասարակ շատ
մէջ կայ կայ բան գործադրութեան, զայն
կատարողներու խառնանքան եւ այն ե-
րաժշտութեան մէջ որով ընկերացած են
այդ քաղաքը, որով կ'երգուին խաբերը,
Հոս գրումեքք (Hocce) լոյ՛ տալիքս՝ մըն
է՛ տուն երաժշտին պրաժշտութիւն ը-
նենքս, մենեղանք, խմբողներ շարա-
գրելու, գեղեցիկ մէլոսփներ յայնկու,
որոնցով երգելիքը իրենց պեղեցիկ
մարնք պիտի կարենային արտիքներ:
Թաւարանով վերադառնալուստ իրափա-
նութիւն մը երաժշտութեան յատուկ մի-
ջոցներով վերադարձնելու հոգը գրեթէ
զարսութիւն չէ ունեցած գառական պի-
տաներու հեղինակներուն մաս:

Այդ հոգը 13րդ դարէն ստալ՝ քաղա-
սիկ երաժիշներու մէջ միայն կը գտնենք
որոշ առաջնաւոր — ինչպէս Թոմայի
մը մաս 17րդ դարուն եւ Կլիւզին՝ 18րդ-
ին: Իրապէս Վալմիտի մէջ է որ առ պը-
րսութիւնն մը գարեւտ եւ փոխակերպեց
գառական պիտան, զայն քաղաքական
ստաժին քարճարանելով: Գրանեք որ
Վալմիտ խորապէս կապեց իր գործե-
րուն մէջ երաժշտութիւնը խաբերան,
ռաւաճարի՛ն թանաքեղանութեան՝ գրեթէ
Հասարակ Համարով մը ստեղծելով ինքն
իսկ գտնեք երկուսն ալ: Առ աւելին,
ի՞ր նուագախումբին — պիթուֆլեան
Համառուագային սենն սերտց սեւով մը

հնչող ի՞ր նուագախումբին՝ մենն թաժին
մը. հակոն, գրեթէ կեցրտնական տեղ
մը ստուտ ստաժին մէջ, նին յանգնան
պրերդուրթեան Գլուսնին տեղը տեղուց
զայն, ստաժին խորանկ հոգին արա-
յայտելու պաշտուէր յանձնելով անոր:
Այսպէս, մինչ ընմին վրայ գերակա-
սարկերան խաբերովը եւ խաղովը առ-
ստաժին ընթացքը կը փութարկի կամ կը
խաղաղի, ծայրագոյն արհամանքու կը
հասնի կամ կը հանգարտի, զմեկ կը
զառնայ կամ անպատճառ ժողջրութիւն-
ներու մէջ կ'որորուի՝ այդ ամենը մտիկ
կ'ընենք մենք ու ա՛յլապէս խոր կը զգանք
վալմիտեան նուագախումբին անհնչուտ
շարաշար Համառուագային վաճառական ու
սխառանային երաժշտութեան մէջ, իրրեւ
թէ ստաժին ներքինին, սիրտին՝ արա-
զանցական ընթացքին խորը՝ ներկայ՝
Համադրելիք անոր հետ:

Բայց կո՞ւ հոս իրականութեան՝ ըլ-
լայ առն անհրաժեշտական եւ իրրեւ ար-
ուեստապիտական պատրանք ընմ Հառ-
ուտ իրականութեան՝ մէջ ներկայացու-
մը, վերակայացումը: — Վերակայաց-
ուտ պիտանութիւնը հոս ստաժին
սնմաւարութիւններուն եւ սենց զոր-
ծովը ստեղծուտ ստաժային ընթացքին
խորը լինող ստեղծանելի ուժային (ճի-
նաւուզ) պիտանութիւնն է պեկան
ենթադրումը, իսկ զայն ներկայացող
միջոցը՝ Համառուագը՝ անոր մէջ զու-
ղընթաց է եւ Համապատասխան՝ բայց
ի՞ր ընութեամբը սնման անոր: Վաճաղի
հնչեկան արդումը նայն լի. ոչ ալ
նման անոր: Արեւմ մայնական կառու-
ուտեքք որով ստաժին ուժային լինելու
թիւնը կը անհրաժեշտուի կամ կը օժե-
րակայացուի իրապէս նոր՝ եւ ի՞ր ա-
նարկային թաւական սնման իրականու-
թիւն մըն է: Հոս ներկայացուելիք Հա-
գեկան լինելութեան Համընթաց կայա-
ցում մը կայ եւ ոչ թէ բան իսկ անորին-
ներան նման զգայի սարքերով մեղք

ընդամենը արժանապատիւնն զգալու
ընդ անկեղծով միջոցաւնայում է՝

Եթէ այս արդէն այդպէս է երաժշ-
տութեան ամենէն աւելի վերականգնում
զգանկեղ տեսն է՝, ժողովրդական
առամբն՝ որքան աւելի այն առանձն՝ զուտ
երաժշտութեան մէջ։

Ջուտ երաժշտութեան զարե՝ ըս-
տայ ան զաշխարհ, խաթարի կամ ուրիշ
նուագարանի մէջ նամար զբաւած, նամե-
նաւորար կարե կար, ինչպէս Շումա-
նի մէջ Լիւիսի Ալգուանի կատրները, ըստ
ան ծիւնի մէջ, Սոմաու մէջ, ցաւանուայ
մէջ կամ նամանուայ մէջ, ոչ մէկ արտա-
քին կամ ընկերային կամ նախնիկ նե-
րականական իրականութիւն կը պատկը-
նային, արժանապատիւնն զգալու
քով կը վերականգնել։ Այդ կատրները
ինքնուրոյն, նոր իրականութիւններ են
անմեծ ընդմիջման տեսարաններուն կամ
նայեման ներառութեան։ Անոր նա-
մար է որ շատ անգամ քան իսկ տխուր
լուսին։ Եթէ ունենան իսկ, այնչէ կը շա-
նին անկէ։ Ջանեղ պէտք է մտիկ ընել
անկախորդ ամեն զաշխարհի զուգոր-
դութիւն, իրենց իրենց մէջ, շատ ինք-
նան նամանուայ նամար զանեղ իրար
նորարկան լեզու մէջ իր յատուկ իմաս-
տներով։ Արդարեւ իմաստ մէջ կայ անեղ
մէջ, բայց այդ իմաստը երաժշտական է
միայն։ Մասնաւոր՝ ոչ թէ յղացներով
լինում ու նուաւորար քանով եւս
զգամենի, այլ զուտ-մտներու մէջ
միայն մարմնացած։ Ինչ որ լսելի կ'ուզի
Քոմպոզիտիւնն անմեծումը երաժշտա-
րեան՝ անուանց զլացքի խորհելու ար-
ուեստը։

Անեղ որ երաժշտութեան յատուկ
լեզուն չեն նամանար, կ'ուզեն որ զուտ
երաժշտութեան այդ կատրներուն նա-
մար իրենց նիւթ մէջ քաջատարի։ զուտ-
մտութեան մէջ զգամուկ։ Ինչ որ կ'ընեն
մեքենական զաշխարհի նամար մագլակն
զգալուանկեղ՝ անոր վրայ մտնելուն

քովն է վեր տեսնի տեսնի քանից զբե-
լով։ Կը ինչեմ Պոլսո՝ զաշխարհի զաւթ մէջ
ներկայ է։ անուանելին նուագել կու
անոր Շումանի մերթնեմները տխու-
րանում յայտնի կարգը։ ու միւնչեմ
ինչեմ աշուկերուսին կըքսեմ կ'ընէր։
Ժողին, որիւրիշ անգամոր կը կ'ընէր։
ՅՅ՝, ան'ա թիթնեմները, թիթնեմ
նիկները...։ Իայց անեղ որ պիմա-
նան իրարեւ, այդինքն կը նաման ե-
րաժշտութեան, կը եմանին այս բոլո-
րին վրայ։ Ջուտ երաժշտութեան կա-
րի մէջ իմաստը իր մէջն իսկ է եւ ինք-
նայատուկ ընդմիջման նայան։ Եւ
մէջը մտնելուն զայտնուած անուագ-
լին Ջեյնն նա։ Այն որ միայն ունի այդ
անուանելի, զուտ լսելիին մէջ մարմա-
ցող Ջեյնն նամար՝ մէկին կ'ըմբռնէ զայն
ու կը զոնամայ, որովնան ուրիշ քան
վրայ արդէն նայ ըմբռնելիք, կը զուտ
նայ եւ կը իրենիկ երաժշտական արտա-
խոսութեան։ Ուրիշ անգամ (*) վեր նա-
նան ենք տխուր նամարի անեղի զար-
նան քաջատարութեան թէ՛ երաժշտա-
րեան մարդային զգացումներու զերա-
զանց լեզուն է։ Թէ ան ըմբռնելին
որով զգացմանքներուն, զուգու ար-
ումներուն արտայայտութիւնն է։ Կը
քան մտիկ ընել երաժշտութեան անուանց
կատրներու տխուրանքին թնայութեան
խորհանքներուն ինչպէնք յանմնելու եւ
զիսիկ տեսնել թէ այդ կատրներով ըն-
կերային կամ անմեծական զգացումներ,
ու ոչ յղացներ չկան արտայայտան՝
ինչպէս խոսով կ'ըստայ այդ։ Ինչ որ կայ
նան արտայայտութիւնն զուտ, այդ բո-
լորին՝ եւ զեւ ուրիշ շատ քաներու՝ ինչ-
պէս որիման ընդմիջման փոթորիկներու
կամ խաղաղ դիմերներու որբումին
աւելի երաժշտին կողմէ զգացումին
ուժային ու զգալական խորքն է՝ ու մա-

(*) Տե՛ս ամսագրայ ՀՅՈՒՄԻՐՅՈՅՑ
քիւ 4, 15 Ապրիլ 1938։

նուսեց անհեղձ մեծ սահմանադրութեան արժանապատիւները։ Այդ խորհրդ անկախ էր, զուտ ժախտական, որով եւ թան իսկ հաշիւին մէջ պատշաճութեամբ կամ ժամանակը խառնելու համար զարմանալու նիւթնեղենէն թաշարէին սարքեր ու անոնց անձեան յառկութիւններով այդ նիւթնեղենով նորարարական ժառանգ մը ստացան է։ Ճիւղնեղենով աշխատելու նորարարական իրականութիւն մը որ իրեն անուակ մը էր կենաց, Գաղարիւն ունեցողներն հաշիւէ։ Անկախ փաստ մը կրնանք համարել որ անուսկան թէ զուտ երաժշտութեան երկ մը էր, ինքնուրոյն հասկնալով մը կը զայնցնէ, ինքն իսկ կայացում մըն է եւ ոչ թէ վերականգնում։ Երաժշտութեան մէջ վերականգնում անկէն կրնանք զննել միայն ինչ ինչ կատարներ որոնց անհեղձութեամբ մէջ յայտնի նպատակ մը կը զաննէ իրականութեան զմայնական անուսկաններուն պատկերացման։

Դասական նուագախումբի զարմիրներու զրոյթներուն որչա թաղապարտութիւններովը կամ նոր նուագախումբներու զարմանութեամբ կարելի է արդարեւ թուութեան կամ ժառանգ, զարմանալովութեան արդիւնք ժախերու պատրանքը անհեղձ ու անհեղձ ճիւղնեղենով երաժշտութեան նկարագրութիւններ ընել տալ։ Զանաթ են այդպէս Պէթրովնիկ Որդ Համարապի մէջէն փաթարիկի ուրուագիծը, Սիմ-Սմանի զննելիքներն անհեղձ։ Ինչ ինչ նոր հեղինակներ յառ անկի անգին անցան են այդ ուրուագիծներէն։ Հետ-

նկէր իր Բալլետին մէջ արդիական վարժարանին զարգացման երջը կու տայ, զապագայադաշտութեան տառիկն որդու։ Խառնուի երաժիշտներ փորձեցին նոր թաղապարտ միայն պատկերացնել սպագայապաշտ երաժշտութեան անունին տակ։ Մասունքի ուսու երաժիշտը Քաղպարի Պաշտարանը կը փառարանի Համարապարտին ապագայի ինչ մը մէջ։ Այս զարմանալով կրնանք ըսել թէ իրարեւ երաժշտական վերականգնման անկէն մէջն ենք։

Այսու հանգիստ այս եւ այդպիսի է ոչնչը իրը զուտ նմանեցման յաղագրութիւններ միայնակները միայն զարմացնելու կարող են։ Անուսկ ուր երաժշտութիւնը մեր ամէն որ արդիւն յառ թուութեան՝ կամ փաղաքի ժախերը նմանեցնելով՝ իրեն արեւմտեան ապագայ թացան Գլըլայ՝ որքան նկարչութիւնը պիտի ըլլար՝ եթէ իրեն նպատակ ընդունէր իրականութեան լուսանկարչական մէջ նմանեցման հասնել։ Հա թէ Հոն արեւմտեան ապագայումը նմանեցումը չէ։ Ժախերու նմանեցման քննելիքները որ կը զաննէ նոր այս երաժիշտներուն մէջ՝ իրը թան երաժշտութեան մեծ եւ իմաստի հասնելու միջոցներ միայն՝ արժէք կըրնան ունենալ։

Յաջորդ յարումով մը՝ Արեւմտեան անհեղձութեան զատարարութեւ եւ անոնց նկարչութեամբ՝ ըստ մեր զատարարական ցուցմաններն։

ՇԱՀԱՆ Բ. ՊԵՏՐՈՎՈՒՆ

Երաւագիտ, Մայիս 1930

ԼԵԹԵՆՈՍՈՒՄՆ ԵՐԱՆՆ

Գեղեցիկի առաջին ներշնչումը կու գայ հրեական բանաստեղծութենէն, յետո՛յ Յունաստանէն:

Գրեթէլէտի Աթէնքը, որ ժամադրական հրաշալիքներու սովորաբար ստեղծեց, կեդրանն էր անբաղկատու խմորասութեան ու Գեղեցիկի գաղափարական ըմբռնումին, որուն նաեղից ունեցած տեսակ ժը կրճական զգացումէն ներս բարձր ներշնչականութեան աշն վտեմ ներշնչումները, որ ըստ Քանթի, խմորասականութեան ամենէն բարձր յայտնութիւններն են:

Յունական խմորասութիւնը, գեղեցիկի վարդապետութեան հետ եւրոպական գրականութեան մէջ Տիեմեց տեսակ ժը գաղափարական. նաեւրդապետութեան, որ բոլոր ժողովուրդներու մէն ժամանակները իրենց ներշնչումներն ու առօրեայի կատարելագործումը կը գտնէին. Արափեանն խմորասականութեան, ներշնչումն ու երեւակայութեան, վտեմ ներգաղանկութեամբ ժը շնչելուգումն են յաւակն բոլոր գործերուն մէջ: Դասա-

կան գեղեցիկին նախնիքը, նաեւնչուն ժամադրականութիւն իր անհատանի կատարին, նաեւաբարձրանց ժողովուն Ֆիդիքական, ժամադր ու բարոյական դաժնը, գեղեցից կեանքի խելալը ալը երեց ումերու ներշնչականութեան մէջ, որովորի ժողովը կարենայ զանալ ինքն իր տէրը եւ նաեւնայ իր կարգութիւններուն ստեմանը: Մարդուն արուած ալը նաեւաբարձրանցութենէն նաեւ յաւակն արուածանն հրաշալիքները, որոնց կը կրեն իրենց մէջ Գլաստնի նշանաբանը: Գեղեցիկը բարձրին մէջ ու բարձր՝ ընդ ժամանակ մէջն: Այս երեց բաները գաղափարական երբորդութեան ժը անբաժանելի ժամանակն են, ինն Յունաստանի բոլոր մէն արուածապետներին որդեգրումն:

Գլաստն կ'ըսէ թէ՛ ժողովին փափաքը առաջ է ու պէտք լուին գեղեցիկին, միջնչուն գեղեցիկը Նոյնն աշխուշեկուն ժամադր պէտք ունի բարձրին, որովհետեւ քաղցր է, խաղաղ, լիցուն ժնջութեամբ: Գեղեցիկը առանկնն կ'արթննէ փափաքներ, անկութեան, ցանկութեան ու երբեմն ալ կը հնապնէ մեղ բարձրին: Այնչա զգացումներ ստեղծող ալը տեսութիւնը հիմնումն է լուսնի եւ կրաննի ներշնչականութեան վրայ, որ յետոյ պիտի կարճէ յաւակն արուածանն զլիւսաբար յաւակնիլը:

Գլաստն իր տեսութիւններուն մէջ երբեմն շնչումներ ալ ունեցում: Տեղ ժը կ'ըսէ՝ ընթաննց գեղեցիկը զեմքն մէջ, երգին ու պարին մէջն: Գեղեցիկը արուածանն երեւութեան մէջ որոնող ալը տեսութիւնը գլաւ ընտապնչուն է, որմէ շտաբարձր իր աշխարհը: ընթանաբար

(*).— Esthétiqueը յամարէմ Aesthetis յառն է որ կը նշանակէ զգացում: Էնն է անոր ծագումը, նոր է գործածութիւնը: Գլաստն իր արամաշտարիւններուն մէջ ասումն է ի-թէթիք յառնն արդի իմաստը: Բայց ասայիմ անգամ գայն պաշտօնանկէ գործածողն կ'ըսէ Պատմ-կարթըն, 1750ին, գեղեցիկի շարք երաւորանցն նաեւորին անանը զմիտմ Բեռնս: Այդ յունականն առնին, գեղեցկաբանութիւնը կ'ըսէ գեղեցիկի գլխաւորինն է, արուածանի փիլիսոփայութիւն:

մտալով ՎՇԼՈՒՄ էրր իր մեծ գեղեցկու-
թեան միայն խորքի գեղեցկութիւնը,
կ'ըսէ թնայալա Արիստաւել: Սակայն,
Պատան չի ետադար: Արիստաւել
պատկառի երևայթի նմանութեան: Կը
հետեւի կարծիքին ինչպէս սովորաւ
էս ու թէ համարութեան ինչպէս փոխ-
ափայլ մըն պատգամելով հը գառա-
պարտ Արիստաւելի սեռութիւնը, ու
անցնելով Լեւոնաւա առ Վիշիթին վե-
րանմանքին, Նիմախան գեղեցկագի-
տութիւնը պիտի կազմէր մտալով խոս-
տակն արտաւանքին:

Բնութեան անխախտ խաղաղութիւն, ու
մարդուն ամեն զարմանելութեան մէջ հը
կ'ուզէր տեսնել իմացականութեան հա-
ռապալթութիւնը, ինչ կընար հանգույթել
որ կոչակըթութեան եւ արմատացումի
վեճակային միջոցը մնայ պայտալակն
սակմանին մէջ: Արիստաւել կ'ուզէր ու
արտաւանգելա եւ փոխափայլ մէկ տե-
մի մէջ ընտելին: Արիստաւել՝ արտաւան-
գելաւ լըլլայ տեսչութեանին միայն ա-
ռաքարգույն տակալակն մարդ՝ ու ի-
րերու երևայթին մէջ Թափանցող ի-
մասունք, որովհետեւ անցը չի կընար
Թափանցել իրերու համարիմ երևայթին
մէջ առանց ներհայեցողութեան (in-
tension)»:

Արիստաւելի գեղեցկագիտութիւնը
իմաստապալա է, Արգեղարեցաւ զրի-
տանելութեան իր թնայանքական մը-
տանքերուն համար:

Թնայանքութիւնը, Պատանի գեղեց-
կագիտութեան մէջ շատ վերացական
էր: Արիստաւելով հը գառնայ մարդուն
մասուր զարմանելութեան առանցը:
Արիստաւելով թանտանելութեան իմ
կ'ընէր սպաղնեան թարմանքին, ուր գե-
տեղան էր Պատան, և հը գառնայ ան-
գիտակցան, պատմութեանին աւելի փոխ-
ափայլական ըլլալուն՝ ու անհատներ
աւելի ախպեր ապալան համար:

Դնութեան առջ երկու մեծ մարդուն

իրար մտալեցանց գեղեցկագիտու-
թիւնները զիրեղանալով Լեթանա գե-
ղապալաութեան մէջ, Լառան մարդկային
գեղապալաութեան կարգութեան ամենա-
թարբ արտապայտութեան: Այդ լըլլանի
յայն արտաւանգելաները լըլլին թնայ-
անքի մարդը ախպէս ինչպէս ու է, ու
ախպէս ինչպէս ուր պիտի էր ըլլաւ:
Մարդուն մէջ հը փնտելին Առաւմույ
կատարելութիւնը:

Այդ պատճառով, խաղաղան վերա-
նանգի արտաւանգելաները իրենց աշ-
քերը պիտի գարմելին յանալան ար-
տաւանքի գեղապալաութեան, զրիտանելու-
թեան մասունքը անոնց արտաւանգ
տեսնելի գարմելիւ համար: Բայց ան
համեմալ էր կատարել նիթի փոփոխու-
թեան: Մարդաւը Լեթանա կրանքին էր
որ լըլլ կընար ըլլալ նոր կրանքինը, ո-
րովհետեւ հը փնտել արտաւանգ աւելի
մարմանակն գիրքի արտապայտութեան
մէջ թան զեմէր: Կը Լեռաքարգույն ա-
ւելի մարմանակն գեղեցկութիւնով թան
կոչակն: Միւրեղան նոր կրանք՝ համ-
գելու եւ ինքնանալութիւնը մտալեղ-
գելու համար պիտի ունէր արմատագոր-
մութեանին աւելի արտապայտական յայն
միջոցներ ունեցող արտաւանքի մը, արտ-
գործին եւ ուղեմերին ապալարելու հա-
մար: Ս. Թովմա գառա աշխ արտա-
ւանք նկարչութեան մէջ: Նկարչութիւնը
կընար խորը Թանկարեցնել յուզիչ գիծի
մէջ եւ Անտարանը վերանել ապալարող
պատկերներու:

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԱՆ ԵՐԱՆ

Համակական արտաւանք էր զրի-
տանելութեան մէջ մաս, սխալ գառ-
նաւորալի Արիստաւելի կն պատմաւա-
թեան մէջ երեցան անմանք Լեղնանգի
մը միթիք գաղափարներուն Լեռ, երբ
աշխ գաղափարները, Պատմութեանի Առաք-
Հայրերու մասունք մէջ նախա-
գարմանով, զրիտանելութեանին որդե-

գրուեցաւ: Վեպեղեղը կ'ամփոփէ իր մէջ բոլոր ստեղծութեան իրերը: Ան պատահան է վերջնական եւ արեւելիկ, որովհետեւ իր վրայ ամէն բան կը կապալարուի: Գեղեցիկի խորագրութեան մէջ հազիւ գրեթէ աստուածակերպ եղած դուրս կը փոխիլ զգայութիւններ: Ան նմայէ ճշ աշխարհը սեղանակէն զեղադրական գրութիւններէն, որոնք տարզեցեցնելով հին գաղափարներն մէջ ջրուած գեղեցիկի սեռութիւնները, ներշնչեցին Պետրեարի եւ Ս. Թովմասի դուռ զբոսանելական գեղեցիկագիտութիւնը:

Պետրեարի նորագաղափարական միութիւն փխխափայ մըն էր: Երբորդ գաւառն համ կու գայ, եւ հան ընտրական (electique) փխխափայութիւնը ժամանորեղով կը ստեղծէ խնամութեան նոր տիպ մը, ընդհին արեւելեան եւ արեւմտեան փխխափայական հայեցողութիւններուն յոսկցութեան:

Պետրեարի, կրօնական ժամանակներու շարքին վերջ կ'անցնէ գեղեցիկին ու արուեստի վերածնունդ, ինչպէս բոլոր մեծ ժամանակները իրենց երեւումն միշտ ունենայ:

Պետրեարի գեղեցիկագիտութիւնը նիւթը մերժող ու հոգին միայն փառաբանող զբոսանելական սպիկն գեղեցիկի ըմբռնումն է: ՎՄէնք գեղեցիկի նկար կը պատկանէինք մեզի, իսկ այնք՝ նոր մեկը գեղեցիկ ստոր ընտրեան մը կ'իջեցնէր: Այս խոսքերով, Պետրեարի գեղեցիկը միայն նախախնամական ստեղծագործութեանց մէջ տեսնելով, ինքնաբերաբար կտակածի կ'նկարէ իր ժամանակի զգրացներուն մէջ առանցում գեղեցիկագիտութեան կարեւորութիւնը, որ հոգեկրթութեան շաղապն համապատասխանող միջոցը նկատուած էր գաղափար ընտրեան: Միայն — կը շարունակէ — քանի որ բոլոր ընտան իրերը երկնային գեղեցիկութեան ժամանակ

ցնչան համար գեղեցիկի են, հարկ չկայ որ սենյակ մէջ ներգաղափարութեան կողմէն: Բնութեան իրաւունքները ստորական ինքն իր մէջ գեղեցիկի են: Այս համարումով, Պետրեարի վնասող կ'ընդգիծեայ գաղափար արուեստն նախադրութեան լսմի ու ներգաղափարներն զարուար գաղափարին, որ առաջին սենյակ յայն արուեստագիտներու աշխատանքներին էլան գեղեցիկի գաղափար ստեղծութեան է, որուն հիմքը քանդակ կը խմայ, արեւելեան եւ վերջական նոր գրայնութեան մը սկզբունքովը գայն վերականգնելու համար:

Պետրեարի համար ամէն բանի սկիզբը նախ է. միակը, յախանելու էր, սեփականը, որով կը ընէ դուրսութիւնը եւ կը հայեցիական թաղապատական արարածներու գաղափարութեան մէջ:

Բնութիւնը պետականութեան մէջ յախանելական գեղեցիկութիւններու մէջ լուրի է: Արուեստը՝ ընտրեան մէջ ժամանակ, արուեստագիտը՝ գաղափարներն սեռակ մը խորհրդապաշտ ընթերցող՝ որ հին լրջաններու հեթանոս փաղապատութիւններուն մեկնիքն էր, ընտան եղանակ փխխափային աշխատակիցը (հեղինակն լրջանին), իսկ առաջին միջին գաւառն՝ աստուածարանութեան թաղապարիցը (ձեւման նախնականներու լրջանին): Ուայ Պետրեարի ընդհանրապէս դիւրապատ լէ արուեստներու հանդէպ ինչպէս Ս. Թովմաս կամ Ս. Օգոստինոս: Իր խոր միութիւնովին միայն ընտանգաղափարները ստիք չտեսու, իր ժամանակներու շարքին մէջն զգայու աշխարհաբար սպեցեցութիւնը՝ զոր ընտանգաղափար գեղեցիկագիտութիւնը կը գործէ հոգեմբան մը վրայ:

Բնագեղեցիկան (naturelisme) գեղեցիկագիտութեան հայրն է Ս. Թովմաս Ա. քաննանցին: Տառներեքերով գաւառն, համեմեմաններու կարգին էլան աշխարհ

նային ինչ որ ժողովան մէջ կար զեւ և յախանալան։

• • •

Մինչև միջին դարու վերջերը, զն-
գեցկապետութիւնը Քոյց Ս. Հայերուն
մեծաւորէր։ Հերոսանալով աշխարհա-
կանացու։ Առաջին աշխարհական պատ-
ժարանն է 'Վաղարշի' խառնական աշ-
ուհաթի պատմութեան հայրը, որ լաթի
ծանթութիւններ կու տայ միջին դարու
և վերածնունդի արուեստներուն վրայ։

Պլինիոս ալ, թէև երկարապատում
զուրի մը ունի արուեստի վրայ իր Քե-
նական գիտութեանց Պատմութիւնին
մէջ, բայց վերջական վերջումս մըն է
ան, որ կը նշանէ թաղապանի թանա-
սեղծութիւնը արևմտադարձութեան նկատ-
մէն որ պիտի ընէր Լիւսիկի, ունի իւր
փիլիսոփայութեամբ մը իր հայկական
մէջ։ Այն սարքերութեամբ որ Լիւսիկի,
թանասեղծութեան և արևմտադարձու-
թեան թաղապանութեան մէջ, նկատի
կ'առնէ արուեստներու և նմանաշակի
և առարկայական սարքերութիւնները,
վերանց զնգեցկապետական պարագաներու
մէջ շատ սարքեր են իրարմէն։

Յանքութեանը զարմն սխալ զն-
գեցկապետութիւնը կը ժամէ իրական
ու վերացական կեանքերու շրջանումն
մէջ։ Կը սկսի արտաշարան կեանքը (ի-
րապաշարութիւնը), ու կեանքի անբաւ-
կանութիւնն նման թաղապանական կեան-
քը (զաղապարտաշարութիւն)։ Դար մը
վերջ զնգեցկի գիտութիւնը պաշտանա-
պէս մաս կը կաթնէ փիլիսոփայութեան։

Ժամը, *La Critique du Jugement* մին
մէջ երկարորէն կը խոր արուեստի ա-
ռաքելութեան շարք։ Միւլլեր հոս ու հն
էնի որ առաջին ունի զնգեցկապետական կը-
րութեան շարք։ Պատմաբանը հասար
մը Հրատարակեց Եւրոպիայի վերնաշ-
արդ։ Բայց Միւլլերն է որ, զնգեցկի
շարքը ցրում զաղապարտները վերածն-
ունդ հաստատ տեսութիւններու, հիմը

զբաւ զնգեցկապետութեան ժամանակ-
կից շրջանումն, որուն վրայ պիտի
թարգրանային Հեկկէի *Systeme des Beau-*
Arts, *Esthétique* և ուրիշ հասարակեր։

Հեկկէ, զնգեցկի կը տեսնէ զանա-
զան երեւոյթներու առկ։ Ճիշդագիտ-
զնգեցկապետութիւնը կը փնտէր Ժա-
թեան ու համայնութեան մէջ։ Առաջ
կը կաթնէ արաղաւթեան մը զանազան
ժանրը միացնող ներդաշնակութեան
սկզբունքը, որ շատ Հեկկէի, գայութիւն
ունի անհատ կեանքերու և ոչ թէ թնա-
թեան մէջ։

Թնութիւնը, Հեկկէի տեսութիւննե-
րուն մէջ, արաղաւթութիւն մըն է խոսն
առարկաներու։ Դիտելով երկնամերձ լո-
րան մը խաղաղութիւնը, կամ ընթացիկ
նախ մը սարսափութիւնը, շատ մեր
զգայու և զիտելու կարողութեան, կ'ու-
նենանց հիացումի կամ վերացումի ա-
ռաքելաներ։ Որովհետեւ թնութեան իւ-
րաքանչիւր առարկան, զիտելն մէջ մա-
քաւ ու աննիթ զնգեցկութեան որդա-
զան զաղապարտը արթնցնելու զաղանից
մը ունի։

Թնութեան վրայ կատարած Հեկկէի
խորհրդածութիւնները ի վերջոյ կը հաս-
նին սա եզրակացութեան։ Վնութիւնը
առարկաներու խոսնակ վիճակ մըն է։
Ետեկեան և յուրիշ ժանրուն զով կան
անմատու և զաղապարտն հախառն յա-
ներ՝ զորս արուեստագէտը կ'ստանտէ,
հասնելու համար Ժաթութեան և զնգեցկի
ու նշանակալից կարգաւորութեան (1)։
Նախ էլին վերջին առաքելան մէջ կ'ըսէ.
Վերջապէս, երբ արուեստագէտը թնա-
թիւնը ունի որպէս մասն, զայն կը զն-
թաղանցէ, կը թնաղանցէ և կը զաղապա-
րականանցնէ, որովհետեւ արուեստը կ'ու-
զէ տալ թնութեան և կեանքի պատկեր
մը ունի զուտ և աննիթ պարծաւ՝ զան

(1).— Hegel. *Esthétique*, p. 80.

ինչ որ է մեր աշխարհում առնի տարածումը իրականությունը:

Այս խորհրդածություններում մեզ արուեստը թույլ է տալիս տեսնել մեզ մեր ցուրտը է: Անկէ վրասն իր ներշնչման նիւթերը, գեղեցիկ ըմբռնումն մեզ գտնի գերազանցելու համար:

Հիկլէ կոտան է միւս մարդը մեզ արթնցնել թաքն գառու գաղափարներ, գեղեցիկ ձեւ ներշնչումներ: Բայց իր գեղեցիկությունները ժողովրդական (dogmatic) է, կանոններու սահմանին զուրա չ'իջեր: Արդգու են նաեւ իր լըր-նակի թաքն տեսարաններունը: Արուեստի գործը պէտք է հասնի մարմնի և կանոններու: Հասարակաց գիտություն: Գործը աշխարհի է մասնաւոր կատարելութեան՝ որքան մասնաւոր կանոններու ամբողջություն: Այս շարժումը որ Հիկլէյով նախագործուեցաւ, տեսնել մինչև ժժ. զարուն վերջերը, աշխարհի մինչև աշխարհը, երբ արուեստն մեզ տեսնու տիրապետել ուղիւ, մինչ նախապէս էր տիրապետել ինտելեկտուալինը:

Հիկլէյ գաղափարաբանութեան մասն միայն թէնի տեսութիւնները: Բայց թէն տարբեր գիտելիքայ էր գիտելիք արուեստն ամբողջութեամբ: Թէնի համար արուեստի գործը էր մեծ ցեղային տուններէն, ցեղային ապրանք միջավայրէն և տնայ մասնակի նշանակութեան: Այս երեք միացում ունեւում էրայ հասարակ է ու իր ընդունումն Փիլիսոփայութիւնը: Հասարակները: Եւ այդ շնչով է որ էր թաքնարի խաղաղութեան, հոյանալուստն ու ապանական արուեստներուն ցեղային գիծը:

Թէն վրէժ թէ՛ ցաղափարայ փայլուն լըրնները ունեցան են արուեստի համապատասխան լըրններ: Եւ իրեն որքանի էր լըրն Յոսեփ իշխանութեան փառքին զուգարկան Աննակիւն մեծ արուեստը: Բայց, ինչպէս կարելի պէ-

տի ըլլայ թաքնարի, կէ՛մ աշխարհի տիրապետող կարգու Եւ կարգութեան փայլուն լըրնացող արուեստի և զարակետութեան հրաշալի մարդը ամբողջ իմպրական թերակցելին մեզ: Հոյանալուստն մեծ արուեստը՝ երկրին գիտութեան լըրնին զուգարկաց, և աշխարհայինութիւնը, ձեւին ու զանգիւնն՝ որ կայ վերանալուցի մարդուն մեզ: Անրանալուցի տեղիանալուստն, աւատարկութեան և տնայարակետութեան մեզ է որ մարդը հասնի իր գեղեցիկ կարգութեան իմպրակին:

Թէնի տեսութիւնները ամբողջովն հիշող լին: Եւ արդէն, լին կրնայ հիշող ըլլայ թաքն աշխարհայինները՝ որքան կանոնի սահմանին զուրա լին էլլեր: Բայն որ արուեստի գործ արտադրող մարդուն կարգութիւնը սահման լըրնի, ուրեմն լին կրնայ սահման ունենալ նաեւ արուեստն տեսութիւնը: Այս նշանաւորութեան է որ փառաւոր ևկա ժժ. զարուն գեղեցիկությունն յաղափարութեամբ:

Մեծերը, հիշող է, կ'ապրին իրենց մասնակցին մեզ, ցեղային ու միջավայրին պիտի: Մակարի, մեծն զան կայ ուրիշ մե՛ որ էր կուրի համար: Հանալները զարեւու կարգաններ են, մասնակցին շատ առաջ ապրողներ: Այդ պատճառով լին գիտաւորան մասնակցիցներէն, մինչև որ եկան է իրենց մասնակցին մարդկութիւնը և գիտելան է գիծնայ արմանի պատանակներու ժրայ:

Միւս գաղափարի պիտիլին տակ՝ ու նախ ճշմարտի փառաւորութիւն կուրող գեղեցիկությունները ժժ. զարուն վերջերը կ'իմպրակին փառաւոր: Այլևս գաղափարները արուեստի առաքելութեան սկզբունքն ըլլայ զուգարկան, աշխարհայինը թույլութեան համարը: Եղան գեղեցիկի նոր մասնակցին սկզբունքը:

որան ճիշ իրենց բովից ունին թու-
զալու փոխառութենքը:

Ժ. Ժ. Սուսո իր իմիջով թուփեան
սէրը աբիմուցոց արտահայտութեան
մէջ: Տխարը կը յորդորէր արտահայտ-
ութեանը՝ լինէ առամենքն ու պատմա-
կան անցքերը, ներշնչուելու լամար ի-
րենց ժամանակին ու առարկայ ընտանե-
կան կենսոյն: Տխարը, Վարդանանքու
պաշտամկան թնադասն ըլլալով լամ-
պիւր, լուսնիւ հիմարիտ արտահայտն զըն-
կապատեան ոգին: Կառի գիտքերէն կը
պահանջէր այն՝ ինչ որ թմական զըն-
կապատ ժը պիտի պահանջէր թմի գիտ-
քերէն: Կը ժամար Տխարը, որ կառին
թմը Թաւարանին թմին լաւ տարբեր է:

Նկարչական արտահայտ լամարաց-
ութեան մէջ ինչ որ կը պահանջէր անկէ-
լոսիւնը: Տխարային, որոշ լամպ ու-
նէր անկէլայի ընկերարան ու թնադաս
մեծ Բաղին: Գնդեցիկէն այս առաջնորդ
ալ թնադաս է: Ինչպէս չկէի: Բայց
անկէլայի ընկերարանով:

Բաղին լամար, թուփեան է ար-
տահայտութեան ուսումնասիրութեան ճշ-
տարիտ մասնը: Թորապէս լամպուան
է թի, թուփեան ամենին անշուն նը-
կատուան անկիւնին իսկ կը ննի գեղա-
պիտակն նշանակութեան անկնոց զորն՝
կոր արտահայտութեան ներշնչուած տե-
կերն է, կոր արտահայտութեան գիտ լան-
կով կը զգայ: Ան առն է որ թուփու-
նէ կը թանայ գեղեցիկութեան իր գաղա-
նիքները՝ որոնցմով անկնուան են այն-
քան զգուս զորնցներն ու լամպային
մեծութիւններ: Վարդանանքու պիտակեան
է: Ան մեջ կ'առաջարկէ այն թարման-
ներուն՝ որ ոչ մէկ փոքր ու քան լա-
լիսներ ընն կ'ընայ գաղութեան անկնու:
Բայց որպէս յայտնի մեայ, որպէս է
որ արտահայտութեան ներշնչուած հիմ-
արիտ մեծութիւնն, զուտ ու անխառն գե-
ղեցիկութեանն՝ որ իրեն կը ներկայացնէ

թուփեան, որպէս անկնուին զորն
առաւանդութեան (1):

Բաղին, լամպին մեծ հիմարու-
թեան արտահայտ զորնեան մէջ որոնե-
ն զորն, պատ ուսումնասիրել թու-
թեանն ու նկարչութեան կատարած ըն-
կութեան մեծութեան (interpretation):
Անկէ առաջ կու գայ իր հիմարու թը-
նքին ու թուստ այն նկարչութեան: Գ-
րոնց ժամանակութեան կ'ընն է, թու-
թեան կ'ըննութեանն առաւել իրենց ուղ-
ղակն ներշնչութեանը:

Բաղինն Վարդանանքու լա-
տարները, անկէլայի թանկարիչ թընք-
րին ներշնչութեան ժը են զորն: Բայց
կոր անկնուին ժուս լամպու թանկեան
մեծի արտահայտ իսկալը, փոխի իր
լամպութեանը, ու գեղեցիկ աշխու-
միայն թանկարին մէջ ընտանց, այլ՝
լամպու յայտնն ու անկնու ունին
մէջ:

Բաղինն ժամանակները անկէլայի ար-
շականայաց, գեղեցիկութեան ամենին
կատարելու լամպուց իմիւ Զուս:

Թեմիկն Կոթիկն Լուս, Զուս, որպէ
արտահայտ անարանն է: Լուս պահու-
նից Զուս, որ արտահայտութեան մեծութեան
ընդ միւս Լուսուայ անկնուին գերա-
թիւններն: Վերջ անկնուանկութեան
թեան լուսինն մէջ են: Մեծի խո-
տանիւրը ընտան մեջ է որ կը ժամանէ,
կը անկնուէ ու կը կուսի ինչ իրեն լա-
մար: Այս անակ ժամանող թանկեան-
րին լամպուարը կ'ըլլայ լուսինն ու
Թեմիկն զաղապարապալու գեղեցիկութեան
թիւններուն, Թուսանի փոքրիկն տե-
տութիւններուն ու թուստ այն ժաման-
ներուն որոնց գեղեցիկն ընտանը կը
լուսի գաղապարան լամպութեան
ժը ժուս:

Զուսի կատարութեան ուղղութեան
էր ժամանարապէս պարմանարան

(1).— Walter Thomas, Ruskin, p. 40.

սեպագծիցմէն, աստիճաններու ժառանգութեան, որոնք պիտանան են իսկապէս սեպագծից, ու նաեւ առ արուեստագէտներուն՝ որոնք «մերկուսն եւժարութեամբ» մէջ կը փնտռեն այստեսուն եւժարութիւնը:

Գեղեցիկի կնի շմբանումները թզուցեմն վերջէ, Զուտ, իրը սահմանն ու խոսքերով: «L'œuvre d'art, coin de la création vu à travers un tempérament»:

Այլ մէկ լինանք մէկ ըսուած է արուեստի պիտի այստեսն Լորապատ ըստ նաեւ մը, Զուտ, այս պարզ խոսքերով սուտ արուեստի տեսութիւններուն շերտաւոր եւժարութիւնը:

Արուեստագէտները աշխատ ցին ուսումնասիրելու ճիւղերուն գլխաւորագործները, սենց գեղեցիկի անմահն որմէններին ներշնչուելու Լամար, այլ՝ կ'ուսումնասիրէին թուիւնը, իրապաշտ փնտրը, ապարտութեան, թարմութեան եւ անմիջականութեան սով:

Հիններուն եւ նորերուն միջին քաջութեան անգունը խորացաւ: Հին արուեստագէտները կը փնտրէին իրենց աշխատանքներուն մէջ զինտեստես որոնցք մը պէս, ու Լոն կը շարադրէին իրենց գործերը: Նորերը թուիւնը ըրին խրենց աշխատանքը, ու Լոն անգնեցին նոր տեսութիւններ, որոնք թուայ կուսեցան Impressionisme, Expressionisme, Futurisme եւ այլն անոնքուայ երկար շարքով արուեստը զարդեցաւ թուիւնն պատկերը ներկայացնելով: Թուիւնը պատրուակ մը եղաւ Լոգիկան աշխարհը ներկայացնելու Լամար:

Այս մեղով թուիւնն ալ թափառեցաւ երկու ժամի, կայուն եւ անկայուն: Հինները սուտն էին կայունը, եւ անով շատ շատ կերպով սուին փնտրէին, թուիւնն եւ ընկերութեան պատկերները: Նորերը սուին անկայունը, խուսափուիչ, եւ անոր մէջ Լուստանցին իրենց արուեստին սկզբունքը: «Մերկել'ս քիւ որ երբեք երկու անգամ չի տեսնուիր»:

Արթուր ալ Հինիին այս խոսքը շատ շատ կը պատշաճի իրենց տեսութեան:

Հիններու եւ նորերու շարք խոսուած սուտն, պէտք չէ անշուշտ Լեռնեցեկ թէ նոր արուեստագէտները չեն սիրել Լոնները: Արուեստի մէջ ապագայի ու Լեռնայի թաղմաթի մեկը կան: Ճշմարիտ արուեստագէտին Լամար գոյութիւն չունին նախնեաց զարդերը կամ գեղագիտական զարգացմանութիւններ: Խրաքանչիւր եղանակ խառնուածք քննէ է որ կը ստեղծէ իր արուեստը: Լուրջ ու արմատոր արուեստագէտը կը պայտ ու կը շարդէ ուրիշներուն ուրիշ մեղով ստեղծող կամ Լեռնայը, իրը՝ անոնց ունեցածին Լոգարութիւնն ըլլալով Լեռնեցեկ: Որովհետեւ զանմիջ թարմանալու պատկերը թաղմաթի Լամարներուն, ու այդ Լամարները արուեստագէտները իրենց են որ կը ստեղծեն:

ՀԱՐՈՆ ԾՈՒԹԱՅԱՆ

Փարիզ, Յուլիս, 1942

ՀՈՒՐԲԹՆՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ՊԵՏՄՈՒԹԵՆ ԵՒ ՇՐՈՒՆՍՏԻ ՄՕՏԵՑՄԱՐԲ

Ա. ՄԱՍ

ՊԵՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Գեղարուեստական ստեղծագործութիւն ճշ, — ըլլալ ստիկա քանակ, որմանկար կամ սափար ճշ — կրնալ ճեղի ժողովուրդի ճշ ամբողջ զգալու, լորանելու, Շարեւու կարգաւթիւնները երեսն թերիլ, Անկիւն, Նախիկ այլ ստարկաներն թիկար ճշ կրնալ ամբ կերպով ճեղի պատմիլ, բացառիլ այլ լրջանին յատկ ամախ ճարգիւթան ոգիին սարելու կերպերը: Օրինակ, Լուսիթ Թանգարտին ճիլ կը քանուի Հին Պարսկական ճշգիւթին պատկանող քանդակի ճշ ճիլ ճառը, որուն սակ արժանագրասն է. «Ronde de danseuses de l'Assuizit perses»: Ասիկա պարսիկն կըլուսիմար Ներկայացում ճշն է. Թուսկանը՝ Պրիստակ 2000 տարի առաջ, Արդ, այս թիկար քանդակէն ճիկնելով, ճինը կրնանք լախ քաղափար ճշ կազմիլ Նախադրեանեկան լաւ Հին գրաբնու ճիլ արեւելեան ժողովուրդներու պարելու ճիկն, Կանուարող գեղարուեստարէն սարելու իրենց ճիկնին ճալին: Ամփոփուելով Լայ կնանքին ճիլ՝ Լա ալ երեսիթը Նալն է: Նրդ քարու զրշուդի ստարտանի ճշ ճանրակարները ուսումնասիրելով, լախ ճանրաթիւններ ճիկն կը թերենք ճիկ ստեղծագործելու, սարելու, կնկնային, ստարգներան, վերջուլն այլ լրջանին յատկ ամախ Լուսիկան Լուերանութանը լուրջ: Նրթնն այլ գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները կըլ-

նան քարաշուի ճշն ալ կազմիլ, որուն ուսումնասիրութեամբը ճիկ առկն կը քալուին զիկի ճիկնն իար Շարթիւններ՝ եւ կամ ճիկնափասկը, ճիկնն ճիկ արերը երկարող արուեստի թարզ Կնդալիներ: Անա այլ բացառիկ երեսիթներն ճիկն է Հուարթնց կնկնային, որուն քարթեամբը Թի՝ արուեստի թաղաթիւ սեանկններ կը լուծուին, եւ Թի, իրմով, ամախ Լուսիկան ճշալուսիթան կնանքը կը լուսարուի: Հուայ գեղարուեստին քանային է ստիկա, ինչպիս կը սիկիլ քալն րալիլ՝ արուեստաշու Սրաքանը Գ. Արդ. Յովսէփեան՝ իր Երազարակային քաղախութիւններն ճիլ: Իրն եւ բանըը, ճիկն լուսննայինը Հուարթնցը, Հինը կարող ենք ճանիլ Հայց գեղարուեստի պատմութիւնն: Յաջորդաբար, ինչպիս պիտի սեանուի, ուսումնասիրելով Հուարթնց կնկնային պատմութեան եւ արուեստի ճանցմամբ, ճիկ առկն պիտի թալուին Երդ քարն լաւ առաջ — Հուարթնցը լիւուիցու, աւելի հիլի՝ լիկնին հիլը գրուիլու ԳՆ թիկն — ու ճիկնն: Ընդ քար արարանուց Լայ կնանքին թաղաքիւն, կրնակն, գեղարուեստական թալար ինչիլիները: Կերտալն Հուարթնց կնկնային ուսումնասիրելով՝ Կնիկ հիլան պիտի լրլամ ճիկնանուր առմամբ միկ արուեստի՝ թայց ճանախարարող կայկական նարարալիւսութեան լիկնարայնութեան նշա-

[illegible]

Թէ ԻՆՉՊԷՍ ԵՐԵՒԱՆ ԵՎԱԻ
ՋՈՒԱՐԹՆՈՑ ԵՎԵՂԵՑՆ

Զարմանքի եւ տնայնաբնի եւ
զան է նա կանգը իր թուր երեսնի
ներսն ճէլ: Հայոց պատմութիւն կոչ-
ուած զարմանալու գրաւորներու շա-
րայքումը իսկ նման է իմ մասն աւ-
րաշնութեամբ պատահականութիւններու
մը: Իշխանութիւններու տիրացի կամ
զգուշիկ ենք ստանցի՝ միշտ բախտի
սիրամոլք:

Քաղաքական ժողովին դուրս ուլ տար-
րեր չէ եղած եռյակու եւկառաւորէր լաւ
ժաւարթին: Հոս ուլ ազն տարր կա-
խում ունեցած է զուս կամ լուս պատա-
ւախանութիւնները: Արդէն սրկեակ լաւ
ժէ յիշած շուշուրու լամար տառեցմէ՝ ա-
ւա Զուարթնոց եկեղեցին: Հասած զը-
տաներորդ դարու լնթին՝ տախտին
կ'անդիտանայինք այս լնթաւորեալ կա-
ռուցանալին տեղը, ձեւն ու գոյու-
թիւնն իսկ: Արեւած եկաւ տն քաղաքա-
կաղէն պատաւախանութեան ժիլեցաւ:
Մինչդեռ, այսօր տար թէ լաւ դիտա-
կան զնթեալ երբ կարեիք կը յայտնեն
Հայոց զեղարտախան ժաթն: Զուարթ-
նոցն տեսնել յիշած պահիւնուն լնն ժա-
նար տեղիլնէ, որդէն տնքամանիլ ժա-
ղերենք՝ ըսալ տրտախանն թաղը, ըսալ

Տեղեւորութիւն գտնարձ անգլանտեւ, թա-
րաշումնէր:

...

1888-ի Օգոստոս ամսան էր։ Այդ ամբ որիս էջմիածին էլ ժամեր չկենեացի երկուսուսուրդ գիտնական անձնուսուրդիս ժե, որուն չորհրդիս (հասարակիս քաղաքակիրթ աշխարհը պիտի ընդունելը) Հայոց արարեալսն ինքնկուսիսն ու իր թերտ անձիսն ի տեսնակուսիսնը (ամայն զգալարեալսն պատմութեան)։ Այդ երկուսուսուրդ չկենեացի (ամայնարեալսն արարեալսն) որ աշխարհ աստուգապետ Մարիակուսին էր, որ այդ որիսն էլ ժամին էր, զոր ժե անձնկուսին ձեռագիր աշխարհարք աստուգապետիս։

Անաստանին ինչ կապուած արտաւա-
տի թաղամթիւ տեսութիւններ աշտը մէկ
կողմ դնո՞ւն եղնիք. սովորի սալափէ ը-
տնիք թէ, այդ սրբոսն Ստիվովագրի
մեր զգեստաւորին հանգիւղ ունեցան
կարծիքը տաւ իր թէ՛ Վէնիցիայը գարուն
շրիւակաւորն զգեստաւորը հարստա-
դետաւորն մեծեր եւ նոյն իսկ հարստ-
ադետները փոխ կու տար Հայտը. իսկ
թան հայկաւորն արտաւառը իր կապու-
տքովը փ. գարուն [1]։ Անշուշտ ներ-
կայիս անուանի դիտակաւոր այս նր
մեծեր վարկադիմի թալարովն հախ-
ումն է որ իր գաւառական եւ իր հիմա-
տքի, սովորի, ինչպէս թէ՛ ինչը ըստիք,
այս կեանք լի որ մեկ իր հետաքրքրի:
Նիշիցիքն աշտանը, տեսնելու համար
թէ Ստիվովագրին կիմարեալ։ Անաստա-
նը ուսումնասիրած գտնուն, գիշիւ մէկ-
շերտուն իր տեսակաւ հիմնադրելու
համար, ինչպէս իր նշանածը իր
զարգացելը մեր աշտանն իրաւասի-
րաններու մշտնջենքնուն լիւր, հա-
նաւորապէս տար ինչպիսի ցանկաւոր

(1). — Անդի ժողովրդականության
անունը էջթանեի Առաքանը. Ստի-
կոզովի. քաղ. 2. Բ. Վարդ. Պիլեզի-
ճեսմ. Վիեմու 1892. էջ 126-15:

ձանդաղութներուն՝ Լուստանելու
Լամար թէ, թիզանդախնէն զսա ժեբ
արուեստը կոխում ունեցած է ուսանա-
կան եւ ասորածիգդաւական զնգարուսե-
ան: Իր այդ Թափառաններու ընթաց-
քին էր որ պատահեաւ Լեւանայ Լը-
րաշէ: Լըրաշէ քանուանեց զայն, աշ-
խարհ պիտի չունենայինք, պիտի չգիտ-
նայինք Զուարթնոյն տեղը, փլատակ-
ներն ու նախ քան քանդուիլը իր ունե-
ցած երաբակներ գերբը:

Սալիկովոքին ինքնանայ լըրափա-
կին մէջ պաշտած պահուն յանկարծ կը
նշմարէ պատին սակ նեւուսած յորս ցե-
խապաս, քանդակաւն խալկներ, վը-
րան յանկան նշանադրեալ: Կը ժո-
տանայ եւ միայն վրայ կը գտնէ Լեւա-
նայ գերբը: —

N - C եւ N - K

Իսկ աւելի վերջ, Զուարթնոյն փը-
լատակներէն ելած ժամադրեալ ցո-
րափայտի մը վրան ալ գտնուած է յու-
նական խալ մը գարեկան յանարին Լե-
ւանայ արձանագրութեամբ: —

ΝΑΡΧΗC ΒΙΠΟΙΗCΒE
ΜΝΗΜΟΝΕΥCΑ (TE)

Առաջինն արձանագրութիւնը ու-
սումասիերէով հնչեց թէ N-C կը նշա-
նակէ (Նարքա-Ներսէս) իսկ N-K՝ Կա-
թողիկոս: Ուրեմն Լաւոյ Լալարապանե-
րան մէջ կար յանկան գեաթողիկոս
սխալաւով եկեղեցական մը որուն ա-
նունն էր ՆԵՐՍԵՍ:

Իսկ երկրորդ երկարագրաւում նա-
խադասութեան իմաստն էր՝

ՆԵՐՍԵՍԻՍ Է ՇԻՆՈՍԱՆ ՅԻՇԵՑԵԹ:

Այժմ պէտք էր հնչել թէ, ո՞վ էր
այս ՆԵՐՍԵՍը:

Զորս սիւներուն զլուսինքը իրենց
կաշմութեամբ եւ նիւթով կը յիշեցնէին
Յուստինիանոսի ժամանակուան թիզան-
գական խալկները: Հնադրական Լալ-
արով նախ չէին կրնար այդ Թուսկանին
աւելի չին որդեան պատկանիլ: Ուրեմն,

պէտք էր ժեբ Ներսէս կաթողիկոսները
աչքէ աչքեն:

Շնորհաւոր ժամանակագրութեամբ
Լաւոյ կաթողիկոսներէն Ներսէս Ա-
(մեծ) Կաթողի Գ. Գարուն, Լեւանա-
քար չէր կրնար հիմադրել ըլլալ: Ան կա-
թողիկոսական պաշտանը վարեց 362-373
Թուսկաններուն:

Ներսէս Բ. Ալտարակեցին (324-333)
պաշտանաւարած էր Յուստինիանոսի
զահալուսութեան առաջին տարիներուն,
երբ զին նման քանդակաւն խալկներ
գոյաթիւն չունէին, աւելի հնչոյ, գտնէ
չէին գործադրուած Այա-Սոֆիայի եւ
ժամանակակից այլ եկեղեցիներուն մէջ:

Այժմ կը մտար Ներսէս Գ. Տաթեցի,
որուն ոչ միայն ժամանակը՝ այլ վեր-
սեփ է լինեալը կը յարմարէր ժեբ Լա-
ւանագիրներուն կողմէ իրեն արուած
շինար, կառուցողի ժողովրդներուն: Հոս
է որ Սալիկովոքին մէջ կապածը Կաթ-
րանայ թէ արդեւ աշտ ցարեւը կը վե-
րաբերին Ներսէս Գ. Կաթողիկոսի հիմ-
նած եւ Լալ պատմէներուն յիշած քա-
նուն երկնաւոր քուսորքնուն եկեղեցիքն:

Սալիկովոքին իր քննութիւնները ո՞վ
աւելի խորացնելով՝ կը սփռէ փնտհոյ
պատճառները թէ ի՞նչ առթիւ կամ ուս-
կից աշտ խալկները եկած ինկած են
ինքնանք պատին սակ, Էլքիաննի Ա-
լտարանը տեսն մեծածաւալ Լաւարին
մէջ Լեւանայ կերպով կը պատմէ եղե-
լութիւնը: —

Է Յիշեալ խալկներուն Լալ քանդ-
ակու կերպին վրայ տեղեկութիւններ
տանելու Լամար Լալարապարեցի ին-
քնանայ իմարտինն ուսուցիչներէն
Տր. Քարամեանց որ Լեւանայը յաշ-
տարեց: — Եւ, Քարամեանց, Լեւա-
րանի աշտներն էի 1576 Թուսկանին,
երբ աշտ խալկներուն երկուքը, որ եր-
կար ժամանակ վանքին Լարուսային գա-
ւիթին մէջ էին, թերուցած Լեւարա-
նին աւելեալ, Նախ տարին Լալ թերին

ժուռ երկուցն ալ, բայց ո՛ր թէ Վաղարշապատն, ու ինքնանկէն շուր զիւր ձեթը ւնաւ, Երեսն ամառ լամբան ալ կոչոն եղող խանգած եկեղեցի (շեղդուաճ ժոռն է) կոչուած սոցեկն:

Այսօր սրեւերակ իւր զայրը ճշգրտած էր, Երեսնէն յարս իջած. հետո խանգած եկեղեցի մը կար: Իրապէս ալ ցոյց տրուած տեղը կ'երեւէին լողին զուրս ցցուած քարի ժը տնէս զանգուածներ: Իսկ լըկախոյ թնակէններն ալ աշո փշտամներուն կու տային՝ Լանգած, Խանգարուած, Դեպի խանգարած, Առապարի կամ Զուարթնոցի ուներակները տեսները:

Ուրեմն, ընդհին Մայիկով-գրին, Զուարթնոցին տեղը զանուած էր, պէտք էր պեղման աշխատանքներուն սկիզբ:

Այս բանինը փակէին տառ յարար ըլլանք եւ լանկը թէ՛ ուսն ակադեմիական Կնդակ-Փ, ծախ քան Մայիկով-գրին, 1880-ական թուականներուն Նշմարեց եւ Կեսադդգրուանցու վերն Նկարադրուած աշո սրեւերովը, բայց կարեցի թէ տանկ Մադարգիներն (ին ինքնանկա) տաւարին զանգած տակներով կրած վերաներադման աշխատանքներին, ու ճշմարեւորներուն չմեանարկեց:

ՊԵՆՈՒՄԷ

Մեր Օսպոյն տանակ եկեղեցիներուն մէկն Զուարթնոցը իր տեղով կը ներկայացնէր ամէկն իւրեւրի երեսարթը: Լողին զուրս կ'երեւէին լողին քանի ժը ցից, որոն մեկ զարկ զանգուածներ: Ինչպէս ըսինք, Զուարթնոցը Դրդ զարու Կնեարկութիւն ժոռն է: Անկի Օսպոյն ունինք Յեկորի Յանարը, (Երդ զար) բայց առիւտ իր փշիւն տեղով զանկ ամբողջութիւն ժը կը ներկայացնէ: Ա՛յ տանի կ'ին՝ ունինք Տրդատի պաշտակն կից զանուոց Գանկի Կնեարուած անտարին ուներակները (Տրդատի Գանկ): Առիւտ ո՛ր զարու զար ըլլա-

ւը դժուար է եկեղեցի, ժոռնի թէ մեր ամէկն կ'ն ուներակն է: Մասաւար Ժանակարութիւնը կարեւր է եկեղեցի Մովսէս Խորենացիին ժիլոյաւ. « Գնալ զան... առ ամար նարին իրենն ի մարակի ժիւր ամբողջ լինկ մեանկերս մի, եւ կոչն զանան նարս Գնալմի, որ յետոյ ի Գանկայ Թուանկ նարս անուանուանցու Գանկն (2): Գանկն իր Նկարադրով Յուան-Լուկիական անին կը պատկանի եւ Կուստանար Փ. վերջ Զրդ զարու զարն է: Այս ուներակը եւս, ճեկարի կամ ալ եկեղեցիներուն նման, Կուստանկ իր փշիւն վերանկին՝ ամբողջութիւն ժը կը կարգէ, առիւնք քարերը չեն ցրուում, տեղանի վրայ կը ժընան եւ ալք զիւրութեամբ Լարատարուան Ն. Բանիսթանն կըցու 1933ին Գանկի սկզբնական մեկ զանկն եւ տաւարը վերակառմէ: Այդպէս են նախկին Անիի մեր բոլոր ուներակները: Երեւե Կեկեղեցիի պատկանող սրեւեր եւ քարեր իրենց տեղանի վրայ մնացած են եւ Կնեարկութիւն աշխատանք թափուէր, տանկմէ արեւ մէկը կընար վերակառմէ: Այս զրուսթան պատկառ կը ներկայացուի մեր մադովուրդին ունեցած երկիւղած պաշտամունքը զեպի սրբանկներն ու եկեղեցիներու ուներակները: Մեղք կը Կանարուէր ալք զանգուած չմեանքին քարեր վերցնէ եւ զանկն անմեական կամ ալ Կանարային լինութիւններու զարմանէ (տան, աղբիւր, կամարէ եւ այլն): Փաշ Կնան ամառը կը մնար առիւտ՝ ինչպէս կը ներկայանար իր սկզբնաւորութեան արին: Մովսէս, զժոռնաւարար Զուարթնոցին բոլորովին տարբեր բոխս վերանկուած էր: Երկուկայ թնակէութիւնը կոչողուած էր ուներակները: Լողին զուրս ի՛նչ թեկար որ Նշմարուած էր, զանկն տանք տարեր եւ

(2). — Մովսէս Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց. Ա. Գ. 12:

առանկարաց յիշատակած են ինչ որ բնականացի սերունդէ սերունդ փոխանցուած է Զուարթնոց եկեղեցիին նա աւելցուցին առնեաց ժամբամանութիւններ: Այս բոլոր պատճիւններ ալ միասեան եկեղեցիին լինութեանը էր վերացրին ներսն Գ. Յարցի Կաթողիկոսն: Միայն Թովմա Ամբասին է որ լիաթափեան մէջ իրաւով՝ փոխանակ ներսն Գ. ի՛նչ իշխատակ ներսն նորէրէր:

Այս բոլոր ժամանակներուն ժամ Զուարթնոցի նախարար էինքն Հոս արտադրել՝ աւելորդ էր նկատուի, թէն այս ուսումնասիրութեանը ընթացքին յաւաք պիտի ազատանինք մեր պատմիչներուն քով: Հոս քանի մը կարծիքներ, որպէս ժողովրդի մանկակ մը՝ էր զուցարանք՝ պարզապէս ցոյց տալու լամար թէ ժամանակակից պատմիչներուն վրայ ինչպէս խոր ազդեցութիւն էր ձգած եկեղեցին՝ իր լիազակերտ փնտրութեան ու կազմութեամբ:

Կը գրէ Սեբեոս. « Երկնոց (ներսն Գ.) սնդ եւ եկեղեցի մի յանուն երկնուար Զուարթնոց... եւ լինեաց եկեղեցին բարձր լինումովք եւ լինեաց զարմանալեաց, որքանի առաւանդային պատուին որով նախնեացն (8):

Կը գրէ Յովնանէն Կաթ. Դատաւանակերացին. « Ենէն ապա իմն մեծ եւ հրաշալի թաղմադարեան յարկի տանն Առաւմույ ըստ առնամարտութեան որբորանի Դրեկորի...»: Ուրիշ սնդ մը՝ « Հայրապետն ներսն, պարագ սնմին գտեալ՝ զարտադրաւ հրաշակերտ եկե-

ղեցւոյն, զոր իւր իակ էր լինեալ, շուրջանակի պատուար պարագով փակեալ տարացուցանէր, յարկեալ ՚ի նմա յարկս յնախնութեան ինքեան Հասանեղեցոյ կոփանաւ ցարմարք (9):

Կը գրէ Կիրակոս Գանձակեցին. « Երկնոց եւ զուարթն Դրեկոր պարմացուցին տեսուացն (10): « Մարմադարեան եկեղեցի, զանազան յարկուածքովք (Առաջիկ): « Մարմադարեցին տիեզերացն (Միտիթար Այրիճմանեցի եւ Սամաւէ Անեցի):

ԱՌՈՒՄՆԱԴՈՅ ԵԿԵՂԵՍԻՆ ՀԻՄՆԱԴՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԵՆՈՒԹԵԱՆ ԸՆԹԱՍԵՂ

Անպէս առաւանդներս փարսիս, Մարմադարեցին տեսուացն, Մարմադարեցին տիեզերացն, ահա թէ ինչ իմացուցին արտադարութիւններով էր ներկայացնեն մեր ժամանակները Զուարթնոց եկեղեցին՝ որուն իմաստութեանը կատարուեցաւ ՅՅ-ն տարիներուն մէջն:

Ամբիպապէս բանք թէ Զուարթնոցը պատուի է, որպէսքը ցաղաքական բախումներու, մէկմէկու լակտանայ ցաղաքական աշխարհաւարեացներու: Նախիկ այդ ցաղմանին իմաստութեան նիւթական մէջնեանը Լոյսը թիւզակագական արջանի ցանձարեւ, ընդհին եկեղեցին լինեց ներսն Գ. Կաթողիկոսի Լարդիկի գիւնադարաւան խաղերուն:

Հոս Զուարթնոցի լինութեանը, միւնայն տանն ներսն Գ. իննապը-

առնէ յանձնարարական մանուածապատարիմներ են եւ դարս կը մնան մեր նպատակակնէն: Պատմիչները կ'առնեն ինչպէս ժամանակագրութեամբ:

(8). — Սեբեոս, Պատմութիւն Հիւրակի. կրտս. Բ. Պատկանման. Ս. Փեքերպոլոքի 1879: գլուխ 15:

(9). — Պատմադարսիւն Յովնանէն Կաթողիկոսի Ամ. Լույսը. Տպագր. Երուսաղէմ 1843-ն, էջ 62:

(10). — Կիրակոս Գարապետի Գանձակերայ, Լամանա Պատմութիւն Դ պարզմ Դրեկորի ցաղար իւր, լուսաբանեալ. Տպագր. Թիֆլիս, էջ 58:

բութեանը — անշուշտ այնքան՝ որքան
կայ ունի եկեղեցիքն լեռ — կարենալ
Վանանչու Լամար, ստիպում ենք
զգամութեան լեռ քայել կոչը կոչել՝
նրաքին առնելութեամբը նրանիս ստիպ-
ում ենք յառաջարկ անխափ ժըն ալ
նեանի, ա՛յ անիշ յառակ զտակերացնե-
լու Լամար ժիշտալը՝ որուն ծաղի-
րին ծարժին առաւ Լայոյց արուստին
այս թաղն ու պտակը՝

Միշտ ծառը է եղան Լայոյց զգա-
մութեան ընդհանուր տեսքը, թայց աշխ-
անկապառ զբութեաննրան ժիշ իսկ Լայ-
անցնապարծոյ ժիւղը կըցան է նպաս-
տաւոր քաղաքական զարգացութեաննր
անկեղնէ, իր Լազիկան յայտնանքը
ժարմաւորելու՝ եւ Լամարի զնպար-
ուստի զգամութեան իր թնդնկու-
թեան ընշաը աւելցնելու Լամար: Զու-
արթնացը ժիշն է աշխ կնկանի որի-
նակներին:

Այո՛, ծառը է ժիւր Երզ գարը: Նախ
Պարթիկ, Յայն եւ յետոյ Արարական իշ-
խանութեաննր իրենց ապագապա-
թեաննրն ու քաղաքական գտնըը Լա-
յոյցան էին զարգացնելու: Մեր նը-
կերը կրկին թեմ կը Լազիկանար այս
իրարու ներսու պայքարներուն: Ժիշը
այս ժիշոյն, թնշկու ըսինք, Զուարթ-
նայի լիմարկութեանը կը կառարակը՝
ՅԵՆՆ Թուականներուն: Թայց նախ քան
լիմարկութեանը՝ տեսնենք Լայ կնու-
թին նախընթաց որքան ու լրջանք:

Ստաննան զնաութեան զնրկին Թա-
գարներին Խարով Աղբալու, Բիզան-
դիանի զեմ տարան իր յաղթութեանն եւ
Լամարի զբխանաններու նախարկան
կնկարն Որուսացեմը զբանկին յետոյ
(ՅԵՆ Թուականին), Տիգրանի ժիշ զու-
մարեց զբխանաններու յառակ ժաղով
ժը, ՅԵՆ Թուականին, որուն ընթացքին,
չոտ նրկութեան պիտի զնուկին զաւա-
նարանով ինկրիներ: Իրականութեան

ժիշ տարիս քաղաքական ձեւանքի ժըն
էր եւ ստով Խարով Աղբալու կուգի
իւր զնրկը ա՛յ անիշ ամբաշնէ Արեւ-
մուտի Լազիկայ: Ժաղովն ժանակնե-
լու կը նրկարուկին զամենայն նախար-
պաւանք կոչման Արեւիկից եւ Արարե-
անին: Խարով կոչմէ յիշուլ ժաղ-
ովն ուսնկնակ կամ Թաղաւորի ներկա-
յացուցիչ կը նշանակուկին Սմբատ Թաղ-
աւորանի եւ Պարթիկի Միգարայի թըշ-
կապետը: Իսկ Լայնու կոչմին ալ կ'ու-
ղարկուկին Գովհաս Մամիկանեան եւ
Մամիկու Սմաւանի նախարկանները:

Շոտ Սերբուի զկայութեան, աշխ
կրեանքան Լուսաւթը իր որչաւմը կու
առլ ի նպաստ Լայոյց եկեղեցիքին զա-
ւանութեան, եւ նախ իսկ նեաւարական
ներու ներկայացուցիչ Լայոյցապար ձեւու
ուկնով զարս կը Լանտի ժաղովն: Ան-
շուշտ Խարովի Լամար նրկարգական
նշանակութեան ունէր զաւանարանական
ինկրիները: Զիւղը Լեռնաբարձը քա-
ղաքական աշխարհաւարանքի (occu-
pation) Լայոյց էր: Տիգրանի ժաղովն որ-
չաններովը զբխանանայ ժաղուարդներ
կուգի Մաւանեան իշխանութեան ազն-
ցութեանը կապի: Անիշ յառակ ՇԱ-
լու Լամար ըսնք թէ, նեաւարակնե-
րը եւ զազկեղանիկ Լայնը իրենց աշ-
րամարդութեաննրով կը Լակէին զկոյի
Բիզանդիան: Կրտստան ալ Լայոյց լեռ
իլան էր իր եկեղեցական կույն եւ ժի-
ցան՝ զազկեղանական զաւանութեան:
Արդ, Տիգրանի Լամարուսը քաղաք-
ական ժաղով ժըն էր, այս յուր Լա-
ւանական ժաղուարդներու նաչաւմը
զարմնելու զկոյի Արեւիկը:

Զուգակցութեամբ աշխ տարիին
Լայոյցանանի ժիշ կը ժեանի կաթաղիկու
Արարամ Աղբալանիցին, եւ Տիգրանի
ժաղովն ժանակնայ նովհաս նախար-
պար Լայոյցանան կը ժանկ որդիս Լա-
մարի Լայոյց կաթաղիկու: Բիզանդիանը
թէն պարտաւան՝ սակայն իր թնու-

ժանգը զկոյի Գարսեաւան էլ տառ-
կայնի: Գործները էլ շարունակոյն Կո-
միտայի կաթողիկոսութեանը որերան
(615-628): Խորով յգիտցան իր յաշո-
գութիւններէն, Քրիստոնէի ինչպէս Հե-
րոջը Կ'անցատեւի, զայն սնունտներով
ունեմիս եւ անկողանս նստայ: Հերակն
փոխելով զիմեզով որդալան պատե-
րաթ էլ յայտարարէ Խորովի զեմ եւ
մեծ ուժերով Կ'անցնի Արեւից, էլ Խա-
խախտ ստանեան քանակը եւ իրենց ժա-
րադպարն ալ զանկէլ վերջ յաջնական
էլ վերադառնայ Գոյիս (622էն 628):

Հայերը այս թախումներու ընթաց-
քին կարեւոր ուժերով միացան եւն որ-
դէն թիպակական թանկէն եւ էլ կըս-
տէին Խորովի զեմ: Կը ստին զանի մը
տարիներ: Կոմիտայի կաթողիկոս էլ
մեանի եւ իրեն յաջորդ Քրիստոսփոս կա-
թողիկոսի կարեւորեալ պաշտօնութիւնն
յետոյ յաջորդ կու գայ մըր Փառածու-
կերայնի: Քրիստոնէի իր իշխանու-
թեան արեւելեան սահմանները թաղար-
կանազն ապաւնտնելու ժառանգութեամբ,
զարեկնու չբազարակ էլ անի եկեղե-
ցիներու միացման փշուս ինքիքը: Հե-
րակն կայրը կու գայ Հայաստան եւ
Կարինի մէջ կանց առնելով, Յունական
Հայաստանի ապարազեա Մեծ Գնունին
էլ զբիլ Դունի, Հայոց կաթողիկոս Փա-
ռածկերայնի չբարեբնու իր ժառ: Այս
վերջինը կու գայ կայրին զով եւ երեք
որուան թանկեղութիւններէն յետոյ եղ-
րակայնութեան մը էլ յանգին եկեղեցի-
ներու միացման ինքզոյն շարք: Կայրը
իր անուարարներուն իսկ Հայոց կաթո-
ղիկոսն ալ իր ընկերակիցներուն ևս
միատեսարար էլ խաղաղութիւն եւ մըր էլ
վաւերացնի Հերակնին ներկայացուցած
վնաստայ Գիրքը ու յետոյ պատշաճ
շուքով էլ վերադառնայ Դունի: Մեր
զարեկները էլ պախարակեն մըր կա-
թողիկոսին այս զուլը եւ մեծանկը
կ'անուանեն պառնաւանդան:

Համառոտակի տալիք այս իրադար-
ձութիւնները, զանի որ ևս ապարիչ
զիտի գայ աղկն Զուարթնոցը լինող
ներսեա Գ. Տալիքի կաթողիկոսը:

Հայաստանի Նախնաներուն վրայ
վերստին երբ եանք վտան մը շատ
կու գար. այս անգամ Կարսանը Կա-
րսին էր եւ կից Քիւմանի՝ Արարա-
քից: Այս նոր աշխատեցը ուղղակի էլ
պատմար Քրիստոնէի եւ իրեն նկա-
կայ երկիրներուն, ևսեւարար նշանկն
Հայաստանի: Ստեղծուած այս նոր զը-
րութեան մէջ թիպակական զիտանցի-
տութիւնը անբարեկա էլ զանկը որ մը-
րին յաջորդող կրօնագետը ըլլար իր զա-
ղաքականութեանը ալ անկի Կառա-
րիմ, Ժառիկ, վտանկի, թանկեղ եւ
իր զաղաքարականութեանը մէջ թրջ-
ւած անմեղարարութիւն մը: Ան այս կա-
թողիկոսը ներսեա Գ. լինողն էր: Լուս
Մերսեան թաղացի շախ Կառուած մը
մէջ զիտի յերեք, Տալիքին թաղար-
կան զիտանցին ու ներքին ժառը զա-
կերայնը: Այսպէս, էլ զի մըր Ժառ-
նայիքը. — «Աղղ» առաջից փոքր մի ի
շատ վտան Հայոց կաթողիկոսին ներ-
սեմի: Ձի էր ևս թնկաւթեամբ ի Տա-
լոյ՝ ի զեղին որով իշխանն կ'ունի:
Ու անկու ի մանկութենէ յայտարարն
Յունաց եւ ուսեալ զիպաւ եւ զգորսու-
թիւն Կառմին եւ լրջեալ ընդ աշխարհ
զարու կարգող զիտարարութեան, եւ Կառ-
տանակ զմիտ իր ի վերայ մաղափոյն
Քաղկեդոնի եւ ի վերայ մուսարին Լե-
ունին:

Ան ալ ունիք ի վեր անկը զիտ-
արարաւորութեան միջն Կառ յո-
գիտեղապարութիւն աշխարհին եւ անտի
կուչեալ յաթա կաթողիկոսութեան:
Ու էր այր առաջինի վարուց, պաւեց եւ
աղաթիւք, թայց ի որտ իբրով եմու-
կեալ ունիք զիտիս գառնութեան եւ
թարկը Կառնեղացանից զԿայ Քաղ-
կեդոնի մաղափոյն, թայց ի վեր անկը

զրանն ոչ ամարեակեր: Մինչև 448 արքայ հասանդին (11) և հասա ի սան կաթողիկոսին և քարոզեցա յսկզկեցանն որդւո Յրդարդ ժողովն Քաղկեդոն յաւար կիւրակէր: Եւ հասա արարապ Նամերին ի Նամ երէցով և Լազարոսեցա Քաղարն և կաթողիկոսն և ամեն եպիսկոպոսանք, որ կանա և որ սկամայ:

Սկսեց զերեւ հասանալ յախարար Կարապետութիւն աւ Կարապետութիւն քովն: Ուրեմն Ներսէս Գ. ի նկեղավայրն էր Տայոց Կունեղի Ելիան գիւղը: Մաղաքիս Արք. Օրմանեան կը կարէր թէ առ ճառաստար իշխանական առնէ աչ սերան էրս (12): Ուրեմն Տայեցին փառ տարբէին Յունաստան ժէլ կրթութեան՝ տեղեակ էր սնանց յիշուին ու պարսկեան: Ախարակոսն կեանքին ժէլ աչ Թաթարուն՝ ստացած էր զհնարական կրթութիւն, պաշտած էր քաղմութիւն քաղաքներ և լիւսի ընտելացած՝ յանական ամբարձեանք: Քաղ էր, առաքինի, ընթացիկ կեանքի ժէլ նկան: Ախարակի գանալան յառկութեանց կազմին խոր Լակով ցոյց կու տար զկոյի կրեանական սքեմը: Վերկապն Կաթապոս եպիսկոպոսական ստանէն և յաւերպարար քարերացա ժնչիս կաթողիկոսութեան գիրքին:

Ներսէս Տայեցիի կաթողիկոսութեան ստալին տարին 641 թուականն է, Դուինի կատարածի տարին: Այդ սքեռան ճնոսա Կաթապոս Ներսէս կարգը: Ներսէս էր պաշտակն ժննարկեց Կաթ Դուինի կատարածին ժէլ պաշտանաներան զիսկները Լուսինն առաւ: Դարձեալ էր կաթող. ընտրութեան տարիին էր որ

(11) — Ասիկա կառանդիմ Բ. ի որդին կանանան էր որ իշխեց 641էն 668 թուականներու:

(12) — Մաղ. Արք. Օրմանեան. Արքապետութեան, Ա. Կատար, էջ 707:

Արարացի Պարոյն զնմ Նեկովեան ժն յաթաութիւնը կը տանէին, որով կը վերանար Պարոյն Սասանեան Քաղարութիւնը: Այս կերպով Ներսէս աչ քաղալին կը քանձակէն պարսկական տիրապետութենէն, յախարարար նկարհայա Լամար արարական լանին: Արգարեւ, Լարաստանի պարսկական ժող էր Դուին ժալարապաշտով աթմ նկարհայան էր Արարներու յառաջնապաշտն վտանգին: Լարայ պարսկապաշտ Քաղարա Սասանին, քաղարական Լուսանութեամբ ժը քարկեանացա Արարներուն Լուս. ժիւս կոչմէն, ինչպիս անանք, կաթողիկոս Ներսէս Գ. Տայեցին էր կրթութեամբ, Լաւակով, կնեղակով քաղարակն իրականեականացած պարիշ ժըն էր: Ներսէսի տեղ Քիւրակեանի կայսերական զուէր զրաւը երթաւարդ Կատանդը կը շարանակէր իր Կարիշներան Լուսակեան նկեղեցիներու ժիւղման քաղարականութիւնը: Օրթոտարը կարգին քարկեան էր Ներսէս Գ. կաթողիկոսը: Կատանդին, որպէս ժալարականապիս Կաթեցին Պարսկաստանի ապեցութեանը նկարհայ նկարհին Նշանակութիւնն ու գիրքը, իրականական արքանի գանձարանին նկարհայ լաթ ժիւղները կը արմարէր Տայեցիին՝ զի վերայ պաշտանին վարարապետ քաղարակն լանց Կար նկեղեցի ժը լիւսանայ Լամար: Ան աչ քաղարական խաչերան, քաղարական ապեցութեանց ցանցերան ընդմէլին Ներսէս Գ., պատարածելով աթթը, կը ժննարկէր Զուարթնոյ իմարկութեանը:

Վերեւ, այլ տեղեր ինչպիս լանց, նկեղեցիին իմարկութեանը կը կատարուէր 645 թուականին: Շէնքին գոյութիւնը, անանք որդարեւ և ժիւսանք սանն իմարկան Լամար Նշանակութեան առաւ Լամար անք, պաշտ էր և կեղեցիին կապն կրեանական զկապեր ու խորհրդանշական անանք: Ուրեմն,

գարձեալ ըստ Սերեոսի, Զուարթնոց եկեղեցիին վայրը այն տեղն էր՝ որ Տրգատ Քաղաքը իր խաղիկերս տեսալէ ընդտալ եկաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին որ Կարճիրազին էլ զերազանաւոր։ Մինչեւն ստեւ, իր թէ Գրիգոր Լուսաւորչիլը գնիւր ճշ Ըն ծնալով, տեղիւի ճշ ընթացքին էլ նկատ երկնային Երեւանիներէ կազմուած դարբեր, եւ այդ պատճառով նորակերտ եկեղեցիին կ'սեուսեան Ս. Գրիգոր կամ յանուն երկնային Զուարթնոցի։ Ամրացումքիւն ալ յէ. վայրը ա'լ տեղի սրբաշնչու Լուսաւոր, Սերեոսի յաբարս ճիւր պատկերները, զբայքներն տանելով էլ զրին թէ եկեղեցիին շար ճիւր սխանքան տակ ամփոփուած են Լուսաւորչին ճառանքները եւ զալ պաւարանի ճշ ճիւր ա'լ Մարքին զբարե...

Եկեղեցիին իմը զբաւած՝ արզին էլ թարմանալին պատերը՝ Այդ զբաւան գայութին տեղին Ս. Դանիանին, Երեւալը, Ս. Լորիսիմէն, Մրնը եւ ալ տաւարներ, սոխայ Զուարթնոց իր տեսլով ալ եկեղեցիներն ու ճիւրն յիւ նեաներ։ Իր թուրակ ճիւր կարծեա Լուսիմփան ճիւրաբանները էլ յիւնցիլը։ Լուսաւորչութեան ճիւր պատ ին իւր արուանքի թէ՛ յիւնց ներսն Գ. կաթողիկոսին՝ (իւ յանձնարարութիւններն) եւ թէ ալ նորակերտ եկեղեցիին ունեցած սարսաւաւ տեւն շարի։ Տարիքին, զալ զիւտեղեւ՝ կ'երբը Լուսաւորչեան Լուսաւոր, Դանիան ճիւր ժողովներ էլ զուսարի եւ ճիւրազան պատախան կուտար Քիւզնդիանի կ'անախան զիւտեաներն։

Երկար լի տեւիւր ալ ճիւրաւ զարախանութիւնը, 652 թուականին Կուտանց կայրը էլ ճիւր Լուսաւոր եւ յան Լուսաւոր թանախով ճշ կու գայ Դանիան։ Մարտապա Քուզնդա Քուտանին էլ Լուսաւոր եւ կ'ուսանաւոր Ալ-

թաւարի ճիւր, ներսն Գ. ալ յան տեւաւոր յարանախան իր երկեղեցի ընթացալ։ Կ'անթարիւրիւ ամրացումքաւ կայրին Երեւանցիներն։ Եւ յան թանախ ճշ Դանիան Ս. Գրիգոր Մայր եկեղեցիին ճիւր յանալով եւ ճիւր էլ ճառաւորան պատարար եւ արարաւորութեան ընթացքին ալ Քաղիկոսին էլ թանախ ժողով յարանի թիւն էլ յիւտանիլ արդեւ ընթաց ժողով։ Եւ ալ Կուտանց կայրը, ներսն Գ. կաթողիկոսը, Մուշկ պարագան (13) ու ընթան նախապատանք որ կամայ եւ որ տեւաւոր էլ Լուսաւորին, ի նշան յարարանի ճիւրութեան։

Այս զիւրը տեղի կ'ուսանար 652 թուականին։ Զուարթնոցի իմարիւթեան արդին տաւան ին ճիւր տարիներ, եւ ճիւր տեւաւոր Լուսաւոր իր լուսին էլ Լուսաւոր։ Կուտանց կայրը ներսն կաթողիկոսին Լուսաւորին կ'անցի Լուսաւորաւոր, Զուարթնոց զիւտեւ եւ Լուսաւոր Լուսաւոր ճիւր յիւտանին։ (Սերեոս)։ Այդ պաւան յանախան կեդրանին ճիւր տեղի կ'ուսանան զանախան տեւաւորութիւններ։ Կուտանցին էլ արարարի տեւիւրալ զիւտեւաւոր Գ. Քալիս։

Այսպէս ալ յարին զիւր ալ յան ներսն Դանիան Լուսաւոր իր երկրին ճիւր ճառը։ Կաթողիկոսին ճիւր կամ ա'լ՝ ճիւր նիւթն զուր ինքիւրն են։ Դանիան թէ, Լուսաւորութեան Լուսաւոր Լուսաւոր էլ թիւնց Ս. Ալք. Օրմանանի կարծիքը ու կ'անցիլն ճիւր նիւթին։ Ընթան Գ. ի ալ յարանախանց ճիւր յանախան կամ արարարի տեւաւորութիւններն ճիւր նախապատանքին տալու ինքիւրն էր։ ներսն յան ու թաւարանի յանախան տեւաւորութեան

(13) — Կուտանցին՝ պարագան Քուզնդա Քուտանին իմարանով Լուսաւորիւր, անոր յարար տեւանց Մուշկ Մարիանանը։

կողմակից ու պաշտպանն էր. Ալ ժխտի
իր գաղափարախոսութեամբ եւ փորձառու-
թեամբ, ոչ ժխտի իր կենդանական նը-
կարագրին ազդեցութիւնն որ, այլ եւ քա-
ղաքական եւ կենցաղական հարեցումն-
ով ոչ կրնար իւր ժխտին եւ սխալին
մէջ արտաքին տիրապետութեան քա-
ղաքացիական շարժումը: Արարիչ առաջադեմ-
րէն եղած հրահանգները մէկ էր վերա-
հաս աշխատեցը, ոչ քաղաքական, ոչ
առումական, ոչ կենցաղական: Կր-
նական մտկեցութիւնն էր պարզապէս:
Ներսէս խաւիսի միջոց եւ քաղաքացիա-
կան, իրաւամբ կրնար խորշիլ իր հա-
րկնէն հրաւիրել այդ աստիճանը (14):

Արարչից զարեւել անկեղծաբար,
կէ տիտի Հայաստանի վրայ յարձակիլ
660 թուականին: Միւս կողմէ, Ներսէ-
ս. վախճալով Հայաստանի խաւիսի
պարագիծ Քաղաքաւ Եղաւորի վրէժ-
խնդրութենէն, հայրապետական աթոռն
ու Զուարթնոցի լիութեան զարեւել
յանքով իր անկեղծաբար Թաւառաւ Թ-
խաւից եղեւորագործին, Մաքրիմաւ յոյն
զորավարին հետ կէ փոխիլ Գ. Պաշտ,
հրահանգ ընդ նմա ի հաստանդանագործի
(Մեղրեւ), յառաջով հետ կորչոյրին հետ
նոր հարապարտութեան մէջ յանգիլ: Բայց
պատմութեմբ եւ նախնիքն զստ աստիճան
արդիանց մէջ լիցցաւ մեղք յերկի: Ներ-
սէս Գ. ի որդան առնն Գ. Պաշտ Ժողով
ընտրել Սերեւս լի հրահանգ, միւսին թէ իր
լուսնա կերպէն հետեւեցնելով՝ երկուս լի-
կցաւ ու վերադարձաւ իր անկեղծաբար
Յայտ զիւրը ու հետ աղբիւս վեց աս-
տի, միւսին Քաղաքաւ Եղաւորի մէջ:
Այդ միջոցին, անկեղծաբար Թաւառաւ Ե-
ղեւորագործ, Ներսէս Գ. ի հրահանգներու-
մէջ կէ շարունակել Զուարթնոցի լիութե-
անը, մարին հրահանգ լիցցաւ զՄար-
տիրոսին (այսինքն Զուարթնոց կենդ-
անի):

միւս, միւս էր նա ի Յայտ (Պարզան
պատմել Զարեւորագործին):

Հարեւել անկեղծաբար Արարչից ի-
րաւորութեմբ՝ Յայտից լուսնաւ խաւիս
միւս կէ լուսնաւորին անկեղծաբար այդ կա-
ղաքական, քանի որ, միւս կողմէ, ի-
րանց ու Ներսէսի պատմութեանմէջ կէ
պատմութիւն: Ներսէս Գ. պատմելով ու-
սիթէն, 660 թուականին վերադարձն
վերադարձաւ Դաւիթ, կէ վերադարձն
հայրապետական աթոռն եւ շարունակե-
լով Զուարթնոցին լիութեանը, զար-
եւել 660 թուականին:

Իսկ 661 թուականին ու Ներսէս Գ.
Երեւել կէ վեղ իր մէջ:

Հետ անկեղծաբար թէ Ներսէս Գ. Զ-
ուարթնոցին զստ լիցցաւ Մ. Մարտին կէ-
ղեցին Դաւիթ մէջ, Մ. Մարտին կէ-
ղեցին Լուսնաւորին կալանաւորման վար-
դին վրայ եւ հարեւելագործին մէջ՝ Զ-
ուարթնոց կենդանիքին վեց:

Զուարթնոցին նմա այդ լիցցաւն ու
մէջէն, — զանէ կալանաւորման վեղէն
մէջ — կանգնաւ լիցցաւ Զաւար, հետեւ-
որ զԴաւիթ է Ներսէս Գ. ի այլ լից-
ցաւական աշխատութեանց լուսն կա-
ղաք մէջ կողմէ:

Այս աշխատութեան սկիզբէն ինչպէս
ընդհանր, Զուարթնոցին անկեղծաբար
վարդն է կէլիսնիքին լուսն զիւրեւոր
հետեւ զվեղն արեւելց, որեւէ կենդանիք
լիցցաւն է Արարչից զաւարն մէջ:
Միւս Զաւարն կենդանիքին ու վեղէնը,
մեկ հետեւ, լիցցաւն են յարեւելց
վարդին եւ պատմութեան մէջ: Ներսէ-
սի պատմելով, նախ միւսանութեանը կա-
ղաւորել լիցցաւն իրաւոր մէջ:
եւ երկուսը, լուսնաւ անկեղծաբար
կէ պատմութեանմէն լիցցաւ ու կենդանիքին
ընդհանր այլանցիկ թշուառութեան զմէ:
Զուարթնոցն ու, հետեւագործ Արարչի-
ցան զաւարն մէջ զանկեղծաբար, Ներսէ-
ս Գ. հարեւելագործն որպէս լիութեան վար-
դան էր զարեւել յարեւելութեան մէջ:

(14) — Ազգայնաբան, Ա. Խաւար,
տեղ էր 727:

Անտեսպէս Զուարթնոցը ետան էր Համեմատաբար բարձրագոյնը բլուրի մէջ կոչել: Պարզ ամառ էր ու անմարդաբնակ: Միտք կաթաղկոտը եկեղեցիքի շուրջը պաշտօնու ծառեր և աշխիւն անկէ տառա, գարգաթից լընկովորը և Քառաթի գեմէն ալ չոր քրիկ տառա: Ձմեռ չորս էր զրկ Սեբեռա. նախապատարիանը անկի ժամերամանկիմամբ ասնելով՝ չէ իրեր զգեստն և արկ է գործ զամենայն վայրս առապար. աշխիւն աշխիւ և ծառատունկ և շուրջուանկ պատառաթից զանկութիմամբ զեղեցկաթի յանկուանով բարձր պարլումարն է փառա Առաւելայ: Աշխիւնը և ծառերն եկարգաթիմարիան էր կատարէ նոյնպէս նկարագրէ Յովնանկէ կաթաղկոսն ալ անշնչելով ասոնց վարայ նոյնպէս՝ գրուրատուն ծաղկացոց: Անա՛ իր բառերն ալ. Ձմեռ և կարգեալ կայսուանիք է նմա ամբարտաթիւն երգումարից ըստ պոյմանի զարգումանց և անկն չոր է Քառաթի գեմա զամենայն առապարիտ առապար զաշխումարն է գործ արկունիք, անկի աշխիւ և բարատուն ծաղկացոց:

Բանախը Կ. Բառաշխան թերառա-
ցի մեղի նկարագրելով իր կատարած աշ-
խատչությունը Զուարթնոց, կ'ըսեր թե աշ-
խատչական շրջանակներն այժմ մնացած են և
կ'երևան ինքնին լուրջ-ի պնդամեծությամբ
զուրա եկած քաղաքային թվերները, նախ-
կին իրանցիկն և լրիվապատրաստ երիտ-
ասրացիները՝ ու աշխատանք։ Ուրեմն այն
ժամանակի ամառայինները՝ ինչ որ գլխավոր
ուներ նախ քան ներքին Գ-ի շրջապատ-
ված մեծամեծները։

Կամ յիշատակեալ Զուարթեան եկեղեցին:
Այդ ժամանակվայիցէն յետոյ զարդ
անշնչեալ աշխու աշինչ շնոր գաներ
մեր ժամանակաբանեալ մէջ՝ յիշուալ ե-
կեղեցիէն չուրջ: Պէտք է մեզի ժամիկ
Թուականներուն գերազանեալ:

Նորադրին կարծիք կամ աշխատա-
թիւն Յովհ. Կոչին. Եւրիսթունեանքն
Հրատարակութիւններն են, մեր աւե-
րակներուն չորք. Աստուղղեւ Նկարա-
գրական՝ թայց շատ արեւելաւոր, զան
որ տեսը հասարակ տեղեկագրութիւն
ներէն վերջ (Եկեղեցական Քառականգնեալ)
տակեր են ասորիներ եւ Լեւոնայ ու
սուսմարտիկներ (Քարմառեալ, Մե-
րայր Կոչին. Մարգարեան, Փրօք. Մե-
րայր Կոչին. Պայթիւնայտիս Կաշիւն)
ա՛յ աւելի տեսակ կամ բարբա՛ր տե-
ւեացած զանք են Եւրիսթունեանք
կոչվէ Նկարի առնուած փաստիկներ եւ
արժանագրութիւններ: Գառմական յի-
շատակարարներ ամենաբնայ իմանցնե-
րու կը կարտին: Իսկ մեկը կամք տե-
կայի պատահաներով Շարաւորութիւնը
չենք ունեցած այդ տեսըտեղու ուշա-
գրութիւնը կենդանացնելու աստիճանը
այլ: Արդ, Եւրիսթունեան իր Վատա-
րարութիւնն Ա. Կատարին մէջ ամփո-
փումը կատարելով մեր յիշած Ժողովու-
րդներու վկայութեանց, ինչ եւս կ'ա-
ցել Զարթոնցի տեսրակները եւ Լու-
սառարակի աշտիւն կը Նկարագրէ՝ «մ
Հարստագլուխ Եւրագրագրի՝ որ տանի
մերեան թաղաք, կան ալմմ եւ երեւն
իսկ որդեւ Հիմունք կենդանայ, եւ ա-
ւելի զան գնարդաշտի՝ բարձրութիւնը
սեանցն զարկ յարտաքին կոմանայ թա-
ղաք» (15):

Եւրֆաթուհեան (Ն. Ժոս, Զաւարթու-

ሕገወጥነት ሕገወጥነት

ՀՈՒՄՐՔՆՈՑ ԵՎԼԵՑԻՆՆ ՄԱՍԻՆ

Հոնք թէ 7էն 13րդ դար ապրող ճեւ
պատմիչները — Սեբեոսէն ճինչեւ Կի-
սակոս Գաւեմեան — ինչպէս թուի

(15) — Յովհ. Եղիշով. Եռնիս-
թուհեան. Ստորագրութիւն Կոստանիկէ
Էջմիածնի եւ հինգ գաւառոցի Արարա-
տայ. Էջմիածն, 1842, 44 285-290:

ցով կը գրառուի Լ. Չ. Ալիշան (16)։ Ճիշդագրութիւններու վրայ յիշատակ կարծիքներ են իր յայտնած ժառանգը։ Այսպէս, ըստ իրեն՝ Արարացիէ Երզ գարու կէսին և Սրբ. քննիչը քանկեցին ժեր կնիկեցինը։ Ահաւարք աշխատանքովը քննիչն ալ կարծես ալ գործածած պէտք է ըլլաւ Զուարթնոցը։ Անիկ վերջ ալ կարծիքն ալ կը յայտնէ թէ, կնիկեցին վերանորոգուի է։ Ալիշան կը կրկնէ նոյնպէս Շարխաթաւեանին կատարած Զուարթնոցի փշտակներուն նկարագրութիւնը։

Ճամանակագրական կարգով յետոյ կու գայ Թ. Թաղանտեանին իխտա այր մկրտար յոյանոցը մարտն Ամասթիին մէջ, մշուարթնոց կնիկեցին վերանորոգով։ Երբ կնիկեցին նկարագրենք, պիտի պատահէ յայտարար (Թաղանտեանին այս աշխատանքին, Ահաւարք աշխատանքին շարքէ կնիկեցապատանեց աւելի յետոյ, Մեարդ վարդն ու Յուսիկ կոյսիւ լիւնեցինք արդէն։ Այժմ կը ժայ Գարեգին Առանտեանին յոյանոցը, վերանորոգի է՝ մարդոյն կայքիքիք Զուարթնոց ստուարին ժառանգ։ Համարիչի գնդապետը կը կարծէ եւ կը հաստատէ թէ մշուարթնոց իր սկզբնական լիւնեան կնիկեցի լիւր, ալ մկրտարն կամ ստանա մկրտութեան, ճիշդ համանունը եւ համարիչը Արեւմտացում գոյութեան ունեցող պատգամներովաների կամ կողմիցն պատգամներովաների։ Հարկ կ'ալ արգիւցն ալ ապացոյց եւ վերաբերիւններ որոնելու Զուարթնոցի Մկրտարան լիւնելու ժառանգ, քան ինքը՝ կնիկեցու լիւնը իր մեծով եւ իր դժբախտի ստով, լիւնը մէկտեղով գոյութեան ունեցող մեծ առաջնով, որ վեր է աւելն ապացոյցից։ Զուարթնոց ստով կնիկեցու է վերանունը Ահաւարքում, քաղց շատ ծաւ Ահաւարքում,

ճամնիւով մեծ առաջնով՝ սկզբն լիւնելով եւ համար, մի անկիւնում, նոր փոքր առաջն զնիւով (17)։ Զուարթնոց մկրտարն եղած ըլլալու միջոցն առաջին սկզբն կողմերի մեծով արդէն Մեարդ վարդի աշխատեց լիւնելով. միւր է եղել առաջնին նպատակը. աւելին առաջին միջոցն է՝ որ կնիկեցու մկրտութեան սկզբնական առաջնը աշխարհ, ժամանակը երբ է նկատի ունենալ ստուարի կար յատկապէս, որ ընդարձակութեան է յիշատակական մկրտարն կարած կնիկեցինքի յատկապէս։

Անշուշտ այս բոլորը, որպէս պատճառ - քանտարական պարտականք, Ահաւարքական են յայտն միւր երկրորդական նշանակութեամբ ներկայացող, քանի որ կանխը կնիկեցինք յատկապէս, կատարուածն ու գնդարանատեան գարգարանքներն են և ստանցով ալ անկիւն յարկապէս է արդէն Հայոց գնդարանատեան փառքն ու պատկը ըլլալու գաղափարովան։

ՋՈՒԱՐԹՆՈՑԻ ՓԼԱՏԱՐԿՈՒՆԷ ԳՈՒՐՍ ՆԱԼԵՆ ԻՐԵՐԸ

Ըսինք թէ Յուսիկ վարդ. Գոստեանի նախամեծութեամբ սկսուած Զուարթնոցի գնդական աշխատանքները սկիզբ առին 1900ի գարնան։ Առաջին ուսուցչ, այսինքն Մուսիս ամբիւն միւրն Յուսիսի վերջը արդիւնքը եղաւ անկեղծութեան շատ աւելի. միւրամեծով երեսուն եկան կնիկեցինք լիւնեանն ու ներքին թամանները։ Յաջորդաբար կոչուած առաջին յայտարար եկան Զուարթնոց յատկապէս նախ իր արծառակերտ խաղանքը, խաղալի աղփայտներն եւ նուարի վրանած հրաշալի գարգարան գաղանքը, նորակերտ սրկները, կնիք-

(16) — Այլապատ. — Վեհապի 1890-
էջ 244-246։

(17) — Գիտութեան եւ Արտեսի
Տեղեկագիր. Թիւ 1, Երևան, 1926- էջ
104։

նական Մարք Սեղանը, ժողովի խաչը, Յախրադարտը անկի գտեցա՝ թաշ յարանեմ եկեղեցով Քաշիկ վարչ-ը թաշու եւ ժաղից եկեղեցիին երկրորդական ճանաչը, զգիտարազե Ջուարթնային կից գոյութիւն ունեցող կաթողիկոսարանին ընդարձակ շինութիւնները, Փլատակներուն առկէն զուրս եկաւ նախդեւ քաղէ մեծ ցաւակուտի ճամբոյց մը 1,25x1,25 մէթր մեծութեամբ, մէկտեղը լրիւնակածեւ փարսում, որուն կիցրանական քանին վրայ քանդակուած են առանկերկու շտապիկները, իսկ առեց ալ ծալքերուն՝ փորագրուած են Ա.Ռ.Գ.Վն մէջեւ ժԲ. Լամարները, իսկ ճամբայոյցին որսուցին լճը խառնին վրայ ալ քանդակներս արձանագրուած է Մազմաթի Լեւոնեայ առեւը։

(ԱՂ)ԱնԹե(Ս)/ՅԵՆ Ա(ԹՏԷ)Բ Ա(ՄԵ)Ն /ԱՄՆ ՍԹԻ(ԲԲ) Ի (ԺԱՄ) ԸՆԴՈՒՆԵ(ԼԻ)։

Մեզի նաեւ յիշեալ նախադասութիւնը գիշ մը տարբեր է, այսինքն՝ «նաղաթե կարգին առ Տէր ամենայն սրբոց ի ճով ընդառնելը»։ Ամուշտ խնդրելը այս ընկն գտնադասութեանը մէջ չէ, ուրեմն ո՛վ որ եկեղեցիին ճառին անցնէր, ճամբայոյցին նախով պիտի կարգար ու անդրադասուար ըրիտանկական այդ յուշիչ պատուերին։

Փլատակներուն առկէն երեսուն եւ քան նախդեւ քանդակ եկեղեցական այլ իրեր, ինչպէս կաւեւ ամաններ, երկաթի կտորներ, խաչքար, քանդակ մեծութեամբ երազներ, խառն միջեւ փոքրիկ անոթներ, խանձաւ ու փաշտացած եկեղեցական զգեստներու եւ լապիկներու մնացորդներ, կանթիկներ, ջուեր կախելու յատուկ պղինձ կեռեր ետալն։

Իսկ կաթողիկոսարանին ներքնափոսերուն մէջ ալ գտնուեցան մեզի ի հարաներ մէջը ինչան եւ այլեւս քարացած Լազուստիկներով։ Այդ կարաններ

ընէ մին աւազաներով Լազ մը կը դարանակեր որ, ըստ Քաշիկ վարչ-ի այդ արեւուն կատարած մեկնութեանը, մէթ է։ Մեարդ վարչ-ը կը վիայէ թէ «Այդ քանդակածը վաւում է եւ անուշ Լառ անքն»։

ՋՈՒՆԻՍԴԱՅԵՆ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

Միջեւ Լառ եւ մեր ներկայ ուսումնասիրութեան յախոյ Բ. քանանուածը (Ջուարթնայ եկեղեցին՝ արուստի անապիտակ), ինչպէս կը անանուի, արդէն քառակնին Լարուստ եւ այլապես անդեկուսթիկներ կան Ջուարթնայ եկեղեցիին յուրի։ Բայց այս յուրիին մէջ կը պահել ամենականաւը. այսինքն լինեց պիտեր թէ Ե՛րբ եւ ի՞նչ դարադաներու առկ փլաւ եկեղեցին։ Մարդուած ենք յոր մը քաղելու Լամար գարնանը մեր ճառանապիկներուն ճառ ապուսինքն։

Արազեւ, գիտեց թէ Սրբ գարուն անդի ունեցաւ աշխարհառաւան Լախայ երկրաւոր մը մեր Լաշքինիքին մէջ։ Այդ աղան են փլաւ Դաւիթ Լախաւոր Ս. Դրիգար եկեղեցին։ Լառ Թալմա Արեւուսիի վկայութեանը, Գիւրգ Բ. կաթողիկոսը արկուած Եկեղ Դաւիթ եւ եկաւ Լաւառաւանքաւ Ջուարթնայի կից Լերսեւ Դ. Տաշեցիի կառուցած կաթողիկոսարանին մէջ. «Եւ Թաղեայ զնապէն ի Դաւիթ երեսն ընդեկաւ ի Նոր քաղաքին ի մեծ եկեղեցաւն որ յանուն սրբին Դրիգարի լինեալ էր երանելոյ Տեառն Լերսեւի Սրբորդի Լաշք կաթողիկոսին։ Սրբ Գիւրգ Բ.ը կրնայ Լաւառաւանք Լերսեւ Դ.ի լինելու առանց կաթողիկոսարանին մէջ, ուրեմն պարզ է թէ Ջուարթնայը միջեւ այդ Թալմա Արեւուսիին պատմութիւնը կը Լաւի մինչեւ 200 Թաւակնաւ եւ իր գործին մէջ անխաբիւթիւն մը լի կառարեր Ջուարթնային փլաւ շլլալուն ճառին։ Եւ՛հ, կաթողիկոսն ալ իր պատմութիւն

Եւ իւր թիւը մինչեւ 925 Քաւովանը եւ Արծրանիքին նման որեւէ վառ լիւսաւորութիւն չի կատարէր Զուարթնոցին վերաբերմամբ: ժամանակագրական կարգով միայն մեր յաւերջ պատմագիրն է, Առաքիլը, որ ինչ պար յետոյ իւր գրէ թէ Զուարթնոցը կործանած էր եւ Քաղաքաւանայն Կարաւանքան ժննդարն զնձեղելն Գաղիկ Ա. (թ. 990 - 1020) Քաղաքը անոր նմանութեամբ եւ կեցեցի մէջ լինեց Անի քաղաքին Մաղկեցւոր կոչուած Քաղաքաւան մէջ. Անա իր քառերը. « Յայտ ժամանակի, յորում լիայր լլայթեամբ ամէ 1000 Ժարմանայն իմ Ժարգանայն, Տեսած մերոյ, ի վառի կայսեր յաւերջ, Գաղիկ՝ սրբոյ Լայոյ, Խորհուրդ քաղի ի յանին կաշուս՝ զնեւալին եկեղեցին, որ ի Քաղաքաւանս, սուրմբ սրբոյն Գրիգորի լինեալ, որ էր փշուս եւ կործանեալ, կանչաւ Նախանի լափով եւ յարկուածով յարգարէ ի քաղաքին Անայ, Կրտսերեալ ի կուս Մաղկեցւորսն, ի քաղաքաւանայն անգուսն, սարգանեալ անապոյս, մեծաւոր, վիճարեան, կախեալ վիճոց, Ժանուածայ քանդակաւ յարկեալ, յորանցոյց պատուանոց, երբեմնի պրտեց զքանդեց, սրեւնաւս անշխամբ զընթերթաւորեալ, զանակ զերամբարն եւ երկնամեան զեղինն (18): Գաղիկ Քաղաքը լինեց Զուարթնոցի նմանութեամբ Ս. Գրիգորը 1000 Քաւովանին. Արեւմտեայ քաղաքն արդէն Զուարթնոցը փշուս եւ կործանեալ էր: Միայն կողմն, տեսեալ թէ մինչեւ 925 - 30 Քաւովանները Լուսեալ մեր Ժամանակներէն Քովմա Արծրանի եւ Յովհ. Կաթողիկոսը Զուարթնոցը կանգուն իւր ներկայացնեն: Կործանած զիւրջը պատուած պետք է ըլլայ 930էն 1000 Քաւովաններու միջեւ: Ի՞նչ առթիւ: չնեց զի տեր: Լուս եւ արժանապատիւներն ու

Ժամանակները: Միայն Միթիթար Արեւմանցին ու անկի վերջ Կիրակոս Գանձակեցին է որ կ'ըսեն թէ Զուարթնոցը կործանած են Տաթևիները, Լուսեալն ի սակագոյն (արդեմն Արաբներու կողմէն): Կատարուած առ յիշատակութեան մեր յարկ քանակներէն Արեւմանիւն եղիւ: Սեղաւանեալ զնեւալ իւր գրէ թէ՝ Արաքսոյն իրանց սուրբն արշաւաններում մեզ չէին տա նրան, եւ ոչ էլ Լուսաւանս արշապետութեան շրջանին, ինչպէս Լուսաւանս մեզ չեն տանել արդէն եկեղեցիներէ, եւ վերջապէս եթէ նրանց կրտսեան սակաւութեամբ քանդել, կործանել են այդ եկեղեցին, ինչո՞ւ չեն անդել, կործանել ինքնանքն եւ մերմանս վանքերի սուրբները: Ամենից խաւանութեան այն պետք է Լուսեալ, որ Լուսաւաններն լուսանելով այդ եկեղեցու շինութեան նշանակելով՝ լեւել, Քաղիկ են ուղարկութիւնք եւ ինքնիրան, Լուսաւանս ու Լուսեալն լուսեալ քաղաքսն, կործանել է: Անշուստ ստիպաւ լուսեալ նշանակութեան մէջ է, քաղաքն ոչ վերջապետ. այդքան փառանկ եկեղեցի մէջ լլայտի եւ Լուսաւանս եկեղեցի՝ Լուսաւանքանութեան իւր քանակք: Իսկ լուս Այլիւսնի սարքեր մէկ վարկանքն այն Զուարթնոցը փշուս պետք է ըլլայ՝ երկրաւորքին պատուաւ: Այս փշուսն ինչ մեզ լուս է պատկերացած. վերջապէս զմարտեա երեւոյթ մէջ է որ մեր ամենին լիւսաւանքան սակաւք չի կորցած կանգուն մեզ երեւ զարեւ անկի: Մեր Զաթիկն Զուարթնոց Զարեգիթըն Ա. Լուսաւան մէջ, էլ 187 - 188, զայն Լուսեղեղում մէջ էինք սարքած Գ. Արք. Յովհ. Կաթողիկոսին Լուս: Իրեն սուսած մեր Լուսաւաններն մէկն ալ Զուարթնոցի կործանած ինչպէս իւր վերաբերել: Լուսին անշուստեամբ իր սուսած պատուաւոր Լուս անգամ մէջ եւս կ'արտայայտեն: Այլիւսն եւ այլ զմանակներ իւր իւր Զուարթնոցին փշուս

(18) — Առաքիլ, ապ. Փարիզ, էջ 274:

ՏՇ երկրաշարժին վերադարձով: Չը-
տարժեքը լինող հարստացման է որ իր
հաշիվներուն մէջ տեսուած, (զմբէթին

ծանուցութիւնը բաշխելու տեսակետով),
էն կըքսած սահմանը, հանգստի վիճակի
մէջ, քանի ՏՇ զարէն աւելի պակսէ:

Բ. Մ Ա Ս

ԱՐՈՒԵՍՏ

ՋՈՒՄԱՐՆՈՅ ԵՎԵԼՆՅՈՒՆ ՆԱՐԱԿԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ջումարթեքին փշտակները շնորհ
տեսած, նայեալով եթէ տեսած ալ ըլլա-
լինք, որպէս եկեղեցիին նկարագրու-
թիւնը հազիւ մշինը պիտի կարենայինք
քաղել: Վերեւ ինչպէս շտիք, անկիւս
էն նմանիք ալ փշտակ եկեղեցիներուն.
Հիմարաստի կործանած է եւ հազիւ
զարա կը մնա՝ հաշիւ քանի ՏՇ ցից
զանգուածներ: Ջումարթեքին վերակա-
ռուցումը կատարած է Թ. Փարմանե-
ան, իրեն պնակած ունեւարով հարստ-
ացեալ Գ. Տէր-Սարգսիանը: Ամայք մի
առ մի քննելով իւրաքանչիւր քարի թե-
կարէ ինկած պիտի ու հասակայ իրե-
րուն (եւ ունեցած որդեակած կապու-
ցութիւնը, կատարեցին լինքին վերա-
կանգնումը (ժաշկի՞՞ - զնադրութիւն):
Ուրեմն որպէս Ջումարթեքին նկարա-
գրութիւնը, տարբարած պիտի պատկնէ
միայն Փարմանեանին (եւեւութիւննե-
րէն: Անուշա քառադի կերպով պէտք
է շնորհակցիք այն բարձրը՝ — լափադրու-
թիւն, նկարագրութիւն, տեղեկագրու-
թիւն — ինչ որ կը գրէ եւ կը հշտէ մեր
մեծապաշտեղ պիտեակներ: Եր յայտա-
նը միայնակն մէջն է: Եկեղեցիին նը-
կարագրութիւնը, հասուած առ հաս-
ուած կ'աւանդէ իրեն աշխատութիւնն:
Վեկնին վրայ մասամբ սնապարս մնա-
ցած է միմիայն յառակալիքը, որուն
զբոյժ կողմն, տեղ տեղ, կը նշմարեն
սառիւններու մնացորդները. իսկ ներ-
սի կողմն գրեթէ անկում է. Եկեղեցի

ամբողջութիւնը մեծ բարակ մըն է, —
բուն սրմանցիքն 35, 75 մեթր: Արտա-
քին պատը զարեւն տեղեկանաւոր է, իսկ
ներքին բարձրոյթին կար, այդ հարա-
թեւն վրայ շարուած են 64 կիտախու-
ներ 26 սանդ. սրմանցիքով, Մկկմէ-
կէ ունեցած (հասարակութիւնները երկու
հասարակ լափերու բաժնուած են. զըս-
տեր եւ պատուհաններ զանաւոր սիւնա-
միջոցներուն լափութիւնն է 1,55 մեթր,
իսկ անմիջապէս անկող կից եղանակու-
նը 1,15: Այսպէս՝ մէկ լափ, մէկ նեղ
սիւնամիջոցներ լափադրաւոր շարուած-
ուած են ամբողջ բարձրակից վրայ: Եկե-
ղեցիին կեդրոնին հասարակ (հասարակ-
թեւն վրայ) զանգուածն են շար մեծ,
լափերուն եւ հասարակեղաւ մայր սիւ-
նները եւ այդ սիւններուն միջոցն են շար
կիտախուրակներ, որոնց մէկը զոց պատ
մըն է եւ կը կազմէ տեղանը, իսկ միւս
երեքը սիւնադարձեր են: Այսպէսով եւ
կեղեցիին ներքին մասը տապած է կի-
տախուրակներէ կազմուած խաւանն
ՏՇ, կեդրոնը ունեւարով միտաութեան
նախկին տապանը: Այս ամէն կամարե-
րուն սակ, քայքի կից զաներէն, վերեւ
ը կիտախուրակներով վերջացող եր-
կայն պատուհաններ լինուած են 1,20
մեթր լափութիւնով: Այդ զարդ սրմա-
սիւններու իւրաքանչիւր խալակին վեր,
աղեկներու միջոցն մասին վրայ քան-
դակուած են եկեղեցիի լինութեան մա-
մանակովից աշխատաւոր եկեղեցական
եւ աշխատեալան տեղերու քարեղան-
զով պատկերները, բանայի, բոյն կամ

այլ գործիքներ քանակ մեծացրին:

Մարտիանովի այս կամարները ձգու-
լին յետոյ նաև և խաղաղ քանակներով
զարգացրած զոտի *ժ* և *Է* լրջագուտի
լինելը: Այդ զոտին կամարներին քաղմը
էր. 30 սանդ. Երիզնական զմով. իսկ
զոտի կոշիկը՝ հասկիկին մեծով ավ-
փափուկով իրարու մասնաց կամարնե-
րու մէջ, իջած էին մինչև քաղմարտե-
զակ պատկերներու զլինին վերև: Այս
քանակաւորաց զոտին վեր, *ժ* և *Է* մէջ
սեղ սրբառու քաղմով պարզ ձգու-
լին յետոյ զանկուած են զանարան տե-
տով լրջանակներով քանակաւորացուած
քաղմով պատուաններ, որոնք իրենց
լրջանակներով միասին 2 մէջք տրամ-
զին ունին: Այս պատուաններն ալ վա-
րի մեծ պատուաններուն հիշը վերելը
մէկ ուղղակայնաց զմի վրայ կը զան-
կեն: Այս երկրորդ շարքի պատուան-
ներին վեր ալ գործնու մէկ մէջք ոչ-
քառու քաղմով պարզ պատ հիւսու-
լին յետոյ, զրուած է պատկը և պատկին
յետոյ տրամալին *ժ* առջ մանկոյ տանիքը:

Պարզ և նաև քանակաւորած զ-
տին վեր մինչև պատկը, լինին լրջ-
նակը փոխանակ 32ի՝ քանակած է 64
անկիւններու: Այս Պարմախ գործ-
դրութիւնով տնքան բնացի են անկիւն-
ները, որ լրջանակը անկիւնաւորուել տե-
ւելի քաղմով երևուիք ստացի է, և
այսպէսով Պարմախ եղի է խառնով
վրան զրուած քաղմովին կըստ պատկին
տակը զայնուից ստր անկիւններու տե-
նախորդ երևուիքին, և միւս կողմէ,
զիւրացուցի է նաև կըստ մանկութ *ժ*
լինելու գործնաւորութիւնը:

Այս երկրորդ պատկերու մասերն ալ
որոշ լափով քաղմարտուել յետոյ, ման-
կուած է զմիջքը, (զմիջքին հիշը քաղ-
մութիւն լափը յայտնի չէ) Լուսնա-
կանարար զնկամե, որովհետեւ տե-
տակներուն մէջն զանուած են կզմիւ-
տներ, որոնք զկողմ երկայնքը թեթեւ
կարութիւն *ժ* և *Է* ունին: Ասկէ վարելի է

հասկնել, թէ զմիջքը՝ զնկամե եղած
լրջուել և (19):

Ոչ մէկ քառ անկիւն անկիւնից Թ.
Պարմանակի այս նկարագրուած տա-
գիւրն վրայ: Այս քանակն ալ փակել
տալ որդեւ նկարագրութիւն՝ տանելը
քանի *ժ* և *Է* առջ ալ Միւրաղ վարդ-ի յոյ-
տանին. Եկնկնցու շարքը չնուած էին
լախանիս անկուիներ, որ անկնացած
տեղով քաղմացած էին եւթ տառնա-
նիցից: Մանկուի անկնակներն անկիւ-
նից մինչև եկնկնցու պատի Լուսնաւոր-
ութիւնը 10 մէջք է, ուրիշ խաղով եկն-
կնցու շարքը 10 մէջք ապա տարածու-
թիւն է եկնից:

ՅՈՒՄԱՆԻՏԱՐԻ ՍԵՏԱՎԱՅԻՆԸ

Լու, մեր ընթերցողներին կը խնդ-
րենք, ուղղութեամբ կարգալ զՋ-
արքանց Յարկիւրցի Ա. Լուսնին մէջ
մեր ստորագրած զնայական մարտա-
քաղմութիւնը և Թ. Պարմանակի
վերնացով ընդարձակ ուսումնաւորու-
թեւն մասնաւորաբար էլ 160ին 165ը:
Լու մանրամասն կերպով պարզած ենք
ընկնուտ տամար Լախանի եկնկ-
ններու յառակայններուն կողմու-
թեւն քան ինքիցը: Ուրեմն Լու ընդ
ուզի այդ տաթիւ կրկին անգամ մեր
զմանկարներուն վերահրատարակութիւ-
նը փառարէ, և կամ երկրորդական
մանրամասնութիւններու մէջ իջնել:

Այժմ զիսկեք Զուարթնցին յառ-
կայից ներկայացնող նկարը: Լու կ'ե-
րեւին՝ Ա. — տրամալին քաղմով լրջ-
զին *ժ* և *Է* — ներքին խառնեւ կաղ-
մութիւն *ժ*: Ուրեմն երկու Լուսնաւոր-
պատկան անք եկած միախառնուած են
մէկմէկու՝ մեռնելու Լուսն Զ-
արքանցին յառակայնից: Այս երկու տ-

(19) — Զուարթնց եկնկնցին. յոյ-
տան Թ. Պարմանակի: Մարտ Լուսն-
գիւր, 1905, թիւ 5, էջ 186 — 197:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ
Վերականգնող թ. թաղամասում

էնքը տեսնեց իւրաքանչիւրը տանե-
հարաք:

Բաշարէջ աւարտումս ու ճշն է
մեր ճէջ: Ասոր նախապայտուն էջ
Հանգիպեց նախ Յունաստանի՝ եւ յե-
տայ Հոռոմի ճէջ: Օրքնակ՝ այս վերջնայի
Ս. Ստեփաննոսը: Բաշարէջ առաւելա-
պէս ճիւղաւորանի Հանգամանքը ունի-
տանքով ճէկ ջանքն յիշատ ըլլալու հա-
ժար: Հոռոմի Հասերանի Ս. Յովնանի-
ոյ (Baptisterio di San Giovanni Laterano),
Ս. Կատանար Յովնանայի ճէջ երկ զա-
րան: Միւրաւորաններ զայսմիւր ունե-
ցած են նշանդէս Գիգայի ճէջ Յրդ՝ եւ
Ճիւղանցիայի ճէջ իւր զարան: Մեր
ճէջ յարան ուն Զուարթնոց եկեղեցիով
սկիզբ կ'առնէ: Ասոր երկրորդ որին-
գին էջ Հանգիպեց Աթիի ճէջ: Գաղիկ
Ա. ի յիշատ Ս. Գրիգոր եկեղեցին, (Յրդ
զարու զործ) որան փշտամանքը պե-

ղեց փրփ: Մաս 1905-1906ի տարինն-
րան: Նրբորդն է՝ զարմալ Աթիի ճէջ
Ս. Հովնի եկեղեցին (իւր զարու
զործ): ու վերջապէս Գանա եկեղեցին՝
առաւորքովան աւանդանքն զրայ:

Ինչպէս յայնք, այս բաշարէջ հա-
կանտ աւանդաւորանքին ճշ չէ. ա-
նիկա Յիւդանդիանի համար եկան ճշ-
տան է Հայաստան, եւ համ զուրկ հա-
րանէ, Սուրիայ համար, որինակ Սա-
ղմանի տանալը: Այս վերջնայի կեդրո-
նը զանապուստ էր ՄարտիկանՄարտն
ու Զապանակ Ռիստին, որոնց շարք էջ
բաշարէլին յանդապաններն ու հա-
տաւանդալ ճաշմուրդը: Արեւմտան
ճիւղաւորաններն կեդրան ալ էջ Հանգ-
չէր Ս. Խորենը եւ համ Սաղմանը: Զ-
ուարթնոցի իւրանն ալ զրեթէ եկեղեցիին
ճէջանցը զրանն էր, որեւեկան զա-
մէն յաւանքն հետո, ուրեմն ինչպէս

դարչ կ'երեւի որդին այս բաշտին, Զուարթնայի իր բաշտով մեզին սակ (նուս) է հայտնի թիւք իւր ընտել: Բայց հոս տեղիկապէս, կնքանեն տարածուող խաչանի երկարոյ յատկապէս իւր զայն հիմնովն փոխել Զուարթնային զիմազիւք: Այսմ, սեղ զմեծրս սակ, պըրպանիք խաչանի յատկապէսին մեռնի զը մեր մէջ:

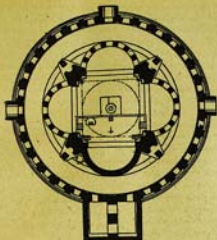
Գրիտանկութիւնը Հայոց մէջ պիտական էրանք հայտնիին տեղիկապէս մերջ, ինքնաւանկան աղթաւանկներ գրաւուցան, եւ զանեք պղտիկ փոխաթիւններու ենթարկուելէ մերջ եկեղեցիներու վերածուցան: Հիմնաւ աղթաւանկները երկար յատկապէս շինքի էին, (պղտիլիէ), ներսի կողմէն յաւաք երկու կամ աւելի պիտաւարքի կողմուտ, իսկ արտաքին կողմէն ալ՝ երբեմն զուրս ցցուտ աղթուներով: Այս զուրս ցցուտ մասերը յաւաք փոխաթիւններու ենթարկուցան, բայց վերջնական յաղթանակը տարու արեւելեան կողմէն զուրս ցցուտը՝ երբ խաչանը տնարծաղու, մաշով միշտ արեւելեան կողմը: Բուն պղտիլիէ մեռ իր բաշտ համաշխարհիկներով մշտնապես արեւմտեան գրիտանկներուն մաս եւ նախ մեռով ալ կը շարունակուի մինչեւ այսօր: Արեւելիք մէջ, Հայաստան, աղթուը միայն ընդունելով, մաշան մասերուն մէջ տարբեր համաշխարհիկներ երեւան եկան: Օրինակ՝ Թիւք բացուցան իսլամ մեռ:

Յարչ զայսմիւս ունեցող աւերակ հայտնի են եկեղեցիներուն մէջին զըրտար է հընդէ տեղեւանագիշը: Մեր պատմիկներին տեսնք իւր սակ յարչ մը եկեղեցիներու տեսներ, որանք հիմնուտ են եկեր կը զարու ընթացքին, բայց զերտաւարք ալ տարուտ տեսներին տեսնք ինչ տեսն մեղի, իսկ մէկ մասն ալ զանպէս պատմաւանկով զարչ ինչ ուսումնասիրուտ: Մեր պատ

միկներուն Թուտ եկեղեցիներն են Հոգեայ վանք, Գլախայ վանք, Ալախլատի Մայր եկեղեցի, Նըրզուտի Ս. Յովնանու վանք եւսլին: Այս տեսները նիստի տեսնելով տեղեքմ, բազմապէս Հայաստանի մէջ նախ քան Նըր զար կեղեւանտ ընտար փառացի կերպով հաստատուտ եկեղեցի լուսինք: Ամենաւին համարուտը էմիլանի կաթուղիէն է, Վաւան Մարիպոնեանի մեռով վերաշինուտ Նըր զարու կիւն ինայ (480 թուականին): Հոս զիմաւանկներու կողմէն ընդունուտ տեսնիւտն, էմիլանի մեռարին տնայնական սեղ իտալանի էր կիտարուտով վերաւարուտ քնեքով: Միայն քէ աւելիւ ներաւուտ գլուխ էր. արտաւանկս եկեղեցին տեսնուտի էր եւ զարս ցցուտ աղթանկ լուսինք:

Այս խաչանիւր զուտ հայտնի տեսնագրքութիւն մըն է, որան կողմէն եկան մաշան է նախկին ալլ մէկ զուտ հայտնի ինքնիկ արտաւարքին մը, մեր մեկնական պղտիլիէ տը: (Այս տին մաշանուտն թաշարութիւնը տեսնել զարեւել մեր ճուարթնայ Տարեգիրքին էլ 162-163 (թու):) Խաչանին ու պղտիլիէ մեկնականը միտաւարք զարեւու ընթացքին զուտ են մեր բաշտ եկեղեցական ինքնաթիւնը ընդմիջին: Հայտնի տեսն եկեղեցի, — Կիւն մինչեւ նորագիշը — փառանկ զգիտաւարքով մը տեսն իր լուսն զերեւել տեսն է, որպէս յատկապէս՝ ալ տեսնին մէկն ու միտը: Օրինակ, Անիի Մայր եկեղեցին (շինուտ 984-ին 1000 թուականներուն մէջին) ինչն յատկապէս տեսն մեր մեկնական պղտիլիէ տը:

Մտեսնելով Զուարթնային, տես ալ տարածուտ բաշտով տին լուսն եւ կան պատմաւանկուտ է մեր զուտ հայտնի, տարեւելու մէջ պղտիլ տարեւելութիւններով զարծաղուտ, ալ իս

[illegible]

շանկեր։ Այս միտառումը փառաբանում է, Զուարթնոցը փառացանոց տեսանում Հանկարիչ հարաբարագրանի կազմի ա՛յնքան ներգլանափութմամբ և ժարգիտարեն, որուն նմանը ի զուր և փնտռել ուրիշ մտազմուրզներու ճամ։ Ինչպէս քանտասեղծութեան ևս փամ զերեսանկարութեան ժէջ գրեանից ասոր գրեանի իւրայնի ևս Հայանից, այդպէս ալ Զուարթնոցով ասոր քուրդակ սէջ ներսուզած՝ ասոր Հայկական զրոշմ տունն ենք։ Բոյրարժեքաշանկերը Հայ մաքնն աղգտանիքն է, միայն ևս միայն մէր ստեղծողութեութիւնը։ Զուարթնոցը ինքի շանկնոր ալլ աղտանիքներ, միայն իր այս յատկագրիքի Հանգամանքը պիտի թուէր աղգել, անճանաչանելու իր զայսի թուինը Համայն Հայոց զեղարտանքով պատմութեան ժէջ։

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼԻԶԱՑԻԱ

Գրեթե ո՛չ ժող-ապրիւր ունիւթ ալ:

ժողով: Անհետանց ժողով ենք թողնել պաշտոններում մեզ: Միտ կողմն, եկեղեցինք ժողովունական կենտրոնն մեզն ալ զմեքին է աղվն: Շինքին լիզուլմանը հասկն կը ծարթ ու կը տարածուի, նախկին իր թիւերէ կողմը: Հայկական այլ ուսերակ եկեղեցիներուն զմեքինը, թողաւմամբ Զուարթնոցին, սեպտարտ ժողով են եւ այլ տարակուլմանը հարուստ գրականութիւն կայ ժողովմանութիւնն արտահայտի լարը: (Թեթիկ, Ենաղ, Եւաղ, Մայիկովայի, Մուս, Քայմարաշայի, Ալիան, Թարմանեան, Հ. Փ. Նուսպեանեան հայն) թայց, ինչպէս լարիք, Զուարթնոցին լարը ո՛ր մէկ գրուար յիշատակութիւն: Թարմանեանը սեպտ, Զուարթնոց եկեղեցին նկարագրած դուռն շատ մշտն է զմեքին վերաբերմամբ: Նախորդ դուռով ինչպէս տեսնեք աղվն, ասոր հայելի քանք ժողով կը հանի, այլ ալ զհամակարգարով ժողովմանը համակարգար զեւ

զամեւ, որովհետեւ անբարեկեցութեան մեծ
ընթաց գտնուած են կղմբաբեր, որոնք
զեղով երկարաժեռ թնթիւն կորսութեան մը
ունեն. առկէ կարելի է հետեցնել, թէ
զմբեթը զնշամեւ եղած ըլլալու է, թե-
ղիս եւ նոյն ժամանակին լինուած նոյն
եկեղեցեանքու զմբեթնորը միշտ կան-
մեւ ենք. Թարմանեան ուրիշ անց մը
ու թանի մը առջ կը նստի Ջուարթնոյն
որ զմբեթին. անոնք առջ փշուրը եւս.
եթի՛ք Ջուարթնոյն բոլոր զարգարանք-
ները ժուշտոյ առկիւմ ու արեւմտի
լինակին, ախրան քանդաղում պիտի
լցանուակին՝ որչափ որ կը դառնա-
նեն ներքուստ ու՛րբ տեսներու զնոյն կոմ-
ստե կրկնով նոյն զմբեթները եւ
զմբեթներու խորիխը կամոց ու՛րբ ա-
ղեղները որոնք աշտաղեն պատին զու-
գահեալան կորսութեամբ մզուած են
մէկ տիւնին զեղով միայն (30). Եւս
մայրան նիւթ ունենք Ջուարթնոյն
զմբեթին յարկ:

զոյքն պատահաններ մտնուածոյ ցան-
գախաւ: Այս բարբիթ Լեւոնութեամբ
սո՛վ էրեւոնէ ձեղապաշտէ՛լ թէ՛ ուրեմն
Զուարթեցին գործին ու բարձր էր.
Եւս սքանկոյ պատահաններ ունէր եւ
ստաւան էր՝ ցարգարան ցանգալինե-
րով: Յարանաներ վերաբաւուցած ձե-
լաւոր ու ինչպէս յառով կ'երեւի, գոր-
ծիթին թմրալիչ ժիւնոյն ստան սխա-
տար է:

ներք խառադայթման են (21)։ Այժմ գնանոնց առաջ ժխելն սկզբնադրելն։ Ս. Սոֆրա եկեղեցին կառուցուած է 522 - 537 թուականներուն, Մեծ Յաւաթնեանի որով։ Ըստ Պրահայեանի վարչութեան, չնայն խորատարակները եղած են Ամթիմիտ Տրազպային եւ Իզմուր Մեկլիսեանին։ 558 թուականին եկեղեցին ծառայէր կրօնական է եւ միւշն 562 թուականը չնայն վերանորոգուած է։ 566 թուականին Կ. Պոլսոյ մէջ պատահած ականջի երկրաշարժ ճշ քան

(21) — Որպէս անհասկացալութիւն կայ խառադայթման եւ կռնանի դրութիւնք կայուած բացատրութեանց միւշն։ Օրինակ՝ առաւմտախորազմեր կռն եւ անոնք կ'ըսեն թէ՝ հայկական կարգիկէն իր կռնանի գրերնալը երբեք չի կրնար երկնականութի ճնայիը տալ։ միւշնդն Ս. Սոֆրան, իր մեծակառայց գրերնալը այդ պատճառքը կու տայ լիւսի։ Մեկէ հաս Քաւարքանցիմ կռնանի գրերը ճառագայրանի անտաննալ, ճայնայուցիմ Ս. Սոֆրայի գրերիմ կու աւ այժմ բազմապատկեան երկրորդիմ մաննէ։ Արց, լաւագիմ է, շատ մեր քննադատութեանը, անոն անտաննալ ճառագայրանի գրերը կայուած մեկն։ Ասիկա մեծութեան, պրոֆիլութեան, տարածան, ոչ-տարածան ըլլալու եւ կռն անկալիմ ցածութեան ու բարձրութեան կռն կայ լուսի։ Ճառագայթման շինուած գրերը չնայն կեդրանի ճառագայրանի էր գրիկ եւ ուղեղային կայմանի մը պէս շեմին բալար մայր բաժանումները իրեն կը կապէ։ Միւշնայն անոն այս մեծ գրերը շինութեան ներքնաւոր ժախտուր անրադալութեան ճշ էր վերածէ։ Պապիլի մը կըդրանը երբ գրերը մը կ'անլլաննէ, (ճիւղի մեծար) երկարանի շեմը կը կիւնէ, բայց անրադալութեան անոր մարմանայն չի սկզբնական, յան բաւով՝ գրերը չի ճառագայրնը։

զեց անտարին գրերը։ այս անգամ անոր վերաշինութեան նայը լաննանալ անտաննալ Տրազա խորատարակներն որ վերաշինեց զայն 966ին։ Ներկայիս զարմին ունեցող գրերը Տրազա խորատարակներն մեծակրն է։ Արեմն երբ 532 - 57 թուականներուն Ս. Սոֆրան էր կերտուր, միւշ կըզմէ զար ճշ վերջ, 645 - 660 թուականներուն ալ Քաւարքանց էր շինուր։

Ըսինք թէ այս երկու շինութեանց գրերները խառադայթման են։ Ճառագայրութեան նկատի աննայն, որպէս կռնանիութեան պիտէ ըստի թէ Քաւարքանցի խորատարակնալ գրերնալութեան մէջ ազգուած է Ս. Սոֆրայի խառադայթմանն։ Արաքանալն երեսը այսպէս է. միւշն իրականութեան մէջ խոր գնադանութիւններ կռն երկու գրերնալութեանց ժխել։ Այսպէս, միւշ Ս. Սոֆրայի գրերը ճառագայրն արտաքին որմանիմ ճշ լլղապատուած էր անկալի ճառակիան պատուարի ճշ վրայ, ընդհանրապէս՝ Քաւարքանցի ճառարթման կռնը ճշ վերամբարձ՝ պատուարնայ 32 կոշերու բազմանիմնալ ճշ էր լլղանալուր։ Հարկան ճարին ուրիշ ոչ մէկ կեղեկիքի գրերը անտաննալ է այս բազմակի ճառարթմանը։ մեր միւշ խառադայթման գրերները, արաքանալն թէ ներքնալն ճառագայրն պատուար ճշ ունին, այլ բաւով՝ անոնք ճառարթման ճառագայրի ճշ մէջ պարմանուած՝ խորշերու կռն մայրերու երկու ճշ լլղապատուած են։

Քաւարքանցի գրերին լուրջ այլ եւս լուրիք ճշ լուրիք։ Կրնայինք անհաւան արտադալուրի Հայց գրերնալն ընդհանուր թէ ընդին եւ նոյ գրերնալուած շինանիւթերու ծառն, աննայնալ կարենայ անազգայն կեդրալ կարգ ճշ լուրարանութիւններ եւ կռնանիւր կռնալ մեկ կռնադրքայն նիւթին լուրջ։ բայց էր պատեց թէ այս բարձր մեկն էր Էրեն երկրորդական գրերու

գրայ, Հասարակութեան Գործակալները ալ
եւս մեր աշխատանքները քննարկեցին:

ՔՐԻՍՏՈՍԻԱՆՈՒՆ ԱՐԴՄԱՆԱԿՆԵՐԳ ԵՐԱՅԱՆԵՐԸ

Քիչ ժամ երեսուցուրեքով՝ որպէս
Հասարակութեան Գործակալները եւ յարկեր
չեղող ներքինապետը այս եկեղեցիին:
Գործը Հանգչած յոր յաճանքս ըստ
մեր սխալման գրայ՝ վերահսկել իշխան
արքային մեծապետաց արեւմտեան յորս
խոյանները Համայն ազգայնականներին գրայ:
Գործերս երկուսիքն զանգուան
էին մեծապետ նկարներ եւ յանգալու
կերտ զիմանկարներ: Գործունակ ըստ
մարմնի մարտիչ խոյն, միտաւորական
եկեղեցիին լինանք զարեւմտեան Հե-
տադարանի կարմիր, զորը եւ սեւ գոյնի
բարեկէտ, զոյն իւր սրտիկէն՝ միտա-
ւորական ներքինականներն, զիմա-
նական, խաղաղութեան ազատութեանը
առաջնական եկեղեցիին ներս մանց
Հասարակութեան ներքիններին գրայ:
Այս յարկին մէջ տնայաւորական տե-
ւի ուղարկութեան գրաւող երեսուցուր
արեւմտեան խոյաններն էին, որոնց նմա-
նը կարելի չէ գտնել ոչ Հայկական ալ
եկեղեցիի մէջ եւ ոչ ալ մեզի գրաւող զե-
րիտանայ — քրիստոնէական, սուրբա-
նական, առաքական — եկեղեցական Հա-
տարակալութեանց մէջ: Այս՝ թեւաւոր-
յան ըստմարտական արեւելք տեսակ մէջ
խորհրդանշել էր զքրիստոնէական ոգիին,
Հայկական քրիստոնէութեան որ թեւա-
րաց, զմերթն է զոր էր առանկէ՝ յորս
մարտիչ մեր մայր երկրին:

Սերայից ըստման է Հայոց զե-
րիտանական ընդհանուր տեսակետով
ալ: Մեր արեւմտեան էր խորի մարտա-
կերտ, Կենդանական նմանութեանն
էին: Հայը սիրտ է քրիստոնէութեանը
իր տնայաւորական մեկն տակ, Եկեղեցին
իրեն ազգայնական, որ Հասարակութեան
պիտի խոր Խառնույն Ընդ Համբ ընդ

ուր մէջ, Կառուցում է պարզ, Հասար-
կերտ, խոյանական զիմանքով: Որպէս
արեւմտեան նման՝ զարեւմտեան մէջ
գործում: Հայկական մէջ է Երկրի Կա-
րգիւնը Մայր Եկեղեցին: Հայ արեւմ-
տեան, Երկրի Երկր, ինչ որպէս զարե-
ւմտեանը՝ մարտաւորական կենդանական
պատկերներով: Առանց փոխարկել, առ
զուգան է Երկրաւորական զիմանքով եւ
մարտիչներով: Գիւն Հայ արեւմտեան մէջ
կարծեալ իւր փոխարեւել: Հայ Հասար-
ակութեան իր երեսուցուրին ու քիմիկ
յարեւմտեան է առանկալու Հասարակ-
ականական խոյանով: Մանքանց այս
կերտ գրայ, Գործ որ Հայ արեւմտեան
Հասարակութեան է զարեւմտեան կամ մէջ
բառով արեւմտեան արեւմտեան, որ
Խառնույն ներքինութեանը էր ըստ-
արտի մարտաւորական ներքինականներով:

Մանքանց Խառնութեան արեւմտ-
եան խոյաններուն: Առանց երկու
մեկն են: Են սխալմանը (յարեւելք զե-
րիտանական զիմանք ներքինականներն
ալ) կողմներ են յարեւմտեան արեւմտե-
ան կամ խոյանով, մանքան յորս Հա-
մանք՝ — մայր սխալման — Թաւաններ են:
Կողմեր էր ներքինական երկր Երկրի
լինում մարտաւորական մէջ: Մարտիչներ,
իր Երկրիմանք Խառնութեան զարեւմտեան
արեւմտեան Կարտաւորական տեսակ մարմն-
Երկրականական խոյանի զարեւմտեան,
էր ըստն արեւելքի կողմնական խոյան-
ներս Համայն Հասարակութեանը՝ թէ
այս մեկն ուրիշ բան չէ, ըստ էր Խա-
մանքն Խառնութեան մեկով եւ
գտն փոխարեւել մէջ Թեւականական խո-
յանին, որոն կտեսնել էր զարեւմտեան
Խառնութեան մէջ: Արեւմտեան արեւմտեան տեղ
Խառնութեան կողմնական մէջ: Այստեւ
պատմականներուն տեղ կողմնական երկրի
տեսակներն գրաւեան, որոնք յարեւելք
էր բառնան: Արեւելք յարեւելք է որ Երկրիմ-
անք այս խոյանները (Երկրից Երկրի Ե-
րկր, Խառնութեան մէջ խոյանը եւ
մարմնի ընդհանրական երեսուն երեսուն) տեղ

նակում են մը անին: Գաղափարաբեկ
 յայտեր կը ցուցնէ որ այս խաղիներ
 Յաստիքնաւ մամուսկէն կանուխ չեն,
 բայց ուրախ: Գոտուածը պակեւ
 (անգիր)՝ այս մասին նշանակում օրինակ
 են, որոնք գիտեմք: (Ընդգծումներ
 մեր են): Վեպական են մը անին,
 անգիր օրինակ են: Մարկիսիսի կ'ը-
 սէ այս բարբը՝ երբ լինիմանի Անտա-
 յանը գրած օրինակ մեր արտաւոր-
 նակից մասեր վերադարձ զէրք մը
 ցոյց կու տար: Օրինակ՝ յիշուի զէրքն
 մէջ անց մը, որով ենթադրութեամբ,
 մեր արտաւորն կազմութեան շրջանը
 կ'իջնէ 10րդ դար: Նման կնշուած-
 ք մը զիմաց՝ ան իր շուրջ նախադ-
 ասութիւնները Զուարթնոցի արժանիւնը
 խաղիներուն եւ առանց ներքինը գտն-
 ւող կազմակերպ ծաղկաւազ գարգ-
 աններուն մասին:

Յնչկո շինը, երեսուրբ բացառիկ
 է եւ կարելի չէ նմանը գտնել մեկի գրա-
 ճի ճիշտանայ Լուսարարդնութեան
 մէջ:

Նիթը ժնէ մըն ալ մանրամասնիւ
 ան Յարապար խաղիները: Առեք
 եղան զլուսիններէ մնացած էին: Գնդա-
 րուածք գոտուութեամբ գրաղներուն
 լուսար Լանքանտիս են նշանակու Մու-
 զայի օրինակն ալ, որոնք միւս զլուսին-
 ըն ծանակուած էին: Բայց արժու-
 անք խաղիներ կարելի չէ գտնել (գու-
 նի մեր պրոպագանդան ընթացքին ցարդ
 լուսնիակցանք ա'լ մէկ յիշատակարանի
 մէջ) ստար որ եւ է ծաղկաւազի մաս:
 Գուցէ մանրամասնութեան մէջ լուսն
 մասական գիտնէ երկուն գան: Օրինակ՝
 ստարական մնացելի անտարան մը, որ
 գրուած է 566 թուականին եւ գոր կը
 գտնուի Ֆլորանցիայի Լուսինանան
 գրադարանին մէջ, մանրագիր կանանե-
 րը ներխաչանց զլուսնը գարգանկա-
 րուած է խաղաներով: Զորս խաղանե-
 րու օրինակուն խաղաները կնշուանկերդ
 են, գտնուած թղաններէ մնացուած,

բայց ա'լ արժանիներ: Ուրեմն այս վեր-
 լինը գուս Լուսինան անգիրարժու-
 ան մըն է: Արդէն մեր մնացելի ան-
 տարաններուն մանրամասններն ալ երբ
 լինելու մանեք, կը տեսնենք թէ ա-
 տանքէ լուսնը միւսանկերդ, թղանկերդ
 զնշանակաւազ գարգանկերէ կուտան
 են:

Տակաւին կարելի է նկատուութեան
 տանի արժանիներուն յաւարդին ընդան,
 ապրող, անթղանկաներն թղաններն ըն-
 զարնակաւանի ապարարութեան առթող
 իրենց անեք: Ձեռնի անգիրարժու-
 արանապատը ծանակուած է այն՝ ինչ
 որ թղանկան մէջ նշանուած է: Յաւոր
 զլուսնի արդէն կու տանք մեր անտակ-
 ալ այս մասին: Արդէն ըլլայ արժի-
 թի նաւի եւ խաղաղի ողորդ, այս բ-
 արբը արտաւոր փոխանցումներ են՝ կու-
 տարուած թղաններն զլուսն ծանակա -
 րարութեան կամ մանրամասնութեան:

ԱՌԻԱՐԴԱՅԻՆ ՄԱՍԻ ՍԻՆՆԻՆ ՈՒ ԱՐԴԱՐԱՐԴԱՅԻՆԱՐԴ

Գնդանական օրինակը շորս նաւ են:
 Իւրաքանչիւրին երկարութեանը՝ մաս-
 արարդն չիկ մէթը: (Արդէն զուս եւ
 ներս թղանուած մանրագիր): Իսկ առանց
 Լուսարութեան է երեք ու կն մէթը:
 Նիթը՝ բաղաւ: Լուսարանին անտա-
 րարք անտակի անաղաթ ցարը, ապա-
 կան լինիներով: Միաները, ըստ Զուարթ-
 նոցի անտարանները այցնող Լուսարան-
 րու՝ որոտուած են եւ մանր յղկուած:
 Առանց խաղանները նկարաղարդ թղ-
 անական են: Իսկ ներքի բարբի գու-
 անի վրայ Լուսարուած մանր արտա-
 րաններուն ընդանուար անգն ալ Լուսն
 մէկան է: Միաներուն մասին մանուար
 նկատուութեան մը լուսնի կատարելից:

Այժմ մանանք կնշանակն արտա-
 րանը լրջաղանց գտնին որ ծանակա-
 ւուծ էր նաւ եւ խաղաղի ողորդներով:
 Նուաք կամ խաղաղի ողորդը անաղաթ
 առաջին անգամ մեր մէջ գարնարու-

Քան ժամ սուրբ ժշ չէ: Ասոր էլ Լուս-
շիւքնք սուրբան, թիւղանգան, ա-
սորան ևւ իւր իւր չին պարսկան
գարգառանգանքուն վրայ: Ժաման-
կաբարթինը նկատի առնելով, սնուլս
պիտի ըստի թէ առիկա սուրբն ժիւր ժէշ
փոխանցում երանց ժիւր է: Երևույթին
սորսցինն է աշուկ, իսկ նոր ներքե-
նը քննեց, էլ տեսնեց թէ առն է ժ-
ղաբարդներու ժէշ սրահառադները
սպանում են, ներշնչում ախ սուրբն
ընէ՝ զոր իրենց աշխարհ ներքեւ սու-
րահում էլ տեսնին: Եղիպոսացիք ի-
րենց սանարներու Լախին քանդակ
էին տեղադր վրայ առնց Լաթիւս Ժաշ-
կը: Այսինքն եղիպոսական ժիւղաշրջն,
տեղադր քնութննն յառաջ եկան էր ին-
նարսի գարգառանս ժշ: Ասոր Լա-
խուկ, չոր տեղադրանքու կաշին
Ժաշկան ժշույթներու Լարսարադն-
աթնանց ժէշ ալ գարգառանկը փոխ-
ընում է ժիւր պատերու զինքովը:
Թուրթինը ա՛յլ սպարմը ներշնչում է
զորժադրին Լարսարադներուն: Երև-
ույթը նոյնն է Լարսի զեղարանումն
ժէշ ալ: Երջ գարուն ևւ կամ շատ աւելի
կանուխ, ժիւր գարգառանգանքուն տե-
ժիւղան սպրիւրը եղան է քնութինը:
Այս ուսումնասիրութեան սկիզբները,
պատմիչները ժէշ թերում Լաուսան-
ներով տեսնեց սրզին թէ ի՛նչպէս էլ
նկարագրին Զուրթնացը իր լընպո-
տի քնուկներովը, Ժամանարադն
Սերնուր: Ճնկնաց աշխ ևւ ծառ-
աւելան: Գարը է աշխու թէ եկեղեցին
քանդակաւորը զատն տեղեկաւորնոց
սրահառադնուր, սնուրում զինքով
սնմանացուց տեղադր վրայ առնց նը-
ան, խաղաղի ոչիւրքները իրենց նիւ-
զերովն ու սրահան, նալանքներովը:
Այլ գարգառանգանքներ Լաուս են իր-
պալս, տեղադր պատկերացումներ ըլ-
լալէ: Շղկակառանկը առն է ժիւր յարի-
ւանեց էլ պահ է իր քարտան, սնուր-
ումն կըույթը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՐԲԱՆԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

Զուրթնացը իր ընդանուր զինն-
քուն ժէշ էլ ներկայացնէ Լաւմկան, թիւղանգան, յաւան ևւ Լախան
սներս խառնուրդ ժշ: Իր նմանը գար-
նացումն չէ սուր ա՛լ ժիւր ժաղապարդի
ժաւ: Ամենն աւելի լիացում առնաց ևւ
րևույթը եկեղեցին ընդանուր նկար-
գրին է: Այսինքն կ'աղկնք եղիպոսական
յարգերուն կամ սանարներուն առնէ՝
էր էլ ժամանեց թէ ժաղապարդի առնի
կարգն ու ուժը կերպարանք սուան են
ալլ յարցումներուն: Եւ կամ, էլ զմար-
կնք յաւան ևւ Լաւմկան եկեղե-
ցներուն՝ աշխու սնմանքին կառու-
րիւթեան Լաուս իրենց ընդանուր
լիացումն Լաւար: Իսկ Զուրթնացի ալ
ժիւր էլ Լարսացնէ, Լալ սպանկը էլ
պաննացնէ, ժիւր կ'անմանցնէ՝ էր էլ
ժամանեց թէ եկեղեցին ծնունց սուան է
Լիւսումն քաղաքնակալն Լարսար-
պառան սրահան լիւսութեանց,
Ժանրակրկիւ Լալանքու ևւ Երջ գարուն
Լաւար կանխանուց յառաջան թիւ-
նիւր ժշ լարիւր: Ուրիւր ժիւր կարիւր չէ
քաղաքիւ երևույթը՝ էր սնուր Ժան-
րութեան սնուան զերթ ժշ էլ Լալ-
լիւ Լաւմանարար նկար սրահակին
սնկնաց չորս սիւներու ժիւր նման
սպանքու վրայ:

Երևույթ ժիւր ալ նախկին՝ Զուրթն-
անքն ընդէ. Լաւմանական սրահակու-
թննն է: Այսինքն Լախուկ տեղ ու
եկեղեցին կառուցանցու երկուր Ժամ-
նակմիւնքի ժշ ժէշ երկուր ընդանուր-
ներով, չնկը պահն է իր զրուրի տե-
խառնութիւնը: Լոյ սնի ժիւղաշրջան
կայ: Գարնն Լալանուրդի ժշ՝ Ժամ-
նակմիւնքներ էր սրթնան սնուան ժշ,
տեսն թէ սրզին սուար ժշ էլ պաղ-
ղայ՝ Լալանքի գալտերուն վերեւ:

ՀՐԱՆԴ ԲԱՆԹԻՆԻԱՆ

Փարիզ, 20 Դեկտ. 1943

ԵՐԱԺԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՄԻՏԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԻՐ ԿՐՕՆԱԽՈՐ ԵՒ ԻՐ ԴԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՆԵՑԱԿԱՆ ԵՐԱԺԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

Երբ կ'առնեց ճարգը իր ընկերա-
յին կամ զնգարուհառական զործունելու-
թեան մէջ, պէտք է իջնել խորը՝ դա-
նելու ամար անոր ներշնչումի եւ գաթի
զործի մզոյ պատճառն արժաւոր եւ նե-
թաւորը:

Ներկայ հոգեբանական դիտութիւնը
չ'ընդունիր արտաքին երեւոյթները զա-
տեղով միայն առ ճարգուն հոգեկան
արժէքին սահմանը: Ան էլ ճանկ խորը,
էլ միտնոյ թնայցալին խաւերու մէջ,
էլ պրպով հոն առնուական գիծեր եւ
անումի լրջանի ապագայութիւններ՝
գոյրս թերեւով երեւոյթներուն պա-
տաւոր եւ յանգեղով կործին լափով,
հզօրիտ եղբակցութեան մը:

Ուսումնասիրութիւն մը որ էլ կա-
տարուի զործի մը շուրջ, էր չի տար-
ուիր այս կերպով, էլ մայ ճակերեսու-
յին տեսութեան մը սահմանին մէջ, որ-

քան աչ զարգարուի շողշողան տարազ-
ներով ու սեղ, եւ էլ հասնի անկէր
եղբակցութեան մը:

Երբ հրապարակ էր թերուի ան մը,
իրք ուսումնասիրութեան եւ վերջումու-
մի նիւթ, պէտք է լայնամիտ եւ աննա-
խապաւոր կերպով ճանեայ անոր: Ա-
սիկա պարժան է՝ հիմնական սխալներ
խուսափելու եւ ննթական խորանարդ
մեղով գոյրս թերելու ամար:

ԿՈՄԻՏԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՍՊԱՐԵՐԸ

Վերի սահմանագիծու մայն ետքը,
հոս մենք իրք նիւթ կ'առնենք վարդա-
պետ նմանաւոր: Ան՝ մնուկով գաւա-
սն է, հայ հոգեւ հետու եւ հայ լիզան
կորակցութեան լրջանէ մը: Աշխարհի-
ցիկ ընտանիքէ մը՝ որք մնացած նախ
մարէ՛ եւ յետոյ հարէ՛: Մնալով իր աչ-

գովանեցան ձեռքը, — առանկապէս իր
 Երազընը Լոյսանութեան առարկան,
 որան թանկն խնամութեանը և ճշու-
 ժին էր պարտի առանկապէս իրը ուսու-
 նալ ինքնանքն ճշնումը, — կրան է
 քաւական գրիտները իր առանմուս,
 Լաւակն ճէլ, — ձեռքական գուրգու-
 րանքի պակաս և ևնիթական գրիտը —
 որանք իր վրայ թաղան են որոշ ապաւ-
 րութիւններ: Ինք ուրախութեամբ և ու-
 պագայի ճշ յարմը ճշնում է իր Երե-
 նական առանկն ու ձեռքապայք Կուսմա-
 յին (Քիւսմախ), երեւակայելով աւե-
 լի առանկի և քարքր լշտապա ճշ՝ էլ-
 ժիտներ ճէլ, որան առանք ճին Լաւայ
 ունէր Լաւայներ թնամանիկ լշտնէ
 կարուած այս Լաւայոր գաղութին
 ճէլ (1): Լան ուսանելու երթալ էր Լա-
 նակէր՝ եկեղեցական ապարելը ընդ-
 գրիտ: Այդ Ժամանակաշրջանին Լոյսա-
 րականութեանը քարքր ու զնաւաստան
 գիրք ճին էր, խաւայ ճին էր, ո՛ր ա-
 պարել՝ թնային է այսոր:

Յարկներ ետքը, երբ այլանութեան
 ճշ ապու Լամայ կիւս Կուսմա, առաջ
 ապրիտապի առախեան ունէր և եկեղե-
 ցականի ապրալ: Մէնալ ու Լկուս երի-
 տասարը ճշ, Լամեղ երգող: Այն առան
 ապրիտն լշր Լայ երգին ու երաժշտու-
 րեան առաքեալ Կոմիտասը: Բաւական
 Ժամանակէ վերջ, երբ Լաւայ եկեղեցու-
 ական վարդապետի առախեանքն, գաւա իր
 ուղղութիւնը և Լուրիտեցու երաժշ-
 տութեան՝ խորանալով այդ Լիւզին ճէլ:
 Իր գեղեցիկ ճարեղ պէտք է զինք ներշնչ-
 ւած ու ճշան ըլլալ թէ՛ Կրեւտարի և
 թէ երաժշտութեան ապարելին: Բանի
 որ երգի իր Լուրիտասընք առան է էլ-
 ժիտներ առաքին ճէլ՝ զնաւաստութե-
 նը ևնիթականով եկեղեցույ պետին,

(1) — Լաւ Եղգոսան յամինք վա-
 ցապետին կենսապայքիւնը ստալ: Ու-
 ռիլ աքիլ ընկալեան նշիւով մը պիտի
 յամինք այդ մասին:

Գեղար Դարդի պէս ապրիտիկ կոմիտե-
 կոսի ճշ: Որք պատանիք ճշ Լամայ Լաւ
 թնթին քան չէ այս երեւոյթը, որան
 ապրիտութիւնը զինք ապրան է Կրեւու-
 րի ապարելը վերլուստն կերպով ընդ-
 գրիտու, իսկ երաժշտութեան Լաւայն
 ու ունէր Ժաւայան է զինք ապրիտե-
 րու Լան:

Իր սկզբնական լշտնին ճէլ Կոմի-
 տաս վրդ. թնիթանքին ապրուած պէտք
 է ըլլալ Լոյսաւոր երգերով և եկեղեցու-
 ական շարականներու եղանակներով, վեր-
 ընն է որ աշխարհիկ երգերը, գրուած
 պէտք է ըլլան իր ուղղութիւնը: Ըս
 այս վերջին Լիւզին ճէլ ապրան ընդար-
 ւակ աշխատանքը և ձեռք ընդած ա-
 րդիանքն է գաւաւաւ որ ինք նկատուած
 է ընդանորապէս հայ գեղարու և ժողո-
 վայական նշիկ մեծապայք մշտնը:

Եթէ ճէլ կողմ եղանք վարդապետ
 Կոմիտասը և առանկն առի երաժիշտը
 իր աշխարհիկ երգերու Լանեղալը, Լաւ
 վերլուստն առան վրջեանք տես ապրան
 զինք գարգայեւանքն և ունիթանքն,
 առանկն Լիւզը՝ ներշնչովի կարեւոր ա-
 րդալը, որով եղան է առ Լայ կրեւական
 ու աշխարհիկ երգերու ունիթանքն:

Կոմիտաս վարդ. կրեւական կոյք Լա-
 տապի Լեւ քարք լուանքու երգեղ, առ
 խնամաստը իր և խորհրդապալ: Ը-
 կեղեցական ապարելը իր ճէլ գրու եր-
 գի ու եղանակի Լաւայը և ապագայ Կո-
 միտասի խորքը կազմեցան առաքի
 ինկարալք ու խորհրդաւոր մթնաշրթան
 ճէլ: Ան պակեց իր կրեւտարի ուխտը,
 իր աքիտը և գիրքը սքանաւոր կեր-
 պով: Ապրիտու վանական կրեւտարի
 կեանքով՝ պարզ և սնկանեղ՝ Լուրի-
 տեցու Լամայ իր երաժշտական առաք-
 ւութեան, որան խորանք Լաւաստալ
 ճշ կուս մթնիւ վերջ թնային Ս. Մե-
 րալ, ապրիտն Լայ առանքու գալիլ իր
 կոչքին ունէր Լամայալ Թաղաւորն
 ու Ս. Մանակ Լաւայալեանքն պէս Լայ
 ալանիցներ, Լայ աշխարհական և կր-

հական իշխանութիւնները՝ իրենց բոլոր
հարկաւորութիւններով: Գովառու վրդ-
շնկահատան, շահագնացու իր լը-
նագաւանն ու իր պետերին: Պէտք է յի-
շուէ իսկ Արթիւնի կաթողիկոսի եւ Ա.
Մանթաշեանի քարտայան եւ Նիթական
աղակցութիւնները՝ քաղաքային, համար
անոր սկզբնական քաջերը: Անոց շատ
թանկը պարտի Գովառու իր սուսնա-
գական լընակին մէջ: Այդ լընակին հաճ
զրկել միակ էր ան իր աշխատանքին
մէջ:

Երբ ստալին անգամ թիֆլիսի մէջ
քիմ իշուս համերդի համար, անգական
հայ մամուլը ազմուկ բարձրացուց այս
տարրապահութեան զեմ: Արթիւնի կա-
թողիկոսն էր նշելն որ իր ազատամիտ
ազիւզը միջմանց ի նպաստ Գովառու-
սի: Եւսի կաթողիկոսի հրահանգովն էր
որ, մասնակցեցաւ 1901-ին, Պերլինի
Շնդհ. Եկեղեցական երամշտական Հա-
մալումարին, ուր կարգաց ու երկն
հայ եկեղեցական կարօններ՝ ստալին ան-
գամ ծանոթացեցով հայ քննաւորին
երամշտութիւնը տարեկան: Երազա-
կան միջազգային քիմի վրայ: Սակայն
Արթիւնի կաթողիկոսի մահովը իրեն
պահանջաւ մեծ գարտիկը եւ սխաւ ի-
րեն համար անարտադրական լընակ
մը՝ Իզմիրլեանի կաթողիկոսին իր
գործին հանդէպ անեցան անտարբերու-
թիւնովը քաղաքային: Այդ պարագա-
մին իսկ լճատեց նեանք արեմը եւ անց-
նել իր գործին, և կամ, իր մայրին լնու-
հի հանդիսա պաշտան մը մեծ քեր-
իւով ապրիլ արեւմտեան պիւ:

Գովառու վրդ. զուրս եկաւ վանքին
աչ թիւ որովհետեւ մարտն էր իր մէջ ե-
կեղեցական ստալինգին հաջը, ոչ
իր լընակապարտ անշնչի գործան էր ի-
րեն համար եւ իր մեծ մեծարքն էր որ
պիտի սուսեր հան մարտով: Այդ լըն-
ակն շատեր զնից տեսան միայն երգա-
հանդիսներու ստան քիմի վրայ եւ զա-
գաւոր կապմեցին իր մասին, սակայն

ան՝ նախագի կարգ եւ արժանաւոր էր
եկեղեցական քիմի վրայ եւ՝ իր մա-
մարս եւ իր պերճարան քարտիկ: Իր
եկեղեցական պաշտանին մէջ իսկա լուրջ՝
քարտիկով կը վերաբերէր բոլոր կար-
գակիցներուն հետ, շլան անեց փո-
քաղաւ կամ վեր իրմէ, խաւարին նիւ-
թարկուէր եկեղեցական կարգաւարքին,
Լուս աւաւմարտեան էր հայ եկեղեցու
պատմութիւնը եւ անոր ծիսական արեւ-
ները:

ՆԱԽԲԵՏԻՈՐ

Գովառու երբեք փափաքը չունեցաւ
եւալլադային կամ անգլիական տի-
գաններով չտարարակու, մեծ փառա-
պիւս: պարզ եւ զեղեցիկ մակերթով,
ինչպէս էր զբոսանելու իրանի իմ-
նադիրը կամ իր նախորդը Ս. Մարգար,
Եթէ Գովառու չունենար հզոր նկարա-
զէր, կրնաւորն ներշնչու ու խորհր-
գապաշտ պիտի, իր մեծ ստալինգին
զիտակցութիւնը, կանգ պիտի անէր ի-
րեն զեմ ցրտան խուլեղաններու եւ
սպառնքեմքու առջն: Ան չունէր նա-
խանի թոյնը, որ շատերուն փառքա-
մին ու անկումի պատճառն է եղան: Գի-
տեր որ շատ անք եւ ընդարձակ գործ
մը կայ հայ երամշտութեան հանրա-
րին մէջ: Կը պարզ պիտի լուս աշխա-
տակիցներու: Կախակցէր բոլոր անոց,
որոնք բարձրութիւն ցայց կաւ ստալին
այդ ստալինգին մէջ: Մասնաւոր գործին
մանրութիւնն՝ աշակիցներ ու մշակներ
կը փնտէր՝ ապահովելու համար իր
գործին անաւանութիւնը:

Այսպէս, իր մարտը Լուրին շնու-
ցաւ ոչ նախան, ոչ ստալինգին:

Համեստ էր և անկեղծ բարբին հետ
անխորէ: Իր նկարագրին զիտաւոր զի-
ններն էին անկեղծութիւնը, մարգար-
տութիւնը, գութը, ընկերակցանութի-
ւը, համեստութիւնը, պարգաւթիւնը,
սակաւակցութիւնը, անաւանեղբու-
թիւնը, — զրամը արեւն չունէր ի-

րեն Լամար: Երբ ունէր՝ իսկ սօսը Լոն՝
ուր դէտը կար: Լուսանո ճշն էր, տե-
խանէ աշխատող, ճարտար ու փօփօլ:

Էջմիածնի իր ժողովականներուն
կողմէ ցոյց տրուած Լափառապետութիւն-
ներուն եւ նախնական զէմ խիստ ու ան-
վարկի խոցը լիցաւ յանդէս ու գրչին,
պարզ ցափ եւ զանաւթեան արտաշա-
տութիւններ ժխտի ունեցաւ տեսնել զէմ,
քաղաքակար եւ արհեստական մեղմ ճշ,
խնդիր շրտա Գալուստի արքայական կող-
մէ եղած յարձակումներուն միջոցին:

Յաւաքանութիւնը լուսնեցաւ անդի-
մալը կամ անգիտաբարեղը Եփրատա-
յու իր գաղաւարտ երգերուն: Ան՝ հայ
ժողովականը ինչ իսկ հայտարարեց
այդ շրջանին, զինքն էլ Լափառը պաշտե-
նայ ճշ աշխատեմ անգիտանքին՝ Լայ ճաղ-
վարդին, ուրիշ գալուստի դիտել գալին
միշտ մեծ կարեւորութիւններով տե-
տուած անհատներ իրեն յաւերգող: Իր
Լուսաքան էր այս: Նոյն իսկ իր Կիսմ-
զութեան միջոցին իրեն աշխատողներուն
արտաշաշտուած է այս մեղմ:

Ան լուսնեցաւ իրեն տեսնուած վար-
պետներուն գործերն ալ:

Եւ ասկանին կան ճարտար, նոյն իսկ
այսօր, որ զպատու նախնան ճշ ունին
այս իրապէս մեծ ճարտար զէմ, երբ դե-
րեղմանը անձամանակ կերպով իշտն է
զայն մեղմէ՝ պարզապէս ճշն էր անգիտ,
պաշտամունքի միջոցաւ ճշ անգիտելով
անոր անունին լուսն:

Կոմիտաս վարպետաւ երբ անեցաւ
նախնաները ու Լափառապետներ, իր
առաջնային վրայ Կիսմը ու քաղաքակար-
ներ անդի լուսն անեցաւ: Բայց ինչ ոչ
առաջիններէն տխրացաւ ու ապրուեցաւ
եւ ոչ ալ վերջիններէն չիցացաւ, գիտա-
կէն իր գործին իրական արժէքին, շա-
րունակեց անաշխատ միջոցաւ փաշտու-
մը իր Լուսնեան աշխարհին:

ԻՐ ԴՅՈՐՇ

ԵՎԻԼԵՆԱՅԻՆ ԵՐԱՆՇԵՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ

Կոմիտաս վարպետաւ ճարտար ճա-

ղաղապետ երգերու Գալուստի գաղաւ-
լիտակ լէ: Երբեք չիցի, ան նախ եւ
ստակ իրը զպարպետ տխրաւ իր առաջ-
նային Էջմիածնայ ճարտար անաշխատ
մեղմ, իր կերպը զանգով Լայ անգիտա-
կան երգեցողութեան վրայ:

Մեր արքայական եղանակներով եւս
նոյն ժամ եւ անդի ճարտար, առաջիններով
աշխատած է անգիտ Լամար Լայ երեւ-
դիցաւ ասեմին եղանակները, ճարտար
Լամար անգիտ քաղաքաւ առաջնային:

Ան անհատաւ երաւ այդ եղանակնե-
րուն մէջ մեր Կին մեղմեան անգիտա-
կան երանգներն ու Լուսնեքը՝ գիտա-
կանի ուղիով, որ անգիտներ էլ Կոմի-
տէ անգիտ Լամար Կին մեղմեանի կամ
պարտար ճշ յաւաքանակը՝ վերական-
գացաւ Կին մեղմ, ինչպէս Թ. Թա-
րանանեան շրտա Լայ արտաշաշտու-
թեան գիտարքին ճարտար մէջ: Կոմիտաս
վարպետաւ Կիսմը իրապէս, ինչն
միջոցաւ Լոն ուր երեւան դիտել գալ Կին
մեղմեանին կամ զայն անհատին եղա-
նակի անգ, որուն վրայ Կոմիտասուն
դիտել է լուսն Լայ անգիտեցողական եղա-
նակներէն մեծ ճարտ (2):

Երբ Լուսնեան լուսնեքն այս
կէտը:

Երբ իրարու ճաւ մեղմեանին լուս-
նեքն Կիսմը նախնան զպարպը եւ
ստակ եւ մեղմարդ զարաւ շրտաանեան
նախնային Լուսնեանմար ճաւան ան-
գիտ—

(2) — Ինչ կ'ընէր որ, ուրաշմա-
նայ Կիսմընէ մը լուսն է Լուսնեան-
կանայ անդի երգուած մեր յանկից
լուսնեքն անգիտաւ եւ որ կը կարծե-
ք է Կոմիտասին անգիտ, մեղմեան
լուսնեքն եղած է անդի: Եւնի ուղի
լուսնեքն մէջ անգիտ անգիտ: —

Մեր յանկից անգիտը զպարպետաւ ճա-
ր Լայ անգիտ Լուսն անգիտական, ճիշ
նախն արժէքը ճիշն եւ մեր Կիսմընէ:

երկէր երկին և երկիր
երկէր և ծիրանի ծովն
երկն ի ծովուն ունէր զկայսրքին
եղեցիկն,
Ընդ եղեգամ փռչ ծախս ելանէր,
Ընդ եղեգամ փռչ բաց ելանէր,
Եւ ի յարցն պատանկին վազէր,
Նա հար երբ ունէր,
Բաց ունէր մարտն,
Եւ աշխմէն էին արեգակունք:

Տաջ Վաւազնի Գազթան Երգեր
Այլն ծով ի ծով
Միծաղանիս ծաւալանայ յառաւուռն:
Բնքան երկերքի, վարչն ի
չքրանց կարէր:
Մոցն յուսափայլ կարմիր վարդով
լցնալ,
Մշխէն ծիրանի մանուշակի ելյալ:
Եկնալ ի կնարկէ, բարխա երով
Աստուածայնով ցնալ:
Գանար վարչն վառ առնար,
Ի վիկից վարսիցն արփենից
Ի վեր ի վերայ վարսից ծառադ
ժաղիկ ծախային:
Տաջ Աստուածունի Խորհրդեր

Բազմապեղէ մեր սնանոթ գու-
սանները մեհեման յըլանին՝ քրի-
ստեայ վանական Խորհրդայի և միւս
չարգանադիներուն հետ, և երբ յա-
նախաւթեան ժէզ կան այսպէս իրե-
րանմանութիւն՝ ինչո՞ւ սարսափալի ե-
րանակներու մասին որ կրնան մեհե-
ման փախանքուն ըլլալ եկեղեցիին, քա-
նի որ եւրի այդ ժողովուրդի հոգին է որ
ուղից դիմով ճշ կը շարունակուի երկու-
թիւն ժէզ ալ: Թէև ուսանդարս կ'ըսուի
որ բնականաբանական եկեղեցական ե-
րանակներէն մեծ շահով ազգութեան և
մերթններն ալ, եթէ ոչ երանգով, գտնի
շարքի և խղիւրդու անտակնով:

Լուսարբիլը Ընկն Երկրի մեհ-
եմաները լայն աստուածութիւններու եղ-
իքուն, յայն մասին Լոնտոնական
ները սարսափալի: Արեւն ինչո՞ւ պի-

տի շնալին ուն և եղանակները՝ Վա-
ւազնի և Անախի փառաբանութեանը
հոգրութեան, անշուշտ խաղերու յարժա-
րեցումով քրիստոնէական ազգին ու շն-
ախմանին: Շատ դժուարին գործ էր այս
կէտը գտնել և ընդելը՝ Կոմիտասի Լա-
մար: Պետք էր դիտեմանի Լամբարու-
թիւն և կամը՝ միշտ խորքը ինչն է,
գտնելու Լամար մայր երակը: Կոմիտաս
վրդ. կրնար հոգրութիւնը դուռ ալս եր-
դին՝ եկեղեցական եղանակներու մար-
տադրանման, սակայն ինչ գաւառ ուրիշ
գաւառ ճշ, եւրիստի կարեւոր և հետ-
քգրական, եւն զեղչուլի և ժողովրդա-
կան երգերու ընդարձակ գաւառ:

Եկեղեցական իշխանութեան լիա-
մանք և պահպանողական ընթաց-
քը՝ կրնալան երգերու գոյութեանը
պահելու մասին՝ զինք մզան պետք է ը-
լայ եկեղեցիին գաւառ վնասելու իր ծա-
րախն յազուրդը:

Այն միտքն այս, ուն և եկեղեցական
երանաւթիկներ իր որչա՞ մեծ ուսան՝
մշակութեան և անտակ ճշ Խորհրդանա-
թիւն ստացան՝ արժանացան վիճակի ճշ
Լուսան ըլլալով, պետք կար շատ աւելի
զգուշ և կազմակերպութեան աշխատան-
քի: Մանաւանց շարականներու իրազե-
կանքնուն (մարանշաններ) ինչպէր
կար, որ յարի և երկարատեւ ուսումնա-
սիրութեան կը կարտէր, ուրիշ վերի
կարելի էր Կոմիտասի և անմալին աշ-
խատեմով գիտանան գործի անցնել: Գնդ-
չուլի և ժողովրդական երգերը այս զգու-
սարութիւններէն զերեւ էին և իրենց
բախտին մզան, ուրեմն կարելիու-
թիւն կար ստանց արգելքի այդ երկը
մշակել:

Այս վերիին մարդին ժէզ Կոմիտասի
առնիւ յաջորդեալ յայն առաջարկը ճշ,
ու քանի՞ միջոցներու Լան, ո՞րքան ըն-
դարձակեցաւ:

Ան այդ երգերուն ժէզ գաւառ մեր
սանձալին գտնեցը, ժողովուրդի ճշ
ինքնարուի Լոնքն և Կարապետը: Թէ՛

հիսուսածքի, թի՛ հզանակի տեսակետն
սեման, գաւառ ևս պարզ էին տեսնել:
Հան ժամն ընկն ա՛յ սառնական, ա՛յ թիւ-
զանգական ևս ա՛յ աչ սարսառ-թրքական
աղբեղութիւնները, յնչդեմ փար կնկեղե-
ցական եղանակներու մէջ:

Յնասի՛ մը յարանտեսութիւնով
(intuition) որ յալար ապշանցներու ժամ
դիտել է փնտշել, գաւառ ևս, աչք ժողով-
բոցական երգերուն մէջ՝ կնկեղեցական
եղանակներու սառնարի սարքերէ մտք-
րծելու քանային: Եւ ահա թնշ փնշ յնք,
ճամբաստել աչք ժամին — «Եկեղեցա-
կան եղանակները, գաւառի մը նրանց աք-
սասքին կազմութիւնը, որը ա՛յ միայն
բարդ, ալլ զանազան տեղերի լամբմաս
զանգան զոյն ևս ճնտարմանութիւն ու-
նէր, թաւով էին սառնարմուս: Նրանց
ժամ էին թաւից եղանակներին: Միեւնոյն
ժամանակ նրանց սերուն աղեղնութիւն
ունէին մեր ժողովրդական երգերի նկա:
Ուրեմն մեր լոգնուր երամշտութեան
աղբեր դիտել լինէին կամ առաջինները
կամ երկրորդները: Եւ որովհետեւ պարզ
սրամարտութիւնն իսկ տաւով էր որ
մեր կնկեղեցական եղանակները դիտել է
տակն մեր ժողովուրդի ստեղծագործու-
թեան ժամ լինէին, ուստի ուրաջ ինտե-
քստ յարեցի զեպի աչք ուղղութիւնը:

«Եվսթեղեցի կէտն այն էր, որ մեր
ժողովրդական եղանակները, պարզ կազմ
ունէին, նուազ զարգարտուած էին, քան
կնկեղեցական եղանակները: Այդ Լանե-
լուկի քանային դիտել առջին իմ այն և-
կնկեղեցական եղանակները, որոնց տակն
պարզ էին:

«Եւ երկար որանումներէջ յետոյ
վերջապէս գաւառ աշխարհի եղանակներ,
որոնց երկու տեսակ են երկուսով, մանր
ու թթիւ: Այդ եղանակները կուրում են
տունայնակն: Մանրը նման էր իր զեղչե-
ղանքերով թրքականին, իսկ թթիւը՝
իւր պարզութեամբ՝ ժողովրդականին:
Մերկայնելով մանրերի զեղչեղանակնե-
րը, նկատեցի որ նրանց խորքով նման

են թեթիւներին: Ուրեմն՝ որոնք յառակ
երկուսով էր որ աչք պարզ եղանակները
զարգարտուել էին թրքական տեսակ՝ նրանց
Լանդիստարութիւն ևս լուսն սալու դի-
տարութեամբ, երբ մենք զննեա յառ-
նէինք թաղմանայն երգեցողութիւն: Իսկ
աչք աշխարհութեան տեղեկանքէջ ևս
զննակներն էին Պալիս սիրտցունները, ու-
րոնց տեղեկական ինքնայնեցում, Լան-
դիստարական զարգարտ, նրանց Լու-
նայն պատմականայն Լամար՝ պարզ եղա-
նակները զարշարել, քննարարել էին:
Ահա ա՛յնպէս էր մաղում տակն մեր և-
կնկեղեցական եղանակների նմանութիւնը
թրքականների նկատ (3):

Գտնուեցան երամիջաններ որ աշխար-
հին աշխատեցան ճամբաստել զայն պա-
տարապը և կնկեղեցական տարիէ կարենք
հրապարակ գնելու տեսք տեսապարթիւն
ներուն վրայէն, որոնք տափառն կա-
րում էին վարդապէն Նշարակն տեղեկ-
լու, մաքրուելու և գտնուելու, տափառն
յաղեղեցումն տակ տեսնել այն զին ու խոր-
հրապարտ սառնար որ վարդապետն են:
Շատ կապանելն է, ինչո՞ւ որ բարեւն ալ
աշխարհիկ փնտշել իմարով ու թրեւ-
մաղը Լուսակ նման՝ Լուսակ էին ինչե-
կարա՞յր տաւարներու մէջ կանախին
կրումն ապարտութիւններէ:

Եւ կը կարենեմ որ, շատ քան կը
կարենան մեր լոգնուր երգերը ինչե-
կարութեան ևս տաւարին Լանդամա-
քին՝ երբ մշտութիւն ջնջալին միջավայ-
րին Լուսակ, տաւարին որինքներու տե-
ղեկան աշխարհիկ փնտշելով ապարդի-
տու կազմէ: Այս նկատումով կարելի է
նայել նայելու զեղչական ժողովրդական
երգերու վրայ: Գտնուած վարդա-
պետ, աչք երգերուն ալ Լանդանուցան
է տեսակ մը կրանտեսութիւն լարել:
Արդէն, Լամեղաներու մէջ՝ աշխար-

(3) — «Եւսթեղեցիկ երամշտու-
թիւնը, Կ. Վարդապետ. Անտիոք, ինչ
չլլան:

43 1/2
 43 1/2

ՍՈՂՈՄՈՆ ԱՆՆԳ ՄԻԿ. ՍՈՂՈՄՈՆԻԱՆ, 1890ԻՆ, 24 ՏԵՐԵՎԱՆԻ,
ՎԵՐՅԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵԱՍ ՎԵՐ.

Հիմ թղթերու միախառնումն էին հիվանդական առաքելն ու շարավաններէն կը տարներ: Առաջ Վովոտաու վրդ. ցոյց կու տար որ Հայ ժողովուրդի աշխարհիկ եւ կրօնական կեանքի, երկու տարրերը երեսները իրարու յախըզուրթինն են, եւնի այդ ժողովուրդի տարրերը սեռեւէ ճնշում, միեւնեւի Հայերիստաններն են, արեւելք իրարու զայուսմ: Կը կոտմեն Հայ

բանաստեղծու թիւնն ու երաժշտութիւնը: Եւ իբրեւ, առէք իբ զաշխարհմեջին սրկեակ Գաբումիրզին, Կալերզին կամ Հարումիրզին գայեմեք՝

«Հո՛ր օրհնեալ է Աստուծո՛ւմ
«Յիշեալ է Աստուծո՛ւմ, հո՛ր, հո՛ր, հո՛ր,
«Այժմ, արի, քի մտաւո՛ղ, հո՛ր կըք բա՛մ...
«Հապա՛ր, եղինէ ի՞նչ առաք...»

«Տնայն ժամը կայնեցաւ ինչ.
«Ամենաբարձր կարգապահին, եւն., եւն.,
եւ կան առկառն ուրիշներ, որոնց ոչ
միայն խաղերը, այլ եւ նշանակները
կրօնական բայք իւր ունին»:

Յմարտաբար չկան վարդապետին
կողմէն նաւորի իւր ինչ անգիտութեան ըն-
դարեակ եւ որչաւ անուսթիաներ մեր ե-
կեղեցական նշանակներու եւ անոնց
թիւքիքէ մասին, նշաններն ալ նաւ ու
կուտը զբաւթիաներ են՝ ջրանոց պար-
բերականներու ինչ, որոնք նաւարու-
լով որ իւր, կարգը ձեռքէ իւր ինչնով,
զիւրք եւ կողմէն հիմնադիրը ապագայ
աւանդաւորութիւններու, ապա թէ ոչ՝
այդ երկարատեւ աշխատանքով ձեռք
բերումներն ալ կարուստի նամակ կըր-
նան քանիչ:

Երկրորդ միայն պատարագը ու-
նինք նմանապէս գաղափարաւոր, եւ որ
ամբողջացածի երկուքը լուսնի ըստ հը-
րատարակիչներու, թէն Վիտեռի 1936
Յունուարի Թիւին ինչ Ե. Պերպերան
Նաւանայ կերպով կ'արտայայտուի այդ
պատարագի մասին:

«... Եւ այդպէս ունեցանք նալ կը-
րանական երաժշտութեան կայսրութիւն
ինչ վարդապետին Հայաստանեայց Եկե-
ղեցւոյ պատարագը, ձեռնարկէ գործ,
ունեցանք շարականներէ անոնց պոետի-
լի գաղափարները: Պիտի ունենայինք
ուրիշ պատարագ իւր եւ որ զիտի իւ-
րոր, ինչպէս ինք կ'ըսէր, իր կրօնական
երաժշտութեան կարեւորագոյն երկը,
այս անգամ խառն խաւորի նամար զըր-
ուան՝ Նշանայն - վիշնայն եւ կու-
տարուան Օր. Եւ Արարիի կողմէն հը-
րատարակութեան Քաղաքի պատարագին մայր
նշանակներուն վրայ, զորս վարդապետը
կը նկատէր ամենին Հայագաւորին Հայ-
կական պատարագի նշանակները: Պի-
տի ունենայինք՝ ինչ զիտուր իրարու
հէտ (4): Այո՛, եթէ իրարու հէտ ու-

զիտուր, ձեռք զիտի ունենայինք ոչ մի-
այն Հայկական պատարագը, այլ եւ նալ
զիտուրի շարականներու մաքրութեան,
գաւառն ու Հայացան կարեւորը: Եւ ինչ
կարեւոր նմանապէս վրդ. աշակերտներ
Հայեկէն այդ նիւթին եւս, այսոր մեր
գաւառը նաւաստութիւնը՝ Հայաս-
տանեայց Եկեղեցին, իր Հայագաւորի-
ական, քանաւանդական եւ երաժշ-
տական նիւթերով՝ կը գաւառը իրարու
բարձր որակի աւանդին զիտարաւորա-
կան նաւաստութիւն իւր:

Հա՛ ինչ կը բերենք Սոփիական Մե-
լիքանի ինչ անուսթիանը—

«Նմանապէս իր նաւայը արուս-
տաւոր իւր, գաւառն թիւքերը երկր-

քիւր առնէ, եւ անմտը մտը գաւառն
եւ նման անկանկար: Ինչ քան ինչ
թէ Հնչկաստանին Օր. Ե. Արարիին
ստացան է ապէ պատարագը: Երբ եւ
չաի ինչն որ, նալ պատարագը մեր նու-
սթիանի հաւարակ կիրակիի պատարագ
է, գաւառնայն նալեցաւ եւ ապի որ եր-
գեմ նման մը կարեւոր, որուն վրայ, ու-
րախտարեանք ըստ. «Նման» որ մեր
նուսթիանի մէջ գաւառն եւ կայնական ե-
րանակները, ստանց աղանդիւր Պաւսյ
մտիկ կեղանկն:

Որովհետեւ նուսթիանի Հայերէն մեծ
մաս մը ուրաւն - կարեւոր ստիկի շափ
ստաց կարգանք եւ Պարսկաստանին, եւ
կը կարեւորի թէ աւելի նիւթն ալ՝ Դու-
քան գաւառի կարեւորն գաւառը մը ե-
կան է նուսթիան:

Գաւառն ապէ պատարագին, եւ վրա-
ստան եւ որ անոր գաւառարան մեծապի-
րը զիտուր է մեծացած ըլլալ վարդապետին
գաւառնայն մէջ: Եւ նիւսթիաններէն քա-
ւանական ապի էր որ սկսած էր այդ գա-
ռը կարգի գնալու. եթէ լրացած լի,
յուս քան ալ մեծացած զիտուր լի ըլլալ լը-
րանալու, ինչն որ ապիւր ապաւանդան
կրօնայն լի: Սակայն ուր եւ այդ մե-
ծապիւրները. նմանայն...:

(4) — Սակայն պատարագը զարեւա-

զանաթեամբ ընթերցանելի կ'ենթադրվի, պատշաճ շրջանակներու մէջ կը գնի և հասարակութեան կը ցուցադրել իրեն զեղարուհասական արժէքներ: Անկէն, մենք տեսնեց որ նա՛, Պոմիտա, վարպետ հարաբարեկոտի մը պէս աչք թնդներէն իրարու կը նշէ, աչք մենք ու վիթխարէն վերականգնելու որ, երբեք զայսթիան չէ ունեցած թերեւ: Ստեփան աչք տէնը միեւնոյն ժամանակ կ'ըսէ որ, իր ամբողջ կենսոյն ժողովըրդական երգեր հասցրելու նախքան լիակրթի Պոմիտաը իր մշակութիւններու մէջ աչ տաննելին չէ ապագայութեան լիակրթի հոգեբանութենէն, ո՛չ մէկ խաւարում, ո՛չ մէկ ազատ քաջ:

Է... Մ. Նիմաշեանը իր պատարագի յառաջարկներն մէջ կ'ըսէ. «Մենք անմարդերի առինք աչք եղանակները հայ զեղարուհի բերանին աշուղտ՝ ինչպէս կ'երգեն զիւրերու մէջ»:

Մեկտեղ յայտնի կ'երևայ՝ թի՛ ինչ և թէ Պոմիտաը եղանակները կոկեր, ժողերք են աւերադարձութիւններ, որոշ ընտրութիւն կատարած են, յանդի կարեւոր են ուրիշ փոփոխութիւններու հետ:

Ամենազգայնաւոր նորութիւնը որ կը թերէ Պոմիտա իր մշակութիւններու մէջ, լիթուրգիկի՝ զարեւոյ ընթերցանած միանալի ժողովրդական երգը թաղման զարմանքով ինչպիսի է, — երաժշտական արտիստի արեւելեան և արեւմտեան սկզբունքներէ համադրում:

Պոմիտա ո՛չ թէ թաղման ձևի մեանքն կ'ենթադրվի ժողովրդական երգը, այլ ժողովրդական երգի հոգեբանութենէն և անոր իրական կենսոյն շարժապատշաճ իրական պայմաններէն կը բխի ինչպէ իր թաղմանը: Օրինակ՝ «Անուանելի անուշը լուսնակի գիշերը նկարագրող աչք պարը, հանդարտիկ երգը քամիի սքըւզլոցի, ասիակի հայի և բլուսեան անկը ու անբոշ արեւոյնքաններու հետ կը կապուի արդէն ընտան և անբանազարակ թալիսմանի»:

Պոմիտայի ստեղծելները և պոէզի երգը, աշխատանքի պարզութիւնը, զարեւոյ անկերու ժամանկութիւնը, ժողովանք, կենդանիներու և ընտանեան ժամերու ներկայութիւնը և թալիսմանի ինչ ինչն է բնութիւն (5):

Իսկ կրթական եղանակներու թաղման մեծը ինչպէս կապուի երբ չկան ո՛չ դրամիի սքըւզլոցը, ո՛չ ասիակի ժամը, ո՛չ ընտանեան տարբեր ազգական ու ժամեր՝ ինչպէս զեղլիական երգերու պարագային: Արեւմտեան երգերու թաղման (փոխիւնիք) մեծը զարեւաւորելու համար՝ Պոմիտա պիտի գիտէր կրթական միութիւնով, վերաջականի, խորհուրդի ժամերուն, Հոս, աւա՛, զեր կընայ ունենայ վարդապետի կրթաւորի հանգամանքը:

ԱՅՄՈՒՆԱՅ ԻՐՐՈՒՆ ԵՐԳԻՉ

Պոմիտա վրդ. ո՛չ միայն բարձր արուեստագետ էր, այլ և կարող ու լուսնի երգիչ. իր զարեւաւոր կոպերը կըրկար ինչ արուեստի բոլոր նորութիւններով երգել՝ թե՛ վրայ և կրթութեան անկեղծիւներու առջին:

Այս ժամին մէջերնը 1906 Գնդաներին Փարիզ արուած Մեծ Համերգի առթիւ Le Mercure Musical թերթի դրած տեսութենէն հասուած մը. —

Պոմիտա վրդ. «Ճիշտապէս ինչ (մեզի) մէջ բարձրագոյն յազմանքի աշուղտի ներուժութեան մը, որ զրեթէ արցունք թերելու աստիճանին կը հասնէ և որուն համար հասարակութիւնը օգտիւն մը ըրու իրեն: Այնպէս աւելի զորաւոր էր քան անանչ հասարակութեան ծափերուն աղիւ խոնարհիլը՝ քաղցրութեամբ և վերութեամբ՝ սեւ բարձր վեղարին ասկ, յետոյ զարեւոյ

(5) — Պոմիտայի անկեղծադրութիւններէ մեկը, Սպիրիդոն Մեյլիս:

կրկնէր սաղն զերէն սանը, երգելով
դաշն զերթն ցած ժամով ժեն զիշու-
րու գաղտնիքն մէջ, երկրաման կա-
րկնցութեան եւ ամփոփում խոփան
շնչերով, որ աստուածային ներհաւու-
թիւնը պարտէ կ'ընեն :

Երգելու եւ ճանաչող արեւածախ
բուր երբութիւններովը երգելու ընա-
ծին եւ զերէն աշ ճշմունտ աշ յառա-
թիւնը որ, շատ զի երաժիշտներու աշը-
ւան է, ժեն շափով ոգնան է նոժիւտս
գործը տարածելու եւ իր գոտախաւ-
թիւնները նամոյն եւ գրուին զարմե-
լու, որուն փառսքը նախիկ եւրպա-
կան ճամույն մէջ կ'երեսան եւ որուն մէջ
նմայը տուիք զերը, եւ աւա ուրիշներ
եւա աշ տեսութիւնը հաստատու :

Փարիզի 1914ի Երաժշտական Մի-
ջողպոյթն Հիմնադրութեան Համաժողովն
մէջ, ուր հասարակ էին Նուրպաշի եւ
Երաժշտական ընտանիքի փրօֆեսորներ,
լսելէ զերէն նոժիւտսի նախ եկեղեցու-
կան երաժշտութեան ճամն խառնները
եւ մանուանց տնկնդրել յնոյն աշ
կտորներու եղանակները նոժիւտս վրայ-ի
կազմէ երգում՝ զեղեւանը նամու-
մը աշ եղաւ որ Հայոց եկեղեցական ե-
րաժշտութիւնը մնացած է անապարտ եւ
իբրեւ աշ կրնայ կազմել կեմունքը հին
(շափն, յաշ, սարի եւն) : Կարեւոր
երաժշտութիւններու ուսումնասիրու-
թեան... :

Սնուլու, ոչ աշ եղանակները որ,
Վարչայ տիրապետէրը կ'երգէին ամի-
րայական ինքնաշնորհում, այլ աշ եղա-
նակները որոնք վարչապետին Ողջունէն
անցած մաքրում կարելի չափով ու ի-
րենց բուն գիմնաքննը տեսած՝ մանու-
անց նոժիւտսի յեղնով երգումները :

Ասոր աշ իբր փառս, ուրիշ մէկ
գրուող մը աշն աշը նամաժողովն :

Այդ նամաժողովն յնոյն, անոր
տեղանքներուն ճանաչող ինքնաշնորհը,
նոժիւտս վրայ-ի Փարիզի Հայոց Նկե-
ղեցւոյ մէջ սարած հասարակութիւն եր-

գուն կտորները լսելէ զերէն, կ'ընենայ
փրօֆեսորներին Սուրբ զերին ստա-
նան յարուան ըստ վարչապետին :

Ձեռն գիտնք թէ Աստուան երէ Հա-
յոց մայրը յիւն, աշ արմն մայրը պիտի
լսէ :

Նոժիւտս վրայ, կ'երկնէր, երգել,
աղգել եւ նամուցի գիտնք, ինչ արգել
խորունկ նամուցում մէն եր երաժշ-
տութեան կտորներէն աղգային զերին
վրայ, աւա իր մէկ խաղը աշը ճամն :

Ձեռն մէջ երաժշտութեան վրայ կը
նային իբրեւ հանայթի եւ ճամուցի մի-
ջող մը վրայ, Բայց նախ՝ եկեղեցական
տեսակէտ երաժշտութիւնը ընկանքու-
նայով առաջ կը թեր ճողովուրդին մէջ
ճարտր ինքնաշնորհութեան եւ սերս հա-
մախքութեան եկեղեցիին շարքը, իսկ
եկեղեցիին գուրս աղգային երաժշտա-
թիւնը կը սարածէ հայրենի լույն եւ
միմիա ու պարզով պարզումներ՝ գոտ-
ախառնուող սերունդին մէջ :

Հանայթ կամ ճամուց չէր երաժշ-
տութիւնը աշ մեն հաստատուողի հա-
մար, յիշութիւն մը կ'առնէր ամենա-
պարզ երգի մը աղն, իսկ, եւ պիտի եր
տեսնէ աշը լինուց ու կտորով ճար-
ղը երգութիւն վրայ ճանաչող եկեղեց-
ւոյ մէջ, ուր լուրջ կը ճարչայնի կեր-
պով, զերացած մը, ճաշխառցած մը :

Ոչ միայն երգելու միջոցն, այլ եւ Ան-
տարանի պարզ ընթերցումը երաժշտա-
թիւն եր տնոր ընթերին մէջ, իմաստին
նամաշն եղանակ, շնչա ու շափ կա
սար ընթերցումն ու երգերուն : Ոգու-
նափն ու խաղիքը նամաժողովը կը ցա-
լէին : Այս կտորնը կը գտնուի մեր գաղ-
տններուն ճամ : Իրենց նամար եղանակը ո-
մէն ինչ է, իսկ խաղը՝ երկրորդական :
Հոյ լէ թէ երգի մը նախադասութեան
մէկ ճարը, կամ յառի մը վանելը կ'եր-
թայ փակել յախարդին վրայ, խափար-
ւով իմաստը, կարեւորը եւ կտորնը ե-
ղանակն է իրենց նամար :

Հու մէջ էր թերեւէ Կոմիտան յիշուած Ա. Օթրտկոյի ժ.՝. զորս երաժշտական մէկ պարբերութիւնը՝ «Հայ եկեղեցւոյ շարականներու մէջ, խոսքերը ունի պէտք է գրուեն անկեղծորէն աւարդութիւնը, զան երաժշտութիւնը, Տաղերուն մէջ երաժշտութիւնը պէտք է գերակշռէ, թոյլ առնել խոսքուն իմաստը խեղդելու» (6)։

Կոմիտան վարդապետ եկեղեցական եղանակներու հայտնութիւն՝ ուր շատ ընդարձակ դաւաճ էր հայ գործելու, չէր զուտ կարեւոր ստացմով ճշ աստարել, ինչպէս ըրաւ զնոյնիւն՝ «Ժողովրդական երգերու պարզութիւն, թեւ չայ շարականներու խորագրեր իմով լարել կերպով էր դաւաճել վերջերս, եւ այդ ժողովրդ մէջ քաւական յաւաճանք էր, որ մէկ հարկ պիտի սկսէր շարականներու եւ եղեւոր երգերու ընդարձակ գործիւն եւ որ քաւական գերաւանք պիտի ըլլար։

Իրմէ զաշխարհուած եւ «որդաճարտ եկեղեցական խոսքեր կան թեւ, թոյլ շատ եւաւղ անհամբ՝ քաղաւմաճ անոնց քանակիւն։ Հու յիշեց անոնցմէ գլխաւորները — Ի՞՞ ԿՈՂԱՆ ԴԱՆԱԿՈՐՈՒԱՅ Ի՞՞ ԲԵՄԱԴՐՈՒԱՅ —

Ուրախ լը Ս. Եկեղեցի (Եկեղեցական խոսքերու)։

Կարեւոր պատկաւոր (Վարդապետական)։

Որ յարմարաց հարցն որդոց (Թարգմանացական)։

Ո՞վ գարմանայի խորագրոյ (Տաղ մեկնական)։

Դնա մի՞ զարմարիչ (Զորահանք)։

Այսոր ճայմն հայրական »

Այս խորագրոյ լցաւ, Որք որ փոփոխեմ, Միշտ իմ աստանի (տաղ համական Աստղ հեղաշարքի անկաւարի)։

Յիշեցաւ ի գիւրքի, Զարթոյցնալ —

(6) — «Հայ գեղեցիկ երաժշտութիւն, Կոմիտան վրդ»։

Էրա (երգ կերպի տառուած՝ Աստու յաւաճէն աստղ երգելի)։

Լեռնիմ զնաւան (տաղ մեկնական)։

Ի՞՞ ԿՈՂԱՆ ԿԱՄ ԵԿԵՂԵՍՏՈՆ ՄԷՔ

ԴՊԻՐՆԵՐՈՒ ԿՈՂԱՆ ԵՐԴՈՒԱՄԵՐ —

Յիշմանայի, Այն ճայ ի ճայ, Հու ինչ մի պաշտաւ (Մեղեցիկներ իր կողմէ երգուած զանազան տարիներով)։

Լոյս զարմար տարք փռանց, Աստու յաւաճ, Քաւմարիմն երկրականց, ի վերինն Երաւանի (երգեր, իր կողմէ երգուած եկեղեցւոյ մէջ)։

Օրնկեցէ-Դոպնեցէ, Սարք վառուածանիմ (Մեղ. իրման ճայաւ շարական)։

Դոպնա Երաւանիմ զՅեր (Զաւրի իրման ճայաւ շարական)։

Այսոր կանգնեցաւ աստղան միշտարեւմ (Աստղ հեղաշարքի շարական, զարթոյնի կողմէ երգուած) (7)։

Ո՞ր Կոմիտան վրդ. եկեղեցական եղանակներու հայտնութիւն մէջ Ժողովրդական երգերուն քանակութիւնով ընդարձակ շարք մէջ է ասուած, թոյլ իրմով նոր երանց մէջ ներարկուեցաւ երգելու մեկն մէջ։ «Թարգմանական» —

(7) — Աստղան գարա աստղան ճայաւ է իր պատարագը։ Կոմիտան վրդ. 1909 Դիկա. 30 քաւանով էր գրէ Լ. Մեկն Տալանիմ, «Հայկական պատարագն ունիմ 7 անանկ յարմանայի դաղանական» — Կոմիտան Վարդապետ, Լ. Մեկն Տալան —։

Այս երգը պատարագներն մէկ հասին հետեւի հաղի երեսն ծաւ, այն ալ կիտարա կամ սեւադրութեան վիճակի մէջ, եւ որ կրտարանուած է Փարիզ, 1933-ին, վարդապետին կարգի աշակերտներն Վ. Սարգսեանի վերաւարտութեամբ եւ իւղեւոր աշխատութեամբ։

Ո՞րք են միւս վրդ յաղմանայի պատարագներուն ճայաղիները...։

արգելք է այդ ժուրնի ծանուցումը, սակայն պետք է ասենք զայն գնդարկածաբան ու ծանուցող սահմանը — գնդարկածաբան անտիկոնը, ասանց նախադասություն, ինչպես եղած է նախադասական հիշյալն էլ, որ զուտ կրթական կառուցումների հետ է զործը:

Իսկ գաղթականներու մէջ, պետք է աշխատել պահել, ու հայ եկեղեցական երանակներու սահմանը գիշեր արշափով գտնել որ, կրցած է վարդապետը կարգի դնել գտնելը, խնայելով անշուշտ այդ գաղտնաբաններուն վրայ յաշխուսներ կամ անհրաժեշտութիւններ ընելու վաճառութիւնը:

Անշուշտ գիտիմ գործ չէ եկեղեցական ամբողջ երգեցողութիւնները կազմել, կտնել գնելը, արքան բազմապատկ հետեւ: Միայն պատարագը ինչպէս նախ գործ է՝ եթէ նկատի առնուի անոր արարողական եւ խորհուրդի պատգամները:

Գաղթ նախադասարարական երգերուն եւ շարականներուն, շատ անկի ընդարձակ է այդ ժուրնը, թէն միայն կարեւորները կարգի դնելն իսկ երկար աշխատանքի էլ կարտի, անշուշտները մէկ կողմ դնելով: Շատ ալ գիտիմ գործ չէ այս, երաժիշտ ըլլալը միայն չի բուսիր այդ եղանակները կարգի դնելու համար: Պէտք է ունենալ սաղանց, բաժանակցական լիարժեք, ինչպէս եւ եկեղեցական պատմութեան, բանասիրութեան, սահմանադրութեան եւ հայկ. տաղաշարութեան խոր անախատիւն, միեւնոյն ասան մեզի հետ չգտն ունեցած ասոր եկեղեցիներու եղանակներու մասին եւս բաւական լայն անգիտութիւններ:

Կոմիտաս վրդ. անկէր այս բարբառ, բանաստեղծ — երաժիշտ եւ պատմագէտ — բանասէր ու տաղաշարական կտնելն ծանօթ էր ան, Կրտսեր խոր կերպով թափանցել մեր հայկերէն երգերու խնամքն եւ կառուցումներն՝ տարանջատ-

լու անոնց մէջ մուտք գտած անշուշտ եւ ասոր մասերը:

Մեր շարականներն մեծ ժառը ասանց եղանակի իսկ երաժշտութիւն էլ թուին: Մասնաւորապէս Աստուածներ նախադասները, որոնք լայնով եւ ծաղկով հիւստած են եւ որ այսօր ալ գրական յաւաքին կարենք կրնանք նշահատել գտնելը, նախ իսկ հարաւորութիւնով ու եւ է ազգի գնահատութեանը եւ թարգման (9):

Շարականներն զուտ կան եւ ասանք, երգեր, մեղեդիներ, սաղմոսներ, որոնք նախկին անին հմայիլ հիւստած եւ զմայլելի եղանակներ, որ բուն — բուն ծաղկի եւ լայն, հար եւ արեւակ էլ հաւաքալսման, հայկական բարձր ներշնչումով մը ստեղծարարական՝ Հայոս հայրին ինքնուրոյն մէկ յաղթանքի ջոյք կու տան, էլ ներշնչեն ու էլ բարձրացնեն իրենց կարգին անհնգիւն ու հաստատուող՝ ասանց մեղհութեան կամ թմբկի մէջ միանջուս զայն:

Արգիւն այս կարենք ասանց երաժշտութեան իսկ ինքնին երաժշտութիւն եւ նկարչութիւն են, հազա երբ հազին եղանակի աստուածային տարազը, էլ զտան նրկնային ու հոգեպարար, ծանուանք երբ Կոմիտաս վրդ.ի պէտք մեզի մը ծանանքին զուրբ գտն այդ երանակները մարտուն եւ զուտ:

Ինչպէ՞ս շարունակը ենթադրելու, որ Հայ. եկեղեցին շարունակութեան է

(9) — Այսօր ասանք եւ լայնի լնի արեւու երանակով,
Գովն պոյնի ի երկ,
յնաւոր ծննդեան լայն ժոյն:

Այսօր լնի արեւն երանակ լայն...
Այսօր անի երանակ լայն...
Այսօր լնի զուտ լայն ժոյն
անախատեցող...

հայ ձեռնարկն գեղարուեստական — բանականական տեսակետով: Ազգս թէ ոչ ուրիշ՝ աշխատել չարի, արհիւ ու ծաղիկ բառախօսքը ու հախութիւնը աշխարհակներուն մէջ:

Կոմիտաս վարդապետ իբր լինել առաջ մը Արարատի շնորհքին՝ հայ հագին թիւս, ասորիւնին կերպով յարգեցաւ ամբողջ հայութեան անգամանակ մէջ՝ ազգելով զայն անմահին ներշնչումով ու հպարտութիւնով: Այնպէս անցաւ մտքին անոր գարաւոր գեղարուեստը ասոր արժեքներն եւ արտաքինը:

Հայտնի լինել ու յառակ գիտաշինքը երաժշտութեան մէջ:

Ա՜հ՝ եթէ չէրաւ Լարեկացիի պէս հնչեալիմաց մը եւ չի՛ խորոյ արտիչ Կառլանց Լեւոնութեան եւ ոչորոյ ազգապէշ առ տեսող գաղտնեաց աստղաց մը, եղաւ ամբողջ ժամի թաղարար եւ Լանտարից երգիչ զմայլելի շարականներու եւ սաղերու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ: Միեւնոյն ատեն ունեցաւ Ս. Մեարդի պէս մշակութիւնը ազգային մասնագութիւնը:

ԳԱՐՈ ՌԻՇԱՐԴՆԱՆ

Թ Ո Մ Ը Ն Ո Ս Մ Ե Լ Ի Ք Ե Ը Ն

Քարերգով երաժշտութիւնը մասնագիտական չէ եղած միշտ, ինչպէս այսօր: Հին ատեն, արուեստագիտը բանասէպ, երգահան, երգիչ ու նուագանու էր միանգամայն: Դաւիթ, Քաղատը Լիւնից, ինչ յարկեր բանասէպութիւնը, ինչ զրիւր երաժշտութիւնը, կ'երգէր իր անգեղանակութիւնները եւ անոնց կ'ընկերանար սառիկով: Գեղեցիկ են Դաւիթի Սաղմունքը, իսկ անոր անգերուն ունկնդրութիւնը խաղաղութիւն ինչ յարկեր Սառիկի խաղաղայն Լուսին:

Ան զարերով ինչ շարանակաւ արուեստներու աշխատեցաւ զարմանալի:

Պնկարտն ոչիմպիական խաղերու լեռանին փողոց ինչ: Կրտի իր Սաղմունկն Սաղմունկ, ժամի շնորհակցութեամբ, իրիւր բանասէպ, երգահան, երգիչ եւ նուագանու: Պնկարտան ծագում ունի գեղարուեստի բառը երաժշտութեան եւ բանասէպութեան մէջ:

Մեր նկնդեցական Հայերն ալ յարկան են միեւնոյն արուեստով:

Յովնանիկ Երգիկացի ինչ յարկեր իր շարանակներուն եւ սաղերուն թիւ բանասէպութիւնը եւ թիւ երաժշտութիւնը, ու կ'երգէր զանոնց, Լուսնաբար մեղաւի շնորհակցութեամբ, զարմարիկ ժամով մը զար անմահացուած են մանանակիցները անոր անունին ինչ ինչով զնկնդմունքն, Բաղդիկի թանկը:

Միեւնոյն արուեստով երգած են միլլին զարու երգապիտի աշուղները (Trouvres եւ Troubadours Պրանսայի մէջ, Minnesinger եւ Meistersinger Գերմանիոյ մէջ): Գերմանացի աշուղներն երաժար էտտրամ վոն Ռիշենպիտցը Լուսինը ինչ թմայրի իր Դաննաուստ զարմին մէջ:

Հայ աշուղներն ալ ինչ յարկան են ինչ մեծով, Պնկարտ երգիչներն միեւնոյն մեր արիւրը, վառնեան աշուղն միեւնոյն Սաղմունկ — Լուսն, կամ Լուսնակի լուսնակն ու սաղանակար լեղիմանը:

Միլլին զարով ամբողջ ինչ վերջնայ արուեստներու աշխատեցաւ զարմանալի: Գերմանապէշ ինչ ինչով ինչ ինչով Լուսնակները եւ արուեստներուն ինչ զարաւարի զառական գեղեց-

կապտաթիւնը: Ժողովրդական երգը միայն իջ դաւել իր սանդղական կեանքը, անկախ՝ վերածնունդի զեղարանաւորական սեւաթիւններէն: Անուանեալ թանաքանդը իր զրէ թանաքանդութիւնը, երգանոցը իր զրէ երաժշտութիւնը, երգիչը կ'երգէ երգը եւ նաւագանան կ'ընկերանայ զարդիքով մը որ այժմ սովորաբար դաշնակն է:

Ենթերին այս գրական եւ երաժշտական յեղափոխութեան, ցնորհրդով գտնական երաժշտութիւնը իւր ցարգանայ իբր անկախ սրունակ մը ու իջ նստել ակնդարեան զեղեցիկութեան մը, լծորհի խաղաղի, գերմանացի, առաւել Փրանսացի վարդաններու:

Մեր մէջ Յաշտաուր Արզնիսն զՎերջ Հայաստանի յառաջարկին մէջ առաջին անգամ կ'արծարծէ իւր ցնորհրդով երաժշտութեան մը լարը: Երգ գորու երկրորդ կիտակ, ազգային վերածնունդի խանգալու օրերու, իւր ժողովուրդը իջ դաւ երգելու պատկերը: Բայց իւր ժողովրդական երգը անմահը իր Արեւմտահայուն: Ուստի երգանակն ու զերստան, առաջիկն ու բաժանակն, բայց իր լծակն անկապին աշխատանքի՝ երգ յորինելու, նոր կեանքի, նոր ցարգաններու լուսապատարան երաժշտութիւն կերտելու: Ի՞նչ փայլ մալ Երաժշտական Ընկերութիւնը, որուն Գնականակցին երգանակներ, բաժանակներ եւ ազգային մեծ զեմքեր, ինչպէս Գրիգոր Օսեան, Նաւապետ Ռոսինեան, Գրիգոր Աղաթան, եւ. . . եւ. . .

Այս լրջանին իջ նստելն մեզի թաղմաթիւ երգեր որոնց մահը են ազգային երգեր անուանով: Առանց միջոցի են իրենց նիւթերով. կ'երգեն միայն Ազգ. Մանկանպարութիւնը եւ Հայաստանը, զուարթ կամ սխալ շարժումով: Եղանակները նախնական են ու միջոցակն, երբեմն փոքր անուն եւրոպական երաժշտութիւններէ ու փակցուած իւր բաժնու, բայց որոնք անլուսապատար

անկախ եւ մայրապատկան: Այս անկախական միայնական զուրի ցարծոց մըն է Ազգային Մանկանպարութեան ցարծոցը, Արի՛՛, Այլկապտակէ՛:

Առանց իւր ցնորհրդով գտնական երաժշտութեան մը առաջին փորձերն են ու յառկանական՝ իբրեւ պրպտումի պրպտապատկաններ:

Այս պրպտումի լրջանը անկն պիտի երկարէր առանց Ռոմանոս Մելիքեանի, Ռոմանոս Մելիքեան ինքնակցին է իւր Բնորդական գտնական երաժշտական անկն ու անոր մեծագոյն վարդապետը:

Անոր երաժշտական զարմանկութիւնը իջ թանկի երկու լրջաններու. առաջինը՝ կ'երկարէ 1908ին 1915, երկրորդը՝ 1916ին մինչեւ իր մահը:

Առաջին լրջանի Ռոմանոս Մելիքեանը իջ ներկայացնէ երեք յառկաններ: Ա. Ան լուսնի ինքնակապ անկապականութեան, երկրորդական շլուղով առաւ փարդաններու ազգայնութեան: Անոր առաջին զարծոցը, Անան Երգը, Վարդը, Ուռնիքն, Անպատմ, եւայլն զրուած են առաւական անմահներու անով: Բ. Երգանակին ազգանքը զին իջ նստանքան ու խորացան: Ան ինքնակն թանաքանկութիւնը լուսապատարան անով: Ինք փաթթումի թանաքանկութեան ինչպէս չարդիւր լուսապարդին մարմնին:

Մտնն զիննց Երգիչը Վարդը որ զինապատկանու կողմէ նկատուած է Ռոմանոսի զուրի ցարծոցը, իբրեւ մի մեծ պրպտութիւն: Երկրորդ վարդան մարդան առաջին յառաքարութիւնն է, այնպէս փարդիկ առաւ մը մահուկն կեանքին մէջ, բայց թանաքանկը պրպտապատմ է զայն թեթեւ անով մը թէ՛ իբրեւ մեւ եւ թէ իբրեւ խորս—

Փոքրիկ տղան մի վարդ անուս,
Տեսու մի վարդ դաշնի միջին.
Վարդը անուս ուրախացու,
Մտնիկ վարդի սիրուն վարդին:

Միտան վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին.
Միտան վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Ու անհամբեր սգան պահեց,
Պակեց վարդը դաշտի միջին.
Փռլը նրան նկատե՛ր ծակեց,
Բայց էլ չպակեց իրենու վարդին:

Քննուց վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին.
Քննուց վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Բանաստեղծութիւնը գրուած է ար-
գարեւ ժամկական շաբաթ (4+4), փոխ-
նիկ սը - դան, մի վարդ սն - տա. այս
շաբաթն էլ Հանդիպե՛ք, Ժողովրդական
բանաստեղծութեան ճիշդ, որինո՛վ՝ Փէ -
լէ, Ռէ - լէ, Ռէ - լէ - լից մեռ - նե՛ր:

Լեզուն, իր յանձնարար իրականորով,
անտառ, մի վարդ, դաշտի միջին, եւ.,
եւ., ունի Ժողովրդական բանաստեղ-
ծութիւններու սեղ:

Ռոմանոսի կարմիր վարդը իր երա-
ժշտական սեղ Հասարակական լի
պատկերացներ բանաստեղծութեան խոր-
քն ու ձեւը:

Երաժշտութիւնը գրուած է յնը-
սինից միմեք կտեւով որուն յանդի էլ
Հանդիպե՛ք արամսիք կտորներու ճիշդ.
Պէ՛տեմքին գեղեցիկ Clair de Lune ը
գրուած է այս կտեւով:

Երգին առաջին ժառը արգարեւ ու-
նի արամսիք սն եւ գոյն, բարբաթին
սեւեռապատասխան բանաստեղծութեան
պիթն ու ձեւին, Բէն յետոյ Հեղինակը
կ'իթն վար իր բարեւանքն ու էլ զրէ
Թթեւ սեղ յանկերց ճը:

Միտան վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Գ — Երաժշտացեալ անտարբեր է
Հայրենի աշխարհի ժառերուն, անոր
ցուց խորքերու եւ սեղ արքերու անուշ
էրգեղարարութիւններուն: Երգանունին գար-

նէրը էլ ձգան արտաշարե՛լ ժառկա-
րին պարտաւերն ուսումնական սեղ:

Ռոմանոս Միշկեանի արտահայտե-
նաւորե՛ն եղանակը կ'անուանենք այս ըն-
դանի գործերը:

Հնարագորտար զար ճըն է լնրդ
զարը երաժշտութեան պատմութեան
ճիշդ: Գարնի է զարն անուանել ազգա-
րին երաժշտութիւններու ազգապարտեան
գարը:

Այլեւնից կ'արտապարտ արտահայտեան
երաժշտութիւնը, Գրե՛ք՝ զանկանը,
Ետին՝ յանկանը եւ Լիթուանկանը,
Կլիթա եւ Համբարտար Վեդեմարը՝
ուսումնական երաժշտութիւնը:

Լուս էր Հայ երաժշտութեան ժառ-
ան ճիշդ լնրդ գարու վերջերը: Ու
որ ճը, պատմական որ ճը, ներշնչումը
այլեւնից պարզ ու Համբարտար վանկանի
ճը խորը, նման ներշնչումներ կ'այլե-
լին ժառն պարզերուն, Համբարտարուն
եւ անորքերուն:

Մանթ է Կոմիտասի գործը. յնը-
սինից արտահայտեան ճը, — Հայ երգաց գիւտը,
Համարը՝ Հայ զրոյց գիւտին: Ու յնը-
լիս այս յնըսինից արտահայտեան, Հայ երաժշ-
տութիւնը կ'արտապարտ իր անկանի կեանքով,
որովհետեւ ջեղարարն նկարագրելը իր-
ականութիւն է երաժշտութեան ճիշդ:

Գրականութեան ճիշդ լեզուն էլ ճըն
ազգային սեւեռանները, պիւնիցարն, Բա-
նաստեղծ, զարնիցարնից բայտ այն գրա-
դանները որոնք Փրականներն գրած են,
Ժառ էլ կարեն Փրականական գրականու-
թեան: Մարջը — Արջն որ էլ զրէ անդ-
լիցին, Մարիթիմա Ետինեան որ էլ
զրէ ուսանելն, սեղ լուսին Հայ գրա-
կանութեան պատմութեան ճիշդ:

Զարներու արտահայտեան ճիշդ սեղ էլ
կատարել լեզունն զնրը: Զարն կամ Տի-
գարը Հայրապետ ներկայացուցիչներն են
Զրականի երաժշտական ջեղարարն Հան-
Լարին, ինչպիսի Գրաւան, Մուսարթի

ԾԱՄԱՆԱՍ ՄԻԿԻՏԻԱՆ (Երանի՝ Մ. Սարգսյանի)

կամ Յիմաթի Գորաթով կը ներկայացընեն որս ցեղային հանձնաբեր:

Կովխաս զորդապետ Կալասապընէ հայ ցեղին ժախը: Առ խանդավառ ժթուորաթի ժը ժէջ ապառ կը Շնէ հայ երգը ինձիաննէն Յիֆլիս, Յիֆլիսին Պոլիս, յեղաշրջելով հոգեներն ու ժխտերը, գոխելով արուեստի հանգանակները: Առ հայ երգի եւ հայ ժողովրդական բանաստեղծութեան աղբնցութիւնը կը պոսթկայ գորս ժախերու աշխարհէն ու կը սարսմուի հայ բանահիւսութեան, նըկարչութեան եւ նոյն իսկ պարի (1) վըրայ:

Այնամիտ ու խուսն արուեստագէտ

(1) — Հայ պարը կը սպասէ իր կոմիտասին՝ ցատկիւն եւ տրոսկիւն եւմար պարի ժողովուրդներու պարերու խումբակցումն:

է Ռաման Մեյքեան, այս խանդավառ ժթուորաթին ժէջ չի կրնար անտարբեր ժառ երաժշտական աղբային շարժումին հանդէպ, Կուսենայ հոգեկան ժեն յեղաշրջում ժը որ զինքը պիտի դարձնէր հայ ժնարքագի երաժշտութեան ժենագոյն զէմքը: Ռաման Մեյքեան կը վերածննէ իր գրելու եղանակը, կը պայ հայրենի աղբիւրներէն ներշնչուի անհրաժեշտութիւնը եւ 1916-ին կը համարզէ Հայաստանի խորերը՝ ժախն հանձնաւոր համար հայ զինուորացին եւ անոր երգը: Կը թափաթի անբող հանայ լըջանը, Հայոց Ջոքը, Մըւոյ Դաշուը, Կուսումնասիրէ հայ երգը, Կովխասի կըթուրթմար ու կը հաւաքէ ստառ պաշար իր ապագայ ստեղծագործութիւններուն համար:

Անցումն հայրենի աշխարհի հարազատ ապագայութիւններով ու երգեցո-

զուժեղներով, Յովսէփ Մեյքեան կը նախորդէր ազգային զարթոյնի: Բայց արուեստագիտը չէ ներգրտակեր նա ժողովրդական երգը, այլ կը ճշովէ գտնէ, այսինքն կը տակնը նոր երգ, ներշնչուեալով ժխտել ժողովրդական եղանակները: Անոր արուեստը զատուած է, նշման երգարարի վարդաններու քնարերգով զատուած արուեստին:

Այս շրջանին Յովսէփ կը գրէ երգիւ շարք երգեր, Ջառ — Վառ որոնք տեսիլք են եւ Ջնրախոսներ գոր Հրապարակիչ Պետրոսը: Ասանք են՝ Ան կախալիկ, Գիշերն եկաւ, Մանուկն ու ջուրը, Մի՛ լար (2), Ետիպ կա տառ, Ես ջրաւ եմ, Մի՛ ծիլ ա, Օրոր, եւ...:

Այս երգերուն մէջ Յովսէփ Մեյքեան բոլորովին չէ թափաւած սուս վարդաններու, Ժամաւորաբար Յիմնութի — Թորաբովն ազգեցութիւնը, Բայց տեսէր այլեւ չեն արգակուած ու չեն խնայէր լեզուակէն սեւաստակուածքիւնը:

Այս շրջանին Յովսէփ կը ներշնչուի Հայրենի աշխարհէն, կ'արտայայտէ աւելորդ լոգիկն յազումները, կը թափանցէր թանտանգութեան խորը, կը մկնիէր գոյն Համազասկան լոգերանութեամբ ու թանտանգութեան եւ երգ կը գտնան ժողով ու փնթակ:

Օրբնով՝ Մանուկն ու ջուրը —

Դու ա՛ր տարեմ կալ զամ ջրքի՛կ,
Իմ պաղ ջրքի՛կ, իմ անուշի՛կ,

(2) — Երգացանկին մէջ Մի՛ լարել կ'անուանուի «Մի՛ լար, Գանգի՛...», որովհետեւ թանտանգութեան զլխաւոր յոժատը, կեդրոնական առանցքը կը կազմէ Գանգի յայտը: Ան ջուրը կա տալ աշխարհի թանքում անցուոր ջրաւը, ինչպէս այնքան գեղեցիկներն գրած է Հայտնի իր e La vie est un rive a կարմին մէջ: Հայ թանտանգութեւն ու երգանանք կ'ըսեն, — «Էս կ'անմէն էլ իմեացք է Եպէս, մի՛ լար... կ'անցնի...»:

«Էս էն տարեմ կալ զամ մըքի՛մ,
Որ կիմ աւ նոր միմն է գլխի՛մ:

Դու ա՛ր տառն կ'ընթառ ջրքի՛կ,
Իմ պաղ ջրքի՛կ, իմ անուշի՛կ,
«Էս էն տառն կ'ընթառ զուարթ
Որ անքիմ են յուշանմ աւ վարդ»:

Հեղինակը, Յովսէփ Մեյքեան գրած է գոյն Պարմի վարդին լոգերով (4+4)՝ «Էն — ա՛ր — աւ — լին կալ — զամ լը — լին», այսինքն ժողովրդական թանտանգութեան լոգով ու աւելով, դերականութիւն է դարձեալ մանուկ ժը, արժանաւորութիւն ժը մանուկին եւ խորին, այսինքն կենցանի կախի ժը եւ անկենցան տարրի ժը միմն: Յովսէփ Մեյքեանի երաժշտութիւնը Հաւասարի մկնութեան է թանտանգութեան, պարզ ու ժողովրդական սեւով ժը երգանանք մանուկին լարցունքներուն կա տալ կենցանի, սաստառն շնոր ժը եւ խորին գառաւորաններուն՝ միարեան ու միապարզ գոյն ժը:

Ջնրախոսները գրուած են աւելորդ զատուած սեւով, զգացումներու անկնդ արտայայտութեամբ, Լոգերանութեան խոր Լուսնադրութեամբ, զուարթ եւ աղէի ներշնչումով:

Յովսէփ Մեյքեան եմեթ էր միայն իրրեւ քնարերգով երաժշտող: Անոր մահէն ետքը, կրթական գործաւորութեան որոշումով, կը ջուրկաւորուին արուեստագիտն յուր մեծագործները, որոնք կը յայտնեն թէ երգանանք մշակած է նաեւ երաժշտական տարրեր տեսէր, ինչպէս գործիական եւ Համալսարանի երաժշտութեան: Պետրոսը կ'որոշէ Հրապարակել երգանանքն յուր մեծագործները, գործաւորաբար այս երգերը լիարկանացաւ ու երգանանքն այս գործերը մեղէ կը մնան տեմեթ:

ՀԱՅԳԱՆԱԾԻ ԲԱՐՍԵՆԱՆ

Փարիզ, Օգոստոս 1942

Հայոց երաժշտութիւնը վերջին տասնամակնիկն կորսնցումը երեք ճակններ՝ ճէկը միտին արժեքաւոր: Նախ կայսրական ծառայող՝ թայց խորապիւ իրարմէ տարբեր թերթով ճը ծանրաբան զժմբեր, որոնց անկեանցումը կ'երեւի ճննչ շատ երկար տանն պիտի պոսնչ: Ճիշդ է, ներկայիս ներքը կը հասնին, թայց խորիւրդին զուր խօսումներով: Ճաննչ կննն է որ կը ծանձնեն եւ կամ, աշխարհ վարդաւանդով արտասանանան հայ կեանքը կը լլացնեն, աղաւթին երաժշտական սենն վրայ տար անտեղի ճննչ թարգմտ: Այդ անկեանցան զժմբերին տաւթիւնը կամիտան էր, լիւթ՝ 1935 Հոկտ. 21ին, Փարիսի ճէկ: Իր ժամին Ղարաբիւնջներուն ճէկ արտայայտանն են: Ներկայ հասարկի ճէկ ալ՝ տեւ կարս Աւաղանի իխտ հետաքրքրական եւ ժամբիկ ասանձաւորութիւնը: Ծախար խտարներուն ալ միշտ կամիտան ժամին յայտաններ պիտի ետրեն: Հաննչ թէ այլիս վերջնականապէս ընդունուտ էրձարտութիւն ճըն է թէ Վարդապետը լիւթապիւն եղաւ հայ երաժշտական աղաւթին սենն:

Երկրորդը Յոմանու Մեկեքանն էր, ճեան զարկնու 1935 Մարտ 30ին, Քիֆլիսի ճէկ: Այդ տաթի կզկուտ անզկութիւններ երեցան արտասանանան ժամուրնի ճէկ: Գանի ճը կենտարական յուշը՝ եւ ալցան: Միայն Յետաքրքրաւորութիւնը կրտարակնց արժեքաւոր ասանձաւորութիւն ճը, տեւ ժամին՝ Օր. Հոկտեանը Քարանանի տարազարտանքը: Ներկայ Տարեկրթին ճէկ երեցանը, զարկնու Օր. Քարանանի կողմէ զրուտ, կարելի է համարել լիւթաւորութեան ճէկ տարբեր փոփոխակը: Մեկեքանը զիտուտ աշտանակն ճէկ տարբեր անզան տարբեր անկնննէ ճը: Մեկեքանի ժամին ինչ որ կ'ուղենն ըսեն, տէ թէ՛ անկախ աշտանականքին թէ ան տաւթիւնը եղաւ որ ըսենննի անտեղը ճաւնիւմ ճը երկուտան ժարմի Վարդը, Վարդի Մալիկը, Վեաննինն ու Վերալիսի Նրդերը, միտանախ տանն զրաւակնիւրերին մին եւ զաւ 1910ին յետայ արեւելաւայ ճաւկաթին վրայ ճիպուղ աշտանակաց զիպալիտութեան որուն զախ ու ժարմին տաւղները եղան Վ. Տերան, Գ. Մակնիկան, Յոկմ Յանգուտանն ու վերջապէս Թ. Մեկեքան: Լիւթինն իլիւնը Վարան Ալմանիսը նոր լիւթ ճը զրաւ հայ ժամին վրայ: Ուրենն Արեւելաւայերաւ ժաւ 1910ին տաւմ ճաւկուտ կէս ճը վանական, աղաւթական, կննն ճաւկաղական եղանակներուն վերին լիւթուտ զժմբերը թուն արտանապիւտ յուղումին աւիլը ներարկնցին: Հոսեր ենք 1942 թուականը, թայց Գ. Մաւորիի ճը կամ Ծ. Զարենցին ենթաւողը փնտելաւ համար անզալման աշտ 1912ին տարանցին լիւթը պիտի է շուտանցին վրայ թանն: Ճիշդ է թէ Տերանը լիւթալատակ փոխնց արեւելաւայ թանտանկութեան ընթացող անկողնը, թայց անտե պիտի լի տանն Թ. Մեկեքանին թերան տանգաւորութիւնն ալ: Տերանի ՎՄ որաւ անցուտ, Վեղմաւոր, Լոգաւալարներն ու Վարկիկալ աշտան անրանները ժարպոց զգալութենն ներա

երգին շնորհի սրբազն ու խորապես ըմբռնել տալիս Թ. Մեխիթեանը եղաւ:

Աւ զերջապէս երբեք չլսել սինն է՝ Սպիրիդոն Մեխիթեանը:

Այս Թանկազին կարուստը բացարձակապէս անկէմար անցաւ մեր մէջ, Մեռաւ տն 1933 Մարտի 4ին Երեւանի մէջ, Իր անունն իսկ շատ շատերուն անձանքի կը մնայ: Պատանանքը բազմաթիւ են: Նախ Սպիրիդոնը Կոմիտասի կամ Թ. Մեխիթեանի նման լիզաւ յորինող մը: աչք պատճառաւ Նայ քննչական վարչ իրմէ շատ քան լնդադիր: Անի վնջմամբը ու քանի մը այլ ավանանք: Առանցիկ կրտ ապարտութիւն շատ քնքիւ է եղան: Կարծես թէ Եւրոմանի երաժշտութեան ազդեցութեանը առկ էրկնուտ քաղաքումնր ըլլալին: Անանիսթութեան պատճառ մը նախկին՝ քիւ Սպիրիդոնը արտասանման ուսան՝ բայց Կոմիտասի նման լիզաւ արեւմտաւայ անգլուանին մէջ: Իր երաժշտական գործունէութիւնը ամբողջութեամբ պարզակուտան կը մնայ Թիֆլիսի, Էջմիածնի եւ Երեւանի լրջապիւնն մէջ: Աւ զերջապէս այս բաղընն զեր ամենակարեւորը՝ Ս. Մեխիթեան մեր բոլոր երաժշտագէտներուն մէջնն միակն է որ լիւրի մշակման է երաժշտական գրականութիւնը, հրատարակման է բազմաթիւ գրքեր, բայց այս բոլորը գրեթէ անգրասանի է կը մնան արտասանման մէջ: Բարեբախտ զուգադիպութեամբ մը է - Ս առիթ տառն Սրեւաննն ստացան էի իր Էին թէ նոր հրատարակութիւնները, ու շնորհիւ ասանց այսօր կրնամ արտագնէ իր քննչան աշխատանքը:

Սպիրիդոն Մեխիթեանը ծնան էր Հաղարշապատի մէջ, 1888 Յնվար 1ին: Աշտնիքա՝ Պէտրքեան անւարանին: Այդ օրերուն վարժարանին երաժշտ. ուսուցիչն էր Կոմիտաս վարդապետը: Սպ. Մեխիթեանը աղջուկով վարդապետն,

կ'որչէ զերջապէս երաժշտական ասպարէզին նախնուի: Նուիրանան Փննակն անանգապութեամբ կ'երթայ Պերմանի եւ իրեն ուսուցիչ կ'ունենայ Կոմիտասի երգեմէր փրփ.ներէն: Ճաշը շէրն ու Շմիւրը, խառափելաւ ամար շատերուն վիճակուտան միակագմանի շարութիւնն, — ասիկա շատ զգալի պատկան մըն է մեր երիտասարդ երգականներուն մաս — անկախ երաժշտագիտական պարագմունքներէն, Սպիրիդոնը կը Լեանի Պերքիմի ամաշտարանին պատմա - զննարանապետն եւ զննարանատի փիլիսոփայութեան գաղտնիացրներուն: Կանգամակցի նախկին Փիլաթմանիկներու միակեան երգեցիկ խումբին ու Լան կը կատարելագործի իր ընդունակութիւնները, որոնց Լեանագոյնն իրքեւ խմբավար մէն ամաշտարանին պիտի անդնէին իր շարը:

1908ին լիզուտ Լեանութեամբ եւ իր մաղապարհին պատմար ըլլալու Լեանագով, կը վերադառնայ Կովկաս: Նախ Եւրոպի եւ վերին ալ Թիֆլիսի ներսեան վարժարանին երաժշտ. ուսուցիչը կը երաժշտակուի: Այդ քննչաւոր աշխատանքը կը ասնի 12 տարի անընդհատ:

Երբ ուղեկը Սպ. Մեխիթեանի Լեանագոյնն եւ գրական աշխատանքին ամաշտարանները կ'ունէ մէկ անկարկով, պիտի խառնենք եւ շունք թէ տն Լեանատարիմ աշտնեան ու շարունակողն է Կոմիտասի սկսած առաքելութեան: Ու արդեն այն է պէտք մեզի: Ո՞րքն աստական կամ անգանական երաժշտութիւնը այսօր ամաշտարանագոյնն Լեանագրքութեան եւ պարզութեանի ստարկալ գործան է, պատմարդ այն է որ անանց պարզին ինքնուրոյն, անփական ոն մը կրցան են ցուցարներէ տարբեր աղբերու երաժշտութեանց կողքին: Մեր ալ Լաւիական պատաննն զարա գալու միակ անապարհը այս է: Ո՞րքն ինքնուրոյնը կրցանք արժեքնէ՝ տարրը կը խմբարէ մեր ասին: Այդպէս եղաւ մեր Լաւատար

բաղադրությունը: Մենք սրբան աչ բա-
ցառիկ ապաղեղով սառը բնիկներ, այս
բարձր կնիքը ասոր ծովը թափույն
որդիակներն են: Իսկ կաթիլն ճշ խոր
հայ ծովին համար՝ արգաստերը հանա
ճշն է թվ' ճեղք եւ թվ' ուղիղներու պ-
տին: Տարիներ առաջ Վենիս նկարչին-
քու միտքիսը երբ մեն ջուցանեղիս
ճշ ճիլ հայկական արուստ կռչեղով եւ-
րպական թէքիքն ու արտաքրման ու-
սար կերպ յազգամեծութիւնը կը ջու-
ցաղեր, Վենիսի կնիքն ճեղք վրայ մի-
նաչեցան: Նրանցից նոյնն է երաժշու-
թեան կալուածին համար ալ: Ամեն
յուսկանիլն առաջ եւ վեր ազգայինն են:
Միամտութիւն է եւ մտամբ աղիտու-
թիւն կարեւիլ թվ' ժողովրդական ճե-
թիքը սահմանափակ գետին ճշն է:
Ճեղք կնք, ճիւղ Մարտիկանիլ, Մա-
նուկ աչ ծալու: Պէլլա Պարզիկ աչ
ճահմանափակն են իրցան զլուխ զոր-
նոցներ սակչեղիլ: Հեռուարսը կակար
Մանասներ եւ Վահրամ Միմանաններն
ու Մանփան կնիքաները պնդաններն են
ճեղք համար: Կրեան հմուտ ուսուցիչ-
ներ կան ճիլալ, բայց իրենց պատիւ-
րակչու կերպն աչ անպուտ է հայ ճշու-
թի, հայ սնի վերալնութեան:

Սպ. Միշիքանի գործին առթիւ
ստորեւեղայ այս խորհրդամտութիւնները
կատարել, քանի որ իր երաժշտական
գործունէութեան առաջին օրն զգաց
թվ' կամար ճշ ուղիւ կարծի խորիւս
շնորհակտի ճշ վրայ ու արագին նախ-
ուկցու ասոր կնիք գնաղներուն զոր-
նակչիլ: Տաղաւոյ յունիլ: Ա. Միտրեւ
սփարկիւով երաժշտութեան, սակ ճշ
կ'ընէ թվ'՝ Վարդիլ է սակ սմէն ար-
ուստաներու՝ բայց սակիլ դիրքի՝ ե-
րաժշտութեան ճիլն: Ուրեմն Մարտի-
կանն աչ կնիւր մե ճշ գտնիլ սակու...
բայց յորու աչ, ուղի գունիլ, սկը-
ւան գործ ճշ շարունակիլ:

Գեղմանիւթն գարնին, Շուշիի պաշ-
տանաւորութեան օրն հրատարակեց իր

առաջին գրական աշխատութիւնը, Վե-
րաժշտութեան զարգացման ինչոյնները
ճեղքանուն վերադասութեան: Առիկս
մեւով ճշ իր ազգայն երաժշտական
գործունէութեանց ուղիքին էր: Սպ-
Միշիքանն այս զգուշիւով նախ կ'ուսում-
նասիրէ եւ կը հղէ ճեղք ներկայ ճշու-
կայթին կատարած թելալըւմաները եւ
ասոր կողքին հայկական երաժշտու-
թեան կարան դիրքը: Ի՞նչ պնդ էր ճշ-
նիլ, կամ ինք ի՞նչպէս պատասխանեց
իր իսկ առաջագրած պահանջներուն:
Ինչպէս շարիք, Սպ. Միշիքանն, Գե-
ղմանիւթն վերադարձին՝ Թիֆլիսի ներ-
սիսեան վարժարանին մէջ կը նշանա-
ւոր ուսուցիչ երաժշտութեան եւ վարիչ՝
սեղույն երգչախումբին: Իսկ Շուշիին
գրած եւ 1900ին հրատարակ հանած Վե-
րաժշտութեան զարգացման ինչոյնները
ճեղքանուն զգուշիւով արժարեան հար-
ցերուն նախ ինք կը սկսէ զբաղելն պա-
տասխանել, լծակնով շատ պատշաճ
գործունէութեան ճշ: 1912ին կը հրա-
տարակէ Վրաստանից Նրպեղալութեան
երկուսոր ճանկավարժական աշխատու-
թիւնը: 1914ին՝ Վեմանական աղիւնդու-
թիւնը հայ երաժշտութեան տեսականին
վրայ հմուտեց տեսութիւնը: 1916ին
կը թարգմանէ Ռ. Ճուրի Վերաժշտու-
թեան Պատմութիւնը: Այս գրքին կը
կնէ նախկին իր կողմէ խմբագրուած
Վնայից երաժշտ. պատմութիւնը վեր-
նագրով ուրուագծային ճեղքարութիւ-
նը: Առիկ վերջ տարիներ անընդհատ կը
ստորադիլ յայտնութիւն երաժշտագիտու-
կան յոյսաններն արեւելահայ մամուլին
եւ պարբերական թերթներուն մէջ: 1900-
ին, զգուշիւով՝ Վնայ ժողովրդական եր-
գերի կամմանները, 1903ին՝ Վրաստա-
նի անդնագործութիւնների տնայիլը:
Իսկ իր ճանուցին երկու տարի վերջ
ալ, Միշիքանն Փնտի շարքին՝ Վերա-
ուսպին հայ երաժշտութեան պատմու-
թեան ճեղքները հատարը:

Այս ճեղք յիշատակած դիրքերով

Սպ. Մեյիքեան թաղամթիւ երաժշտական շաբլի խնդիրները զննութենէ կ'անջնէ: Ասանց թաղին ալ ունին ժամապիտական թեւթ:

Սպ. Մեյիքեանի այս գրութիւնը որ խառնութեանց կնիքաւորման ժամանակն էր՝ Վոժառար նման, զանի արեւելեան թաղամթիւ ժողովուրդներու երաժշտութեանց մէջէն ինչ որ ինքնիկ է ու զուտ հայկական: Այս ժողովուրդները իր զննողի թուին անցած են Հայոց երաժշտութեան թի՛ւնն եւ թի՛ւնը որ թաղամթիւ կենտոն խնդիրները:

Այստեղով չի լրանար Սպ. Մեյիքեանի թերտ անհրաժեշտութեանց հայ երաժշտութեան զարգացման: Անկեա՛ւ ալ անկի ժամանակ, անհրաժեշտ նկարագիր ստացող համընթացաբար աշխատանքի մը լրանցում: Այսինքն՝ Վոժառար նման լինելով հայ գիւղերու մէկ կողմէ միւսը, մէկ կողմէն միւս կողմէ, հասնոց, ժամապիտակ եւ կնիք թաղամթիւ հայ ժողովրդական երգեր: Վոժառար վրայ իր առաւելութիւնը այն եղանակով, որ իր հետ պաշտօնացի ժամապիտակ գործիք մըն ալ, որով երգերը նշանակուցան իրենց թմբակաւորման կազմութեամբը:

Համեմատելով մերական ստացումն համապատասխանութեան անհրաժեշտութեանց, մինչեւ ներքին թաղամթիւ հայ ժողովրդական երգերուն թիւը կը հասնի 2500ի: Բայց զարթոնաբար այս պատկանելի հարստութեան 552 հասն է որ ցարկ պաշտօնական են: Այսպէս, Կոմիտասէն (պաշտօն) 300 հասն, Սպ. Մեյիքեանէն՝ Միքայէլի մընքն վերնադրով 182 հաս, եւ զարմեայ նոյն արեւմտագետի եւ Վանայ մընքն շաբլի շաբլի ժամապիտակ Գ. Գարաշէանի՝ 100 հաս: Երկուստեքն մէկ այս 552 հասն 500ը յայտնուած են Մայիքեանի Մեյիքեանի հաշուութեամբը: Եթէ Կոմիտասէն 300 նշանակուցան, զարգացումը իր մեծութիւնը հարստութեան է 32 երգ՝ երեք ժողովականներու մէկ ամփոփ

ուած: Անոյ ժամանակն Յաննան խառնը՝ 35 երգ՝ (ինչ անարարներու մէկ): Իսկ ժողովուրդը 255 երգերը Սպ. Մեյիքեանի ժամանակէն Կոմիտասէն ընդարձակեալ եւ պահած, 1933ին զանեց իր ժողովուրդի Մոսկուայի մէկ, երաժշտական ժամանակներով: Այսինքն ներքինի Հայաստանի պաշտօնական ժամանակն ժողովականութեան մեծութիւնը մէկ պահ կը կենան 2000 հայ ժողովական երգեր: Այս մեծածախ աշխատանքին 1000 հասն զարմեայ Սպ. Մեյիքեանի խառնութեանց կը պարտին, իսկ ժողովական կենան ալ՝ 5 - 6 երաժշտականներու:

Սպ. Մեյիքեան այս գլխաւոր պատճառով երաժշտ - աշխատական զարթոնելութեան մեծութեանց 1916 թուականէն սկսեալ, ու զայն շարունակեց, անընդհատաբար, մինչեւ իր կենսական վերջը: Իր անդամակի երկին, Վոժառար: Զարգացման ինքնակերպութիւնը արդէն կը շնչուի կարեւորութեանց հայ ժողովական երգերու հասնութեան ինքն կենական պահանջին: Ըստ իր անհրաժեշտին, ասանց այս հասնութեան նորարարներէն, անհրաժեշտ էր որ մեր պաշտօնը հայ երաժշտութեան կարեւոր ուղեւոր եւ զանաւոր ինքնուրոյն պարագայի արեւը:

Դարձեալ, ժամանակագրական զարգացումը մեր հայտնի ժողովական երգերուն հարստութեան եւ հարստութեան երգերու հասնին, հետ կը ներկայացնեն ուրուարդին ընդ մէկ հասն: 1917 թուականին յայտնի անհրաժեշտ երգերը: 1927ին՝ Վանայ մընքն, իսկ ասորի մէկ վերջ ասոր Բ. շաբլի: 1933ին՝ Վոժառար համընթացաբար երգին մէկ փոփոխութիւն: Դարձեալ նոյն ասորին՝ Վոժառարի Մոսկուայ: 1933ին՝ Վոժառար (Վոժառարի առաւելութիւն): Զանց ինքնակերպ աշխատանքի նոր կենսական նշանակութեան իր երգերէն՝ Վոժառարի Արտեմը, Վոժառարի Զարմեայի Համար, Վեյսթիլի մընքն, եւ այլն:

Իսկ Սպիրիդոնի հաջորդ համայն է
անտիպ վիճակի մէջ մնացած երգերը
հաւաքուած 65՝ Մասունի լրջանին՝ 104

աշխ կ'անցնենք, կը գտնենք շաբաթանոց
համակրական առջեր գալովնայ իր հա-
խանանութեամբը կազմուած շնորհաշ-
նայ

ՍՊԻՐԻԴՈՆ ՄԱՆԻԿԻԱՆ

երգ, Արարանին՝ 55, Հարազդէլիս է
Համե-Պալի՝ 153 երգ, Քալինի լրջա-
նին՝ 40 հատ, հալլին, հալլին:

Սպիրիդոնի, իբրեւ հաւաքիչ իր հա-
տարած նախախնամական գերը հայ ե-
րամշտութեան զարգացման համար լն-
տել է եւ եղբայրներէ առաջ, յիշենք զա-
նի մը գրուածներ իր հանրային գործու-
նէութենէն:

Քիֆիսի Ներսիսեան վարժարանի
լրջապատին գուրս 1912ին կը կազմէ
Վիֆիֆիսի Հայոց Սրտաշատկան Ընկե-
րութիւնը: Մանրամասնութիւններ չու-
նինք այս միութեան կառարած աշխա-
տանքներուն մասին: Բայց երբ 1917ին
Քիֆիսի մէջ լոյս տեսած որոշումները

տական Պաւսթի մը մասին որ իր լոյս
մանակցութիւնն է ընթած աշխարհ
մեր գտնական մշակութային ճանաչ-
ներուն: Հոգ, Սպիրիդոնը կը համեմա-
տեն Պաւսթիսի եւ Ք. Սիւնիի լեւ եւ
գայն կը համարին նախաբան, խճա-
վարական արտաշատին լիւսի տիրապե-
տած պատկանելի ուժ մը: Իսկ Հայաս-
տանի մէջ երբ հիմը գրուած առջի
Պաւսթիսի Սրտաշատկան, Սպիրիդոնը
նշանակուած աշխարհը հաստատու-
թեան երգերէն խաւրճին զեկամար:

Ներքոյ յօդուածին տիպըը ըսինք
մէ Սպ. Միսիսեան գուցէ ընթերցե՛ք՝ հա-

ժխտած սխառ գործը շարունակելու, և զայն քաղ ճշև ալ յառաջ տանելու համար: Այս երկու թանկագին գեղեցիկը հայկական երաժշտութիւնը ունեցանու, միապատշաճ երաժշտութեանց կողմէն անոր իմաստով սնդ մը դրամով ստալ անարարութեամբ նման շաղկի մը մէջ: Այսպէս յայտնենքով զանազան տեղեր ըստ ենք և կրկնած, թէ ամէն ազգերու երաժշտութիւն, որպէս խորիմի կոթնած կը մտայ իր ժողովրդական տեղեկութեանց վրայ: Նոյն իսկ դասուարած ենք զայն պատգամներուն ցանկն ալ: (Մեր յայտաւարըքը մատուցի մէջ, մէկնասանցը հայ ժողովրդական երաժշտութեան մէջ զնշանադրով:

Ինչ որ ակներեւ է, Կոմիտաս և Սպիրիդոնի հաւատք և զոյնուարած երգերը մեր կտորներ են, հեռու՝ շուրհալուել, համահաւազային (սինֆոնիք) մեծից երաժշտութեան պահանջները զուարեանց: Կոմիտաս՝ քաղաքամար Սպիրիդոնի հանձնարքը զայն ճշ՝ իր նրազրէն մէջ ունիւր մեծ յառաջանով զորքեր երկնելու զազախորը: Օրինակ՝ վերջին տարիները սխառ էր մեծուշը սփռայի վերանել: Կոմիտաս իր կեանքի տեսչութեան հարաւարութիւն ունեցաւ ին տարի տեղեկագործական աշխատանք կատարելու: Եթէ իր իմացականութիւնը չգոյթարելէ՝ զուցէ այդ մայր երաժշտութեան ալ հիմնադրը կը հանգիստար մեր մէջ: Բայց խորեք Ինչ որ իրականութիւն է այսօր:

Հայ ժողովրդական երգը, աշխարհ ինչպէս ժառանգ կը մզն մեկի Կոմիտաս և Սպիրիդոնը, կատարելիք ազգայ մեծ երաժշտութեան նախատարերն է, բայց ալ պարզակնի տնայաւարութիւնը: Անկիւ համահաւազի մէջ յայն նաւալը չի կրնար լինել, բայց ստանց այս նախնական աշխատանքն ալ տեղա-

նարին պիտի ըլլար որ որ մէջ կատարելիքը զուս մեծագործ երաժշտութեան տիրանալ: Ճիւղը պիտի լինար իր աշխարհաւորական մեծագործի շնորհապատգամ տեղեկագործի՝ եթէ չունենար պահանջան մանրագործ ժողովրդական երգերը: Այնպէս լինէ խորեք Սարգիսիկի ՓՈՒՐԻՆԻՍԻՆԻ և այլ տար երաժշտականերու զորքերու մասին: Դարձեալ մեր ամէնէն յարեւոյթի երաժշտական Սպիրիդոնից պիտի լընար իր մերեւանի էթնոգրաֆիկ և միջնասանց տեղեկագործի, եթէ Կոմիտաս և Սպիրիդոնը նախ քան Սպիրիդոնիսին ուսումնական միջնագործի տնայաւորին և մեր մէջ ինտելլ, կատարած ըլլալին այդ գեղեցիկագործուածն աշխատանքը:

Այս տեսանկիւնով համարեն եմ Ա. Գարեթիանի աշխատութեան՝ (յոգուած մատուցը որոթերթի մէջ) որ կը հշտէր երկուստեք երաժշտականերու զորք երաժշտ. տեղեկագործական հեռանկարներու առթիւ: Այսինքն՝ ժողովրդականը հիմն նաւարկելով, խաւալ ունենալ համահաւազային յայնմատուց զորքեր արտադրել: Միայն թէ մեր կողմէ ինքնին տեղան բայց մեծ նշանակութիւն ունեցող պզտիկ յայնմատուց մէջ: Այսինքն այդ աշխատանքը ըլլալ թիմաճիւղ - Փարսազովի նման նայեցողակով ժողովրդ. պատգամում մէջ, այլ՝ նմանցիկնալ, նախնական տարերը տարալուծուած մեծ արտալութեան մէջ: (Պէթուլիկ Սինֆոնիկները կամ Մ. Զալ-լայի համահաւազային զորքերը):

Ահա թէ Ինչ խորհրդանութիւններ մեկի կը տարկեն իւր ակնմանքով և երաժշտական զգացումներով ոգեկոչելու յուսաթաթախ իշխատիչը հայ մշակութի մեծագործ փառերին՝ Սպիրիդոն Միլիթեանի:

Հ. Բ.

ՆԱԿԱՐԻՑ Ե. ՔԱՂԵՈՍԵԱՆԻ ԱՐԻԵՍՏԻՆ ԷԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ

1.

1806 Յունիս 26-ին, Քիֆիսիում գտնական Նա Նկարչիան արևոտի խաչապաշտի զեմքերից մեկը — Ոչիլի Քաղվանեանը:

Հետագայում մեղսակից, վաթսուհ զին տարեկան հասակում, մի աշխարհի տարիքում, երբ նրա արևոտը հասել էր իր գագաթնակետ թափը կեսին, երբ նա կանգնած էր Նկարչիան արևոտի վերջին շնչով և զեմ նոր պիտի վերջինիս իր խաչը և լապաշտի կատաները:

Քաղվանեանի կրթությունը խիստ պարզ է մանուկից աշխատանքում, որ նա մեր կեն առաջագույն, արևոտի թափը աշխարհագրական և մեծ մշակութային տեսակետից նկարչիանից ցայտուն զեմքերից էր: Նա մեկն էր մեր գաղափարների և լապաշտի նկարչիանից: Այդ տեսակետից էլ նա այսօր Նա Նկարչիան արևոտի պատմության մեջ առանձնացնում և ուրիշ տեղ է դրում: Մի նկարչի, որ իր վրեժով ոչ միայն պատեր է թերում Նա ժողովրդին, այլ և իր նկարչիան արև կատաներով կարող է ուրիշ տեղ դրանք ամբողջ լապաշտի նկարչիանի շարքում: Այդ ևս արևադարձում նրա անկեղծարարական մի շարք կատաները: Այդ անկեղծարարական կարող ևս շնչով և թափը նրանց, ավեր զեմ մի անկեղծ տեսել և նրա զեմարևոտական աշխատանքները, որոնք մինչև արև էլ զեմ գագաթնակետ և Քիֆիսիում նկարչի ան և Ոչիլիի նկարչիան թափարարի պատերը:

Այդ նկարները մանկավանդում և մեծ արևադարձի նկարչիան մշակութային զեմ կատարած արևոտների, մեղսակցության մեկն և Ոչիլիի կես: Նա ցայտուն երկար և մեծ տարիների զե-

լարևադարձի տարածների և անկեղծարարական մի տարած մանուկություն է: Նա նկարչի և մանուկ, Նկարչիան արևոտի զեմ ժողովրդի և լապաշտի ուղի է, մանուկական պատմությանը նրա անկեղծ և Նկարչիան զեմքերի: Այդ ցայտուն երկար տարիների լապաշտում նկարչի արևադարձ է մեկն միայն զեմքերի նկարչիան կատաներ: Վրեժն է նա լապաշտի կանգնած անկեղծարարական, մերթ անկեղծական անկեղծարարական անկեղծարարների մեջ, թափը կանգնած և արևոտները, լապաշտները երկար լին կարողացել նրան լինեցնել: Նա միայն հասարակ է մտքի իր արևոտին, իր վեժ կոչմանը:

2.

Յունական թափանքների վերջինիս է որ անկեղծ և մեծ նրա արևոտի լապաշտում: Նա անկեղծ է զաշխ Նա Նկարչիան անկեղծ լինում, աշխ մանուկ, երբ մեղսակց զեմ լիար նկարչիան արևոտի լապաշտ անկեղծարարական: Որք զեմ լապաշտի արևոտը զեմանկեղծ զեմարևոտները հասարակության: Նա աշխ լինում էր, երբ մեր լապաշտի նկարչիանից լապաշտ — Գրիգոր Գաղիլիան, Ներսիսյան, Ա. Մանյան, Գրիգոր Մանյան, Վարդգիս Մանյան, Մանյան — իրենց անկեղծական գաղափարները անկեղծ և մեծ արևոտից, զարթոնում նաև կոչմանի աշխատանքներով:

Ան և մեծ անկեղծարարական արևոտ է և զարթոնում նաև Քաղվանեանը: Համարում մինչև իր կանգնած վերջին լինում նա վարում է մանկավանդական պաշտոնի տարբեր զեմք-

կերում. Այդ դեպք էլ ես երբ սերելի
լույս եւ որտեղ մէջ զարթեցնում է նշ-
խարչական արձագանք սերը: Արեւուն
տարբեր շարժումով դառախարակում է
ու պարսառում կնարչական ուղարկ-
ված աշխատող ներկուսարդ արեւուն-
գնանքի մի սերունդ:

Ստեփանը ընդունել է նախ, որ նա իր
հանկարծակիս գործունեության ըն-
թացքում երբեք չի չցում իր վրիճե-
հասարակ տարի ապրում է նա գրեթե
բոլոր, պատկերներ, ընտելանքներ, է-
տեղանքներ, զբաղակարգներ աշխատում
և պարզ է աշխատի սիրո և նշանակ-

Գայ մի ալլ Լահազմանք, որը պատիւ է թերում Քաղկեդոնի արեւալին: Դա նրա ախ առանձնաբարութիւնն է, որ նա իր նկարագրին եւ Լահազմանքի գործունեութեան ընթացքում իր լիքմիջ, իր արեւան երբեք չի նստալիցնում կնկնիքին, դիւր գալու ցաղաթափանութեան: Նա անձնաւոր գրեթէ անհասարակութիւն, ուրախ աշխարհաւոյնաց, երբեք չի չնցում իր զիջարւանաթան ուրախ գնից: Նկարագրին արեւաթ ընդհանրապէս ցալում է նա անկախ՝ իր ուրախ ցաղաթափանք եւ չնայած անհասարակութեան:

2

Քաղաքների արտադրութենէն բաղկեալ են: Վրժինէ և Նա ընանդարեմբ, թնայեան զեղանկարներ, լոյննրի զուարթ խաւարաւորներ: Գնէ և զթմանկարներ: Նկարէ և Խաւարաւորսն փանկը զբանարդ պատկերներ: Ունի թէ՛ արեւելեան եւ թէ արեւմտեան ժաթիքներ — ուստ արեւն և Ժաւարաւորսն Նկարչի սանդղաւորսն փառանքը: Այլ Նկարների ճէ՛ Քաղաքանեան երեսն է զայլն իր սաղանքի թաղերակն առանձնաշտախ, թիւն ներսոյ:

Արձանից դուրս տեսնում էք ամենից
առաջ գեղատեսիլ և լայն զարդա-

կերից ունեւած եւ արեւմտի թաքիք տէր-
նիկաբաժնի մասնաւոր շահուած, կազմակեր-
պուած նկարչին: Մի արեւմտապետ, որ
իւր հազնիւն աշխարհի, իւր զգացումնե-
րն, խօսիչն եւ ապրիքն աշխարհներն
ապագայութիւնները կարգադրել է բա-
նաստեղծական շնչով եւ գեղարարու-
ման գլխիկով դրամադրել կուսակցի գլա-
ւաւ: Նկարչն է նա զլիւսաբարդեա կեան-
քի, իւր ապրած միջավայրի, թուրքի
եւ հասարակական կեանքի թնալէ երե-
ւոյթներէն: Հանգիստացել է նա իւր
մասնակցութեան, իւր ապրած միջա-
կայքի մերթ թանկագործէ, մերթ թա-
րեցողակ նկարչէ, մերթ գեղանկարչի,
մերթ մանրէտ, մերթ մազմազական
կեանքի երգիչը:

4

Դուք սիրում էք այն նկարչին, երբ
ես իբ նկարներով զարթնցնում է մեք
մէջ ուր եւ է իջեալ, գազափափ:
Միշտում էք այն արահատազգային, երբ
երա տանգադադարմական ժաթթիներն ու-
նեն զգարահատական արտէք: Միշտում
էք այն զգարահատազգային, երբ երա
տանգադարմութիւններէ մէջ տեսնում
էք ոչ միայն գոյներ, զմեք, գառակը-
նեք, զէմք, մէջափայլ եւ Հասարակա-
կան կեանքի բնորոշ էջեր, այլ եւ պար-
զութիւն, տնկնդութիւն եւ զգացմունքի
խորտութիւն: Քաղկոսեանի նկարչական
ժաթթիներէ մէջ դուք տեսնում էք այդ
տանգադարմութիւնները: Դեռանք
երա վրձնած քաղկոսեանց նկարները եւ
այնտեղ պիտի գտնէք զգարահատա-
կան աշխարհի կոտանք, որոնք ո՛չ մի-
այն Հասարակական տեսողեացի ուշա-
դրու են, այլ եւ իրենց քանադանգա-
կան պարզութեամբ եւ զգարահատական
խորտութեամբ ներգործում են մեք որտի,
Հայու եւ զգացումների վրայ:

Եւ իբրեւ, Թաղեւանի նկարչական
սովետացարժութեան նիստական գծերից
մէկը զգացմունքն է: Զգացմունքի եւ
հոգեկան աշխարհի գրանդարձ — աւ

ԲՆԱՆԱԿԱՐ՝ Ե. ԹԱԳԵՈՍԵԱՆԻ

մի գին է, որը նրա որսը նկարներին տալիս է առանձին գրաւույթին:

Առ հասարակ, ինչպէս լիբիական քանաւանդութեան, այնպէս էլ նկարչական քանաւանդութեան մէջ արտաշայտած զգացումը պէտք է լինի անկեղծ: Այդ անակէտից Քաղեսեանի որսը նկարներն ուղարկու են: Նա արտաշայտել է միայն այն, ինչ խորապէս զգացել է և ուղարկել:

Կայ մի այլ նական հանգամանք: Դուք սիրում եք լիբիական քանաւանդութեան այն մակերեսները, որոնք մեր սրտերում զարթեցնում են անհետադիւր, անհաղթելի զգացումներ — սէր, զեպի ընտրութեանը, զեպի մոգովորդը, զեպի գեղջեկը, բարին և արհիւրը:

Քաղեսեանը նկարել է մի շարք կտուներ, որոնք առաջին հայեցողից ո՛ր միայն գրաւում են մեր ուղարկութիւնը և շարում մեր միտքը, այլ և զարթեցնում մեր մէջ վեհ, արհիւր զգացումներ, ինքնացնում մեր հոգիները,

արթնացնում են մեր մէջ որսը մտադրականներ, խուհի և միամտանակ նպատակ մեր զգացումների աղետաշուն: Անա թէ ինչո՞ւ նկարչի որսը հետաւանքն ունեն հոգեբանական — գեղարուեստական և հասարակական արժէք: Այն նկարներով արուեստագէտը ո՛ր միայն ուսուցանում է մեզ, այլ և ապրել տալիս: Ապրեցնում է նա մեզ ընտրութեան և կեանքի բազմերանգ ու գունազեղ աշխարհում:

Պիտի ընդգծել, որ իր նկարներում Քաղեսեանը ցույց տալիս է զլիարարապէս իր ապրած հարազատ միջավայրի անտարանները, զոնչ է այն, ինչ ծանօթ է իրեն և ուր անցել են նրա պատանեկութեան և հասակայ տարիները: Անա մեզ նրա վրձինն «Օլտիպեո»-ը, «Մեր փառքը» վաղաքրապատումն, «Արարատ» Արեւմտալիմն, «Արարատ» իշմանեցիք և այլ նկարներ, որոնք նրա հարազատ ապրումների արդիւնքն են: Դրանով էլ պիտի բացատրել, որ նրա նկարները մէջ

սեփեմ ևք գոյներէ Լորպաւութիւն
 եւ, որ զիմաւորն է, բաւասեղծական
 շունչ: Քերեաւ այլ է պատեալ, որ
 զայլ նրա նկարներէ մէջ չեք տեսնում
 ծալքայից վրապաշտութիւն, խորհրդ-
 դապաշտութիւն, ապաւորապաշտու-
 թիւն: Եւ կեանքը գիտէ է աշխու-
 ինչպիսի կայ: Ան Լաւարակ, Քաղկե-
 ճանն իր նկարներէ նիւթերով, գոյներէ
 պարծաւութեամբ եւ յոյսի պաշտամու-
 թով բաւասեղծ — նկարիչ է: Բաւա-
 սեղծական վառ ընչով են վրձնուի
 նրա նքրեանքի պիտական թանգարանում
 գտնուող նկարները, ինչպիսի նաեւ Լաւա-
 դարապաշտական ապաւորութիւնները —
 « Լաւանի գիշեր Քէլարաքի տնիշին »,
 « Պարս Սպիտի մաւաւանդատուն », « Լի-
 մեանիկ — շրջանի եւ կնիւտ », « Փոխոց
 Բաշիկի Սարաշտուն Եւալի »:

Մի քանի նկարներէ մէջ նկարիչը
 գրեւէ է Լոգերանական վերլուծութիւն:
 Նա կարգադրել է առէ Ժարգու Լոգե-
 րան աշխարհի ցանկան ապրումները:
 Արդպիսի են նրա « Միտղանման », « Լիւ-
 ղիւղալուկ », Այլ նկարներում զայլ զգում
 են սիրող ժող եւ տանիւն գեղելի
 Լոգերան ապրումներն ու յոյսերը:

Առանձնաբարակ սակ են գրաւում
 նաեւ նկարիչի գծան գիծանկարները, որ-
 րոնք վկայում են նրա գեղեցիկ վրձնե-
 լու խաւոր միջոցը: Նրա վրձնան գիծ-
 նկարներէ վրայ տեսնում ևք ոչ միայն
 տեսել տեսաներէ տիպական պատկե-
 ը, այլ եւ կարգում նրանց Լոգերան աշ-
 արհի ու թերաշ առանձնաբարակութիւն-
 ները: Այլ տեսակէտից ցարաւ են Ժա-
 նաւանց Յալիւանմա Փաւանմանի, Ար-
 անի Ջալանմանի եւ գարեան նման պո-
 ճաւ, շուտաւոր, կնիւտից եւ զարթ
 « Լիւղալուկան կնիւտ գիծանկարները »:

Ուղարկու են նախդա Քաղկեանի
 թանկարներն ու Լորպերը, որոնք
 ցոյց են առնին նկարիչի սիրը գեղի գե-
 ղեցիկ թուութիւնն ու կեանքը: Ան Լա-
 ւարակ նա իր նկարչական գործունեու-

թեան ընթացքում ձգակ է Լորպաւա-
 ըն առաջադրել թուութիւնն ու կեանքի
 իրենց ինքնին գեղեցիկ:

Թուութիւնը նկարիչի մէջ զարթեցը-
 ւում է գտնուան խոհեր եւ պայտումներ
 եւ նա նկարում է մի շարք գեղանկար-
 ներ — էլիմանի լիւր ծառերի առա-
 քումով, Լորպերով՝ տիպիկ վառ
 Լոգ եւ Երվանդան յաւանմանութեամբ,
 Մաւալը մշուի մէջ, Արարան աշխ-
 անքով, կանակ, զբաւառ զարտեր աշ-
 ան ծաղկներով, Վանախիւն լրան-
 քը շինքերի սրանիւնի սնդապարծա-
 ներով լիք մէջ — աւա ինչպիսի գոյնե-
 րով է վրձնել նկարիչը թուութիւնը:

Պիտի աթանապրել, որ Քաղկե-
 ճանն աւ Լաւարակ խաղաղ, զարթ քը-
 նութեան նկարիչն է: Այլ տեսակէտից
 նա յիշեցնում է մեղ Քրանախի յոյսեր
 թանկարիչ Գարին, որ Լուկիւն իր-
 բն վարդաւ նկարիչ թուութեան Լաւ-
 դարա Երվանքներէ — խաղաղ լիւր,
 շուտ տեսաւ, ազգաւ երկինք: Միայն
 մի գիծ թանկան է այլ երկու նկարիչ-
 ներին: Գարին վրձնան թուութեան մէջ
 չեք տեսնում Քաղկեանի զարթ քը-
 նութիւնը, իսկ իր Վանախիւն լրան-
 քը, էլիմանի լիւր եւ առ ծաղկին Ժա-
 թիմներէ նկարներով Քաղկեանը զար-
 թեցնում է մի յիշուութեան մէջ Լա-
 յանապի թանկարիչ Մարիա Յալարին,
 որի ծաղկանաւ տեսարաններ եւ լը-
 րանքներ առաջադրող նկարները գե-
 ղարեւտական լաւագոյն կառններ են:

Սախա Քաղկեանի տեսնուար-
 ծական Ժաթիմներէ մէջ կայ մի կառու,
 որը նրա վրձնի լաւագոյն առաջադրու-
 թիւնը կարելի է Լաւարել: Դա Յիւտան
 է: Այլ նկարի վրայ արեւտապիւր աշ-
 խանք է Ժա 20 տարի: Դա արգին խ-
 կական արեւտապիւր թերաշ լաւա-
 նիւ է, մի գիծ, որից, զբաւառար,
 զուրկ են մի արեւտապիւրից շա-
 տերը:

Յիւտաի կեանքից վերջում գե-

գարեաւորական շուտադէպ կառուներ վեր-
մինչէն եւս առաւ նկարիչներէց Կրամսկոյը
(Շքեթաւորականականութեամբ), զնորմա-
քի նշանաւոր նկարիչ Կրամսկոյը (եմիլիոն
լարչարանը), Լանգարաքի յարանի
նկարիչ Ժանքի Մանկոյի (Շքեթա-
ւորականութեամբ), ապաւնացի նկարիչ
Մարտիւր, որի կրթական բաժանա-
կաթիւն ունեցող նկարներն ալորս զե-
ղարեւոտական խալոր արժէք ունեն։ Այդ
նկարներէ շարքում անգալմանքին պի-
տի յիշատակէն նստ։ Քաղհանսի «Սի-
ւուրը», որը, սարսափաւորաբար, նկա-
րիչը շխարհագրաւ վերջնակէն։

Ինչ եւս առում Քաղհանսի ար-
ւեստի նման գծերի ժաւնէ մեր արժա-
նագրան ընդհանուր ընտրութեանը։
Հինց ալն, որ նա իսկաբ Եւկէնի, Սար-
կանի, Քալիֆիպոսանի, Սուրէնանի, Ա-
զախանանի, Կալիֆիանի արեւոտի Լեւ
պատիւ կարող է թերիւ Լայ՝ժալմըր-
զին եւ անգալման նրա բազմաթիւ կը-
տաններէ մի քանի յաւանդական էլի-
րը երեւանի պետական թանկարանի մէջ
պիտի ման մեր ժամանակակից նկար-
չական արեւոտի որդի Քալիֆիպոսի նը-
մաներ։

Ե.

Ե. Քաղհանսի մինչէն է 1870 թ.
Սեպտեմբեր 13-ին Վաղարշապատում։
Նրա Լայը՝ Մարտիրոսը Նրապոսան
էր, իսկ Լայը՝ Գալիանէ Աւագակը-
գանդը ներսէն արդ-ի ժալմը։ Մեր կող-
մէց Ոչիլին ժամանկում է նկարչական
որդէ Լափումներ։ Նրա մարդարը
ներսէն արդ-ը, Մարթիւս Ա. կաթ-
ղիկոտի ժամանակ նկարապարզում է
կանգակներ, իսկ Լայը միամտանակ
աշուղ էր՝ ո՛չ միայն երգող, այլ եւ քա-
նասեղծող։

Ոչիլին մանկութեան ըրեւանում շա-
տ է սիրում խաղալ մի անակն անկեղծաբո-
ւական խաղերով։ Նա զննից, արեւի
չափերի սակ, անակներ է լինում, իսկ

մեղքումսից աշխատում է լուսնի կնի-
տէն եւ կանաւորէ անակը։ Նման խաղ-
քով է անցնում նրա մանկութեան ըրե-
ւը։ Մի ուղարկաւ զեղք նրա վրայ խոր
պարտութեան է գործում։ 1877 թ.ին
պատերազմին առաւ զնկարիչը լլում
եւ Վաղարշապատ, ուր նա առակին ան-
գամ անեւան է մի զննոր - նկարիչ՝
Երկաթալին նկարիչ։ Այդ նկարը մեծ
Լաւոյք է պատեւաւում ապագայ նկար-
չին։ Այդ որտեղից նա իրենց սակ զա-
ւան պատերը մտաւորով խորքում է՝ նը-
կարիչով բարձրակրակի, Լրապանն ու-
սին, զլինին կեղծիս զրան զնկարներ։

Ճարտական կրթութեանն ստանում է
մեծ ջրով մաւ։ 1879 թ.ին մարդար Լա-
պատարութեամբ ուղարկում է Քիֆիլիս՝
Տէր - Յակոբանի պետիւնը։ Միայն ինձ
Լաւոր անեւանն Լարանն էր, — զը-
րում է Քաղհանսի՝ մեղ ուղարկան
ինքնակենսագրութեան մէջ, — ինչի
մեղներն ինձ զին կարողանում մի-
թարիւ, եւ երբ եկաւ Լրանիւսիս որը՝
լայ ու կոն անկց Վաղարշապատից
մինչիւ կլարից զեղք։ աշխրաւ ունեցին,
կատարեալ աւելք պատեց վերաւ, երբ
Մաթիս սարն աշխրիցն նստկից։ Ան-
իսի տերիցի, երբ Սիւանայ վանքիցի որ-
րանայր զմեղները կարան Սիւանիւ-
կայի տարածութեան մէջ... Այդ որտ-
եղից էլ Քիֆիլիսիս ուսման Լեւ, որ շա-
րանակից մինչիւ Լաւանաւոր... ։

Քիֆիլիսում երկու տարի ուսանելուց
շտայ, ուղարկում են նրան Մաթիւս,
ուր մտնում է Լապարեան Լեւորանը։
Արեւից շարս տարի ուսանելուց շտայ,
քանասեղծ Յովհաննիս Յովհաննիսեան
նը նկատելով, որ նա առանկին Լափում
է ցայց առլիս զեղի նկարչութեանը եւ
կաղում է ուսման մէջ, յաղեղծում է
մարդարը միկոսով, ընդունել առլ Մա-
կայի նկարչական դպրոցը։ Միայն ի՞նչ
կեանքի ամենապարզուն ըրեւան է, —
զըրում է մեղ նկարիչը։ Այդտեղ ուսայ
եւ յարանի նկարիչներէ Լափութեան

տով — Դեռահամոլ Մարտիկի, Մարտիկու-
կի, Լեւոնի, Պաշկեով զբն իրանց ազ-
գայութեան կնիքը իմ վրայ: Դպրոցում
բարձր ճրցում եւ եռանդ էր տիրում բո-
լոր ուսանողներին մէջ: Դասերէն առաջ
գալիս էինք զգրոց եւ մեծ պետարու-
թեամբ պարտազում մեր գործերով: Վի-
տում էինք արեւատի շուրջ, թէ ո՞ր աղ-
ւետն է մեծ: զաշտաբարակա՞նք, թէ՞
արեւտան արեւտի համար ուղղութիւնը:
Դպրոցէն զուրս բարեկամական սերտ
կապերով կապում էի պրոֆ. Պաշկեու-
կի եւ նրա զբով Լեւո. վերջինին ամառը,
1896 թւին, մի ասոր մի քանի պատուի-
րներ կատարեցին պրիւրայի Կոնզուլութեան
համը, որի ասպնթանութիւնը զարեց կնիքով
յնշալաշէնցին իմ գնդարեւտական տե-
սակցանքը:

Թաղեւաններ վրայ որոշ ազգեցու-
թիւն է ածում նաեւ Հայ Նկարչի մեծ թիւ
Վարդգէս Սարգիսեանը, որի մեղաների
Համապատասխան է իրեն պատկերները:

Մասկայի գեղարվեստական պաշտոնական կենտրոնից յետոյ Քաղկեդոնան եմբէ տարի ապրում է Մասկայում եւ ապա աշխատակի մէջ կառարկելաբար իմ իր արւեստը։ Այդ ժամանակ ես ստանում է երկու ժըյանակ — «ՆՆ» օրաւայ Յալլը եւ «ԼԳ»-ի բարալլը։ Կիրառելի լամպ, 1899 թին իր ուսուցիչ Քալենիկի լեռ անապարտւորում է Քալենիկ, իսկ 1900 թին Քալենիկի չորս անունով (Նրա մահից յետոյ) Նըլանիկան Քալենիկ անապարտւորում է Եւրոպա։ աշխում է Բերլինի, Նիդըրլենի, Լայպցիկի, Նիւրնբըրգի, Մինն խենի գլաուկերաւանները։ 1901 թին փախալում է Քիֆիլի եւ ուսուցչական պարտն ստանում անգլանի փալկանան Շիֆրոթիան եւրք արւեստը իրախաւանների պաշտում մինչեւ 1923 թին։ 1917 թին Քիֆիլիում կոմուն

է աւայ Գեղարեւոտազաների Միութիւնը, որին ժամանկում է Քաղեւանին իրրեւ Հիմնադիր եւ ընտրում է ժրութեան առաջին նախագահը:

1921 թ.ին Հայաստանի Ժողովրդական Հասարակության կոմիտեի անդամ էր Ստեփան Երևան գետի հին հեղեղի գեղարվեստական գրքերը:

1906 թ-ի Յունիսին ներառում էր խումբ ներդաստաղ նկարիչները և պետական թանգարանի վարչության նախակեսնությանը, (էնչ պետական թանգարանի զարդաներում շտապարանից նրա մաս 650 կտավներ, որոնցում Սերանի զեղարվեստապես (տարափաթյունը Պարսկարվեստին ունեցու նախնական արվեստապետ նկարչական կեսնիքի ուղեղներ, նրա զեղարվեստական մշակվածքի թնայալառում կատարող որսումներն և մեղերի (նա)։

Նոր թվականին էլ Հայաստանի կառավարությունը նկատի ունենալով երասակցության համար, հասարակական և գեղարվեստական գործունեությունը՝ ենթան առաջնությունը միշտին կույմ:

Վերջին տարիներում նա ապրում էր Քիֆիում, Անտոնով-Չուպա փառքում գտնվող թիւ 11 տանը: Այնտեղ է նրա արձանանշը: Այնտեղ են նրա վարպետ վրձինի նմուշները: Այդտեղ ենք երգում իմեզ համար իմ անունով նրա գեղարվեստական, հմուտ վրձինով կերտած նկարների առիթով, ապրում նրա արձանի շնորհիւ նրա, թողքդ ազատութենաներդ քառանունով:

Այդ տունն էին գալիս ժխտ հայ,
առաւ, վրացի, լեւ, նկարէնները, որ-
մասնապատկաները, բանաստեղծները, գի-
տելու խաչը եւ վառարանայր որսն-
ապիւր նկարէն գեղարւեստական կու-
ները:

አዲስ አበባ፡

ՆԱՐԻՉ ԶԱՐԵԼ ԳԱԼՖԱՆԱՆ

(Իր վերջին լուսանկարը)

ԶԱՐԵԼ ԳԱԼՖԱՆԱՆ

Բանակն էի, ֆրանկո - պեյնիստիկան սահմանին վրայ, տալիս զիզի մը մէջ: Ճառաւորի կողքոց հասա եւ ըստ սովորութեան, առաւանակ գազարէն ոգտուելով՝ նրաքս առան անտառ ուզ- ղուեցայ: Հոն, աշխատայ գեղեցիկ ա- ռաւանեան մէջ, ծառի մը տակ նստած՝ սկսայ նախ Թերթերուս բովանդակու- րինը թղթառել: Յանկարծ վառ զում մը խորապէս տարեց ամբողջ կուսիմա: Ծ. Աղապարեանի մէկ յօդուածիկէն կը տեղեկանայի թէ, (1909 Պեկո. 3) Փա- րիզի մէջ մնում էր նկարիչ Զ. Գալ- ֆանանը: Թերթը թիկա. Ծանկերուս վրայ, պղտորեցաւ նայուածքս, պատեց տեսակ մը մշուշ շուրջն ու հոգ ծառին տակ կնկատած, աշխատ մեղմամբեքու-

թեան ընդմէջէն յիշգուրթեամբ փոխա- ղրուեցայ ննկաւմարթ՝ Կ. Գալիս, Բե- րայի մէր տունը, ուր տակուին փոզո- ցի խաղերէն նոր լրջացած՝ հաղի 12-13 տարեկան պատանի մը՝ սր մըն ալ նըշ- մարեցի թէ մէր տանը զեմ նոր վարժա- կալ մը եկած տեղաւորում էր: Առա- լին ոչէն մէր նոր գրացիին շարժումեւ- րը գրուեցին ուշադրութիմա. սովորա- կան մարզոցմէ զուրա կերպարանք մը ունէր: Նրկար մաղեր, շարժեցր սեւ դըշ- խարկ մը, Թեիին տակը միշտ կապոցնե- րով ուշարում թուղթեր, երբեմն լրջա- նակներ, ներկատուի մը՝ այս բոլորը արդէն կը մտանէին թէ մէր գրացին նկարիչ մըն էր: Առալին հիմնաւորթի ս- րը մէր զեմի տան ներքնամասին մէջ ար-

տախքը շարժումներ. ի՞նչ նշմարելի
ճամբ է՞նչ երթառարգումներ շատեմ
մէկ մէկ նկարագիրներ առնել. ի՞նչ
կարելի՞ն է մեր նոր գրչոյքն ուղղում
ներ ի՞նչ կատարել՝ իր մէկ աշակերտու-
նին զեղծ մէկ ուրիշը. Գեանքին մ
առաջին տեղում անշեղատես կ'ըլլայ
արտահայտութիւն մը այնպիսինքն ու
յարմարութիւն երեսօրթիւն, անհամբեր
ի՞նչ պատելի յաբեղական կնիշխարթիւնն
բուն, ուր գարեկայ մեր տունին գող-
տաղոյթ, իննի ճամբը առօրին տեսն
լուծեցող այդ հուռցիւղը պիտի գիտէի
Յեմ գիտեր ի՞նչ յաղցրութիւն, ի՞նչ նշ-
տանք եւ ի՞նչ ինքնագուցացում նկատել
իր գրկէր կռթնին եւ գիտեցած այդ
գլխիկի տեսարանին, մէջն առաջին կռթն-
կառնմէջը սկիզբ կ'առնէին զեղծ գե-
ղարուեստական երեսօրթիւնը. Յաղցրա-
բար զկառնիշեններու յաղցրակնիշենն
առնել ման էւր զայի եւ հոգ յաղցրալը-
ւած իւզանքի՞ գործերը ի՞նչ գիտէի. Օր
մըն ալ, նման թափառումի մը ընթաց-
քին, գիտեմկար մը նշմարեցի որուն
սակ գրումն էր՝ ժնջանակարս. իմ
գիտեցի նկարչիկն զգուշ եւ, երկուր
մաղերով, թիւ մը կանաչի նրբութեամբ,
կռթկելուան աշերտով ու մտնուան իր
յանկերը սեւ փառցումովը. Մեծայտ եւ
նկարչի ստորագրութիւնը կարգադրէ. —
Ջալիկ Կալիանան:

Այս՝ Զ. Գալստեանն էր հարկեր առ արկեսաւոր նկարիչը որ սկիզբնէն առաջագլխաւորն, ապառաջաւոր, առաջին անգիպմանս որքն ժէշ հաշով ժը, զհարստեանական սէր ժը, անտուն զգլխակի ժը հ'արթնցնէր: Զարի ժը վերջ Ետեան վորժարանին Կեցրտնականն էր փոխադրուի և ինքն նկարչութեան ուսուցիչն կ'անենայր Զարեհ Գալստեանը: Վճարման էր զտասուանդէր: Տարած զարգանկարչութեան սկիզբնական ձեռն էր: Զափառական գրեթէյնեմով որդուկը ծաղկեցողութեանն էր նկարիչը: սկիզբնէն զանաւոր ժամանակ եւ յա-

Ինքզուրքը՝ Երանեղով հ հուսումը, Գլ-
բախումը, թնկն զերջ իմ ամենն սիրտ
զատերես մին էր առիկա եւ Գալթանան
կը զաւարելեր, ուզողս, թին հու ասը ի
կնտազբբու, թիննննրուս։ Տաւածը տե-
սակ է՛ք աշտի Կուսոյց առթոյ զսինքնու
կրտաւու, թին մէն էր, եւ եթէ մէջ-
առթիւննննրուս մէկ կըրցան եւ մտա-
նակի Կուսակ է՛ք, զկարտանաւակի
յարգարանք մէջ, ամեն բանէ առաջ տե-
սողու, թին Կուսոյց պատանաւոյ առթոյ
Կուսին մէջ յառաջնննն՝ առիկա Կու-
սարեան կըրան շտեյ թէ Զ. Գալթանան
ուսուցչիս առթաննննննննն կը պարտիմ
Պուսոյ, նման մասամբ յետմանց մի-
նաւայրի է՛ք Կուսար բացարկի ու մէն
էր Զ. Գալթանանի ներկայութիւնը՝
զարգանկարչութեան մէկ իր ցոյց առան
արտակարգ Կուսութեանն ու զիտու-
թիւնովը։

Անշուշտ պարզ աշակերտական կա-
պակցություններ, առամբ իջ զատուան-
դաթեմեր սխալ պետի ընտր Գալթա-
նանը ներգրաւանել որպէս զարգանկա-
րաթեան ուսուցիչ: Իր նախադրու-
թեանց մէջ առկա յառաջացած միւր
մէջն էր, թայց ո՛չ կնգրանական մայր ե-
րակը. թան արուեստագէտը կ'որոշու-
ար իր քանակորեն, զինմանկա-
րան, կ'թրանկան, նաթիր - մայրե-
րան մէջ: Իրմէն լրիւ ամբողջական զա-
ցանկելն իջ ունեցանք Կ. Պոլսոյ մէջ,
1930ին, Հայ Ակումբի արահերան մէջ
ուր զուգարան թողմաթիր գորենան
մէջնէն ասրենիր վերջն իմ զարդ ինչ-
զուսնան մէջ թարմ մաւցեր Կ պոլսա-
կան աշխատ մին միւրմէն սիրան, ասր-
փաւ զմիմեմ իջ նկարան անաւարան
նեթին Յայն - Պաննէն եթնկանմ,
Մշտնապաւտ առաւան մի Պաննանէն,
Ռահմէյի Լիւստըր վերապոլսինն Խալլէ
վերաաստեմեր իր գորենքը:

1933-ի գաղթականական ապրտելու մեջ
ստալին Զ. Գալֆանին իր արտահայտել խո-
րանելու առաջադրանքները անցաւ Փա-

րից: Հուս եւս Սեփարներու եւ այլ հայ-
կական նկարաւանդումներու մէջ յստի
ստի՞թը կ'ունենայի իր զորեմը ըմ-

արեւոս տեսարանները կ'ընդգրկէր:
Վերջերս ուշեւս գտած էր իրեն յա-
տուկ վրձինն: Թէ՛քի՛ք կերպ մըն ալ:

Որք պատմին.

Գնացրութիւն՝ Զ. Գալֆանտի

բույններու: Զուտ զգացումներու եւ
զուտ գոյներու ներգոյնականութեան մը
մէջ աչս անգամ Փրանսական թանկա-
րներ կ'ազնկաշէր, խորքին մէջ միշտ նախ
հանգարտ մեղամաղձաւութեամբ երե-
ւոյթները տեսնելու իր ինքնայատուկ
կերպովը: Այս զուտ արեւմտեան թա-
նկարներուն մէջէն պոչտական չեւ զի-
տեր ի՛նչ բայք մը կ'արտահոսէր, մա-
նուրարար արեւոս տեսարաններուն
ընդմէջէն: Կարծես հայրենի կարտաթա-
մը իրեն արտասույթութեան մէջէն աչս

Սնչուշտ ստիկա շունէր Ազամեանի մը
հումկու թափը եւ ո՛չ ալ անոր նկարե-
լու վերջումական նարագոյն եղանակնե-
րը: Գալֆանտիներ հիմերու համազրա-
կան (sympathique) մեան էր բայց որոշ
անհաստականութիւն, որոշ կերպարանք
հազած:

* * *

Գալֆանտի սէտ, Ազատ Նկարչինե-
րու Միութեան շարտադարութիւնը կը
վարէր ուր յստի ստի՞թը կ'ունենայի
իրեն հետ հանգիւզումներ ունենալու:

Վերջերս էլ նկատվեց թե աղքատացի ևս այլ առանձին նպաստ չէր չէր հասնում անբաղաժանաբար զարգանալու, քան ինչ լսելին, ուր անպաշտի նպաստաւոր ուսման ճիշդ Գալթման էլ պարտաւորել էր անհատականութիւնը փայտեան կէրթ նաշակին: Փարիզի գալթմանի ցուցանակներն իր ցուցադրան աշխարհն սեւով խնկար ճիշդ գործին նման ալ արդէն արժանացաւ ունեւայ Ա. շառնային: Ծնած էր Կ. Գոյն 1887ին: Նկարչական իր նախնական ուսումը ստացած էր անգլիան թրքական Գեղարուեստից փորձարանին ճիշդ: Իսկ Փարիզի ճիշդ ալ հետեւած՝ Ecoles des Arts Decoratifs ի գաղտնիքանքնուն ևս ստացած՝ Առաջին մրցանակը:

Զ. Գալֆանանին գործերը պահ էլ
մահ իջ աղերս ցուլը տա: Գալֆա-
նանից անուշիկ կերպով գրավ զանե-
լու ժողովրդին ունի: Մոխուս կայ ու-
նիկ նախորդ վրայ: Անհրաժեշտութիւն
էն էր որ կողմանէր ժողովին ի՞նչ պար-
զազեւ ի՞նչ մահան արտահայտման-
քան գործերը ցնէն եւ հաւաքելու հա-
մար. — Զ. Զաքարեան, Տ. Եսայեան,
Պիլգրեան, Մախիւսեան, Զ. Գալֆա-
նան եւայլն —: Գաւերազմէն վերջ Հա-
յաստանի Գեառլան Քանգարունին ար-
մանազայել տանգալովքին ի՞նչ լինէ
կարծիք թէ ունի լաւագոյն կերպը ներ-
կայանայ:

2. 19.

Փարիզ, 14 Ապրիլ 1943

ԱՐՈՒԿԱՅԻՆ ԼՐԱՏՈՒ

— Գ. Զուլաճեան, ժեր աղէկաւոր նկարիչը, ներկայ աւարտած Եաւուսթը Զէնն ժնչն փնար. 30 Trois Quartiers Galerie d'Artի մէջ ցուցադրեց իր նկարներու երեւաւորանք: Զուլաճեան թին երկուստաւոր — ծնած է 1907ին Հալէպի մէջ — աւագն Գրանտաճեան զնչարտանաւորան լըլնանալներու մէջ աղլին ներանանքն անուն լըլն է: Անին աղլի կը լանանալքի փարլիքան ժնն նկարանալըն ներանն:

Իր աչք ձերբին ցուցանելիցը պատճառ եղավ, որ Փրսեսը, ծառայելով անգամ ճշ եւս զբաղւոր իր ինքնուրոյն արտահանով: Մեր յաջորդ Տարեգիրքով շատ անկէ՛ ժամրաման զիտի արտաշայտիմք իր ծառին:

— Երեզելե Studio d'Art Caumartinի մէջ ալ Մարտի 20-ին մինչև Յունիս 13 տեղի ունեցաւ հայ արուեստի մէն ջաշաւանդէն ժը, Մասնակցած էին ժեր ասրէշ Թէ երկուասարկ զգիթ յաւր Նկարչները: Գաւառայ տեղը կը գրասէր անդարտեայ Զարեհ Գալթանաշ: Մասնակցողներն էին Յ. Փաշման, Շապուհան, Ալիսայան, Քիզապ-ճան, Գաղանճան, Օր. Գալլաղան, Ք. Քափաշան, Շահնաշա-րան, Զ. Մաթթան, Էսալի, Էսալի: Նկարանդէպն մէջ տ-րադետայ գիթն էր Մ. Քիզապանը, իր զանաւոր եւ իւրերգ-պաշտ անոն զիտ զարեիտը: Յետոյ ասրէշ իմաստը կու գար Փաշման, Օր. Գալլաղան, Քափաշան, Մաթթան, Էսալի:

ԳԱՇՏՏԱՆԱՅՐ. Գործ՝ Բ. Վահրամյանի.

ՆԿԱՐԻՋ Բ. ԳՕՃԱՄԱՆՆԵԱՆ

1930 թվականին էր որ Հանլյայ գիմը, Հռոմի հույ՝ Modernist ընդարձակ ու չքից կալեթիկն ժէլ, Բիզանդ Պաւստանեան զհուստի նրխատարզ ժըն էր աշն արերուն, որ իր նկարչական խաւսը իրազդութեւն լամար, անյաղգոյզ կամքով ժը ինքզինքը յանձնած էր խաւսական զնդարունաւոր ցանցին:

Գեանքի ժէլ ժարզ Հազուադէպութիւն էր Հանլիայի Հոգեկան ելմարիտ Թոփշներուն, որոնք վարանում լին Հանլար, եւ իրենց նպատակի թարմունքներուն Հանլիայ լամար որ եւ է ճիշ լին իշտայիք: Ան աշտ կարգի անհատներէն ժին է նկարիչ Պաւստանեան, Տրադիցոնի իրական պարմանքներէն ժին, որ լարտարուն յախոյ ու փայլուն ուսանողական լրջանէ ժը վերջ վերադարձած է Երեւան ու ներկայիս Հաստատուն՝ Գաւիթի ժէլ:

Գաւսական արունաւորն Հալիլը դաւաններուն եւ աշտ ուով խանդավառութիւններուն լամար Պաւստանեանի վերջին ժէլ ժը լմրատապաւորի է: Անոր զորները արդի զգրութիւն կը վերադառնին, որ զիստ վրձինի ցանի ժը Հոյունքով կեանքի լուսնը արտանէ, լարձումը ստեղծել, եւ ընտանեութիւնը իր ծաշտայից Թափով արտաշայտել: Անոր արունաւոր արեւելութիւն լին Հանլար. ան իր մտնկները զնկարչիկէն ժէլ լին փրտանք, Հին զգրութիւն Հանուգներուն

եման: ինչ որ իրականութիւն է առի-
կա իրեն նմանք բուն իսկ գեղեցկու-
թիւնն է:

Բ. Գումանկեան իր սնկառակմու-
թիւնը շնչաւ կ'ուան լքմիքն ինչ, ո-
րով զրոյնով կը պահէ նաեւ գոյները:
Մոզորաբար ան խոյս կու առչ բազա-
զրեան երանկներն: Կը սիրէ յառակ,
պարծառ ու գուռ գոյները որոնք աշի-
քան արտաբայելի ապուրբութիւն կը
սերմանեն սուր նկարներուն վրայ: Հը-
րաշուք՝ են նաեւ իր յայտ ու սուտերի
խաղերը: Անոնք թնութեան մէջ կը պատ-
կերացնեն տեսարաններու խորութիւնը,
եւ ազնի Թափանցիութիւնը, իսկ զիմ-
անդրներու վրայ՝ կը պարզեն ճարգիւ-
թիւն ներաշխարհը իր քաղաքական, ակնե-
րեւ հեղուկութեան, խորութեան մէջ:

Որքա՞նապէս արուեստագետը իր ինք-
նայառակ նաշանն ու արժանաւորու-
թիւնը ունի, որ զինք կը ճշն արուես-
տին մէջ պահելու հոգեկան անկաշխան
տեսութիւններ եւ ազատ արտաբայու-
մելու եղանակ մը:

Արտագինը չէ որ կ'ազդէ իր յուզ-
մանութեանը վրայ: արտաքին երևույ-
թն մը անկի ներքինն է որ զինք կը
ապուրբ եւ իր գործերուն վրայ կը նե-
տն հոգեկան ապրելութեան կախարչել
երբն քաջ: Գումանկեանի այս խոր-
թափանց կարողութիւնը արդիւնքն է
գեղարուեստի ոգիին իրազեկ սիրտու-
րան:

Որքա՞նապէս արուեստագետը իր
ժամանակցութիւնը կը հասցնէ տեղաշա-
րայր նկարչական ցուցանակներուն:

Օտար եւ հայ արուեստի ցննդաւորներ
համարական առջեր կը նայրեն իր
գործերուն: Վերջն իր 1930 Մայիս 31-ի
թիւով կը գրէ. «Ներշնչու Քաղաք էլ ներն
վրայ քաղաւտ եղիպապի նկարչին-
քու ցուցանակներն իր ժամանակցութիւ-
նը թերտն է հայ նկարչի մը՝ Գ. Բրու-
գանց Գումանկեան, ցուցադրելով երեք
նկար. Բնակչար մը, եղիպապական զիւղ
մը եւ Ընտանիքը»:

Որքա՞նապէս եւ ապագայաւոր այս
նկարչի, իմ համեստ կարծիքով, ցու-
ցանակներն ժամանակցոյ արուեստա-
գետներուն մէջ միակն է որ իր սեփա-
կան նաշանովն ու հոգեկան շխուռոյ
սեւով, ինքնատիպ գործեր արտադրան
եւ ցուցադրան է: Իր նկարները ո՛չ ԲՆ
հոգեկանով դիտուան սովորական գոր-
ծեր են, ալլ խորհրդաւոր լուսնով մը ո-
նան խոսուն պատկերներ, հայկական
կարմիրն աշխարհագրութեանք սակ հայ
հոգին ցարանցեալ գրաւիլ արտադրու-
թիւններ: Ի վար չէ որ Գ. Գուման-
եան Պարսկի հեղինակաւոր ցննդաւոր
Գ. Մերկիւնի ներքալուից առջերուն ար-
ժանացան էն:

Իցիւ ԲՆ մեր այս երկա՞նապէս եւ
լիարուի արուեստագետը չեղիւրկիլ գե-
ղարուեստի նման մէջ իր աշխեւ տե-
խնաութիւնի կերպով յառաջ գալիք խ-
լիւնդաններն, եւ յաղթանակելով ամեն
գիտաւորութեանց, համար արուեստի
կատարելութեան գաղափրակաւ:

ՄԱՐԻ ԳԱՆԱՏԱԾԱՆ

Արեւմտեան, 2 Յունիս 1939

Յունիս 2, 1939

ՆԿԱՐԻՉ ԶԱՐԵՆ ՄՈՒԹԱՏԵԱՆ

Փարիզում, նկարիչներուն ճէշ լեռը կեանք էր տիրական տեղը սկսած է գրուել երկաստորդ արուեստագետ Զարեն Մուսաֆեանը։ Ան իր թնշուն ժառանգութիւնը կը հասցնէ թէ եւրոպական եւ թէ հայ խորական ցուցանագիւններուն։ Բազմաթիւ գործերով ժառանգած էր Studios d'Art Caumartin ճէշ տեղի ունեցած հայկական ցուցանագիւնին։ Իր աշխատանքը հաստատած Փարիզի Հանգարտ փողոցներէն ճէշուն ճէշ, հոգ, շինիլ խաղաղութեան ճշ շուքին, Մուսաֆեան խոր հաստատով եւ սղեւորութեամբ կը ստեղծագործէ իր աշխարհի պետական, ճիւղմէնէն գեղեցիկ նկարները։ Իր աշխատանք - գերաստուիչ ձեւով ճշ հաստատուիչը գործած է նախկին փարիզում ժառանգութեան, ուր հանգիպումներ կ'ունենան անոնք՝ ճիւղերու, արտադրանքի արուեստի եւ գրականութեան լեռ կայ ունեցող թարգմանիչներու շուրջ։

Իմ այս յօդուածիկն շատ համեմատեալ ճշ կ'ընդգրկէ. հակիրճ տպերով ներկայացնել արուեստագետը իր ընդհանուր գիծերուն ճէշ։

Ինչպէս ըսի, Մուսաֆեան երկաստորդ նկարիչ ճշն է. ան նման ըլլալով 1907ին, արեւմտ ներկայիս երեսունեւեց տարեկան է. այդ՝ նոյն է որ պիտի սկսի իր թան իսկ հասունութեան լընտը։ Համարուած եմ թէ ինչպէս ամէն արուեստ՝ թոյլ ժամանակագրութեան նկարչութիւնը կը հաղորդի խոր ճշմարտութիւն ճշ եւ ստոր հետեւող արուեստագետը պարտի, երկար եւ յարստեւ աշխատանքով տիրապետած ըլլալ այդ արուեստին թուր տեսական թէ գործնական նորու-

թիւներուն, որոնց համարութեանն այս տեղով յայտնի պիտի գայ իր իսկ տեսական տեղ։ Այո՛, ներկայ արեւուն լի թանք նկարչական հակում եւ կամ խառնուածք ունենալու արժանիքովը գումարու։ պետք է ծանոթանալ այդ նկարին գերաբերող ճիւղ թէ նոր թուր պըղրացներուն, գառակաւութեանն ճիւղին արդիական հասանքները, որոնց գառմէն եւ իւրացումէն պիտի ննի այս տեղով ինքնուրոյն գէշ ճշ յառկանող արուեստագետը։ Մուսաֆեան հմուտ նկարիչ ճշն է. իրեն համար այդ արուեստը զաւանթի տեղիները շուրջ։ Մանաթ է թուր պըղրացներու թուր՝ թէ նոյն արդիականներուն։ Նկարչական արեւն լընտը-պըղրացի ճշ ժառին կընայ ժամերով արտադրանքի։ Նման խորացնին հմուտթիւն ճշ կը ճշն տեղուտ արուեստագետը արդիպիլ ճիւղին իր գերէն հակման կարճատեւութեան տեղին թէ նոյն արդիականութիւններու թուրէն։ Երկուսից ընդհանուր է։ Չգնեք տարները եւ արեւակ տաններ ճիւղ ամէնին տեսանք նկարիչ Մարտիրոս Մարտիւնը։ Ան աշխարհուն ինքնուրոյն Մարտիւնի տառիկահակման թարգմանման ճէշ տարրեր կը գտնենք Սկզբին նկարչութեանն (գոթիկական կառուցի գառակարգում եւ թուրթեան ժամանակու, նախածին գերբարձրական կերպ ճշ), Գառնական (Gothic), Հասանքին (գիծերու կարգութեամբ), Տպագրագրագրութեանն (գոթիկական թուրականութեան (Divisionisme) եղանակով)։ Մուսաֆեանն ալ տեղած է կամ կ'ունենի նման արդիականութեանց գառմէնէն։ 1943-ի աշխատ Մուսաֆեանին ժառին է. ամառային արժանաւորելն գերշ ճիւղներուն ճիւղ ճիւղերով ճշ կը գերա-

ԳԻՄԱՆԱՆՍԻ. գործ՝ Զ. Մուրաֆեանի.

զանազան զեպի աշխատանք։ Եր աշխատելիս զործերը կու գային զիս համարել թէ երկուսուսդ արուեստագետը եւ՛ր էր ու իր ներքին լոյսը, իր ներքին ուժը էր գտնէր։ Փնտրուիւ յարստեւ, յոգնատանջ եւ լինէլ նկերէ վերջ եւ՛ր էր ուն տեսական սեղմ էր տեսնել նկարել իր աշխատ կեանքու գործերը, տեսնել զիմանկարներն ժնչեւ զեղէկական ընկերներն ու եւթիւրժարութիւնը։

Մուրաֆեանին համարու ընծի Խաչատուրէն էր հասնէր։ Հասնչով էր կարգայի պաշտօնակցներն ձեռն հրապարակած իր աշխատ լեզուն եւ ուսեղ նշանակական ուսումնասիրութիւնները։

Բայց տեսա՞մք իրեն ինչ եւանթանալու տարի՞ք ունեցաւ, 1908ի վերջերք։ Զուգարիտային կու գոր։ Այդ լընտի իր արտադրութեանց ձեռն խոր կեանք էր գտնէր խաչատուր նկարչութիւնն, աշխատեւ տեսնէր յարգութիւններ, գոյնն ու եւանթանալն էր եւ շարադրութեան արտանուսթիւն էր ժայռ երակը էր կազմէր իր գործերուն։ Պատկերով տեսնուցնէր զիմաստաւորեցաւ։ Դարձիս՝ ուրեմն 1940ի վերջերք Մուրաֆեանին նկարներուն ձեռն պարզապէս էր նշանակել իր արուեստը տեսնել խաչատուր, հետեւողն ա՛յ տեսնել ընկերացուն գտաւ։ Ինչպիսեւ կեպ զառաւելուութիւնն զեպի արուեստագետութիւն

զարժ ճշ նկատեցի (նիթերու շնորհիւն տեսնելուով)։ Քնքիքն ալ ո՛րչ կը ճաննէր։ Ետեքով, յապում շատ թոյ տեսարանի ճշ առնէ։ զոյներու, պակերու, ստուերներու կոխարդիլ խոզեր կը տարբեր։ Նիթը երկտրագոն յառնակողներ ճշ զոյն ինկն՝ կարենա տալու կերպն էր որ զնեզ կը գալարէր։ Ան էր աշխատանքին ճիշ բնաշխարհը, կոխարդիլ միջուրտի ճշ ճիշ ճկկովկու կը յախարդէին։ Յամտի նախ Եզգումաշ նկարուած էր զանազան զիբրերու, Լեւուաղեմ զանազան պակերու ապրիպութեանց ընդմէջն առնուելով։ Արեւուաղեմ մեր երիտասարդ որսուհապետը որսալալալութեան ընդ նորսին մեծ ճշ կը փնտարէ։ 1941-ի սկիզբին ճիշն 1943-ի աշունը իրմէ Լեւուաղեմի, Գիտի թէ Մուսաֆեան, պատերազմի թուարկէն տեսարանի՝ կամաւոր առանձնութեան ճշ ճիշ, աշխուշան կերպով կ'աշխատէր ու միշտ նորութիւններու եւ խորացման Լեւուաղեմ՝ զնկնկուլութիւններ կ'երկնէր։ Գիտի ճշ որ առաջ իրեն տեսն ճիշ աշխարհի բարբարոսն տեսնկուլ ապրիպներու առաքարդից։ Իր նոր զարմերուն ճիշ Էին

կերպերն ու ճիշ Լեւուաղեմ էր։ Մուսաֆեանին որսուհապետ զոյն բարբարոսն վերաբարձու, ունեղալան, թարմաշան եւ կատարելագործուած։ Իր բարբարոսներն ալ տեսնուական զարժ Լեւուաղեմ էին։

Աշխուշ Լեւուաղեմ զառնարգում ճշ մեղի գալարութեանց առնէ պիտի զնէր։ Իր զարմարման տեսնկներ խորութեանց պիտի ըսնէր — Մուսաֆեան ընտելութիւն, զնեմկութիւն ու նաթիւրմարթիւն։

Բնակարիւն — Ամեն նկարիլ Լեւուաղեմ իր խառնուածքին՝ իր բնաշխարհներուն կու տայ ճանտակի միջուրտ ճշ։ Օրթնակ, Արմիւն՝ զարկալալ եւ ընտելներով ախարալալ միջուրտ ճշ կ'առաջանէ իր զարմերուն ճիշ։ Իւթիւ շատ իրապալալ է եւ կարմարալալ։ Օթան ձրիկէ՝ ցանցալալն ու խառնուհալալ։ Ըսէ կ'ուզէն՝ ամեն նկարիլ նաթիւրմարթիւն ճշ ունի, ներսն ընտել միջուրտի, զոյնի առաքարգութիւն ճշ։ Մուսաֆեանին ընտելարները յառնակունց պարծու են, առաջ եւ կենտալի։ Մուսաֆեան, թախտալալութիւն, տեսնուլութիւն չկայ տեսն ճիշ։

374. ՄԵՆՈՒՄԵԱՆԻ ԿԵՆՏԱՆԱԳԻՐԸ. զարմ. Զ. Մուսաֆեանի

Արտեսապետը աճել էր պայծառացեալ լա յափանդելով տախտակում է։ Ձեռն խառնուած ճշ կը ճկէ վրձինը՝ նկարները լաւալարին քարտայնելու, փետրակուլու։ Մեկ քառով՝ Մուսթաֆանին թանկարները կենտրոնի նկարադիր ունին, բայց առաջիմ լափի պակասը կը գտնենք իր ճառ։ Այս անուանաբարը ռուսները երեսն փու պայ իր այլ տեսակի գործերուն մէջ ալ, որինով՝ զի մակարեմբան։ Ա. Չապանեանի մեծագիւր նկարը լառ փայլուն է, լառ փետրաւ։ Լաթը՝ իր Հայաստանի (Օր. Ի. Պիւրգիւնեանի գիծակարը)։ Վերջապահուն սիրուն նկար ճշ ունի, Գիւլ մը լին անին։ Կապուածի երեսներուն մէջն զիւրի երազային գիծերը Լաթի կը իջէ մարտին։ Հոս պահէ իր կատարելութիւնը կ'ապրի։ քարեքարտարար արտեսապետին զին լաւալարինը լի միջմտած եւ մեր կարծիքով, ասինքն Մուսթաֆանին աճեցն յաջող թանկարն է։

Մուսթաֆան արդ աշխատելու, աւելի կերպով թուրքեան յափանդելը պատահան փախանելու ընդունակութիւնը ունի։ Լաթի մտածակի ետեան ճշ անմիջական կերպով, մեկ վրձինի նարանձով կ'անլարմանէ։ Քանկային յափանդան. արդարեւ, ինչպես նկարիչներ կը առաւելին վրձինի զանգաղութիւն։ Գիտենք թէ զաշխարհն Լամախաղաղակի ճշ մեկ մաճն միւսը կ'ապրուի որուն լաթին խաղերն, եւ նկարիչը կարենալ առաւ Լամար միջերեսայ կամ թանկիւրեայ նկարադիրը տեսարանին, ասիպուն է որք անընդունա եւն թուրքեան առին զալ՝ բանելու Լամար ուզուն պահուն յափանդելը։ Մուսթաֆան զերն է աշխատանքներն ու աշխատանք, իր թանկարները գործանելի կերպով որուն մաճն լաթի թաւարման անդալութիւն ճշ կը կենդանացեն։

Գիծակարիչը. — Վերն մտած

նշումն իր աշխատող գործադրուն եղանակը միախառնուն Լաթին զնուրդելու կարողութեանը կնա, Մուսթաֆանը կը Լաթիպանին, Քիւրանը Թափանին կնա, մեր երթաւարը նկարիչներուն աճեցն վարդա գիծակարիչներն մին։ Իր կնի գործերը լի տեսն, որինով՝ ներկայ կենուն մէջ իրմը արտադրուն Յիւ. Սեւանեանին կենդանադիրը, բայց նորից նկատ տանելով (Ա. Չապանեանին փոքր ճառարով կենդանադիրը, Ե. Լաթանիւրիչը, Բ. Քափանեանիչը, Արաճ Չարչիւրը, Մ. Քեպուկեանիչը, Յիւրի Մուսթաֆանիչը, Լաթին, Լաթին) Լամարմակ կարելի է ըսել թէ Մուսթաֆան կատարել գիծակարիչ ճշն է։ Անուշառ ասկէ վեր ասկանին կայ աշխատ գիծեր ինչը, գիծակարեմբան ասկէ մաճնուն տեսն երկրորդ կնաքը որ մեծ, աշխարհունակ գիծակարիչներունը եղաւ։ Նոր կ'ըսենք կատարել գիծակարիչ ճշ՝ անուշառ պահելով յաջող Լամարալութեան գիծերը։ Բայց նկատ տանելով Մուսթաֆանին ապրից ու վերջապէս մեր Լաթիպան ոչ զնուրդապահ լաթ միջմտալը, աշխարհ իսկ պատահար կարողութիւն ճշ կը նկատենք մեր արտեսապետին Լամար։

Նարիւշ-Նարիւշալ. — Լամարապար իր այլ տեսակի գործերուն, Մուսթաֆանին ընէ նկար տեսայ արդեւ եսթիւմ-մարթ, նկարչութեան աճեցն զուարթին Լաթիպանին մին՝ ցուն որ իրն եղաւով ունի անուշալ ապրիւներուն պիւ եւ կնաք Լաթիպան։ Մեր երթաւարը նկարիչը առաւելապէս իրապարարտեսապետ մըն է, եւ փախանով եսթիւմ-մարթերուն մեկ մեկ խորհրդանշիչը վերադրելու՝ (որ.՝ Բ. Փաւլանի նկարչութիւնը) ապրիւները կ'առնէ աշխարհ ինչպէս որ կան։ Հոս իր ճշառաւորութիւնը գործերու ներդաշխարհիւն ու լաթապարեմներու խաղերն են։

իմ կարծիքով Մուսաֆեանին ամենն շատ աշխատանք գործերը իր նախնի-
 ժուրներն են: Եթե այդ տեսակի նկարի
 ժը մեկն անկախաւ ըլլանք պարկ ան-
 նընտն անկիւն ժը մեն ամբողջն, կը
 տեսնենք թէ թէքնիք իմաստով վրէժնի
 նորին խղիւր արքունտ են այդ կո-
 տարկունտ մասին՝ և նորիցն որդե-
 ֆան մասալոյ երկարդական յատկո-
 գիւնի ժը թիւորին վրայ ևս: Նկարչի
 ժը շու coloristներ անգամանքը կը ևս
 մազապատկանել գրադարի ժը սեի գե-
 ղեցիւթեան. որքան գեղեցիկութիւն ըլ-
 լայ սեի աշխատ անոյցով կը կարգա-
 տի երկը: Փոխադարձ Մուսաֆեանին ալ
 գոյններու երանգաւորումի նշանակը, աս-
 անց պատարումը, իրարու հետ ունե-

ցած իրենց փոխադարձ անշուքներ
 ա՛յնքան անշուքով ազուցուած են, որ
 թաղուած իր աշխատանքին մէկ անկիւ-
 նը, իրարու տեսողական նշմարիւ ևս
 անց ժըն է ըմբռնելը իր գոյններու և-
 բաժնութեան:

Մուսաֆեան ցուցանելովներ արք-
 ան է Իսախան և Ջուրեյխիյ ցանալան
 զնոր. կնքաններուն մէկ, իր նկար-
 ներու ևս պարզը կը թաղաւորէ որ-
 ցելոյի նման նկարանկելու ժըն ալ կար-
 մաներով փարկի մէկ: Մենք անհամ-
 րիւ նման մեծանարկ վարչիքի ժը պատա-
 ներին մին ևնք և ամենն շատ իրմով
 խանգամաւորակներն՝

Հ. Ք.

Փարիզ, 10 Հոկտ. 1943

— Զարմ —

Գ Ա Ր

ՆԱՅՈՑ ՆԻՆ ԳԱՐԵՐԸ

Քաջը հին և նոր ազգերու մէկ պա-
 րիւր նկատուած են գեղարուեստական
 աննիյ գրասանք ժը, զոր Ռեկերքանի
 թարգմանիքն իրումը կը կոչէ աշ-
 անաւ կանաչաւ (Մեկ. Մաթ. Ա.,
 570), և զոր քաղաքակրթութեան աս-
 տիւնը փոփոխի է, առաջ անոր նաւը
 կամ կողմն շարժումներ, և շատ աշիւ
 վարչիւն կամ ազնւ ընծաւիւնով գալի:
 Մեր քով ալ նշիւ ու յիւանք է միշտ
 աշի, ևայ ընդին քաղաքականութեան աստի-
 նանով անշուք: Անոր մանրամասնու-
 թեան նկատմամբ փոփոխութեան շարժով
 տեղեկութիւններ չէ ևս: Եւրոպիայի մեկ հին
 մասնակցութիւնը: Մեր գրիչներն աս-
 մանք ընծաւով անշուք են անոր քովն,
 և անոր, անիւ խառնարան անիւնք,
 աշխատելով և արեւմտեանիւնով: Լան-
 դերն աշու՛ գիտալ աշխով պիտի կո-
 ընանք անոր քարեկաններն և անկա-

ռախարակներն իսկ քաւական պարզ մա-
 զովն է Նաւաւ անոր նկարադրութեան:

Ա— Այս արեւմտեան երկու մեծ ու-
 նիւ նախնեանց արով, ինչպէս և աշիւ,
 և երկուք ալ կոչում: Ոչ կատարուէր
 իմքովն, և քաւան ալ կը շարժին
 ևս: Եւրոպիայի կնքով. այդ էր քան պարզ,
 որ խումը ալ կը նշանակէ և անիւնք կը
 նալի: Եւ կամ կը խաղար մէկ նալի,
 և կը կոչուէր կանաւ, որ ևս: Եւրոպիայի
 ևս: Եւրոպիայի շարժման հետ նմա-
 նութեանն աշխով կոչում է: Կան նաեւ
 իրենց քաւիւր՝ պարիւն ու կանաւիւն: Եւ
 այս երկու կնքով խաղարան կը անշու-
 պիւն յիւանտ միտայի և ամեն մասն-
 նակ. ապաւոր՝ թէ երկուք ալ կոչին
 միշտ: Այսպէս, իր ևս: Եւրոպիայի վերա-
 թիւն անիւնքներն իսկ՝ անիւնք Ռեկեր-
 քանի ևայ թարգմանութեան քաղաքու-
 թիւն. ք է կանաւ ինքնիւ, է պարզ ան-

յաները (Մեկ. Գոչ. Ա., 66): յետոյ ուրիշ շատեր՝ զոր պիտի տեսնենք յախարակաւ: Իսկ խաղաղակներին շատ տեսակին կը խաչուէին կախախիչէ (տե՛ս 67) և պարսկաբէ (Պատմ. ՌԱ. 228). կամ ընդհանուր խնամով՝ իրազնիկէ (Ա. Քաղ. ժԸ., 8): Ասանց շարժմանց կ'ընկերանային երգերն ու հուսադարանաց ճաշներն ալ: Եւ որովհետեւ կը խառնէր խաչապան պարերու ժամեր, անոնց կը պատահէր ալլ և ալլ ստիքներու մէջ, Թաւերաքիմին վրայ, ինժուպներու, ձիարուքեան, Լարանայ, Լաւարանայ ուրախութեանց, յաղարկուորութեան ու որդազան Լանկաներու մէջ, զորս պիտի նկատենք թի առ թի:

Բ. 1. Բնէին վրայ որքան հին էր պարն Յունաց թով, նոյնչափ տնայնատակ է մնացեր թի մէջ նախկին զարերուն: Յ. Մանգախանին՝ որ մանրամասն կը նկարագրէ ու կը դատաւարակ Լայ Թաւարեղ, թնու յի խառնը նախատարած պարերու ժամեր: Եւ Լապի. 1255 Թաւախանին Խաչուզու մամուկը ձեռնութեան լցարուցիլը Մովսէս՝ կ'ախարկէ անոնց զոյալութեան թեմէ վըրայ, ըսելով՝ Թէ աչքսից մամուկ կային անմեղձ՝ որ իբր ի Թաւերա զորն կարուչաց կարկաշտն կամ կ'նշանակէին (115):

2 Մեր հին աշխուսականութեան յուր ընդունելութեանց մէջ նոյնպէս տնայնատակ եղեր է պարը: Ունեւորանք Թարգմանիլը աչք Լանկաներու նկարագրութեանց մէջ լեզուով՝ թուղլն, կը զիտէ՝ Թէ աչք զարերու պարերը կը կատարուէին երկու տեսերու մասնակցութեամբ. զմէ՛ ընդ կանայս կատարեցն, կ'ըսէ (Մեկ. Մաթ. Ա., 688): Արապի թի անկախան Եղիշէին պատման ալ՝ Թէ Լուսով Միւնի գիւղերներու երկաթաութիւնը կ'անցնէր իւր կուսակցաց հետ՝ զիսկաւ արքեպիսկոս և ի կարուս լիտութեան (աղ. 1869, 48): Զրաւաթը Դերեկի Պ. Արծրանույ

խորխուսութեանց մէջ ներկայ էին միւս պաշարարիներ. կ'ըսէ կեղծ Շապուհ պատմիլը, որ վնասուէին սառնի նորան (40): Մարգի մեկնիլ՝ ԺԲ. զարան՝ կը մեղադրէր մեծատանց պիթրիւք և պարուց պիթիին ընդերս (191): Յովհաննէս Թաւեղի՝ ԺԳ. զարան՝ իրաւ կու տայ Լաւարանայ՝ Թէ զմէ՛ զիսկաւ տակնէ կարուչաց և զուսանաց (Քրտ. Գրչ. Մ. Ղապարու), որոնցմէ վերջիններն երգիլ ու կատարեցողներ էին: 1217ին զրուսն Ունեւորիկ ժը (Ս. Ղապարու մէջ) կը զիտէ՝ Թէ եկեղեցական զանն անգամ ժողովրդեան հետ կը զուարեանար զի կարուս լիտ խաղան (632): Եւ Աւաթիլ եպ. Միսնայ՝ ԺԷ. զարան՝ զանգան զատկարգութեանց մէջ կը Թուէ նաեւ զուսանները պիտաց պարուց (Հա. յով. պրտ. 420):

3. Հնաւնկան ուրախութեանց ստիքներին մին էր նորանին մանկանց մկրտութիւնը, ուր մասն կը զանենք՝ զէթ միջին զարան՝ պարն ալ, և ալ միւսին տակ մէջ, ալլ միջին եկեղեցի կը տակէին զայն: Այս պատճառով Յ. Նշեկանցին կը տարկուէր զգուշացնել՝ զուսան թերի լեկեղեցին և կարուսը: Յետագայ անմեղ իւր խաղը, կ'իմացնէ՝ Թէ պարը կը կատարուէր զի զուսն և կեղեցուսն, ալ Թէ ներք, և իւր ուղեր՝ միջ ներք խորուրդը կը մասնակարարուէր՝ զրան տակն պար զալ և խաղալ իբրեւ ի մեկնանց պիտաց: Քաղ յետ մկրտութեան, կ'ըսէր, տակ մէջ պարեն, տակն և խաղան, թայց պարկաւորին (կրտմ. ժԸ.):

4. Մեծադուր ջննութեան սպառելը էր միւս Լարանիցը, ուր անպակու և զեր ևն պարերն ալ: Անաթանգեղուս կը պատմէ՝ Թէ Նըղառայ անուանութեան ստիքն՝ Ղաղարկապատի կեդրանը, փաղցնէրու և թերգերու մէջ թուր թուրապիթ սխան զգարան պարի և զկարուս յորդարից (143): Մարմնաւոր ընծայումն Լաւ ժը կ'իմացէ՝ Թէ

կրք անցկանք որքը վերջնային, Լաբանու աշխուհ աստուածը էր սանկն Լաբը զմեզից և պարտք (Մատն. 311): Ըստ վխարթեան Բարանց Մաշխուհարն, որ էր զրէր 1235ին, երկու տներու հին պարտկութիւնը զարքան էր, և պարթն ժէլ էր ժանկն զհուանքն կամ աշխուհ ժրան, և ամուսնացեալ կանայք ոչ (65): Եւսմանդէս Լըրրուն ուղիւսն 1704ին Լաբ Զուրայթ ժէլ էր տները զտնիք ժաշխիկներ՝ որ էր պարթն փաղցններուն ժէլն, (Ա. 235):

5. Հասարակաց ուրախութեան տոբթներն Լաբարտակաց ու փաղցններու ժէլ էր թաշին ժաղճարդը, և ան ալ էր կատարուին տնայ զայցներն ու պարքը: Այսպէս, Սմբատ Մամիկանեան՝ է. զարան՝ կրք յետ յաջկերու Գարսի՝ Կենաց Լաբը կուտան զիւրը էր ժանկը, զնոյ առաջ եղին եղան պարտաւորքն, էր զրէ Յուան Մամիկանեան, և պարեւով ու երգելով էր զովկն յաջկախաններն ու էր պարտուին թըշաւմները (62):

6. Լայ Լեթանուսութիւնն ուներ իւր յազարկուորական պարքն ալ, որոնք տախմին էր շարանակէին Լեթանուսութեան Դ. զարան, Ժանեկուսութեամբ որոնք և կանայք, և որոնք զմ պարքարեցու Մանն Լերսէս: Անոնք իւր տրով խափանուցան, թայց յետ ժաւուան վերադնն սփան (Փաւս. Ե. Ա.), տանք տախմ Լանելու ժննչն Ե. զար, որ ալ ևս չկայ տնայ յիշատակը:

7. Լընայք և ուրիշ աղգիր էր խառնէին պարը Եւեւ իրենց սրբազան Լանդաներու ժէլ, և որ կ'երեմի արեւմտեայք իւր Եւեւ զրիտանական լըլուին՝ ժնն աներու առթիւ, զոր եկեղեցու Լաբը ու ժաղճները խափանեցին: Մեր աղգին ժէլ ալ ժաւու ալ, կամ թէ կար ու շարանակեց՝ տանք Լանդակերու եկեղեցու շնորհներով:

Դրիգոր Լարկնայքն էր Եփրատը զուսանելուպաշին յերուան կենաց փարսն ժաւանուան ու զեանկուան Ապարանից եկեղեցու ժէլ՝ ժնն Լանդուսարութեամբ, և զի արափանք փարթիւյ կարաման արեւն (Մատն. 388): Յանապատեան կուտան ժաւանը, որոյ Շապուր արեւմէր Ս. Լապարս ժէլ՝ 1223 թուականին է, էր յիւն Տեանընդառաջի տներն Լափտաութիւնը, և կ'ըսէ՝ թէ ժանկը, երբեքուսարք ու ծնը շըլապատեալ զարգոյն՝ լայրէ զանն կամ էր պարթն: Վաղական ժեկեւութիւն ժնն ալ կու տայ տար, որ տախմ աստուգէն Լեթանուսութեան ժաւանն ուներ, թիւղէն էր վխարթ Միլրապան ժեկեւան ալ՝ որ կար Դերկանի ժէլ (Ապաթ. 593): և Գարսիկներն ու Լեանեան կուտան է Լոսո Նախկէն էր ժեկարսիկն կրակը: Լուսի ունինք Միլրապանց Միլրապն Լաղալ եղիկաղագոն տրիմակը, որ կրք 1677ին թաղում Լեղուսութեամբ յաջկելով Լափտաութիւնը, տաւարեց Արեւիյ եկեղեցու Նարգուսութեւնը, լի զուսութեամբ զննայք և պարքը է զաւթիս եկեղեցույն, կ'ըսէ յիշատակաղբիք ժը (Լաղաթ. 574), զոր պատեան ժը յունինք տաւարանին տարրեր իմուտով Լանկուս: Պատարագին ժէլ էր կարգանք՝ թէ քանն Աստուան ժարգանալով, զեւրեկաց ժեղ ընդ երկնայինն պարեւ զուղեղն պարքն, զոր Խարով Անեկայքն աշխարանակն իմուտով կ'ուտու: զպարեւ՝ զտանկեղն է ՝ (Մեկ. Գար. 26): Այսպէս Լափտալի է անելու Լամրեանցու լինան զտախման շարանակն խառն ալ, զպարեկուս ընդ երկնայինն, տանլով՝ Փրիտուս յարեւ է ժեկեղն: Սրբազան պարերու զաղափարին ընտանութիւնն էր, որ ժեր Լաբը էր թիւղաղբիք այլ աշխարանութիւնը, և որ յետայ ժաղճարգանքն թարուց ժէլ իշտանութեան փախուցու, և Հայաստանն ժէլ ժանթ ևն զտախման պարերն

Հաստատելուց կազմակ' եկեղեցւոյն
չուրջ:

• • •

Գ.— Յետ անեկելու պարերու աշգ-
րան ընդարձակ գոյութիւնը մեր քով,
անկէկէք աշմ անոր մանր նկարագրու-
թեան' մեր էին ժամանակագրութեան նե-
րան լսփով, խաշելու նախ պարքին եւ
ապա կարասի մաշին:

1. Ոսկերթեան թարգմանիչը տեղ
տեղ լեզուով ընկալքին Հաստատութեան
նէն, Ծ. դարու Հայ պարն իսկ էր նկա-
րագրել մեղ. Պարզեկերը, Կ'Հոտ, մերթ
սաստանելով էր շարժէին Հանգարտիկ,
եւ անոնց պ' ճեմելոյն եւ ի Հանգարտ
էր Հրապարակէին Հանգարտաները
(Մեկ. Մաթ. 687). եւ մերթ Կ'երպէին
շարժումները, ուղտերու կամ խոյնե-
րու պէս պ' գարգաթա յարուցեալս կամ
տարեղելովն, որ էր ճշմանկէն սասա-
տել կամ ցառակել: եւ Եարտանելովն կամ
սպերը նեանելով (Մեկ. Պոչ. Ա., 664).
զոր էր կ'ուէ նաեւ պարթիւնացի կամ Եա-
րփիւնացի (Մաթ. Ա., 688). Ասոր Հա-
մանելն է Աղաթանգեղոսի սուտն աւե-
մանն ալ: Երկու տեսելու եւ պարթիւն
վարեղելով (163):

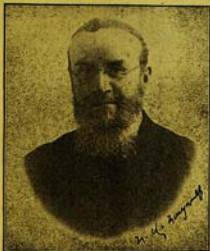
Անկէք յուրորդին էր տարբերը
յուզարգաւորականը: Այլերն ու կա-
նայք, Կ'ըսէ ժամանակակէք պատմիչը,
երկու խումբ էր կազմէին' սաղուտ ի-
րարու դեմ, եւ աշպէս էր քաշէին գա-
ղալին Հեա Եպարուչ եւ պարտակելով,
Խրաշանկիւրն ի մաշն նուագարանաց:
Պարզեկերը միանգամայն ազգութեամբ
Հիւսղովթեամբ իրենց մերկ թաղաւթե-
րը էր ձեռնէին, երեսները Կ'եղեղելին ու
մաք էր գարեկէն (Փաւա. Ծ., 111.).
Մաքն ալ լըննէին իրր նշան ցած' էր
անանկն նաեւ Արշակ արքայի վրայ, որ
Գնէլի դիակէն քով նստած, Կ'ուագէր
անոր տարագարա մաւը' Եմաք գեմփ
Հարեալս (նախ Գ., 165.):

Բայց մաքն ուրախութեան նշան ալ
էր, կամ զեթ իրր աշպէսի էր լընուի

Հեապալ պարերուն մէջ: Այսպէս, Ա-
պարանկէք խաշին առնա պարզեկերը
մաք էր զարնէին ու էր նուագէին սե-
տաւ երգիչաւանց քոչ նշանն սաղմաւը
(նարեկ, 388): Ճեանընդառաջ պա-
րին մէջ նաշպէս անգալաւ էին մաքե-
րը, եւ Եպարուչք ի մեաւ կամ մաքե-
րան' Կ'երպէին. Ե՛կը ընդ ալս էն եւ
աշին: Եւ Աստաղ Սիւնան' իմրակն
պարին մէջ էր խաշն երգը գաւա-
նաց իմրին, եւ մաք ու իմրաց պարա-
ներն, զերկով աշպէս. Եմաք գաւա-
նաց եւ խաշ տան, — մաքն Հարկանել
եւ իմրագիլ, — եւ պար գալով Հաստ
տանել:

Անխորհիցէնք նաեւ նուագարանաց'
որ Կ'ընկերէին պարերուն: Այսպէս, Գ.
դարուն յուզարգաւորական պարերուն
Հեա էր Շեշեշեշին փոչեր, փակցիւններ
ու վիմեր (Փաւա. Ծ., 111.), որանց վեր-
էին երկու տեսակները յարաւոր թեթեւ
զարեկներ էին, եւ զարեկներն յասուի
երամիշներ: Հարանեկան պարերու
մէջ Պարեկարայն ընծարուտն Հաւը էր
զնէ փոչեր ու սրկիւններ, որանց նպա-
տակն էր Եպարուչի պարեն (Մառն.
310), իսկ վերեւ' Հարանեաւ աղկիւնց
Հեաւը սուտա թմրակներ, ինչպէս էր
նկարագրել եւ Մարգիս մեկնիլ, ըսելով'
թէ պարաղ կանայք թմրակներ էր բը-
նէին, եւ անոնց քով երամիշա Եարք եւ
կանայքն երգով ու նուագարաններով
Կ'ասաթարդէին ու Կ'նուագարանէին
(191): Եւ Լըքրուսի տեսած Հայ պարե-
րը էր կ'ասարուէին պ' մաշն քանի մը
թմրակներու եւ փոչերուն:

Պարք ու Հանգարա պարերն գա-
կային եւ դիւարթիւններ, որանց էր կա-
սարուէին յաղկապէս ալս արուստա-
գիտաց կազմակ'. եւ մին էր Եմաթա-
նիէ մեղ. Յուանկիլի տէրն Յուան, որ
1246 թուականին Վրացոսի մէջ էր Հան-
գիլի լոյս Հայ գաւառն եղբարք, որանց
Երուսաղէմ ուխտի Կ'երթային: Անոնց
մէ երեքը, Կ'ըսէ, պարմանալ պար մը

Լ. ՎԱՐԴԱՆ ԼԱՍՈՒՆԻ

կը բռնէին: Ուսերուն սակ տախտակ մը կը գրուէր, և իրենց մէկ սարք վերայ կ'ընտանձէին՝ կէտը կը գտնուէին, աշխարհն որ ստեղծելն ժխտ տախտակին վերայ կու գար վերադառնալ: Որովորէն զլոյսի կոմպոնէն ծնան՝ կը գտնուէին. նոյնպէս անգործելն ալ. և երբ զլոյսին տախտակովը գտնենէլ կու տային աւար, երեւցէ կը խաշակեցէր, որովհետեւ կը վախէր՝ որ մի՛ գուցէ գտնուելու ժամանակ վերջ խորանկէն (Բազմով. 1862, 18):

2. Հասարակ պարէն անկէ յարց էր կախան ալ, որ միայնակ խաղցողն իրեն կը գտնուէր թաւրին ալցեցը, և սուտը համար պէտք ունէր անկէ արուեստ ու հարստութիւն խառնելու իւր շարժման մէջ: Ասոր յիշատակութիւնը թելու շատ հին, ինչպէս անուանց, բայց առաջին նկարագրողն եղաւ Պր. Նարեկացին, որ հաշուար մարդ և

միակցամայն նորը արուեստագետ, ինք զինքն անհատն կը քաղեցէր զառ կուտաւ կայքից անախարժականաց Առաւելոյ, որ կային իւր որով. տակաւն կ'ընկողներ անեղմէ վախճանները, զոր և կը նկարագրէ երեւակայական զեղանի կուտայի մը վրայ: Վարժակը կ'անցնէր մէջտեղ, և կը սկսէր երգել. զեղանին շարժումն քաղցրեղանայր տալիս: Եւ սուտը ինչ զննուցն եղիցայ կամարակոյ կուտայ, որ և մեղքերը կամարածու կը յարէր իրարու, զնախնայ պատիւնայ սուղի խաղի երգուն. թերեւս ուրում գտնուելով՝ միշտ ախարժական երգն է թերան. և աշխարհն զնիւտը զեղեւելան ընդ միմեանս կամ պատ ի պատ կը գտնուար, և մերթ զնանգարարի խաղայր, թիկնեթիկն լեւելէր, որ է ետեւ ետեւ երթալով (Մասն. 464, 465):

Նոյն գրքին ան անկէ ուրիշ գրու-

թեան ժը մէջ շնորհիցի գտարի պարին նկարագրութիւնն ալ. «Մեղմիկ շարժելով՝ յայտ կայաւ և յայն նայէր — Մահմեդիյն իւր ճաւաթիւր աշտն, — կայր թէ կարուէր թմբկաւարդի աղջիկն» (Քաղմզ. 1820, 32). որ կը տեսնենք թմբիկի գործածութիւնն ալ. ինչ որ սակաւի կամուրջ էր, և չէ յիշուած ուրիշ կարգաւորներու ձեւը: Կայ անձնաթիւ մ'ալ՝ որ աւելի կենդանի կը նկարագրէ նայ կարգաւորն ձեւն ու շարժումները նոյն աղջկան վրայ. «Նկարըն ծալ ի ծալ ասեալ՝ նմանեալ արքայ սեփն, աշտիկն տնոր պէս խաղկտան և ելափան, «Մարըն ծալալ ծըփեր (կը խաղցներ սովն կալմ)» նիքանի ծափաւ նման: Իւր կարգերուն մէջ ուղարկու լին զնուանքն ի վերայ շանկան» նշմանեալ լիբանց ծաղկանց, որոց լեռ կը մըցէր երեսն վրայ փայլն ալ. «Եւ վարդ վառելով աշտիկն՝ նշմանեալ խալիկալ նշուանց: Ոտերուն գրեցինն ու երգը միտան կը խաղէր. «Մանամախ թընդիւն աղջիկն, նոյն և ի շարժիլ մասանցն, — նա գարնիկարնեալ մայրն առաջի թաղարարին, — լեռն ասեալ լեղեալ լեռէր. վարդն կարուիւց վազէր» (Քաղմզ. 1851, 343):

Ուրիշ ժանրամանութիւններ կը խառնէ Յովնանիւ Քչկարանցին ժն. «գարուն՝ նոյն աղջկան նկարագրութիւնն մէջ. նոյն մեր աղին կը գնէ տնոր ներկուած զմէջ» որ սովորական էր նայ թարգմար մէջ. լեռնով թէ տնոր մարջը «Քրտուարըն լինեց գիւնց գարուն, — Ջալն և լանկըն թըխտայց, — Ջե-

րեան տնեց պէս գիւնկան: Դեմը լոյս բերուն զմ ցարուած աշտ աննկարագրութիւն յատուկ էր մեր թուր եկեղեցական գրիչներուն: Յետ ալց դասարանութիւնն աղջիկը կը ներկայանայ, լեռն գիւնկանց աղին ու կը սկսի պարել լեռնեալ կերպով. «Քչկարն կնեց քան լցարդի տ, — Ջեկէն ուրեց քան զպեղան, իրանը ծակով լալ ու ծախ: «Մարըն լանկը խընկով (նաղանգով)» նախ, — քաղուկ մըցէր քան լուռ լեռն, — Ջուրըն ասեալ՝ ծախն (ման զալով) լեռէր, — ի լեղան գարն ի նշման» (735):

Այս ցանկան վկայութեանց մէջ արդէ ունիք որոշ զարգացող ժը նայ կարգաւորն կերպարանաց ու շարժմանց մասին: Արտեսախն զմ խաղաղութիւնը մեր հին նկարաց, որոնք ընդանորդեալ եկեղեցական կամ վանական զառն լին, այնպէս ըլլաւ՝ որ տնեց վրձնին որ և է տեսարան դարձ կամ կարուի լեռնէր մեզ: Արժեքանեց զուռն հիմնադրը Գաղիկ արքայ՝ կըրնար Աղթամարայ մէջ իւր կառուցած ուրախութեան տանարին որմերուն վրայ նկարել առ՝ աշխարհական արտեսարանաց՝ ալլ և ալլ գրտական տեսարաններ, և տնեց լեռն նախ գիւնց աղջկանց գարմանայ, արմանք» (Քաղմ. Ար., 323): Բայց այսպիսի նկարներ սովորապէս քանի լին, և ժամանակն ու նայ աշխարհին տեսիկը չէին կարող լառնել մեզ ցանկը:

Ը. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՏՈՒՆԻ ՉԵՆԻՍԻԿԻ, 1 Փետր. 1938

ԱՆՆԱ ՓԱՎԼՈՎԱ

Շուտով ցան տարին էլ լրանալ որ
 Գորից եմ: Այս երկար ժամանակածի-
 խոյն՝ իսկ սրբաւոյժ ժը եւ ոգեւորու-
 թեամբ հետեւեալ փաշիկեան թուր
 զեղարուստական շարժմանց, իրենց
 աշխատանքներուն մէջ, սխալաւ նուա-
 զանակներէն մինչեւ թաւերական
 ներկայացումները և ցուցանակները:
 Տեսալ կամ յոյժի ժամանակայից թուր
 աշխատանքային տրուածութիւնները,
 երբեք կամ երբեք, գաղափարաւ կամ
 իւրաքանչեւ, զերտան կամ զերտա-
 նուի, պարզ կամ պարզ: Այս
 զգիւնէն հոյսէն մէջէն եղան զեմքեր ու
 բոլոր երկար ասան զիս իրենց ազգեցու-
 թեանց ներքեւ պակեցին, թայց ցանի՝
 ժաշի հարկեղեղ ընդլայնեցաւ՝ յախ-
 դարար մերթապատեցալ իրենցմէ: Ու-
 ղիկներ իրենց կախարդիչ լուսնովը զիս
 զնոյնացին, թայց վերջուպէս հաշու-
 կեա զարդացմանց զուգընթաց ասանց-
 մէ եւս սխալեցալ: Կը ժաշ միայն հաս
 ժը, ցարեմա՛ն երբութեամբ, վախ ժաշ-
 նով կան ժը, որուն տրուածին եղան
 ազգեցութիւնը փոխանակ անհամարու՝
 ընդհանրապէս տարու՛մ տարի էլ մեծ-
 նալ մէջ, կ'աղաղէ զգայութիւն, կը
 գրաւէ ինքնամոգիական պակեց եւ այս
 հասան տարիցիս, երբ զեմ առ զեմ կու
 զամ պարսլին երկուսթի ժը առնիս,
 անիկապէս թաղապատութեան եղբիւր
 աշխատանքայիններէն անկեման զե-
 ղեցիւթեանց արժեքները կ'ըլլան: Մէկ
 քառով՝ զտակուս, հեղեղուս աստիւ-
 նաշափ թեք կ'ըլլայ ու միշտ ու
 ամէն անկ իրով էլ ընդլայն, իրով
 էլ ժամ անքան:

Սրբ էլ տարուիմ այս թաւ էլերով
 զերտու իր ժաշին, անիկա աղան վա-
 զուց անհամարան՝ ո՛վ զարուստեք,

գաղտնի ներկայիս իր ժաշման փաշին իսկ
 չէ մնացան: Մնաւ ըն Յունուս 1931
 թուականին հայտնական ցաղաթ ժը
 մէկ պակեցիկէն մէջ, թաղապատի հետե-
 ւանով: Յաջորդ ասուս հաղաղներ
 աշխարհի ամէն անիկաշը հաղաղներ
 թէ չիկան էր Փաշլուան: Այս, Աննա
 Փաշլուա էլ կուտէր այս կախարդիչ
 կաշի, չերեւակայուս զեղեցիւթեան
 ներս այս անդիւնը, անհամարան,
 անընդհանրանից տրուած ժը այս
 ցարժը, որուն իրապանելիս շարժան-
 ու զեղեցիկացան կուսթ մէկ էր: Հա-
 զիս թեմ եկան՝ քաւ է որ անիկա կա-
 տարէր ցանի ժը պարսլին շարժան-
 ւեր, ցանի ժը ժաշմանական զարժանա-
 ներ՝ ու անա աղան անքաղ՝ որունց վա-
 շակուս իր հրապարչին, իսկ յուգման
 ժը մէկ էլ հետեւէր Փաշլուայի ժաշ-
 նին տրուածորը ներքին երաշխա-
 թեան:

Մեր այս վերջին նախադասութիւ-
 նը կ'աղանց զիլ ժը ընդլայնել:

Ամէն տրուածութիւն իր յուգմա-
 ները տրուալայնելու համար էլ կուտի
 նիսթի ժը: Կ'աղաղէ՛ր՝ գոյնեւ, տրա-
 նաղորդէ՛ր՝ ցարի կուտին, երաշխալ՝
 երաշխական գործիքի ժը, զերտանէ՛ր՝
 քառերու, հաշին: Այս ցարսին մէջ,
 տրուածութիւն մինչեւ իր անկեման
 գործը միջնորդ երկարադական տարր ժը
 գոյսութիւն անի. ուրեմն, ինչպէս Ը-
 սինգ՝ գոյնը, ցարը, փայտը եւ կամ
 քաւ – իտաղը: Գորին պարզան թու-
 րովին տարբեր է. հաւ տրուածութեան
 տրուալայնութեան իրեր միջոց միայն
 իր մարմնիկը քրեմազման մէկ էր զեմ,
 իր ժաշմանական թրթապանները. ամէն
 յուգմաւ ասով էլ փոխանցէ հաղիւս-
 տաներուն: Արդ, տրուածաներուն մի-

էն ամենն անժխտանք, ամենն իւրաքանչէր պարէ է: Ուրիշ նկարչութիւն մէկ ուղեղէ, ըսենք ժամանակ, իր որոշ գիւղէն էր կատարել: Բանաստեղծ մը զերթում մը չլսեալէ առաջ էր ժամանակ, միջոցին պարզեւր կամ պարունակն իր զգացման մէկ յաղումը փոխանակ զեղի ուղեղ առաջնորդելու, փոխանակ մշտական միջոցառման ևւ արտայայտութիւն ստեղծ ստոր, ուղղակի մարմնին շարժումներովը կ'արտայայտէ: Պարզ անխորհրդի արտահայտման ալ մարմին մը՝ վերածուած կ'ուսթի: Կեցրածուսով Փաւլովայի վրայ ևւ վերադիւն կ'ընկնելով միջ վերեւի նախադասութիւնը — մարմնին արտածորդ ներքին երամբութիւն — պիտի առնչեմք ևւ ըսենք թէ անկիւ թան իսկ երամբութիւնն էր վերածուած անասնին, շղթափնէն նիւթի մը: Անուշա իսկ Փաւլովան որդեւ երամբութիւն նիւթ էր զործածելէ իր ուղեղին ու արանքները: Փայլէ ալ ի պատկառն ուր պարսկին արտահայտ ամենին լեզուափառք ցնեղաւոր լեզուափառք Անուշա լեզուան, ակնարկելով Փաւլովայի ուղեղան, թառա թառ էր զրէր: Վեհական ո'չ մէկ ժամանակ: անկիւ էր փրկեալութիւն իր ուղեղովը: Այլ թանկով ո'չ մէկ մշտանում: Փաւլովան յաղումը կ'երածուականացնէ իր արանքներովը:

Աննա Փաւլովան անանկու գերեզնակի թախը աննայն եւ երկու անգամ: առաջինը 1925 Նոյեմբեր 24ին Օփուայի մէկ, իսկ երկրորդ անգամ՝ 1930 Մարտին Շան Գ'էյթիէի Քառարանին մէկ, ուրեմն իր մահուանին նիւղ ութ ամիս առաջ: Միշտու զայլ յայտարարներով իրմէ անսան կ'ըլլամ երեսուն ևւ վեց կարգի մաս նիւթ: իր խաղաղանկին գրեթէ երեք քառորդը: Ներկայ առաջը գրած պատու յիշատակման մէկ տարեդէն էր կենդանուայ իր պարերին Les Papillons ը: Այս թմուկաւոր էր

անկէր լազի քառասուն երկուսրդնան: Փաւլովան թմ էր մանկէ իր ուղեղան նախադասերուն(յունու)վրայ կանգնած՝ իսկակ զոգոյթի մը մէկ ևւ զարեւարելի պատկերով էր առանկէր մէկ նախկին միւսը: իր պարը ո'յնքան լառապատ Քառարանը կ'ըլլար իր ներքին յաղումներուն, իր ներքին արտադրութիւնը ու, լափառակ մեծանային եղանակին, մեծ մեծ փոխադրան էր զգային յանդեսն զաշտային ստրածութիւն մը մէկ, ուր թնութիւն գրեւէ կարենա երանութիւնը էր վարկելիք թիթիանկի մը երազային ցերեւ նիւթէն զնայցը: Նոյն նիւթը անուշա թանաստեղծ մը, նկարչէ մը կամ զերթան մըն ալ կ'ընայ պատկերացնել, թայց երեք ըէ կ'ընայ զգացնէլ ութ՝ զոր պարզ արտահայտութեւ ևւ կամ Փաւլովան էր կենդանացնէր: Ըստ պարսկին արտահայտ շարժ երկրորդ ընկանքարման մը պիտի մանկէ:

Սիրոյ Նուրբ արտադրութիւններու երգիչ Վ. Ներսէսը սիրուն թանաստեղծութիւն մը անի—

Արդեօք կ'ապրե՞ս սիրտը մաղդ
կարտը լեզ...
Ձարտասանում, արտա՛մ թաղան
երգիներըս առանկաղդ
արդեօք կ'ապրե՞ս...
Արդեօք էր զգո՞ւս սիրտըս ալոդ
սիրը երազ...
Այն խաղերը, ուն երգիքը, ուր թեղ
անկ ևւ լեմ կարդ...
արդեօք էր զգո՞ւս...:

Իսկ Վ. Քեզեանն ալ կ'ըսէ —

Սա սիրեցի, թայց ոչ ոք
Սիրաններս գիտցաւ թէ՛
Ձեռքը ո'չքան սիրեցի...
Թ՛մ կարգուս սիրտը գիտէ:

Ըսոյ թէ ստոր գրեթէ թուր ցերեկները, Նուրբ կամ առանկ աստահութիւնը վերեւի առանկան եման թառ

հասանելիութիւններ գրած եւ ըսած են թէ՛՝ «Այնքո զից ասել եւ չեմ կարգէ, կամ՝ «եթէ սիրտս որ ճշ կարենայ որ առաջադրել ասանք բաներն՝», եւ կամ՝ «մի՛ջ կարգուլ սիրտը դիտել եւսայն, եւսայն, Այսինքն թէ՛՝ բաները գրազնեալ մտա չեն կրցած քաղցմանը ըլլալ իրենց ներքին իսր ապրումներուն, իսր հասունմանուն, իսր սանձանայ: Գըրուր իտաքը, հակառակ իր նկարագրական հանգամանքին, թալլ մնացած է պատկերացնելու ճարգկային ճեն կիրքերն որքան սիրը, ասանքութիւնը, նախանը եւսայն: Բանասանդութիւնը մտաւոր բանեղով միտին կրցած է արտայայտել գտնեք, միջնդու այս արուեստը, քաղցումամբ միտներուն, ա՛մէնէն նկատել է, ա՛մէնէն ընդունակը, ետիք, ա՛մէնէն տեսնալը արտաբերելու մեր ներքին յայտնները, միտնայն առան ըլլալով ա՛մէնէն համարելու արուեստն ալ, քանի որ իր մէջ կը տարբաղորէ մնացեալ բոլոր արուեստները: Այսպէս հոգ կը գտնեք նկարչութիւնը՝ որպէս դասեր, երաժշտութիւնը՝ որպէս բառային հնչականութիւն, հարստացնելութիւնը՝ որպէս կառուցուածք, պարզ՝ որպէս կշռայթ եւ վերջապէս քանդակագործութիւնը՝ որպէս կենդանի: Յակումն գրուր իտաքին երկրորդական ալլ արժանիքներն ալ կան, որքան՝ իր տարածուածութիւնը (պատմական կամ ապագային պայիք լռանները կ'ընդգրկէ), գործողութիւններ ներկայացնելու իր ընդունակութեամբ (պատմելու հանգամանքը), միջնդն մէջ տարածուելու իր յառկութեամբը (լրանում (cadre) յունի) եւս: Միջնդու պարզ այս արժանիքներն ալ մին աւանդով հանգեք, ինչպէս ըսինք, ա՛մէնէն գրազնեալն է եւ ներքին յայտն՝ կիրքերը լինել կերպով կենդանացնողը:

Բացառեանք մեր միտքը:

Ուրեմն բանասանդը ըսու թէ «Այն

բոլոր զից ասել չեմ կարգէ» յայտն մը երբ չենք կրնար բանեղով արտայայտել՝ կը սկսինք գոյն հելալ, ապագանք, (ուրեմն կրկն)՝ իսկ եթէ ալլ եւս տարածութիւն մնայ՝ ալլ պարագային մարմնական շարժումներն կը կը կատարեն: Դիտեցէք ճեն բարկութիւնները, ճեն հրեւոտեցները եւ կամ ճեն սիրտութիւնները: Երբ մեր ա՛մէնէն շատ սիրտն հակին ճախուն յարը կ'առնենք, մեր գրազնեալ յայտնը բանեղով չենք արտայայտել: Ընդհակառակն՝ նիք մը կ'արժանենք: Իսկ եթէ յայտնը գաղաթնակէտն հասած է՝ ալլեւս մայն ալ չենք հանք, ալլ կը կատարենք շարժումներ մը, ըլլալն առիթու դիտել, ճարձական թէ ձեռնայն: Երբեմն թալլ մը, ընկերում մը կ'ըսէ ալլ՝ ինչ որ հասար մը պիտի չկրնար քաղցարել:

Կը պատմեն թէ հանկարծ Սիրտնալը համընթի կերին մէջ երբ ըլինել թէ լինելը պիտի արտասանելը, հոգ ճեն լուսութիւն մը կը պահէ եւ հակառակական իտաքը կ'արտայայտել զեմք եւ մեղքերու շարժումներով: Ուրեմն որպէս յայտն՝ բառին եւ խառնի տառակցուելին է շարժումներ:

Անա Փաշլովան — ա՛մէնէն տաղանդաւորը շարք տեսած բոլոր արուեստագէտներուն մէջ — շարժումներ հասցուցած էր ալլեւս այն տեսակ ներութեան, կատարելութեան՝ մը, որ լիար ճարգկային թալլուն յայտն մը զոր չկարենար իր հրաշք — ճարձին գործիքով մեղի փոխանցել: Այս ա՛մէնէն հարը ապտան չէր դիտել եւ տնայար, ներքինն իրաւ արժանիքներով կը վերանորոգել իր վտանգ կարգը: Հասկէ նշանակել իր պարճուելիք փոխառկութիւնը: Դիտելութեամբ մայրաքիչ տիրութեան կ'անցնէր ուրախութեան: Օրինակ, Giotto ի մտած միտանալի պարեն ա՛մէնէնպէս վերջ կ'առնէր շարժումն Le filie mal gardée ի պարագիւր: Յետոյ կը մեղափոխուր յոյն աշէկան

ԱՆՆԱ ՓԱՎԼՈՎԱ

գարերու նկարչութիւնը, 17րդ դարու գրափանութիւնը նմանագործը ընդորդեալեցին ինն լրջաններու տրուեալը: Նկարչութիւնը, գրափանութիւնը կամ քանդակագործութիւնը այդ ընդորդեալութիւնը (անշուշտ ո՛չ բառին նայրաշեղ խմտառովը) կոտորելու ժիջողները ունէին, քանի որ ժառանգ նիւթը կար, բայց պարին պարագան բաշտովին տարբեր էր. ինն լրջաններու պարը, ինչպէս նաեւ երաժշտութիւնը անկեաւ կորուստն են: Ռեմագործերու թկիւր ժառանգներ կը գտնենք նկարում կամ քանդակում ժառանգու, սափորներու, յաւանան իւղի ամաններու վրայ, բայց այս բաշտին ժիջ պարզին կնշուածը, ժառանգի կշտական մեղը, քեւերուն քաջութեղը, սաքերուն մկկովկկ ունե-

քան Հեռաւորութիւններն են որ նշ-կարում են. կը պստի ամենախանդը, աշտին պարին ոգին, շարժումը եւ ուժականութիւնը (dynamism): Ա՛րդ, ներկայիս ինչ որ ինն լրջաններու պար կը կոչեն, բաշտն ալ երեսակայութեամբ կոտորւում ժառանգ նմանութիւններ են՝ ու աշտան:

Գարագան նախն է Ա. Փավլովայի վերաբերմամբ. իր ժամանակը կորուստնալ իր տրուեալն ալ: Եարդ ոչ ոք կըր-քան է զինքը կրկնել: Ի՞՞ր՞է նկարներ կ'աղբին, աշտին իր պարերուն մե-տական ժառանգ՝ անոնց ոգիի:

Իսկ վաղով Դպտառա Տըքանին, պէտք է շտի թէ նիւթ կար գտական պարուհի ժր, այդ մկկն ալ քաջարեա-կաղեւ ինչն էր: Ի վար Տըքանը ար-

գիտան էլ նկատեն: Իսկն նպատակա-
կան էր ինն յանախան պարսն զնրա-
պարթուսը կատարել (4): Այդ պատ-
ճառաւ լընց պարսպին նպարթորը:
ստաւ պարթզաւ ճը եւ սխաւ մերկ աշ-
րանքներով պարել: Յետոյ իր պարթին
սեւեռացոյց ջարդ ընդունուած պարս-
պն ուղիղ եւ նորիցանական զինները, ու
վերնազեւ, փոխանով ուղիքն ճտաներան
վրայ պարելու՝ սխաւ demi-poise, trois
quarts եւ ուղիղ թալուածը շափերը ընդ-
գրկել: Անշուշտ այս թալորը ձեւական
նմանութիւններ էին եւ ուրիշ ոչինչ:

Այս պատարզմանց ճէլ կրկնեց եւ
շտեց թէ Անա Փաւլոյան վիպական
(romantique) պարունի ճըն էր: Պարթ
ճէլ վիպականութիւնը զարոյց ճը նմա
զեանալով աւելի զնպագիտական շար-
ժաւ ճը եղաւ: Իր նպատակը թնութիւ-
նը ընդգրկեալն էր: Ձեռով ճը կ'ու-
ղէր աւելն սարբ փափայցնել, երազ-
յին թալով ճը նստել: Նթերայինը
այն ստախան նորութիւններու նստաւ,
որ զնիցիկն որ ճը, 1806 թուականին,
կրկնեալի ճէլ Մառի Քակիլիանին ստա-
լին սկզաւ ըլլալով սխաւ ստանաւա-
րան վրայ պարել: Ասիկա թուական ճը
եղաւ զնոր: պատմութեան նմաբ,
եւ միշտ այսպ որ, նշիթով արզա-
կան թնապարթորու ճէլ պարունիկն ի-
րենց ստանաւորան վրայ կը պարեն:
Փաւլոյան զեանի վրայ երբեք չփո-
ւնց ընդունուած ալլ կերպ ստեղծու շա-
փադրական զեանչումներ: Օգի ճէլ
շափումներու ճառին աւելի յետոյ:

• • •

Անա Փաւլոյան նմա էր 1885 թը-
ւականին Ս. Փեթերսպուրկի ճէլ: Ու-
րեմն իր շառաւուռեւից ստեղծանքն՝

(4) — Պարզով հնաւորացուցեալն
հաւաք կը յանձնարարենէ կարգով Louis
Séchan à La Dées Grecque Antique ա-
նունով նշխարաշունչ աշխատարկինը:

ճաւացաւ: Նման սրտեռաւարդն ճը
նմաբ այդ ստեղծը շառ փոխաւա-
ճաւ ճը կարելի է նկատել: Կատարեալ
սրտեռաւարդն ճը թիւնիցը ուլ էր նա-
սանալ: արեմն ձեռաւ՝ երբ նոր պի-
տի սպրիթ իր լքի թալուածը: Միւս
աշխարհաշունչ պարունին, Արեւմի-
նան ալ ձեռաւ զրնթի նշի ստեղծին
ճաւ:

Իր սնցուցած ճաւագութեանը շարժ
սիրան սանաշափակեր կը պատմաին:
Դաւրան ճէլ, որ ճը, ազնի ճը կ'ուղե-
լացնէ թիթեանիկ ճը: Փաւլոյան այդ
որը ստալին սկզաւ զեմ աւ զեմ կա-
պար փանելի սպրիթութեան նմա: Դեպ-
քը այն ստախան ապաւորան կը ճը-
նայ իր ճէլը, որ իր նստան ստեղծին,
թնապարթորու կիթ կը վերցնէ յիշեալ
թիթեանիկին կեդրական ճաւացուը:
Յետոյ իր յաշերան ճէլ կը պատմէ թէ
երբ պարթի աշխան ճըն էր, որ ճը իր
մարը նմա կ'երթայ Մարիանդի թա-
րանը, սեանչու: Զայտաւորին շարս ա-
րարեայ La Belle au Bois dormant ը: Նա
խաքը սանց իր յաշերան: Գիշերը
սան զարթաւ, սեւեռային եղաւ զնա-
նալ: զգացած յաշուս կը ինչպէր կո-
կարգաւ: Յալորդ ստաւաւ, շառ իմ նա-
շխարդութեան, նմանապար կը պա-
րէի նախորդ զիշերան սեանններու:
Այդ սրտան ստան սրտաւաւ սնցա-
նայ եղաւ: Ժապրեցի պարունի ճը ը-
լաւ: Նրիւս ստեղ յետոյ, արեմն սա-
սը ստեղծանին կը ճաւի Մարիանդի
թաւարին կշաւս Դաշերական Պարս-
յին զարոյցը: Մեր այս ստանաւորու-
թիւնը յիշեալնաւ նմաբ, լնեք խախ-
իշեալ զարոյցին պատմանքութեանց եւ
կամ այդ սրերան թաւայ ճէլ պարին
նաշեղ սիրոյ ընդանաւը լնեմ նպա-
նութեանց ճառին: Թիւ, ինչինն այդ
թալորը նաադրարական յաշուանի ճը
նիթը կրնա կաշել: Միայն աշխարհ
շտեց թէ, երբ Արեւմուտքի ճէլ պատ-
րազներու: եւ կամ յաշախարհութեանց

գրականության արքանի պարզ իր նշան-
վարը կ'աղբեր, անդին Յուսիֆ էջե-
ֆյանայի ուսուցիչներու նախաձեռնու-
նք տակ — արհեստի Տեղան, Ներսիս
Ճանաչուի նախաձեռնությամբ Փլեթին —
այդ արհեստը կ'ուսուցանար և իր գու-
նական նկարագրերն արդի արվեստի մեջ ոչ-
նչ բերել վերականգնելու ևս մեղա-
նախնայ։ Արդիվորդ արև կուտ՝ որ երբ
1958ին Արհեստագործ էջեֆ տալիս ան-
գամ Տիգրիզի վրեժներու մեծապատիվ
Պաշին ընդունուր ջուշանիքին տակ
մարդիկ զարմացան թէ Ռուսաստանի
կրտսեր աշխատի կատարիչ պարտիզան
մեջ երեսուն տարեկան, Հուսիկ ենք 1942
վերջերը և Ճրտանայի Պետական Օպե-
րան, իր Սերժ Լիֆարով, փառչեման
պարտիզին արդի ներխուժումները ու-
ղարկելով, ուսուցանել արհեստին
սպեցիալիզմը իր լուսնակներով։

Բայց մերպանանք Փավլյանի աշակերտներին ասրիներուն, Երկաթառնի եւ արծաթի շէնքի մէջ վերջ կ'աւարտէր Գալսեական Գաղատի զգարուածը։ Քննութեան նկարագրութիւնը կ'ուսուցէր Սփէլթիք։ Անի եր քաղաքը մեծագործ թմբի վրայ կ'ուս Գավլյան տեսնուի պարտիկ մը։ Իր մանկանակ տեղի ու երազային զիտպիւնը բոլոր ներկաներուն աշակերտութիւնը գրանցի։ Իր պարեմակերպը առաջին վարչականին աշգիւն յայտնիք թէ մեծութիւն մը է՝ բարձրակի կ'ու գար։ Փավլյանի մի միջին ժէշ ույնի տեսնելը բաժնաւորուելու ուսումնասիրութեան։ Ամէն շաբաթ յառաի էր եւ ինքնակամ։ Փավլյան տեմիլազիս կ'արեւոր պարագրեր կը ստանանէր Մարտիանգիկ ներկայացման ժէշ։ 1907 թուականին երբ Եղատուս Տընքաւըն կ'այցնէր Թուստան, Աննա Փավլյանն արդէն տիրապետող տեսնէ մըն իր ժաշակարարային ժէշ։

1908-ի ամառը, Փայլափան իգնած 23 տարեկան, իբ նրա առաջնական առաջին ամբ իբ կապակցությունը: Քանի ին-

գինաց խումբով ճաշ անիս կ'երթար Ձմեռ-
անախա, յետոյ Աթուշուր, Փափկնակ,
Փրփու, Աննան, Գերբին ու կը վերա-
դառնար Ս. Փնթերապուրի: Մեն ձեզու իր
այս առաջին պատշաճը անկեղծ խոսե-
լովաւորութիւնը: Աթուշուր ճէլ, ամբո-
յիս խոսեղան իր պակեղեղեաւ աշխ, կէ-
զիւրը անց՝ ու ապաւանս պնէն զի
զի պատշաճ կը հրաւիրէր: Միտ կոչ-
մէ, կարպանան զից, ճամուռն ալ լայն
սեւեղներ անիւրեց անոր ներկայա-
մանց: Աննա Փափուրան արդէն անուն
մէն կը այլ արեւուն համար: Բայց ա-
ռիկա ապաւանս փառքի առաջին ցոյ-
շերն էին. ասոր պիտի յաւաքէր իր ա'ւ
աւելի փառահեղ յաջմանակները: 1909
Խաւանքին, Տիպիլիզիթի հրաւիրով կը
մտնէր Փարսից, սեւաւանս Գաղանկերու
ներկայացմանց ճէլ ասանմէնդ համար
առաջին պարագիւրերը: Հոս իր ներկա-
յութիւնը անուն է երկու ամիս, Մա-
շիսն ու Յունիսը: Ետքիցի Թաւրանին
ճէլ անցի ունեցած Տիպիլիզիթի ներկա-
յացումները պատմական հանգամանց
ճառեր են: Երբ այլ արեւու Փրփու
սովան զից, հանգեաները կը թղթա-
նենք, թուրն ալ միարեան կը յայտա-
բարեն թո' սեւանմէն Տիպիլիզիթի, պա-
րային արտահանն ճէլ յայտարարէ նոր-
բնակ երեսնութի ճառնաւ կը գտնե-
րենք: Բայց Փափուրային, խումբին
ճէլն էին ներկային, Փարսուլիան,
Թրէֆիլուան: Տիպիլիզիթի խումբին ճէլ
Փափուրան ասանմէնց չորս պարագի-
ւր, Les Syphides ք. Spectre de la Rose ք
(Նիքիմեդին արդէս պարզեղեղ), Gli-
pâtre և Le Pavillon d'Arnica ք: Այս ներ-
կայացումներով Փափուրան իր անմէն
չուրջ անկեղծ հայցն ու համբաւը կը
հասցնէր այլիւս զարգեմանկէն: Ան-
գլիայ Թագուորը, իւրաք է՝ զինք
կը հրաւիրէր Լանտն, իր և Թա-
վուհիին ներկայութեանց տալու համար
ճամուռու ներկայացում ճառ: Ուրեմն

նախ ամբիթն, 1909ի աշունը Փավլովան
էջ ժամէր անդամական պաշտօնը:

Հուս պահել է ընդհանուր Փավ-
լովային կենտրոնացումը, լինանք իր
նկարագրին եւ գործին քաղաքի մէկ
կողմէ ու: Ամէն աշխարհաւարակ եր-
դէլ, գերատն կամ պարտի, կաշտ
եւրպական կերտն զարգի է ըն ըն ըն-
մին, անգիտ պարտաններու մէջ իրենց
արտեսուր էջ գործագրին եւ այս մե-
տով ամբիթներ իրենց սուր էջ ընդին:
Փավլովան եթէ մասը Մարտիակցի
Քաղաքը, անշուշտ քան ամբի թառ,
իր պետական կենտրոնացումը ստանալով
վերջնականապէս ապահովուած պիտի
ըլլար: Բայց աշխարհ շարունակեա-
նապարհաբար առաքելութիւն է ըս-
տանմանց: աշխարհ աշխարհի թուր ծա-
գիւրը, եւթիսկ իսկ անկիւններ ըս-
տակոց ծարցկանց որտեղան մէջ ուղեց
գնդեցկութեանց վարկը կոթեցնել:
Հերտսական ըսլլ մըն էր ստանը, քանի
որ, ինչպէս թիլ թառ, պիտի տն-
նենք, իր ֆիզիկական ուժերու այս գե-
րազուանկ վտանգմին մէջ ու իր կեան-
քը զուտերեց: Իր աշխարհ փափակ
կողմը ինք թալարեր որ մէկ շարք-
ուան մէջ ութ սուրը ներկայացումներ
կողմակերպէր մէկմէկէ փարտիներ
կեան զարգեներու մէջ:

Փավլովայի ծաւառն ստալին սա-
րկարթին, Les Archivers Internationales de
la Danse Կոստանտնուպոլսէն 1922 Յուն-
ուար 13ին մինչեւ Փետր. 18, իր կե-
րտանակիին՝ Թրքաւարայի մէջ ջու-
ցունակէն էջ կողմակերպեց: Գնդա-
ուժաստիւր աներութեան արտագրու-
թեանը սակ գրու աշ ամէն իրերը որոնց
Փավլովային պատկանած էին, որինով
իր պարային կողմաստերը, նկարները,
յայտագրերները, որմագրերը, ետլլն,
եւտլլն (5): Ուշագրու շատ նիւթեր կո-

յին Լոյ: Կոստանտնուպոլսէն ընդ-
րինակութիւններէն զոնկ մին, նիւթն
ստանդարտաբար կ'ուզեմ Լու մէկերեւել:
Այսպէս, յայտագրի էջ ջուջ կու սար
Փավլովայի ներկայացումը շարքը Ան-
շուշտ մէջ, 1927 Լուս. 13ին մինչեւ 10
Գնդակներ: Ուրեմն՝ ստալին շարք:
— Մարկոթ, Յուլսթան, Լուսթիկ,
Գրիկթան, Էսթպուր, Եանջլլն, Գուր-
մութ:

Երկարը շարք. — Լեյթլութը.

յան՝ պետան եմ: Ամեն որ պետ-
նակին պատկանու մը Յարկիւր
վառ քուրդի վրայ կը ապագայի եւ
յնմ կանայ այդ կարմիրը պատգը-
նել մը ներկայ էջերան մէջ: Մաս-
դարիւն ունիմ պարի ժամին լայնա-
յանը կոստար մը պարտանկու: Սի-
նայ եւ այլ քանկարմէ յուսակարմեր
պիտի գնեղեմէն այդ կոստրին մէջ:

Յուշագրուան իրերէն ունիմ գե-
յարտակէ յարկեցիմ. որինով՝ անկիւն
մը գնեղական էր Փավլովային յեմ-
կան արգուագրի պետան: Լայր թա-
գրուան, ստալինայ իստանկուան տն-
գանին վրայ՝ այն ապագայութիւնը կը
կրէմէ թէ պարտին թեմ մեկնան՝ մէկ
վարկեման միւսը պիտի վերագո-
նայ: Ուրիւ անկիւն մը, Կարպին Մուր
պարտակրին կամակ ապիտակ եւ վեռ-
նագրայ կազուար: Անդադարիւնը
հանգում երկարը մը ունէր, աշխիմ
կը ներկայացմէր յիշեալ պարի վերա-
մառ, կամ՝ ուր Փավլովան կարգա-
րիկ կեկուսեմար կարպիմ անշու-
ցունը կ'ընդգրկէր: Մարմինը լիար, ո-
սար անկ մտապարծելով մը գծագրուան
էր պարտինին ստանք - ժարմակերը:
Անշուշտ կեկուսիմ Փավլովա կարպը
անանկելս վերը ստապանմէ մըն էր այս
իշեակ մտապարդ գիտել: Ու ընկնուան
ինկեմէն գուրա մեանցի յայտանկե-
տէն, իստանկու կամար փարկեման
ապագ, կոստանտնուպոլսէն մէջ:

(5) — Սիւնայ ցուցանակելին ոչ-
յանմէն ու գլխաւոր իրերը յուսակա-

Լաթինական, Տերպի, Շեֆիլդ, Լիթո, Լաթվիացի:

Երրորդ շարքը. — Հիտլերֆելդ, Գրաուֆբաու, Գլադսթերն, Լանթանե, Լանդել:

Չորրորդ շարքը. — Մանչեսթըր, Վալթինգթոն, Լիֆորդ, Ռեյսթոն:

Հինգերորդ շարքը. — Գրեյնջում, Վինչեսթըր շարքը. — Բլաքսլոք,

Տիւնս, Ապերթոն, Ռեքս Լաֆոլդսթրի,

Երկրորդ շարքը. — Լիքսաթլի, Միալսթրի, Ուոտո, Լաթվիացի, Տարլինգթոն, Երթ, Հելլ:

Ութերորդ շարքը. — Լիւթթը, Օգլթոն, Ռարթմուսթ, Գուրթմուսթ,

Խմբերորդ շարքը. — Գրեյնթոն, Բարթոն, Սմոտո, Փլիմսթ, Թարթոն, Էլզեթեր:

Ճամբերորդ շարքը. — Էլլեմսլոք, Գրաուֆթոն, Ռարթմուսթ, Ռիկոպի:

Միայն այս փաստաթուղթը 378 էր այս թվ, Փալլադսթոն էր արագամբ

երթին մէջ ինչ ետեղի էր գտնուէր:

Առաջին շարքը եւթը զուգոր՝ վեց որ

ուսն մէջ, իսկ ընդհ. զուգոր՝ վեց շա

րաթուսն մէջ ութուսն ներկայացում՝

զուգորս յիսուն թաւարաններու մէջ:

Արդարեւ զիսու պատար պատանոց

խելչելի զեռքը: Ամեն տեսք որ

առարկան զուգորս ունին ներկա

յացում ճշ կազմակերպելու թելքից

զուգորս թաւին, տեսնէ միայն

կրկն շրջանի վերին աշխատութեան

վիթորարութիւնը: Գեռք չէ կարելի թէ

կեանքը թաւախ վաղը ճշ եղան է:

Ժնէլու այն պահէ՝ ուր վերջապա

նապէս թիկու ու փշուռեալ:

Կան առիթ 10 Դեկտ. 1927 Թաւա

կանին վրայ եւ 10րդ շարքում փակե

ցինք Անգլիայ մէջ Թաւաճումն էր լըր

լանը: Առիթ վերջ — միայն Արշիվ աղ

Տանիք յուսանակելին տուած ժամա

նակադրականութեամբը — խումբը էր

վաղից միայն երեք որուսն զուգոր ճշ:

Յետոյ կ'երթան Հոլանտա եւ ներկայա

յումներ կու տան Լուկէն եւ Թաթլը

առիթ մէջ: 1927ի Մանչեսթըր Ամսթըր

առիթ մէջ են, իսկ 1928 Յունուար 25ին՝

Բուլոնի մէջ: Փետրուար առաջին՝

Լաթվիցի, Հալ, Մալթապուր, Տրեստ,

Ուլանդսթրի, Գրեյնթոն, Բլեմինգ, Լիւ

րլմուր, Միանիք ետեղի: Մարտ առ

առիթ, Միանիքի մէջ լինի ներկայա

յում առիթ վերջ՝ կ'անցնին Թաւա

թոն, Մանչեսթըր, Վալթուսթ, Միլթո

կուր, Դիլթուր, Գալ եւ Յիլթի: Արշիվ

առաջին տեսնէ թաւաճումն մեր

ալ: Երբ Փալլադսթոն էր մեծից խումբ

ընդ մէջ զուգորս միայն էր տեղափո

ուէր, պահելով թաւար Լանկասթիր

ները, կարծես վաղը ճշն էր որ էր շա

րէր: Դեկտեմբը ու թաւար մանրամասն

ութեան անմիջական պատասխանա

մէր պարունին էր: Խումբը թալկաց

կ'ըլլար թաւաների պարունին, յա

ւանիս: Երկու զիսուր պարունին

Յետոյ առանձնակի պարուններ եւ,

Հաւ ալ յաւանիս՝ երկու տն. Խա

թալլադսթրի պարուններն ու էր խում

բն պարունացը: Արեւմտ Լանկասթ

պէս թաւաճումն Լոգլինգ պարուն

ժը, Ասոր կից՝ Նուպուզիտ ժը իր քաղաքում Նուպուզիտներովը: Յետոյ կուգանք՝ թեմադրել ժը, էլիկարազիտ ժը, Ժամանադարական ժը (երաժշտական, բերան գառաւորութեանն ու խեղճով զբաղողը), Ժալալարազիտ ժը, զգեցողները կույն: Խումբին կ'ընկերակուին մետաղներով թեմաւորութեանը, զարդանկարներ, կույն, կույն: Հոգ կը գանձւին ումն ապրի Քարմատի պարտիներ: Անշուշ իւրացանկիւրը անբաղաժան ժէլ գիւր ժը ունէր կառարկիւք: Ժիւնի քաղաքաւորութեանը կը քանդէր շէջման: Ամա Փաշլուֆան կը հրակէր աշա լախանիւր խումբին թէ՛ նիւթական եւ թէ՛ քարայրական ծանրութեանը վրայ: Աշա ծանրածանրութիւնները մեղի կ'աղարկող խումբին պարտիներին մին, քարի էնիմով ժը կը պատէր թէ՛ անկիւն կ'արդիւնէր իրենց տեսնելի աղտ կա...: Ամախան Լուսիններու Լամար պիտը լիւր որ խումբը կ'աղար որ եւ ի անկանոյ զկողմ ժը առնէ:

Բայց վերադառնանք աշխու իր կենսաբանութեանը գիւնի եւ փակեմք աշա զլուին աշ: Արեմն, 1900ին Ժամա անդլիական տրգանիւրը:

1910ին առաջին անգամ ըլլալով արցնից նիւ - Բորք եւ անգլուին Metropolitan Opera House-ի մէջ առաւ իր առաջին ներկայացումը: Յաջորդական տարիներուն, անկիւ պարեց Հիւս. թէ Հարաւ: Ամերիկաներու զրեթէ քուր ցուցաներուն մէջ: Փաշլուֆան անանը Լամառաքար տարածուած եւ ծանթ է աշա երկրամասին մէջ:

1911ին եւ 12ին զինքը գարեմայ կը գաննէր Լեւոան: 1913ին՝ Գերլին, Ռուսաստան եւ Ամերիկա: 1914ին՝ Գերմանիա, Մ. Փիւթերպուրգ, Մոսկուա, Կոփուս: 1915ին 1921 Հիւս. եւ Հարաւ: Ամերիկաներու զրեթէ քուր Ժալալարազաներուն մէջ: 1922ին գարեմն Փարիզ է, ուրկէ կը մեկնէր Ժալալարազի Արեւելը,

աշիւնի՝ Ժաֆան, Զինաստան, Հընդկաստան, Ժաֆա: Վերադարձին կը պատէր Գանիլիէի մէջ: 1923ին՝ գարեմայ նիւսորք, Փաշլուֆանի, Մէրսիս, եւ...: 1925ին՝ Լեւոան եւ Փարիզ: 1926ին՝ Աւստրալիա, Նոր Զելանդա: 1927ին մեկնէր 1930՝ եւրապական քուր Ժալալարազաներուն մէջ: Վերջին անգամ կը պատէր անգլիական ցանալան ինչրան ցուցաներուն մէջ: 1931ին սկիզբը կը մեկնէր Թրանսալի Լարաւը, Լանդաստանու Լամար, անկի միւր՝ գարեմանիւ իր ննկացուր: Երազրան իր վերսիւնէ Եւրապայի քուր Ժալալարազաներուն մէջ իր ներկայացումները, աշա պատեաւս կ'անցնէր Հոլանտա: Ժաման, լոգիկաւոր ժէլ ժէլ ցրտաստութեանը կը տկարանայ եւ Լուիս Լանելուան կը մեկնէր պոնդոյի ժը անշուք աննակին մէջ, աշիւնի կ'անշուքանայ՝ իր նախապիտան աշխատանքին Լամարն վրայ:

Փաշլուֆանի մաւուշին ցանի ժը որ վերջ, Քրանտական պրաթերթերը Լեւոանայ ծանրածանրութիւնները առին, աշա խարուսուղ պարտիկին վերջին վարկաներուն լուրջ: 1931 Յունի - 22ին երեկոյնան, Ժամը երեւ, թէլիկները կը լարատարան անոր վիճակին անյուսայի ըլլալը: Փաշլուֆան կը պար վազուս Ժալը, եւ անգլուար, խնդուկ ժախով ժը կը կրկնէ. ժը մեկնիմ, սփռնիւնը, աշա անցից զիտ: Անշուշ ումն գարեմն անպուս էր: Նիւ զիւնըր տատեներկու վարկեման անքան կը սփռ զառանցի, եւ իր ժնարային Մաւոն պարպերին ապիտակ Լալուսները կը խնդրէ: Զալը ու՛ անկի կը Նուալի, անշուք ըլլալու տատենան: Եանկարն կը սփռ իր անուտ, քարակ թիւնը լարեի, Բափաւարի, նման կարապի ժը Լանկարքին, Նիւ զիւնըր ցան վարկեման անց՝ Թրեքըր զինքը կը լսէն ու բերին տրին կը Ժալլաթ: Գարիկ, անշուք Լուաշ մէն աշ՝ ու աղղին Փաշլուֆան մեկնէր: Առկէ վերջ խաղաղ ժախի ժը

կը լուսաւորէ իր ստաւազան զեմքը:

Յայտարհատարութիւնը տեղի կ'ուսնայ լոնտոնի մէջ: Անամայր քաղաքի մէջ խնամած էր ուսումնական կեանքին գրան առնել: Ներքը գաղաղը կը ննկէր աշխարհի շարք կազմերէն զգուհում շքեղ ծաղկեղաւեններու թնամ տակ: Ըստ իր կամքին, դիմելէ կ'ալլար: Այժմ Փաւլովայի ժամանակներն կը նսնջէր սափարի մը մէջ՝ որան վրայ սքանկալիքում է: —

ANNA PAVLOVA

23 — 1 — 1931

• • •

Մինչեւ հա մենք տեսնեց թէ Փաւլովային կենեքը թան իսկ ժամանակումն էր աշխատանքին: Այ մէկ մեծութիւն ի կերպը հասանալ՝ առանց աքնալան ինքնաշուքման: Անկիւ փայր տարիքին մինչեւ իր փերթին վայրկեանները աշխատելու, տեղեկալանքն թէ թիւքի մը տիրացու եւ եղան միակը՝ իր տեսակին մէջ: Ան տակա ոչ թէ իր անուական նաւային, ոչ թէ գրամի, փառքի նամար՝ այլ ժաղկեղան լոնտոնի քաղաքից: Թէ ի՞նչ է պարը: Հասկէ ետեւ պէս իր վաղեմեղ թափելը մէկ երկրամասէն միւր, երազական կերթ հասարակութենէն մինչեւ հետաւոր ժամանակներ, Յիստորիաներու աշխարհ: Ես պէն, Սեն — Սանի, Յայտարարի երամշտութեամբը թափախուն իր անհեղաւորք որակեալը կը պարտադրէր հետախայ թիւքի սեւամարթերուն եւ կարճամարթերուն: Իր ամբողջ հասարակում իր իմաստը պարն էր եւ աշխատանքը: Եսանքէ զարք կենեք շխար իրեն նամար: Օրական առանկեղ ժամ կ'աշխատէր Փաւլովան՝ առանց պաղարի, կիրակներն ալ նաւաւալ: Խաւքին զաշխարհաւորը, տեղեկալի Վալթարա Հայալն կը դրէ: Փաւլովան կատաղութի կը նսնկէր քաղաքին պատրաստութեան եւ ներկայացման փայ

մերուն: Այս փերթները առանկները տեղի կ'ունենային թափարի մը թիւքին

Ա. Փաւլովային պարմը

վրայ: Ժամը 11-30ին կու գայի՝ 10ին սկստելիք փարքին նամար ու կը տեսնէի թէ տեղիս թիւքէ շտա տեղի կատարի իստան, միս միակը, առանց երաշխաւթեան, իր պարտադրեղը կը կատարէր թիւքին մէկ տեղիս: Արդարեւ, տարբերակ էր տեսնել կիտախար միտութեան մէջ այս նայր կազմին միտակ զարկարմիրը մեծ թիւքի մը խորանկը, ամայի եւ շարք թափարին մէջ: Նայն երեւոյթը՝ երկնանքն ալ: Ներկայացումը սկսելն ժամ մը առաջ թափարն էր, թիւքին վրայ, քախանապէս իր պարտադրեղովը վարակումն: Այս պարթիկ մէջերումը աղան լրիւ կը

բացառել տրոշկ նկարագրէր պարու-
նքին. Լս'ս է նոյնպէս քանակին իր գոր-
ծին. աշխատանք եւ աշխատանք: Փաշ-
լական առաքելութիւն ճշն էր ստանե-
լան, պիտոյնքն ճարգիտքն Կոթնե-
րը, յազնէ քանակ եւ պո՛ւ ճշ զիբ քոր-
ճարքն ստորեւ, առաքելութիւններէն.
Անուշտ առաքելութիւն ճշ ստանեմն
սոսո՞ պիտք է յիշուած ըլլաւ որոշի-
քին յոյնագրութեանն ու պիտքը:
Անիկս ի ննի 'անհարկ ինն ճշ' իր
թէճիթն ալ յարանու ճշգրտմանով
հապարդ ախ սեռով յարճութեան ճշ'
որուն — ըստ Մկրտ Լիթարի յայտարար-
ութեան — ցարդ ալ ոչ հաստա-
րած է: Լսո նոյն քան իր թէճիթը,
պրպանք Փաշլական որոշութեան նե-
թահար:

Յնչպէս գրականութեան, նոյնպէս
պարսն ճէլ, որոշեալութեանը կարե-
ւի է երկու խումբի քանակ: քանին
ընդունալութիւններով տեսնու պարզ-
նեք եւ քնութեան պարզեանք երկու
աշխատութեան խորացնող զննքի:
Մեր ժողը որիտեանքով պարզեմք:
Թղտակցին թէքնէ գրպէս ճշն էր,
սեմանթ կը ժող ստոր որեւ յիշուի,
բայ իր քնտուր արժանիքներով ճշ-
նայուն անգամանք կըս ինք որոշ-
գրքն: Անչին, Կ. Ջարեանը, սեման իր
սոսկանչէն, իր գործին ճէլ կը ցոյցնէ
համարեալ ճշգրտութիւն ճշգրտութե-
ան: Կ'ուրեմք' որեւեան ընթերցումե-
րով յառաջանալ ճշգրտութեան որոշեա
ճշ կը նորի իրեն. Մեր նիւթը պարն է,
հետեւորդ Լո'զ կեդրոնանք: Իշտ
ստոր ճշգրտը թէքնու պարուն ճշն
էր. իր հրատարակած ժՆ Կեանքս
յուշագրութեանը ճէլ Կ'ըստ սեմ ճշ-
ման փոքր ստորիքն, նստած նոյն-
փը, երբ աշխատեան սահմանք կը գի-
տէի, այդ ճշգրտութեանը նմանք ս-
տոր ճէլն պարեւու զգալութիւնը: Քիչ
կը գործողքն հետեւելու աշխատեան

ընթացութեան եւ պարեւու: Լստ-
ման իրենք կըստքին: Յնչպէս որ Աստ-
ղիկը ճշանք ստոր փոքրութեան աշխո-
րէն, աշխոյն ալ պարը նման ճէլ' կո-
նակներու կըստքին: Փաշլական
զգացած ստորին յարգաւորութեանը Մա-
րտեանք թարգման ճէլ' սեմանք որ-
զն: Ճշգրտը երբ կոնակներուն կըստ-
թը Կ'ընդորդեմնէր, սեմին Փաշլական
ստոր ստորեանքն պարի զարդ ճշ-
նայով, ժիւն, իր հասուն ստորիքը,
համաշխարհային համար ճշգրտող պար-
տաւորեմնու կոնակութեանը կը թը-
նուէր: Արդ, պարի ճշանք երկու զո-
տակարար զարգիւթն սեմ: Թէքնու'
եւ տեղեւորեմն զարդը ստոր պար-
ուններ: Փաշլական այդ ճշգրտին յա-
ռով նման որոշեալութեանը ճշն էր:
Այժմ համաստեմն սեմանք իր նիթա-
նոյ — զարդը:

Ընթէք թէ' Պարեւու պարին ոչին
մեան' ժիւն ստոր մեմանք ճշան-
քը նկարագր կը ժան զնար. ժա-
ցարդ ստորեանքն ժիւն: Մեան
ջարդարեմնութիւններէն զարե (ար.)
Նշեմանը, Լին Նշեմանանը, Սա-
սեմանը, Աստորանը, Սարգիսանը,
Թիւրքանանը, Կոյնին) ապրող ժող-
գրեմք, սահարար պարը փոխե-
ցած են ճէկ սեմանչին ժիւն' ապր-
յին կամ ժողգրեմնան պարն ստոր-
զն սակ: Աստե ալ հարգաւորութեանը
կոնակներէն է, քան որ, իւրաքանչիւր
սեմանը, իրեն փոխեմնան սահմ ճշ,
համեման որուն կըստքին կը մեմ-
փոխէ, Կ'ուրեմք, ու հետեւելու յա-
նարգրականութեանը ճէլ քան ճշ գար
ճիւն ստոր նոյնապէս սեմանչին
գրութեան կը փոխեմն: Կեմանք ս-
րեման' աւտ մեր հարգաւոր ժողգր-
պարեմք: Ամեն սեմանք որ քանուած են
Մուշ, եւ սեմանք ժիւն սեման քանակ,
այժմ կրեան յաջորդեմն որոշեմնան-
նի ճէլ նոյն Մեմանքն կըստ պար-
ուն նոյնապէս պարեւուն կեմ: Կը

կարենք թէ 20 - 30 տարւան ձէլ
սկզբնապէս եթէ ոչ ճշտութեամբ,
զտէլ բոլորովն զանաթափ եղած է:

Վերագնանայով եւրոպական թմա-
կան պարերուն, պարուստչներ ճառ-
ենքն այս արուեստն ալ ազանել ասե-
մարման կամայականութիւններէ եւ
զոյն ասեմէ ակազեմիայի ճշ լընդներն
ձէլ: Ասոր պատճառն այն պիտի ըլլար,
որ ձկն սերունդէն ճիւղը, պարը պիտի
պահէր իր հիմնական նկարագիրը. թե-
նիքը, իր ճանաւոր գոյնը: Տարազը
պահպանողական էր, բայց ժանի որ
զգոյցն զուր ժողովրդականը պիտի
լարունակէր յեղաշրջուիլ եւ նոր ճիւղ
ընդգրկէի, զտէլ ճառանց յուն պարը
պահելով իր գոյութիւնը, կրնան պէտք
եղած ասեմ ժողովրդականին կատարած
զիւտերէն ալ ճիւղմանակ պատուիլ,
ինչպէս է պարագան երամշուսթեան
ձէլ:

Ան այս առաջագրութեամբ 1661
թուականին Փարիզի ձէլ Լուստաուու-
ցաւ առաջին պարի զգոյցը: Միտքը Ի-
տալիայէն կու գար, եւ արդէն 15րդ
գարուն, այսինքն 1439 թուականին,
առաջին անգամ պաշտօնապէս թմապա-

րը հրապարակ եկած էր այլ Փոլսե-
րային Լարուսա ճիւղաւայրին ձէլ: Իսկ
1581 թուականին ալ՝ (այսինքն 15րդ գա-
րուն) Փրանսական արքանիքին ձէլ:
Բայց, ինչպէս ըսինք, պարի զգոյցն
կամ ակազեմիային հիմնարկութեան թը-
ւականն է 1661ը: Յաւերգարտը պարի
զգոյցներ կազմակեցած զանազան եր-
կիրներու ձէլ, որինով, 1738 թուակա-
նին ալ՝ Ս. Փեթերսպուրկի ձէլ: Փաշ-
լովային ուսած Կայսերական Կարային
Դպրոցը ասոր շատուիլն էր: Լուս, ճիւ-
ղապանդ պարուէն իրեն ուսուցիչ-
ներ ունեցաւ Կերան ու Փըթիքան: Ա-
սեցմէ զուրս տնիկա իր ամսանային
արժակուրդներուն կ'երթար Միլան,
ճանաւոր գրանք տանելու՝ ճիւղման
պարուստչ Ձեզէթթին ճառ: Ձեզ գի-
տեր թէ զբայց ճշն էր թէ հիմարտա-
թիւն, բայց Մոսկովանայի նրախառա-
զեաներու լընդանկէն ձէլ կը խաւէին
եւ կ'ընէին թէ Փաշլովան պէտք էր
Միլանայի թատերին ձէլ տեսնել, Լոս
ուր այլ ներկայացմանց, սթանկի ճշ
խորթն կը հասնէին Ձեզէթթին եւ
լէննանին: Ան պարուէն, այլ երկու աշ-
խարհաւայտի վարդեաներու ներկայու-

Լափտաւոր ասեմը Ժալթանոնք (բուրա) ժողովն ալ-
առաջինը Օր. Քըլէֆէուպիմէ Է. երկրորդը՝ Մարի Յակիմիմիմը,
երրորդը՝ Աննա Փազլուպիմիմ: Երրորդը՝ ասանց կամարնայ բարձրացումը
զոյն ճշ, պարի մը ընթացքին:

թեան կ'ուզէր զերպանց կատարելութեամբ պարել: Աստղածան, Չելսթթին կ'երթար թե՛ ու զարմեալ ուզումներ էր կատարէր այնպէ՛ս՝ ինչպէ՛ս իր զաւանդութեանը սերբան, եւ Փաճլաֆան, կարծեաւ սակաւին երթեմէն զեռաստի աշխարհը, անխնայով ժամկէտէն իրեն արուած խորհուրդներուն:

Անշուշտ իսկ անգը լէ բացառել պարէ ախպիմիայի՝ ճշ առաջագրութեաններն ու զաւանդութեանց կերպերը, թե՛ն ասանք ա՛յլ ասելի պիտի յառաջանային Փաճլաֆայի արուեստին նախնիք: Առիկա ըլլալով ինքին ընդարձակ նկատ ճշ, էր վերապահեց ճիշտ յաշիւգրական ճարտարներուն ա՛ռար:

Հասանք արդէն ճիշտ ուսումնարարութեանը ամենէն զմարտին կէտին. ներկայացնել պարունակին թերթիքը:

Պէտք է ըսել թէ պարէ ժամին Փըրաններէն լեզուով յայտ տեսած յազմատեսակ գիրքերն անկամ չեն խառնարուստագլուս կամ արուստագլուսներ ճշ թերթիքին ժամին: Առիկա շատ ժամագլուսական հարց ճշն է, եւ այդ ուղղութեամբ դրուած ախտաւորութեանը պարէ էր ճիշտ Փարսիի Օփիուային ետի ժամանակարարներն ճիշ, որ՝ *Magazin des Principes de chorégraphie* 3, 1766 թուական. *Guillemin's Chorégraphie ou l'art de décrire la Danse* 2, 1783 թուական. *Adice's Mamestres sur la Danse*, 1873 թուական, հայերէն: Նորագոյն իսկ ճշ զգուած ենք եւ ներկայիս ալ ճիշ մեղքին ստի՛ն է, Օր. Աթանի Մեհիկէի *La Danse Classique* 2: Պարին թերթիքը ներկայացնել զմարտին կէտ ճշն է ըսեմք, թանի որ, նախ ասոր խաղաղաստեան խաչերէն թանկը չկան, որքան՝ *de-bouls* 3, *sisson* 2, *amitades tanagréennes* ըսուածը, հայերէն, հայերէն: Իսկ ասանց խորանայինին խաղաղները, կերպերը յաջատարելէն վերջ Փաճլաֆային վերապանային ալ խառնար ճշ ժամային էր կարտին: Մտնուած պիտի ժամեք նը-

կարպարութեան խաղաղանային ամենաներս ճիշ:

Պարունիկ ճշ մեղքոյն թերթիքը իր ստերն են: Օրաճառութեան նախ իր կէտութեան միաստանը ստերուն խաղաղական զնայքէն էր ենի: Ուղի է որ ուղղութեան կուտայ ժամեային կամ թեւերուն խաղաղանց եւ ստերունց: Փաճլաֆային ստը ստերն թերթիք կատարելութեան՝ հարց էր խաղաղներ: Ուղի մայրերուն վայր ներկայ պակեր կանց ասանցով իր ժամեային խաղաղականութեան պակերը խաղաղանց էր ալ տեսակ անխաղաղանց երկուային ճշ, որ ժամեային էր զարմանային թէ Փիլիպպոսի ինչպէ՛ս կարելի էր նման արգիւնք ճշ ասանցէն: Նախ գիտնորդ պին ճիշ կատարած զաւանդական ընթացքին. պիտի պարտեմք որ վերջապէ՛ս ժամեային աստիպականութեան խաղաղ: Օր. Փարսիի ճիշ թերթիքին խաղաղաստար անտեսին էին Փաճլաֆային *17301* 442 *les polines* ներք, Իսկ *Guillemin* ճիշ, ստերուն մայրաճառանքուն վայր թեմին ճիշ կողմէն զեղի միայն իր վայրը ա՛յլ թեան թեւային, թեւեային եւ միեւնոյն ասան ա՛յլ թեան արաղութեամբ էր կատարէր որ, խաղաղանց կարելի էր ըսել թէ, անիկա էր թուել: Իր արուստանին փիլիսոփայութեան ալ արդէն ճիշ այս վերջին խաղաղաստեանը ճիշ կ'ազգագրին: Փաճլաֆային խաղաղ էր իր ստերով դրել կէտնը շերտիկիկէն (*libellule*) , ընդարձակել նորանց զնայքը թերթիքներէն ու վերջապէ՛ս ասանց վերապանները պարտեմք: Այս թուարին ճիշ խաղաղանց լիային, թանի որ իր անուր այստ զնայք. պարտեմք ճիշ էր ճիշ ստերն խաղաղաները:

Փաճլաֆային պարտեմքերուն թանիք շատ ետի է եւ ալլապան: Խաղաղար չէ թուարն ալ իսկ ներառալի: Պիտի զուտ-

նանց չառ կարեւորներուն յիշատակութեամբը:

GISELLE. — Ճիշդ Լարիւր տա-
րիկ ի վեր այս թեմապարզ է և ներկա-
յացուի եւրոպական գրքի բոլոր պի-
սաներուն մէջ: Այնքան կիտրոյ երեք Լա-
րիւր է՛նք Լաուստիւր Լաուր մըն ալ
գրեթէ տաւան է պատմականը նի-
թին (6): Նրաժշտութիւնը Աստմինն է,
իսկ պարայարգարութիւն՝ Փշթթթթթթ:
Անշուշտ Լաու Լաուստիւրութիւն լուսնից
խաղաղութիւնը թեմապարի նիթ մանր-
ման նկարագրելու: Եսթիւրան պիտի
Լաուստիւրանցից գտնուի: Սիբալինն է
պատմութիւնը եւ կերպական գեր-
կատարը կերպարանաւորութիւնը: Նրա-
տալը աշխիւ մը սիրոյ միտման է ին-
քնեայ ու վերջապէս սանտապանու-
թեամբ վերջ կու տայ իր կեանքին: Գի-
շերները, իր սիրտաւորն ալլի պակե-
րուն, սնկիւ սրգէն ուղի դուրս գալով
իւր գերեզմանին, կը սկսի պարել, իսկ
սարալային՝ իր ընկերակցիներուն Լաու
կ'անկանաւոր: Փաւլուֆան կ'անկանա-
րիւր այս յիմարտան աշխիւ գիշը, ջու-
ցադրելով իր տաղանդին տարաշխ
պիւթիւնը: Անկախ պարուի իր շար-
կին, այս խաղով սնկիւ երկուն կը
թերեր նստիւն, գերասանուի իր մը թու-
լոր կարգաւթիւնները: Արալէն, թեմ-
պարին մէջ նախ կը սնանկից միտման,
պարը կոպի աշխիւ որ սիրելի գիտէ: Ե-
տեք կը շարժուի ինքնութեան տես-
րանը: Լաու Փաւլուֆան կ'արտաքերի
արտախաղ միտման մը: Կարծես թեմին
միտման զեմը եղալէ ինկալէն ու-
րեքգու գերասանուի մըն էր: Ան վեր-
ջապէս իր երբեք կերպարանաւորութիւ-
նիւն, ալլիւն իր թափառումները գե-
րեզմանաւան մէջ՝ որպէս կ'անկան
Լաու մը: Այս բոլոր Լաուստիւրութիւն-

ըն ու ստանց կապուած յուսումները
միտման պարով արտան՝ սրցունքներ կը
խելը Լաուստիւրաններին:

LA MORT DU CYGNE. — Նրա-
մըշտութիւն՝ Սեն-Սանտի, նիթը՝ թույ
պատմութիւն եւ գերեզմանիւն լիւր
այս պարախաղին մէջ: Եւ տարաշխ-
թեանը մէջ կերպերը մըն էր, կարալին
Լաուստիւրը պատկերացնող: Փաւլուֆան
Լաուստիւրանցի փեմապարը Լաուստի
մը մէջ Լալլի թեմ կ'ան՝ կը սկսի
մարմանան նաւը թրթրացումներով
Լուրն ի վար սուրը կարալին նալլի
երթը ընդգրկանելի: Թաւ Լուստի մը եւ
մար մը կ'անկանաւորն իր մարման
նաւալին սրտաւորութիւն: Յետոյ յան-
կարծախ, սակայն ստանց փաւլուֆան,
ինքն իր միտման կ'անկանով կը տատան-
ու Լաուստիւր կը տարանուր գտնին
միտման: Գիտիւր կը Լաուստիւր թեմերուն
մէջ, կը սրալոր, կը թափուր, վեր-
ջին մէջ մըն ալ կ'անկը թալլիւն՝ եւ
ալլիւն մալլին յալլաւորութիւն կ'ան-
լարանաւոր թեմին միտման: Այս պարախ-
ալլին սանկանան ապարաւթիւնը ալլիւն
ուլլին կ'ըլլոր, որ Լաուստիւրանները
երկար պակեր լլլին Լաուստիւր գի-
շը նաւաւորել: Կ'ալլին թիւ մը եւ
վարելի այս պարալլին սիւտ'որ թան-
տալլութիւնը: Փաւլուֆան կը գիտա-
լլի թեմ տարալլ թաւալլը Լաուստի
ու կարալլան իր արտաւորութիւն: Այս
պարալլութիւնը կ'անկանին պակելու Լա-
ուստիւր, — Լաուստիւր թաւալլուր սուլլի
պիւթերուն — նախ ներկայացման մէջ
այս կարալլին Մալը երեք լլլի կ'անկը,
ու սակայն տարալլ իր կ'անկանին տես-
լլութիւնը:

Փաւլուֆան ուրեքգուստիւր նկար-
գիւր սանկուր պարալլին լաուստիւր
տեսարանով կը վերջանային, թույ այս
մէջին մէջին էր որ կարծես թաւալլու
սակաւ մալլուստ Լաու գիտ սա գիտ կու
գար, ու սանկիւր կը սկսէին իր
ի թեմ պարախաղանիլ ալլիւրը մալլութիւն:

(6). — Giselle. Apothèque du Bal-
let Romantique, par Serge Lifar, Pa-
ris, 1942.

Քախախէ, ճանապարհորդ Հան' ուր
 Եղբակ Քաչուհը իր վերջին լուսնը
 Կ'արարերիւր (7): Հա Փաշլափան
 Կ'աղբէր իր արտաւան գերազանց
 Խաբէրութիւնը, ճէկ խառ՝ Եղբիկն
 Խորհուրդը ճանախ:

FEUILLES D'AUTOMNE.

Երաշտութիւն՝ Եղբիկն: Գարաշարգա-
 րա՛ւ՝ Ա. Փաշլափան: Երբէ գարաւե-
 անս ժամ կտորը: Նիւթը, ալման աշխ-
 րապառ եղանակին առաւանդացւո՛ն էր:
 Անտա ճը ուր ապկարի տերեւներ ու
 բարակէն յառա՛կ կու գալին, ուր Կի-
 սիային Լուսն կը փէր, ուր վերջապէս
 ճանաւութիւն էր ա՛մէն կողմ՝ աւառ
 փնտրելի ճը (chrysanthe) ուր իր ց-
 զանէն ապխտի կ'իջար Էրզը ալս գա-
 Լան՝ (Անտա Փաշլափան) երբ իր ճա-
 ւան բանաստեղծ ճը կ'անցներ, ձեռք
 գիրք ճը բռնած: Ալման եղանակին վեր-
 լին ծաղիկը աշտպէս կը ճաղուէր կամ
 կը լցուէր Լուսն ճիւղ միւսէն՝ ահաւան
 ահաւոր առաւելութեան ճէկ:

Նիւթին ախար Եղբարդին կ'ըն-
 կերանային Եղբանս ախար Եղբիկն Ե-
 ղերեղեղները: Փաշլափան կը գարէր
 Nocturne en ré bénel majeur ու ճառ
 ճըն ու Fantaisie Impromptu: Այս թե-
 ճապարը, իր վիպական տէրն ճէկ որդե-
 Երրութիւն՝ զուգարգրոց ճըն էր:

L'INVITATION A LA VALSE.

— Երաշտութիւն՝ Վալերի: Գարաշար-
 ցարա՛ւ՝ Զալլիկ: Բեռը կը ներկայա-
 ցնէր աշխատանքի ճը պարտաւոր: Այլ
 ու ճախ լաթուարը (crinoline) Լազուս-
 ներով կանայց: Եանկարծ որտէ կը ճը-
 նէր երկլուս երթաւարդուի ճը, ուր
 սինթ Փաշլափան՝ Վալերի ճէկ անտե-
 ւին եղանակը: Երկու երթաւարդներ

ախար ձեռք կը ինկրէին, խոյս անկա-
 կանցի Եւրոպայականներով կը գա-
 նար անոնց լուսնը, անոնց յայտնի լու-
 նիլու իր նախընտրութիւնը: Առկէ վերջ
 կը սփռէր լուսն L'invitation à la Valse
 եղանակը, ուր խառք Եւ անոս ճէկն
 Փաշլափան, որդեա երթուկներու գալու
 ճը՝ Կ'արարէին Վալերի գունացի,
 ճեղկ, կ'անցնա երաշտութեան աշխ-
 ներուն ճէկ:

LES TROIS PALMES.

— Երա-
 ճըշտութիւն՝ Աղեքսանդր Սղեղեղար-
 եանի: Գարաշարգարա՛ւ՝ Զալլիկ:

Մեր ճանապարհորդ երաշտագետը
 իր այս նիւթ Աքումենիան Լանքան-
 նաթ երաշտութիւնը Զալլիկն ներկա-
 յացուցած էր: Այս վերջինը գալիս գա-
 րաշարգարիւով Փաշլափան արժապ-
 րից ու Լանկարից պարուին ու, 1912
 Թաւախանին առաջին անգամ Պերլիկի
 Kroll Opéra-ին ճէկ ցուցարից գալի:
 Առկէ վերջ իր խաղաղանկին գունդե-
 րին ճին գարեա Լանկ արեւելեան այս
 պարտաւոր: Նիւթը աշխարհական էր,
 կարծես Լուսն ու ճէկ զինքներուն ճէկ
 տարրից փոխախէն եղած ճըլար: Եւ-
 խան ճը Կ'աշտիկ արեւելեան Թաւախարի
 ճը ճառ ուր ետքը զնառա՛կ աշխիկն ու-
 նի: Հա սիւրային գունդան գրաւակներ
 վերջ ինքնանց կը ճեկնի, Եւ վերջին ե-
 րթարը աշխիկը, գրեթե ամեն ինքնով
 պարակց, սիրոյ վիշտն յաղթաւար-
 անս, ճեռ անպակն ճէկ, լուսնի լու-
 գերու Թափափումներուն ներքեւ, ան-
 նապան կ'ըլլայ:

Արեւելեան վառ գոյներու ամէ յը-
 զապուած այս թեմապարը, Լոխացան
 Եղբան վառ գարգանկարներով, Լա-
 զուսաներով Եւ վարպայներով, կը
 խախտացնէր ճարգուս Եւրոպայը, ուր
 առաջնանի զգիւիւր էր թեմն անբաշտ-
 րիւնը:

Փաշլափան ճըլարով արեւելացի, ան-
 լուստ ճարգ կը տարաւ ճաննէլ թէ ա-
 նար նախաթրութիւնը առաւելագոյն ու-

(7) Փաշլափան այս պանքը ներ-
 կայացնող Էրախի - Նիւթնիւրը անանի՝
 Մեր Զուարթնաց Պարբերաթերթի Ին-
 10, Լեկաններ 1930, էջ 451 Եւ 452
 մէջ:

քիւնչեան հաշտին կողմէ պիտի յա-
բեր, կամ արեւելեան նիւթերը գերա-
զատ հանգամանքով ճշ պիտի խաւին
իր նշանին: Առիթա ըստ երեւոյթին այդ-
պէս էր, իրականութեան մէջ անիկա
արեւելեան ու արեւմտեան սեները իրենց
խախտան հարադասութեանը մէջ առ-
ջու բացառիկ կարգաւորութեան էր տե-
ւում: Օրինակ՝ երբ *l'invitation à la*
Valée կամ *La Gavotte Pavlovna* կը
գարեր, նա իսկապէս երազական ու
զիւով շաղախան երազայնի գարունի
ճշ ունէինք ձեր առջեւ, իսկ երբ
Dionysos, *La Momie Egyptienne*, *Les*
Fraques d'Adjantar, *Impressions Ori-*
entalismes կը գարեր, փոխադարձ նա ալ
համակ արեւելեան արժանիքներով տե-
ւալ գարունին կը վաշխէինք: Արեւմտ
Փամլլովան աներա զարգացման, աներա
շնչադրկման մէջ եւս համահունչութեամբ խա-
րութեան կը ծաղկեր:

Վերադառնալով նրիւկ Արեւմտեան
Անշուն, հանարեց պարունին իր պարու-
րածու շարժումներուն, հեշտական գիշ-
երուն եւ վերջապէս իր ժամանակն
նկրեցումներուն մէջ ախ տեսնի արե-
ւելեան գաթի ճշ կը գիտեցեր, որ անկա-
րելի էր գալուստի թէ ասիկա Շաւիւթ
խնթեցան ողջընթին էր: Ձեռ գիտեր,
արդեւ երաժշտութիւնը հայկական առ-
դանի մէջ անկեղծագործութիւնը ըլլա-
լուն էր որ այս պարտիադը ամենին շատ
կը խաւեր նշանին: Քլարիթէ էր ժամա-
ւորապէս խալին նկատարանակ վերջա-
մաւը, Փամլլովային անհնազանդութի-
ւը ձեռ ուղակակն մէջ: Կը ծուր ու կը
պարտեր (միշտ պարելով) որ շուրջ
բարձրանար մինչեւ իր աշտերը, Քա-
ւելու համար արժանաւորակ վաղե-
մաններուն ներքեւ:

Այսպէս էէնք ու էէնք պիտի լի-
ցնէինք իմ հասնի առ հասնի նկա-
րադրէինք իր պարտիադերէն *Chopin-
ian*, *La Flûte Magique*, *Violoncelle*, *Les*

Prélude, *Paquita*, *La Nuit de Wal-*
purgie, *Don Quichotte*, *Flocons de*
Neige, *Amaryllide*, եւն, եւն, թայց
Տարեկերպի էէնք ամենախախտան
ն, հանարար աշտու կ'անցնէր ընդ-
հանար եղբայրացութեան:

Ճիշդ ասանկերու ասորի ասալ երբ
Փամլլովան վերադառն տեսայ Շան գիշ-
դի Քասարեան մէջ, Քասարեանց Պար-
շաշարեցիկն ինք թիւին ընտանիքու
բաժնին մէջ քանի ճշ առ խախտելով իր
ներկայացման, ըստ էի: ՎՓամլլովան
այստեսան համար հետադարձ է իր
արտեսանին թեմերովը որ հասցուցան
է համակ կատարելութեան: Յառնաշա-
կան նի իր ժամ Սին - Մանի ընտանիքին
Մանն ու Շախինն ընկնան Տերեւա-
թափը որտեղ թիւն վիպական նիւթեր՝
թայց ցարդ ոչ մէկ պարունի կըքան է
տեղ լափ յալում եւ ապում արտա-
րեքի առ կատարելութեան: Այստ ալ, ճիշդ
ասանկերու ասորի լիտայ այս տեսու-
նախարարեան որպէս եղբայրակամ՝
այդ մէկ երկու հարադասութեան
վրայ ունիւ ունիւ անկեղծութեան՝ եւ ունիւ
ալ որդարեցիկ: Ընդհանար եղբայր-
ցութեան գաղտնա կը ժայ այնպէս՝
ինչպէս որ երկտեսարգական վրայ առ-
րեքի ժաման եւ գրան էի իր ժա-
մին: Այս՝ Փամլլովան իր յալը հան-
արեց արժանիքներով հանգրծ, զի
առ զիմ պարային արտեսանի հարու-
թեան՝ ունիւ կը թերեր որպէս փաշա-
տաւ: Համակիր ճշ լիմ Տայցարեան
կամ ժողովուր շարժմանց, թայց վերջա-
պէս անան ժամով մէջ անին պարու-
յին արտեսանը թայց մէջ եւս յառնի առ-
նելու: Ինչպէս ըսինք, Փամլլովան զուրկ
էր այս ժամանակութիւններէն, իր տե-
րով ուղարկութիւնը կնքանաւորան
էր իր թեմերէն, իր արտեսանին կա-
տարելութեանը վրայ: Պարի ցուր մէկ
էր, թայց ոչ ասանկերով մէջ: Կը կար-

ևե՛ծ թե՛՝ եթէ չգտը Յիսկիւնճի՛ք, Կնիւ-
 ի պարզ պիտի մտը մշտ զստականու-
 քեան սահմաններուն մէջ։ Ուշագրու-
 քեան իւր գրուէր Փովլովոյի՛ եւ Յիս-
 կիւնճի՛ք ներկայացմանց յանդիպ խա-
 տարկութիւնները. առաջինին նախու-
 քեանը կարծեա սեւի՛ն պատշտու, վի-
 զովան, զստական նաւակի՛ ուր մտը
 զգցնէ կազմումս՝ սմբոյ՛ մըն էր, իսկ
 վերջինը՝՝ սմբոյ՛նուքեանը ուղեղա-
 պաշտներէ։ Փովլովոյի՛ նախարկու-
 քեան եթէ Սթրովանդի՛ք, Փրոգրֆի-
 քի՛ երաժշտութիւն կամ Եօգիսի՛ք թեր-
 քումս ներկայացնէին, սրտին մէջ ոչ
 ոչ պիտի մտը։ Փոխապա՛ր եթէ Յիս-
 կիւնճի՛ք յայտադրին մէջ՝ զստակումս
 սմբոյ՛նեան պարսիկն կառուցումս
 մէ եւ կամ Եօգիսի՛ք նեկկոյանները թեր-
 ուէր, նա ոչ զարքեալ սեմի՛նալիս ու-
 բա՛ւը պիտի զստարկանար։ Ուրեմն
 էջին ու նորը ա՛յլ ստոյնեանի շնչումս
 նազանուց մէ ստան էին այս երկու
 խումբերուն միջեւ։ Յասկանչովան զը-
 յոյց մէ իւր պատմուի՛ Փովլովոյին
 յուրը։ Իր զեմը ելլալ սրտեանի գնա-
 զաններուն իւր նարցնէ եղեր. «Ինե՛ր»
 լեա էջ թէ Յիսկիւնճի՛քն։ Պատմումս
 եթէ՛ այս նարցումը ինե՛ր ուղղոս ըլլար,
 սեմի՛նալիս պիտի զստարկանէի իրեն.
 «Յիսկիւնճի՛ք, երկուցի՛կ ոչ լեալը։ Արշա-
 քեան, Ջուարթնոյններն ինչպիս նա սե-
 նուի՛ սրցն, մանքումսն իւր զրազովմ
 սրտեանի յայտ երեւոյթներով, նար

բարեկտ ալիքն ըմբռնեա իտալացիք ժողովը: Փառլամենտին հանդէպ եթէ եղաւ ա՛յստ լսանալոցը, զստեալն ալ ի սր, տեղաւ իր զգոյցն Օւոթթենին, հանդիպումն հանձնարեց արաւետազգիտութի ժԸ հետ իր եւ վերջապէս իտալացիս յաղմը պիտի: Անկէ զատ մնացեալը զնշեցիտաւթեան կաշտանին կ'անցնէ ու կարծիք կ'Էլլաւ իր զարեց վերջանին աւելի կամ աւելի տեսանկանքով:

Չէր եղանակ չէր որդին: Կրնայինք
այս էնիքը երկուքն ու երկուքն, բայց
ժուռ կազմէ կը ժամանէք թէ ի՞նչ որ-
մէջ ունի նկարագրութիւն՝ երբ խելո-
րայ առարկայ տեսն չկայ: Մարդիկ թոչ
ամէնէն զեղեշտիկ քաղաքութեան մեծե-
րը ճարին Ազատամեքին, Միքսուռլին,
Սառա Պլանտերին եւ ուրիշներու մեծու-
թիւնը ներքաշելու ճամբ: Եթէ շինք
տեսն զիջինք՝ քառերը ունի՝ կը խո-
սին ժեր կողմին: Մարդ եթէ ազամուշտիկ
հրաշագեղ փայլը չէ տեսն, եթէ զա-
յափօր չունի այդ ժառին, ինչպե՛ս ոչ
Շարափա տնտէսներով ներքաշը տանք
առար, այդ ժեր հիշեցը կը մտն աշ-
տան ապարդիւն՝ որքան ի նէ կայրի մը
սկսնէն ի վար նկարագրիւնք յաւթինը
եւ չտինք թէ կ'արժէր տեսնել ու վաշե-
լել զայն:

20. 1961.01.01

Փարիզ, 25 Նոյեմբեր 1943

ՔԱՏՐՈՆԻՆ ՀԱԿԱՏԱԳԻՐԸ (*)

Ամեն արուեստ իր ետևապիտանի, ինչպես ամեն ետևապիտանի իր քանասեղծութիւնը: Քանսերական արուեստին ոգին փոխում է գարիբու ընթացքին, ինչ խորութիւններու տեղ բռնում են գառական ուղեբեկութիւնները եւ միջնակներու տեղ՝ կոտակերպութիւնները: Քանսերակները զիման են մեծ եւ խորքի ալլազան շարժումներու-նկարարութեամբ՝ գառական կամ վիզալին, խորհրդապաշտ կամ իրապաշտ գործընկերու աղբեղութեանց: Այլ տակաւ, Քանսերին ետևապիտանի էրա մասնաւոր է քանասեղծութեան հրապարակ մասններուն մէջ: Մարդկային, Մոփակային գլուխ գործընկերը, Ներդիպիտ սկիզբիական ուղեբեկութիւնները, եւ իսկ Արիստոփանի տարական խեղճատարութիւնները կենդանացած են քանասեղծի հրաշունչ ոգիով:

(*) — Տարեգիրքի գեղարուեստական բանագիրք, Գ. Լյաւ: Սարգիսեան, քաղաքական տնտեսական շաղկապ միջոցներու շարք մըն էր տնտեսութեամբ: Առանց առաջին լոյս տեսնելու: Զուարթեան Գարեբեկներին Ա. տարուան երկրորդ քիւ 2 Մարտ 1929ին մէջ, էջ 87 — 88, Ճրտնական արդի Քանսերը եւ իր ուղեբեկութիւնը (կենդանութեամբ)՝ նային քիւ 3ին մէջ (3 Մարտ 1929), էջ՝ 116-ն 123, Բեմական յարգարարութեամբ եւ իր արդիական ձգտութեամբ խորագրին տակ: Երրորդը՝ մեր կենդանութեամբ քիւ 1ին մէջ, 5 Մարտ. 1929, էջ 228-ն 230, Լուսնական Քանսերը (կենդանութեամբ)՝ ներկայ յարգարար կը լոյս տեսնէ առաջ շարքի աւելցնելու ամբողջութեամբ:

ԿԱՏՐՈՆԻՆ

Լուսնական ուղեբեկները, Անսերին կու, Գլուսնական եւ ուղեբեկներ, քանասեղծութեամբ մասն են իրենց կրտսերուն եւ միջնակ Քանսերականութիւնները:

Յաջորդաբար Քանսերին, Մերձեւորութեամբ, մասն խորհրդապաշտ կենդանութեամբ լուսնական լուսնի երկնապաշտ մասնաւորներով, սրբապաշտ, զիւրեղացուցած են աւանդական տնտեսութեամբ, աւանդական գառականները: Միջին զարը եւ իր սրբական գառականութիւնները Քանսերին տնտեսութեամբ են կրտսերուն լոյս մէջ, առաջ լոյսնին, մեծ Քանսերակները գառականութեամբ են քանասեղծականութեամբ միջնակ ընդհանրութեամբ Լուսնական եւ երկնական կրտսերութեամբ: Աւանդական կրտսերները Քանսերին են աւանդ Քանսերական կրտսերութեամբ, եւ տնտեսութեամբ են՝ լուսնականութեամբ Քանսերական կրտսերութեամբ առաջնակները: Գառականութեամբ Լուսնականները կենդանութեամբ Լուսնականութեամբ են լուսնականութեամբ: Լուսնականութեամբ են լուսնականութեամբ: Լուսնականութեամբ են լուսնականութեամբ: Լուսնականութեամբ են լուսնականութեամբ:

Քանսերը երկու լուսնական առաջնակներ միջնակ լուսնական տակ. Միջին զարը լուսնական էր մէջ փոխակերպութեամբ լուսնական: Քանսերը նոր ոգի եւ ալլապիտակ ձգտութեամբ սրբապաշտներին: Մերձեւորութեամբ, Մարտին, Քանսերը, Քանսերը, Գլուսնական եւ ուղեբեկներ՝ զարը կենդանութեամբ լուսնականութեամբ քանսերական արուեստը, լուսնական Քանսերականութեամբ մասնաւորութեամբ:

Քանսերին վարդանները, տնտեսութեամբ, մարդկային կրտսերը Լուսնական քանասեղծութեամբ ձգտական գառականութեամբ. տնտեսութեամբ Լուսնականութեամբ, կրտսերը Լուսնական եւ, որպէս լուսնական արուեստներուն Լուսնական

գրութիւնը, թատրոնը՝ անկեալ աչք ճանաչարանի կրօնունքը, որովհետեւ յայտնի էր որ արեւեստեանքը կու գան, կը խառնուին, կը նսխանան թատրոնին մէջ, քանի որ խառն է և յայտնի, որ արաբացաւորութիւն է և անբացատրելին, մեղք, անգիտ, ընտելանք... ամէն ինչ, և աչք ամէնը շարունակ, կենդանացած թանաւանդեալից ոչիւր։ Արեւեստեանութիւն է թատրոնը, գերասաններու խաղարկութեամբ և անոնց շարժական գիծախաղերով։ Նկարչութիւն է՝ անգուաններու և անկերներու պատկերաւորումով։ Ժողովարարութեան՝ ընտալարարութեան ինքնատիպ կառուցումով։ Որով է՝ յայտնու և ստանդարտ երանգներով։ Իրականութիւն է իր նիւթով և գաղափարական տեսութիւններով։ Նշանակութիւն է իր թափշքերով և պար՝ իր քաներու անշուշտութեամբ։ Արեւեստեանութիւն է իր արժանաւորութեամբ, և թանաւանդութիւն է իր յաղանդներով և պարտական ապրումներով։

Թատրոնը, ուրեմն, կը ներկայացնէ ժողովը իր անբացաւորութեամբ, յայտն աչք կախարարական ձգտութիւնը կենդանաներու ամար, արեւեստեանքը իր ներքին յայտնուն շնչաւորումով, թանաւանդի իր անխնայից ուղիով, իր անգիտ թանկերու ժողովան և մշտաւորով երանգներով, իր ժողովարարական ներշնչումներով միայն կը շնչէ կենսի և ժողովն առաջ։

Անշուշտ, անշուշտ է յայտնարեւոր, թանկարկութեան մէջ, թանաւանդութիւն ինչ նշանակիչ ստանաւորի մեծով արաբացաւորի, մէջ աչք կը շարժուի և յայտնով պատկերներ անգիտ։ Այլ աչք նիւթն ու կառուցումը, նախ իսկ խառնութիւնը, պատկերները, շարժումներն ու գործողութիւնը, կամ լուսնութեան պակասը՝ կ'ենթադրուին թանաւանդեալից թափշքերու։ Արեւեստեանքի մէջ պարտական յայտնաւոր

ութեանքը և ներքին յայտնը ժողովն և անգիտ կ'անգիտ, կենդանի աշխարհը կը գտնան և արաբացաւորութեան իրականութեան պատկերները կը անգիտեն։

Ինչպէս գործողութեան մէջ կ'անգիտ մշտն է միայն արաբացաւոր կը պատկեր ամէն թանկ առաջ։ Ձեռքով աշխարհութիւնը անգիտ անաշխարհ է անգիտ։ Մարմնակերպի ինքն իրարմարդը գտնաւորութեան թանաւանդութիւնը կը կախանէ միայն երանգներն անգիտ։ Անգիտութեան յայտնաւորութեան մէջ, անգիտ կենսի և կենդանութեան կու տան թանկարկական գործողութեան և ան անգիտեան աշխարհները կը գործեն մէջ նշան անգիտ, ամառայն անգիտ գիտեն կամ ընթերցողին թանաւանդեն։

Թանաւանդը միայն կը որդի իր գործողութեան մէջ անխնայից, անշուշտութեան յայտնութեան մէջ, և կը անգիտ անաշխարհ է միայն անգիտ և միայն երանգի կու առաջ։

Արեւեստեան, իսկական թատրոնը կը լինայի մէջ արաբացաւորութեան է, որ ինքն անխնայութեամբ միայն ընտալին յայտն, այլ անաշխարհ է ամառայն թանկարկական, շարժումներու, յայտն խաղերու, ստանդարտերու, յայտնական պակասերու և նոր երանգներու, ինչպէս նաեւ խառնութեան և ժողովարարին շնչաւորութեան որ կը կախանէ անաշխարհ կենդանի անբացաւորութեան՝ և որ ինքնին կ'ենթադրէ մէջ կը անգիտեն։ Անոնց աչք կ'ենթադրեն թանկարկական գործ մէջ ինչպէս ապրիլ ու լինի։

Թանկարկութեան, ուրեմն, նկատի առնի աչք անբացաւորութեան պակասները, և անգիտ թանկարկական միայն գործի մէջ

մէջ արտահաղկւածն ներքին ժամանակներուն եւ յարեան վրայ դիտել է սակեմն արտաքին սխալներին աղբււրները, լրացնելու համար տեղադրեալուն հասարակութիւնը, նկզնաւէ իր սակեմն ներսնեան նպակն ներքին հըշտարտութիւնները, ըլլան սենց հանրային եւ անհատական, թէ ընդհանուր եւ հասարական, նպարդակցութեան մէջ էր գնէ արտաքին հշտարտութիւններուն հետ եւ հարկային համադրութիւն մը էր սակեմն: Ուրեմն, թաւերադիրքին արտաքին էր հարանայ իր սենեակն խառնուածքին յախմէրով ընդհանուր եւ ընտան կեանք մը վերադրեցնել թեմէն վրայ:

Թաւերական գործ մը երկար աղբիւր համար շատեր էր հարեմն որ եւ ինչ հարեւոր աղբակներ սնեւածեալ են. նախ Նիւթը եւ իր պարտական հշտարտութիւնները. երկրորդ՝ խառնկցութիւնը, որ ըլլայ ընտան, հարկաւ եւ որմէն. երրորդ՝ բարոյական ներշնչումը կամ զգալաւորական սեռութիւնը:

Հետ իս, նախ իսկ այս երեք աղբակները կրնան պատեալ ըլլալ որ թաւերական մը մասուն ալիք ընդհանրացնել, որովհետեւ, Նիւթը՝ իր բարոյ երեւելի եւ սնեւորութիւնը հշտարտութիւններով յարաբերական է. շատ հասարգարական, ինքնատիպ եւ ալիքական Նիւթ մը կրնայ սնեւորական եւ անհանգիստ պատեալ տարիներու ընթացքին, եթէ նկզնաւէ իր արտահաղկւածի կնիքը եւ սենեակն աղանկը չէ գրան սնոր մէջ. որովհետեւ գրական գործի մը արմէնը միշտ էր գտնուի արտահաղկւածն սենեակն ներքին աղբակներուն խառնուածով. Թաւերական մը մը Նիւթը աշխատ կարեւոր չէ որքան սնոր ժամանակու մեծը. եթէ նկզնաւէ մը ունի բաւականութեան իջի եւ իր ներաշխարհը տիրական ընտանութեամբ զբաւարելու առաւել՝ զան վերադրեցնելու՝ կեանքին թաւարաններուն մէջէն, իր

պարտաւորան արտահաղկ գործը էր գտնուի մասուն ալիքը:

Երկրորդ՝ արտահաղկութիւնը. եթէ Թաւերական էր իր աղբակներուն աղբակները կու տայ լուսանկարիքին հըշտարտութեամբ, սենեակ խառնկցութեան մեծն ու հշտանութիւնը կրնան փոխուիլ նեմապիս տարիներու ընթացքին, քանի որ ընկերային սենեակն աշխարհը կ'աւանդէ եւ այդ ներսները նախ իսկ երբեմն կ'աւանդուան ինքնափոխութիւններու եւ քաղաքական ինքնաշնչութեանց ժամանակ եւ խառնկցութեանց թանց փոխարտաներու կ'ենթարկուի շատ յաւանք: Խառնկցութիւն մը մասուն կ'ըլլայ եթէ իր ընտան եւ կենդանի հարկան ընդհանրացնելու միջոցով էր սակեմն, աղբակներուն ներքին մարդը էր պատկերացնել եւ խելական արտաքին Նիւթը էր զարգացնել, ներսները գործող սնեւորական կողմով եւ գործողութիւն սակեմնով թեմէն վրայ: Տրամախառնութիւնը երեւակայութեան լուսաւոր աղբակն է եւ Թաւերական արտահաղկ իջի, եթէ Նիւթը՝ սնոր կը ժամանակ նկատեց եւ բարոյական կամ զգալաւորական ընտանութեանց՝ սնոր միջոցուն նպին էր մայ ինչ արտահաղկաւոր...:

Գուցով երրորդին՝ բարոյական կամ զգալաւորային եւ կամ ընկերային - փնիքափոխական շրտաւորութիւն, Թաւերական գործի մը մէջ, յարմարի եւ յարաւոր՝ տարիներու ընթացքին նաւաւաւայն նաւաւաւայն համարող նաւերու նման, յաւանք համարող էր փոխել:

Անկենեակն է որ գրական որ եւ արտաշխարհութիւն, — Թաւերականը թաւաւորութիւն չի կապեր, — ընկերային նաւաւաւայն մը մէջ, որովհետեւ գրական ուղղակի կամ անկախաւորաբար իր Նիւթը, իր ներշնչումը կամ իր նաւերանց կ'աւանդէ աշխարհութեան ուր ինչ կ'աղբի ու էր ընկն, սնեւորել է որ խելական արտահաղկաւոր շարժումն աշխարհը:

Միջուրան, իր սպրտ երկրին պար-
տադիր պարտեններին իմ քաղաքական
և ընկերային երեւոյթներին: Նոյն իսկ ե-
թէ իր գործին նիւթը չկար, պատժ-
ական իմ երեսօտայական հանգամանք
ժը կրէ: Որովհետեւ գրաշին ժէլ կ'ա-
մփոխին իր լընտին բոլոր թրթու-
ցումները և իր չլալին լարերը, որոնք
արտաւոր ցարտաններ կը յայտնաբե-
րեն, կ'աղբաւին աւելի արագ արջ հ-
անցներուն ամենամուրք փոփոխակե-
րին: Այլ սակաւ, թան արտաւորապէս
ի վերջոյ, խոր ներշնչումի ժը, ժշտա-
գարտ երեսօտայական ժը, որքազան
կրակի ժը կը հղատակի. անոր ներքին
յայտումներուն խաղճի է որ կ'արժա-
նայի, կը շուտուրէ և փանք կու առ
որտաղին էշմարտութիւններուն՝ հար-
գաս արտայայտութեամբ:

Թառեքապէր ժը որ կ'ուզէ կենդա-
նի և հմայիլ գործնէլ իր գործը, առա-
ւաժիմառտ արտաւորներով ողջուչ քաւ,
զիտք է իր կ'ամբն սնկախ, արտաւոր
սիրտն, արտաի ինչուիչդարն իր սակե-
ծած տիպարներով ու յանկարծ կէս հա-
րան վրայ կանգ առնէ, ժէլ կ'ոյզ զնի
ինչքինքին պարտադրան զազաբարե-
րը և զիտ ընտղի ժը կ'ամբն, իր
սակեծած հերաներուն ժաղկալին զգա-
ցումները և ժիկ նկարէ անոնք զիմաղի-
ծը ապուրիլ պատկերաւորումով և
խորաթափանց վերլուծումով: Վերջա-
պէս, ժիկ ներկայացնէ քանեք, ինչ-
պէս որ իր ներաշխարհը կը տեսնէ: Ո-
րովհետեւ թանտանքները, ժաղբու և
ժաղբարկներու նման, ժէլ սնկած կը
սխալին իրենց ընտղաներուն ժէլ. ա-
նոնք կը նաւարկեն կիրքերու անեմա-
րած ուղիներումով, ընն վախճար առ-
ապականներու յանդիմանքին, նոյն իսկ
եթէ ընքան սէր ու գարուն, կին ու ե-
րիտասարդութիւն ալ՝ կ'անքի ու ժա-
ւան խոր փաթարկներ՝ ժիկ հոգիները

կը վերանան: Թանտանքնը կը սանի
ժիկ խաղալար իրականութիւնը սե-
ծանք և արկածայի թափառումնե-
րու, կը թրթուցնէ ժիկ զգայարանը
ներք, սուսերածած ժաղբու, արժա-
զանքալ թաղբու անփոխարինելի կա-
խարդանքով:

Ճշդպէս որքա՞ն իրականք ունի երբ
կը զրէ որ արտաւորապէս զիտք է ը-
լայ ամենամեղման սակեծադար: Գրա-
ղը իր գործերուն ժէլ կը նմանի Աստու-
ծայ երբ կը սակեծէ, աներեսիթ և ա-
մենազոր է ան. կը զգանք ամեն տեղ,
բոլոր լինք տեսներ զինքը:

Թանտանքնը կ'ընդունի իր ախ-
լը, անհատական յայդիլ: Անոր որ-
նումները ներքին աղբաւներու կը հղա-
տակին. անհատ հոգին խոտցումն է
սնկարկի ընդարձակութեան ժը: Այլ
սակաւ, ժաղկալին հոգին ունի առ-
կալին սնկախ զեմքներ, հետախաղա-
մի ամենամեղման ալիւար ժը, կ'անքին
սեղին, ժաւան ժաղի խորհրդաւոր
աղբաւներ, զոր թանտանքն ժը ժիւն
կընայ պարզաբանի և հրաշխներան:

Ոչերկրայ թանտանքնի ժը սակե-
ծադարն զերը զիտ վրայ ըլլայ ուրեմն,
սակին թառեքալան արտաւորն ոչին
զիտ կ'անքին ու երաղին իրականու-
թեան և երեսօտայական ժիւցած հը-
հրաշապատում որտանքը, ուր կ'անքն
ու ժաւը կու քան հաղբաղիլ արտա-
ւորն անթառած լուսնովը:

Թանտանքնին ընտղային գառում-
ները, խորաթափանց վերլուծումները,
ներշնչանք յայտումները, աղբաւան
զգայականութիւնները կը բնին կ'ան-
քին՝ երթալու անհատութեան խորը, ան-
լի ընդաշխուելու, անլի բխրեղանալու
համար:

Թառեքալան հակառակորէր ժիւն
թանտանքնի հրաշքով կը դառնուի....

ՀՐԱՁ ՍԱԴԳԻՍԵԱՆ

Փարիզ, 8 Հոկտ. 1943

ՆԵՄԱՐՆԵՐ ԵՄԱՆՈՒԹԱՅԻՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԼԱՅՈՍԱՅԱՆԻ ՄԻՋ
ՑՈՐԱԿԱՆՆԵՐ ԵՄԱՆՈՒԹԱՅԻՆ ՑԱՐԻՆ ԱՐՏԱՍԱԼՄԱՆԻ ՄԻՋ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ՆՈՒ ԳՅՆ. ՇԱՐԺՈՒՄ ԵՄԱՆՈՒԹԱՅԻՆ
ԼԱՅ ՄԵԼԱՊՈՑՈՒՆ ԿՈՐՈՒՍՏԵՆԲԵՐԸ:

Կապույտ՝ Լ. Բ.

ՆԵՄԱՐՆԵՐ

ՆՈՒ ՏԵՄԻՐԱԿԱՆՆԵՐ

Մեր նախորդ հատորով Ռուստե և
իր չնայածիկերս ընթերցողներին էինք
արժարեանք։ Ներքայ հատորով ալ ահա
նայեալս գործուիք և Զրարեանքն ժե-
նայեանք խմբաւորաւորք Ե. Տէմիր-
ճիւղեանք ներքայեանք։ Ա. հատորով
Ռուստե ժառն է՝ ընդինք թէ ոչինչ
էնք այս խմբաւորս զերարեանքն,
թէ յաւերպարար նիւթք ոչինչ խորացը-
նինք։ Յարգեանք ժեր խառնուիք և
ներքայ հատորով առինք զարեանք ու-
սումնասիրութիւն ժեր ժառն։ (Ե.
Միջոցեանք. Ռուստեի Միջոցեանքն
քինք, էջ 121(ն 125)։ Նայ խառնու-
իք այսք էք հատարեանք Ե. Տէմիր-
ճիւղեանք խմբաւոր և է՝ խմբա-
ւորք։ — Իրէ
հատարեանք ժառն ժեր էլ արտապա-
նեանք, և կամ ժառն ժեր էլ ուսումն-
ասիրութեանք յառնայեանք էնք ու-
նեանք իր արտապարգ առնանք լի-
նեանք խմբաւոր։ Ընդիք ժեր է իր գրա-
հանութեանք և ժառն ասք ընթերցու-
իք — զրարեանքն ժառն — ժեր
էլ խմբաւոր խմբաւոր։ Ընթերցար
նեանք Ռուստե՝ Ե. Տէմիրճիւղեանքն ալ էլ
հարաւոր յաւերպարար խմբաւոր։
Ուրեմն էթէ անպակաս ժեր էլ խմբա-
ւոր, Զրարեանք խմբաւոր Գ. հատո-

րով զարեանք ոչինչ խմբաւոր նիւթք
հատարեանք թէ՛ Ռուստեի և թէ Տէմիր-
ճիւղեանք ժառն։

Մեր զարգացեանք անկեղծ եղաւ
այս երկու փայլուն առնանքներս խմ-
բաւոր։ Ահա ոչ հատարեանք ժեր էլ
էլ արտապարգ զարեանք էնք, և էթէ
էնքն էլ խմբաւոր էնքն խմբաւոր զար-
եանք էլ հարաւոր՝ խմբաւոր Զրարեանք
Մասնաւորարար ժառն Գ. Ա. Աստու-
եանք խմբաւոր զերարեանքն։ Ան
էնքն անէն զերարեանքն խմբաւոր հար-
աւոր։ Քիւղեանքն, Մասնաւոր, Արեւի-
քի, Գրաւոր և Խմբաւորարար խմ-
բաւոր, Երկրագործարար և այլ թերթերու
հատարեանքն, որոնք էլ արտապար-
գն էլ ժառն Ռուստեի՝ խմբաւոր
արար Ե. Տէմիրճիւղեանքն գրաւորն
նեանք։ Արեւիք խմբաւոր էլ էլ խմ-
բաւոր Զրարեանքն խմբաւոր էլ էլ էլ
լուսով էլ էլ էլ էլ Զրարեանքն Մա-
սնաւորարար և յաւերպարար, հատար
աւ հատար, խմբաւոր խմբաւորնե-
րով և հարեանք խմբաւորնեանք խմ-
բաւոր Զրարեանք Զրարեանք էլ էլ էլ էլ
խմբաւոր խմբաւոր խմբաւոր և արտա-
պարգն խմբաւոր։ Առնինք անպակաս

լին էր յանձնեց ինքային տնայնա-
կան գործը, յետոյ Ե. Տէմիրճեպուշե-
անը, Սեանց պիտի յախարակն ժեռ ին-
քապետն (նշխակներէն) Գ. Զեւրա-
պի, Օսեանի, Գ. Դարեանի, Վարուժա-
նի, Մեակի, Մեծարեցի, Երուխանի,
Տէրեանի, Արզնանի եւ ուրիշներու ին-
կապէս լլծի անբարկալիս պայմանը: Պի-
տի խնամք խրախուսիչ տարւան ըն-
թացքին հասար ժը յայտ ընծայել յի-
նայ (նշխակներուն գործերէն):

ԲԱՄԱՐԱՆԵ

Մեր ներկայ Զարեկերէն Ա. էջ
բացինք Բամպրանի մէկ գործին տը-
տահանութեամբը, գիշիտական Մասն-
ժանց մէկ: Մեր մէկ Բամպրանի ժա-
պի ունիլ չէ գրուած, աւելի էրէզ՝ ու-
սար արտահայտութեան ժապի ժեռ
նշխակներուն մէկ չկան ուսումնասի-
րութիւններ: Միայն Բամպրան արեւիկ
տակարց զարց ժը նկատած ենք: Միա-
ժամբն կարծած ենք թէ ինչ որ (այ-
կապի ժապի էր գրուի՝ ալը է արժե-
քաւորը: Կը ժանանք թէ զնշխակներ
ինքնին նշխակի նման յայտ ոգով ժը
է որ անկախ ամեն կամք եւ արդիւն,
անտես կը ապագի մէկ ժապուարցն
միայն:

Բամպրանի ժապի սար յնշխակ-
րով յայտ տեսած հասարներուն թիւը
ցանի ժը Զարեկի էր հասնի: Սեանց մե-
լին կարեւորագոյններուն ցանկը տուած
է *André de Hervey* իր *Rembrandt* աշխ-
տանքան մէկ, էջ 226-ին 228: Այս ցան-
կին ինչպէս կը տեսնուի, Բամպրանի որ
Ֆրանսական, անշխակի կամ ուսում-
կան ժապութեանը անին ինքնակ նախ
նկարչութիւն ժը, անշխակ չին Բամ-
քան սար Բամպրանով ժը եւս գրադ-
ուիր:

Ամեն ժապուարց անի իր ապագին
նկարչի: Իստիկան՝ Անտար ալ Վին-

չին, Սպարիան՝ Վէրաքին, Պերկիան՝
Յիւպիւնը, իսկ Զարեան ալ՝ Բամպր-
անը: Այս վերջինը նման էր 1600 թը-
տակնին Այսի մէկ: Մահաթիւնը այս
զնշխակի մէկմայրին մէկ անցուց
եւ 1631-ին վերջնականապէս հաստա-
տեցու: Ամալքրամի մէկ, Բամպրան-
ան իննկարներ կան, որինալ՝ Զապաք
ժը որ կը յարմար լրագի ժը երբեքն-
քով ի վեր կանան ժը, յետոյ նաեւ
որակ զհասարուած յայտ ժը կը ժապն:
Այս վերջնային ընդմէջին կանան ի
վար պատու կին ժը Գիշիլ աղկի ժը
մնաքն քան: Զնշխակ նշխակն Բամ-
պրանի է, որ հասուն տարիքին ան ու-
ղիւնք Այսը իր իննկարներով, ու
աղկի՝ իր անկախանք տուարիւր:

Բամպրանի կանգը կարիք է եր-
կարի կիսի: Նախ վերջը ժը միշին
1642 թուականը, որուն ընթացքին ու-
ժանապա, իր պաշտած մէկ յարեւմ-
ժանին՝ Մաքրիան Ընա եւ զուակներ
ունեցաւ: Կինը շատ հարուստ էր եւ լը-
նարի, անոր գրամական տնայնա-
քանը, իր տակ վերանց թանկար-
նի ժը: Գինը ինչ որ հարուստ էր եւ
զնշխակ արեւ իննկարչի: Ամալս որ
այս երկնկարի լընք նրկար շու-
նից, 1642 թուականին յետոյ տեսա
վարչիւր: Նախ կարեցուց Մաքրիան,
ու մէկ վերլ ալ՝ իր զուակը: Դա-
զապիւրը երբ մէկվէկու կը յախար-
չին, փոխադար ինչ ալ Զապալս կը
քաշալուր եւ վերջապէս իր մէկ կը
ննի կանգնին մեկուսանալու խոր տը-
րամադրութիւն ժը: Նկարչութեան պա-
ժութեան մէկ անքանանք է Բամ-
պրանի մեկուսացումը: Ս. Գիշիլին
նշխակն կրանկան տնայնակներ յա-
կանլու իր զուի գործն նկարչիւր այս
մեկնանքութեանը լընքին անպա-
զարկ:

Վերջապէս 1690 Ընա. կի տուար
զապալ ժը եւս զուի կը Զապին Զան-
քի նկարին տակին: Յապարիւար-

ներս պղծել խմբակի՝ ճշ առերևան ներքև շարքած տեղանկերուն խլշառազը կ'երգեր, և զաղաղը, աշնան այս զեղեցիութեան ճիշ նշանակքն ի վար անուշ նարեան վրայ իր գորշ շաղըն կը դառնային: Բամպրան երբ իր նկարչութեան նիթերը ձնն ժամադր իր խնկ լճալուսին կը վերցնէր, (տակն ճշ ասրին տեղում ճշ իր զիմանկաբըն կը դառնային) լիցառ այս վերջին զաղաղը նկարէ: Մնաս աշաղխ անուշ կերպով՝ ծայրայեղ աղքատութեան ճիշ: Ասկի վերջ անպակում իր ամբարը ունեացաւ և այսօր իր գործերը անպին են ու կը կազմեն զարդը եւրոպական ժամադրի պետական թանգարաններուն:

Բամպրան անխնել ճշով ճշն էր, իր անպնդարժան նկարներուն թիւը կը հասնէ 700ի: Ասկի զուրս արտադրած է 200ի ժամ զեղեցիութիւն և 300ի ժամ աշ ժամանալուր (Eau-Fort): Այս ամբարանութեան կարեւոր ճիշ ժամը կարգուած է: Անոր նկարներուն նիթերը այս լազն են. աշաղխ ունի զիմանկարներ, ընտկարներ, Ս. Պիտրի վերջուած կըրտան - աշտրտանական նիթեր, և այլն, իր արտաւանքն յառաւելական կազմը անպղծելութեան խաղերն են լաշին և մթութեան: Բամպրանի նկարներուն ճիշ ժամը անկնին աղբոյ, անխաղաղ աղբոյներն ճիշն է: Յղաղման աշ տեսակ լճանակ ճշ կը պարզեմ, ուր մթութիւնը իր վրայ կը կեցրանայն ուրուած խորհուրդին նշանակութիւնը: Անպմ ճշ ևս զիմանկ' Ս. լիշ ճիւր նկարըն Վիլիստան ժամանակը ճիշ: Անխաղաղութիւն մթութեան ճիշ ներունի ճշ — կարի ճշ լաշ — որ կը նաւալի: Ան ժողովային կեանքին աղբնի կամ անպին, երկրային և երկնային անբաղ իմաստը: Այս անուար արժանի ճիշ կնճ ճշ աստիճը կը շարի: Վերին աշ աշ խորհրդանշին է պեկան

աղբոյն, արտախոսութեան և կամ զուգի անխաղաղ, որուն անխն նշանակն — Վիլիստան՝ կը ժամանի....

Բամպրան իր նիթերուն կրկին ու կրկին վերադառնալու աստիճութիւնը անկն: Նոյն լազումը լաշ — ճաթիկի ճշ պիս լճան կ'երգէր իր նկարչութիւնն ճիշ: Բամպրան ճիւրս ասկի նկարն է այս Վիլիստան ժամանակը ճիշը: Բաշարին ճիշ աշ ժողովային անխն խորհանք ճշն է, կայ ու լիւայ, իսկ լաշը նոյնինքն նկարչութիւնն է: Ասկի ճիւր անխն ճշ՝ արտախոսական վրձինն ասկի կարեկը որուն լաշը անխնի ճշ կը հալնի, մթութիւնը կ'ըլլայ խորհուրդ ճշ, իսկ լաշութիւնն աշ կը վերանուի՝ երազի:

Հոնք թէ Բամպրան կը հաւաքէր թէ որ հաւաքալու էր, արտախոսելի և անխաղաղ: Այս աստիճանները լիւսնի կ'աղաղարներ իր նկարներուն ճիշ: Օրինակ Յիսուսը խալին վար անուան պակուն կը դառնաւ ասկին ճիւր լիւսնի ճիւր անխնի ճիւր ճիւր: Համաստան մթութեան ճիշ կեանք է: անպին այս հիստորիքը իր վառական գործերով: Արի ճիւր ճշ, պիտի կըրտը ճշ, հաւաքալու ճիւր ճշ կամ անխաղաղման ճշ որ արտանուն մթութեան ճիշն լանկար լաշի կայուն ճշ կ'արժանի, որին՝ David et Seld կարին ճիշ:

Այս նկարներու անխաղաղական լիւսնի ճիւր հաւաքալու որ ճշ աստիճանն անխաղաղմանք Բամպրանին և անք ընդարձակ ուսումնասիրութիւն ճշ իր անխաղաղական գործին լաշը: Փակնի անաշ այս անխաղաղութիւններու շարքը: Եսնք թէ Ի. Քին, իր կրկնաւոր Քինաքիւն ճիւր ԴԱԵ աշտառութեան ճիշ անք ճշ Բամպրանը կը անխաղաղի որպիս անխաղաղ արտախոսը անխաղաղութիւն ճշ:

Հուլիսի 2-ը Տարեգրքի Ա. Հաս-
րին ընդարձակումը թվինքն ձեռն
յառաջինը դասկերտապես (musico-hall)
ու թուրքաթուրք (in circle)։ Յիշու
նրկերուն անհրաժեշտը այստեղ ուղ-
տի խափնք մերկութիւնը արտահանե-
րուն՝ թայց ժամանորայր մերկութիւ-
նը թատրոնին ձեռն խնդրուն վրայ։

Օտարներուն ժամ այս կիւթը, դա-
մական թէ հայերեստական ժամանակ-
ներով լիւրի ուսումնասիրում՝ ասոր
չարէ՛ր թաղաթիւ աշխատութիւններ յայտ-
նանուն են, որինքն՝ ձեռն խնդուն ինքն
չլլալու լուսար՝ թ. Փայ Յիշին Le Nu
Dans l'Art խորագրով թաղալուստը եր-
կաթիւթիւնը, թ. Վիթալիսիէ Le Nu
Dans l'Histoire, Le Nu à l'Eglise
գործերը, Յրանիս Փարսիէ Le Nu
Dans la Peinture Moderne, եւ., եւ.։
Մեր ժամ նման ու ձեռն երկաթիւթիւն
գոյտթիւն ունի, թայց ինքն Մամուլ-
նանքն Հայնք Հին Կուլտուրան անուն
աշխատութիւն, որուն ձեռն խնդրական
գլուխ ճշն ու յատկացում է մերկութիւ-
նան՝ եւ ասոր յարկից խնդիրներուն՝
փնտրում մեր կին գործուն ձեռն։

Նշուին նախադրականիւն՝ աշ-
ղէկ ու մեր արեւուն՝ մերկութիւնը
թատրոնին անթմանիւն ժամը գործուն
է։ Օփուալին մինչեւ դասկերտապե-
րուն ձեռն յուլիսի 2-ը մերկութիւնները
այլեւ ու ոք կը գալթալեւնեն. ընդ-
հանապա՛հ, յանիս ասանք նայի իսկ
խոյնն անթմանիւն, անթմանիւն ժամը
կը կիսաւին. որպէս որինքն գոն լուս-
ճը ինքն չլլալու լուսար՝ Թայիսիէ ձեռն
Աթանալիսիս ասանքն անգամ Փաթիլին
հանդիպում անաթանը։ Հոս կինը մերկ
է եւ արդար յարէ ներկայացման ճը
ձեռն մերկութիւնը անհրաժեշտ կ'անցնի, շ-
ուն կ'ուզենք հանրային միտքը լնդիլ-
ղենք։ Այլեւ լնդ խափնք մաղթին

Պաշտենքուն, Միթիլիսիսիս, Տոլի
գործերուն, Պաշիլ Մեկիլիսիս եւ այլ
անունիք արտահանապեսիկներուն ժա-
նին արանք մերկ կը ներկայաւանքն հա-
զաւանաններուն։ Այլաւս այս փափուկ
խնդիրը թարգմարտ անաթանութիւն ճը
անիլն լուսին կեանքաւան է, այդ է
դաստաղ որ, աշխարհաւանքն գերա-
անունի Ստա Պեմալը ըստ է. Վա-
րպենքուն ձեռն անհինքն գոյաւս յու-
լիսի 2-ը մերկութիւնն է։

Մերկութիւնը թատրոնին ձեռն — կին
ժամանակներ հանրային վարք — կը
անհանք Քրիստոսի Հաղաւարտ ասոր-
նիս ասանք։ Յղիպական կրեան — թա-
տերական ներկայացման ընթացքին,
Իսիս եւ Օսիթիս շատանաններուն անա-
խատութիւնը, կրեանարտիկներ, գե-
րախոսներ եւ դարուկներ մերկ կը
ներկայաւանքն անթմանիւն։ Նայիսի կըլ-
դաւար թաղուկն, հանդիպման արե-
րուն մերկ կը յուլիսի 2-ը, նայի կրե-
անք յանաւան կին թատերախոսներուն
ձեռն, որինքն Յաղիլիսիս անհանքային
ձեռն, Հոսիս, Քրիստոսիս, Սուրիս գործ
լնդային այս անգամիւն. ինքն աս-
նական արեւը դաստաղին մերկութիւ-
նանը։ Քրիստոսիսիսիսիս կիսա աս-
նական թայ ճը կըլն այս շրմանդու-
թեան վրայ, թայց լնդ եւ լնդ գորեան
քան զհրանութեան կեանք, մերկութիւնն
ու ազատ լուսարձակ ինքն հաղաւարտ
եւ կանայք սկստն մերկանք ներկայաց-
ման ձեռն։ Վերջուկն լնդ գորուն
դաստական թուական ճըն է 1776-ը, ուր
Փոլիսի Յրանիսիս ձեռն Օր. Մեկն անուն
գերաանունին, կըլնանք գործին ձեռն
գրեմ կիսա անգամիւն մերկ ու անի-
ներով գորգորուն։ Այդ թուականին
յետայ մերկութիւնը թմին վրայ ընդ-
հանապա՛հ, եւ ինքն զին վերջ ըսինք,
այստեղ թլ՝ փաթիլան եւ թէ երկուական
թատրոններուն ձեռն արտահանապես-
իկները յանիս կը գորգորուն Ս. Պե-

նորի ամփոփումն շատապես մեծ-
նեց գումար ցուցադրելովով:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄՍԵՂԱՆԻ ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայ եւ տար քանակներուն կազ-
մէ ընդունուած է թէ Հայոց գրերուն
գիւտը կառարարուած է ճիշտ թուականին:
Հայոց գրերուն գրայ հրատարակուած են
բազմաթիւ աշխատութիւններ. ժեզի ծա-
նոթներէն ճիշտ քանին յիշուած ըլլալու հա-
մար՝ Հայոց Գիրք Թաւան Յարութիւն-
եանի, Մագաղան Հայ Տառնի Է. Տաղա-
արեանի, Անթարկ մը իայ հնագրութեան
գրայ Է. Յակ. Տաշեանի, Հայկական
Նշանագիրք Մարտիոս Վարդ. Պարսեան-
ի, Հայոց Գիրք Փրոֆ. Հրաչեայ Ա-
հաւեանի, եւայլն, եւայլն: Այս հեղի-
նակները ցանկով մեր գրերուն կազմա-
ւորման փշոտ ինչպիսիք, կու գան աշխ-
եղադրուածութեան թէ, ճիշտ թուականին
յետոյ երկար զարեւու քոյց մը կայ միւ-
լեւ ժեզի հասած առաջին ձեռագիր Ա-
հաւարանը (887 թուական), եւ թէ աշխ-
միւններուն 473 տարիներու ընթացքին
Հայոց գրերուն զարմանութեան մեծ ա-
նգաւը կը մնայ: Մնալ կայ երկաթագիր,
անցման երկաթագիր, մարտական, մի-
լին մարտական, քաղաքագիր, եւայլն
բազմաթիւանց լուրջ:

Հաւ մեր նպատակն է քոյց առ Հա-
յոց ամենակն արժանապատիւները:

Սերեն ճիշտ թուականին կառարարե-
ցու Հայոց գրերուն գիւտը: Միջի հա-
սած ամենակն ձեռագիր Ահաւարա-
նէն են՝ Մովսէսի Լազարեանց մե-
մարանը, գրուած 887 թուականին.
Վենետիկի Մարտիոսի վերաբերող
Միջի թաղանթները, 906 թուականին,
Էջմիածնի Ահաւարանը գրուած 909 թ-
ւականին: Լուսնակ կառարարուած աշխ-
նակն փաստաւորներու, զմարտարար
աշխ միւններուն — ճիշտ միւնը 887
թուական — տարիներուն վերաբերող

որ եւ է ձեռագիր յիշատակարան քոյց
լէ գտնուած: Միւսի Քրտապի յայտնի
Լազարեայ Ա. Պարթիւրէ Լազարեան
Լուսնակար մը գտաւ. Եղիպատի ճիշ-
տար գրերը Լաշերին են, քոյց քան-
րուն իմաստը՝ (ճիշտ Լուսնակ անընթե-
նէն) յաւարին: Հաւ Տաշեանի կարեւ-
րին, զայն պէտք է գտնուել ճիշտ Երջ
գրերուն միջին: Ահա ձեռագիր գիւտ-
նի ճիշտ ինչ որ կայ ծանօթ Հայոց քա-
նակարութեան:

Քարեքանաքար, Լաշիական յիշ-
արական պէն, մեր նկատելի մըն է
կտակներ որ եւ է անչ, լէ մաղեր ան-
միջապէս դատի մը անկիւնը արժանա-
պատիւն մըն աշ անընթեւու, որով ճիշտ
թուականներուն վերաբերող անընթե-
ւան զիցմը լուս անընթեւ: Անոց ցանկը
երկար է եւ լուսեր աշ տարեթիւ լուսին:
Մենք թուական կըտակները նկատի առ-
նելով՝ Լուսնակագրական Լուսնակ
կը անընթեւ: Ա — Լուսնի Ս. Յա-
րութիւն Լուսնակն քով թաղուած Ե-
րեմիա երաթիւնին առաջնաքարը, 568
թուին (Աշխուն, Երեւոյ, էջ 163), Լազ-
արեան գերեզմանաւան ճիշտ գտնուած
առաջնաքար մը, 573 թուին (Ս. Քա-
րապետեան, Աղուանից երկիր, էջ 134),
Մարտիոս Լաւ Մովսէսի քարայրին
արժանապատիւները 596 թուին (Հրաւ.
Մարգարեան, Տեղեկագիր, էջ 65), Ա-
նիի միւնները կնկնակներէն ճիշտ
գրայի արժանապատիւները 622 թուա-
նին (Կ. Բաւմաշեանի յայտածը Զ-
արթնաց Պարթ, թիւ 1, էջ 36 - 37,
Յաւարթ 1929), եւայլն, եւայլն, ինչ-
պէս կը անընթեւ, այս արժանապա-
տեան թուականներով արդէն քա-
նակն կը Լուսնակն ճիշտ: Անոցմէ
զարե կայ արժանապատիւն մը եւս,
ցանկագրուած մեր ամենակն նկնակ-
ցին՝ Տիգրիսի Ս. Մարգարիտ անոց գրան
վերեւ. առկա թուական լուսին, քոյց
յիշատակուած ամենաարժանիները
անոցմ եւ գործած են 4804 4806 արե-

բան, որով այս արձանագրութիւնը առ-
ձնանքին կարելի է կոտորել: Բ. Թար-
մանեանի Տեղորդի Տախտը աշխատու-
թեանն իւր փորձաքննիչ գրէի տեղա-
դրութեամբ. — Վերանայի՛ր և Հոգ...
(հ)ղկելուդի և Տ...յանի Տեղորդի Կո-
նաց երեցու և Մանսեայ Կաղարայեանի

Հիմարդեցու տեղիս ի մեռն Յուսէան
Կայոց Յաթաղիկոսի և Յուսէանի Արշա-
րանեայ յիւր բարեխառութիւն և յայտ
աղկիս և տմուտի և որդեկոց և սի-
րեկոց և որդոյ Սարգսի, Մանկ Կամ-
արական շինեայ գալս զկայարան որդ-
րոյն Սարգսի:

ՄԵԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵԱՐԺՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Մեր նախորդ Կատարով ի՞նչքան ետի
կզու ու աշխատանք այս բաժինը: Մեծա-
գիւր և Ժանտառու հինգ էջերով աղ-
ւինք մայր երկրին մէջ կատարուած գը-
րական և գեղարուեստական շարժմանց
ընդհ. պատկերը: Այս Կատարով, տի-
տ'ս, ուշիւն ունիւք շտեյլի: Հայաս-
տանն ալ թաղուած է պատերազմական
գիծալի մէջ ու գիծաւորացրուած են
բոլորը: Անպայման չեն ևս գաղտնի են
գրական հրատարակութիւնները, գե-
ղար. Կնիւնները:

Առաջագիծ կերպով մեզի կը հա-
նին երկու անփոխադրելի գեղերու
ժառանգ յարեքք. առաջինը Ա. Բա-
նակեանի, իսկ երկրորդը՝ Ընտ-
րանաւոր Յայիկ Մամուլեանի:

Ա. Բանակեան ժողովրդական-
ցած անուն մըն էր մեր մէջ. ո՞՞ք չէ
յարգուած և չէ լսած իր աշխատանք-
անարար երգերին Որսկան Աղբէրը,
է՛յ բան կայրնմի՜ր ու Ժանտառիկ իր
աշխատանքաւորին Աղագեղը. —

Մեծաւոր անպիտան խելովդ դիպան,
Դուսնան հոգար, Աղագեան'դ,
Սրտուս արնու էլ չի ծաղկում,
Սիրտս է՛լ դուսնան, Աղագեան'դ:

Բանակեանին բանաստեղծութիւ-
նները իայ ժողովուրդը կ'երգն աշխու-
կարեան Շարեայ տեղիք լշտնին իրեն
հասած ըլլային: Իր սեւ գաղա է, ինք-

նաւորդ ու անմիջական: Մեր երեսու-
կայութիւնը արուեստագետի զգայու-
թիւններով պայտս կու ապր Կարկան
ընտելարներուն վրայ ու կը ժողկեր
գոյն, լիւս ու շուրու մեկը, վերջապե-
նի՛ր որ Կարկի էր և միայն մեզի յա-
տուկ, կապելու Կամար իր անկարելի,
բազմազան հրապարակներով Երանցեայ
գործը:

Քննչան զրի՛ն մը կզու Բանակեան.
ուր Սրգիս ու Վերեցը, Ալեան Մա-
ղիկները, Հայրնին Աղբիւրիցը, Արա -
Կալս - Մանսիւն, Ուստու Կարս, Կ-
ուշիւն, Կուշիւն:

Իսկ Յայիկ Մամուլեան անուրդ ան-
ժանթ է արտասովոր Կայութեան: Իր
Ընտելից աշխատութիւնները ցրուած կը
մնան մեր բանասիրական ժառանգին մէջ
(Արարատ, Դորի, Աղագեանի Կան-
գիւ, Բանքի, Կանգիւ Անտարայ,
Կուշիւն). Առաւելագիւ կը ժողկեր Ժո-
ղովրդական բանահաւաքեան հիւրը,
Իրմէ Կամար էինք արտադրել մեր Զը-
լարեցիկ Անտարեթիւն մէջ Հայկական
Թարգմանչի խորագրով իր մէկ աշխա-
տութիւնը. պատերազմին պատճառաւ
ընդհատուեցաւ մեր Թերթը, Կանա-
գիւ կիսուս մնաց Մամուլեանին յիւ-
նու գրութիւնն ալ:

Յարկներ առաջ, Յայիկ Մամուլե-
անն ընտելու Անտարեթիւն մէջ հրատա-

րակն էր մէկ երկարունջ աշխատութիւնը, Միջիշար Գոյն Դատաւանդները: Արտասովոր մէկ իրէ գիրքի մեւով յայտ տեսնէ զորք միայն այս Կատարը գոյութիւն ունի: Գետական Հրատարակչական աշ գիրքերու սկսած էր հրատարակել իր Հայոց ՀՅԸ Կալուստիան Խորազով Կատարեան շարքը: Մենք տեսնոյ միայն առաջինը ստացանք ու կորցուցինք:

Արտասովոր մէկ հրատարակչական շարքները թիւերու զատարկ գործեր հրատարակ էլ անեն. ինչ լաւ պիտի ըլլար եթէ, փոխանակ տեսնոյ, Կատարեան ու հրատարակչին Քալիկ Սահակեանի, Սրուանջ Լալայեանի, Ա. Գալստիարի եւ ուրիշներու Ինկուզի միայն եւ լինել անպատեհ իրող ուսումնասիրութիւնները:

ՅՈՐԵԼԵԱՆՆԵՐ

ԵՐԱՅՄԱՎԷԼԻ ԼԱՐԻՌԻՐԱՅԻԱՆԸ

Հայ մամուլին նահապետը՝ Բազմավեղ, այս ասորի լրացուց իր գոյութեան հարիւրամեակը. ուրեմն հիմնաւեւ եւ իր առաջին թիւը հրատարակ անած էր 1863 թուականին: Իսկապէս անհայտնաբաց երկուսի մըն է առիկու մեր մէջ: Վերջերս Գ. Լիւնեանին գնաց Պարբերական Մամուլը էլ թղթատէինք. Լոյ յիշատակում Կալիպան Կանգնանքուն խաչարարին թիւը Կալի մէկ կամ երկու տարուան կենք ունեցած են. երկուսնեցույ մասամբ Մանսիւն է, Լանդէս Անտարտայն, Լալայեանի Ազգ. Կանգնուր, Արարտուր, Կալի, յայտ տեսնով ու մին լրացուցած է իր հարիւրամեակը: Ուրեմն, ինչպէս ըսինք, միայնակեղ թղթատիկ երկուսի մըն է մեր մէջ: Օտարեանք մէկ եւս գծուար է Կանգնուրի հարիւր տարուան կենք ունեցող պարբերականի մը. Փրանսական Կատարմաս Ժողովին անգամ, Կալուստի գետական յայտ Կալուստիարութիւն - Կալուստիարութեանց, իր մէջ ի հարիւր գորք մը կենք ունեցող Կանգնանքուն տեսնենք. Կալ մը կալ միայն, Revue des Deux Mondes, որ 1866ին տեսնոյ իր գոյութեան հարիւրամեակը: ուրեմն Կալ մը միայն, Սրբ էլ վերադառնանք

մեր պատիկ եւ Լեւոն միջակային, աշխուհարհի է գալուստիկ թէ Բազմավեղը ինչ գերաւոր էր թիւեր թափան ըլլալու է հիմնական Կատար այս հարիւրամեակին: Գալուստիկ թիւ տեսնով աշ Կանգնուր իմացապատեւ, Գեր. Հ. Եղիս Փելիկան, էլ զորք մեկ եւ Կիմաշէր թէ միայնակեղ թափանքանքուն թիւը Կալի 500ի էլ Կատար. իր հարիւրամեակին մանցող Կալիպան յարէ Կանգնուր մը ուրեմն էլ ուրեմն ինչ հարիւր մաս թափանքանքուն թիւ: Ամս թիւ միայնակեղ եւ պատիկ իմացապատեւ որ աշխուհի ինչ թիւ մը ներկայացնող թափանքանքուն թիւով կըսեն է իր հարիւրամեակ լըր-լըր տարանք:

Սրբ այս տպերը էլ գրենք, լինք գրենք թէ Կենսական Միջակայինը ինչ մեծ տակ էլ տակ իր գալուստիարութիւն յարիւրամեակ, Կենսականք թէ տակ Կանգնուրին վերադառնու է գալուստիկ վերին, Սրբ ինչ Կատար լըլըր մեր թիւերի մասը Կալուստիար թիւ մը ներկայով միայնակեղ տակ յարիւրամեակ, մեր յարիւրամեակ տարաւ էլ պատիկ թիւերն էլ այս թղթատիկ Կալի գալուստիկ, ներկայիս գալուստիկ այս

մեր յարաւերկումը, ամէն յարգանքի
արտայայտութիւն էր վերադառնելի գա-
ւիթ իրազեղութեան սրբութիւն:

Իրազեղութիւնը (հեմազիք) է եղած Հ.
Գարրիէ Արշակունցին: Այս ետեւորան
Վարդապետը, Ս. Ղազարու վանքին մէջ
էր շուրջը նաւաթիւմի կորստի ունեւ,
սկիզբ առաւ այս մեծաւորին: Վեհա-
պետը այս թուականին էրէն 63 տարի ա-
ռաւ ալ — 1803 թուականին — Երաս-
րակի էր գտնուած տնտեսներով նա-
գիւններ, որքան՝ Հ. Ղազար Մեծեկա-
նի Յարազեղութիւնը յայտ տեսած էր
1800ին 1802ի տարիներուն մէջէն: Եղա-
նակ Քիւզմանքանը՝ 1803ին 1820ին և
Դիւանի Քիւզմանքանն ալ՝ 1812ին 1816
տարիներուն: Այս նախնիները, ի-
րենց պիտակի թղթնագրութեամբ ժա-
ղովուրդին տնտեսական գիտելիքները
էր նայթաթիւն: Այդ սրբութեան ժամանակ
գերը պատգաւաւ միտումներու մէջ
կ'ամփոփուէր: Հ. Ղազար Մեծեկանը
մեռաւ 1823 թուականին: Արեւմտեան
Մեծեկանի մահուանէն հիշդ տարւոյ տարի
վերջ երբ Հ. Գ. Արշակունցին Իրա-
զեղութիւնը էր ինքնէր, այդ մեծաւորը
կանխող նախատարբերը կային: Տա-
ղանդաւոր հիմնադրիչը գիտցաւ լիւսի
պատգաւորին նախնին մեծաւորներով
մեծ յերստեան թարգմանի աղբիւնքնե-
րը, և իր թերթին առաջին սրէն իսկ
ապաւովից անուր խորթիւնը: Առիթ
վերջ նախնիւն ունեցաւ, նոր ապաւով-
ներ եկան որստեան ուղին պատուաւորաւ
թերթին, ու այդպէս Իրազեղութիւնը վե-
րածուեցաւ առաջաւորի և գիտական
ստաթերթի մը: Թերթին ուղղութիւնը
չոր քանադիւրսութիւնն ու ժամանակա-
րութիւնը էր եղած: Մաշիւմի նախնի մեր
անցանքի սրբիւնները, Իրազեղութիւնը
կոր-
ցած է ժողովրդեան ժամանակի գոյնը առ
իւր լինելուն: Ինչպէս ինչ լինելի նա-
ստեւորները, նորին ալ այդքան նախ-
նի էր կորցաւ ու այսօր Իրազեղութիւնը

նախնիս էր նկատեմ ժամանակաւոր-
նի շատաւոր և սրբիւնաւոր գործ-
քին մին:

ՅՈՒՐԱԿԱՆ Ե. ՇԱՀԻՍԹՈՒՆԻ

Ներկայ տարւած Յուլի 13ին Միւ-
քիաթիքին լեզու որսին մէջ, իտան
թաղութեան մը ներկայութեան, անդի
ունեցաւ տաղանդաւոր գերստեան Ար-
շակի Եւրոպայի թմախան գոր-
ծանքութեան Յեմաթ յարեւմտը: Սըր-
առաւ էր այս նախնիութիւնը և լու-
սաւոր սիրապաշտիկ. յարեւմտին եր-
թեմի լեզուներին — և միեւնոյն տան
նայ թատերին ալ փառքը կազմը —
Սեմաթանը, Պարթիւնը, Արեւմտը և
արիւնքներ մեռած՝ ալ մ. Փաթաթե-
նին նա Եւրոպային է մտցոր. և
ինչ իր պարեւնական իտալին մէջ
ար-
ցանքներով սկիզբից անոյ զայցը յի-
շատուր:

Եւրոպայինն արտաստեւան
նախնի էր սրբի Գ. Պաշին, երբ նա-
խատեմ Նախնիութեան անկումին
վերջ եկաւ Պարթիւն խորագործը և
կանաւորապէս ժամանակեցաւ Պաշա-
նայ Տրամաթիք Միւքիանի ներկայ-
ցումներուն: Յարեւմտը նայ, իր առ-
ջին ներկայացումով, գրաւից արդին
պաշտաւոր գեղարուեստաւոր նախա-
նիութեան ինքն նախնիութիւնը, արտա-
րեւելով կերթ, գրաւից, թափանցող
արուեստ մը: Անշուշտ իր յարեւմտ
կազմն ու թմախան ստանալ մաշին ալ
իրենց գերը էր կատարելին այս լուսա-
ւանքան մէջ: Եւրոպայինն գրեթէ
միակ կովկասեան գերստեան էր, որ
պարեւնական գերերուն լուսն և ստան-
քէ անիլ յաջող կերպով կ'անմուտքեր
Պաշին: Ժամանակակից գերերը: Իր դէ-
տաւոր և գեղեցիկորէն անմուտքան գե-
րերն են — Արեւմտ (Լին Առաւմտեան),
Պին (Դերստեան Քին), Սեյրան (Նա-
տաւ), Պաշտեմա (Յո՞ ծրթաւ), Յի
Մանիւնա Մարթիլ (Յեմաթիներ), ևն:

ՄՏԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵԱՐԺՈՒՄԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՄԷՋ

Գտնելով, որ առաջ Փարիզը, որպէս զապալաւորին ամենն աւտակոն կեցրոնք, եւ հազար ժաւաթային աշխատանքներով, Այս ամեն շարժում զապրած՝ առ հասած կը յարանէն: Ըսենք թէ ուրիշ չեն պակտիք զապրածին ճէշ, եւ ոչ ալ Շարաւարտութիւններ, թայց ընդհանուր յաւալարութիւն ճշ, անարժանագործութիւն ճշ կը տիրէ ճշ ճէշ: Անշուշտ տարբեր մեւ ալ դիտի լըլըտը կարծես, երբ անուառ տէրը չէ իր կամքին, իր թաղանքներուն: Ուրեմն զապրած են հայկական հասարակները, թերթները, գաւաթաւորութիւններն ու ժողովուրդը յաւալարութիւնները: Թայց երբեմն, թաքնախաւար, ալ ու ճախ ժաւաթային պատիկ մեծարկի կը կարելուան: Ներկայ ազգերով, համառատով, պիտի խնայք գտնենք ներկայայենք:

Մեղգոնեմ Յանու. — Կանեմանի ժաւաթին վերջ երբ ժայր երկրի վարչական ճիւղն առն է ընթացք առն առ քանակ ժաւաթային հասարակութեան, Բարեգործականք որոնք, նախ առաջագործութիւններով հասարակեր հասարակել արտաւարժան ճէշ: Կաշտեցաւ յանձնարար, եւ իմէ լինել պիտիք, Գ. Ա. Զապանեմանի խաւարահայրան ներքին: Այդ ժաւաթին ցարդ հասարակած է երեք հասարակիցը, այսպէս՝ Ա. Զապանեմանի Հայրենեման Բարաւարտը, Բաշալեմանի Ամրաշ. գործերուն Ա. հասարակ ու Ա. Սաղաթանին Փրանեման լեզուով գրուած ճէշ հասարակ Հայոց զեղարանաւ ժախ: Մամուլն առն է նախկին Փարի. Ա. գտնելն պատմական ճէշ աշխատութիւնը, Զեմարկը ամեն յաւալարանքի որ

ժախ է, թայց լաւ դիտի ըլլար եթէ առ ճիւղն սերունդն ալ աշխատ նկատի առնուելը նման ժաւաթային խաւարահայրանն ճէշ: Մեղգոն վերջ արտաւարժան ճէշ նոր սերունդ չէ հասնիր. եղանք ա՛յս է. ուրեմն անանդի է ճիւղն հանգիւղ ցարդ արտած առ անարարութիւնը:

Հայ գրողներու Ընկերակցութիւն. — Հաւ ալ զապրած Միւթեման խաւարահայրան է Գ. Ա. Զապանեմանը, ներկայ որերուն առ ընկերակցութիւնը կըմար հրաշքներ գործել, թայց պիտի ճշ նման ցարդան իր պատեմանին ճէշ՝ կը ժաւաթ: Հայ Գրողներու Ընկերակցութիւնը լաւ մեղն է թաղ. կը ապրուի որ ժաւաթ ժաւաթ ճշ լինի, ու անմիջապէս զաւարտարան Գ. Զապանեման ճէշանց հալ զալ՝ եկեղեցի տաւարակը առաջ լեզու ժաղկապալ ճշն ալ: Աւա ընկերակցութեան ամրաշ գործանելութիւնը, Կարեմ երբեմն նմանեման Զանձարանին առաջած պատիկ ճէշ զաւարտն ալ կը թալիս վառ պալմաններու ճէշ գտնուող Հայ ժաւարակներուն: Մասամբ ընդհանուր ըլլանք Միւթեման. ա՛յս ալ գործ ճշն է:

Հայ Գրողներու Բարեկամներ. — Նախկին հաւառակ Գրողներու Բարեկամներ կաշուող միւթիւն է: Կերպարանախոյն եղաւ՝ կարեն ալ անի լայն պալմաններու առն կարեւոր շաւարարներու համար Հայ ժաւաթն ժաւանց ճիւղած վառանգը: Կը կարենք թէ աշխատ ժաւանեման եկած է վերադառնաւ ներթաքնելու՝ ճիւղ կամ ուրիշներու կողմ որպէս յաւալարանք իրենց լաւաշուած երբեմն ապրել: Մեղգոնեման՝ ընկերակցութիւնը

բաշխեցան էր առանձնակի տեղումներէ.
 Երկուսն էլ իմէին ի շուրթի թէ չկեցին. Երբ
 Լուս ՏԷ ԿԷ Լեւոնայ, երկուք ժամը
 առաջներէ վերջ՝ տեղը ԿԷ զննեւ ա-
 շուշ Լուսի մէջ լողացող անձնաւորու-
 թիւն մը. Ի՞նչ անկեղաւթիաններ ու-
 նէինք այս Միութիւնն. ԿԷ յառաջինը
 թէ իր թիւերը լախ բանալով Իսկապէս
 պիտի վերածուէր զաշտարակն զե-
 աքներէն քաշող կաշմակերպութեան
 մը. Այսինքն տեղագրութիւնն ժողովին
 առաջը տրամադրեցով, Լեւոնութեան
 պիտի քերէր, կամ պարտաւորէր՝ ժող-
 րդիկն Լեզիմակերպ գործեր. Դժբախ-
 տաբար իրենց մէջ շուկայիկն է Լեւոն
 ու այդ պատճառաւ, Լախ քան զԼուս-
 բանալիի Լեզիմակով մը ուղեւորուի-
 ւէ, — որքանի Ռոբերտ — Լուսիս կ'առ-
 նն թէ տեղ Լախայ՝ թէ ոչ. Այդ պա-
 րագային, անցնային մէջ ինչո՞ւ. իրենց
 պիտի կատարուէր այդքան լախ Լախ-
 բանալիքիաններ. Ազգեանաբան
 գործը լաւ ԿԷ քաշեր. Լուսերէնը բա-
 ւականին ինձման լախ ԿԷ տեսնէին.
 Լեւոնիմով որովք ինչո՞ւ. Իսկ վերջին
 Լուսերէնը ուղղակի ուղարկէին Լեւո-
 նականը մը առին. Այս անկման պատ-
 ճառները բազմաթիւ են. Լախ՝ Միութիւնը
 լուրջ աշխատանք չի կատարեր.
 Իր գլխաւոր նպատակը պիտի ըլլար Լու-
 փոփումի քերէլ Լեզիմակի մը ցանուցը-
 ռիս յաղաւտներուն Լուսերէնութիւնը.
 Օրինակ՝ տանկը Ե. Օսկանը. ապեցին
 այս գրողին Ընկեր Փանթալին. Բայց
 այս գործը որպէն Լուսերով լախ տե-
 ան էր. Ի՞նչ նպատակ ունէր երկրորդի
 մը ապագայութիւնը. Անշուշտ մեղի Լու-
 ժայ պարզ է ինքիւրը. չեն ուզեր պը-
 րտաւորներ կատարել ու ԿԷ զիմէն զի-
 րին միջոցներու, ապագայուն Լուսերը
 ԿԷ յանձնեն կրկին տեղով ժամային.
 Լախ երկուսից՝ Տ. Չեփիսիանի Լեւո-
 քին՝ կամ ալ Լեզիմակերպ Լեւոնի.
 Ե. Սեւակը քաղ չհրատարակեցաւ.
 պատճառն. որովհետեւ իրմէ Լուսերով

լախ տեան զիւր չէաւ Եւ պէտք է Լու-
 րով Լախ ժամային վերջին լընտը
 քերէլ. Սեւայ՝ Միութիւնը տեղանա-
 րու ընտրութիւն կատարել չի գիտեր.
 Ան իր լուրջ պիտի Լուսերէն Սեւա-
 Լանի նման գրէի Եւ Բայց թիւ Լեւո-
 ղիկ վերջ տանկող անձնաւորութիւններ.
 Իրեն պիտի ժամեցնէր զեժգիւր՝ որանց
 պիտի կրնային Լուսի, ընտրելու զի-
 րութիւն. Լեւոնութիւն Եւ Լուսի
 որովհէ իրենց մէջ կեցրեալման զեր-
 փատարին. Ընկերակցութիւնը ըլլաւ ա-
 ւանց Լախաւիչը. լուսանց Լախիս
 զարք զալ լուկայիկ լընտաններին,
 Լուսաւանի իրեն յառակ գրաւենակ
 մը ու զնոց տեղաւորուիլ զբաղմունք
 մը կրկնէին մէջ. Յաւով կ'ընենք այս
 գլխաւորութիւնները. երկուսից ընդ Լու-
 ժայ ախտ է մեր մէջ. Ամենագլու-
 քին պարմաններու մէջ ԿԷ տեղեկներ
 միութիւն մը Եւ երբ ԿԷ տեսնէք թէ
 ան կ'անի, ապագայ կ'առաւանդ, չեն
 գիտեր ի՞նչ Լախիներէն առաջարկուան,
 ԿԷ Լուսանց զախ Լուսեւան լընտ գո-
 ժի մը վերանին. Ամէն Լախ մշակութա-
 յին միութեան կամ Լուսաւորութեան
 մէջ Լուսան է անկա մը որ իր կամ-
 քը ԿԷ պարտաւոր լալըրին. Առանձն-
 րով չենք ուզեր խոսիլ, Բայց երկուսից
 ընդհանուր է.

Վերադառնալով Լ. Գ. Բ.ին, կ'ը-
 անք. մեր Լուսերը զոգնիլ է, այս պա-
 ժաններուն մէջ գրգիւր ԿԷ հրատարակէ.
 Բայց Լախ լընտը. Լընտուցէ մեր
 կազմը. Դարեւոր ունի Լուսերեցեց
 Միութեան մէջ. Փոխեցեց Լուս, քանի
 մը լուսեւան մէջ պարտաւորութեան
 եկող այդ Լուսաւորութեան յառա-
 կալներէ. Օրինակ առ'ք Լուսաւոր-
 նի մէջ կատարուան Լախանման աշխա-
 տաններէն. Թշմառեցի՞ք, զննեցի՞ք
 Լախ լախ տեան Միութեանց, Սեւա-
 ղիկներէն, Թաւանանի Եւ ուրիշ-
 ներու Լուսերէնան գործերը Եւ տե-
 ւիք թէ ի՞նչ մեծի մակ ԿԷ կազմուին

Հասարակացը, Գուրա հիվանդանոցի շէնքը
համակերպելու և միացնելու քարոզա-
թեան վրայ, «Բաղնի» ինչպէս վայել
պիտի ըլլար մշակութային շարժ. կա-
մակերպութեան մը համար:

2. Յ. Դաւիթբեկեան Կիւման. —
Այս հաստատութիւնն ալ սրպէս հաշ-
տակուած վայր ու կազմակերպութիւն,
կրնար հրաշքեր գործել: Դրանք առա-
տեսութեան սերտան գծուար պիտի ըլ-
լար իրեն՝ մեր նորագոյն պատմութեան
վերաբերող թանկարէնք նիւթերը հաս-
տիսով հայ մամուլին լէշերէն, հրատա-
րութեան առջ ցանկեր: Արդա ու
լուսնոցն ալ մէկ շարժում: Կերեւի աչք
չբռնակին մէջ ալ մասնորակներ
առվ կայ: Գտնել Մ. Վարսեղեանին
պատուած գործերուն Բ. ազգայութիւ-
նը հասարակին: Անարտեսներն ցաղա-
տական յայտանքները հասարակ մը մէկ
ամփոփելին. վերջապէս տեսնել չէր
պակտը՝ եթէ զի մը մեաներկցութեան
պի առննային: Ուշ չէ տնչուլո՜ւ եթէ
գործելու արտադրութիւնը չէ անցած
իրենց մաս:

Հայ մշակութային կեանքը արտա-
տեսներ մէկ կենցառի պակաս ուղղա-
ներն են նշանակալի՝ մեր երաժշտական
միութիւններն ու արտահասակները:
Սիփան — Կոմիտաս (չեկագոր՝ Գ. Ա-
լմալ), Փարիզի Հայ Որդաբուհը
(չեկագոր՝ Արա Գարեհեան), Օր. Լ.
Թարսեան, Գ. Յ. Ազգաբեան, Օր. Տ.
Ջառպեան, Տիկ. Ա. Արզումանչ,
Օր. Ի. Պիպիլիան և ուրիշներ իրենց
հասակակիցներովը վառ կը պակեն
հայ երգը՝ գաղութի մէջ:

Իսկ մեզմէլ գուրա ցանկաց հայ
գաղութներէն, գործադարար ո՛ւ մէկ
մայն, Գառաւական շարքեր կը հասնին
վննակներն ու վննակներն Միաբա-
նութիւններէն, Կանխապաշարութեան հա-
մար տեսնել ցանկագոր վայրեր փոխա-
դար են իրենց մեղակներնու հասցա-

նակներն ու թանկարէնք իրերը: Որքան
զայլ հաստատութիւններուն հառ առ-
պաշարական մեքենան ալ կը հանչէ և զեր-
մեր յայտ կը տեսնեն: Այս մասին ման-
րամանութիւնները տեսնել՝ մեր ներ-
կայ հասարակ վերջամասի վննակներն
մէջ:

ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԺԱՊԱՅՈՒՆ ԼԱՅ ՓԱՐ-
ՄԱԿԵՐԻՆՆԵՐՈՒՆ ԵՐԿԻ, ՊԱՐԻ ՆԻ ԼԵ-
ԻԱԿԻ ՆԵՐՎԱՍԱՑՈՒՄԵՆԵՐԸ ՓԱՐԻՁԻ
ՄԵՋ:

Փարիզուայ գաղութին համար Ի-
կապէս տննադրելուց երեւոյթ մը եղած
Արեւելեան հակառիկ հայ ուղեւոր-
ներէնուն կողմէ արուած յարաբերակ
ներկայացումները, որոնք տեղի տնն-
քան կրան Փաշէի լքեց արւելին մէջ, 30
Յունուար և 13, 20, 27 Փետրուարի
կէրակի որդը: Կարենա ուխտանայի
մը՝ ժողովուրդը իւրացանչար կէրակի
խումներում կը զիմէր զկողմ արաւ:
Աւարը կազմուած էր սիրողներէ, հա-
տաւորապէս ցանկերկու հոգի, քայի
խմրագոր Գ. Վաղլէն Կարապետեանէն
որ Հայաստանի տննարանիկ պետական
պարտիկ զարդակն գուրա եկած ար-
ուեստապէս մըն է. ուրեմն տան է
պարուարը Վ. Արխանգէլեանէն:

Իւրացանչար ներկայացման յայ-
տաղիքը քաղկացած էր 24 կտորներէ
(երգ, պար, հաւաք, արտահանութեան
ներ), մեծաւազն կարելի է գուշակել
ցուցադրմանց երեսութիւնը: Թանկնե-
րը զատ զատ տանել տառվ հասարակց
տանի մը խորհրդանութիւններ: Ինչպէս
ըսինք, եկողները սիրողներ էին: Գա-
ղութը ցայտ առաւ լինել վերաբեր-
մանը: Անուշառ ասիկա ուղղուած էր
նախ իրենց զերիկ հանգամանքին: Հա-
յաստանէն գործառ պարագաներու մէջ
մեր մէջ ինքնա՝ հայրազնիք էին, և
եթէ նշանիկ իրենց ներկայացումները
սկսար ալ եղած ըլլային, վատն էմ թէ

Հարգարկան վերաբերմունքը իր բը-
նայթին ունիլ պիտի կրտսնելը: Քէն,
խրտանութեան մէջ, արդիւնը վեր էր
ապագայական թափին: Անոք շատ
խնամուած յարապարգ մը կը ներկայա-
նային եւ փարկեաւայ երբանուով զա-
տաղական ոգին լիւով զնաւանց ի-
րենց նիւերն ու մեծ քերուած զեղ-
արդիւնը: Եւսմեղ. երկար տարիներ
ի վեր կարուած ըլլալով մայր երկրէն,
մեր զաղթաւորսրի արուեստը այնչա-
վերանուած էր պաւտայի երաժշտու-
թեան: Միւս լինն էր զոր կը կրկնէինք:
Արտասահմանեան երգահաններ կը լե-
զնակէին զարներ, բայց ստանցել ոչ
մին կը թափանցէր հայ ստաներէն ներս:
Անուշա մկկովկէ բաշարովն տարբեր
գեաններ են գրտանութիւնն ու երա-
ժշտութիւնը: Գրտանութեան կարելի
է ժամանայ, տարբեր տեսակներով,
իսկ երաժշտութիւնը մեծ ըլլալով աշ-
խատանքի կըտայթին, պէտք է հայ զեղ-
տուէր երգը Օտրէ՝ արդիւնք մեծ գա-
ղաքներու մշակայթով ստանայ արուես-
տաղէտը, կարենայ այդ երգը համա-
նաւապայթին մեծ մշակութեան հասցը-
նել: Այդ հետեւութեամբ ստղագրի-
ներու խումբը բուն իսկ հայ հոգին Փա-
րիզ կը փոխադրէր մեր զեղտուի երա-
ժշտութիւնն ու պարը, սնապարտ պա-
հելով ստանց խրտանիւր մանրամա-
նութեանց շնչան ու կըտայթը: Եւ քանի
որ ստանց լինն սնչան մեծ մշակութե-
ան հոգին, ա՛յ սնչի Հարգաստու-
թեամբ կը խալին մաղմուարդն արտի-
ն ու այդ է պատեաւը, որ արտին մէջ
խանդավառութիւնն ու պեկարութիւնը
երբեմն կը հասնէին աննախընթաց
շափերու: Առաջին ներկայացումն
իսկ խումբին երգերին Ամֆիթը, չէ՛յ
բուն նրեւանն ու ինկիլուտ ընդհանրա-
ցան հոծ սմբոխին մէջ ու Բ. ներկայա-
ցումն սկսեալ արդէն մաղմուարդն ալ
երգերը պոչ արտան՝ կ'երգէր՝ ու
խումբին զեկամարը Գ. Վ. Կարպեա-

նան, մաղմուարդն զարեան, խումբին
հետ համընթաց սմբոխին երգն ալ կը
զեկամարէր: Սնչու հոգեք, երեսայթը
աննախընթաց էր. այդ երգերով այս
սնեման մաղմուարդը իր հայրենասիր-
կան կարտասիրտը կ'արտասիրէր ու
սկսով մը կ'ուզէր զայն մեւարանել:

Գերը, երգն ու նուազը զատու-
րելէ առաջ սկսեց խումբին զեկամար
Վաղդէն Կարպեանանէն: Բաշարիկ
տաղանք մըն է այս երեստարգը. բը-
նայթիւնը պարգեանք է իրեն այլանքն,
մին միւսին սովեցար ընդունաւոր-
թիւններ: Նախ՝ բառին իսկական տառ-
մովը կատարեալ իմբովոր մըն է: Բն-
մին վրայ պահելով ինքզինքը համար-
մով՝ լիւով կը տրտապեալ տարանու-
թեանն ու միջոցին: Եր սնեղ պարտա-
դրել զիսկ խումբին, զայն կ'պեկարէ
ու սմբոխութիւնը կ'առաջնորդէ իր
գեան նպատակաւորսն: Յրուտայթիւն,
նկչեր լինն բացուիլ՝ երբ խումբին
զէմն է սնչան: Առիկա արտաղքինն է
որ կը տեսնենք, իսկ սովի զուր սով
զիսկ ինչ հասնց կը վտանձ՝ տրտա-
ներին այս սմբոխութիւնը կարենայ ար-
տաքերիւն համար: Յետոյ, Վաղդէնը
թեմական պարեր կը յարկնէ, ապա եւ
քաղցը մշակով մը կ'երգէ (ստանլիի էր
լինկիլուտին մէջ իր հովուական մե-
ներգը), կը պարէ (սնչ վերջը այս մա-
սին պիտի արտայայտուինք) ու վեր-
ջապա կը թեմականէ:

Գար. — Խումբը ներկայացուց իր
յարտաղքով բաղմութիւ պարեր, որինով՝
Մար - պարը, Հայկո Քանը, Կնեստու-
րի (կնեստեարու նման), Կնեսնը հայ-
կական դիւղի մէջ, Մուլուլայ կնեսնար,
հանելու պար, Մուլարի (կամ կըր պար),
Գուլայինարով Մեմարար, Փալիլայի հոմ-
լին դուլ ա, Նար եւ յարան յայլն մե-
նեմ, լկղլիմկա, Ալաղուլ, հայլն,
հայլն: Անոց բաշարին մասին եթէ ար-
տայայտուէնք, մեղի բաղմութիւ լինի
պէտք պիտի ըլլային. ըսենք եւսմեղ:

Հայկական պարզ մեր զինարարու-
ման ամենին կական էրիզերէն մին է։
Ահառս որ լի ուսումնասիրուած, ու ժո-
ղատեց Հայաստանս որ նախկին պա-
տարազին մեր կրած ունուր կտարած-
ներազը ժողովուրդին նա մին ժամուր
կտարուցանա այդ խանդակը ժողովուր-
դայ։ Ինչ որ մնացած է, հաստիւտար ճը-
նայարգներ են ու աստեղ այ փրփուած
են յարկի։ 1915ին Քրտահայաստանին
զելիք Կովկաս խուսող զաղխանա-
նեան, Ուրեմն նմայնքը մնացած են Վա-
նի, Մուշի, Սասունի եւ լրջակայքի
Հայաստան պարերին։ Կովկասին մե-
նէ յերուած յայտ պարերն այ Հայկա-
կան չեն։ աստեղով զլիւտուր ժառ ճը
մեղէ պրաքի ժողովուրդներու կը պա-
տանին։ Ուրեմն վերեւի պարերուն մե-
լին, որեւեմ՝ Կիւսուսային վրայական
նկարադրի ունի, Աղլիկանին լէզլիկն
րուն ժողովուրդական պարն է, հայայն։
Բաղարմազալու պարերն Հայկական
պարեր են Գեղարին, Մաքի պարը, Խա-
լալ պարը, հայայն։ Իսկ վերաբառու-
ած Հայկական պարերն են՝ Հայկի
Ջալը (Վ. Արիստակէսեանի), Մալա-
լայ Խնմանքը (Վաղգէն Կարապետե-
ան), Աղլիկանը (Ծ. Մանուկեանի),
հայայն, հայայն։

Հայկական պարզ նկարագրով նշել է ու խորապիսի կշռաթուրք: Զույնի յանձնակնքն գանգազաթիվը եւ ոչ առաւանիւն ժողովրդ: պարերուն առ պարարտութիւնները: Ան իր շնչեւանուր զնչցողքն ձկն պիտի է, որոնք եւ ամեն ձկն յարձուակի որչ յաւանքն իմաստ տարաշարայող: Յետոյ այլապէս է աշխիւն ունիցի ճննադարձի, զուգադարձի եւ իմբազարձի: Թաւանքն ճննադարձային է, ոչանթաւանք՝ զուգադարձային, իսկ Հայկականն ալ՝ առաւելապիսի իմբազարձային: Մննադարձ ճնն ձկն՝ առաւելուս տարբ ճնն է. դասանակներ փնտռել՝ ճնն կնուակներ զիստ ատել: Հայկական պարզ յանձն

գերը, իսկ միւս շարքը, հանի փոքրէն
գաւթով, այս անգամ իրենց անցան յար-
ժակագանձի: Արաւուսթեան կէտը-
թին արաղացմանը զուգընթաց արագ-
ցան նշխարն պարթն շարժումները, և
սխան թռչններով պարել: Միեւնոս
ասան անգամ իրենց անցերը ա-
ռաքին շարքին նետ և փոխադարձութիւն:
Անուշա մեկգլխու իւրաքանչիւր ան-
շխարհ միւս իրենց ճակ մեղքերովը
նախք փոխանակելով իրարու: Ան-
գարը վերջացաւ հաշտութեամբ, երկու
շարքերը ճանցան՝ թիւ թիւի ողոր-
տութեան՝ և ցանի մէջ առանձնանքով
վերջ գաղթեցան պարել:

Թագադիրներուն պարային խա-
րէ իւրաքանչիւր պար հասարակ յաւոյ
հասարակութեամբ: Կենդան էին և
ներշնչեալ: Թագին զփառք պարու-
նէն ևն ժարս Մակարեանն ու Վաղէն
նարագեանքը:

Ժարս Մակարեան. — Անցեալ առ-
բի, 20 Մայիս 1943ին, Ռեւայի որսին
մէջ անգամ մը առիթը ունեցան էի ըմ-
բուշխելու իր արունաւոր: Իսկ այս ան-
գամ, շարս ներկայացման մէջ առաւ որ-
դին իր ընդունակութեանց ամբողջ ուժ-
գիւսթիւնը, ժարսն առաջնացաւ որ-
դուց մըն է. մարմինը ամուկ կէտը՝ իր
յուշէն կենդիւն կը ստեղծէ: Արիւս մէն
առանձնութիւն մըն է արունաւորութիւն
մը ամուր. ան հաշի թն կիւն՝ ամ-
բողջ որսուց արդէն իր արունաւորն հը-
րապարտը կ'երաւարտանայ: Ան-
միջապէս կը գտնէ արանապարտեանց
մեկնակէտը, որուն արդիւնք՝ հաղորդ-
անութիւն կը ստեղծուի իր անկէն և
հանգիստեաներուն միջեւ: Ժարսն շատ
երիտասարդ է և և կըլ ընտ պիտի
մարդուան չի պարսուսցի մէջ հոգանու-
թեանը ներքեւ. ինչուայց է կ'ընտ՝
գտնելով իր պարտանկէն, աշխարհ
ընտանքին հասարակ պիտի գիտնայ:
Օրինակ՝ իր խառնուածքին թոյլութիւն
անհամարապատիւն պարեր ևն զինի

գտնութեանով պարը (անցեալ առբի),
գաւթներով մեղապարը, որոնց անգա-
րարութիւններ ևն: Իսկ շարսին ևն իր
կենդանութիւնն ու լեզուակէտն, Առանց մէջ
ժարսն անարդարանի է: Կը հասարակ
ստեղծուի նորք թրթուսցումներ, և
համարներ և պարային ցանկութեան: Իր
պարին նկարագիրը առանձնապէս հա-
յանախան է, այսինքն՝ մեկ կէտի վրայ
կանգնած՝ կը թափէ իր հրապարտները:
Միջոցին մէջ իր երթուղիները առ-
կաւ ևն: Ամէն պարագայի ժարսն ցա-
նախիկ որ մըն է, և կըլ լինանայ՝
յուշէն իրագործ կենդանու մայ իր ար-
ունաւորն՝ կընայ իրեն մէն աղագայ մէջ
աղանակել:

Վաղէն նարագեան. — Հոնք
արդէն թէ կանոնաւոր պարային կրթու-
թիւն ստանտ առաջնաց մըն է: Ժարային
արժանիքներովը ստանտ՝ զար և
զերպանցէ՝ ցանի որ իր ճառ արունա-
ւոր ուժ անիւն հասանութիւն և զիտակ-
ցութիւն կայ: Վաղէնին պարին նկար-
ագիրն ու, Ժարային անպարի՝ կ'եր-
կարէ միջոցին մէջ: Գտնի կայանու-
թիւն: Իր ցանկութեանը, պարային զը-
նայեանքը, մարմին թռչնները արա-
նան ևն, միջոցը դասուց: Թեմին վրայ
թանկարեան միջոցաւ կը հիւսն:

Թագին երգերուն ճառին պիտի
շարսարարարով, թոյլին ու մին մի-
տին սիրուն հայ մարդկայան երգեր
էին: Թագին ճանաւոր հրապարտ
ու-
ղուց երգիչ մըն է Գ. Գիւրգ Գաղապ-
եանը, իր Անկիւնը անհասանալի պիտի
մայ մեր իշխութեան:

Նուագակցող. — Թագը ունի իր
ճանաւոր նուագանիները, թոյլին ու
շատ հայկական նուագանիներով: Նա-
յի վրայ Գ. Թալիկ Թարաթիւնեան և
Թալիկ վրայ Գ. Լ. Արապեան զա-
յան հասարակ նուագիչին՝ Մայրա-
նային ևն ուլ խոյ. երգիչներն: Մեն
անակնկալը Գ. Արա Թանեանն էր իր

տանեմք: Բայցին ուղղորթինը
վերջնացած էր իր նաւարարներն վա-
րայ եւ ինք խոր թիւիթով ճշ նաւա-
գիւք թաղմաթիւ ճաղմթղ. երգեր, ճաւ-
նաւարարդե ի՛ր անշնակաթիւններին
եւ անաւաններ՝ Թուշ փխուային: Որ-
դեւ երգուան: Սեւանեմք պարաւա-
տուան ուժ ճշն է որ թաւաթիւնն խո-
րաթեմք ուսումնաթիւնն է ճեր եր-

գերան ճաւանթի նկարաթիւրը: Թա յա-
տակ ուժ ճշ յարնան է ինքնարայ
երգեր — որնակ՝ Զանքաթիւն — եւ
կամ գայաթիւն անեցածը վերաճա-
կան: Իցի թէ բախալ ճաւ ճշաւար-
ուէր այս երթաւարթիւն անեղոյ —
ինչոյէւ նաեւ խաւթին բոլոր անշանե-
րան՝ — եւ կարեմար անեղի իր խաւար-
ներան:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ ԵԱՐԺՈՒՄ

ՄԵՆԵԱՆ ՄԱՍԱՐՄԷԻ ՄՆՆՎԵԱՆ ՀԱՐԻՐԻՄԱԳԱՅԻԸ:

Լրացաւ անեցան Լարիւրանեմք
ճարտիւնն թաւաւանեղման Կիւ-
նայի Ս. Մարտըլի: Ծնած էր 1862
Մարտ 13ին Փարիզի ճէլ, իսկ ճնան
Վալլիէի ճէլ: Ծ Սեպտ. 1898 թաւա-
կին: Թուշ յաղաթաւարարիւնն ճշ ե-
ղան է թաղմաթ. ներկայացած են ճիւթ
իր անկնէն ճաւթի թարկանեղը: Լոյ
էր նշնոյէւ աշխարհաւայտ թաղաթա-
ղար Սիկուա Թաւեղ որ վերջնանա-
տանն գարթին ճաւ: Եկրեղեղ թաւ-
թիւնը ո՛րքան ճաւանթի պիտի վաւան՝
Մարտըլիին նման ուղիք ճշ եւս անեղ-
մաղործելու անար: Արգարեւ, Մա-
րտըլին իրեն Կանաւոր ճշ յանեցաւ:
ճաւաթ Թ. Վալլիէին կայ որ իր ճար-
պիտին նման աղաւաթի ճիւթիւնն ճաղն
է աղաւաթան եւ որան գարթը, գար-
եալ Մարտըլիին նման ճաւ ճիւթի կէ
Լաւան: Մարտըլին զաղաթարթիւն
յաղաւանեղու երգիլը կայ եւ գարե-
նեղ թաւեր՝ որանք թաղմաթը կայն
նոր ու գաղանթի թաւանեղու: Դարձ-
եալ, իրեն Լաւար թաւաւանեղման
ճշ յաղաթաւարարիւնը աշխատաթիւն
էր աղաթարթիւն ճաւանթին՝ ինչոյէւ որ
աղաթիւն է ճիւթիլ իսեղը աղաթաթ-
եալ իսեղին: Իր թաւաւանեղման

ճնկանթիւնը ճիւղ այս անեղաթիւնն կէ
սկիւ: Իր գարթին ճէլ կարեւի ճէ Լաւա-
րիւնը կուարթին պարթաւ, անկնան Լա-
ւար ճաւաթիլի աղաթաւ: Լաւանային ենք
Եւթի ալ Կաւանթի աշխ ճաղին Լաւ երբ
կ'ըսէ թէ՝ Եկն զաղաթաւարարիւնը որ ան-
ճիւթաթիւն Լաւիլի կ'ըլլայ ճարպոյ ճիւթ-
անարթիւնն՝ անթիւղ աշխարթիւնն ճշն
է:

Թաւաւ կնանք ճշ անեցաւ Մա-
րտըլին: Կաւաթիլ էր, աշխարթի կ'աղ-
արիւ ճաթան ու ճիւթան անաթանթ
ճշ: Իր առաջին երգը կայ ԴAprès-midi
d'un Poète, 1876 թաւաթիւն: Եւթար-
գարար Լաւաւարիկե Փնքարանթիւն ու
Արեւիկան ու Divagations Ե: Իսկ ճաւ-
աղին վերջ ալ ճաւ անան՝ նախ
Un coup de des jamais n'abolira le hasard
(1914 թաւաթիւն): Vers de circonstance
(1920ին), Madrigaux (1924 թաւաթիւն)
Héroïdies (իր վերջին, կիսաւարտ ճշ-
նացած պեւան):

Մարտըլի ճաթին այս ճեր ճէկ ճա-
նի նշնըլը փակնէն առաջ, ճանք թէ,
ան Վերլիէի, Պարլիի եւ Արթիւր Րեմ-
պարի Լաւ Կիւնայիլներին ճին կայ
Թ. Կարու վերջին ճաւաթիլն Փրան-
սական գրաթանութեան ճէլ ճաղան
խորհրդաթաւար թաւաւանեղման: Իսկ
անիլ վերջ այս գարթիլն Կանաթիւն

Հախառն իր թուերով՝ «Քրիստոսեան»
 Կան արուեստին վաւարանը Հայաստան
 է. Հա զառն արեւելեան աշխարհ ուղ-
 ղութիւններէ սկիզբ առնող հարաւոր-
 ական. մեներ իրենց զարգացումը. Հա
 Հարուստ գրեթէ արդ յիշատակէ մե-
 քը եւ զեղի զարգացում թարգմանե-
 ցաւ. Անկէ Հաւաքար ինկա իր ար-
 ուեստ Սեւ Մալու Հաւրով զեղի Սե-
 րապ եւ իր յաղթութեան պատկը հա-
 խեց Ս. Պարոտի (Համ) գրեթէ իշ-
 րայն. Սաշիկովադէին աշխարհուի
 կարծիքներուն կը Հաղկայինք թէ՛ վե-
 րե իշխատական երկհարար ուսու-
 խարիւրութեան եւ թէ 1906ին Փարիզի
 մէջ Հրատարակուած L'ancien Art chrétien
 de Syrie մեծագործ գործին՝ եւ արիւ
 Հաւաքի աշխատութեանց մէջ.

Սաշիկովադէին կենդանութեանը
 անձանթ կը մտնը. Միայն գիտնը թէ
 1882ին 1885 տարիներուն իր Հաւաքա-
 րանական կրթութեանը առաջաւ. Պերլե-
 Նի, Վիեննայի եւ Միւնխէնի մէջ. Հեռե-
 ւեցաւ իմաստասիրական եւ քանսիրա-
 ական ուսմանց կարգին՝ արուեստներու
 պատմութեան. Սրկու սկզբմ Հաւար-
 անց Հայաստան. առաջին սկզբմ 1888-
 ին եւ աշխ առթիւ գրեց իշխանեայ Ա-
 ւետարանը, իսկ երկրորդ սկզբմ 1913ի
 ամառը, ընկերակցութեամբ Դկ. Գլի-
 կի եւ Լ. Լիւիշեանի. Տիգրիսի մէջ ար-
 շտաւարութենէ միայն. Ճիւղաւորանց
 գիտական Բ. Քարմանեանն ալ եւ
 աշխարհով մեծաց առաւ Հայաստանի
 Հարաւորակցութիւնն ու եւրապան:

Վ Ր Ի Կ

Մնեկեան Հարիւրամեակն իր հար-
 վելիայի ճիւղաւորանց երաւարակա-
 Լուար Կրկին. մեծ էր Պերլեինի մէջ,
 15 Յունիս 1843 թուականին.

Հիւսիսի զրաւեւութեան կարեա-
 րան զճիւղին Մեւ. Համասնը իր գե-

ղեկաւիւս Պեմ անուն վարդաւթեանը
 մէջ սեղ մը, սիրան զարմանալով մը
 երբ կ'ազնիւնէ թուութեանը, կ'ըսէ թէ՛
 «Ժաշտերէն, անուաներէն, ամէն կող-
 մէն Հաղի Հա իւր գայն. Հաղի Հա իւր
 գայն իւրեղեւ. Կրկին երաւարակեմէն.
 Անոր գործերուն լայնութիւնը կարեւր
 թուութեան առաւարտանքն է որ կ'եր-
 ցէ. իր ամառներէն միւշեւ աւ լիւարա-
 կերա Փէր Վիւրը մեղ պարեմէ կու աշխ
 թէ իր արուեստագիտի Հաղին առաւ-
 ան է միայն թուութեան ամէնէն մա-
 ցաւ, ամէնէն աղիտակ կաւարներուն
 լրայնէ. Այո՛, Հաղի Հա իւր գայն. Կրկ-
 Կը լսելով մեր երեւարակութեանը մէջ
 մարմին կ'աննն Հիւսիսի յաւա միւշով
 ճանկուած ճիւղաւորանք անուաները
 իրենց Հարեայ գիտերովը. Յետոյ գաւ-
 անք, կրկին գաւանք որ աղիտակաւ
 Հաղիտակը կը պարզան. Ամէն երա-
 ժիւս իրեն ճանարարանկ անպակը ու-
 Նի. Մաշիկին անունը արուեստան գա-
 Լերեւա պէտք է լսենք՝ «Լեւելիտանց
 Մաշիկը. Պերլեին անունը առան պա-
 Լերեւա պէ՛տք է լսենք՝ «Լուարան
 Պերլեին. Պարի Համար՝ «Լիւարային Պա-
 խը, Կաշի, Կաշի. Իսկ է. Կրկին
 անունն ալ կարեւր չէ արուեստան՝ ա-
 րանց առաւ կշիւս՝ «Լուարագիւր յա-
 լարիւմը. Քարմութեան՝ ինչպիս լսենք,
 Լեւարանան Հիւսիսի երաւարային եւ ան-
 խաղաղի կշիւային.

Մը մէկը Հա իշխատակէ՛ իր աշխ-
 ան Լուի եւ մին միւշին աղիտակի
 գործերէն. «Վ չէ ճիւղաւորան եւ յաղ-
 անութ լսելով իր անման La Dées
 d'Anitra, La Mort d'Asser, Le Matin,
 Իր անպակարեւութեանց թիւը կը Հա-
 Նի Դի, որուն մէջ կը լսենն պարա-
 անք, ամառներ, Միւշակներ, Համա-
 արային պարք, Կաշի, Կաշի.

Կրկին մեծաւ Սիւր. 1907 թուա-
 րանին, Հիւսիսի Հեռանալով:

ԳԻՐԵՐՈՒ ԼՕՏ

MANUSCRITS ARMÉNIENS ILLUSTRÉS DES XII, XIII et XIV SIÈCLES. ԳՐԵՐՈՒ ՍԻՐԼՈՓԻ ՏԵՐ ՆՈՐԱՆՍԵԱՆ:

Այս պատկառազար ուսումնասիրությանը թվել 1937ին շաբաթանոց տարին եւ՛ր է որ կը տարածուի հայ իրականության մէջ. Գոնէ մենք շատ ուշ տեսցանք զայն: Օր. Ս. Տէր Ներսիսեան պատմա-գիտութեան ուխտարհին մէջ աշխուհիկականութիւն ասացած տեւն մըն է եւ իր ամէն մէկ աշխատութեան յառաջանները կը գրեն աշխարհաւոյսի գեմեր: Նախագիտ հրատարակած Illustration du Roman de Barliam et Josaphat տեւն ուսումնասիրութեան յառաջանն էր գրած՝ տեւանին Տարչ Տիւր, իսկ ներկային ալ գրած է՝ ակադեմիկան Կարպեւ Միսիս:

Մեզի թարգմախ էնի պէտք էին, կարենայ մանրախոյզ կերպով ներկայացնելու համար սրիւրդին աշխարհին աշխատութիւնը: Բայց զմարտարար տե՛ղ՝ չունինք: 16 էջի մէջ պատ գրախանէց ցուն եւ հինգ հասարի մաս գիրքեր, հետեւագիտ Օտարաւոր խափով պիտի մանց սեղմ: Գիրքը գրուած է ֆրանսերէն լեզուով եւ կը թարգմանայ շատ մեծագիր 302 էջերէ: Իսկ ուսումնասիրութեանը կ'ընկերանայ 102 էջոց աւելմ մըն ալ, որ կը պարունակէ 220 մեծագրական յառաջաններու վիճակով պատկերներ: Գիրքին նիւթն է՝ հայկական մանրանկարչութիւնը, աշխիւն կ'ուսումնասիրուի ասոր ծագման եւ զարգացման աստիճանական գի-

թելը՝ Էնդ-էն միջին ներք. դար: Հասարը ունի նախ իր պատմական ներածութիւնը որ երբեք ասոր զիտականութիւն սեղմ տալերու մէջ կը ներկայանէ Հայոց գեղ. պատմութեան՝ առաւելագիտ մանրանկարչական արտեւանին կազմութիւնը՝ մեր վանքերէն ներս: Ասոր կը յաւերցնեն գրքին թանկեղ մայր գլուխները. աշուղտ՝ առաւելին մէջ նկատի կ'առնուին Մեծ Հայքի մի. եւ մի. գաւերու մանրանկարչութիւնը: Բ.ին մէջ՝ մի. դարու կիլիկիան մանրանկարչութիւնը: Գ.ը նախընտրած է տեւաւ ծագումով մեծագրաց ուսումնասիրութեան: Գ.ը՝ Յորա նկարիչ եւ Գլուխի պարզին պատկանող մեծագիր նկարներու ժողովութեան, եւ վերջագիտ Ս. գլուխին մէջ ալ՝ Սարգիս Պիտակի կեանքին եւ մի. դարու կիլիկիան մանրանկարչութեան ուսումնասիրութեանը: Ասոց կը յաւերցնէ Յուշուածի թմին մըն ալ որ կը ներկայացունի կարգ մը մեծագիր յիշատակարաններու: Հայերէն թարգմանքը, զմ առ զմ գեղեցուած ասոց ֆրանսերէն թարգմանութեանց հետ: Սկիզբի էջին միջին աշխարհամեծութեանց թմինը մեծ մեծուսութիւն, թափանցում, համարութիւն պահանջող գրքի մը՝ որ Օր. Ս. Տէր Ներսիսեան լիւսիւ կերպով կըցած է ուսումնասիրութիւնը իր կատարելա ներգաղանկութեան մէջ վախճանին հաջեմը:

Ներած նորութիւնները. շաբաթանոցին թվել Երազմարութիւնը չունինք մանրածանութեանց մէջ մանկու: միայն

տալափէ ըսեալ թէ գիտան Օրորդէ
ժ.Ր. Գարու վերջերէն մինչեւ ժ.Ն. ին
պատկանող կարգ ճշ ձեռագրերեան
մէջէն կրցած է մեր ինքնիկ սկիւ պատ-
կանող նմանիւրջ գառարչիւն եւ ստանդ-
մէ կամաղբի՝ հայկական ժանրանկար-
չութեան առնչին ծագիւնը մէկ շրջա-
նին ընդհանուր նկարագրերը:

Օր. Ս. Տէր Ներսիսեան առնէ գա-
լտաների արժանի աշխատութիւն մըն է
որ յայտ ընծայած է. պատուարքի է ա-
ռիկու թէ՛ իրեն՝ եւ թէ հայ ծագումա-
րչին կամար՝ որ իր ծագին կրնայ Տէր
Ներսիսեաններու նման ուժեր հրապա-
րակ թերել:

PROBLEME DE L'OGIVE ET L'ARMENIE ԳՐԵՑ՝ ՊԱՍԹՐԱՅԻՆՅԱՆ

Հայոց հարաբարագիտութեան տե-
ւանի տեսարանը եղալ Մայիկուզերն
հայնի մնամ, կարծես իրեն յախոյ
զիտի Կանդիկանայ լիթուանիայի յայտ-
նի պատմութիւն - զեղապետ ժ. Պալթրու-
շայիսի: Ան երիտասարդ է սակաւին.
զուրկ քառասունը նոր թիւակոխած ըս-
լայ: Կուպրի Փարիզի մէջ. երբեմն կու
զայ մեկ մաս՝ եւ մենք երկար ՄԱՅԻ-
նոր փունիւնայ հայկական հարաբար-
պետութիւնը յայտնող զանազան խըն-
դիրներու շարք: Շրջան եւ տնտեսք տե-
սած է Հայաստանի մեր կարեւոր յի-
շատարանները. եղած է էնթիմին,
Օշական, Զուարթնոց, Հաղբաւ, եւն.
եւն.: Այլ՝ երիտասարդ է Պալթրու-
շայիսի, յայտ զարգ հրապարակում
ունի արդէն թաղմութիւն. մին միտին
յուրի աշխատութիւններ: Առանցիկ մէկ
քանին յիշած ըլլալու կամար՝ ուն իր
պատկառապալ. Etudes sur l'art médiéval
en Géorgie et en Arménie, Art arménien,
art romain. La stylistique ornementale dans
la sculpture romaine: Իսկ իր վերջին
աշխատութիւնն ալ՝ ուրեմն այս
Le problème de l'ogive et l'Arménie է:

Հասարակ հայնի թաղման՝ առաջին

էննի վրայ կը կարգանք. «A la mémoire
de THODOS TOURKMANIAN»: Ան հասարակ ա-
տանները մեզիկ շուտ աւելի արժանա-
րարութեամբ կը յարգեն Քարամանեանին
յիշատակը. սակայն խառնուրդ ու գա-
տարկ հրապարակութեանց կամար կըր-
նանք զբաններ յառկանելի, յայտ մի-
շին այսպէս յիշատակները մէկ հասարակ մը
մէջ առժողովել ձեռնառաջանց զիտանկա-
նին քանուցելու ուսումնասիրութիւննե-
րը: Անցինք:

Պալթրուշայիսին այս հասարակ
ժանրագիտական աշխատութիւն մըն է.
կուսումնասիրութիւն արտիմարին (ogive)
ծագման հարցը: Մասնաւորապէս գա-
թական սկիւն մէջ զարնայրման մասն
այս արդ մեւ մը անոնց կամարին ծա-
գումը զիտանկաններ զայն մէկ երկրին
մէկ ուրիշը փոխադրած են. տնայ ա-
տար հայրենիքը Մարթան կամ Պար-
կաստանը նկատած են, ուրիշներ՝ կար-
նած են թէ առաջին անգամ այդ ար-
կամարը զարնանում է Անգլիայ, Նոր-
մանիայ եւ կամ Իւտալիային Իտալիայ
մէջ: Մայիկուզերն նախապէս Հայաս-
տանի վրայ կանդ առած՝ կը զննէր թէ
առիկու հայկական տանդագրութիւն
մըն է: 1928ին մինչեւ 1932ը տնայկա
փոխից եւ արտիմարին հայրենիքը ու-
ղից փոխադրել: Միտանկանեան կամ
Պալթեան երկիրները. ժանրագիտապէս
առանց փայտաշին կառուցումները իրեն
նոր եղանակներ զրգեցին: Ան նախ
ինչորդ այս անգամ շատ աւելի Կապ-
նութեամբ մենք կ'առնէ Պալթրուշայ-
իսի, եւ միտանկա տանելով Հովոսի
Նիկեդիէրին, Ս. Խաղբիւրցին (Անի),
Հարմար եւ Հաղբաւի վանքերուն մէջ
զարնայրման ժանրը այս արտիմարին
ընդհանրացած մեկըն, զանայ կը
թաղապալ արժանան զոթական հար-
աբարագիտութեան մէջ զարնանումնե-
րուն ինչ եւ աշխատագրութեան կու
զայ թէ՛ հայկական արժանան ալ տե-
պարման իր արդ զննը կատարած է

արականներն առաջան վերջնական կար-
ժարությունը է նպաստում։ Նախդե Մե-
լին գաղափարն առաքելության ծանոթանա-
լուց հետո քանի որ ժողովրդի մեջ առաջին ան-
գամ հայկական հարադարապետությունը
գործածված է իր լինության մեջ՝ գա-
նանք ունենալով լուս աղանդական
լիակներն էլ էլ էլ։

Գործը իր ծանոթանալիքի մեջ
լուս հետադարձական ներքին էլ քրքրել,
որինակ՝ «Վառանդապետի» արարական
արարածներն քննարկում են արդյալ, հար-
ադարապետական կազմակերպությանը հա-
մար, եւ կամ՝ յայտնի կերպով էլ զին
համարադարձական գործունեության մեջ շարժ
յայտնառնում թույլ անհավանական։
Կարծիք որ Պաթարաշայխին այս լի-
նիլ աշխատությունը թարգմանելը հա-
յերենի։ Մեր յաղարկ ճարտարներն հա-
մար յայտնառնել թէ պետք էր նախ
առաջ անհայտ աշխատություն էլ իր
մէ, աշխատել, եթէ մեր փառաբան լի-
րականության, համարադարձական թար-
գմանար կարեւոր պարտ էլ իր այս
պատշաճ համարին։

ՀԱՅԿԱՅԱՆ ՎԱՐՄԱՐԸ ԳՈԹԱՎԱՆ
ՈՃԱՆ ՄԵՋ։ ԳՐԵՑ. ՃԱՐՏԱՐԱՆԵՑ Ս.
ՃԵՂԱԼԻՐԱՆԵՐՆ։

Ս. ՃԵՂԱԼԻՐԱՆԵՐՆ Զուարթնոցի
քանդակներն էլ է. պատկերացնում ա-
ռաջ կանխարար կերպով՝ Վառանդա-
պետ համարան աղանդներին, առար-
պարկով Հայոց հարադարապետական
շարժ շարժ ուսումնասիրություններ։ Իր
այս երկը, գործը առարկան սակ յայտ
անառն իր անպարտիկ աշխատությունն է.
Նպաստ է Վանդապետի մեջ 1941ին։ Կը
թողնանայ ճառասան էլ իրեն եւ պատ-
կերադարձական է։

Նիքը համարադարձական վերին գրա-
խուսան Պաթարաշայխին ճանաչման
ստան հարցերը Վառանդապետի։ Հոս
ալ ինչպէս առարկան հայկական հա-
մարն ու առար պնդադարձական, ը-

անկ աշխատան հիմնական աղանդան
է՝ գործունեության մեջ մեջ, համարին կա-
պակցությունը՝ ճԵՂԱԼԻՐԱՆԵՐՆ հայկա-
կան լիարարականներն առաքելներն
ալ ճանաչման թույլ էլ անցնելով,
Վառանդապետի թէ՛ մեր նախնիք ինչ
կերպ էլ ծանոթ է իրենց լինության
ծանոթությունը։

Գործը իր ներքին թանաքաները
ունի. աշխատել՝ Ա. ՃԵՂԱԼԻՐԱՆԵՐՆ
ունի մեջ. Բ. — Հայ հարադարապետ
լինանալիքին առնել։ Գ. — Հայ
հարադարապետ լինանալիքը։ Դ. —
Նմանակներ Հայ լինանալիքին։ Ե. —
Հայերը եւ իրենց լինալիքները Եւրո-
պայի մեջ՝ Միջին գաղափար. ու վերջա-
պէս վերջերս պարտի՝ Եւրոպայի մեջ։
Այս թանքաներն լիարարականներն, ինչ-
պէս կ'երևի, ճԵՂԱԼԻՐԱՆԵՐՆ աշխա-
տությունը առաջնապէս ժամանակա-
կան թույլ էլ էլ էլ. թափանցել է ա-
նանց համար՝ որանք ծանոթ են մեր հար-
ադարապետական թանքանք հասարակ-
աններն։ Գործունեական կամ թանքանքան
պարապետներով Վառանդապետի իր ը-
լանական ներքինը, աշխատելով յայտ-
նալիքներով, ճԵՂԱԼԻՐԱՆԵՐՆ արթուն մտա-
քն է. անկախ իր առաջան ժամանակ-
անական կերպաններն, ան միտ հաս-
մուն է լան լինանալիքներն, որով
յայտնառնել թէ յաղարադարձական պար-
տի անանանք ալ անկ իր առարկա-
կանը ըլանալու ուսումնասիրություն-
ներ։

ՀԱՅԻՐԱՆԵՐՆԻ ԲՈՒՐԱՍԱՅԱՆԸ. ԳՐԵՑ.
Ա. ՃԵՂԱՆԵՐՆ։

Գ. Ա. ՃԵՂԱՆԵՐՆ մեր միջնադար-
ան թանքանքաններն թէ՛ առարկա-
րան եւ թէ մեջ ծան ժողովրդականաց-
նայ ժամանակարար ըլան էլ էլ։ Այս
գնաններն վրայ իր անանք անմահ պարտ
մայ Հայոց պարապետական պատմու-
թան մեջ, Ն. Թուրքի անանք ժող-
վրդականացնայ լիարար. ՃԵՂԱՆԵՐՆ

կեցերան։ Հայրեններու Բարաստանն
ալ գործեալ ճիւղ մընապարհան՝ բայց
ժամաւորապէս Քաւաթի, Գուշի, Յը-
րիկի եւ Ակնայ Անուաններուն նախ-
նան աւարդ։ Կառաքան ճիւղ է։ Կա-
տարը բազմապէս է 500 մեծադէր էն-
րէ, որոնց 120 էնը պատու է Զապա-
նանի յառաքան աւանաւորա-
թիւնը։

Քաւաթի ժառն շատ եւ կարգացեր։
Մանթի եւ Զապանանի նախապէս կա-
տարան աւանաւորութեանց։ Կեան-
քի եւ Ակնանի յայտնաւ տեսակա-
ներուն։ Կարգացեր եւ Մ. Արեւիկանի
բարձր աշխատութիւնները, ժամաւորա-
պէս նշանակի Գեաւական Համալսարանի
Տեղեկագիրներուն մէջ ասորապէս իր
երկարաշունչ աւանաւորութիւնը Հայ
զուանական ժողովոյ։ Երգեր խոր-
զում։ Կարգացեր եւ նախկին՝ Քաղա-
նանի, Աստուրի, Կասանանցի, Տե-
կանցի եւ ուրիշներու աշխատութիւն-
ներ։ Բարձր ալ Քաւաթի կամ ցաւա-
նան յետք երկնուան բանաստեղծու-
թեանց յաւարանութեանը նախնան։
Իսկ երբեմնի ճիւղ Զաւարթնոց Գործի-
ւորներէն 6 - 7 մարդու թիւն մէջ
ալ հրատարակեցին խորթաբանց ու-
սումաւորութիւն մը Հ. Ն. Ակնանի
կողմէ ասորապէս, Երազոյն կա-
ծիւնը պաշտպանութեան հետեւներու մե-
սին վերադարձ (Զաւարթնոց Գործի-
ւորներ, Դեկտ. 1929, էջ 222էն 295)։

Այժմ ճիւղ կատարան այս բարձր ճի-
ւորներէն եթէ ուղեւ երազագու-
թիւն մը ցաւել, Կառաքանի պիտի լա-
նանք թէ Խորեանցիին նման ստեղծուան
մըն ալ այս ցաւաւորան ինքիքն է։ Ան-
շուշտ Զապանան շատ արամարանական
կարծիքներ էր յայտնէ, Արեւիկան պի-
տական ժողովի իր տնուն պաշարովը
մեզ աղջիկներու տաւրան նորութիւն-
ներու էր թերէ, ժամաւորաբար երբ
ցաւաւորան բանաստեղծութեան, ըսենք
Հայրեններու ասորաւորանական հրա-

ւանքը Կառաքաններէ։ Ան վերապէս
է։ Ակնանն ալ Կառաքան է իր ընդ-
կարկաններուն մէջ, բայց, ինչպէս ը-
սինք, այս բարձր յայտնուան յարկ տե-
սակներով Տեղեկանք Քաւաթի ու ցա-
ւաւորանը չեն գաղտնի ստեղծուան մը
ըլլալէ։

Հայրեններու ինքրով պաշտպան-
ութեան յայտնաւ ժողովը Կառաքանի
մը ցաւաւորանի՝ ինքնին երկար աշխատանք
մը պիտի ըլլար. ամբողջ վերջ Կեան-
քի է թէ՛ Քաւաթի տնունով տնէ մը
պարտն է թէ ոչ. եւ կամ, ինչպէս պի-
տի նախապէս ցաւաւորանը Կառաքան-
ներուն Կեանք։ Մեր սիրան Կեանքներ-
էն է. Տաւանցի երբ նիւթ մը Կառաքան-
ներէն եւ զիմ առ զիմ կու գայ աս-
տարաւորան Կեանք, Կեանք։ Եւս ինչորոշ
աստարաւորան նիւթը ժառն է. պէտք է աս-
տանք որ որ մը տեսպանի տեղէ մը
այս մը ցաւիք. այս նախապատմութի-
ւը կընանք նախապէս ցաւաւորան
ինչորոշ ալ յառաջանէ եւ ըսէ թէ՛
Զապանան - Ակնան - Արեւիկան կար-
ծիքները լինիլ են եւ ձեռով մը իրենց
ժառն արթնութիւնը Կառաքաններն,
բայց պարտաւորաբար ժամանակուան տ-
եսպանուան վերապաշտպան չեն յա-
նար։

Այս տեսակներու ինչորոշ գուր, Զապանանի Հայրեններու Բարաստանը
կը կարգացուի մեծ Կառաքանով. զու-
տակն ժողովուրդի եւ զգալանց երի-
տանարան մըն է Կատարը եւ կընայ յա-
ւաքան գարգը կողմէ մեր վերջինի
պարանաւորան։

ՍԱՍՈՒՆԱՅԱՆ. ԳՐԵՍ՝ 3. 29000-ին։

Հեղինակը մեր բանասիրական ժառ-
պէն մէջ արգել տեսանի զիմ մըն է։
Թարգ իր հրատարական գործերուն մե-
ջն ամենէն վիթխարն ու ամենէն տե-
սական նկարագիր ունեցող տեսպան
այս իր Սասունական է, կամ այլ քա-
նով՝ Սասունի Դաւիթ, կայ ժողովոյ-

լա՛ս ունիլ ուղեւորութեամբ եւ խորա-
թեամբ երկնաւան գործ ճշ: Ամբողջ,
կրթութեամբ, գործիք (շեղան) կայ իր
ժամ, կ'ախտան որ զանեց չի լարեր
լուսադար լինելու յղացումը ճշ է եւ-
րոտ:

Հասարակ էր բացառիկ կարծիքներ
գտնութեամբ ճշ: Առաջինը վերադարձ,
ժամայնեան ցուցադրում ճշն է, չորս-
կուսեւ նպատակներով ճշ պատահեւ:
Արդ աղագութեան կայ եւ անսկզբու-
նեւ, բայց խորքը անգիտ է: Անոր կէ-
տեւորակն ցանկ ճշ արեւիկ գրական է-
նեւ: Օրերէն Մէլը, Ուրախակներ Մը-
լային Մէլ եւ Բախտար Օր Մը: Ա-
սանք ճշ, որպէս գրականութեան ցան-
ցառուներ ճշուած կան: Ան Հասարակ
Հարաբերութեան ժամ ճշն եւ խորքի վեր-
ջին պահով ճշ պահով, աշխարհւոն Հա-
սարգէ ճշուած արեւիկ ճշ պահով ան-
հար: Հարաբերակն է եւ ինքն ճշ՝ ուր
իր ներքին արմատայնութեանը կ'ա-
ղացուին արտաքին լուս պատահակնե-
րու ճշ: Միջառարկական խնկ կայ
ու զեղեքիկը աղբիւր բացման, ինչ որ
արտահանման աղ ճշուածներու եր-
դը կայ եւ որուն նախադրութեան՝
սկիզբն: Այս վերջինը կ'առաջինը աստի-
խառնեւ փշուածան: Հարաբերութեան իր
գրականութեան ճշն կէ պահով այս եր-
կու ճշնակեւ: Նախադրութեան նախ
զեղմանը բախտար:

Հարաբերութեան ճշուած ճշուած է,
նիկը գործածուած: Ներդրումներով
կայ իր ճշնակեւ պնդեքն ճշն է Լճ-
նութեան: Նախ ինչ ալ պահեւան՝ ուր
կարծեւ անսկի տիգարներու ցուցադր-
ման ճշն իր ճշուած անսկի պահով աղ-
անուար:

Ե. ԶԱՆԿԱՅԻՆՆԵՐ ԲԱՆԿԱՅԻՆ- ՄԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Ե. Զուգականը գրեթէ միամտա-
նակ Հրապարակ ճշնակ շոր Հասար-
գութեաններ: Մանկագրութեան

ընթանակը իր ճշն կ'առնէ 1921ին 1928ին
աղբիւրներ: Արեւմտեւ երկու աղբուր, Ա-
րեւելք իր Գոյնով եւ Արեւմտեւն ալ
իր Փարթիզան պնդ իր խնկն անուար
նպատակն աղ անպահան ճշնակն: Խ-
րականութեան ճշն աղին ճշակութեւ
եւ նախ ճշն պատահան է նախան ա-
սանք ճշն: Արեւմտեւն իր Հասարակ
անսկիւր բացառիկ է աղ շոր Հասար-
կներն ալ: Զուգական Մ. Հարթիկանի
ճշնակն ճշուած բանական ճշն է. եր-
րեւն նախ ինչ գրեթէանակն բանակ
խնկն արմատեւն կէ նախն անպահան
գրեւ ի վեր: Ալ ու նախ սիրան ճշ-
նութեանը լուս ունի Զուգական, ա-
նակն ճշարտութեան կ'առաջին չի պահեր,
աշխարհւոն այս շոր Հասարակները կ'առաջին
միակն ճշ վերանակնով ալ ունի աղ-
անուարութեան անպահան, որինս՝ զեղե-
քիկ ճշարտաններ եւ ճշարտար Բաղա-
րը, Նախնակը, Օգտագործ Մանկագր-
ներ, եւայն: Իր ժամ յաղումը կարեւորութեան,
ճշարտութեան կէ ճշնակ. ինչ ասոր Հա-
կարգի՝ ճշուած ճշարտ է եւ բանակ-
թեւը նախ:

ԶԱՐԻ. ՎԷՊ. ԳՐԵՆ՝ Լ. ՄԵՍՐԻՊ

Արեւելեան վառ գրեթէ բան-
գութեանը ճշնակն կ'առնէ ճշնակն վնդ
ճշն է Զարին: Անոր իրապարծեւն Հա-
մար ճշնակն պատարած է ալ լու-
սար անպահան որուն արեւելեան վնդ-
գութեանը կէ լուսականն, աշխարհ՝
պարզանակ պատահելու ճշն, անպա-
սանք պատահաններ, Հասարակ ճշն
ճշ, պատարած սիրտ պատահաններ,
անպահան կամ անսկիւրանակ ճշնակ
ճշնակն, Զարարէ կամ անպահան, կա-
րան, եւայն: Ան Հա ալ
նիկները՝ որուն լուս ճշարտարանն
նախ է Զարին: Գործը իր ճշն. նի-
րադրէն ճշն կ'առնէ է եւ ին նախ
լուս չի անիկ նախ գրեթէ, բայց ճա-
ղագործն Համար որպէս դիտար ճշ-
նութեանը գրեթէ՝ անսկի է: Զարին թե-
նիք կ'ալ է, աշխարհ բաժնիկան: Ա-
նիկ անպահան, որինս՝ Զարին Մար-
թանին ինքնագրութեան անսկիւր:

ՍԻՊԵՐԻՆ ԳԵՐԳՈՐԻԱՆՆԻՐՈՒ ԱՄ-
ԲՈՂԱՅԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՈՒՆ: ՅՊԱԿԸՐ-
ՈՒԱՆ Կ. ՊՈԼԻՍ 1940ԵՆ:

Սիպերին հրախառցվա սանուհիները
զնաւատելի միտքն են ունեցած, Հասարի
ժը ճէջ ամփոփելու, ասպնդուար բա-
նասեղծ գրադասուհիին ցանուցիք բա-
լար քերթումները: Արեմն, այս Հասա-
րին ճէջ սանուած են պարտած Յայկերն
ու ՅՍ Հաս ալ այլ բանաստեղծութիւն-
ներ, 1935ին Արեմնի Պետերսոն ալ հրա-
տարակէջ Սիպերին ամբողջ. զորքը,
բայց Հոյ մասն էին ձեռնարկէն զատ
Հայկն ՅՍ քերթումներ, ուրեմն այս
պէտեղանք լլիւ է:

Հասարը հը բացուի Ք. Արատա-
նին ճէկ հարձ բառաբարձովը, երկու
էլ- յետոյ հու գայ Սիպերին Խճիպէն
կ'ընթանն բանաստեղծութիւնը վերա-
դրով ճէկ տեսութիւնը, շորս էլ, ու ա-
տեղմէ վերջ շտրպարար գրադասու-
հիին քերթումները: Սիպի իր տեսա-
թիւնը ճէջ, հարեայդ ապերով բա-
նաստեղծութեան խաթիւնը սանուած-
ով հը դըւ. ձեռնի Համար բաներու ե-
րաձշտութիւնը շատ վեր է նստալի ե-
րաձշտութիւնին: Կրնա՞նք ամբողջ որ ժը
հրաձշտութիւն լսել առանց յայնչելու:
Մինչդեռ քանի ժը առջ բաղկացած ա-
տանուարներ հան, դորս նարիք տեղամ
հը հարգայ մարդ, զոյց հը սորվի, եւ
ստիտի ին յայնչուար: Ճիշդ ա՛յդպէս են
նաեւ Սիպերին բանաստեղծութիւննե-
րին տեսք. անոր Հոյ լիզուիներ հար-
ցացած եմ բաղմաթիւ տեղամներ ու
քարզ չեմ յայնչած:

Սիպերին քերթումները եթէ Համ-
արաւի ժը թերեւ, հը գտնենք Հոյ
ժաննակներ, շու, շու, լիւզ, թախի,
ժապուն, սեղուն, թեւեղ, զարմաւ,
ժապուն. վերջապէս ինչ որ փոփոկ
է եւ եթերային: Իսկ առանց նիւթերն
ալ առ Հասարակ պարկի պատմութիւն-
ներ են: Երբեքսարդ աղջիկ ժը ծագ-

հոխարն հու առ, զնչնչուիթիւնն իր
զեմքին ու հը ժաննի՝ շտեղծարարով
զեմային խառններուն (Դաքալիերին
Հիւսնիլը): Արեւ ժը, ժաննակի եւ առա-
թիւնի սիրուար, հը հիւսնիլայուն ու հը
ժաննի, ժեկնացը շտեղծով առին՝ որ
պէտքի ժաննակները շարուն (ժան-
նակները): Ահա նման բանակիկի նիւ-
թերու վրայ իր սիրուար ասարեղծած բա-
նաստեղծուհի ժըն է Սիպերին: Արեւախա-
րութիւնը հը հարգայ իր մաս, ինչպէս
նաեւ պատկերներու զնաւները: Վեր-
ջերս աւելի իրապաւն զնաթիւններու ինչու
իւր զրիւն, միւս եւ ամէն ապրի վրայ
սպասեղծով սիպերինն նարք, ինչպաւն-
ասիկ ծեփը:

ԲԱՆԵՄ, ԲԱՆԵՄ, ԻՆՁ ԲԱՆԵՄ...:
ԱՐՁԱԿ ԲԱՆԱՍՏԱՆԵՐՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ՀԵՐ-
ՆԱԾ: ԳՐԾԾ Ե. ՆԱՐԵՈՒՆԻ:

Նարգիսիին գրախառնութեանը մա-
սին ձեռագրեղաններուն ճէջ արտաբա-
նուած եմ բաղմաթիւ տեղամներ: Իմ
Համարութիւն ին ստիպելու իր
զրիւն անդեղ: Դուանց գրախառնութիւն
ժըն է իրը. զնացքով պերն, թարմ,
շաւարմակ ու ժաննակ խաթալի
Հայկին: Այս վերջինը իր ապերուն մե-
լին հը ապուկի որպէս Հայրենադար-
ժութիւն: Ելի բառով եւ հարստախ
կ'անուանեմ իր զորքը: Բանն'ը, Բա-
նն'ըն ալ որպէս ընդհ. նկարագիր եւ
համ որպէս եմթաւոյ՝ մեկնակիներուն
նման հը հարգուի Հայրենապաշտութեան:
Գիրքին խորագրը, Բանն'ը, Բանն'ը,
ԻՆՁ բանը...-ը — Համարեայ Հնգ-
նանց ժըն է մեր մասնաթիւն, մեր
ներկայ կենդան, զապաւնաբերն Հոյն-
բանութեան զեմ — եթէ պա՛ւ ժը անխա-
տելու ըլլանց բովանդակութիւնն, որ-
պէս շտեղծին նիւթ հը մայ Հարանին
երգած Արատաւի ինտերին նման աթ
ժը թաւթը, ծագկած սարսերին եւ շա-
ղին ճէլին գիտուած մալմուսուն: ԻՆՁ-
քան յառկանախան է այս վերջինի

կես իր անդիպումը փարիզի մայրե-
րան վրայ: — «Մուշտուս», ծա' զան
Ինչ քան ունիս լուս: Մենք եկանք՝ Ինչ
հանգստեք: Դուս ինչո՞ւ եկարս: Ամբողջ
երեքերգութիւն ճշն է այս երկու հա-
յապատութիւնը: Գրքին ընդհ. լայն-
մարի՛քը ուն այս մէջ չեղային որ-
ժանակումը կը նախադրէ:

«Բանե՛ր, Բանե՛ր» լամբայ ելած
էնը զորով տարազ էլ աննկուս լամբայ
իր վրայ: զանազան անգիր նախադիւ
իր տարազաւոր էկերը ամփոփուելով
լամբայի վերածուեցան: Արեւիս թի՛ լուս
է՛. իսկ վառ: Լուս՝ քանի որ ցանկացիր
նիւթեր մէկ երգիւթի տակ՝ Վամփոփուին.
վառ՝ քանի որ որչա խառնակութիւն,
լուսնի թիկում յառաջ կու գայ: Նա-
րայինքն գրականութիւնը ի թիւ աղբիւն
լուսնի կարեւորութիւն կը ստապուի, որով
այս պատահական խառնուեմերը կը
նոյն խորքը ստապուցնեն: Ետա պիտի
աղբի իրով անտէն լամբայ էլ գրակա-
նութիւն՝ պարզապէս գրքի լամբայ հա-
րայ ելած յառաջդիւնով էլ մշակուի:

Նարգուսիքին այս նոր գործը, իննի
լամբայ իր արուեստին փրփանցման մէկ
նոր երեսը կը պարզէ. զգայապաշտու-
թեան վանքին զեպի իմացապաշտու-
թիւն: Այս վերջույն մէկ սկիզբակա-
նութիւն ալ եկած մաքին շրթին մէջ կը
նկրճուի: (Այս ուղղութեամբ յառա-
նջուական է այս լամբային մէկ տարա-
զում իր վերջին գրութիւններին Ուր-
ցաքառաքը): Արեւին «Բանե՛ր, Բա-
նե՛ր» զամբ մէջ ենթարկելով, ին
նարգուսիքին կը զանենք՝ վարանգով
իւնկայք, Յոսք կ'ուսնեմ, ծա ինչպէս
կ'ուսնեմ զեղծը, Լուս մէջ կ'նրդիր, եւ իս-
խիկ նորին՝ Մեծարամի կատարիք, Փը-
զակիւնայ Արարակ, Արեւնկայիկի
պարանգիմ մէջ, հաւայ:

Իմ հիացումս առաւել ուժգնու-
թեամբ կը բարձրանայ իր այս վերջին
գրութեան: Ներկայումս թէ Ինչ
հոխութիւն պիտի ըլլար մէջ աղբի զ-

րականութեան լամբայ, եթէ նարգու-
սիքին յառաջդիւնին ունենայինք, Փըզ-
ակիւնայ Արարակին խորքով գրուած
լամբայ մէջ գրականութիւն:

ԷԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ՏԱՆԸՐ: ԱՄԵՆԱՅԻՆ
ԶԻՌԵՆՈՒԹԱՅԱԲ. ԲԱՆԱՍՏԵՆԸՈՒ-
ԹԻՆԸՆԸՐ Վ. ՓԱՓՈՒԼԻ:

Վ. Փաթույն մահուանին թիւ առաջ
իր թերթականները զայլ լամբայներու
մէկ ամփոփելով հրատարակեց: Բազմա-
թիւ քանակեղծութեանց ներքեւ յառ-
ժան թաւաններն են նշանակուած, ու-
րեմն զտարազ գարու թերթ մէկ է իր
գործը: Անկիւն ըլլալու լամբայ պի-
տի ըսենք թէ, ինն որեքին միջին հա-
րապիկները նոյն ընթան ու առաւ նոյն
գրութիւնը կը կրեն: Առանց մէկ ընթեմ
ներ առաջնականութեան որեւէ խորացում:
Դուրեւ առիւտ երկարագիւն նշանակա-
նութիւն անեցող լամբայ մէջ ըլլայ, բայց
աննկով գործը իր քան իսկ կեցրեմա-
կան անգայտին, կը անտէնք թէ ար-
ուեստապետը անգոյն է իր յազակու-
յան զործիքով: Վ. Փաթույն պահուեմնքի
քանակեղծն է. իր մահուանութիւննե-
րը առաւելապէս ստեղծու յարգարեմ-
քին մէկ Վամփոփուին՝ ու աղբիւն: Ան-
շուստ առիւտ ըսել ըն թէ որպէս թեր-
թայ նշանակութեան զարիկ գրող մէկ է,
բայց արուած ըլլալով իր կարգ մէջ ար-
ժանիքները, իրով Վանկուայիս ար-
ւանքն:

Երեմն Փաթույնը կը հրաբերէ աշ-
խատակութեան. թերթական մէջ կը
հասնէր: Եւ խորք որչա նամակ մէջ թիւ՝
այսինքն քանի վրային քաթը պետք է
վերածել տարապիկութի: Երկու որ վերջ
գարեմայ նամակ մէջ թիւ՝ թերթու-
մին առաջին քանի առաջին գիրը
զարգանկարէն առաջ Քեղապետներն:
Քանի մէջ որ վերջ գարեմայ երկուս մէջ
թիւ՝ այսինքն քանի լուսն պետք էր փա-
խաղբիւն ալլա աղբ. մէջ լամբանոյն քա-
նին վրայ, ու աղբիւն շարանակարար

Իր ամբողջ թնամեղքութիւնը ընդառնելով՝ ճշտելու հը գտանք: Եւ Պէշկե-թաշիւան սոյնն շափաղանցեց՝ երբ Թաթաւին գիտակցութեամբ ծաղրանկարեց: Իր այս հիւանդագոյն ժառանգութիւնները տնչուա զարմն խորքը հը բզկտէին: 'Կոյ'՝ իր զոյգ հասարկերը: Որք առանց ընթերցումը ուսարանցի, ինքզինքն զեմ առ զեմ գտայ ապակեայ արտաւառական ծաղկեմանքի՝ ճշտելու. զնկեցիկ է որդեւ տեղ, յանկուցի՝ սակաթն առանց հոգի: Անչուա երբեմն կան թրթուսանք որոնց ներքեւ սիրտ ճշ կ'արտան, որքանո՞ Պանդալիտ Մառը, Անցեալը եւ կամ Բաղիկ Բախրամ երգը, բայց սակեա՝ երբեմն:

Վ. Թաթաւին ամբողջ ժառանգութիւնը կարենա պատկերաւոր գիտելու եւ թուերու երամշտական գնացիւն մէջ հը կնդրեմանայ: Իր զարեւ սկիզբն մինչեւ վերջը արտայայտու-նկանց զնկեցիկ մեկերու, պատկերնե-րու հասարակայ մէն է: Գտանումը բացէք որեւէ ջերթուս եւ տեղադրան հոգ պիտի գտնէք գիտաւոր պատկեր մը: Գ. Գտնութեանցն ալ հը առաւել այս մայրութիւն: Իսկ մեր սերունդն Գ. ճիշմանան այս զարմացքն վը-րայ կ'առնէ՛ն ժառանգն թաւախակերու հիւստանք մը:

Թաթաւին ասպաշափութիւնը ա-մուր է եւ ալլուեւ: Շնչանքի կաներ յու կերպով մշակու է մեր մէջ:

ՆՈՐԱՎԷՐՆԵՐ ՆԻ ՊԱՏՄՈՒՄԻՆԵՐ
ԼԵՈՒՆ ԲԱՇԱԼԱՆԻ:

Սկիզբի քանի մը կտորները աւա-նութեամբ՝ բայց յախարարաւ հետա-քրքրութեամբ ու վերջապէս կ'առն յու-սայ յափշտակութեամբ կարգադրէ Լ. Բա-շաշեանին ամբողջ. զարեւ: Կը պարու-նակէ քանի մաս պատմականներ, Մի-կերթականեան համարդութիւն մը եւ հուսկ զեկի Արմալ իր ուխտագնացու-թիւնը:

Լ. Բաշաշեան արտաւառական սե-րունդին — Կամարական, Ջուրապ, Շաքիան, Արթիւրեան — ամենէն կար-կասուն զեմերին մին է: Ունի նիւթերը մշակելու խորաշատուկ կերպ մը. պատ-կերով մը եւ կամ մէկ երկու խառն-ցութեամբ մեկ հը մէկ շրջապատն մէջ՝ ուր երեւան պիտի գայ յաջման ամբող-ջութիւնը: Աւ յախարարաւ կ'ապապար-նէ ամեն տարբեր — եւ ինքն ուսմարար-թաւ տեղական լեզուն — ընթերցողը յախարարաւ առաջնորդելու համար յա-զումի վերջնական ուզումն պայթումին: Բաշաշեանի ամեն մէկ զբաղան էլի ա-ւարտան, տխմայ մեր շրթները հը փափան — տխմ'ա, կ'անգը ինչ'ա ուրքան գտան է, տարբեր գտնաւորում մը արեւոք պիտի շառ'ք կաթիլ մը եր-թակութիւն: Յազիլ էլիք են Նոր Ազնու-տը, Քաղաքները, Պալլիսի Քնարը: Իսկ Ռ. Զարգարեանի հիմարդքին ուղեւա-թեանը համահասարակ, տարբեր խոր-հուրդովը լեզուն տրեւի մէն է Տէր-անքին Ուլտը: Այդ պատմականներն կ'արտայայտն մեր ջնջալին նկարագիրն ու հակառակը:

Բաշաշեանին զարեւ ամեն արտ-նիւնքի առաջ նախ անխորդաթի պը-կանութիւն է: Ըսելու նաւր մեներ-խորհրդանութիւններ, զնկեցիկ մէջնե-րումներ իր թերքը հը հեխանեն: Աւոր վրայ կու գան սեւերն իր արտաւառ-գիտի կարգութեամբ մշակեալ լեզուն եւ ներգրաթի լեռն հաղորդակցութիւ-նը: Բաշաշեանի մաս թուերու հըրթիտ տեղին զարմանութիւնն ու հարգաւու-թիւնը հը հուսնի թարթապի կատա-րելութեան:

Սիրային գրականներու պատկերա-ցումը տխուր է իր այս Ա. հասարկն մէջ: Այդ նիւթին վրայ գրան իր պատմը-պանքներն Դրացունիկն, Վերջին նախ-քայլը, Այս է նկեր, հալլի, թուրն ու ժախղան էլիք են: Իսկ տարբեր հիւս-գիր, համարդական նկարագրութեանց

Տէլ սուրբ Կոս Բաշալեան անգի-
րաւանքի է: Օրինակ Արմաշի ուխտա-
գնացութեան Տէլ նիւթին Երջ գլուխը
կազմէ Նիւթըն. առիթս զստական ճա-
շակով նրկուած Լաւառան Տըն է: Միւրե-
քի նշխարն Միջերկրականեան ճա-
րագութեան Տէլնէ փաթարիկին նկարա-
գրութիւնն ու Միջոյ Գիշերը:

ԱՐՄԻ ԼԱՅՑ ԳՐԱՎԱՆՈՒԹԻՒՆ. (ԺԹ-
ՂՈՒԱՅՈՒՅ) - Ա. ԵՒ Բ. ԼԱՅՈՐԱՆԲՐ.
ԱՐՑԱՍԱՆԱՍԱՆԻ ԳՐԱՐԱՆԲՐ:

Առաւելագոյն Լայ Գրակ. Բարե-
կամեմք Միութեան 11 եւ 12րդ Լաւոր-
ները նախարան են արտասահմանի ժա-
մանակակից նշխարաւոր գրականու-
թեան: Լայ Ժառն են 53 գրողներ իրենց
կենսագրութեանն ու յուանկարներով:

Օտարներու ժառ. նման Լաւոր-
աներ կազմէ Կնչկաններ, յաւաճա-
րանով Տը կը բացառեն իրենց առաջ-
նորը Լանգիտացող գրական վարդապե-
տութիւնն ու զնշխարական շրմանու-
ները: Հանչ կ'ուզենք գրական ճաշակ
Տը, զգրոյ Տը առանցք աննշխար ստոր
որդարացումը կը հշտն իրենց գործին
յուրէ Լանկարան գրողներով: Եւ
կամ Լանկար նոր սերունդ Տը եթէ Կ-
նին վրայ առաւելութիւններ անի՝ կը
Լանան այդ նորը Քանկարանով ենթա-
կի: Հ. Գ. Բ. Միութեանը գերե է այս
ժառանգութիւններէն. ան կազման է
Լաւորանայ Տը որպէս խառնուրդ աշ-
ղով, առանց հշտնով թերուած գրական
անաւակներու: Միայն Ա. Լաւորին
Տէկ էնոյ յաւաճարանին Տէլ սույ Տը
կ'ըտէ. «Ընկերակցութեանը կը գտնէ որ
այս Լաւորը խառնուրդ է արեւմտեան
գրականութեան նախադասեցութեան
յաւաճարն առանկարիւններուն, եւ որ
Տիւնեայն առանց կը զարգնէ արտասա-
մանի նշխարաւոր սերունդին գրական
ու զնշխարականով արդէն ձգտումնե-
րը»: (Շնչգնումները Տըն են): Տիւնե

ընկով առանց Տէլ Տը Լաւորն ու
լարարարան նախադասութիւններ են:
Ուրեմն նոր սերունդներ գտաւոր դիտ-
առնուին՝ եթէ առանկարաւոր գտանան:
Առանկարութիւն գրական վարդապետա-
թեան, նիւթի՝ թէ Տիւնեան մեծ կա-
մանէ. այս բարդ կարեւոր կետերը յա-
ւաճարանին Տէլ կը մեծան սերունդ:

Ա. Լաւորը կը բացայտ Լանկար-
անով: Արդէն Ժառնով կը զարգանայ թէ
իրենց վերին նշխարան նախադասու-
թեանց Տիւն բանին ուր է Բաշալեան:
Անշխար, քանի ոչ ստոր զՏ Տիւն կար-
ծիքը բանական ենք նշխար, Լաւորին
էլ 1366 1405 ճանաթարթեան Տէլ:

Միայն Տիւն գրականով զայն Լաւոր-
ներան խորագրերնորը (Արդէն Լայ գրա-
կանութիւն), Տիւն ախարկէ կը զարգ-
անայ կենսագրութեանց վրայ եւ Տիւն
Տէլ կը կարգանայ. «Ժառն է Անկար գի-
շերէն Քիւնկանի Տէլ. նախնական կըր-
թութեանը սնշխար վարդարանին Տէլ
առանկարն վերէ 1897ին Սերաստիայ Զ-
եքեքեքեքան որդանորը կը իրկուի, եւ
այլն»: Ուրիւն սույ Տը ուրիւն Տը Լա-
ւոր՝ «Ժառն է Առաքարը 1885ին:
Այնտանկարն՝ Ռիւրակի, Մանկարնի
Կիւնկար, Լայնէն: Կարգայ Տիւն այս
սուրեր անկար Տիւն Տիւն Լայն կու
առնէ թէ՛ արդեւ Կ. Զարեանը մեծ
է Լիւնկարն՝ Քուանկանին որ Լաւորին
Տէլ լի առնուած: Յետոյ արդականու-
թեանը մանկան՝ Քուանկանի Կու կար-
ուած ինչպէր Տըն է թէ սեր:

Այս թիւին վերաբերմանցին աշ-
տանկով, կը տեսնենք թէ մեծան Փ.
Միւրայիւնեան առնուած է Լաւորին Տէլ.
Իսկ Մ. Զարեքեանը՝ մզուած զարս:
Կերեւի այս վերջինը առանկարաւոր զ-
արդաներու անճանկն Տէլ լի մաներ: Իսկ
ուր է Երջէն Արդարանը: Արդեւ այս
առանկարաւոր գրողը Լանկարանայ Լա-
րիկանին բառով զարգնանկարն նշխար-
աւորը սերունդին կը գտականի: Ան-
շխար:

Բ. Հասարկն իշխող էլլին վրայ Գ. Միթթարեան ասարացած է գրական ուսումնասիրութիւն ճշ Գ. Զեւրապին վրայ: Ուրեմն ուսումնասիրողներն ալ կրնային ժամէն Հասարկն ներս: Այդ պարագային ինչո՞ւ տեսնուած է Ղեւնակին:

Այս բոլոր խառնամելդարութիւններէն վերջ երբ լիայ գործի հասկացութիւն, հաշիւ եւ ընտրութեան ժառիկութիւն, փութեանկ սերունդը Հասարակչու, յաւազային էր զայն նշելին պզտո՝ յաղարանելու Համար անոր գիտադիմել: Կը դարձանք թէ Նարգիսանին ինչո՞ւ չի հակեր Միութեան հրատարակութեանց վրայ: Իր կողմէ աշայլջութիւն ճշ՝ քարոյական փաստակ ճշ պիտի ըլլար Միութեան Համար:

ՅԵՆԱՅՈՒԹԻՈՒԹԻՆ ԵՒ ՄԱՆՐԱԾԱՑՈՒԹԻՈՒՆ. ԲԱՆԱՅԱՆՆԵՍԻՈՒԹԻՆՆԵՐ ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԳՅԵԱՆԻ:

Ն. Սարգիսեան աչա Հասարկը պատերազմէ նախորեակին հրապարակ եկաւ, ու այդ որերու թուարկին մէջ, քաղի Ա. Անիւարին եւ Փ. Սանասարին, ոչ ոք առիթը ունեցաւ գործին յարմար տալաշարունելու: Պետք է ըսել թէ Սարգիսեանին արուեստը ամենայն զիմեցրաւ փայլի գրականութիւն ճշ լի, որով կը կապեմք թէ իրով քաղմութիւնը պատրաստելին: Իր արուեստը կարծիք է պատուածի ճշ նման, անկողարդ, ու վերջապէս ոչ գիբրաւ տանելի՝ արուած ըլլալով հախփան պարագայաւ թանտանգութեան ասեմանայինը որ ամէն թանկ առաջ գործնական կամ ժեմարենցեան թափմանութիւնն ու անոնց նուրբ, ժամբիկ երազները կը փնտրուին: Ո՛ր, ե՛ր քաղմութեան գաւառ կը ժայ աչա ընդունուած լրջագիծն, ու այդ է պատճառը որ իր արուեստը կարենայ յարգելնելու Համար պէտք է թելելինեան նկարագրին տեսած ըլլալ, Սարգիսեանին երաժշտութիւն ժամի ըրած՝ ու

վերջապէս երազողան իմացալաւ զըրականութիւն կարգացած ըլլալ: Սարգիսեան զպաւաքարեան յաղաններու երգիչն է: Արեւմտայինի ճշ նման իր որսին մէջ ինկած ամէն յաղան անպարտան զեպէ ժաղին կողմը կը հակի: Իր փնտաղբիւրը ուղեղն է: Տեղատուութիւն եւ Մակընթացութիւն. այլ քառով թափում անմեղանութեան՝ զանելու Համար ընդգողան ու տարերային ընտելութեան մէն ուժը: Այդ խաղանքին մէջ իր յարմար անտաններ կը լրջին, ծառային կը ծաղային ու վերջապէս՝ անգլխո՞ւ իմ ներքին հակասակներ, ուղեղն ծախւած որ այս նոր վերածնունտ անցնէ: Իրմէ մէջերուածն աչա թանկ ճշ քաղմութեան կը նշին արդէն թէ, Սարգիսեան քաղմ աղանգութիւններու, քաղմ ճշտաններու ասկ թրծուած իմար ճշն է, որ միայն մէն կազապարաններու կըրնայ նկարագրել:

Հասարկն ասային ժայը Համարուած զային զնայցով երկնուած լախալուծ թանտանգութիւն մըն է, մենայնք երեսունմեկն էլ: Անոր կը յարգելն ժայը զերթուաններ, թափմանտարապէս երթմանտան Հասարկն: Ուրեմն պատկաւը լրջմային է: Նիթմը, քաղմ նիթ լիայ ասոնց մէջ, քաղմն ալ ժաղի թափառաններ են, ասորեային մինչեւ տեսողան ուրարները: Երբեմն արտաքին անցքեր, պատկերներ զրգապատաններ կ'ըլլան իր ներաշխարհը արտաքերիւն:—

Օ՛ր ասուանակ...

Հասարկեակն նման հակայ

Կը հետեի թեւ թեպի, խաղանքի մէջ,

Անկարող թաղելու թեպ:

Կը զաղաղած ամէն անգամ որ Կանչին,

Չար ու քաղմ անկերին արանցով եւ կը նմանիմ անկան թեպ:

Իսկ երբեմն ալ զերթուաններ կը

նալլում են՝ պարզապես որդեւ ինքեւ
փախուց:

Սարգիսեանին արուեստը մեր մէջ
ու աբէ կրնաւ նմանցնել. գոյցէ մասամբ
Զարեանին մասնայ, Այո՛, Սարգի-
սեանն ալ առ Վերջնայ նման պատկեր-
ներով թելադրական կը գտնուայ, թայց
Զարեանի մաս առանց միջոցներ են միաց
մը նստանցներու նման, միջոցն Սա-
րգիսեանինը իր նախնիք գունաւոր
երանցներ են: Աւ վերջնայն շարքը իր
գործածած քաներուն, — շամուկ, ան-
դրեմաց, լեռնադրոթիկ, ինքնաշարժ,
հիշ, ջառ, պատուանկ, ծխողալը, — ինչ
որ կայ կարծր, գորշ ու անկարգ,
նկատի պէտք է առնել նախդեւ Սարգի-
սեանին քանաւանդութեան նշաններուն
աշխարհաւորութիւնը. առաջէ նստորին մէջ
շնայ երկու թերթուած որ մէկգլխէն
նմանին, ոչ իսկ փոփոխակներու գտնա-
գտնութեամբ: Ամէն նիւթ նոր է եւ կար-
ենա միայն իր կողմէ գիտնուած:

ՀԱՅ ԱՆԻՍԻՏԻՅԱ: ԵՐԿՐԻՍԵԱՆԻՍԵՐ:
ԼՈՒԼՈՒՍԵՆԻ: ԳԲՍՏ՝ Ն. ՊԵՏԻՍԻՍԵԱՆԻ:
ԼՍԱՆ:

Ն. Պէլիկեանեան յաջորդաբար հը-
րատարակեց երեք նստարկեր. առա-
ջինը մնալ մը նստարկան գիտա-
տուականներու շարք մըն է, այսինքն կը
պատկերացուի Պոլսեցին, Վանսեցին,
Խարբըրդեցին, Կապի: Սրկերդը շուր-
եղքիմալիպեր են, Ընկեր Փարս, Մու-
րատ Յախ, Մեծ Մաղանուս եւ Աստ-
ուաներ: Աւ վերջնայն երբորդն ալ՝
Լուսնային:

Նախ անանկը առաջին գոյց նստար-
կերը սրանց Ն. Պէլիկեանեանի երգի-
ծական գրականութեան արդէն իսկ նախ
շերտը մի մը եւս կը նստանցեն: Չեմ ըսեր
կը խորացնեն, քանի որ որ-
պէս զեզ. արժէք նախորդներուն նա-
մանատարաց զարներ են:

Ն. Պէլիկեանեանի երգիծարանու-
թիւնը ինքի նման ամէն արժանիքն

ըն առաջ նախ անուոր լայ մըն է. լայ
մը՝ գաղթաւորութիւն միջնադարին հըզ-
միմանեան, կեցիքիներուն, փոքր-
գութեան կանգնել. նախ որ իր գրա-
թեան մէջ ամենին աւելի կը նմանցնէ,
նկէ խորքը պարզապէս ըլլանք. պիտի
անանկը թէ ինչպէս աւելի պէտք էր
սիրելիքն ու արժանաւորեց: Գնել ինքի
նման, իրեն իրապանելիք գրութեան
մը աւարտանա լրկներս անմայ կը
փախան. — ուրեմն Պարսեանեան ի վեր
նայ իրականութեանը որպէս կենցաղ ու
մասնաւորութեան մասեր է նա՝ որ Ա-
րքաղով Ազան երեսուն եկու: Ն. Պե-
լիկեանեանին Ընկեր Փարսն ու կամ
իւր անկանաւ ալ մէկ արդարեւ մեր ո-
րերու Արքաղով Ազաններ են եւ ուրիշ
ուրիշ: Պէլիկեանեան ամէն ապագայ
մըն է եւ միշտ վերանորոգուող. արաւ-
կարը Քարմութեան մը կը նայի իր ար-
ուեստին: Հիացած եմ իր լեզուին թե-
թեւութեանը, արուեստութեանը եւ մա-
նուածը Պարսեանեան նստանքներու
թելերը պարզապէս ընկեր լայ: Ան
զիտեց զիս. ըսել կ'ուզեմ մէկ անգա-
րով զիս թանկացնել նստանքի մը,
գտնաւ մը կամ անկան մը թայտ քա-
ջաւանկան կողմերը: Իր ՀԱՅ վերա-
գրով գրուածը նմանաբար կատարե-
լութեան մըն է: Պէլիկեանեանի մաս
որպէս թերութեան՝ լսողի պակասը պար-
տի կը գտնուայ. այսինքն քանաւորներու
խնդրով կայ ու առաջ նկարագրութեան
մը իր լրկութեանը կը կարգեն: Քիչ մը
աւելի գուցէ զանազանութեան իր ար-
տաւարանութեան մէջ՝ իմ կարծիքով
իւր երգիծանքը ո՛ր աւելի ազգայ պիտի
գործեն:

Պէլիկեանեան քանի մը քանակով
միջնադար կատարանելի զիս^Բ: որ ալ
զիտեց զիս: Սեանին նմանատար-
աց զիս մըն է: Շնորհեց եւ ըսելը թէ
նկարագրի իրեն զատ ոչ մէկ երգիծա-
րան անկեց թէ՛ արեւելաւարարն՝ եւ
թէ արեւմտաւարարն մէջ:

Լուսաւոյ: Զարեգի Պէշկիթաւան-
նիս այս գործը: Դարեմայ իմ կարծի-
քով իր ամենէն տկար գործն է առիւտ:
Ինչո՞ւ անպաշտան պատմական գրաւոր
գորգերովը պէնսիլ: Կնդրեալիս զե-
րախառք Լուսաւոյն, որ պատմական
ալ ճիշդ աշխարհաւարացը կը ներկա-
յացնէ, ինչ պիտի կորսնցնէր իր նկա-
րագրէն՝ եթէ մեր սրերու շրջագրէն
էլ թափառէր: Պատմական ծանր պա-
ւանակն էր, անուշիկ կերպով գործած-
ուած յանարէն քաներ, նիւթին լեռ կող
յունեցող աւելորդ գործողութիւններ
խեղցած են Լուսաւոյին արդէն իսկ նի-
ւար զեղ. կառուցումներ: Դրանք էր
այս զիբըն եւ նեմաշնոյ՝ Ն. Պէշկի-
թաւանին փայլուն խմբում ու ար-
ժանիքները:

ՏԱԿՐԸ: ՎԵՊ՝ ՏԻՎ. ՋԱԼՈՒՆԻ ՊԱՆՐԻՆ

Դարեմայութեան կը կատարեն Պա-
սայ ճիշդ, 1875-ին 1877-ին սրերուն: Վե-
պը նստած է ճիշդ յատկագրի միայն
եւ գաւառային իշխողի մը լուրջ գործող
աշխարհ փակ միայն մը նման, նեղ շրջա-
գրէն մը ճիշդ գիշեր իր ծանրաբաւ
էնքը կը խմբէ՝ նոյն միջոցներով
թեմը: Նժ.Բ. քանակա՞ն անուանի:
Տաք մը թուրքին Երջը կ'առաջնորդէ
իր մեծան կզոր կինը: Նոյն՝ ցանի որ
աղջային խմբաւորութիւն կայ այս
գայ Երջուրդներուն ճիշդ, ինչո՞ւ
անպաշտան նիւթ վերցնէն աշտան աղեղ
կզերութիւն մը: Սեմէն լեռու քարայր-
ական գաղափարախառքներն են: Եթէ
այս քարէ իրապարեմութիւնները արուս-
տով արուած ըլլալին, անշուշտ պիտի
հետեւնային Տիւ. Պաւլոյի գրքին եւ Լու-
մարեմայութեան միայն, թայտ գործա-
ւորութիւն ի՞նչու խմբուր, աշխարհ ար-
ուստը կը կայայն ու այլ պատճառ:
գործը վերածուած է պարզ քարերու
անգիւղապարտան շուրջապարտան մը:

Տիւ. Պաւլոյն ուղղութիւն իրապար-
ժէն է: Ներկայ սրերուն իմաստ լ'առ-

նէր նման լեռնով եւ նման ժամացում-
ներով վեպի մը չպարզուր: Բանկու է
Տիւլիւն, աշխարհ զիտ թայտ կնքա-
ղափարական ծանր ու անուշ իրա-
թիւնները, թայտ անուշ արժեքներու
էնքը, Երջը կ'աղեղ զեղ. շուրջապար-
ժէն պիտի իր ծառ: Դիւրքին ճիշդ Լու-
մարեմայն պիտի շխտէ եւ ոչ ոչ նկա-
րագրիներու շուրջապարտ: Տիւ. Պաւլո-
յին միջին Պաւլոյի Աղա ու Բիգա պէն,
թայտն ու անթայտագործ կը թայն:
Անգիւղապարտան է վեպին վերջաւորու-
թեան՝ արագութեան յանգարեմական եւ
կզերական ժամանակ: Վեպը մասնակէ
միջին իր վերջումս ոչ ճիշդ անշ զիտ
յուրք: Զարեգան գործ մըն է Տիւ.
Պաւլոյին այս անուշին երկաթիւնները:

ՊԱՆԿՈՒՆԻՐ. (ԱՐԱՅԻ ԲԱՆԱՍԵՆԻ-
ՆՈՒՍԻՆԻ) Ա. ՋՈՊԱՆԱՆԻ:

Պ. Ա. Զաքարեան իր աշխարհա-
թեան սրերուն գրած ծանր արժան է-
նքը Լուսաւոյով անուշան արաթիւն-
րու սիւնակներէն, վերջաւորութիւն՝
եւ անուշ անուշ է Պաւլոյին անուշ:
Տեղով սրերուն Լուսաւ մըն է, թայտ
անցնէնք ներքին յանգարեմութեան:
Անգիւղապարտան սիւնակներուն ճիշդ
կ'աղեղ. Երջը Պաւլոյին կը կործնէ
Բէ գրական նոր սեռ մըն է որ անու-
շան Երջ մըն է: Իսկ ցանի մը ասղ
յուրք՝ Երջ մըն է ոչ մի փորձով իր
պատկերի անուշ, որուն լեռ գիտեր թիւ
սրինակը կոյն Երջուրդական գրականու-
թեան մէջ: Պ. Զաքարեան յիշատակ
իր Լուսաւոյն, ինքնինքն կը թայտարէ.
եւ կամ կը սրէր նման անուշ վերա-
դարձներով ծանրաբանութիւն իրապար-
ժիւր գործի երեւան: Կը լիւն, Լու-
մարեմայներու Լուսաւոյթի մը ճիշդ երբ
իր Երջիններու Բարսաւանքը կը գա-
ղաթանէն, վերջաւորութեան իսկ ան-
նշով ըստ. Երջը Լուսաւոյն Պաւլո-
յի Դարեմայ Լուսաւոյնակը անուշ, լու-

զիցի որ գաղթախորհրդ անժամ ժամ
այս անգլխութենն, եւ որդի արա-
տականեան ճանաչելութիւն ժիւ ասոր-
քը ընթառ ըլլալու ամար այս քաջ-
տիկ անախատութեան՝ Հայրենեան
Բարաստանը հրատարակեցին: Ինչպէս
ըսէ, Գ. Զապանեան զարմանալի յառիւ-
թիւնը ունի իր անձն ու զորքը գով-
տանելու:

Պատկերը որդւոս գրական սեւ նախ
լաւ անտարակ, ասորներու ժամ նախ
իսկ լրացրութեան ճիշդ գործածուած
հիւշ ճշն է՝ արուն չարիշ լարերի ծան-
րանալ: Մեր արեւուն Միաբնոր ասոր
ամենին ճշմարտեան մեկերը ասուա: Բայց
այդ չի նկատել, եթէ Գ. Զապանեանի
այս արձակ էկերը խորհ: զեղապա-
հան մեւ, արատաշատութեանց սիրու-
նութիւն ունենալին, վերջապէս եթէ
գիտատար գտակրերեւրով զոյցումի
ընթառա ըլլալին՝ ճիշդ կոյճ մեկով սե-
ան ընդթը, ոչխոր ընդունելինց զարմին
արձակն ու ծանրութիւնը, քայց զը-
տախտարար Պատկերները ինքնապա-
թիւն լանի: Ժողովարանական էկերն
եւ ուրիշ ուրիշ: Ամեն ճիշդ գրութեան
ներքեւ քաջաշատութիւն ճշն ալ ծա-
լանաւ կը նստի: Աշակերտական գր-
տեղաններուն վրային անշուշտ ասիկ
սեւին շէր ասկիւտուի, քայց ամբողջ
նիւնաշխարհութիւնը զրգին սկիզբը զը-
տառ ասորէ Գ. Զապանեանի ներածու-
թենն կը ընթի: Անո՞ս ասպարութեան
ամար վառանաւ զրամին: այդ գա-
մարով Գ. Զապանեան կընար իր զնա-
րա Դարեանը կամ իր այլ ճիշդ չարի
աշխատութիւնը ասել:

ՊԱՅՄԱՆԱԾՔՆԵՐ ԺՈՂՈՎԱԾԱԿԱՆ
ԿԵԱՆՔԵ. ՆՐՈՒՆԱՆԻ:

Լ. Գ. Բ. ի ներք անտարք նստիւած
է Սրբիւնին: Արեւմ Սրգի Գրականու-
թիւններին վերջ գործեալ վերադար-
ման նախապիւններուն: Ընդունից թէ

խաւաքները մեծարկ ճշն եղաւ այս
Միութեան հրատարակութիւնները: Ինչ
որ է, անցիկնց անտարքն:

Առաջին էկին վրայ կը անանը
ճաշական ընտանիքին 1915ի եղե-
նին ասուած զուեւրան խորանկարը: Մա-
նիւթութեն ճշն կը անգիտանալ թէ, այս
զերքին ասպարտական ամբողջ ծախքը ան-
գաղտն է Գ. Բարսեղ ճաշականը: Ան-
շուշտ ասելն է զարմին քայց ասուած
նպատակները ան զրին ու ան զրգին
անգիտը: Բայց ճիշդ զարմանքը այլ զե-
տաններէ կու գայ. Լ. Գ. Բ. Միութիւ-
նը քայլերից արդէն իր գալութեան Եւա-
լանի: Ճանաչելից ասորներէ ի վեր կը
յաւադարձի ճիշդ ամենին լաւ ճաշակը-
յականացած գրողներուն անուններն
ու իրենց գործերը ու աշխատ հրատա-
րակութիւններէ վերջ ասկալին ասանց
զոյցունալու ասի վերջապէս ասին ու ծա-
խին: Սրբիւնարար գործերութիւն ի-
րենց ասալին կամ երկրորդ թիւնն վերջ
զանաւոր ինքնապա, կը սկսին իրենց
աշխատակիցները վարձարեւել, ու այս
Միութիւնը, փոխանակ զրին ճաշական
հրատարակութեանց անաշխատելու, ինչ-
պէս ըսինք, ասկալին կը ծախայ եւ լա-
նպատարին ծախքանց լաւ արժանաւոր-
թիւնները կը լաւադարձի: Միութիւնը
ի՞նչ կընար իր հրատարակութեանց ծախ-
քերը փակել. ուրեմն անաշխատութիւն
կայ զարմին ճիշդ. այդ արարաւորին
կոյճը ոչխոր է փոխաւ: Պէ՛ր փակել ու
զրա՞մ կը զիտէ. անաշխատ մեծարկ
ճշն է եւ իրաւունց լանի ծանրապա-
տի անշխատով ասալնորդուելու: Մը-
տեղանց այս գիտաշխարհները ընդ-
լանի որ զրգին աշխարհին ճիշդ ասալին
անաշխատ է որ կը անգիտանալ անտարք ճշն
սկիզբը գիտելուած նման թէ՛ անաշ-
խատ ճշն:

Երախտ մեր իրապաւն զարգին
վերջապիւններէն ճիշդ է եւ ամենին աս-
յանաշխարհներէն: Այս անտարքն ճիշդ աս-

Նույնն են իր գրութիւններէն զոսն լաւս։
 Հնչեմանը իր պղտւթեանը իր յառ-
 քոյն լինելը ամփոփած էր Նմանքն մէջ
 խորագրով լաւորի մը մէջ։ Իսկ ինչ որ
 տխր էր ու անարժէք՝ արդէն Սրու-
 խան զանեղ զուրա մըսն էր յիշույ լա-
 տարին։ Ը. Բ. Գ-ի լաւորներուն ըս-
 փանդագութիւնը կարճաց անմեղաբու-
 թիւնը շնորհիւ գիտեր թէ մ'է է, բայց ամէն
 պարագայի անհաշակ մէկն է որ լնդի-
 նակէն իսկ անհետանաւ այսքան աղա-
 յոյսն գրութիւններ լաւորի մը մէջ
 ամփոփելու ժամերայից է յանձն առնել։
 Խնչքան Թափման է Միութեան իր-
 արարած յառախարան ծանօթութիւնն ալ-
 մեկնը Թրքմոսի լեզուական ուղեգու-
 թիւնները (յանաւրան պէս վարժարան
 էր մտնել), բայց զանի կարեւորին Սրու-
 խանին կենդանի գիտացիւնը կերակուի։

Այս լաւորին ամէնէն կուտարեայ
 գրութիւնը Փարիսէլէնն է, ասկիւն ալ
 արժանի ալ Նմանքն մէկն է արտա-
 զրուած։ Մերան է Պարսկ Սեֆիմ Պատ-
 մարինը, բայց Սերալէն իր տարն է վար-
 անկուժը կը գտնու շատ բանադրակի։

Սրուխան նկարագրէր պիտէ, բայց
 իր ժամ բանաստեղծական շունչը կը
 պոփի։ Իր բոլոր կառնկումները ի-
 րարաւոր վարդապետութիւնէն կը բխին։
 Այդ շարժման լաւատարիք արտաւորն
 է ու կենտրոն խորագրու նկարագրու-
 թեանը ասկիւն զննարկական ժամա-
 ղութիւններ իր գրիչը շնորհաւորէր։
 Երբեմն ալ կը պատկանէր որ, խանը
 կենտրոն պատկերացումին լաւոր ա-
 կամայ իր լեզուն կը սովորեայ։ Ասոր
 կողքին ապաւորաց իր սեւ, սեղմիւնի
 մը նման կանգուն կը գտնի պարթեւ լեզ-
 անոր խորագրագրութիւնը։

ՀԱՍԻ ԺԵ. Ա. ՆՈՒ. Բ. ՀԱՏԱՐԵՆԻՍ
 ԱՐԱՍՏԱՆԻ. ԺՈՂՈՐՀԱՍՏՈՅ. ՊԵՂԱՍՏՈՒ
 Ե. ՄԻՍԱԳԵՆԱՆ։

Ձեռագիր խորագրին ամէն անգամ
 որ յայտնու էր տանիք, կ'ըսէր. «Ստե-

գիտութիւն մի՛ խաբէր։ Ըսեմ՝ շատ
 զանգուածին լաւագոյն ըլլալ ու պատ-
 կար։ Այդ առաջադրութեամբ կարճ-
 ան իրատարբութիւններ են Ե. Մի-
 սագեանին լաւագումները։ Անշուշտ
 եւ անմեղապէս տարբեր կը լաւանմ գր-
 եւ զեղ. լաւագումի մը լեռանկարնե-
 րը։ Կ'ուզեմ որ նման իրատարբու-
 թիւններ տարբեր վերջէն եւս փնտռուին
 եւ պրագմուին։ Ե. Միսագեան արուած
 ըլլալով որ իրատարբագրութեան մէջ
 Թրքուան ապաւնց մըն է, իրեն լաւոր
 Թրքագրիչը որունս մտքի անուշեղն է, ու
 ալ ուղեգրութեամբ ալ իր կողման այս
 բոլոր լաւագումները լիարի կը ծա-
 ւարի իրենց նպատակին։

Շէշախէններուն մէջէն նախ սի-
 րէշի Զ. Մութաֆեանին Աշխատանքին։
 Աշխատանքն ուսումնասիրութեան մըն
 էր։ Յետոյ Հրաչ Սարգիսեանին անու-
 թիւնը նարայկոյի մասին։ Նոյնպէս Ե.
 Միսագեանին յայտնուէր մի լեզուին
 մասին, Յաման Նոյնի Անկարայիտեանը,
 Իսկ «Սրուխանիւն»՝ Կ. Ուշագումի յա-
 ռագրութիւնը Կամառա Կարգապետի
 մասին եւ Բարդարամիրա Արշաւանի
 Կ. Մեյիթեանին։ Տղայական գրու-
 թիւններ են Յաման բանաստեղծու-
 թիւնները։ Անապանց, ծանրաբա պ-
 րիչ մը որ արտաւ, տարբերիք է վեր
 գործեայ վերագործու լայ ժամանակ։
 Կ'ուրանմ իրեն վերագրուած բոլոր ար-
 ժանիքներն ալ. իր Մուսա Ներսէ Թարգ-
 մանութիւնը իսկական արտա մըն է մի
 Թարգմանական գրականութեան մէջ։

Ե. Միսագեան կըցու անգլական ու-
 մերով ներկայաւորի թիւնը իրատար-
 փել։ Ինչ շունչ ալ խորագրերներու
 լաւագում, որոնք, երբ արտաւանմաւը
 լայ էր եւ ամէն խորագրութիւնն ու-
 նին ունեց յայտնագրութեամբ լաւ-
 րանք իրատարբանելու, կ'անդիմէն,
 արտաւագրութեամբ կը անմէկն եւ իրենց
 լինելը կը լնդիւն արժանութիւններով։
 «Սրուխանիւն» մէջ կ'արտադրույ

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

Սա միջազգային երկրորդ պատերազմը ժեկուսացուցիչ է մեզ Մայր Երկրին և՛ հայ գաղութներին, այլ պատճառաւ գաղութիք են սովն յարաբերութիւններ: Հաւ կ'ողկուշենք յետոսկը ժխտի տեսնք՝ որոնք իրք աւել տաննեալսն մէջ տնէլացանք — Ծերտառ, Պէշեքը, Խալլին: Այդքան սեղմ շրջափակին մէջ իսկ շատ ծանր եղաւ հայ ժշտկութիւն կրօն կորուսանքը: Նրբ արտասահմանը՝ քաղաքի, կ'երեւի շո'տ տակն գտան յարեր պիտի հասնին հայ մամուլին թէ՛ Հայաստանին՝ զանազան գաղութներէ՛, ևս թէ հետաքրքիր Ամերիկեաններէ:

Ներկայ ժամացրութիւնը ինչ տեղի
1940 թուականին եւ զարե ինչ Լառնակի
մէնիւ 1942ի մերթը:

Քվեւ մեր գրիւն առաջ չ'ընթար, յայց ակամայ ներհայ տեսուր ցանկը տարկուած պիտի ըլլանք թանկ Ա. ՄԵՄԼԵՅԻՆ անհետացածովը: 1930ին մեզի պէս գիտաւարացաւորը չ'ըկուած էր Ա ժին: Այդ թուականին չ'մեր անցեր են յարս տարիքին ու առական ո՛չ մէկ յար եղերարթաւ մեր գրիլ ժշտին: Պայտէ եւ այլ տեղերէ: Միջապային հարժիք հային միջոցաւ իր ապրավանները մեզի էլ զբմեն: Մեծային ժամին յար ժշ քա- չկաւ համար: Եւ իմ գիտաւարաթիւսն աստիճանի Թրանսայի հիւանդային դա- տաներն էլ էլ: Իսկ պատարարին ա- լին ծանր ցերեան ցանուկայ Տափ: Արաւ եւ Ամիկին համարն զրոյ՝ ուր գիւղեր էլ յոցաւտալին: Արտակնիկ տեսաւ ներս հանգիստեա եկալ, յայց ու մէկ անց հանդիպեցալ Մեծային հետին: Անույ Տեւեղերի ծալմալը, առաջներուն զրոյ հանդիպեցալ յալմա- թի հոյ գիտաւարներն, եւ յայտին ժամ եւ յայտին Արտակնի եւ Մեծային

գանձույթի վարչություն, Արմավիր, Ինչպես
ըստի, վերջիններիս ցարդ ունի մեկ լուր,
իսկ Որոշումների ուղի է եւ Գերի՝ Գերման
նկար, մեկ:

Ա. Սեման (բուն սանձով Աբմանան) նայելի Սեբ Քիւտիւրան նամարէն երեսաստոր ճշն էր: Գրէր եւ թէրթի նանդել կիւր ունեցող, նախքան, գուրաբող եւ երբեք չաւանդէր՝ ղեկ տարածելն ժուռ կը վազէր՝ էր խմբաբան նանդէները կարծեալ հասարակ նանջու նամար: Քանիս տրուեալագետ խառնուածքին ճառ ինչ-նպարագումն ալ կու գար փառ, առ իր կոյնան: Աւ աշտել տարակ առեի տառիկիկն, էր տարաբարթիւ ճառը գործած էր ճիւ յարկ նանդէներուն ճէլ: Անի զերթուածներու նամար ճշ, Զրախառ Գառնի խորագրով, եւ Շամիրան տաղալափեալ Քառերու խորը: Ամբողջով է նախել ճառ եւ Մշակոյթը պարբերաթէրթիւր: Եր առ սեղմ էր եւ պարտաւ: Գաղափարները յատկ կերպով թուղթին առաւ տաղալու թիւնը ունէր: Ներկայ նամարին վերջ էլին վրայ իրէն կ'երեւի Գառնի Գառնի վերջագրով ստիպի սիրուն թանձուկներ թիւն ճշ:

ԳԵՐՏՈՒՆԻ ՔԱՐՏԵՆԵԱՆ. — Գրա-
կան առումով՝ Գերտունի (ենեւ Պար-
տիզպանան)։ Մնած էր խորթիւ, յայտ
էր մահաւորակն ու երեսուցարարի-
կը անցուցած՝ Պաշկոբեյով ձկն, ներշնչ-
ող աղջնակիքները սակ ալս անհաշ-
ուաթեան, որ յետոյ էր ամուսինը պիտի
էլլար, Տիկ. Գերտունին գրականութեան
և մանկավարժութեան զարեթաբարե-
րան հետեան էր ժընեի Համալսարա-
նին ձկն. Ամուսինը՝ Սարգիս Բարբա-
նեան (Ստապուկեան), թէեւ սակաւին և

բխաւոր, այդ որերուն նայ իրաւաւորական ամենէն կարեւոր զեւթերէն մէկն էր. Տէր և Տէկ. Բարեպետներ ուսուցչական պաշտօններ վարած են Վանք և Կիրաւանք մէջ. 1915ի թուոր նայ ժամաւորականներուն նման, Ս. Բարեպետն ալ եղաւ առաջին զուերէն մէն. Իսկ Տէկ. Պերեւոնի 1915ին տեցաւ Հալաւան ուր ուսուցչական պաշտօններ վարելէ վերջ, 1918ին Հալաւանի Հանրապետական սանգիման առաջին որին շնորհաւորաւ երեւոթաբանուհի նախական Խորհրդարանին. Մեր երկրին մէջ Համայնաւորական վարչամեծը նազիւ ժուրց զորեան՝ տնկիւ նախ ապաւանանցաւ Պոլիս, յետոյ Պոլսկարթաւ, Նուսի Փարթի՝ ուր կ'աղբեր 1924ին ի վեր, ժամանակեղով Գրական Անուարի Հաւաքիցիներուն և այլ մշակութային միութեանց. Եւսուս նկարագիր մը տնկեր, բնութարանքաւ Համակցելի էր և երբ առաւորական մեծարկներու շատ ժամիկ. Մեծաւ Փարթի մէջ, 18 Մայիս 1940ին, Տէկ. Պերեւոնի կ'աշխատուցեր Պոլսոյ աւանաւորարանին, Փարթի պիտաւորին և աւանքեանց Ամալիքին. Հրատարակած է Փարթիկէն Վերջ տնան պատմութեանը, Հաւաքածան. Իսկ Հայրենիք Ամալիքին մէջ լոյս տեսած էր վերջ՝ համեմուն Օրբը, տեսած մը վիպային ինքնակենսագրութիւն՝ Թարգմանում է անգլերէնի և պատարան է Հրատարակութեան Համար.

ԱՐԵՎԱ ԶԱՄԱՆԱՆ. — Բուն տնանով՝ Արշակ Դաւանքան. Հալաւանի Հանրապետութեան արով նախարար էր, յետոյ Հանրային գործիչ և ժամանակ մըն ալ խմբագիրը՝ Դաւանքութեան պաշտօնաթերթ Երջուլիքին. Մեծ էր 1882 Թուականին Գանձակի մէջ. Ուսուսչական լրիւնը լրացնելով Գերմանիոյ մէջ, տնկիւնդուս ժամ էր Հանրային ապարիչ. նախ ուրեմն որպէս ուսուցիչ և յետոյ որպէս գաւառացական գոր-

ծիչ. Հանար էր և գիտեր գաղանդը քանի մը նախապատրաստներով ինքնազմութիւններ էր լրիւնքին թիւղ հըմային կապիւր. Նախ երեսուրթը ընկուական նկ լրիւնքներու մէջ ալ. ինք ուր Դաւանքան էր ներկայ՝ գիտիւնք թէ Հաւաքիցի խնդրաւ միտարարի մը մէջ պիտի տուէր. Իր խոսքին պէս գրիւն ալ Հաւաք էր, տեղ և գործանք տալիւս առաւանք թիւն. Բաւաւորական, ընկերային թէ լրապաւական էր ուսումնասիրութեանց մէջ տնան կը գիտեղեր Հալի պէս թիւն լուսաւ մը. աւանքեանց Ամալիքին մէջ աւարապրած Հայ-Արաւական յարարութեանց լուրք էր ուսումնասիրութեանը, տնկիւն նիւթին, միտի էր լուսան որպէս զննիւր կարելի է լուրիւնքի. Վերջերս զուս գրական նիւթի կը մը լուրիւր, Դաւանարաւի Թաւրական Երջու. Ալ Մարգարեան կնքմանունին տակ Հրատարակեց Գինի Դուրս և Նաւաղիւս նաւաղմանն խորագրեով երկու Թաւրախաղեր. Մեծաւ Փարթի մէջ, 1940 Գին. Մին, Թարաւաղի լուսանքով.

ՏՊԻՐԱՆ ԿԱՐՏԱՐԱՐԱՆ. — Դաւանքի գրաղեւը Մեծաւ Վերի, թաւական յաւաղան տարիքի մը մէջ, 1941 Յունուարի տնկըրը. Մեծ էր Կ. Պոլիս, 1886 Թուականին. Կաւարական Բրջուայ իրապաւս գրականութեան տնանուս պիտեղէն մէն էր. Գրականութեան ներս ժուրց զորեանց 1884 Թուականին, աշխատակցելով Գրական մեանքի աւանքին, նոյն աւարաղելով նոյնը կըր, վիպակներ և Թարգմանքիւններ. Մեծաւ տեցաւ Վերիցի, ուր Հրատարակեց էր տնան ալ՝ Վարժապետն Արշիւն խորագրուողը. Ասկէ վերջ Աստուար-Ջուլ, լուս լոյս ընտաղեց Վարժաւ լուր թիւքից. Այդ որերուն է գործն աւարաղից էր ուրեղեւար գր-

րան իր գաղափարաբաններով, և այս
բայերն մէջ զիս զարմացեալը — ան-
կախ իր զանազան արժանիքներէն —
իւր արտախարչ յիշգրտութիւնն էր: Ժա-
մեր անընդհատ կը գաղափարէր՝ թերա-
նայի յիշատակով անուններ, զեղ-
քեր, թաւախներ, զարժան անուններ՝
ու այսպէս շարունակաբար: Գէշեր ճշ
Աստուծոյ Դաւիթի ժառանգաբանաց,
բանաւով այդ զիջողաբանկան ամբողջ
հիշապարտութիւնը, ապուստոսն Հայոց
ժամանակագրութեան մէջ յիշատակուած
ամենայնախն հնամենիութիւն ունեցող
զեղքերու և անուններու: Կա, ու այս
բայերը առանց պարտիկ նաթի ճշ, բայերն
ալ յիշգրտութեամբ: Արդարեւ, բանա-
ւորներուն, պատմաբաններուն մէջ մե-
ծազարն ժառը պարզ ժառի փոխադրու-
նէր են: աշխատասենեակի ճշ մէջ գիր-
քերու առջեւ նստած՝ զեղքեր և թաւա-
խներ մէջ թաղմէն միայն կ'անցընեն:

Առանցիկ շատ գէշեր Ազունցին զիս յի-
շգրտութեամբ, շուկ կ'աղկէր թերանայի,
անմիջապէս մեկի պատմական, ժառան-
կաբանական, իշխանաբանական յետն նշը-
րութիւն ճշ կրեան ժամբանանել: Ա-
յո՛ւ, անկախ գիտական մեթոտի, անսո-
կիտի, ամբողջական ճշ արժանիքներէն,
Փրոֆ. Ազունց յիսի խորացուցած էր
Հայոց և թէ մեկի գրադար ժողովուրդ-
ներու — ժամանակագրական Բիզանդաց-
ւոց — պատմութիւնն ու ժամանակագրու-
թիւնը: Միևնույն ասան իշխանաբան մըն
էր՝ բարձր յայտ առածովը: զիսի մե-
տած թէ կենդանի բազմաթիւ իշխաններ:
Անոն նման գիտական միայն մըն էր որ
յնկու՝ Պրոֆ. Գրոֆ. Գրոֆ. մէջ 27 Յունուար
1942ին՝ երկարատեւ հիւանդութենէ ճշ
վերջէ:

Փրոֆ. Ազունց նման էր Զանգեզուր,
23 Յունուար 1875ին: Իր կրթութիւնը
ստացաւ նախ ինքնաշինական մեծարանի՝
և յետոյ Ս. Փնթերապարտի Կոմարտ-
րանի մէջ: Այդ ժողովուն մէջն էր որ

1906 թաւախներն արժանացաւ ուսուց-
չապետի տիտղոսին:

Իր զարմեղը բազմաթիւ են ու բազ-
մառանակ: Դարեւաբանը յայտ առած
են ուսուցչին իշխանով, ինչպէս՝ Հայաս-
տանի Յունաստանի յիշատակը, Դիո-
նիսիոս Թրակացի և իր նալ մեկնիչը,
Կալիս, Կալիս: Հայերն գրի մեծով
ապագայուն է: Մարտը և իրաւ աշու-
նիքները խորացրով՝ իր մէկ պարտիկ
ուսումնասիրութիւնը: Իսկ զհայերնից
Ամաղիքներու, զհայերն Ամաղիքներ,
Վիսիսի և այլ անգիտներու և Կա-
րաններու մէջ ստացուած կը մտն
իւր ժամը աշխատասիրանները: 1903ին
1904ին ալ խորացրած էր Բանիքը Կա-
ղիսը (յայտ առած միայն երկու թիւ):

Լ. ԱՄԻՍՏԻԱՅԻՍ ՎԱՄԻԱՆԵԱՆ —
23 Դեկտ. 1941ին էր որ մեռաւ այս խոր-
մանկան և անհետաւ ուրը:

Լ. Արիստ. երբեմն կու գար մեկ ժա-
նանցի մէջ ուսուցչին անգամ կը Կա-
ղիսի տարած Կաղիս Կաղիս Կաղիս-
կանի ճշ: երբե՛ք և ոչ մէկ առիթով
կը կատարէր անհատականութիւն ճշ իր կա-
րգութեանց իշխան: Կարծես իր յայտ-
նած աշխատ բազմաթիւ ուսումնասի-
րութիւններու Կաղիսից ուրիշ մէկ ու՛՛
Կաղիսութիւն ճշ կըստ ըլլաւ: Կը իս
կ'արտայայտուէր ամէն նիւթի, բո-
ժանի, բացի իր արժանիքներէն:

Եւ Հայր Արիստ. կը գտնուէր ան-
խաղա Դաւթեանի կողքին: Այդ
ուսնի բանասիրին նման ինչ ու
աղի շնորած էր անհատական
կանոնները, և արտախարչ
թեմը ճշ տնտես — բո-
րազանական իշխաններն զո-
րանքն, շատներէն
երբայնցիքն — կը Զու-
ժամանակագրութիւն շար-
քին զարմեղի է զարմե-
անցներով իշխան զո-

պարզուամե կը մտայնե ասանց որ-
պարզեաց վերածնունդին հըջ։ Ան-
կէն, ան մարդայնց նմանութեամբ
կը հըջը մէր նախնաց պատ-
կանքն հըջ պարծնուած բազմաթի-
ւորք անկողմէ մտցած բաւական նը-
շանակութիւնները ասանց կողմակ-
ն էր թրակնուած մեծերը, եւլին Մեկ
բառով է։ Արդեւ Վարդանան յուսած
էր ինկողմէ աստուծոյն էր անհրապ-
րայց ինկուին ասան վերջին աստիճանի
պատարար աշխատանքի էր։

Իր գաղափարաբան գործն է՝ Մանուկյանը քննել երբեք չէր, Մարտին Կոչարյան՝ Բաղրամյանի նկատմամբ քննել էր (չորս ատար), Դանիելյան Մանր Բնակիչներն էր քննարկում և Դանիելյան Լուսինյանը քննել էր (երկու ատար), Դանիելյան Ժ. Բաղրամյանի Լայոն Կարապետյանի գրքի քննարկը, Նիկոլ Լայոնյան Բաղրամյանի, Կարապետյանի և Կարապետյանի

Հայր Աթոռ Սուրբ Երեմիայի
Կաթողիկոսութեան Թի
Սեպտեմբերի 19
1919 թ. 19

11. 20
 7. 1-2
 10. 1-2
 11. 1-2
 12. 1-2
 13. 1-2
 14. 1-2
 15. 1-2

[illegible][illegible]

Բժ. Վ. ՔՈՂՈՄԻՍԱՆ — Լուսինե
յառաջանալու արդիւնք էլ ձեռնա թու-
նալիս է. Լուսինայի գործիչ Բժ. Քո-
ղոմիսան, 11 Օգոստոս 1943ին, Փարիզի
ձեռքով: Մնած էր Գ. Պոլսոյ Սիկստոս ար-
ուարձանին ձեռքով 20 Ապրիլ 1858 թու-
ականին: Իր ուսումը առաջան էր Փարի-
զի ձեռքով:

Հնայ Հասարակամենքու թիկնը
կ'անուանէին քայն. արդարեւ ճիշդ էր
իմամբը իրեն զիտը թուր քրտնեն
ու արուեստագէտները: Բարձր էր եւ ան-
նպաստ: 1917-18 թուականին Պոլսո Հա-
նդ Ահարոնեանի Պատահաբաժնեան
մէջէն շատ տնտեսագիտ. անձնաւորու-
թիւնը եւ: Բարգիւծեմը եղաւ:

Handwritten notes:

A = 40
B = 40
C = 40
D = 40
E = 40
F = 40
G = 40
H = 40
I = 40
J = 40
K = 40
L = 40
M = 40
N = 40
O = 40
P = 40
Q = 40
R = 40
S = 40
T = 40
U = 40
V = 40
W = 40
X = 40
Y = 40
Z = 40

ԲՆ. Քաղցածան հրամարտած է
 Լաչիքին թէ Ֆրանսերէն լիզուներով
 թաղմաթիւ տեսարաններ, թուրք ու ը-
 ճըշկադատութեան եւ պատմական նի-
 թերս լաւէլ գրուած: Ուրի նրեք Լա-
 տերներ թաղացողս նրեմիս ձէլով
 Քիւմիսիաների մասնագրոյ Պատմու-
 թեան Մանթաթիւնց տնչկադրու-
 թիւնը:

ԼԵՒՈՆ ՔԱՇԱԼԵՐՆ — Քաղաքի-
 րու ճառ ծաղկած գրով. իրապա-
 շարժան ներկայացուցիչներէն ձէլն ու
 Լ. Բաշարեանն էր: Վերջերս միջնո-
 լան ծանոթ արտասանման ճարձի-
 կը հրամարտէ իր գործերուն տնչ-
 լական Լաւաքան: Ասկէ կարելի է
 իր գրականութեանը լաւէլ գաւառներու
 իշխել: Մինչ Լա Վալենտէ իր վնաս-
 գրութիւնը:

Ման էր Կ. Պաշա, 1868 թուա-
 նին: Պերպերեանական: Եւթ ուշիա-
 տեցած է Արմինի ու Մաթիս թերթի-
 րուն եւ յետոյ տնչած Լաչիքիներէն, ուր
 Արքիթարեանին Լեւ ուղղութիւն կու
 տար թերթին: 1896ի թաղարտած զեղ-
 արին յետոյ կ'անցնէ արտասանման ու
 գրու: Եւ Նոր Պաշիկ եւ Մարտի թերթի-
 րուն ուշիաւանցիկ՝ վերէ կը ժկուա-
 նայ գրական ապարդիւն, ձեկնելով
 Պաշա: Բաշարեան վերադն Լա Վա-
 շարէն թեմին վրայ երեցաւ 1920 թու-
 ականին սկսեալ, եւթ որպէս խորհրդ-
 ականներէն ձեմ Լորտաւաններէն Ազգ.
 Պատուիրակութեան, եւ յետոյ Բարե-
 գործականի ու Բաղձարականց Բաժնե-
 ժողովին կողմ որպէս պատուիրակ՝
 զանազան տար լրկանակներու ճառ:

Մեռաւ Վիլիի ձէլ, 1 Փետրուար
 1943 թուականին:

ԱՄՄԻՆ ԱՄՈՒՐ — Իր թան տնո-
 նովը Աւիլի Պաշարեանն: Են ճարտե-
 րէն էր եւ ձեան՝ 1885 թուականին Ա-
 տարադարի ձէլ: Արմաշական: Իր առ-
 արարութեանը կը Լաչիքիներէ ճար
 րէն ճառարարապէս յառաւան տարիներ
 առաջ լաւ տնոն թերթիներէն միտգու-
 ձէր, մեմթի, միթարակիսի ձէլ: Վեր-
 յերս կանխուար կերպով կ'աշխատու-
 յեր մեմաթն որպիւրթին, առարարե-
 լով որմով թանտանկութիւններ եւ
 պատմականներ: Իսկ տարի ճառ առաջ ու
 հրամարտէ լաւարեան ներշնչող խո-
 րագրով միտգաներու Լաւար ճառ: Արմի-
 Ամար իր գրականութեան ձէլ կը գ-
 րածէր ճառար լիզու ճառ: Գրել էին իր
 նախադասութիւնները եւ պատկերաւոր:
 Մեռաւ Փարիկի ձէլ 17 Օգոստոս 1943
 թուականին:

Ի ԼՅԶԲԱՄ ՔԱՐՈՒՆ — Տարիներէ
 է ճիւղ Լա՛ր՝ տնչուցիէն ձէլ տնչարե-
 ճառար երրորդի: Վերջերս իր Լի-
 զ'ը ճառ՝ առաջին - ճիւղացած ըլլաւ:
 Իր զ'ը թան Լաւաք Լա՛ր ուշիաւանցի
 ի: Վերջինս եւ ու ձէլ Լաւարեան
 Լաւարեան տնչարարութեան ճառ իր կու-
 յի: Եւթ իր ձեմ: Կարծես իր լաւ-
 Լի թան թաղմաթիւ ուտմանաթի-
 Լի ճիւղս Լաչիքիանց որպէ ձէլ ու՛՛
 պատկան ճառ եղած ըլլաւ: Կը իս
 զանկաւարէր տնն նիթի, ք-
 ույ ուրի իր արմանկաններէն:
 Իր ճառ՝ Արքիթ կը գ'տնչեմ տնն
 խոսմ: Քաղցածանի կողմէն: Արք
 մեմաթն տնն ինչ ու
 Լաւարէն էր տնչկարով եւ
 Լաւարէն եւ արտակարան
 Մեմաթն տնոն — թանկ
 թուականներէն զ'ը մի-
 լաւանկաններէն:
 — Կը Լաւարէն
 Իր մեմաթն լաւ
 Լաւարէն էր զարմ
 լիւրար զ'ը

QUL QULUQUL QUL QUL

FL0877895

